

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

ВИПУСК 64. ТОМ 2
ISSUE 64. VOLUME 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 8 від 29.06.2023 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомя]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – Вип. 64. Том 2. – 396 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гриценко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габлітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Засць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомя І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Лазурко І.М.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Маршалек-Кова Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Степик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (дос. СSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних **Index Copernicus International**.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомя І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2023
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомя І.М., 2023

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 8 from 29.06.2023)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2023. – Issue 64. Volume 2. – 396 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andriev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor; **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ivan Franko State Drohobych Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustymenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as **Index Copernicus International**.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 No 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

Based on the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine No 1290 dated 30.11.2021 (annex 3), the journal is included in the List of professional editions of Ukraine (category “B”) in the area of of Historical Sciences (032 - History and Archeology).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P dd. 14.05.2013.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.apfn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@apfn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2023
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2023

ІСТОРІЯ

УДК 94(430):321.64]:[379.8:305-055.2]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-1>

Вікторія КОВАЛЬЧУК,
orcid.org/0000-0001-7428-9124
аспірантка кафедри всесвітньої історії
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) viktoriya.koval4uk@gmail.com

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ В ТРЕТЬОМУ РЕЙХУ

У статті проаналізовано організацію дозвілля в Третньому Рейху із зазначенням гендерних особливостей. Актуальність дослідження дозвілля вбачається у дослідницькому зв'язку між підтримкою націонал-соціалістичних ідей громадянами Третього Рейху та якістю організації дозвілля в державі.

Монополістом в сфері організації дозвілля в Третньому Рейху стала організація «Сила через радість». Виявлено, що окрім мети відволікання уваги населення від важливіших проблем та збереження слухняності населення, «Сила через радість» була нерозривно пов'язана з ідеями «народного співтовариства». Маючи у своїй структурі різні відділи, які відповідали за різні види діяльності, організація повністю контролювала публічне та приватне життя своїх громадян. Різноманітна діяльність організації передбачала широку програму культурного та туристичного дозвілля, яке мало свої особливості, в залежності від тих обов'язків, які держава покладала на чоловіків і жінок. При цьому, зазначено, що ці заходи мали добровільний характер.

Виявлено, що Відділ спорту, який відповідав за організацію спорту та ігор для населення, сприяв утвердженню та підтримці в суспільній думці фізичного ідеалу націонал-соціалістів та А. Гітлера зокрема. З'ясовано, що мета підтримки належного фізичного стану серед громадян Третього Рейху відрізнялася у передвоєнній та воєнній пропаганді відповідного образу.

Визначено, що Відділ відпусток та подорожей, в прагненні посилити почуття патріотизму та спробі зменшити розбіжності між громадянами нацистської Німеччини, певним чином сприяв фізичній та ментальній підготовці населення до майбутньої війни.

З'ясовано, що переважно діяльність «Краси праці», яка мала покращити робочі місця робітників, відбувалася за рахунок самих працівників.

Виявлено, що нацисти спромоглися використати фестивалі як інструмент соціального об'єднання та політичної мобілізації. Гендерну ідеологію поширювали відповідні тематичні фестивалі.

Ключові слова: дозвілля, туризм, культура, пропаганда, гендер, Третій Рейх.

Viktoriia KOVALCHUK,
orcid.org/0000-0001-7428-9124
Graduate student at the Department of World History
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) viktoriya.koval4uk@gmail.com

GENDER ASPECT OF THE ORGANIZATION OF LEISURE IN THE THIRD REICH

The article analyzes the organization of leisure time in the Third Reich with an indication of gender characteristics. The relevance of leisure research can be seen in the research connection between the support of National Socialist ideas by the citizens of the Third Reich and the quality of leisure organization in the state.

The organization “Strength through Joy” became the monopolist in the sphere of leisure organization in the Third Reich. It was found that, in addition to the goal of diverting the attention of the population from more important problems and maintaining the obedience of the population, “Strength through joy” was inextricably linked with the ideas of the “national community”. Having different departments in its structure, which were responsible for different types of activities, the organization completely controlled the public and private life of its citizens. The various activities of the organization included a wide program of cultural and tourist leisure, which had its own characteristics, depending on the duties that the state assigned to men and women. At the same time, it is stated that these measures were voluntary in nature.

It was revealed that the Department of Sports, which was responsible for the organization of sports and games for the population, contributed to the establishment and support in public opinion of the physical ideal of the National Socialists and A. Hitler in particular. It was found that the goal of maintaining proper physical condition among the citizens of the Third Reich differed in the pre-war and wartime propaganda of the corresponding image.

It was determined that the Department of Vacations and Travels, in an effort to strengthen the feeling of patriotism and an attempt to reduce differences between the citizens of Nazi Germany, contributed in a certain way to the physical and mental preparation of the population for the coming war.

It was found out that mainly the activities of "Beauty of Work", which was supposed to improve the workplaces of workers, were carried out at the expense of the workers themselves.

It is revealed that the Nazis succeeded in using festivals as a tool of social unification and political mobilization. Gender ideology was spread by relevant thematic festivals.

Key words: *leisure, tourism, culture, propaganda, gender, the Third Reich.*

Постановка проблеми. Останні десятиліття стали періодом активного переосмислення тоталітарного минулого Німеччини. Намагаючись дослідити феномен активної народної підтримки НСДАП та постаті А. Гітлера, як очільника партії, значна частка дослідників звертається саме до вивчення дозвілля Третнього Рейху. Оскільки саме в тому, наскільки якісно, продуктивно та творчо було організовано дозвілля, вони вбачають основу народної підтримки. При цьому, формально дозвілля не було розділене за гендерним принципом, але по суті, чоловічі і жіночі заходи дозвілля мали певні відмінності, в залежності від різних обов'язків, які на них покладала держава.

Аналіз досліджень. Комплексне дослідження дозвілля в своїх працях провели Дж. Тімпе та С. Мензелевський. Спробу дослідити туризм часів Третнього Рейху свого часу зробили Ш. Барановські та К. Семменс. Дослідженню фізичного виховання як елементу формування бажаної якості громадян Третнього Рейху та елементу організації дозвілля присвятила свою працю Б. Кіз. Фестивалі як елемент дозвілля в своїй праці вивчав В. Дж. Вілсон. Естетику нацистського виробництва досліджував Е. Рібенбах.

Мета статті – в контексті дослідження дозвілля Третнього Рейху виявити гендерні особливості його організації.

Виклад основного матеріалу. Нацисти гостро відчували невдоволення населення Німеччини своїм матеріальним становищем, яке існувало ще по закінченню Першої світової війни. Тому ідеологи нацизму змогли чудово вибудувати ідею передчуття хорошого життя для німців, щойно буде здобуто «життєвий простір» для майбутньої держави та збережено саме існування нації. Головною вимогою до населення, яку озвучували нацисти, мала бути готовність до самопожертви на благо держави. Задовольнити цю потребу мала створена нацистами в 1933 р. організація «Сила через радість» (Baranowski, 2004: 4).

«Сила через радість» забезпечувала всі аспекти організації дозвілля в нацистській Німеччині. Ця організація мала на меті дати відчутти простим працівникам ті культурні практики, скористатися якими могли раніше лише представники середніх

та вищих класів. Проголошуючи, таким чином, покращення життя працівників, ці заходи мали зменшити відчутність від замороження заробітної плати, продовження робочого дня та обмеження приватного споживання. Загалом, проголошене покращення мало стимулювати працівників до повноцінної підтримки «народного співтовариства». Роблячи внесок у виконання колективних цілей, які перед населенням ставила нацистська влада, працівники мали б отримувати від цього задоволення та визнання, яке ніяк не було пов'язане з матеріальним становищем самого працівника (Baranowski, 2004: 5–6).

На окрему увагу заслуговує поняття «радість» в нацистській концепції організації дозвілля та праці. Німецька дослідниця Дж. Тімпе трактує це поняття наступним чином: ««Сила через радість» хотіла створити «радість», засновану на добровільній участі, «радість», яка мала активний компонент і переживалася колективно (Тімпе, 2007: 6)». При цьому вона зазначає, що «радість» слугувала для нацистів творчою силою. Певним чином, «радість» була передумовою до сили (Тімпе, 2007: 6).

Структурно «Сила через радість» складалася з декількох відділів. На особливу увагу заслуговує вивчення діяльності Відділів подорожей, спорту, дозвілля та покращення робочого місця. Умови участі в заходах, організованих «Силою через радість», були добровільні. Нацисти прагнули сформувати у працівників Третнього Рейху щире бажання самостійно долучитися до цих заходів. Відповідно, саме дозвілля мало проходити активно, це могли бути заняття спортом або участь у мистецьких та освітніх заходах, які активізували творчий потенціал та стимулювали до плідної праці. Обов'язковим результатом цих заходів мало бути формування почуття спільності між громадянами Третнього Рейху (Тімпе, 2007: 29–32).

Відділ спорту своїми заходами забезпечував виконання одного з провідних завдань громадян Третнього Рейху – перебувати у відмінній фізичній формі. Покращуючи свої тіла, німецька нація могла в комплексі покращити свої фізичні та духовні сили (Тімпе, 2007: 36). Загалом, Відділ спорту

відповідав за організацію спорту та ігор для своїх громадян (Timre, 2017: 33). Нацисти пропагували різні цілі фізичної підготовки для обох статей. Так, жінки мали підготуватися до майбутнього материнства. «Сила через радість» навіть поширювала відповідну візуальну пропаганду, яка містила образи вагітних жінок із текстовим зазначенням важливості спорту для їхнього майбутнього та майбутнього їхніх дітей (Timre, 2007: 44). Пропагування занять спортом сприяло утвердженню в суспільній думці тези про те, що відмінна фізична форма є приводом для отримання пошани у суспільстві (Timre, 2007: 40).

У передвоєнні та воєнні роки безпосередньо, фізична підготовка чоловіків та жінок набуває трохи видозмінену мету. Відповідно, чоловіки мали бути готові до виконання бойових завдань під час війни, а жінки мали підготувати себе до підвищення фізичних навантажень, які можуть виникнути в процесі заміни чоловіків, які відправилися на фронт, на робочих місцях на фабриках (Timre, 2007: 37).

В прагненні створити безкласове суспільство Відділ спорту знайомив працівників з тими видами спорту, які раніше були притаманні лише представникам вищих класів: гольфом, тенісом, катанням на конях та вітрильним спортом. Прагнучи створити спільність «народного співтовариства», було видозмінено робочі місця працівників, щоб надати їм можливість й там займатися спортом. Відповідно, будувалися басейни, спортивні майданчики і тренажерні зали просто на робочих місцях (Timre, 2007: 40–41).

Значною популярністю в суспільстві користувалися послуги, які надавалися Відділом відпусток та подорожей. Цей відділ пропонував подорожі різної тривалості як в межах країни, так і закордон. Діяльність цього відділу була знову ж таки направлена на працівника. Певним чином, діяльність цього відділу підготувала німецьку націю до війни. По перше, надаючи громадянам потрібну можливість для відпочинку. По друге, внутрішній туризм сприяв посиленню почуття патріотизму в громадянах та зменшував розбіжності між ними (Semmens, 2005: 12).

«Сила через радість» значну увагу приділяла культурному відпочинку працівників. Працівників знайомили із класичною музикою, їм влаштовували виставки картин та скульптур відразу на робочих місцях. Щоб розвинути творчий потенціал працівників їм пропонувалося самостійно долучитися до створення творів мистецтва (Timre, 2017: 77–80). В певному сенсі «національним обов'язком» громадян Тре-

тього Рейху стало відвідування театрів (Timre, 2017: 87).

З початком Другої світової війни «Сила через радість» не припиняла дбати про культурний відпочинок своїх солдатів, навіть коли вони перебували за межами країни. Для цього розширив свою діяльність пересувний театр (Timre, 2017: 119). Також солдатам були запропоновані спільні курси мистецтва та рукоділля. В госпіталях організовувалися виставки творів мистецтва. Не припиняв свою діяльність і Відділ спорту (Timre, 2017: 121).

Відділ, який відповідав за покращення робочого місця, «Краса праці», мав створити соціальну гармонію. Тобто трудові відносини мали наповнитися певною естетикою (Rabinbach, 1976: 43). Покращення робочих місць відбувалося в кілька етапів. На першому етапі робочі місця наповнилися рослинами або покращувався зовнішній вигляд тих рослин, які вже були в наявності. Занедбані робочі місця розчищалися, на робочих місцях створювалися зелені зони відпочинку. Самі робітничі приміщення фарбувалися та прибиралися, при цьому покращувалися мийні та санітарні засоби. В подальшому було проведено цілу акцію по зменшенню шуму на робочих місцях на заводах. А також акцію з покращення освітлення на робочих місцях, з подальшим повторенням цієї акції та проведенням роз'яснювальної роботи з важливості цієї акції. Було покращено і зовнішній вигляд самих робітників, шляхом оновлення на робочих місцях пралень та гардеробів. Не оминули увагою нацисти і покращення повітря та вентиляції на робочих місцях. Змін в кращу сторону зазнали й самі інтер'єри робочих місць (Rabinbach, 1976: 45).

Як один з елементів масової культури нацисти використовували фестивалі, які слугували своєрідним зв'язком між державою, економікою та суспільством (Wilson, 1994: 16). Нацисти спробували перетворити народні фестивалі на сферу організованого дозвілля та популярних розваг. Відтепер фестивалі почали слугувати інструментом соціального об'єднання та політичної мобілізації (Wilson, 1994: 25–26). Тематичні святкування частково пропагували нацистську гендерну ідеологію. Наприклад, «Народний день скорботи», який існував ще з часів Веймарської республіки, був видозмінений нацистами на «День пам'яті героїв», й мав на меті сформувати у чоловічої частини населення готовність до самопожертви на користь держави. Нацистський День матері, шляхом нагородження багатодітних матерів, пропагував відповідний образ сім'ї та відповідну роль жінки (Wilson, 1994: 53–54).

Висновки. Таким чином, діяльність «Сили через радість» сприяла прагненню нацистів побудувати безкласове, расово чисте «народне співтовариство». Будучи об'єднаними єдиними цілями та переживаючи спільний досвід, громадяни Третього Рейху мали сприяти існуванню та процвітанню своєї нації. Для посилення почуття спільності та відповідальності перед громадою, всі заходи, організовані «Силою через радість», передбачали добровільне відвідування.

Діяльність Відділів спорту, відпусток та подорожей, дозвілля та покращення робочого місця

пропонувала працівникам ознайомитися та прийняти безпосередню участь в тих практиках, які раніше були властиві лише вищим та середнім класам. Таким чином, організація дозвілля штучно створювала єдині практики для всіх. Будь-яка діяльність в сфері дозвілля виходила з принципу «радість». Діяльність мала стимулювати творчий потенціал працівників та слугувати способом рекреації. Часто такі практики з організації дозвілля передбачали гендерні особливості, які виходили з типового образу чоловіка як солдата, та жінки як матері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мензелевський С. Імперативний відпочинок: гендерний та класовий утопізм у нацистській Німеччині. *Спільне*. 2013. №6: Гендер і праця.
2. Baranowski S. *Strength Through Joy: Consumerism and Mass Tourism in the Third Reich*. Cambridge University Press. 2004. 274 p.
3. Keys B. *The Body as a Political Space: Comparing Physical Education under Nazism and Stalinism*. *German History*, 27 (3). 2009. Pp. 395–413.
4. Rabinbach A. G. *The Aesthetics of Production in the Third Reich*. *Journal of Contemporary History*, 11. 1976. Pp. 43–74.
5. Semmens K. *Seeing Hitler's Germany: Tourism in the Third Reich*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan. 2005. 263 p.
6. Timpe J. *Hitler's Happy People: Kraft durch Freude's Everyday Production of Joy in the Third Reich*. M.A., Brown University. 2007. 392 p.
7. Timpe J. *Nazi-Organized Recreation and Entertainment in the Third Reich*. Palgrave Macmillan UK. 2017. 254 p.
8. Wilson W. J. *Festivals and the Third Reich*. McMaster University (Canada). ProQuest Dissertations Publishing. 1994. 401 p.

REFERENCES

1. Menzelevskiy S. (2013) *Imperativnyi vidpochynok: hendernyi ta klasovyi utopizm u natsystskii Nimechchyni*. [Imperative Rest: Gender and Class Utopianism in Nazi Germany] *Spilne*. №6: Hender i pratsia. [in Ukrainian].
2. Baranowski S. (2004) *Strength Through Joy: Consumerism and Mass Tourism in the Third Reich*. Cambridge University Press. 274.
3. Keys B. (2009) *The Body as a Political Space: Comparing Physical Education under Nazism and Stalinism*. *German History*, 27 (3). 395–413.
4. Rabinbach A. G. (1976) *The Aesthetics of Production in the Third Reich*. *Journal of Contemporary History*, 11. 43–74.
5. Semmens K. (2005) *Seeing Hitler's Germany: Tourism in the Third Reich*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan. 263.
6. Timpe J. (2007) *Hitler's Happy People: Kraft durch Freude's Everyday Production of Joy in the Third Reich*. M.A., Brown University. 392.
7. Timpe J. (2017) *Nazi-Organized Recreation and Entertainment in the Third Reich*. Palgrave Macmillan UK. 254.
8. Wilson W. J. (1994) *Festivals and the Third Reich*. McMaster University (Canada). ProQuest Dissertations Publishing. 401.

УДК 94(477)'17/18'

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-2>**Володимир КРОТ,***orcid.org/0000-0002-2926-6916*

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри початкової освіти, гуманітарних дисциплін та інформатики

Обласного коледжу «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка»

Полтавської обласної ради

(Кременчук, Полтавська область, Україна) *volodyakrot@ukr.net***Вікторія ШАБУНІНА,***orcid.org/0000-0001-7957-3378*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

(Кременчук, Полтавська область, Україна) *shabuninaviktoria@gmail.com***Оксана ТУР,***orcid.org/0000-0002-8094-687X*

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,

професор кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

(Кременчук, Полтавська область, Україна) *oktur@ukr.net*

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ГРУШЕВСЬКОГО НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано діяльність Михайла Грушевського, спрямовану на розбудову національно-культурних установ, насамперед Наукового товариства у Львові, а згодом УНТ в Києві, розглянуто організацію видання часописів, співпрацю вченого з іншими українськими установами на зламі ХІХ–ХХ століть. Робота вченого спочатку була зосереджена в Галичині, куди він прибув як посланець Київської громади. М. Грушевський посів кафедру української історії у Львівському університеті, паралельно працюючи в Науковому товаристві імені Шевченка (НТШ). Там він спочатку очолив історико-філологічну секцію, а з 1897 року – усе Товариство. Ученому вдалося реформувати НТШ, перетворивши його на суто наукову установу. Завдяки М. Грушевському та очолюваному ним Товариству українська мова стала мовою науки й навчання, що мало загальноісторичне значення у збереженні українців як етносу й формуванні їх як нації. До роботи в НТШ історик запросив І. Франка. Разом вони заснували громадсько-політичний часопис «Літературно-науковий вістник» (ЛНВ), який об'єднав культурні сили Наддніпрянини та Галичини. Журнал ставив завданням вчити українську інтелігенцію рідної мови, вводити її в коло всеукраїнських інтересів, зміцнювати в ній національну свідомість.

У Львові вийшли перші томи фундаментальної праці професора «Історія України-Руси». У ній учений відійшов від російського нарративу й запропонував власну схему національної історії, яка використовується й сьогодні. У часи російської революції 1905–1907 рр. з'явилися можливості для культурної роботи на Наддніпряниці. М. Грушевський переніс видання «ЛНВ» зі Львова до Києва, започаткував там Українське наукове товариство (УНТ). Воно стало не тільки науковим, але й громадським центром, який проповідував українську ідею серед інтелігенції. Важливу роль у формуванні національної свідомості українців мали науково-популярні твори М. Грушевського, зокрема «Про давні часи на Україні» та «Про батька козацького Богдана Хмельницького». М. Грушевський активно працював у часописі «Рада», який створив Є. Чикаленко. У 1909 році історик став видавати газету «Село», а після її закриття – «Засів». Він підтримував діяльність київської та чернігівської «Просвіти». У 1914 році М. Грушевський започаткував журнал «Україна», який знайомив читачів із новітніми досягненнями українознавства. Уся діяльність вченого була спрямована на піднесення культури пригнобленого українського народу.

Ключові слова: культура, Михайло Грушевський, товариство «Просвіта», Українське наукове товариство (УНТ), Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ).

Volodymyr KROT,

orcid.org/0000-0002-2926-6916

Candidate of Historical Sciences,

*Associate Professor at the Department of Primary Education, Humanities and Informatics
Regional College “Kremenchuk A.S. Makarenko Humanitarian and Technological Academy”*

of the Poltava Regional Council

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) volodyakrot@ukr.net

Viktoriia SHABUNINA,

orcid.org/0000-0001-7957-3378

Candidate of Philology, Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) shabuninaviktoria@gmail.com

Oksana TUR,

orcid.org/0000-0002-8094-687X

Doctor of Sciences in Social Communications, Professor,

Professor at the Department of Humanities, Culture and Art

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) oktur@ukr.net

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF M. HRUSHEVSKY AT THE END OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The article analyses Mykhailo Hrushevskyi's activities, aimed at the development of national and cultural institutions, first of all the Scientific Society in Lviv, and later the Ukrainian Scientific Society in Kyiv, considers the organization of publishing journals and cooperation of the scientist with other Ukrainian institutions at the turn of the 19th and 20th centuries. The scientist's activity was initially concentrated in Galicia, where he had arrived as an envoy of the Kyiv community. Mykhailo Hrushevskyi headed the Department of Ukrainian History at Lviv University. At one time, the historian worked at the Shevchenko Scientific Society. At first, he headed the historical and philological section there, and since 1897 – the entire Society. The scientist succeeded in reforming the Shevchenko Scientific Society. He turned it into a purely scientific institution. Thanks to M. Hrushevskyi and the Society headed by him, the Ukrainian language became the language of science and education. This was of general historical importance in the preservation of Ukrainians as an ethnic group and their formation as a nation. The historian invited I. Franko to work in the Shevchenko Scientific Society. Together, they had founded the socio-political journal “Literaturno-naukovyi vistnyk”, which united the cultural forces of Transdnieper region and Galicia. The journal set itself the task of teaching the Ukrainian intelligentsia their native language, introducing it to the circle of all-Ukrainian interests, and strengthening the national consciousness.

The first volumes of the professor's fundamental work “History of Ukraine-Rus” were published in Lviv. In the work the scientist deviated from the Russian narrative and proposed his own scheme of national history, which is still used today. During the Russian revolution of 1905–1907, opportunities for cultural work appeared in the Transdnieper region. M. Hrushevskyi transferred the publishing of the “Literaturno-naukovyi vistnyk” from Lviv to Kyiv and founded the Ukrainian Scientific Society there. It became not only a scientific, but also a social centre that was spreading the Ukrainian idea among the intelligentsia. The popular science works of M. Hrushevskyi, in particular “About ancient times in Ukraine” and “About the Cossack's father Bohdan Khmelnytskyi” played an important role in the formation of the national consciousness of Ukrainians. M. Hrushevskyi actively worked in the journal “Rada”, which was founded by Ye. Chykalenko. In 1909, the historian started publishing the newspaper “Selo”, and after ceasing its activity – the newspaper “Zasiv”. He supported the activities of Kyiv and Chernihiv “Prosvita” institutions. In 1914, M. Hrushevskyi had started publishing the journal “Ukraine”, which introduced readers to the latest achievements of Ukrainian studies. All the activity of the scientist was aimed at developing the culture of the oppressed Ukrainian people.

Key words: *culture, Mykhailo Hrushevskyi, Prosvita society, Ukrainian Scientific Society, Shevchenko Scientific Society.*

Постановка проблеми. Михайло Грушевський відіграв виняткову роль у піднесенні української культури та формуванні української нації у другій половині XIX – першій третині XX століть. Разом із Тарасом Шевченком його відносять до творців української нації. Безперечно, Т. Шев-

ченко був фундатором нової української літератури, а М. Грушевський заклав підвалини самостійної української історичної науки. Сьогодні багато згадано про М. Грушевського як історика та політичного діяча, проте недостатньо оцінено внесок ученого в розбудову українських куль-

турних установ. На жаль, наше суспільство й до цього часу не повністю усвідомлює важливість культурного чинника в процесі творення української нації.

Аналіз досліджень. Проблема культурно-освітньої діяльності Михайла Грушевського не належить до пріоритетних у вітчизняній історичній науці, хоча вона потрапляла в поле наукового інтересу багатьох учених. Методологічне підґрунтя дослідження життя і творчості історика заклав в американській діаспорі Л. Винар у середині ХХ століття. Згодом його назвуть засновником міждисциплінарної науки – грушевськознавства. Протягом усього життя Л. Винар вивчав життєвий і творчий шлях М. Грушевського. У праці «Вступ до грушевськознавства» він виокремив три основні напрямки, за якими, на його думку, варто досліджувати життєдіяльність М. Грушевського: 1) науково-академічний; 2) політичний і суспільно-громадський; 3) культурно-освітній напрямок, що «охоплює працю історика в педагогічних товариствах, розбудову шкільництва, організацію музеїв, бібліотек, архівів і інші ділянки» (Винар, 1995: 43). З-під пера цього автора вийшла ґрунтовна монографія «Михайло Грушевський і наукове товариство імені Шевченка у Львові: 1892–1934» (Винар, 2006). У цій праці вчений проаналізував усі періоди діяльності історика в НТШ у контексті розвитку української науки й культури.

На початку 1990-х років українські вчені починають досліджувати спадщину Михайла Грушевського. В. Кухар, авторка рукопису «Громадсько-політична діяльність М. Грушевського (1894–1914 рр.)», розкрила співпрацю вченого з установами Галичини, зокрема з товариством «Просвіта» (Кухар, 1997), наголосивши на труднощах, що стримували активну співпрацю львівського професора з наймасовішою в Галичині культурно-просвітньою організацією.

В. Тельвак аналізував дослідження діяльності ученого зарубіжними науковцями, насамперед польськими й російськими. Внесок ученого в розвиток культури став предметом його статті «Культурна політика Михайла Грушевського як редактора селянських газет». У ній автор проаналізував діяльність історика як редактора газет «Село» та «Засів». Він наголосив, що М. Грушевський багато сил спрямовував на формування політичної культури свого читача. Автор відзначив, що вагомим виміром культурної політики для М. Грушевського був її історичний складник (Тельвак, 2018). Отже, аналіз літератури з названої проблеми свідчить, що більш повно дослі-

джена співпраця М. Грушевського з галицькими культурними товариствами і недостатньо вивчена його культурно-освітня діяльність того ж часу на Наддніпрянщині.

Мета статті – вивчення діяльності Михайла Грушевського, спрямованої на розбудову національно-культурних установ, насамперед Наукового товариства у Львові, а згодом УНТ в Києві, організацію видання часописів, співпрацю вченого з іншими українськими установами наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть. Джерельною базою статті слугували публікації М. Грушевського та матеріали періодичної преси, зокрема газети «Рада».

Вклад основного матеріалу. Хронологічні межі дослідження охоплюють так званий львівський, або галицький, період життя М. Грушевського, який розпочався в 1894 році з його приїздом до Галичини й завершився в 1914 році з початком Першої світової війни.

Галицький період був найбільш продуктивним і активним у житті М. Грушевського. У вересні 1894 року професор очолив кафедру «всесвітньої історії зі спеціальним поглядом на історію Східної Європи» у Львівському університеті, яка була фактично кафедрою історії України. Її створення стало можливим внаслідок компромісу між польськими й українськими політиками Галичини, який згодом назвали «новою ерою» у відносинах між двома народами. Тож М. Грушевський прибув із Києва до Львова з метою розбудови українських культурних і наукових установ.

Загальновідомо, що в ХІХ столітті українські землі перебували у складі двох імперій: Російської та Австро-Угорської. На той час умови для культурного розвитку українців були кращими в «клаптиковій імперії», яка мала конституцію і формально декларувала рівні права для народів, що її населяли. М. Грушевський прибув до Галичини як посланець Київської громади. Отже, Михайло Грушевський приїхав на нове місце з певною історичною місією: допомогти братам-галичанам у формуванні культурних і наукових установ, а згодом за умови зміни політичної ситуації в Російській імперії поширити їх на всю Україну. З перших днів перебування у Львові він почав втілювати свою місію. Пріоритетним напрямком його діяльності стала розбудова наукових і культурних установ.

Аналізуючи зусилля вченого в галузі української культури, ми можемо виокремити кілька напрямків: 1) подальша розбудова НТШ і створення при ньому наукових установ; 2) розвиток видавничої діяльності; 3) збільшення кількості

освітніх установ; 4) публіцистична діяльність історика, його зосередженість на актуальних питаннях життя суспільства. Саме ці напрями, що на них спрямував свою увагу М. Грушевський, ми спробуємо коротко проаналізувати.

Спочатку М. Грушевський очолив історико-філологічну секцію Наукового товариства імені Шевченка, а з 1897 року – усю установу. За його ініціативи відбулося реформування організації: де-факто вона перетворилася на неофіційну Українську академію наук. М. Грушевському вдалося прийняти новий устав НТШ, який послабив політичні чвари. Це дало можливість залучити до нього нових людей, зокрема Івана Франка.

Організаторські здібності історика виявилися у збільшенні фінансування установи. Додаткові кошти для НТШ надійшли з бюджету галицького сейму та австрійського уряду. Варто зазначити, що ці надходження не були великими. Значно більше місцева імперська влада виділяла на польські установи, зокрема на академію наук, шкільництво. Вихід М. Грушевський знайшов у залученні меценатів із Наддніпрянщини. Їхні пожертвування призначалися саме вченому, який своєю активною діяльністю переконав їх у необхідності підтримки загальноукраїнської справи в Галичині. Серед благодійників української культури були Євген Чикаленко, Василь Смиренко, Володимир Леонтович та інші, що підтримали історика в його діяльності. Найбільшим поборником українського культурного розвитку виступав поміщик з Херсонщини Є. Чикаленко. Саме на його кошти постав Академічний дім у Львові, де могли мешкати українські студенти, що навчалися в Галичині. Тільки на цей захід він виділив 25 тис. карбованців зі свого капіталу. За кошти інших була відкрита друкарня Товариства, розвивалася видавнича справа.

Отже, завдяки енергійним заходам М. Грушевського та однодумців з Австрійської та Росій-

ської України НТШ перетворилося на важливий осередок української науки. Щодо цього історик зазначив: «Незважаючи на сі тяжкі перешкоди, Товариство, як ми бачили, встигло протягом яких п'яти літ зорганізувати дуже солідну й різносторонню наукову роботу, розвинуло цілу серію наукових публікацій, що обіймають широкий круг наук і в декотрих галузях, як наприклад в історії, філології, етнографії й історії літератури України-Русі, стали неминухо потрібним джерелом для всяких студій; воно згуртувало коло себе значне число наукових працівників з усіх частин України-Русі» (Грушевський, 2002: 199).

Найбільшим досягненням Михайла Грушевського та очолюваного ним Товариства було те, що українська мова стала мовою науки й навчання. Українські вчені отримали можливість викладати свої погляди рідною мовою. Завдяки діяльності цієї інституції були сформовані принципи та норми українського правопису, який сприйняли освітні заклади, що функціонували в Австро-Угорській імперії. Українською мовою стали користуватися представники різних верств населення Галичини. Вона ввійшла в суди та урядові установи краю. Це мало загальноісторичне значення у збереженні українців як етносу й формуванні їх як нації. Недаремно його діяльність викликала лють у прихильників «єдино-неділимої імперії», які в пресі називали українську мову «мовою Грушевського», творцем якої він нібито був.

Учений також приділив значну увагу створенню загальноукраїнського друкованого органу. З 1898 року разом з І. Франком він почав видавати «Літературно-науковий вістник» (рис. 1), який об'єднав літературні сили Галичини й Наддніпрянщини. Добре про його роль написав Д. Дорошенко в своїх спогадах: «Зоря», а потім «Літературно-науковий вістник» стали для мене, так би мовити, за школу української національної свідомості. Вони відкрили для мене новий світ»

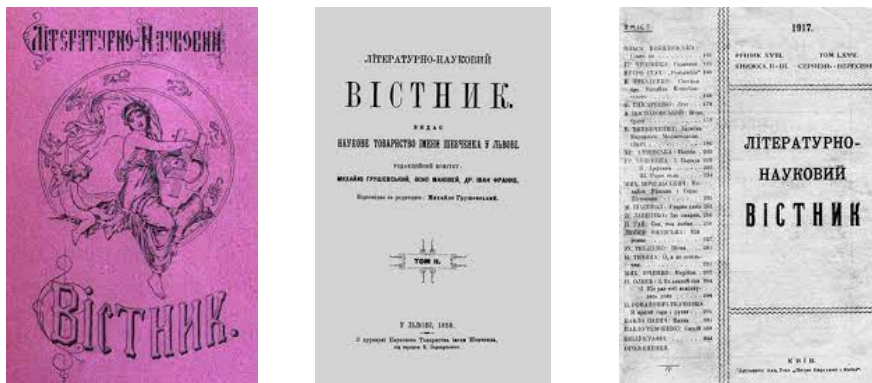

Рис. 1. Літературно-науковий вістник

(Дорошенко, 2007: 41). Отже, культурно-освітня діяльність вченого мала вплив на формування світогляду багатьох українців, особливо російських підданих.

Отже, до 1905 року діяльність М. Грушевського була зосереджена виключно в Галичині, де він займався розбудовою національних осередків. Своєрідним підсумком його роботи там став «Науковий збірник, присвячений професорові М. Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої праці в Галичині 1894–1904 рр.». До цього збірника 24 автори подали 26 своїх праць. Серед учасників були такі діячі національної культури, як Б. Грінченко, М. Зубрицький, А. Кримський, С. Єфремов та інші. Аналіз збірника засвідчив, що галицьке громадянство високо оцінювало діяльність вченого на благо України. Рецензуючи збірник у часописі «Нова громада», В. Доманицький писав: «Значення професора М. Грушевського для історії українського культурного руху взагалі, а для галицького його відділу особливо, безперечно, велике, яке тільки будучина зуміє, як слід з'ясувати і належну оцінку йому дати. Нам, сучасним людям, так чи інакше зачепленим тим самим рухом, якому шановний професор надав поважної інтенсивності та який поставив на тривкий ґрунт, давши йому напрям до сполучення з європейською культурою і тим самим значно посунивши справу прилучення української нації до сім'ї інших культурних народів, нам тяжко зараз говорити про великі заслуги його, присуд свій скласти» (Доманицький, 1906: 143).

Революційні події 1905 року започаткували політичні зміни в Російській імперії. Подальшим кроком історика стало перенесення культурних установ на Велику Україну. Маніфест імператора Миколи II формально надав політичні свободи російським громадянам. З'явилися легальні можливості для розбудови там українських культурних установ і національної преси. У 1907 році М. Грушевський переніс видання «ЛНВ» до Києва. Це був доволі ризикований захід з боку вченого – з різних причин його не схвалювали ні наддніпрянці, ні галичани. Перенесенням часопису зі Львова був незадоволений і близький друг вченого І. Франко. З цього приводу М. Грушевський писав, що «дуже мене розстроїла апатія і пасивність Франка до «ЛНВ» (Грушевський, 1995: 19). У січні 1907 року вийшов перший номер «ЛНВ» в давній столиці Русі. На переконання історика, оновлений часопис мав стати «всеукраїнським літературним органом, де б живим словом озивався буковинець до слобожанина,

кубанець до галичанина, де б підтримувалася духовна зв'язь різних частин нашої землі» (Рада, 06.02.1907). Журнал ставив завданням вчити українську інтелігенцію рідної мови, вводити її в коло всеукраїнських інтересів, зміцнювати в ній національну свідомість. Російська влада з самого початку усвідомила небезпеку видання «ЛНВ» в Києві. І переслідування нового часопису не забарилися. Одразу після виходу його першого номера царат під приводом запровадження військового стану зробив спробу заборонити його. «Що стосується вищезгаданого журналу [«ЛНВ» – прим. авторів], то генерал-губернатор визнав за необхідне призупинити це шкідливе видання на весь час дії в Києві і Київській губернії військового стану», – йшлося в жандармському звіті (ЦДІАК України. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 3320. Арк. 143).

Наступним кроком вченого стало заснування в Києві УНТ на кшталт львівського НТШ. Опікуватися його створенням М. Грушевський розпочав наприкінці 1905 року після виходу «Времених правил о печаті», які дозволяли наукові публікації українською мовою. В останній місяць 1906 р. влада затвердила статут УНТ, а в квітні 1907 р. відбулося перше засідання. До нього долучився спочатку 21 вчений, серед яких – О. Левицький, О. С. Грушевський, В. П. Науменко, В. І. Щербина, М. Х. Біляшевський, Я. М. Шульгин. На засіданні УНТ вирішили підтримувати тісний зв'язок із львівським НТШ в особі М. Грушевського, який був головою НТШ і УНТ. Другим важливим рішенням стало визнання української мови як основної в діяльності УНТ, хоча проти цього заперечували деякі вчені, пропонуючи дозволити спочатку публікації російською.

Головна спрямованість діяльності УНТ була зосереджена на гуманітарних науках. Михайло Грушевський вбачав завдання установи «в організації публічних викладів, поодиноких лекцій і цілих серій їх, особливо зі сфери українознавства; приготування підручних наукових курсів, як історія українського письменства, географії і статистики України». Члени УНТ мали за мету популяризувати знання серед народних мас України (Грушевський, 1908: 8).

Наприкінці 1907 року М. С. Грушевський виступив із першою публічною лекцією в Києві на тему: «Культурно-національний рух на Україні у другій половині XVI століття». Про зацікавленість громадськості виступом вченого писала газета «Рада»: «Давно вже нам не доводилось бачити такого великого натовпу народу, який зійшовся минулої суботи 10 листопада на першу лекцію голови київського Українського наукового

товариства професора М. С. Грушевського. Слухачі заповнили всі крісла, стояли цілою стіною поза стільцями та обсіли сходи біля кафедри. Чути розмови не тільки українською, а й російською та польською мовами. При дружніх оплесках лектор вийшов на естраду» (Рада, 13.11.1907).

Історик Д. Дорошенко небезпідставно назвав заснування УНТ «другою визначною подією всеукраїнського значення». «Треба віддати честь Грушевському, – писав він, – з властивою собі енергією він зразу пустив машину в рух, об'єднав біля товариства десятки членів, старших і молодших наукових діячів, серед них кілька визначних російських членів, які своєю участю не тільки піднесли авторитет нового товариства, але й умістили в його видання свої праці українською мовою. Такі були професори В. Перетц, О. Шахматов, Ф. Корш – усі члени Російської Академії наук. Грушевський тепер ділив свій час між Києвом і Львовом» (Дорошенко, 2007: 101).

Отже, засноване Михайлом Грушевським УНТ в Києві стало не тільки науковим, але й громадським центром, який проповідував українську ідею серед інтелігенції. «Київське УНТ має велику вагу в культурному житті соборної України, а російської особливо» (Рада, 13.11.1907), – наголошувала газета «Рада». У звітній доповіді М. Грушевський зазначав, що поряд із науковою діяльністю його члени проводили роботу «у всяких найбільш пекучих сферах, як ведення преси, робота коло освіти і усвідомленню мас». Він був головою УНТ і найбільш активним його членом. Д. Дорошенко, оцінюючи діяльність ученого, зазначав: «Грушевський вмів не тільки згуртувати людей біля праці, він вмів також притягти кошти. Придивляючись тоді до праці Грушевського зблизька, я дивувався його невпинній енергії, його широкій ініціативі і сміливим планам» (Дорошенко, 2007: 101).

Важливим напрямом діяльності вченого стало налагодження зв'язків із селянством. Він підтримував співпрацю з осередками «Просвіти» та іншими українськими професійними та кооперативними об'єднаннями. В особистому архіві історика є чимало звернень, прохань від різних громадських організацій з усієї України. Від імені чернігівської «Просвіти» до Михайла Сергійовича не раз звертався відомий письменник Михайло Коцюбинський. «Рада товариства «Просвіта» в Чернігові, – писав він у листі від 8 січня 1907 року, – поклала організувати насамперед публічні лекції, які й відповідали показаній вище меті. Відповідно тій постанові Ради звертається до Вас, Високоповажний добродію, з уклінним

проханням не одмовитись прочитати в Чернігові на прохання товариства лекцію по історії України» (Листи, 1992: 290). В іншому своєму листі до вченого М. Коцюбинський прохав вислати для чернігівців його цінну «Історію України-Руси» та інші твори» (ЦДІАК України. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 3320. Арк. 23). Аналіз епістолярної спадщини двох видатних діячів українського національного відродження свідчить, що М. Коцюбинського і М. Грушевського пов'язувала щира дружба.

М. С. Грушевський налагодив співпрацю із селянськими товариствами. Наприклад, Яцинівська община сільських господарів, що на Полтавщині, зверталася до нього з щирим проханням допомогти книгами та журналами (ЦДІАК України. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 3320. Арк. 32). Аналогічне прохання висловлювало Лучанське товариство сільських господарів Лохвицького повіту (ЦДІАК України. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 3320. Арк. 36). М. Грушевський, який добре розумів роль української книжки у формуванні національної свідомості серед селян, не відмовляв їм у допомозі.

Сприяті просвітницькій роботі серед трудового народу прагнула заснована М. Грушевським газета «Село», яка побачила світ у вересні 1909 року. Вихід першого номера «Села» високо оцінив видатний письменник М. Коцюбинський. У листі до М. Грушевського він писав: «Тільки що прочитав перше число «Села» і спішу поділитися з Вами своїми враженнями. А вони якнайкращі. Число складене дуже цікаво, статті, особливо деякі, написані не тільки просто, але й талановито і читаються з великим інтересом. Зовнішній вигляд і ілюстрації – все це робить найкорисніші враження. Такого селянського часопису у нас досі ще не було. (підкреслення М. Коцюбинського). Взагалі ж можна поздоровити вас і всіх, кому дорога народна справа, з великим придбанням, бо те, що досі було тільки мрією (гарна селянська газета), нарешті зреалізувалось» (Листи, 1992: 309).

Виняткову увагу на сторінках «Села» М. Грушевський приділяв проблемі народної школи. «Серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, – зазначав він, – бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербком чужих народів, ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування. Боротьбі за рідну мову і рідну школу мусимо присвячувати найбільшу увагу» (Грушевський, 2002: 372). Газета «Село» з великими труднощами проіснувала до лютого 1911 року. «Рівно рік і шість місяців скінчилося тепер, як стали ми видавати отсю газету, бажаючи по силам нашим

послужити освіті й освідомленню нашого трудящого народу, – писав у заключному номері до читачів М. Грушевський. Пильнували ми по совісті нашої, але се ставало тяжче. Тяжко видавати тепер справедливий часопис взагалі, а ще тяжче український, а ще гірше селянський український» (Грушевський, 2002: 378). У цих заключних рядках учений узагальнено висловив свій біль за переслідувану українську пресу.

Не менш важливе значення в справі пробудження національної свідомості українців мали популярні книжки з історії рідного народу. У 1907 р. з'явилася книга М. Грушевського «Про давні часи на Україні», в якій історик у доступній формі виклав минуле нашої Батьківщини. Через два роки він видав нову цікаву працю «Про батька козацького Богдана Хмельницького». Характерною відмінністю науково-популярних творів М. Грушевського було те, що він, подаючи в доступній формі історичні події, життя і діяльність видатних людей України, уважно ставився до історичних фактів, уникав перекручувань.

Після 1905 року діяльність М. С. Грушевського активізувалася на Наддніпрянщині. Його учень Іван Крип'якевич так згадував про нього: «Увесь той час він був немов перелітною пташкою, перебуваючи то в Галичині, то над Дніпром. І весь той

час одне було в нього на умі – невисипа праця для всіх частин української землі» (Крип'якевич, 1992: 468). У 1914 році зусиллями історика було започатковано часопис «Україна», котрий на всіх етапах свого існування знайомив читачів із новітніми досягненнями українознавства.

Паралельно з видавничою діяльністю М. Грушевський підтримував тісні контакти з українськими товариствами. Очоловане ним УНТ стало не тільки науковим, але й важливим культурним осередком, яке продовжувало непросту роботу на ниві народної просвіти. «Міняються часи, але константа національної свідомості усіх верств населення незмінна, якщо йдеться про розбудову державницького життя», – зазначав з цього приводу Л. Винар (Винар, 1995: 28).

Висновки. Отже, М. Грушевський вів масштабну культурно-просвітницьку діяльність, яка мала значний вплив на різні прошарки українського суспільства. У Галичині вченому вдалося досягти більших успіхів, ніж на Наддніпрянщині, бо там діяла конституція, яка на законодавчому рівні гарантувала рівні права для всіх народів імперії. У підросійській Україні ситуація була значно гіршою, але й там завдяки зусиллям М. Грушевського та його однодумців готувався ґрунт для позитивних змін. І в цьому заслуга вченого безперечна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винар Л. Значення Михайла Грушевського в українській і світовій історії. *Михайло Грушевський – історик і будівничий нації. Статті і матеріали*. Нью-Йорк, Київ, Торонто, Фондація ім. Ольжича, 1995. С. 23–60.
2. Винар Л. Михайло Грушевський і наукове товариство ім. Шевченка, 1892–1934. Нью-Йорк, Дрогобич, Львів: Українське історичне товариство, 2006. 384 с.
3. Грушевський М. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Твори: у 50 т. Т. 1. 2002. С. 188–201.
4. Грушевський М. Статті з народних газет «Село» і «Засів», 1909–1912. Твори: в 50 т. Т. 3. 2005. С. 231–378.
5. Грушевський М. С. Щоденник. *Київська старовина*. 1995. № 1. С. 19–28.
6. Грушевський М. С. Київське наукове товариство. *Записки УНТ*. 1908. № 7. С. 5–15.
7. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу. Твори: у 50 т. Т. 3. 2005. С. 379–412.
8. Доманицький В. Науковий збірник, присвячений професорові М. Грушевському. *Нова громада*. 1906. № 3. С. 143–144.
9. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє-минуле (1901–1914). Київ: Темпора, 2007. 272 с.
10. Крип'якевич І. Михайло Грушевський. Життя й діяльність. *Великий українець: Матеріали з життя і діяльності Грушевського*. Київ: Веселка, 1992. С. 448–484.
11. Кухар В. Громадсько-політична діяльність М. Грушевського (1894–1914 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / ЛДУ ім. І. Франка. Львів, 1997. 214 с.
12. Листи М. Коцюбинського до М. Грушевського / упор. Л. Гісцова. *ЗНТШ*. 1992. Т. 224. С. 324–372.
13. Рада. Вип. 30. Київ, 06.02.1907.
14. Рада. Вип. 255. Київ, 13.11.1907.
15. Рада. Вип. 77. Київ, 02.04.1908.
16. Тельвак В. Культурна політика М. Грушевського як редактора селянських газет. *Український селянин*. Черкаси, 2018. Вип. 19. С. 127–134.
17. ЦДІАК України. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 3320.
18. ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 85.
19. ЦДІАК України. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 3322.

REFERENCES

1. Vynar L. Znachennia Mykhaila Hrushevskoho v ukrainskii i svitovii istorii [Significance of Mykhailo Hrushevskyyi in Ukrainian and world history]. *Mykhailo Hrushevskyyi – istoryk i budivnychyi natsii. Statti i materialy*. New York, Kyiv, Toronto, Fundatsiia im. Olzhycha, 1995. S. 23–60. [in Ukrainian].
2. Vynar L. Mykhaylo Hrushevskyyi i naukove tovarystvo im. Shevchenka, 1892–1934 [Mykhailo Hrushevskyyi and the Shevchenko Scientific Society, 1892–1934]. New York, Drohobych, Lviv: Ukrainske istorychne tovarystvo, 2006. 384 s. [in Ukrainian].
3. Hrushevskyyi M. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka u Lvovi [Shevchenko Scientific Society in Lviv]. *Tvory: u 50 t. T. 1*. S. 188–201. [in Ukrainian].
4. Hrushevskyyi M. Statti z narodnykh hazet “Selo” i “Zasiv”, 1909–1912 [Articles from the folk newspapers “Selo” and “Zasiv”, 1909–1912]. *Tvory: v 50 t. T. 3*. S. 231–378. [in Ukrainian].
5. Hrushevskyyi M. S. Shchodennyk [Diary]. *Kyivska starovyna*. 1995. №1. S. 19–28. [in Ukrainian].
6. Hrushevskyyi M. S. Kyivske naukove tovarystvo [Kyiv Scientific Society]. *Zapysky UNT*. 1908. № 7. S. 5–15. [in Ukrainian].
7. Hrushevskyyi M. S. Pro ukrainsku movu i ukrainsku shkolu [About the Ukrainian language and the Ukrainian school]. *Tvory: u 50 t. T. 3*. S. 379–412. [in Ukrainian].
8. Domanytskyi V. Naukovyi zbirnyk, prysviachenyi profesorovi M. Hrushevskomu [Scientific collection dedicated to Professor M. Hrushevskyyi]. *Nova hromada*. 1906. № 3. S. 143–144. [in Ukrainian].
9. Doroshenko D. Moi spomyny pro davnie-mynule (1901–1914) [My memories of the ancient past (1901–1914)]. Kyiv: Tempora, 2007. 272 s. [in Ukrainian].
10. Krypiakivych I. Mykhaylo Hrushevskyyi. Zhyttia i diialnist [Mykhailo Hrushevskyyi. Life and activity]. *Velykyi ukrainets: Materialy z zhyttia i diialnosti Hrushevskoho*. Kyiv: Veselka, 1992. S. 448–484. [in Ukrainian].
11. Kukhar V. Hromadsko-politychna diialnist M. Hrushevskoho (1894–1914 rr.) [Social and political activity of M. Hrushevskyyi (1894–1914)]: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. Lviv, 1997. 214 s. [in Ukrainian].
12. Lysty M. Kotsiubynskoho do M. Hrushevskoho [Letters of M. Kotsyubynskyyi to M. Hrushevskyyi] / Upor. L. Hystova. ZNTSH. 1992. T. 224. S. 324–372. [in Ukrainian].
13. Rada. Vyp. 30. Kyiv, 06.02.1907. [in Ukrainian].
14. Rada. Vyp. 255. Kyiv, 13.11.1907. [in Ukrainian].
15. Rada. Vyp. 77. Kyiv, 02.04.1908. [in Ukrainian].
16. Telvak V. Kulturna polityka M. Hrushevskoho iak redaktora selianskykh hazet [Cultural politics of M. Hrushevskyyi as an editor of peasant newspapers]. *Ukrainskyi selianyn*. Cherkasy, 2018. Vyp. 19. S. 127–134. [in Ukrainian].
17. CSHAU. F. 274. Op. 1. Spr. 3320. [in Ukrainian].
18. CSHAU. F. 1235. Op. 1. Spr. 85. [in Ukrainian].
19. CSHAU. F. 274. Op. 1. Spr. 3322. [in Ukrainian].

УДК 355.212.5/.216:94(495+55)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-3>

Андрій ЛЕВДЕР,
orcid.org/0000-0002-7140-4622
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри історії
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янука»
(Рівне, Україна) levderandri1@gmail.com

ВІЙСЬКО ДАВНЬОГО РИМУ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ПАНУВАННЯ У СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ (IV–III СТ. ДО Н.Е.)

У науковій статті досліджено процеси становлення, реорганізації та вдосконалення армії і флоту Давнього Риму напередодні Пунічних війн. Вивчення військового мистецтва римської армії має вагомий інтерес для розуміння процесів перетворення Риму з регіональної держави у світову. Мета дослідження полягає в комплексному аналізі розвитку армії та військової справи Давнього Риму в IV–III ст. до н.е. Визначити вплив реорганізації армії та флоту на процеси встановлення панування Риму в Середземномор'ї.

Надзвичайно актуальним є завдання простежити динаміку розвитку римської армії і флоту від формування міліційного ополчення і будівництва перших військових кораблів до завоювання ними панування над акваторією Середземномор'я. У науковій розвідці на основі аналізу історичних джерел і критичного переосмислення здобутків історіографії досліджено особливості реформування та принципи комплектування римської армії. Оцінено процес становлення військово-морського флоту республіки. Проаналізовано розвиток військової тактики римських полководців та особливості її застосування. Визначено причини перетворення війська Давнього Риму з типового античного ополчення на високопрофесійну і могутню армію.

Встановлено, що напередодні протистояння з Карфагеном та його союзниками римська армія мала відмінну як для свого часу тактику ведення бою та озброєння, досвідчений і добре підготовлений командний склад. Досягати таких успіхів у боєздатності римлянам дозволили своєчасне реформування армії та численні воєнні походи, які давали безцінний тактичний і стратегічний досвід. Саме високоефективні збройні сили римської держави забезпечили їй встановлення гегемонії у Середземномор'ї на довгий час. Слабкою стороною римської армії була відсутність одноосібного командування і значна залежність від політичної ситуації в державі.

Ключові слова: Давній Рим, рабовласницька держава, військові реформи, система комплектування, військова служба, гегемонія, Середземномор'я.

Andrii LEVDER,
orcid.org/0000-0002-7140-4622
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of History
Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities
(Rivne, Ukraine) levderandri1@gmail.com

THE ARMY OF ANCIENT ROME AS THE MAIN FACTOR OF DOMINATION IN THE MEDITERRANEAN REGION (IV–III CENT. B.C.)

The scientific article examines the processes of formation, reorganization and improvement of the army and navy of Ancient Rome on the eve of the Punic Wars. The study of the military art of the Roman army is of great interest for understanding the processes of Rome's transformation from a regional state to a world state. The purpose of the study is a comprehensive analysis of the development of the army and military affairs of Ancient Rome in the IV–III centuries B.C. To determine the impact of the reorganization of the army and navy on the processes of establishing the rule of Rome in the Mediterranean.

The task of tracing the dynamics of the development of the Roman army and navy from the formation of the militia and the construction of the first warships to their conquest of the Mediterranean waters is extremely urgent. In scientific research, based on the analysis of historical sources and a critical rethinking of the achievements of historiography, the peculiarities of the reformation and the principles of staffing the Roman army were investigated. The process of formation of the navy of the republic is evaluated. The development of military tactics of Roman commanders and the peculiarities of its application are analyzed. The reasons for the transformation of the army of Ancient Rome from a typical ancient militia to a highly professional and powerful army are determined.

It was established that on the eve of the confrontation with Carthage and its allies, the Roman army had excellent for its time battle tactics and weapons, an experienced and well-trained command staff. Timely reformation of the army and numerous military campaigns, which provided invaluable tactical and strategic experience, allowed the Romans to achieve such successes in combat capability. It was the highly effective armed forces of the Roman state that ensured its establishment of hegemony in the Mediterranean for a long time. The weak point of the Roman army was the lack of a single command and significant dependence on the political situation in the state.

Key words: Ancient Rome, slave state, military reforms, recruitment system, military service, hegemony, Mediterranean.

Постановка проблеми. Римська держава стала однією з найбільших держав за всю історію людства, перш за все, завдяки високо поставленій військовій справі – адже саме прославлені легіони перетворили невелику громаду в Італії у світову імперію. Армія Давнього Риму відома досить добре завдяки присвяченим їй численним дослідженням, але цього зовсім не можна сказати про період ранньої республіки, так як ця тематика і до сьогодні залишається поза увагою українських вчених. Вражаючий результат Пунічних війн змушує задуматися про деякі основні моменти щодо своєчасного реформування армії та системи комплектування особовим складом. Адже ця система забезпечує накопичення підготовленого резерву людських ресурсів для потреб власної армії і ефективного його застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Довгий час військово-морська історія перебувала в руках вузького кола дослідників і зводилася, як правило, до розбору найбільш показових в тактичному плані битв. Сучасний дослідник має змогу застосовувати різні методики, наукові підходи та напрацювання зарубіжних учених. Історіографію обраної теми можна розділити на блоки: радянська, сучасна українська та зарубіжна.

Публікації радянської історіографії характеризуються висвітленням подій з позицій історичного матеріалізму, зокрема, через призму боротьби класів. Разом з тим, частина радянських істориків детально описує військове мистецтво та рівень розвитку римської армії і флоту. На загальному фоні наукової літератури цієї епохи вигідно виділяються роботи таких науковців як: П. Ротмістрова (1963) та Є. Разіна (1955).

Щодо української історіографії, то через невисокий дослідницький інтерес до цієї проблематики, вона представлена поодинокими працями та науковими розвідками. Серед новітньої вітчизняної історіографії, що містить значний фактичний матеріал з історії давньоримської армії слід виокремити праці дослідників (І. Печенюка (2015), Л. Войтовича (2017), М. Олійника (2018), Е. Босака (2018), В. Варакути (2012)).

Зарубіжна історіографія представлена працями британських вчених Джона Воррі (1995) та Ганни-Марі Чідвік (2018). У цих дослідженнях

висвітлені різноманітні наукові інтереси щодо історії армії та флоту, особливостей озброєння і тактики римського війська.

Метою дослідження є комплексний аналіз розвитку військового мистецтва Давнього Риму у IV–III ст. до н.е. Визначити вплив реорганізації армії та флоту на процеси встановлення панування Риму в Середземномор'ї.

Виклад основного матеріалу. З утворенням Римської республіки, військова служба стала обов'язком кожного її громадянина. На початку римська армія була цивільним ополченням – міліцією. За цією системою військо набиралося за рахунок вільних громадян Риму, які уже з 17–20 років зобов'язані були відбувати військову службу і вважалися військовозобов'язаними до 50–60 років. Раби не мали права служити у війську (Ротмістров, 1963: 30). Зовнішня політика Риму характеризувалася майже безперервними війнами, які диктувалися рабовласницьким способом виробництва та постійною потребою в робочій силі. Вони велися в інтересах держави і відігравали важливу роль у її соціально-політичному житті.

Обов'язок громадян прибувати за призовом не лише декларувався, але й ретельно контролювався. Без служби в армії чи на флоті навіть найбагатші рабовласники не могли займати суспільних посад. Лише тривала і старанна служба відкривала шлях до політичної верхівки, а відповідно, й до багатств. Основу перших військових формувань утворювали маси вільних дрібних виробників – селяни й ремісники, з яких головним чином і комплектувалася армія. Не зважаючи на фінансову обмеженість римської республіки для міліціонерів передбачалася щорічне продовольче забезпечення (пайок), що оцінювалося у 75 динарів і щорічна платня в 45 динарів (Ротмістров, 1963: 30). Для несення служби в польовій армії відбирали юнаків віком від 17 до 45 років, а старші (до 60 років) римляни на час війни несли гарнізонну службу. Від служби звільнялися лише ті громадяни, які взяли участь у 20 військових походах як піхотинці чи в 10 походах як вершники.

З IV ст. до н. е. головним тактичним з'єднанням римської армії став легіон, що нараховував 4200 осіб піхоти (3 000 важкоозброєних і 1200 лег-

коозброєних) і 300 кінноти, але ця чисельність не була сталою. Легіон поділявся на центурії (від лат. *centum* – сто), які в бою не мали тактичної самостійності і кінноту, що складалася з 10 турм (підрозділ давньоримської кінноти) по 30 вершників у кожній (Печенюк, 2015: 11). Побудова легіону на ранньому етапі являла собою фалангу із 8–12 шеренг, яка насамперед залежала від озброєння та досвіду легіонерів. На озброєні легіонерів була різноманітна зброя ударної й металевий дії, яку вони купували за власний рахунок.

У другій половині IV ст. до н. е. в результаті запеклої боротьби патрициїв з плебеями, перемогу отримали останні. Як наслідок плебеї домоглися скасування боргового рабства. Подальший ріст кількості рабів у Римі міг відбуватися лише за рахунок їх притоку ззовні, тобто за рахунок військовополонених. Зміна політичної ситуації призвела до розширення суспільних станів, з яких комплектувалося військо та уможливила проведення військової реформи. Цією реформою воїнам встановлювалася платня, в рахунок якої видавалося обмундирування, озброєння і продовольство. Це урівняло становище багатих і бідних воїнів, що мало важливе значення для введення однотипного озброєння (Разін, 1955: 276).

На початку III ст. до н. е. розподіл війська за майновим станом втратив своє значення, римська держава вже була достатньо багатою, щоб забезпечувати свою армію озброєнням. У результаті перемоги у Самнітських війнах (343–290 рр. до н. е.), у війні проти Епіра (280–275 рр. до н. е.) та завоювання усього Апеннінського півострова римська експансія вийшла за його межі, поступово розповсюдилася й на інші райони Середземномор'я. Всі ці війни сприяли організаційному вдосконаленню римської армії та накопиченню нею цінного бойового досвіду. До початку першої війни Риму з Карфагеном римське військо знову було реорганізоване. У цей період відбулася певна зміна і в структурі легіону, він став краще озброєним і маневренішим.

Римське військо мало складну систему, яка відповідала вимогам того часу й відображала тодішню структуру римського суспільства. Позаяк війни велися часто, війська набиралися щорічно, переважно після виборів консулів, для яких організація набору була одним з перших важливих заходів на політичному поприщі. Кожен рік армія комплектувалася й формувалася заново (Печенюк, 2015: 11). Тому об'єктивно не могла існувати стала структура і фіксована чисельність війська. Механізм набору відповідав поточній ситуації, політичному та соціально-економічному розвитку

римської громади на певному історичному етапі. Кожен громадянин став військовозобов'язаним. Це ознаменувало початок перетворення міліційного війська у постійну армію, з професійним відтінком.

Таким чином, Римська армія на середину III ст. до н. е. мала величезний історичний та військовий досвід. Численні реформи та вдосконалення дозволили виробити оптимальні форми організації та комплектації особового складу. Поступово військо Стародавнього Риму з цивільної міліції та ополчення перетворювалося на професійну та боєздатну армію, що забезпечило встановленню римської гегемонії в середземноморському регіоні. Остаточою цей перехід відбувся вже під час Пунічних війн.

Військо було одним із головних елементів римського суспільства і країни, вирішальним фактором в становленні гегемонії Давньоримської держави. Могутність армії безпосередньо залежить від рівня її озброєння та тактики. Як вже зазначалося вище основу римської армії формував легіон, який в свою чергу складався з легкої та важкої піхоти. Легку піхоту, що нараховувала 1200 воїнів, утворювали наймолодші і найбідніші воїни – веліти, які не входили до стройового розрахунку легіону. Вони мали на своєму озброєнні меч, по 6 дротиків до 2 м. завдовжки, лук із запасом стріл та пращу (Chidwick Hannah-Marie, 2018: 110).

Основу давньоримського легіону – важкоозброєну піхоту, складали представники другого майнового стану – гастати (*hastate* – списники) і третього – принципи (*principes*): воїни віком 30–40 років, що билися в перших шеренгах. Вони мали однотипне озброєння: мечі, важкі та легкі металеві списи – пілумами і повноцінний захист. Захисне спорядження включало: щит, металевий шолом і шкіряні обладунки з нашитими на них металевими пластинами. Основною зброєю легіонера був двосічний меч майже 0,5 м завдовжки, шириною 4–7 см і пілум біля 2 м завдовжки, вагою 4–5 кг. Пілум метали з відстані 7–10 м з розрахунком влучити у щит противника. У такому разі з'являлася можливість відкрити противника для удару мечем – легіонер наступав ногою на древко пілума, щит опускався відкриваючи супротивника для удару мечем. Кожен легіонер мав по 2–3 підібних списи (Печенюк, 2015: 12). Бойовий порядок легіону поділявся по фронту, що дозволяло значно збільшити можливості для маневру.

Проведена військова реформа Марком Фуриєм Каміллою у IV ст. до н. е. призвела до чергової реорганізації легіону, що було пов'язано з удосконаленням зброї і способів ведення бою. Вна-

слідок чого створилися умови для впровадження однотипного озброєння, що дозволило покращити структуру легіону. Тепер великого значення в бою набуває така тактична одиниця як маніпула. Маніпула (від лат. *manipulus roeni* – спис з прикріпленим до нього пучком сіна, або *manus* – зображення руки людини – знак командира у римлян), тактичний підрозділ піхоти в римському легіоні. Виникла у зв'язку з розділенням монолітної фаланги на окремі загони, здатні маневрувати в бою. На початку IV ст. до н. е. складалася з 64 осіб (8 осіб по фронту і 8 осіб у глибину). В структурі легіону маніпули шикувалися в лінії. Кожна маніпула поділялася на 2 центурії. Загальна протяжність маніпули по фронту досягала до 20 м, у глибину сягала до 15–18 м (Warry, 1995: 111). Кожен легіон організаційно включав 10 маніпул і 10 турм. Безпосередньо перед боєм легіон по фронту шикувався, як і раніше в одну лінію, маючи на своїх флангах кінноту, а попереду легкоозброєну піхоту.

Легіон був вищою, а центурія нижчою тактичною одиницею. Командир першої центурії був одночасно і командиром маніпули. Як зазначає І. Печенюк: «В такий спосіб у римському війську закріпився тактичний розподіл сил на полі бою, що збільшував його маневрені можливості на пересіченій місцевості та дозволяв діяти окремими маніпулами й турмами. Легка піхота (веліти) прикривала бойовий порядок легіону і зав'язувала битву. З початком руху легіону в атаку, веліти відходили на фланги і розташовувалися поруч з вершниками» (Печенюк, 2015: 11). Загалом бойовий порядок римлян являв собою класичне поєднання легкої і важкої піхоти.

Напередодні війн з Карфагеном відбулося чергове реформування армії, яке безпосередньо вплинуло на тактику бою римлян. Насамперед було введено однотипне комплектування й покращене озброєння маніпули. Якщо раніше кожна маніпула складалася з гастатів, принципів і триаріїв, то тепер її комплектували лише одним із цих видів піхоти, а кількість маніпул з 10 зросла до 30. Тепер легіон складався із 30 маніпул по 120 осіб (для триаріїв по 60) у кожній і 10 турм по 30 вершників. У бою вершники переважно билися в пішому строю – це була мобільна піхота (Варкута, 2012: 22).

Новий бойовий порядок легіону шикувався в три лінії по 10 маніпул у кожній, маючи на флангах кінноту, а попереду – легку піхоту яка прикривала бойовий порядок легіону. Головною перевагою римського легіону було те, що його бойові порядки будувалися в декілька ліній і допускали тактичний розподіл. Маніпула шикувалася в

шаховому порядку (10 шеренг по 12 рядів) з інтервалами, рівними ширині їх фронту. Маніпули другої лінії шикувалися за інтервалами першої лінії. Дистанція між лініями маніпул становила 15–25 м. У першій лінії бойового порядку легіону шикувалися молоді воїни – гастати (1200 воїнів), у другій досвідченіші – принципи (1200 воїнів), у третій – ветерани воєн – триарії (600 воїнів), які утворювали резерв легіону (Разін, 1955: 283). Отже, в основу бойового порядку легіону було покладено принцип досвідченості воїнів.

Маніпулярний бойовий порядок легіону мав значні переваги перед фалангою. Адже легіон діяв на фронті 600–800 м і дозволяв окремим частинам маневрувати на полі бою, послідовно нарощувати сили із глибини, вести переслідування. При такій тактиці кіннота і легка піхота відігравали допоміжну роль (Фурман, 2012: 25). Крім того, римська армія під час війни посилювалася союзниками з підкорених племен, які не мали громадянства Риму.

Під час воєнних дій римляни надавали велике значення облаштуванню укріпленого табору, який вони зводили після щоденного переходу на місцях стоянок. Табір захищав військо від раптових нападів ворога, а при невдачі у бою був для нього надійним укриттям. Табір являв собою витягнутий прямокутник, що обносився валом (на валу встановлювалися плетені щити) і викопаним ровом, а також посилювався різними природними та штучними перешкодами. Основними вимогами при виборі місця для табору були: вигідна позиція для оборони, зручність для охорони, наявність поруч джерела питної води, дров і пасовища (Разін, 1955: 285).

Вагоме місце у військовій справі приділялось вихованню та бойовій підготовці легіонерів. Навчання було всебічним, суворим і розраховане на розвинення у воїна фізичної сили та витривалості. Солдати опановували різні види зброї, здійснювали перешикуння, навчалися саперній справі та прийомам боротьби з кіннотою, володінню окопним інструментом і швидко облаштувати укріплений табір. Це зумовлювалося тим, що воїнам доводилося брати участь у тривалих і кровопролитних війнах та в придушенні повстань рабів. З початком служби в армії чи на флоті юнаки продовжували оволодівати мистецтвом застосування зброї, беручи участь у тренувальних навчаннях (Печенюк, 2015: 13). Після завершення підготовки молоді легіонери ставали у битву нарівні з досвідченими воїнами.

Щодо постачання то кожен військовий щоденно отримував близько 800 г. зерна та платню, з якої

вираховували вартість за продовольство, озброєння і спорядження, а частину видавали на руки. Питвом слугувала вода з добавкою оцту (для втамування спраги). При виході у похід продовольство видавалося на 15–30 днів наперед. Також легіонерам дозволялося жити за рахунок місцевого населення та трофеїв, тобто було узаконено пограбування цивільних.

Для підтримки дисципліни в армії була напрацьована система стягнень і заохочень. Боягузів і недбайливих карали, а відважних – заохочували. Широко застосовувалися тілесні покарання. У разі невиконання наказу командира, боягузтва у бою і дезертирства застосовувалися суворі міри покарання, в тому числі і позбавлення життя. При скоєні подібних проступків цілим підрозділом страчували за жеребом кожного десятого (децимація) (Войтович, 2017: 186).

На початку III століття до н.е. армія Давнього риму мала розвинене озброєння та тактику ведення бою, досвідчений і підготовлений командний склад. Вирізнялася міцною дисципліною і високим військовим мистецтвом полководців, які використовували найдосконаліші способи ведення бойових дій, досягаючи повного розгрому ворога.

Історія розвитку морських сил Стародавнього Риму була тривалою і складною. Римське кораблебудування цілком знаходилося в руслі загальної середземноморської традиції. За своєю конструкцією римські бойові кораблі принципово не відрізнялися від кораблів Греції та елліністичних держав Малої Азії. У римлян були ті ж десятки та сотні весел в якості основного рушія судна, та ж багатоярусна система, приблизно та ж естетика кораблебудування. І лише коли Рим почав претендувати на верховенство в Середземномор'ї, кораблебудування внаслідок складного процесу розвитку досягло нового щабля еволюції. Кораблі стають більшими, з постійною партією морської піхоти, оснащуються штурмовими трапами – «воронами», бойовими вежами, згодом, навіть бортовою артилерією.

За римської класифікації всі бойові кораблі називалися «довгі кораблі», через свої порівняно вузькі корпуси, з пропорцією ширини до довжини 1 до 6 і більше. Протилежністю бойовим кораблям були транспортні – «круглі кораблі». Бойові кораблі ділилися за ознакою наявності чи відсутності тарану на кораблі, існував розподіл на відкриті і закриті кораблі. Основною, найбільш точною та поширеною класифікацією є поділ бойових кораблів в залежності від кількості рядів весел. Кораблі з одним рядом весел (по вертикалі) називалися

монери або уніреми, а в сучасній літературі часто іменуються просто галерами, з двома – біреми або лібурни, з трьома – трієри або триреми, з чотирма – тетрери або квадріреми, з п'ятьма – пентери або квінквереми, з шістьма – гексери (Босак, 2018: 65). Великі кораблі в багатьох випадках бронювали бронзовими пластинами і майже завжди завішували перед боєм змоченими у воді воловими шкурами для захисту від запальних снарядів.

Римські кораблі, як і грецькі, були оптимізовані для ведення прибережних морських битв, а не для тривалих рейдів у відкритому морі. Кораблі мали відносно низьку маневреність, і у випадку сильного раптового шторму флот міг потонути майже весь. Оскільки на вітрилах ходили тільки при попутному вітрі, а весь інший час користувалися виключно мускульною силою веслярів, то швидкість кораблів залишала бажати кращого. «Швидкохідним» вважався корабель, здатний видати 7–8 вузлів (14 км/год), а для квінкверем цілком пристойною вважалася крейсерська швидкість в 3–4 вузла. На кораблі було дві головні посадові особи: капітан, відповідальний за власне плавання та навігацію, і центуріон, відповідальний за ведення бойових дій. Останній командував декількома десятками морських піхотинців (Босак, 2018: 65).

Головною зброєю римського корабля була саме морська піхота. Якщо кораблі греків і елліністичних держав як основний тактичний прийом використовували таранний удар, то римляни ще в Першу Пунічну війну зробили ставку на рішучі абордажні бої (Warry, 1995: 219). Римські морські піхотинці мали відмінні бойові якості. Карфагеняни, покладалися на швидкість і маневреність своїх кораблів, мали у своєму розпорядженні більш майстерних і досвідчених моряків, але не змогли протиставити римлянам аналогічних солдат.

Тактика римського флоту була проста і високо ефективна. Починаючи зближення з ворожим флотом, римляни засипали його градом запальних стріл та інших снарядів з металевих машин. Потім, наблизившись впритул, топили кораблі ворога таранним ударами або звалювалися в абордаж. Тактичне мистецтво полягало в тому, щоб, енергійно маневруючи, атакувати один ворожий корабель двома-трьома своїми і тим самим створити домінуючу чисельну перевагу в абордажній бою. Коли ворог вів інтенсивний зустрічний вогонь зі своїх металевих машин, римська морська піхота будувалася черепахою, перечікуючи смертоносний град (Warry, 1995: 119). Якщо погода сприяла, і в наявності були «жаровні» – римляни могли

спробувати спалити ворожі кораблі, не вступаючи в абордажний бій. Також коли чисельна перевага була на боці супротивника, римляни прагнули ухилитися від бою.

У морській історії Риму досить чітко виділяються кілька періодів. Перший з них був пов'язаний з Пунічними війнами, коли в перший і єдиний раз Республіці довелося зіткнутися з противником, що безумовно перевершував її на морі. Власне, саме в ці роки і відбулося остаточне оформлення римського флоту в самостійну категорію збройних сил. Потім був етап явного домінування римського флоту в Середземноморському регіоні.

Висновки. Отже, напередодні протистояння з Карфагеном та його союзниками римська армія мала досвідчений і добре підготовлений командний склад, відмінну як для свого часу тактику ведення бою та озброєння. Досягти таких успіхів у боєздатності римлянам дозволили своєчасне реформування армії та численні військові походи, які давали безцінний тактичний і стратегічний досвід. Саме високоефективні збройні сили римської держави забезпечили їй встановлення гегемонії в Середземномор'ї на довгий час. Слабкою стороною римської армії була відсутність одноосібного командування і значна залежність від політичної ситуації в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Chidwick Hannah-Marie. The military step: theorising the mobilisation of the Roman army. *Critical Military Studies*. 2018. Vol. 7. P. 107–131.
2. Warry John. *Warfare in the Classical World: An Illustrated Encyclopedia of Weapons, Warriors, and Warfare in the Ancient Civilizations of Greece and Rome*. Oklahoma.: University of Oklahoma Press, 1995. 224 p.
3. Босак Е. Військово-морська практичність та адаптаційність стародавніх римлян (на прикладі Пунічних війн). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2018. № 1. С. 64–68.
4. Варакута В. П. Історія війн та воєнного мистецтва: навч. посіб. Харків: Академія МВС України, 2012. 555 с.
5. Історія воєнного мистецтва: в 2 кн. / Под ред. П. А. Ротмистрова. Москва: Воениздат, 1963. Кн. 1. 528 с.
6. Історія війн і військового мистецтва. Т. 1. Від зачатків військової організації до професійних найманих армій (бл. 3060 р. до Христа – початок XVI ст.) / Під ред. Л. Войтовича, Ю. Овсінського. Харків: Фоліо. 2017. 894 с.
7. Історія воєнного мистецтва: підручник / Ред. І. Фурман, М. Рибак, С. Сидоров. Київ: Національний університет оборони України, 2012. 300 с.
8. Олійник М. Проблема добровільності у комплектуванні римського війська (V–II ст. до н.е.). *Проблеми гуманітарних наук: Історія*. 2018. № 42. С. 214–242.
9. Печенюк І. С. Організація армій розвинених рабовласницьких держав Давнього Риму та Карфагену і система їх комплектування. *Воєнно-історичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 5–19.
10. Разин Е. А. *История военного искусства*. Т. 1. Военное искусство рабовладельческого периода войны. Москва: Воениздат, 1955. 560 с.
11. Шама О. І. Історія Стародавнього Риму: хрестоматія: посібник для студентів історичного ф-ту. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. 352 с.

REFERENCES

1. Chidwick Hannah-Marie (2018). The military step: theorising the mobilisation of the Roman army. *Critical Military Studies*, 7. 107–131.
2. Warry John (1995). *Warfare in the Classical World: An Illustrated Encyclopedia of Weapons, Warriors, and Warfare in the Ancient Civilizations of Greece and Rome*. Oklahoma.: University of Oklahoma Press. 224 p.
3. Bosak E. (2018). Viiskovo-morska praktychnist ta adaptatsiynist starodavnykh rymlyan (na prykladni Punichnykh viin). [Naval practicality and adaptability of the ancient Romans (on the example of the Punic Wars)] *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Istorychni nauky – Scientific Bulletin of the V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University. Historical sciences*, 1. 64–68. [in Ukrainian].
4. Varakuta V. (2012). *Istoriia viin ta voiennoho mystetstva: navch. posib.* [History of wars and the art of war: a study guide]. Kharkiv: Akademiia MVS Ukrainy. 555 p. [in Ukrainian].
5. *Istoriia voennogo iskusstva: [The history of the art of war] v 2 kn. (1963) / Pod red. P. A. Rotmistrova. Moscow: Voennizdat. Kn. 1. 528 p.* [in Russian].
6. *Istoriia viin i viiskovoho mystetstva T. 1. Vid zachatki viiskovoi orhanizatsii do profesiinykh naimanykh armii (bl. 3060 r. do Khrysta – pochatok XVI st.)* [The history of wars and the art of war. Vol. 1. From the beginnings of military organization to professional mercenary armies (approx. 3060 B.C. – the beginning of the 16th century)] (2017) / Pod red. L. Voitovycha, Yu. Ovsinskoho. Kharkiv: Folio. 894 p. [in Ukrainian].
7. *Istoriia voiennoho mystetstva: pidruchnyk* [History of the art of war] (2012) / Red. I. Furman, M. Rybak, S. Sydorov. Kyiv: Natsionalnyi universytet obrony Ukrainy. 300 p. [in Ukrainian].
8. Oliynyk M. (2018). Problema dobrovolnosti u komplektuvanni rymskoho viiska (V–II st. do n.e.). [The problem of voluntariness in recruiting the Roman army (V–II centuries B.C.)]. *Problemy humanitarnykh nauk: Istoriia – Problems of humanities. History*. 42. 214–242. [in Ukrainian].

-
9. Pecheniuk I. (2015). Orhanizatsiia armii rozvynenykh rabovlasnytskykh derzhav Davnoho Rymu ta Karfahenu i systema yikh komplektuvannia [Organization developed slave states armies of the Ancient Rome and Carthage and their recruitment system]. *Voienno-istorychnyi visnyk – Military Historical Bulletin*. 3. 5–19. [in Ukrainian].
 10. Razin E. (1955). Istoriiia voennogo iskusstva. T. 1. Voennoe iskusstvo rabovladelcheskogo perioda voiny [History of the art of war. T. 1. Art of war of the slave-owning period of the war]. Moscow: Voenizdat. 560 p. [in Russian].
 11. Shama O. (2015). Istoriiia Starodavnoho Rymu: khrestomatiia: posib. dlia stud. ist. f-tu. [History of Ancient Rome: a textbook: a guide for history students]. Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka. 352 p. [in Ukrainian].

Sevinj MAMMADOVA,

orcid.org/0000-0002-4562-6790

*Research Fellow at the Department of History and Economics of Iran
Institute of Oriental Studies after Acad. Z. M. Bunyadov of National Academy of Sciences of Azerbaijan
(Baku, Azerbaijan) sevinc.mammedova81@gmail.com*

SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN THE NORTHERN AZERBAIJAN IN TIMES OF THE ESTABLISHMENT OF THE REPUBLIC AND IRAN'S POSITION ON THIS MATTER (FEBRUARY 1917 – MAY 1918)

The present article deals with the position of Iran's official circles on the political processes taking place in the Northern Azerbaijan on the eve of the declaration of the Azerbaijan Democratic Republic (May 28, 1918). The World War I and the revolutionary events of 1917 in Tsarist Russia had their impact on The Northern Azerbaijan. After the 1917 February Revolution, the "Musavat" party restored its activity, took the reins of the Azerbaijani national movement in its hands and began the fight for the creation of a democratic federal republic in the Russian Empire and for the granting to Azerbaijan of national-territorial autonomy within it. Since the "Musavat" party insisted on granting autonomy to Azerbaijan and also had a great influence among the Muslim population, the Bolsheviks considered this party their most dangerous and powerful opponent. In the mentioned period, the Iranian authorities carefully monitored the processes in the South Caucasus, including the Northern Azerbaijan, and made certain attempts to prevent the events circulating in the region from spreading to the South of Iran. The presence of thousands of Iranian citizens in the Northern Azerbaijan, especially in Baku, made it impossible for Iran to ignore the course of events in the neighboring state. Iran's position and activities related to Azerbaijan in the described period manifest themselves more in the attitude of the social and political circles and are clearly revealed in the press of this country. After the fall of tsarism, the rise of the national movement in the Northern Azerbaijan, the increase in social and political activity among Azerbaijani Turks and the creation of organizations claiming to lead the national movement were watched with great concern. The main issue that attracted neighbour's attention was the question of Azerbaijan's autonomy. The raising of the issue of "autonomy of Azerbaijan" by the Azerbaijani national democratic circles resonated in Iran from the very first day. The idea of Azerbaijan's autonomy was sharply criticized both in the correspondence of Iranian diplomats serving in the South Caucasus, and in various press organs of this country. Many of those related materials were used in this research.

Key words: *the Northern Azerbaijan, Iran, revolution, political situation, Iranian press.*

Севіндж МАМЕДОВА,

orcid.org/0000-0002-4562-6790

*науковий співробітник відділу історії та економіки Ірану
Інституту сходознавства імені академіка З. М. Буядова Національної академії наук Азербайджану
(Баку, Азербайджан) sevinc.mammedova81@gmail.com*

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ПІВНІЧНОМУ АЗЕРБАЙДЖАНІ ЗА ЧАС СТАНОВЛЕННЯ РЕСПУБЛІКИ ТА ПОЗИЦІЯ ІРАНУ З ЦЬОГО ПИТАННЯ (ЛЮТИЙ 1917 – ТРАВЕНЬ 1918 РР.)

У даній статті розглядається позиція офіційних кіл Ірану щодо політичних процесів, що відбувалися в Північному Азербайджані напередодні проголошення Азербайджанської Демократичної Республіки (28 травня 1918 р.). Перша світова війна і революційні події 1917 року в царській Росії мали свій вплив на Північний Азербайджан. Після Лютневої революції 1917 року партія «Мусават» відновила свою діяльність, взяла в свої руки кермо азербайджанським національним рухом і почала боротьбу за створення в Російській імперії демократичної федеративної республіки і за надання Азербайджану національного права. -територіальна автономія в її складі. Оскільки партія «Мусават» наполягала на наданні автономії Азербайджану, а також мала великий вплив серед мусульманського населення, більшовики вважали цю партію своїм найнебезпечнішим і найсильнішим противником. У зазначений період влада Ірану уважно стежила за процесами на Південному Кавказі, в тому числі в Північному Азербайджані, і робила певні спроби не допустити поширення подій, що відбуваються в регіоні, на південь Ірану. Присутність тисяч громадян Ірану в Північному Азербайджані, особливо в Баку, не дозволяла Ірану ігнорувати перебіг подій у сусідній державі. Позиція і діяльність Ірану, пов'язана з Азербайджаном в описуваний період, більше проявляється в настрої суспільно-політичних кіл і яскраво виявляється в пресі цієї країни. Після падіння царизму з великим занепокоєнням спостерігали підйом національного руху в Північному Азербайджані, зростання суспільно-політичної активності серед азербайджанських турків і створення організацій, які претендували на

керівництво національним рухом. Головним питанням, яке привернуло увагу сусідів, було питання автономії Азербайджану. Постанова азербайджанськими національно-демократичними колами питання про «автономію Азербайджану» з першого дня викликала резонанс в Ірані. Ідея автономії Азербайджану різко критикувалася як у листуванні іранських дипломатів, що служили на Південному Кавказі, так і в різних органах преси цієї країни. Багато з цих пов'язаних матеріалів були використані в цьому дослідженні.

Ключові слова: Північний Азербайджан, Іран, революція, політична ситуація, іранська преса.

Introduction. After the adoption of Turkmenchay Peace Treaty (1828), the southern lands of Azerbaijan were given to Iran, who, nevertheless, did not lose its interest in the course of events happening in the Northern Azerbaijan. The importance of these events for Iran was caused by its constant concern about possible national awakening. In the Northern Azerbaijan the national movements were inspired by the Russian Revolution of 1917 and it affected the political situation. As is known, socio-economic state in the Northern Azerbaijan, which came under Russian rule after the Peace of Turkmenchay, depended on socio-political processes in Russia. At the beginning of the 20th century, the colonial rule in Azerbaijan became stricter. The economic crisis at the beginning of the century deteriorated population's living. However, at the same time, the process of development of capitalist production and market relations in the economic life of the Northern Azerbaijan continued, what led to the strengthening of the economic power and social activity of the newly formed national bourgeoisie. In other words, despite Russian capitalism's subjugation of the provincial national economy and tsarism's policy of discrimination in the economical field, the national bourgeoisie continued to develop. At the beginning of the 20th century, such significant historical figures as Haji Zeynalabdin Taghiyev, Musa Naghiyev, Shamsi Asadullayev, Murtuza Mukhtarov and others can be cited as the most prominent representatives of the national bourgeoisie. The economically strengthened national bourgeoisie played a positive role in the social life of Azerbaijani proletariat. In order to improve the livelihood of the Azerbaijani workers, the national entrepreneurs employed them in their enterprises in the first place. At that time, being in a contact with Russian and other foreign workers inspired Azerbaijani laborers for a more active social life.

Study of the topic. Although the relations between the Azerbaijan Democratic Republic, established in May 1918, and the Iranian Gajar state are sufficiently reflected in the world and Azerbaijan historiography, the researches on the position of Iran on the processes taking place in Northern Azerbaijan in the period from February 1917 to May 1918, which is regarded as the eve of the formation of the Republic, are very scarce. This question was superficially mentioned in

the works by Azerbaijani historians Sh. Taghiyeva, J. Hasanli, S. Rustamova-Tohidi, E. Madatli and others in the context of the foreign policy of Iran and Azerbaijan. The question can be also encountered in the works by Iranian researchers, however, an independent research on this issue cannot be found among those works.

Objectives. The main objective of the article is to learn the position of the Iran Gajar State's political, diplomatic circles and press on the processes taking place in the Northern Azerbaijan in 1917–1918.

The main provisions. To provide with a general analysis of the situation in the Northern Azerbaijan after the 1917 February revolution;

To show the stages and vectors of the development of the national movement in Azerbaijan;

To define the attitude of Iran's official circles and diplomatic bodies to the situation in the Northern Azerbaijan;

To study the articles in the press of the neighboring state related to the political situation in the Northern Azerbaijan;

To shed light on Iran's position on the national movement that is being formed in Azerbaijan.

Research methods. Special methods of historical cognition in writing the article include methods and principles such as analysis and synthesis, analogy and comparison, analysis of historical works and consideration of the general and special features in the works by their authors, consideration of historical conditions and historical traditions of Iranian foreign policy. The special and general scientific methods used in the research allowed reaching the objectives set for the research.

Main body. The strengthening of the national enlightenment movement in the researched period that began in the middle of the 19th century in the Northern Azerbaijan influenced the formation of the national bourgeoisie with a democratic spirit and the acceleration of the process of developing national consciousness among Azerbaijanis. The national bourgeoisie and intellectuals mostly cared about the problems of the people under tsarist colonization. The representatives of the high circles of the Azerbaijani society made a serious effort to abolish the restrictions imposed on the participation of the national bourgeoisie in administrative bodies (Azərbaycan tarixi, 2001, V: 103). Especially, these attempts increased

after the First Russian Revolution of 1905–1907. In order to prevent possible movements in time, on February 26, 1905, the Viceroyalty of the Caucasus was restored and Viceroy Vorontsov-Dashkov was assigned the task of establishing peace in the Caucasus without delay (Azərbaycan tarixi, 2001, V: 98). However, despite this, social mobilization in society was constantly increasing and the national movement in Azerbaijan began.

Socio-political situation in the Northern Azerbaijan at the beginning of the 20th century. The first social and political organizations in Azerbaijan appeared before the revolution. In 1902, M.A. Rasулzadeh founded the “Muslim Youth Organization”, and in 1904, the social-democratic organization “Hummat” was established. The social conditions created by the revolution strengthened the process of political organization of Azerbaijanis. Although the Azerbaijani intellectuals did not make very bold demands yet, they tried to achieve the provision of some rights of the people under colonial oppression. At the beginning of 1905, a declaration signed by A.M. Topchubashov was sent to the tsarist government. In accordance with the tsarist policy “divide and rule” in 1905–1906 a numerous massacres of the Muslim population in Baku, Karabakh, Nakhchivan, etc. were carried out by Armenians. It was then that new socio-political organizations were created. In 1905-1908, the “Geyrat” group was formed in Ganja, in October 1905, “Difai” organization appeared in Shusha, and in 1907, “Mudafiye” and “Ittifaq” organizations were formed. The formation of the “Musavat” party in 1911 can be considered the most significant event in the history of the Azerbaijani national movement. In this period, two main vectors of the movement-liberal and radical – were clearly manifested.

The development of national consciousness was also reflected in a constant care of the Azerbaijani intellectuals about the social and political processes taking place in South Azerbaijan. This was more evident during the Mashruta revolution in Iran. Azerbaijani intellectuals M.A. Sabir, N. Narimanov, U. Hajibeyov, H. Minasazov, M.A. Rasулzade and others sympathized with and defended the people’s movement led by Sattarkhan. M.A. Rasулzadeh, who immigrated to Iran in 1909, published the newspaper “Irane-nyoy” there. With the beginning of the 1905 Iranian revolution, the activities of the “Hummat” organization expanded and became even more popular.

The World War I had also had a serious impact on the social situation and the awakening of national consciousness in the Northern Azerbaijan. Although military operations did not take place here, the impact of the war was clearly felt. Pro-

gressive Azerbaijani intellectuals, outwardly maintaining their loyalty to the government, hoped to channel the results of this war into the most favorable course for their people.

Political situation in Azerbaijan after the February revolution. Important political changes in Azerbaijan are linked mainly to the February revolution of 1917 in Russia. The overthrow of tsarism in Russia gave impetus to the rise of the national-democratic movement in Azerbaijan. Due to the influence of the revolution, the tendency to autonomy among the peoples of the South Caucasus increased and the activities of national parties, organizations were legalized. The February revolution created wide opportunities for the activities of social and political organizations in Azerbaijan.

Straight after the revolution, various national political organizations, the union of oil industrialists and other groups were formed in Baku. Organizations operating secretly have switched to open activities. The Executive Committee of Baku Public Organizations was created to manage all these unions and organizations. M.A. Rasулzade and M.H. Hajinsky were elected as representatives of Azerbaijanis in the Executive Committee (Həsənli, 2009: 20). As in other parts of Russia, in Azerbaijan underground political parties and organizations became active and new ones were created. On March 27, 1917, political figures established the Temporary Executive Committee of the Muslim National Council in Baku on a democratic basis in order to manage the political parties and organizations operating in the regions of Azerbaijan along with those in Baku from a single center. M. Hajinsky was elected the chairman of the committee, and M.A. Rasулzade was elected the deputy chairman. All strata of the Muslim population of Azerbaijan, political parties and organizations were represented in the new organization (Həsənli, 2009: 21).

The “Musavat” party, which began to operate openly and included all strata regardless of social-class affiliation in the Azerbaijani society, soon became the strongest political party in the country. The party’s main demand was the creation of a democratic federal republic in Russia and the granting of national-territorial autonomy to Azerbaijan within it. On October 2, 1915 the official organ of the party – the “Achig soz” newspaper, edited by M.A. Rasулzade, became a flagman in the process of awakening of national self-awareness.

The idea of national-territorial autonomy in The Northern Azerbaijan was discussed for the first time at the congress of Muslims of the Caucasus held in Baku from April 15 to 20. It should be noted that the

congress played an important role in the political life of not only Azerbaijanis, but also Russian Muslims. The same idea was later voiced at the All-Russian Muslim Congress held in Moscow from May 1 to 11, 1917, and resulted in an adoption of a significant resolution. M.A. Rasulzade, who spoke at the congress, said: "The form of state structure that best provides the interests of the Muslim peoples of Russia is a democratic republic based on territorial-federal principles" (Əzizov, 1997: 101). The issues as the protection of national schools by the state, the establishment of a university in the mother language, the census of the Muslim population, etc. were also put forward by that congress.

The coming to power of the Bolsheviks in Russia in October 1917 had a serious impact on the events in the entire Caucasus, including Azerbaijan. The Bolsheviks' declaration of the right of nations to self-determination raised the people's hopes for national independence.

At that time, the leading force in the national-democratic movement of Azerbaijan was the "Musavat" party. The first congress of the party held in Baku at the end of October 1917, determined the tactical and strategic directions of the issue of granting national territorial autonomy to Azerbaijan (Həsənlı, 2009: 24). The party that wanted to achieve autonomy within Democratic Russia soon became the main opponent of the Bolsheviks in Baku. And it was the strengthening position of the "Musavat" party that began to worry Iranian political circles.

Iran's political position on the Northern Azerbaijan after the February Revolution. Since the signing of the Turkmenchay Treaty until 1917, The Northern Azerbaijan was considered a province of Russia within the Caucasus, so it is impossible to talk about Iran's state-level political relations with the Northern Azerbaijan. It is true that as the diplomatic organizations in the Caucasus with a relatively independent policy Iran had a consulate general in Tbilisi, consulates in Baku and Yerevan, as well as consulates in Vladikavkaz, Batum, and a number of separate representations in the regions of Baku, e.g. in Sabunchu. However, all these consulates and representations were subordinate to the politics of Tehran and Petrograd. After the Russian revolution of 1917, the situation changed drastically. With the change of power, the Iranian embassies in Petrograd and the Russian embassies in Tehran, which regulate political relations between the two countries, lost their former importance.

As mentioned, the political slogans of the Bolsheviks were attractive and encouraging to the Iranian authorities. During this period, the territory of

the Caucasus, where Bolshevik Russia had not been able to strengthen itself yet, was in the interest of all the main states of the region including Iran. There were ample opportunities for the creation of autonomous political institutions in the Caucasus, and this was an unstoppable process. Iranian diplomacy did not remain indifferent to the happenings, and like other states pursuing their own interests in the region, began to act in accordance with the newly created situation. In order to prepare for future events in the Caucasus, the Iranian government appointed Alimohammed Khan Sharif-ad-Dawla, who is considered one of the significant figures among the diplomats of the Iranian Foreign Ministry, to the post of Consul General of Tbilisi. Sharif al-Dawla was always aware of the events happening in the region from the time he worked as the head of the Azerbaijan department of the ministry until the end. For this reason, it can be considered that Iran's diplomatic organizations in the Caucasus were politically and diplomatically prepared to prevent possible events.

The new conditions, when the national democratic movement that started in The Northern Azerbaijan would spread to the south of Iran, undoubtedly made the Iranian authorities think. Correspondence of the Iranian authorities with official and authorized representatives in the Caucasus shows Iran's interest in the processes taking place in the region. In the report of the Consul General of Iran in Tbilisi to his government about the political situation in the Caucasus, it was noted: "Currently, the political situation in the Caucasus is stable and all affairs are under the control of the center. People are worried only about food shortage" (32 :1380, جمهوری آذربایجان). In general, by the end of the World War I, the Caucasus, especially the city of Baku, became important from a geostrategic point of view and attracted the attention of the countries that were part of the Entente and the Axis powers. This factor played a crucial role in the political events in the region, as well as Iran's position and political activities in the Caucasus.

In the studied period, Iran's position and activities towards Azerbaijan were mostly manifested in the attitude of Iranian public and political circles. It is well observed in the attitude of the Iranian authorities towards Azerbaijan from the perspective of the attitude of the Iranian citizens here towards the socio-political forces of Azerbaijan. During the unstable period that arose after the February revolution, the Iranian authorities had relations with the Caucasus and especially with the political and administrative authorities in Azerbaijan in regard with the problems of Iranian subjects. At that time, the Iranian subjects mostly lived in the city of Baku. The residence of

many thousands of Iranian citizens in Baku somehow connected Iranian social and political circles with Azerbaijan. Iranian subjects from different walks of life lived here.

Political activity of Iranians in the Northern Azerbaijan. Iranian workers were the first to organize a political party. At the beginning of the century, the emergence and development of the party and political atmosphere among the Muslims of the Caucasus was influenced by the activities of the Russian social-democratic organizations widely spread among oil industry workers of Baku. Iranian workers living here were also affected by this. As a result, the “Adalat” organization appeared. The “Adalat” organization, which was founded by Iranian immigrant workers working in the oil industry in Baku in 1916, began to operate openly in May 1917. The party was headed by Asadulla Gafarzade, originally from Ardabil. The organization, which took a Bolshevik course of policy, also had departments related to education and culture. The party office was located in the “Tamaddun” school owned by Iranians in the Sabunchu settlement of Baku. At the beginning of 1918, various local branches of the organization were established. The press organs of the party “Adalat” newspaper and “Beyraqi-Adalat” magazine were published in Azerbaijani and Persian languages. The editor of the weekly socio-political, economic and literary magazine was A. Gafarzade. “Beyraqi-adalat” magazine propagated the ideas of Bolshevism not only in Azerbaijan and Iran, but also in various parts of the South Caucasus, among the South Azerbaijani workers. The organization also had armed groups.

The relations of the “Adalat” organization, which witnessed the arbitrariness of the Iranian government representatives against the workers, and the Iranian consulate, were tense. Thus, in March 1917, even the local committee of the “Adalat” party expelled the deputy consul from the neighborhood where Iranian workers lived and with the help of A. Gafarzadeh took over the position of deputy consul. Although the consul had to accept it, the merchants demanded urgent action (Pişəvəri, 1984: 54). As a result, an armed clash took place at the meeting of Iranian organizations in the Ismailiya building. Finally, on May 17, 1917, Said-ol-Vezare was appointed deputy to the Iranian Consulate in Baku. No matter how many attempts were made to remove him from this position, Said-ol-Vezare relied on the protection of Iranians living in Baku and remained in his position for a long time. Liberal and intelligent Iranian immigrants created a local branch of IDP in Baku. Sh. Taghiyeva, an imminent researcher of the history of South Azerbaijan,

notes that the IDP created in Baku was the Baku committee of the Azerbaijan Democratic Party headed by Kheyabani and was created by the teachers of the “Ittihad-i Iraniyan” school (Tağiyeva, 1990: 43). Haji Mirza Taghi Jafarzade, Mirza Abdulla Abdullazade, Ajdar Alizade, Mirza Bagir were among its active members. It should be noted that this organization was seriously opposing the “Musavat” party in Baku.

In addition to the IDP and Adalat organization, a party called “Istiglali-Iran ve Ittihad-i Islam” was established by the consulate and big merchants. Although it had only few members, the financial power of this organization was great. The consulate accepted this party under its banner and used against “Adalat” (Pişəvəri, 1984: 50).

Iran’s attitude to the issue of “Azerbaijani autonomy” in the press. The main issue that attracted the attention of Iranian circles in the studied period was the question of Azerbaijan’s autonomy. After the February revolution, the issue of “Azerbaijani autonomy” put forward by the national democratic forces of Azerbaijan resonated in Iran. On April 2, 1917, during a rally organized in Ganja, N. Yusifbeyli shouted out such slogans as “Long live the autonomy of Azerbaijan!”, “Long live the Democratic Republic” (Rüstəmovə-Tohidi, 2018: 48). The question of autonomy was the first term of the program consisting of 9 terms adopted by the Turkic People’s Central Party established in Ganja by Nasib Bey Yusifbeyli. The question of “Azerbaijani autonomy” had already been brought to the agenda as the main slogan of the national liberation struggle at the congresses of the Muslims of Caucasus in Baku on April 10–15, 1917 and at All-Russian Muslim congresses held in Moscow on May 1–11, by the leader of the national movement M.A. Rasulzade. After the October coup in Russia, in “Achig soz” newspaper he often voiced the opinion that the territories inhabited by Azerbaijanis should be historically called “Azerbaijan”. The national-democratic movement started in Azerbaijan was an act of leading the people towards the realization of the idea of Azerbaijan’s autonomy. At that time, the first reaction to this issue came from Iran’s diplomatic missions in the Caucasus. At the beginning of November 1917, the Consul General of Iran in Tbilisi, Ali Mohammad Sharif al-Dawla, wrote in his telegram to the Iranian Foreign Ministry: “For a long time, Muslims of the Caucasus, like Armenians and Georgians, want to create a Turkic government maintaining their internal independence.

Currently, the issue of Azerbaijan’s autonomy is being discussed in some circles. The vector of this Turkic Muslim state will be similar to that of the Ottoman state in the future. Propagandists do not get

tired of campaigning about this” (جمهوری آذربایجان، 45 :1380). Of course, the issue of the establishment of a Turkish state similar to the Ottoman state in the southeast of the Caucasus in the future was at odds with the policy of the Iranian state. Sharif al-Dawla suggested the Iranian Foreign Ministry to protect Iranians and their parties in the Caucasus in order to prevent the spread of the ideas of the Musavat party. According to Sharif-ad-Dawla, it was necessary to take measures to establish close relations with a certain part of the Muslims of the Caucasus, to spread the Persian language all over Azerbaijan and the Caucasus.

From the very first day, Iranian official and unofficial press agencies started publishing a series of articles stating their position on this matter. One after the other, articles on this issue were published in “Rad”, “Iran”, “Sitareyi-Iran”, “Zaban-e azad”, “Jangal” newspapers. If “Rad” newspaper tried to investigate the issue and gave information to its readers that is more accurate, in other newspapers the accusing rhetoric was stronger. In these articles, both the name of “Azerbaijan” and the position of the national democrats of Azerbaijan turned into targets of serious criticism. These articles, full of prejudices and accusations, made it necessary for the other side to give a solid answer, which Azerbaijani intellectuals did on the pages of various other presses.

After the ideas that caused Iran’s concern about Azerbaijan were brought up by the leader of the “Musavat” party M.A. Rasulzadeh, the “Musavat” party and its leader turned into the main target of the Iranian media.

One of the articles published in “Irshad” newspaper touched on the territorial issue, what made it necessary for the Rasht branch of the “Musavat” to explain to the Iranian public the borders of the Northern Azerbaijan in detail. In the declaration adopted by the committee in 1917, it was stated that the borders of the Northern Azerbaijan are limited by the Caspian Sea on the east, Georgia on the west, and Dagestan Mountains on the north and the north of the Araz River on the south. In the declaration, the demand for independence for Baku, Ganja, Irvan and its surroundings was clearly shown without any territorial claims against South Azerbaijan or Iran (عد، ش).

However, after this declaration, the propaganda against the “Musavat” party in the Iranian press became stronger. The article published in the issue of “Novbahar” newspaper on the January 15, 1918 by Malikushshuara Bahar “What is the “Musavat” party and what does it say?” presents the assumption that the “Musavat” has an intention to unite with the Ottomans and create a Turkish state. It stated that

creating a great Turkish state would always remain an unfulfilled dream for the Turks. According to him, although Azerbaijanis speak Turkic, their blood is not Turkic and Azerbaijan has been the center of the Median state since ancient times. He imagined that one day the Azerbaijanis would give the government they created to Turkey. M. Bahar declared Azerbaijanis as Turks in terms of language and Persians in terms of ancestry and advised to use the term Muslims of the Caucasus instead of Azerbaijani Turks (Rüstəmov-Tohidi, 2018: 189).

The attitude of Iranian immigrants in Baku to the question is also worth a study. The local committee of the ADP there expressed strong opposition to the idea of “Azerbaijani autonomy” promoted by the “Musavat” party. S.J. Peshavari in his work writes that the organization opposing the Azerbaijan’s autonomy even gave the name “Azerbaijan-jozv-e layanfaki Iran” to its press organ (Pişəvəri, 1984: 50).

On January 16, 1918, Said ol-Vezera in the information to the Iranian MFA from Baku writes: “... taking into account the current situation in the Caucasus, especially Baku, the Iranians living here want to publish a newspaper. The name of the newspaper will be “Azerbaijan” and the phrase “Azerbaijan is an integral part of Iran” should be written below it. The main goal of publishing the newspaper is to prevent the realization of some goals of the Caucasus population and to spread the general opinion of Iranians. The newspaper should be published in Persian so that people can gradually get to know their ancestors and national language...” (مرکز اسناد، 52 :1380). At the end he asked the Ministry of Foreign Affairs to send a telegraph to the consulate with the official opinion on this newspaper and other concerning issues.

Although the Ministry of Foreign Affairs of Iran welcomed the idea of establishing such a newspaper, it urged the consulate to be very careful in this matter, taking into account that there are certain ideas about Azerbaijan and some other issues mentioned in the program of several organizations and parties of the Caucasus (مرکز اسناد، 52 :1380). Although the name “Azerbaijan” and the phrase “Azerbaijan is an inseparable part of Iran” (Azerbaijan-jozv-e layinfak Iran) were not considered appropriate in the publication, the first issue of the newspaper was printed on February 10, 1918 in the Iranian-owned “Nowruz” printing house under that name.

Conclusion. After the February revolution of 1917 in Russia, social and political circles of Iran carefully followed the events in Azerbaijan. The presence of thousands of Iranian citizens in the Northern Azerbaijan, especially in Baku, made it necessary

for the Iranian state to observe this area. At that time, the idea of autonomy, which the national democratic movement of Azerbaijan tried to realize, seriously worried the Iranian authorities and nationalist circles. The fact that the Iranian press gave a lot of space to this issue was a significant indicator of this attitude. In this period, the Iranian consulate in Baku tried to

inform the Iranian authorities about the events in a timely manner. At the same time, Azerbaijani social and political figures, parties and organizations were sensitive to the events in Iran. This manifested itself both in the attitude towards the injustices against the Azerbaijanis there, as well as against the activities of the imperialist states in the Iranian state.

BIBLIOGRAPHY

1. Azərbaycan tarixi. [7 cilddə]. V cild (1900 – 27 fevral – 1920). Bakı: Elm. 2001. 672 s.
2. Əzizov T.Ə. Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində: ümumi tarixi icmal. Bakı: 1997. 256 s.
3. Həsənli C. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici siyasəti (1918-1920). Bakı: Garisma” MMC. 2009. 576 s.
4. Pişəvəri, M.C. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərənəşr, 1984. 430 s.
5. Rüstəmovna-Tohidi S. Cümhuriyyətin “Azərbaycan” adlandırılması və onun tarixi əhəmiyyəti Bakı: 2018. 304 s.
6. Süleymanova S. Azərbaycanda ictimai-siyasi hərəkət. XIX yüzilliyin sonu XX yüzilliyin əvvəlləri. Bakı: Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası. 1999. 419 s.
7. Tağıyeva, Ş.Ə. 1920-ci il Təbriz üsyanı. Bakı: Elm, 1990. 148 s.
8. رعد، ش ۶۱ ، ۲۳ ربیع الثانی ۱۳۳۶ / ۱۷ دلو ۱۲۹۶
9. بیات، کاوه، توفان بر فراز قفقاز، نگاه به مناسبات منطقه ای ایران و جمهوری آذربایجان، ارمنستان و گرجستان در دوره نخستین استقلال، مرکز اسناد و تاریخ دیپلوماسی (وزارت امور خارجه)، تهران، وزارت امور خارجه، 1380، 458 ص
10. سید علی اعصغر موسوی عبادی آشنایی با روزنامه آذربایجان جز ؛ لاینفک ایران و 10 فهرست مطالب آن
11. 11.1377. اذربایجاندر موجیز تاریخ. نگاهیهبمباحثملیونایر انوجردبکودرتغییر نامارانیهاندرایجان. بامقدمهکاو هییات. تهران-1377

REFERENCES

1. Azərbaycan tarixi [History of Azerbaijan]. [7 cilddə]. V cild (1900 – 27 fevral – 1920). Bakı: Elm. 2001. 672 s. [in Azerbaijani]
2. Əzizov T.Ə. Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində: ümumi tarixi icmal [Azerbaijan at the beginning of the 20th century: a general historical overview]. Bakı: 1997. 256 s. [in Azerbaijani]
3. Həsənli C. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici siyasəti (1918-1920) [Foreign policy of the Azerbaijan Democratic Republic (1918-1920)]. Bakı: Garisma” MMC. 2009. 576 s. [in Azerbaijani]
4. Pişəvəri, M.C. Seçilmiş əsərləri [Selected works]. Bakı: Azərənəşr, 1984. 430 s. [in Azerbaijani]
5. Rüstəmovna-Tohidi S. Cümhuriyyətin “Azərbaycan” adlandırılması və onun tarixi əhəmiyyəti [Naming the republic "Azerbaijan" and its historical significance]. Bakı: 2018. 304 s. [in Azerbaijani]
6. Süleymanova S. Azərbaycanda ictimai-siyasi hərəkət. XIX yüzilliyin sonu – XX yüzilliyin əvvəlləri [Social and political movement in Azerbaijan. The end of the 19th century – the beginning of the 20th century]. Bakı: Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası. 1999. 419 s. [in Azerbaijani]
7. Tağıyeva, Ş.Ə. 1920-ci il Təbriz üsyanı [1920 Tabriz rebellion]. Bakı: Elm, 1990. 148 s. [in Azerbaijani]
8. [23 Rabi Al-Thani 1336 / 17 Delu 1296] رعد ، ش ۶۱ ، ۲۳ ربیع الثانی ۱۳۳۶ / ۱۷ دلو ۱۲۹۶ [in Persian]
9. [Storm over the Caucasus, a look at the regional relations between Iran and the Republic of Azerbaijan, Armenia and Georgia during the first period of independence, 1918-1921] مناسبات به نگاه، قفقاز فراز بر توفان، کاوه، اتیب [مناسبات به نگاه، قفقاز فراز بر توفان، کاوه، اتیب]، اساتقلال نینخست دوره در گرجستان و ارمنستان، جان آذربایجان و جمهوری و رانی ای منطقه خیتار و اسناد مرکز، 1921-1918، اساتقلال نینخست دوره در گرجستان و ارمنستان، جان آذربایجان و جمهوری و رانی ای منطقه خیتار و اسناد مرکز، 1380، 458 ص. [in Persian]
10. 10 [Integral to Iran and its 10 table of contents] جز جان آذربایجان روزنامه بایی آشنایی عبادی موسو اعصغر یعل دیس [Integral to Iran and its 10 table of contents]، لاینفک ایران و 10 فهرست مطالب و رانی ای نفکی لا [in Persian]
11. [Azerbaijan in the wave of history. A look at the discussion between the Iranian press and the Baku newspaper on the change of Namaran in Azerbaijan] اذربایجاندر موجیز تاریخ. نگاهیهبمباحثملیونایر انوجردبکودرتغییر نامارانیهاندرایجان. بامقدمهکاو هییات. تهران-1377 [in Persian]

УДК 271.222(470+571):[94(477)»185/186»:329.91]
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-5>

Олександр МАРЄЄВ,
 orcid.org/0000-0002-8643-6360
 аспірант кафедри всесвітньої історії
 Київського університету імені Бориса Грінченка
 (Київ, Україна) oymareiev@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У СФЕРІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1861–1874)

Мета статті – ґрунтуючись на джерелах й літературі, дослідити діяльність православної церкви (ПЦ) у сфері народної освіти в Україні 1861–1874 років. Теоретико-методологічна основа дослідження передбачає використання принципів об'єктивності й історизму, втілення яких забезпечуватиметься й ідеологічною та конфесійною незаангажованістю автора. Використано комплекс загальнонаукових, спеціальних історичних та міждисциплінарних методів. Очікувана наукова новизна полягає в здійсненні комплексного аналізу народної освітньої діяльності ПЦ в третій чверті XIX ст. в історіографії. У статті представлено ключові дослідження, які окреслені імперським, радянським й сучасним періодом і характеризуються різноманітними підходами до теми, різним ступенем об'єктивності, ідеологізації та документальної аргументованості аналітичних узагальнень. Запропоновано концептуальні підходи до історіографічного висвітлення проблеми: консервативна (державницька, триєдиного слов'янського народу), ліберальна (національно-патріотична) концепції. Відзначено факт зрощення російської православної церкви (РПЦ) з державою (цезарепапійський характер відносин) та їх тісна взаємодія в здійсненні суспільних реформ 1861–1874 років. Духовенство було залучене на усіх етапах підготовки й реалізації урядових перетворень. Їх наслідками, зокрема, стали: позбавлення селян кріпацької залежності не тільки від світських, але й церковних феодалів, втрата церквою фактично монопольних позицій у сфері початкової народної освіти. У статті розкрито роль та функції православної церкви в трансформаціях освіти 1861–1874 рр. на українських землях. Висвітлено її суперечливий характер, основні тенденції розвитку та діяльність в царині народної освіти. Автор проаналізував становище церковно-парафіяльних шкіл (ЦПШ) за ліберального періоду (1861–1874), а саме їх правове та матеріальне становище, потенційні пропагандистські можливості російської православної церкви в Україні через діяльність у сфері народної освіти. З'ясовано, що ПЦ в Україні здійснювала народно-освітню місію, абсолютна більшість дітей здобувало освіту в церковно-парафіяльних школах чи школах при монастирях. Освітня монополія РПЦ була порушена утворенням мережі земських шкіл після реформи 1864 року. Однак, земські школи впроваджувалися тільки на Лівобережжі. До кінця століття держава створювала умови для збереження домінування в Україні ЦПШ, керуючись інтересами подолання сепаратистських настроїв у суспільстві. У цьому зв'язку подальша русифікація українського суспільства, зокрема, через народну освіту була однією з головних місій російської православної церкви в Україні.

Ключові слова: Міністерство народної освіти, Святійший Синод (Св. Синод), російська православна церква (РПЦ), православна церква (ПЦ), православне духовенство, церковно-парафіяльна школа (ЦПШ), народна освіта, освітня діяльність.

Oleksandr MAREIEV,
 orcid.org/0000-0002-8643-6360
 Graduate student at the Department of World History
 Borys Grinchenko Kyiv University
 (Kyiv, Ukraine) oymareiev@gmail.com

THE ACTIVITIES OF THE ORTHODOX CHURCH IN THE FIELD OF PUBLIC EDUCATION IN UKRAINE (1861–1874)

The purpose of the article – is to study the activities of the orthodox church (OC) in the field of public education in Ukraine in the years of 1861–1900, based on sources and literature. The theoretical and methodological basis of the study involves the use of the principles of objectivity and historicism, the implementation of which will be ensured by the author's ideological and confessional impartiality, and a set of general scientific, special historical and interdisciplinary methods. The expected scientific novelty is a comprehensive analysis of the public educational activities of the orthodox church in the third quarter of the nineteenth century in historiography. The article presents key studies that are outlined by the imperial, soviet, and modern periods and are characterized by various approaches to the topic, varying degrees of objectivity, ideologization, and documentary evidence of analytical generalizations. Conceptual approaches to the historiographical coverage of the problem are proposed: conservative (statehood, triune slavic people), liberal (national-patriotic) concepts. The author notes the fact of fusion of the russian orthodox church (ROC) with the state (caesaropapism

nature of relations) and their close interaction in the implementation of social reforms of 1861–1874. The clergy were involved at all stages of preparation and implementation. Their consequences, in particular, were: to free peasants from serfdom, not only from secular but also from church feudal lords, the loss of the church's virtually monopoly position in the field of primary public education. The article reveals the role and functions of the orthodox church in the transformations of education in 1861–1874 in the Ukrainian lands. Its controversial nature, main trends in development and activities in the field of public education are highlighted. The article reveals the role and functions of the orthodox church in the transformation of education 1861–1874 in the Ukrainian lands. Its controversial nature, main trends in development, and activities in the field of public education are highlighted. The author analyzes the situation of parochial schools during the liberal period (1861–1874), namely their legal and material status, and the potential propaganda opportunities of the russian orthodox church in Ukraine through its activities in the field of public education. It is found that the OC in Ukraine carried out a public education mission, the vast majority of children were educated in parish schools or schools at monasteries. The educational monopoly of the ROC was broken by the creation of a network of zemstvo schools after the reform of 1864. However, zemstvo schools were introduced only on the Left-Bank, and by the end of the century the state created conditions for maintaining the dominance of parochial schools in Ukraine, guided by the interests of overcoming separatist sentiments in society. In this regard, further russification of Ukrainian society, in particular through public education, was one of the main missions of the russian orthodox church in Ukraine.

Key words: Ministry of Public Education, Most Holy Synod, russian orthodox church (ROC), orthodox church (OC), orthodox clergy, parochial school, public education, educational activities.

Постановка проблеми. У 60–70-х рр. XIX ст. участь православного духовенства в суспільних процесах поступово набирає яскраво вираженого соціально-політичного забарвлення, простежуються політичні ідеали духовенства. Суспільні за своїм змістом реформи, стали каталізатором до інтенсивних реформувань самої церкви. Селянська реформа 19 лютого 1861 р., мала велике значення, ліквідація кріпацтва корінним чином змінила соціально-економічні відносини між представниками різних соціальних прошарків населення, відкрила нові можливості для значного розвитку економічно сектору імперії, котрий знаходився на стадії промислового перевороту та розвитку фабрично-заводської промисловості. Відчувався суттєвий дефіцит у кваліфікованих кадрах, тому виникла необхідність у реформуванні всіх ланок освітньої системи, пріоритетній систематизації та розширенні сітки навчальних закладів. На першому етапі це стали початкові школи (народні школи) для дітей, і в першу чергу для селян, які склали переважну більшість малоосвіченої верстви соціуму російської імперії та могли розв'язувати зазначені проблеми. Православна церква була підпорядкована державній владі, та стала інструментом її державної політики. Як панівна конфесія в російській імперії ПЦ мала значний потенціал впливу на маси вірян. На початку XIX ст. духовенство залишалося найосвіченішою верствою населення, тому не випадково, що на нього були покладені функції передусім підвищення рівня грамотності народних мас через систему церковно-парафіяльних шкіл.

Аналіз досліджень. Подальше наукове осмислення процесу реалізації ключових функцій православної церкви (як віросповідної, так і соціокультурної) на різних етапах вітчизняної історії зберігає свою актуальність сьогодні. Діяльність

православної церкви у сфері народної освіти в Україні (1861–1864) знайшла широке відображення в імперській (А. Папков, С. Рождественський) (Папков, 1901: 199) (Рождественський, 1902: 353) радянській (Е. Грекулов, С. Римський), (Грекулов, 1969: 184), (Римський, 1995: 166) сучасній вітчизняній (В. Перерва, І. Петренко) (Перерва, 2008: 671), (Петренко, 2008: 161) та закордонній історіографії (В. Федоров, Е. Стафьорова) (Федоров, 2003: 211), (Стафьорова, 2007: 245). Аналіз основних праць дозволяє виділити установлені концептуальні підходи до висвітлення проблеми: консервативну (державницька, триєдиного слов'янського народу) та ліберальну (національно-патріотична) концепції (Мареев, 2019: 166–174). Дослідження ґрунтується на джерелах вітчизняних архівів й змістовних матеріалах періодичних видань: «Міністерства народної освіти (Міністерства народного просвещения)», журналу «Київські єпархіальні відомості (Киевские епархиальные ведомости)». Історіографія участі православної церкви у суспільних процесах 1861–1874 рр., зорієнтована загалом на загальноімперський географічний простір, відкриває значні можливості для регіональних досліджень, у т. ч. в масштабах православних єпархій України. Це тим більше важливо, що третя чверть XIX ст. залишається де-факто недослідженим етапом в історії православної церкви в Україні, що стримує формування її цілісної картини.

Мета статті – на основні ґрунтовного комплексного аналізу джерел та літератури дослідити та висвітлити діяльність православної церкви у сфері народної освіти в Україні 1861–1874 років.

Виклад основного матеріалу. У суспільно-культурному житті України в різний проміжок часу, безсумнівно одне з центральних місць займала православна церква, що виконувала різні

суспільні функції. Одним із пріоритетних напрямів незмінно була культурно-просвітницька місія. Православне духовенство, насамперед, повсякчас залишалось привілейованим та найосвіченішим станом суспільства, з усталеними традиціями в розбудові освіти (Рашин, 1951: 28–80). Через церковнопарафіяльні школи, школи грамоти та недільні школи, нижчі клірики навчали грамоти, формували релігійну свідомість, прищеплювали християнські цінності та морально-етичне виховання для всіх прошарків. Починаючи з XVIII ст. під ефектом суспільно-політичних трансформацій в Російській імперії, централізаторська й русифікаторська внутрішня політика російської керівної еліти стала каталізатором до значного кількісного зменшення та погіршення майнового становища церковно парафіяльної-школи та загалом декадентства в Наддніпрянській Україні (Петренко, 2008: 73).

В XIX ст. Росія помітно відставала від Західної Європи у сфері освіти, грамотності населення. Хоча й освіта була покликана задовольнити потреби держави в освічених людях, більшість реформ в розгалуженій системі освіти Російської імперії першої та другої половини XIX ст. розпочинались через пертурбації, які були викликані змінами в соціально-економічних відносинах між представниками різних соціальних станів населення. Вагому роль в міжконфесійних і суспільних процесах, відіграла РПЦ як один з інститутів держави зі своєю матеріальною базою, територіально-адміністративною структурою, системою управління РПЦ в Україні, кадровим потенціалом, сталими традиціями та ідеологічними можливостями. Церква суттєво впливала на розробку та впровадження суспільних реформ 1861–1874 рр. в імперії.

На українських землях у 1853 р. розташовувалось – 4 820 шкіл (Бричок, 2005: 288–290). Всі вони розміщувались на території хаотично, без урахувань кількості та потреб в освіті населення по регіонах держави. Школи розташовувались в непристосованих до занять будівлях, мала частка яких виділялася світською владою, пошук такої будівлі та облаштування лягало на плечі священника й диякона. Не достатнє забезпечення шкіл, кадрового складу призвело до незадовільного матеріального становища та значного занепаду церковної школи, православне духовенство не дивлячись на свої інтереси, не завжди прагнуло відкривати заклади початкової освіти. На українські землі в 1856–1859 рр. припадало лише 537–650 шкіл, в яких освіту отримувало лише 27 518 учнів (0,5% населення) (Антонович, 1993: 592). Найбільш катастрофічною ситу-

ація була на територіях Волинської губернії, яка налічувала всього 76 шкіл, 3 558 учнів, що складало тільки 0,23% учня на сто осіб населення. Парафіяльні школи зберігали читання і письмо громадянського друку та початкові поняття з арифметики, залишався й релігійно-моральний виховний напрямок в освітніх програмах (Бричок, 2005: 290–297).

В 1861 р. РПЦ залишалась потужною суспільною структурою. Вона налічувала 58 єпархій 37 428 церков, 12 392 каплиці та 614 монастирів. Чисельність православного духовенства в Російській імперії доходила до 60 тис. осіб (Алексеева, 2003: 250–276). З них на українських землях, а це 9 єпархій (Київська, Чернігівська, Волинська, Подільська, Таврійська, Катеринославська, Полтавська, Херсонська, Харківська), функціонувало 2 600 церков й 121 монастир, а чисельність духовенства сягала 21 тис. осіб, з них чорного 2 тис. осіб, або 20% від загальної кількості (Мареев, 2019: 46). За офіційними статистичними даними кількість початкових навчальних закладів, якими завідували нижчі клірики становила приблизно 21 420 шкіл (Богуславський, 1889: 3). На початок 1862 р. ситуація зі школами в Російській імперії, дещо покращилась, шкіл нараховувалось 18 590 (1861 р. – 7 910), кількість учнів залучених до освітнього процесу складало 320 350 (1861 р. – 133 700). В дев'яти українських єпархіях, з населенням до 24 млн. людей, цей показник становив – 1 320 початкових школи усіх типів, де навчалися 68 130 учнів (Преображенський, 1897: 236).

Треба відмітити регіональні особливості, які стали значним фактором при розбудові шкільництва за участі кліру. Наприклад, на лівобережній Україні розбудова освіти відбувалось значно швидше. В тій же Київській губернії, в 1861 р. активно розвивалась шкільна діяльність та виникали парафіяльні-школи за сприяння митрополита Київського та Галицького Ісидора, продовжував наслідувати цю політику й митрополит Арсеній. Важливу роль в регіоні, також відіграло меценатство. Отець Петро Лебединцев в одному з причтів Білої Церкви, завдяки залученню шинкарів до фінансування зміг відкрити та підтримувати функціонування місцевої церковної школи. Така політика всіх рівнів православного духовенства, дала змогу в 1861 р. значно приростити кількість церковно-парафіяльних шкіл по Київській єпархії – 1 206, 23 590 учнів (19 015 хлопців / 4 573 дівчат) (Лебединцев, 392–401).

Натомість на правобережжі розвиток освіти проходив повільніше, через релігійно-культурні особливості, пов'язані з патронатом Римо-Като-

лицької церкви. Частина шкіл були закриті, через те, що єзуїтів, колишній фундатор освіти на теренах Речі Посполитої, був витворений з Росії на початку 1820-х рр., а процес становлення шкіл «Едукаційної комісії» – перерваний. Система освіти, що впроваджувалася на цих землях російським урядом, запозичила чимало особливостей цієї інституції. Влада розглядала початкові освітні заклади як один з елементів загальноімперської русифікації на противагу місцевій полонізації та вбачали в них можливість протистояти ідеям польського національно-державного відродження. Проте, спроби запровадити замість наявних там польських католицьких шкіл православні духовні школи, як і спроба через них протидіяти національним повстанням, були невдалими. На 1861 р. Волинська єпархія вже налічувала майже 1 013 шкіл, а Подільська 1 209 школи (Крижанівський, 1994: 336). Варто зазначити, що до моменту розгортання нової політики в межах Волинської та Подільської губернії на 400–450 мешканців, припадало 1–2 учні (0,1–0,2%)¹.

Також розвиток парафіяльного-шкільництва на першому етапі був зумовлений та напругу пов'язаний з активною реформаторською діяльністю нового міністра народної освіти, українця за походженням Є. Ковалевського, що відзначився впровадженням «Проекту статуту нижчих і середніх училищ відомства Міністерства народної освіти» та був ініціатором створеного «Особливого комітету (розпочав роботу весною 1861 р. для підготовки майбутнього задуму освітніх реформ)» який, активно займався обговоренням, складанням й підготовкою впровадження на загальноросійських землях «Плану влаштування сільських елементарних шкіл»². За ним передбачалося в 1861–1862 рр. ґрунтовна реорганізація освіти в усіх її ланках, у тому числі зміни торкалися парафіяльної школи, передбачалося поетапне усунення православного духівництва від зобов'язань викладати у всіх початкових школах, вчительські посади мали надаватися спеціальним учителям, підготовка яких проголошувалася пріоритетним завданням (Степаненко, 2000: 138–148).

Така нова парадигма урядовців викликала осуди серед верхів православного духовенства, у тому числі Св. Синоду. Вони вбачали в нових положеннях зневажливе ставлення до самої ПЦ та

спробу Міністерства освіти повністю контролювати сферу початкової освіти держави й популяризації грамоти серед селян. Не дивлячись на критику досягнень кадрового складу православного духовенства та загалом самої церкви в освітній діяльності, в першу чергу надважливим питанням залишався економічний аспект, виділення коштів на фінансування початкової освіти в умовах реформування та загалом роль кліру в державних перетвореннях. Обидва аспекти напругу зачіпали інтереси РПЦ (Степаненко, 2000: 276).

Ситуація була вирішена завдяки новому міністру Є. Путяніну. В 1861–1862 рр. ним було покладено на церкву завідування всіма початковими народними школами, незалежно від того, хто їх запровадив. Такий крок значно посилювало вплив православної церкви на маси малоосвічених мирян звільненого селянства. Здатні підвищили суспільну значущість РПЦ у державних перетвореннях (Стафєрова, 2007: 245). Згідно із даними міністерства народної освіти, якщо влітку 1861 р. на українських землях кількість ЦПШ становила 4 576, то 1862 р. відбулось прирощення шкіл майже на 1,30%, тепер загальна кількість складала понад 5 900 шкіл. В Київській губернії налічувалося 1 064 парафіяльних шкіл (19 015 хлопців / 4 573 дівчат), на початку нового року їх стало 1 335 (23 228 хлопців / 6 112 дівчат). У Чернігівській губернії на 1861 р. знаходилось 821 школа (10 102 хлопців / 2 185 дівчат), на 1862 р. вже 842 заклади (13 384 хлопців / 2 421 дівчат), прирощення на 0,97%³. Катеринославська губернія в 1861 р. мала 82 школи до початку 1862 р. та пізніше змогла збільшити кількість майже на 2,54% це – 211 шкіл. Приєднана в 1822 р. Бессарабська область змогла до 1861 р. створити 150 шкіл (4 560 хлопців / 440 дівчат), а згодом збільшити кількість їх на 1,32%, це – 199 початкових освітніх закладів (12 665 хлопців / 1 221 дівчат). Таким чином, серед усіх українських губерній Київська знаходилася на першому місці щодо мережі початкових шкіл. Загалом, на українських землях в 1861–1862 рр. грамоті навчалось 60 474 дитини (50 113 хлопців / 10 301 дівчат)⁴.

Станом на початок 1863 р. на народна освіта перебувала під прямим контролем розгалуженої

¹ О церковно-приходских школах в епархии. Волинские епархиальные ведомости. 1862. Часть официальная. № 13. С. 208–210.

² Журнал Министерства народного просвещения 1860–1862. Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина. URL: <https://www.prlib.ru/item/332763>.

³ Известия и смесь. Сведения о сельских училищах, открытых при приходских церквях, за март 1862 года. Журнал Министерства народного просвещения. 1862. Август. С. 177–178.

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України) Ф. 182. Канцелярія Київського митрополита Оп. 1. – Спр. 101. Копія розпорядження Синода об учреждении приходских сельских училищ в казенных имениях (1861 г.). – 8 Арк.

системи інституцій: міністерства державних маєтностей, міністерства внутрішніх справ, Св. Синоду, міністерства народної освіти. В усіх відомствах, окрім духовного, державних і приватних училищ було понад 14 315 (у них навчалося приблизно 541 100 учнів), у духовному відомстві (церковнопарафіяльні школи) перебувало понад 21 420 шкіл (413 500 учнів). З них на українських землях знаходилось більше ніж 4 000 шкіл (120 000 учнів). До викладання в початковій школі було залучено приблизно 1 500 священнослужителів: диякони, священники (пресвітери), на яких окрім освітньої-просвітницької діяльності та популяризації грамоти серед місцевого населення покладалися завдання пов'язані з організацією, функціонуванням, забезпеченням й управлінням навчальними закладами (Петренко, 2008: 83).

Для цього укладалися спеціальні письмові договори «приговори» за якими матеріальне забезпечення церковно-парафіяльної школи перебирали на себе місцеві громади вірян. Слід, сказати, що більшість шкіл які виникали з заохочення православного духовенства в цей період, не мали повного матеріального забезпечення для навчального процесу, так лише 45% церковних шкіл на українських землях були забезпечені всім необхідним. Навіть якщо, місцеве населення мало бажання навчатися, та частково перебирати на себе матеріальну опіку над початковою школою, цього не завжди було достатньо. За звітними статистичними даними, загальна кількість церковно-парафіяльних шкіл в 9 єпархіях на українських землях, становить: в кінці 1863 р. 6 209 закладів початкової освіти (111 283 учнів, 93 783 хлопців / 17.510 дівчат), на початку 1864 р. це – 6 534 шкіл (129 376 учнів, 108 263 хлопців / 21 357 дівчат)⁵. Простежується збільшення шкіл на 0.95%, найбільший приріст шкіл прослідковується в Київській, Подільській, Волинській губерніях: 1863 р. це – 3 813 (70 630 учнів, хлопці 58 595 / 12 035 дівчата) в 1864 р. 3 829 (73 760 учнів, хлопців 61 189 / 12.571 дівчат) відповідно церковно-парафіяльної школи. На жаль, значною проблемою для точного статистичного-математичного аналізу є тощо, більшість навчальних закладів, не маючи стійкої постійної матеріальної підтримки занепадали та зникали, чи були лише представлені на звітних паперах для обер-прокурора (Святненко, 2012: 181–186).

⁵ Отчет о состоянии церковно-приходских школ Подольской епархии за 1864–1868 учебный год. Подольские епархиальные ведомости. 1868. № 43. Духовенство Русской-Православной Церкви в XX веке. URL: <https://pravoslavnoe-duhovenstvo.ru/library/material/6932/>.

Подальший розвиток народної освіти в Російській імперії був окреслений та закріплений в «Положеннях про початкові народні училища», 14 червня 1864 року. За цим документом уряд зобов'язував опікуватися та розвивати народну освіту, різні інституційні відомства та стани суспільства: Міністерство народної освіти, земства (з'явилися з 1864 р., завдяки однойменній реформі, займалися господарською, соціальною та освітньою діяльністю, засновували початкові, середні та професійні школи) православне духовенство та приватних осіб⁶. Затверджувалися губернські та повітові училищні ради, які перемали на себе патронат над початковими народними училищами. Склалися такі ради з духовних та світських представників. Усім церковним школам надали статус народних училищ, головним завданням для них окреслено підвищення рівня грамотності народних мас й популяризація в народі релігійно-моральних норм (Петренко, 2008: 161).

Окрім цього, була уніфіковані навчально-виховні освітні програми (). Наприклад, для єпархій на українських землях рекомендувалося православному духовенству починати навчання зі слов'янського букваря видавництва Києво-Печерської лаври, а в самих церковно-парафіяльних школах запроваджувати та вчити: 1) читанню по слов'янській та громадянській печаті; 2) Закон Божий; 3) арифметику; 4) російську історію; 5) російську мову; 6) церковний спів⁷. На основі цих рекомендацій вибудовувався навчальний розклад на тиждень для народної школи єпархії. Викладання велося тільки російською мовою, регіональні національні особливості через імперський російський шовінізм офіційно ігнорувалися.

Для підтримки розвитку церковно-парафіяльного шкільництва, 2 серпня 1864 р. держава почала долучати до матеріального забезпечення шкіл приходські опікунства, а в майбутньому доопрацювавши положення починаючи з 1869 р. додатково виділяти на утримання щорічно 30 000 руб⁸. Здебільшого ці кошти, розподілялися по єпархіях

⁶ Сборник постановлений по Министерству народного просвещения : Т. 1. 1864–1904. Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина. URL: <https://www.prlib.ru/item/443042>.

⁷ Рекомендации по предметам для Церковно-Приходских школа Киевской Епархии за 1864 г. Киевские епархиальные ведомости. 1864. № 24. Духовенство Русской-Православной Церкви в XX веке. URL: <https://pravoslavnoe-duhovenstvo.ru/media/priestdb/materialattachment/attachment/8c/c5/8cc5bbd9-72d7-4402-bc95-aeb9f174ddee.pdf>.

⁸ Сборник постановлений по Министерству народного просвещения : Т. 1. 1864–1904. Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина. URL: <https://www.prlib.ru/item/443042>.

де була найбільш частка шкіл на українських землях, а це Київська, Подільська, Волинська, Чернігівська єпархії, до цього ж пріоритет фінансування віддавався зразковим та найкращим початковим навчальним закладам. Фінансова підтримка з боку держави спонукала природно значної кількості шкіл в зазначених церковно-адміністративних одиницях, натомість помітним ставав вагомий розрив між етнічними землями України за кількістю шкіл та якості навчання, відсотку освіченого населення. Значна частина закладів недотримувала фінансування, що очевидно негативно впливало на навчально-виховний процес, заснування нових церковно-парафіяльних шкіл й загалом на загальноімперську народну освіту. За звітами священнослужителів 1869 р. в Київській єпархії лише 815 шкіл з 1 366 були забезпечені⁹, в Подільській єпархії щодо стану ЦПШ, зазначалось, що лише 310 шкіл повністю відповідають своєму призначенню, 233 школи розміщуються в орендованих у селян хатах. Ще 161 школа займає церковні будинки, в яких проживає нижчий клір й 150 шкіл містилися в будинках волосних управ¹⁰.

Останніми змінами, які відбулися в ключі освітніх перетворень 1864–1874 рр., що вплинули на діяльність православного духовенства у сфері народної освіти стали трансформації, що виникли в результаті прийняття 25 травня 1874 р. «Положень про початкові народні училища». За змістом положення, всі початкові навчальні заклади напряму підпорядковувалися Міністерству народної освіти. Винятком стали народні училища які знаходились в орбіті РПЦ. Хоча це положення напряму окреслювало роль в управлінні над народними школами, фактично позбавляла православну церкву патронату над домашніми школами де історично методика викладання та кадровий склад де-факто залежали від православного духовенства. Лише після 1874 р. Св. Синод офіційним розпорядженням надав опіку, а фактично повернув її над домашніми школами православному духовенству¹¹. Додатково в виданому рескрипті Міністра просвіти зазначалась, важлива роль в освітньо-просвітницькій діяльності

церкви, а на директорів та інспекторів народних училищ покладалась опіка над участю єпархіального духовенства в освіті (Преображенський, 1897: 230–236).

Фактично починаючи з 1864 р. структура народної освіти представляла модель та мережу зі шкіл трьох ступенів: 1) однокласні училища – нижча ланка, представлена школами з трирічним (земські та міські) та дворічним терміном навчання (однокласні церковноприходські школи); 2) двокласні училища, в яких навчальний курс розподілявся таким чином: перший клас у двокласних училищах і однокласній школі був однаковим. Другий клас (із дворічним терміном навчання) давав додатковий курс початкової освіти. В них вивчали Закон Божий, російську граматику, історію, географію Росії, арифметику, основи геометрії й креслення, відомості про природознавство; 3) багатокласні училища (повітові та міські училища), в яких усі предмети курсу початкової освіти викладалися більшим обсягом. Термін навчання у повітових училищах був трирічний, а в міських шестирічний (Степаненко, 2000: 138–148).

Висновки. Православна церква в Україні середини ХІХ ст. мала цілу низку специфічних рис. По-перше, вона втратила фактично всі ознаки автономії й перетворилася на регіональний сегмент Російської православної церкви. По-друге, сама РПЦ, як цілісна інституція, була підпорядкована державі, що надавало тогочасним державно-церковним відносинам цезарепапійського характеру. По-третє, статус офіційної (державної) церкви накладав на неї обов'язок обслуговувати інтереси держави, зокрема виступати її ідейним захисником та популяризатором державних рішень в усіх сферах суспільного буття. Православна церква в Україні здійснювала народно-освітню місію. Абсолютна більшість суспільства здобувало освіту в церковно-парафіяльних школах чи школах при монастирях. Освітня монополія РПЦ була порушена утворенням мережі земських шкіл після реформи 1864 року. Однак, по-перше, майже 20 років потому земські школи впроваджувалися здебільшого на Лівобережжі, по-друге, до кінця століття держава створювала умови для збереження домінування в Україні ЦПШ, керуючись інтересами подолання сепаратистських настроїв у суспільстві. Підсилення останніх пов'язували, зокрема, з польськими повстаннями 1830 р. та 1863–1864 років. У цьому зв'язку подальша русифікація українського суспільства була однією з головних місій російської православної церкви в Україні.

⁹ ЦДІАК України Ф. 442. Циркуляри Київського губернатора. Оп. 38. – Спр. 881. Отчет о состоянии Юго-Западного края в 1861 г. (1861 г.). – Арк. 18–66.

¹⁰ Начальные народные училища и участие в них православного духовенства. Извлечение из сведений, доставленных в Высочайше учрежденное присутствие по делам Православного духовенства. СПб, 1864–1865 гг. 178 с.

¹¹ Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного вероисповедания Российской империи за 1879 г. Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина. URL: <https://www.prilib.ru/item/465488>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева С. Святейший Синод в системе высших и центральных государственных учреждений пореформенной России 1856-1904 гг. СПб: Наука, 2003. 276 с.
2. Антонович В. Очерк состояния православной церкви в Юго-Западной России с половины XVII до конца XVIII ст. Київ, 1995. 524 с.
3. Богуславский И. Краткий исторический очерк школы церковно-приходской и народные к ней симпатии. Черниговские губернские ведомости. 1889. № 20. С. 3.
4. Бричок С. Історія становлення та розвитку церковнопарафіяльних шкіл в Україні. Історико-педагогічна наука України. 2005. С. 288–297.
5. Грекулов Е. Церковь, самодержавие, народ (2-я половина XIX – начало XX в.). Москва: Наука, 1969. 184 с.
6. Журнал Министерства народного просвещения 1860–1862. Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина. URL: <https://www.prlib.ru/item/332763>.
7. Известия и смесь. Сведения о сельских училищах, открытых при приходских церквях, за март 1862 года. Журнал Министерства народного просвещения. 1862. Август. С. 177–178.
8. Крижанівський О., Плохій С. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Кн. 3 : Кінець XVI – середина XIX століття. Київ: Либідь, 1994. 335 с.
9. Лебединцев П. Открытие первой школы в Киевской губернии. Киевские епархиальные ведомости. 1864. № 12. Духовенство Русской-Православной Церкви в XX веке. URL: <https://pravoslavnoe-duhovenstvo.ru/media/priestdb/materialattachment/attachment/8c/c5/8cc5bbd9-72d7-4402-bc95-aeb9f174ddee.pdf>.
10. Мареев О. Роль Російської православної церкви в підготовці та проведенні селянської реформи на українських землях (кінець 50-х – середина 60-х рр. XIX ст.). Вісник Черкаського університету. 2019. № 3. С. 45–54.
11. Начальные народные училища и участие в них православного духовенства. Извлечение из сведений, доставленных в Высочайше учрежденное присутствие по делам Православного духовенства. СПб, 1864–1865 гг. 178 с.
12. О церковно-приходских школах в епархии. Волынские епархиальные ведомости. 1862. Часть официальная. №13. С. 208–210.
13. Отчет о состоянии церковно-приходских школ Подольской епархии за 1864–1868 учебный год. Подольские епархиальные ведомости. 1868. № 43. Духовенство Русской-Православной Церкви в XX веке. URL: <https://pravoslavnoe-duhovenstvo.ru/library/material/6932/>.
14. Папков А. Церковно-общественные вопросы в эпоху царя-освободителя (1855–1870). Русский вестник. 1901. № 1/3. С. 198–199.
15. Перерва В. Історія шкільництва в містах і селах Київщини XIX – початку XX ст. : [монографія]. Біла Церква : Вид. О. Пшонківський, 2008. 671 с.
16. Петренко І. Церковнопарафіяльні школи Лівобережної України в системі освітньої політики уряду Російської імперії (1884–1917). Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 161 с.
17. Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного вероисповедания Российской империи за 1879 г. Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина. URL: <https://www.prlib.ru/item/465488>.
18. Преображенский И. Отечественная церковь по статистическим данным с 1840–1841 по 1890–1891 гг. СПб.: Тип. Арнольда Э., 1897. 236 с.
19. Рекомендации по предметам для Церковно-Приходских школа Киевской Епархии за 1864 г. Киевские епархиальные ведомости. 1864. № 24. Духовенство Русской-Православной Церкви в XX веке. URL: <https://pravoslavnoeduhovenstvo.ru/media/priestdb/materialattachment/attachment/8c/c5/8cc5bbd9-72d7-4402-bc95-aeb9f174ddee.pdf>.
20. Римский С. Церковная реформа 60 – 70-х гг. XIX века. Отечественная история. 1995. № 2. 166 с.
21. Рождественский С. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения 1802–1902. СПб, 1902. 353 с.
22. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения : Т. 1. 1864–1904. Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина. URL: <https://www.prlib.ru/item/443042>.
23. Святненко, А. Церковно-парафіяльні школи на правобережній Україні: друга половина XIX ст. Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : шокварт. наук. журн. Київ : Міленіум, 2012. № 4. С. 181–186.
24. Стафёрова Е. А. В. Головин и либеральные реформы в просвещении (первая половина 1860-х). Москва: Канон, 2007. 245 с.
25. Степаненко Г. Культурно-просвітнянська діяльність православного духовенства Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX ст.). Український історичний збірник. 2000. №3. С. 138–148.
26. Федоров В. Православная Церковь и государство. Синодальный период. 1700–1917. Москва, 2003. 211 с.
27. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України) Ф.182. Канцелярія Київського митрополита Оп. 1. – Спр. 101. Копія распоряжения Синода об учреждении приходских сельских училищ в казенных имениях (1861 г.). – 8 Арк.
28. ЦДІАК України Ф. 442. Циркуляри Київського губернатора. Оп. 38. – Спр. 881. Отчет о состоянии Юго-Западного края в 1861 г. (1861 г.). – Арк. 18–66.

REFERENCES

1. Alekseeva S. (2003) Svyateyshiy Sinod v sisteme vysshih i tsentralnyh gosudarstvennyh uchrezhdeniy poreformennoy Rossii 1856–1904 gg [The Holy Synod in the system of higher and central state institutions of post-reform Russia, 1856–1904]. SPb: Nauka, 276 s. [in Russian].
2. Antonovich V. (1995) Ocherk sostoyaniya pravoslavnoy tserkvi v Yugo-Zapadnoy Rossii s poloviny XVII do kontsa XVIII st [Essay on the state of the Orthodox Church in Southwestern Russia from the middle of the XVII to the end of the XVIII century]. Kyiv, 524 s. [in Ukrainian].
3. Boguslavskiy I. (1889) Kratkiy istoricheskiy ocherk shkoly tserkovno-prihodskoy i narodnyie k ney simpatii. Chernigovskie gubernskie vedomosti [A brief historical sketch of the parochial school Church-parish school and people's sympathies for it. Chernigov Gubernskie Vedomosti]. № 20. S. 3. [in Russian].
4. Brychok S. (2005) Istoriya stanovlennya ta rozvitku tserkovnoparafiialnih shkil v Ukrayini. Istoriko-pedagogichna nauka Ukrayini [History of the formation and development of parochial schools in Ukraine. Historical and Pedagogical Science of Ukraine]. S. 288–297. [in Ukrainian].
5. Grekulov E. (1969) Tserkov, samodержavie, narod (2-ya polovina XIX – nachalo XX v.) [Church, autocracy, people (2nd half of the XIX – early XX century)]. Moskva: Nauka, 184 s. [in Russian].
6. Zhurnal Ministerstva narodnogo prosvescheniya 1860 [Journal of the Ministry of Public Education 1860–1862 Yeltsin Presidential Library]. URL: <https://www.prlib.ru/item/332763>. [in Russian].
7. Izvestiya i smes. Svedeniya o selskih uchilishchah, otkrytyih pri prihodskih tserkvyah, za mart 1862 goda. Zhurnal Ministerstva narodnogo prosvescheniya [News and Mix. Information on the village colleges opened in parish churches for March 1862]. 1862. Avgust. S. 177. [in Russian].
8. Kryzhanivskiy O., Plokhii S. (1994) Istoriia tserkvy ta relihiinoi dumky v Ukraini. Kn. 3 : Kinets XVI – seredyna XIX stolittia [History of the Church and Religious Thought in Ukraine. Book 3: The end of the XVI – the middle of the XIX century]. Kyiv: Lybid, 335 s. [in Ukrainian].
9. Lebedintsev P. (1864) Otkrytie pervoy shkoly v Kievskoy gubernii. Kievskie eparhialnyie vedomosti. № 12. Duhovenstvo Russkoy-Pravoslavnoy Tserkvi v XX veke [Opening of the first school in Kiev province. Kiev diocesan gazette. 1864. № 12. Clergy of the Russian Orthodox Church in the twentieth century]. URL: <https://pravoslavnoeduhovenstvo.ru/media/priestdb/materialattachment/attachment/8c/c5/8cc5bbd9-72d7-4402-bc95-aeb9f174ddee.pdf>. [in Russian].
10. Mareiev O. (2019) Rol Rosiiskoi pravoslavnoi tserkvy v pidhotovtsi ta provedeni selianskoi reformy na ukrainskykh zemliakh (kinets 50-x – seredyna 60-x rr. XIX st.) [The role of the Russian Orthodox Church in the preparation and implementation of the peasant reform in the Ukrainian lands (late 50-s – mid 60-s of the XIX century)]. Visnyk Cherkaskoho universytetu. № 3. S. 45–54. [in Ukrainian].
11. Nachalnyie narodnyie uchilischa i uchastie v nih pravoslavnogo duhovenstva. Izvlechenie iz svedeniy, dostavlennyih v Vyisochayshe uchrezhdennoe prisutstvie po delam Pravoslavnogo duhovenstva [Primary public schools and the participation of Orthodox clergy in them. Extract from information submitted to the Supreme Court for the Affairs of the Orthodox Clergy]. SPB, 1864–1865 gg. 178 s. [in Russian].
12. O tserkovno-prihodskih shkolah v eparhii. Volyinskie eparhialnyie vedomosti [About parochial schools in the diocese. Volyn eparchial gazette]. 1862. Chast ofitsialnaya. № 13. S. 208–210. [in Russian].
13. Otchet o sostoyanii tserkovno-prihodskih shkol Podolskoy eparhii za 1864–1868 uchebnyiy god. Podolskie eparhialnyie vedomosti [Report on the state of parochial schools in the Podolsk diocese during the 1864-1868 school year. Podolsk eparchial gazette.]. 1868. № 43. Duhovenstvo Russkoy-Pravoslavnoy Tserkvi v XX veke. [in Russian].
14. Papkov A. (1901) Tserkovno-obschestvennyie voprosyi v epohu tsarya-osvoboditelya (1855–1870) [Ecclesiastical and social issues in the era of the Tsar Liberator (1855–1870)]. Russkiy vestnik. № 1/3. S. 198–199. [in Russian].
15. Pererva V. (2008) Istoriia shkilnystva v mistakh i selakh Kyivshchyny XIX – pochatku XX st. : monohrafiia [History of schooling in the towns and villages of the Kyiv region XIX – early XX century: a monograph]. Bila Tserkva : Vyd. O. Pshonkivskiy, 671 s. [in Ukrainian].
16. Petrenko I. (2008) Tserkovnoparafiialni shkoly Livoberezhnoi Ukrainy v systemi osvitnoi polityky uriadu Rosiiskoi imperii (1884–1917) [Church and parish schools of the Left-Bank Ukraine in the system of educational policy of the Russian Empire (1884–1917)]. Poltava: RVV PUSKU, 161 s. [in Ukrainian].
17. Polnoe sobranie postanovleniy i rasporyazheniy po vedomstvu pravoslavnogo veroispovedaniya Rossiyskoy imperii za 1879 g [Full Collection of Resolutions and Orders on the Orthodox Faith in the Russian Empire for 1879]. Prezidentskaya biblioteka imeni B.N. Eltsina. URL: <https://www.prlib.ru/item/465488>. [in Russian].
18. Preobrazhenskiy I. (1897) Otechestvennaya tserkov po statisticheskim dannym s 1840–1841 po 1890–1891 gg [Domestic church according to statistics from 1840-1841 to 1890-1891]. SPb.: Tip. Arngolda E., 236 s. [in Russian].
19. Rekomendatsii po predmetam dlya Tserkovno-Prihodskih shkola Kievskoy Eparhii za 1864 g. Kievskie eparhialnie vedomosti. 1864. №24. Duhovenstvo Russkoy-Pravoslavnoy Tserkvi v HH veke. URL: <https://pravoslavnoeduhovenstvo.ru/media/priestdb/materialattachment/attachment/8c/c5/8cc5bbd9-72d7-4402-bc95-aeb9f174ddee.pdf>. [in Russian].
20. Rimskiy S. (1997) Rossiyskaya pravoslavnaya tserkov v XIX veke [Russian Orthodox Church in the XIX century]. Rostov-na-Donu : zapiski DYUI, 384 s. [in Russian].
21. Rozhdestvenskiy S. (1902) Istoricheskiy obzor deyatelnosti Ministerstva narodnogo prosvescheniya 1802–1902 [Historical Review of the Ministry of National Education 1802–1902]. SPb, 353 s. [in Russian].
22. Sbornik postanovleniy po Ministerstvu narodnogo prosvescheniya : T. 1. 1864–1904. Prezidentskaya biblioteka imeni B.N. Eltsina. URL: <https://www.prlib.ru/item/44304> [in Russian].

23. Sviatnenko, A. (2012) Tserkovno-parafialni shkoly na pravoberezhnii Ukraini: druha polovyna XIX st. Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv : shchokvart. nauk. zhurn. Kyiv : Milenium, № 4. S. 181–186. [in Ukrainian].
24. Stafyorova E. (2007) A. V. Golovnin i liberalnyie reformy v prosveschenii (pervaya polovina 1860-h). Moskva: Kanon, 245 s. [in Russian].
25. Stepanenko H. (2000) Kulturno-prosvitianska diialnist pravoslavnoho dukhovenstva Naddniprianskoi Ukrainy (druha polovyna KhIKh – pochatok KhKh st.). Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk. № 3. С. 138–148. [in Ukrainian].
26. Fedorov V. (2003) Pravoslavnaya Tserkov i gosudarstvo. Sinodalnyi period. 1700–1917. Moskva, 211 s. [in Russian].
27. Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv (CTHAU) F.182. Office of the Metropolitan of Kyiv, Op. 1. – Folder 101. A copy of the Synod's decree on the establishment of parish rural schools in state-owned estates (1861). 8 p. [in Ukrainian].
28. CIAC of Ukraine F. 442. Circulars of the Kyiv Governor. Op. 38. – Sp. 881. Report on the state of the Southwestern Territory in 1861 (1861). – Available at 18–66. [in Ukrainian].

УДК 719:004.9

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-6>

Валентина ПЕТРОВИЧ,

orcid.org/0000-0003-0407-0471

кандидат історичних наук,

доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) valyavp@ukr.net

Ірина ЧАРИКОВА,

orcid.org/0000-0002-50580-5216

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) mytwins@ukr.net

ОЦИФРУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У статті, на основі низки теоретичних досліджень вчених та нормативно-правових актів світового значення, зроблена спроба узагальнити питання щодо стану забезпечення збереження інформаційних ресурсів культурної спадщини, до якої ми відносимо рукописи, стародруки, мапи, креслення, архівні документи, бібліотечні і музейні зібрання, періодичні видання тощо. Основна увага, у цьому зв'язку, приділена оцифруванню надзвичайно важливих складових історичної пам'яті будь-якої нації, зокрема й української. Зазначено, що в інформаційному суспільстві наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. відбувається науково-технічний прогрес, що супроводжується потужним розвитком цифрових технологій, роль яких невпинно зростає. Це проявляється у збільшенні цифрової інформації у всіх сферах життєдіяльності людства та загальному потоці інформації, яка надходить усіма наявними комунікаційними каналами. Обсяги цифрової інформації збільшуються через переведення у цифровий формат і традиційних джерел інформації. Встановлено, що цифрові технології відіграють важливу роль у вихованні нової цифрової культури. Це істотно впливає на формування нового культурного типу сучасної особистості. Для такої особистості характерним є достатньо високий рівень комп'ютерної компетентності, оволодіння новим досвідом віртуалізації аспектів власного буття. Розглянуто історичний аспект процесу оцифрування, який розпочався з створення електронних каталогів найбільших архівів, музеїв і бібліотек. Зосереджено увагу на потребі запозичення та впровадження європейського досвіду для розроблення та реалізації проєктів, програм з оцифрування і створення інтегрованих цифрових ресурсів культурної спадщини України через вивчення нормативно-правових документів ЮНЕСКО та Європейського Союзу. Обґрунтовано потребу представлення цифрових ресурсів культурної спадщини України у світових інформаційних мережах.

Ключові слова: культурна спадщина, інформаційні ресурси, цифрові технології, цифровізація.

Valentina PETROVICH,

orcid.org/0000-0003-0407-0471

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Museology, Monument Studies
and Information and Analytical Activities
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) valyavp@ukr.net

Iryna CHARIKOVA,

orcid.org/0000-0002-50580-5216

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of English Philology
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) mytwins@ukr.net

DIGITIZATION AND ENSURING THE PRESERVATION OF INFORMATION RESOURCES OF CULTURAL HERITAGE

The article analyzes theoretical research into the number of normative legal acts of universal importance. The author generalizes issues of cultural heritage data storing, including manuscripts, blackletter books, maps, drawings, archival documents, library and museum collections, periodicals, etcetera. The primary attention goes to the digitalization of significant instruments of the historical memory of a nation, a Ukrainian nation in particular. The author highlights that the information society of the end of the 20th – beginning of the 21st centuries witnesses scientific and technical progress accompanied by the active development of digital technologies, which are becoming more and more advanced. Digital data received through all available communication channels increase in all spheres of human activity and general information inflow. Digitalization of traditional information resources also favors the increase of the digital information volume. The research highlights that digital technologies are vital for the new digital culture. It powerfully influences the formation of a new cultural type of modern personality. Such a personality possesses a high level of computer competence and state-of-the-art skills in the virtualization of their own being. The researcher considers the historical aspect of the digitalization process that started with the e-catalogs creation of the biggest archives, museums, and libraries. The attention focuses on the need of gaining and implementing the European experience for the development and realization of the projects, digitalization programs, and creation of the integrated digital cultural heritage resources of Ukraine by studying the normative legal UNESCO and European Union documents. The author also substantiates the need for placing Ukrainian cultural heritage digital resources in the world's information networks.

Keywords: cultural heritage, information resources, digital technologies, digitalization.

Постановка проблеми. Питання національної самовідданості та історичної пам'яті завжди були в центрі уваги та відігравали першочергову роль для українського народу. З контекстом цих понять нерозривно пов'язана історико-культурна спадщина України, охорона, збереження і популяризація якої є одним з найбільш нагальних напрямів українського державотворення. Особливої актуальності ці аспекти набули з початком повномасштабного вторгнення в Україну російської федерації. Руйнування, численні втрати від свідомого знищення загарбниками культурних цінностей, що складають інформаційні ресурси культурної спадщини, потребують захисту, збереження та відновлення. Задля цього в умовах становлення та розвитку інформаційного суспільства активно впроваджуються та широко застосовуються цифрові технології, за допомогою яких здійснюється оцифрування інформаційних ресурсів культурної спадщини України. В умовах сьогодення збереження культурної спадщини методом оцифрування є дієвою зброєю на інформаційному фронті проти ворога.

Варто зазначити, що питання оцифрування об'єктів культурної спадщини потребують й правового врегулювання. У цьому контексті важливим є вивчення європейського досвіду створення нормативно-правової бази збереження створених інформаційних ресурсів, забезпечення до них доступу та їх актуалізації через ефективне використання. Унормування потребують також програми збереження цифрової спадщини.

У цьому аспекті важливого значення набуває правова основа оцифрування об'єктів культурної спадщини. Специфікою сучасної законодавчої

практики є пошук шляхів узгодження приватних і публічних інтересів, оптимальних правових рішень і механізмів для забезпечення повноцінного доступу громадян до інформації, знань, цифрового контенту культурної спадщини у всьому багатстві її видового складу. Значної ваги набирає вивчення європейського досвіду для розроблення та реалізації проєктів, програм з оцифрування і створення інтегрованих цифрових ресурсів культурної спадщини України, її представлення у світових інформаційних мережах.

Аналіз досліджень дозволив нам виявити, що матеріал, викладений в даній статті спирається на ряд провідних наукових праць пов'язаних із задекларованою проблематикою дослідження. Насамперед, слід відзначити наукові праці Л. Приходько, в яких дослідниця розглядає проблеми збереження культурної спадщини у цифровому форматі через призму вивчення нормативно-правових документів ЮНЕСКО та Європейського Союзу (ЄС). Особливу увагу вчена зосереджує на вивченні норм авторського права і суміжних прав ЄС у питаннях доступу до створеного цифрового контенту, зокрема цифрових ресурсів Національного архівного фонду України (Приходько, 2019; Приходько, 2020). В. Акуленко у своєму дослідженні зосереджує увагу на вивченні міжнародного права охорони культурних цінностей та впровадженні його у внутрішньому праві України (Акуленко, 2013). Питання формування цифрових ресурсів історико-культурної спадщини, на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, розглядає у своїй науковій розвідці І. Лобузін (Лобузін, 2012). Серед наукових праць, присвячених забезпеченню збереження та

популяризації культурної спадщини, слід також згадати статті С. Марченко (Марченко, 2022), В. Добровольської (Добровольська, 2020), колективні праці, де розглядаються соціально-етичні основи збереження цифрової спадщини в Україні (Соціально-етичні основи збереження цифрової спадщини в Україні, 2017) та історичний досвід і питання охорони культурної спадщини в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» (Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України», 2015).

Мета статті – визначити роль та значення цифрових технологій для забезпечення збереження інформаційних ресурсів культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. На думку Л. Приходько, в умовах становлення інформаційного суспільства, модернізації його норм під впливом стрімкого розвитку новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, їх широкого розповсюдження у всіх сферах життєдіяльності сучасного європейського соціуму, істотно підвищується роль цифрових технологій. Їх домінуюче застосування, безпрецедентні обсяги концентрації цифрової інформації, збільшення її питомої ваги у загальному потоці інформації, яка надходить усіма існуючими комунікаційними каналами, дедалі активнішого відбуваються й у сферах культури й культурної спадщини (Приходько, 2020: 104).

Нова цифрова реальність окреслюється у широкому застосуванні високошвидкісного Інтернету. Відповідно цифрові технології мають не суто територіальний, а набувають глобального характеру. Їхні переваги реалізуються у найширших масштабах. Як стверджує Л. Матвейчук, застосування цифрових технологій відіграє все більш значиму роль у сучасному науковому пізнанні, сприяє появі нових знань, розвитку нових міждисциплінарних і проблемно-орієнтованих напрямів дослідної діяльності, нарощуванню потенціалу наукових досліджень, перетворенню знань у суспільне надбання (Матвейчук, 2018).

Цифрові технології, на думку, Н. Луман, відіграють важливу роль й у формуванні нової цифрової культури (культури нових медіа) – унікального культурно-цивілізаційного феномену, а також нового культурного типу сучасної особистості, яка вирізняється достатньо високими параметрами комп'ютерної компетентності, новим досвідом віртуалізації аспектів власного буття (Луман, 2010).

Варто підкреслити, що обсяги цифрової інформації збільшуються через переведення у цифровий формат і традиційних джерел інформації (рукопи-

сів, стародруків, мап, креслень, архівних документів, бібліотечних і музейних збірань, періодичних видань тощо). Оцифрування документальної спадщини у сучасному інформаційному суспільстві – один із ключових трендів. Процес оцифрування розпочався на рубежі 1980–1990-х років як складова процесів створення електронних каталогів найбільших архівів, музеїв і бібліотек. Досить швидко він набув статусу самостійного, самодостатнього і наукомісткого напряму орієнтованого не тільки на забезпечення всебічного доступу користувачів до багатоаспектної інформації документальних скарбів і фізичної збереженості оригіналів документів шляхом створення їх електронних копій, а й на виконання міжнародних і національних проєктів, програм оцифрування культурної спадщини (Приходько, 2019: 68).

Культурна спадщина є базовим поняттям у поняттєво-термінологічному апараті комплексу гуманітарних наук, а також у побудові моделі її правової охорони (Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778–VI; Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08 червня 2000 р. № 1805-III). На думку, В. Акуленко поняття має глибокі філософські традиції та історичні корені, а його тривала еволюція виразно окреслилася в дискусіях, присвячених проблемам передачі – наслідування від попередніх до наступних поколінь окремих об'єктів матеріальної та духовної культури (споруди і будівлі різного призначення, предмети побуту, знаряддя праці, релігійні й національні реліквії, архівні документи, рукописи, стародруки, твори літератури і різних видів мистецтва – живопису, графіки, фотографії тощо), які у хронологічному відношенні були свідомством (пам'яткою) історії, та з огляду на їх непересічне історичне, наукове, художнє або інше значення потребували збереження (Акуленко, 2013: 475–489).

Сприятливим періодом для комплексного вивчення і актуалізації цього поняття можна вважати другу половину ХХ століття. Л. Приходько зазначає, що у цей період, по-перше, були створені відповідні міжнародні органи та інститути, покликані самостійно або у взаємодії з різноманітними міжнародними установами й національними урядами вирішувати стратегічні та/або практичні завдання щодо охорони і збереження пам'яток культури та природи; по-друге, поступово ознак самостійної галузі міжнародного права з власним предметом, комплексом усталених спеціальних юридичних норм набувала сфера правового забезпечення охорони культурних цінностей; по-третє, посилилася увага міжнародної спільноти до пра-

вової регламентації цілей, процедур, засобів і методів діяльності у пам'яткоохоронній галузі (Приходько, 2019: 69).

На початку XXI століття категорія «культурна спадщина» набула істотного розширення об'єктного складу, смислового і предметного поля. Зокрема, під впливом сучасних цифрових технологій у міжнародному масштабі набуло поняття «цифрова спадщина». У довідкових виданнях, термінологічних словниках, глосаріях термін «цифровий» (англ. digital) є синонімом «електронний» (Тлумачний словник з інформатики, 2010: 71, 587). Л. Приходько наголошує, що загальноживаний термін «цифрова спадщина» (англ. digital heritage) має подвійне значення – культурна спадщина у цифровій формі або оцифрована (в електронній формі) культурна спадщина, тобто, йдеться про створення електронних (цифрових) копій історичних документів та артефактів (Приходько, 2019: 74).

У цьому аспекті важливого значення набуває правова основа оцифрування об'єктів культурної спадщини. Специфікою сучасної законодавчої практики є пошук шляхів узгодження приватних і публічних інтересів, оптимальних правових рішень і механізмів для забезпечення повноцінного доступу громадян до інформації, знань, цифрового контенту культурної спадщини у всьому багатстві її видового складу. Значної ваги набирає вивчення європейського досвіду для розроблення та реалізації проєктів, програм з оцифрування і створення інтегрованих цифрових ресурсів культурної спадщини України, її представлення у світових інформаційних мережах.

Принципово важлива роль у вирішенні та розробці питань документальної культурної спадщини та інформаційно-комунікаційних процесів у соціумі та у формуванні суспільства знань, що супроводжується виникненням цифрової культури, належить ЮНЕСКО, Раді Європи та іншим міжнародним організаціям у галузі культури, освіти, науки – головним інституціям Європейського Союзу (ЄС). В. Добровольська називає низку Міжнародних програм та ініціатив, у яких визначено концептуальні засади створення різноманітних цифрових ресурсів освітнього, наукового й історико-культурного змісту: програма «Пам'ять Світу» (“Memory of the World”, ЮНЕСКО, 1992), «Хартія про збереження цифрової спадщини» (“Charter on the Preservation of Digital Heritage”, ЮНЕСКО, 2003), «Маніфест для цифрових бібліотек» (“Manifesto for Digital Libraries”, ІФЛА, 2010) та інші (Добровольська, 2021: 60).

У своїй науковій розвідці В. Акуленко стверджує, що ухвалені під егідою ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій численні документи – багатосторонні конвенції, рекомендації, декларації, зафіксували розвиток міжнародного права охорони культурних цінностей саме як системи принципів і норм, що формуються суб'єктами міжнародного права, і регулюють міжнародні відносини у сфері збереження, використання і дослідження культурної спадщини, відновлення історичного середовища, захисту культурних цінностей у випадку збройних конфліктів, реституції і повернення незаконно переміщених культурних цінностей, міждержавне культурне співробітництво за цими напрямками (Акуленко, 2013: 61–62).

Варто наголосити, що ініціативи вище зазначених інституцій торкаються широкого спектру ключових аспектів правового захисту культурної спадщини, у т. ч. у цифровій формі та інтеграції діяльності «установ пам'яті», які зберігають і продукують об'єкти сучасної цифрової культури, і, таким чином, визначають парадигму культурної політики на міжнародному і регіональному рівнях. Звернення до досвіду та концептуальних основ культурної політики міжнародних організацій і міждержавних інституцій актуалізується в контексті євроінтеграційного процесу нашої держави.

Л. Приходько зазначає, що правові проблеми щодо культурної спадщини вирішуються у ЄС не тільки через прийняття відповідних нормативно-правових актів, стратегічних документів. Послідовно реалізується залучення європейської спільноти до вирішення питань її збереження, оцифрування та доступу, що передбачає: проведення широких консультацій з експертами, науковцями, представниками «інституцій пам'яті», установами, які займаються програмним забезпеченням, стандартизацією; поширення технічних рекомендацій; здійснення пілотних проєктів; підготовка публікацій, розроблення навчальних програм, проведення міжнародних конференцій, семінарів з актуальної тематики тощо (Приходько, 2020: 126).

Цифрові технології зумовили безпрецедентні умови доступу до інформаційних ресурсів, у т. ч. до надбань світової культурної спадщини, а також слугують засобом її збереження. Проте, на думку В. Добровольської, існують ризики для об'єктів культурної спадщини, що створюються і розповсюджуються з використанням веб-технологій. І головний із них пов'язаний із нестабільністю глобальних комп'ютерних мереж (Добровольська, 2020: 74). У зв'язку з цим, Р. Мур у науковій

роботі, присвяченій теорії цифрового збереження, наголошує, що виокремлено новий напрям дослідження з організації збереження цифрової спадщини (digital preservation), що передбачає надійне зберігання великих обсягів цифрових даних, забезпечення доступності до них у майбутньому. У межах цього напрямку досліджень визначені основні проблеми, що виникають на шляху збереження цифрової інформації для майбутніх поколінь: старіння носіїв інформації та зчитувальних пристроїв; зміна форматів файлів та стандартів метаданих; зміна програмних платформ; необхідність перенавчання спеціалістів бібліотечних, архівних та музейних установ; перебудова цифрових колекцій за новими стандартами (Moore, 2008: 64, 72).

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що можливість збереження об'єктів культурної спадщини та оперативного відтворення інформації про його культурну цінність

і майнову приналежність, у випадку втрати чи псування, є надзвичайно важливою для держави. Ставлення до пам'яток історії та культури є показником рівня розвитку держави та духовної зрілості її громадян. В інформаційному суспільстві реалії цифрового простору знайшли відображення в усіх сферах життєдіяльності соціуму, сформувавши нове технологічне середовище та нові умови його функціонування. Особливої актуальності набуває формування інформаційних ресурсів, перетворення їх у цілісну і доступну для користування ефективну «систему знань», створення високотехнологічних можливостей для поширення й використання інформації, інформаційного обміну. Найефективнішою формою збереження інформації є цифрова форма. Вона має низку позитивних якостей: практично необмежений обсяг зберігання інформації, простоту управління та пошуку, можливість автоматичного копіювання та доступу до інформації з будь-якої точки світу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України : монографія. Київ : ТОВ «Юстініан», 2013. 616 с.
2. Добровольська В. В. До питання збереження цифрової культурної спадщини. *Інформація та соціум* : матеріали V Міжнар. наук.-пр. конф. м. Вінниця, 25 черв., 2020 р. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 73–75.
3. Добровольська В. В. Структура і зміст навчальної дисципліни «Цифрова культурна спадщина». *Інформація та соціум* : матеріали VI Міжнар. наук.-пр. конф. м. Вінниця, 04 черв. 2021 р. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. С. 59–61.
4. Луман Н. Реальність мас-медіа. Київ, 2010. 158 с.
5. Матвейчук Л. О. Цифрова економіка : теоретичні аспекти. *Вісник Запорізького нац. ун-ту. Економічні науки*. 2018. № 4(40). С. 116–127.
6. Приходько Л. Оцифрування об'єктів культурної спадщини за нормативно-правовими документами європейського союзу у сфері авторського права і суміжних прав. *Архіви України*. 2020. № 1. С. 104–131.
7. Приходько Л. Ф. Збереження цифрової культурної спадщини – імператив XXI століття (за документами ЮНЕСКО і Європейського Союзу). *Архіви України*. 2019. № 2. С. 67–92.
8. Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 р., № 2778–VI (Редакція від 07.10.2022). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 24. Ст. 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>.
9. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08 червня 2000 р. № 1805-III (Редакція від 01.01.2023). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 39. Ст. 333. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text;);
10. Тлумачний словник з інформатики / Г.Г. Півняк, Б.С. Бусигін, М.М. Дівізніук та ін. Дніпро : Нац. гірнич. ун-т, 2010. 600 с. URL: <http://www.programmer.dp.ua/download/tlumachniy-slovník-z-informatiki.pdf>.
11. Moore R. Towards a Theory of Digital Preservation. *The International Journal of Digital Curation*. 2008. № 3(1). P. 63–75. DOI: <https://doi.org/10.2218/ijdc.v3i1.42>.

REFERENCES

1. Akulenko V. I. (2013) Mizhnarodne pravo okhorony kulturnykh tsinnosti ta yoho implementatsiia u vnutrishnomu pravi Ukrainy. [International Law for the Protection of Cultural Property and its Implementation in the Domestic Law of Ukraine] : monohr. Kyiv : TOV "Iustinian". 616. [in Ukrainian].
2. Dobrovolska V. V. (2020) Do pytannia zberezhennia tsyfrovoy kulturnoi spadshchyny. [On the issue of preserving digital cultural heritage]. *Informatsiia ta sotsium* : materialy V Mizhnar. nauk.-pr. konf. – *Information and society* : materials V International. sci.-pr. conf. m. Vinnytsia, 25 cherv., 2020 r. Vinnytsia : DonNU imeni Vasylia Stusa. 73–75. [in Ukrainian].
3. Dobrovolska V. V. (2021) Struktura i zmist navchalnoi dystsypliny "Tsyfrova kulturna spadshchyna". [Structure and content of the discipline "Digital Cultural Heritage"]. *Informatsiia ta sotsium* : materialy VI Mizhnar. nauk.-pr. konf. – *Information and society* : materials VI International. sci.-pr. conf. m. Vinnytsia, 04 cherv. 2021 r. Vinnytsia : DonNU imeni Vasylia Stusa. 59–61. [in Ukrainian].
4. Kulturna spadshchyna v konteksti "Zvodu pamiatok istorii ta kultury Ukrainy" (2015). [Cultural heritage in the context of the "Code of Monuments of History and Culture of Ukraine"] / Kot S. I. (vidpovid. red.), Denysenko H. H., Ivakin H. Yu.,

Katarhina T. I., Kovpanenko N. H., Skrypnyk P. I., Tymofienko V. I., Tytova O. M., Fedorova L. D. K. : Instytut istorii Ukrainy. 486. [in Ukrainian].

5. Lobuzin I. V. (2012) Otsyfruvannia istoriko-kulturnoi spadshchyny: tekhnolohii ta upravlinnia. [Digitization of historical and cultural heritage: technology and management]. *Reiestratsiia, zberhannia i obrobka danykh – Data logging, storage and processing*. 14. 3. 104–114. [in Ukrainian].

6. Luman N. (2010) Realnist mas-media. [The reality of mass media]. Kyiv. 158. [in Ukrainian].

7. Marchenko S. D. (2022) Suchasni tekhnolohii u spravi populiaryzatsii mistsevoi kulturnoi spadshchyny. [Modern technologies for the promotion of local cultural heritage]. *Mizhnarodna naukova intehtratsiia “2022” : materialy nauk. konf. – International Scientific Integration “2022” : materials of sciences. conf. 11 ver. 2022 r. 12-01. 59–63. DOI: 10.30888/8/2709-2267.2022-12-01-002*. [in Ukrainian].

8. Matveichuk L. O. (2018) Tsyfrova ekonomika : teoretychni aspekty. [Digital economy: theoretical aspects]. *Visnyk Zaporizkoho nats. un-tu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhya nats. univ. Economic sciences*. 4(40). 116–127. [in Ukrainian].

9. Prykhodko L. (2020) Otsyfruvannia obektiv kulturnoi spadshchyny za normatyvno-pravovymy dokumentamy yevropeiskoho soiuzu u sferi avtorskoho prava i sumizhnykh prav. [Digitization of cultural heritage objects according to the legal documents of the European Union in the field of copyright and related rights]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*. 1. 104–131. [in Ukrainian].

10. Prykhodko L. F. (2019) Zberezhennia tsyfrovoy kulturnoi spadshchyny – imperatyv KhKhI stolittia (za dokumentamy YuNESKO i Yevropeiskoho Soiuzu). [Conservation of digital cultural heritage is an imperative of the XXI century (according to UNESCO and European Union documents)]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*. 2. 67–92. [in Ukrainian].

11. Pro kulturu : Zakon Ukrainy vid 14 hrudnia 2010 r. № 2778–VI (Redaktsiia vid 07.10.2022) (2011). [On culture : Law of Ukraine of December 14, 2010 No 2778–VI (edition of 07.10.2022)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 24. 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>. [in Ukrainian].

12. Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny : Zakon Ukrainy vid 08 chervnia 2000 r. № 1805-III (Redaktsiia vid 01.01.2023) (2000). [On the protection of cultural heritage: Law of Ukraine of 08 June 2000 No 1805-III (edition of 01.01.2023)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 39. 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>. [in Ukrainian].

13. Sotsialno-etychni osnovy zberezhennia tsyfrovoy spadshchyny v Ukraini (2017). [Socio-ethical foundations of digital heritage preservation in Ukraine] : monohr. / Tiurmenko I. (ker. avt. kol.), Rohozha M., Bozhuk L., Kurchenko T., Khaletska L. Kyiv : Talkom. 172. [in Ukrainian].

14. Tlumachnyi slovnyk z informatyky (2010). [Explanatory dictionary of computer science] / H. H. Pivniak, B. S. Busyhin, M. M. Diviziniuk ta in. Dnipro : Nats. hirnych. un-t. 600. URL: <http://www.programmer.dp.ua/download/tlumachniy-slovník-z-informatiki.pdf>. [in Ukrainian].

15. Moore R. (2008) Towards a Theory of Digital Preservation. *The International Journal of Digital Curation*. 3(1). 63–75. DOI: <https://doi.org/10.2218/ijdc.v3i1.42>.

УДК 329.78(438:477.41)»1801/1920»(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-7>

Зінаїда СВЯЩЕНКО,
orcid.org/0000-0001-5845-3115
доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) z.sviashchenko@udpu.edu.ua

Віталій ТАЦІЄНКО,
orcid.org/0000-0003-3372-9765
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) tatsiyenko1990@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КИЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Стаття присвячена комплексному дослідженню процесу участі поляків у громадському житті Київської губернії в кінці ХІХ – початку ХХ ст. Після 1863 р. настає період консолідації поляків в протистоянні російському самодержавству, що проявився у створенні та участі в напівлегальних молодіжних організацій.

Мета статті – полягає у комплексному вивченні діяльності польських молодіжних організацій Київської губернії наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Значною мірою до питання дослідження польських молодіжних організацій в Київській губернії торкаються О. Білобровець, С. Баженова, Є. Степанович, С. Оліпер, М. Коженювський, С. Янковський, В. Некраш, С. Зелінський, К. Скишинський та ін.

Досліджено діяльність польських молодіжних організацій «Корпорація», «Полонія», «Філареція». Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. суспільно-політичне життя перемістилося в середовище польської молоді, що навчалася в Київському університеті та інші освітні заклади губернії. Польська студентська молодь була активним учасником всіх громадських та політичних процесів, а їхні організації виступали за збереження національної ідентичності. Основними завданнями організації були: відстояти незалежність Польщі, патріотичне виховання польської молоді на Правобережній Україні. Незважаючи на різні ідеологічні протиріччя, молодіжні організації намагалися зберегти свою автономію, керувати життям студентського середовища та співіснувати.

В цей час під впливом суспільно-політичних змін виникає харцерський рух, що спочатку мав на меті заповнити вільний позаурочний та позауніверситетський час, а з початком Першої Світової війни харцерство стає розширеним військовим формуванням.

Велика увага у діяльності молодіжних організацій була приділена організаційній та просвітницькій роботі, військовій підготовці.

Ключові слова: студентська молодь, молодіжні організації, поляки, Київська губернія, харцерський рух.

Zinaida SVYASCHENKO,
orcid.org/0000-0001-5845-3115
Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
Professor at the Department of World History and Methods of Teaching
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) z.sviashchenko@udpu.edu.ua

Vitaliy TATSIYENKO,
orcid.org/0000-0003-3372-9765
PhD (History), Assistant Professor at the History of Ukraine Department
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) tatsiyenko1990@ukr.net

ACTIVITIES OF POLISH YOUTH ORGANIZATIONS IN THE KYIV PROVINCE AT THE END OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The article is devoted to a comprehensive study of the process of participation of Poles in the public life of the Kyiv province at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. After 1863, there was a period of consolidation of the Poles in opposition to the Russian autocracy, which manifested itself in the creation and participation in semi-legal youth organizations.

The purpose of the article is to comprehensively study the activities of Polish youth organizations in the Kyiv province at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries.

To a large extent, this issue was dealt with in studies by O. Bilobrovets, S. Bazhenova, E. Stepanovych, S. Oliner, M. Kozhenovskiy, S. Yankovskiy, V. Nekrash, S. Zelinskiy, K. Skshinskiy, and others.

The activity of the Polish youth organizations “Corporation”, “Polonia”, “Filaretsia” was studied. At the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries social and political life moved to the environment of Polish youth studying at Kyiv University and other educational institutions of the province. Polish student youth were active participants in all public and political processes, and their organizations advocated the preservation of national identity. The main tasks of the organizations were: to defend Poland’s independence, patriotic education of Polish youth in Right-Bank Ukraine. Despite various ideological contradictions, youth organizations tried to maintain their autonomy, manage the life of the student environment and coexist.

At that time, under the influence of socio-political changes, the scouting movement emerged, which initially had the goal of filling free extracurricular and non-university time, and with the beginning of the First World War, scouting became an expanded military formation.

Great attention in the activities of youth organizations was paid to organizational and educational work, military training.

Key words: student youth, youth organizations, Poles, Kyiv province, scout movement.

Постановка проблеми. Поразка Січневого повстання 1863 р. стала приводом до посилення антипольської політики російським урядом, яка поширювалася на політичне, соціально-економічне, громадське, приватне життя. Кінець XIX – початок XX ст. – період консолідації поляків в протистоянні російському уряду, що проявився у створенні та участі в напівлегальних студентських та молодіжних організацій. Революція 1905–1907 рр. дала можливість відкрито провадити громадсько-політичну діяльність, хоч і на короткий термін. Громадську активність найперше провили: студенти, польська шляхта, інтелігенція. Діяльність молодіжних організацій допоможе створити загальну картину суспільно-політичного життя поляків кінця XIX – початку XX ст.

Аналіз досліджень. Комплексного дослідження, яке б змальовувало повну картину діяльності молодіжних організацій в Київській губернії зазначеного періоду немає, однак в українській та польській історіографії представлені окремі аспекти заявленої теми. У розвідках О. Білобровець, С. Баженової, Є. Степанович йде мова про суспільно-політичне життя Правобережжя у другій половині XIX – початку XX ст., характеризується студентські організації «Корпорація», «Полонія», «Філареція». У дисертації С. Оліпер окремий розділ присвячений громадсько-політичному життю Правобережної України кінця XIX – початку XX ст., де окремо згадується про молодіжні та студентські організації. Праці С. Янковського, В. Некраша, С. Зелінського при-

свячені створенню та діяльності харцерського руху в містах Київської губернії (Київ, Умань, Бердичів), молодіжній організації «Полонія». Більш ґрунтовно про діяльність молодіжних, студентських організацій та харцерський рух йдеться у монографії М. Коженювського.

Мета статті – полягає у комплексному вивченні діяльності польських молодіжних організацій Київської губернії наприкінці XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Молодіжні організації, що виникли наприкінці XIX – на початку XX ст. ставали фундаментом до створення політичних партій націоналістичного, демократичного та соціалістичного спрямування.

Польська молодь вступала до організацій, які були засновані ще в другій половині XIX ст. Однією з перших постала організація «Корпорація», яка була створена після 1863 р. Це була таємна учнівська організація, яка прагнула вивчати рідну мову, польську історію і літературу, а також протистояти антипольській політиці в галузі освіти. Лекції в гуртках самоосвіти проводили студенти Київського університету. «Корпорація» декілька разів змінювала своє політичне забарвлення, але завжди мала на меті ідею збереження національної ідентичності та незалежність Польщі (Jankowski, 1966: 129).

У 1884 р. створено «Корпорацію польських студентів» в Києві. Протягом 1890–1895 рр. осередки «Корпорації» об’єдналися, створивши «Київську корпорацію польських студентів». Всього було

засновано 26 гуртків за напрямками (навчальний, науковий, літературний і т. д.), які незалежно від тематичної спрямованості в суспільно-політичному плані поділилися на «червоні» (радикально налаштовані) і «білі» (помірквані або консервативні). Такий поділ відбувся через те, що, починаючи з кінця 80-х рр. XIX ст., у середовище студентської молоді потрапляють марксистські ідеї та відповідна література. Це, в свою чергу, ще більше загострює протистояння в середині «Корпорації» (Баженова, 2018: 52).

Членами «Корпорації» могли бути тільки поляки. Крім самоосвіти, займалися матеріальною допомогою та моральною підтримкою студентської молоді. Керівним органом були Загальні збори, що контролювали роботу гуртків. Тут слід виділити соціальний, гурток економіки, природничих наук, історії права. Комісія у справах учнів загальноосвітніх шкіл займалась організацією гуртків для учнів шкіл у губерніях, проведенні лекцій, літературних вечорів (Коженювський, 2015: 522).

Послаблення діяльності «Корпорації» відбулося в 1910–1913 рр. через арешти керівного складу. У 1910 р. заарештували голову С. Моравського, С. Вонсовського, Л. Коха, К. Совадського, В. Чижевського, А. Марушевського, Ч. Хожельського, секретарку М. Загурську. Заарештовані, крім Загурської, були вислані до Астраханської, Олонецької, Вологодської і Архангельської губерній (Grzymałowski, 2001: 133–134).

Розбіжності між студентами в «Корпорації» через політичні погляди спричинили розкол і створення організації націоналістичного спрямування «Полонія». Організація засадничих структур припала на 1901–1902 рр. й згуртувала навколо себе студентів університету Св. Володимира, Політехніки та інших закладів. Перший статут «Полонії» складався з 125 статей, в основній частині зазначалося, що «Полонія» – це організація польської молоді демократичного і націоналістичного спрямування. Уся класова боротьба була зламаною «межею», оскільки підривала принцип національної солідарності. Розділ, присвячений програмі самоосвіти, на перше місце ставив вивчення польської історії та літератури. Від початку заснування організації її очолювали члени «Національної Ліги» («Liga Narodowa»). Першим головою «Полонії» був Станіслав Зелінський (Zieliński, 2016: 16).

У своєму складі «Полонія» мала гуртки з 6–10 осіб за спрямуванням. В 1909 р. за агентурними відомостями було відомо, що 64 особи організації працювали в 5 гуртках: 22 члени – в

соціальному; 8 – в природничому, 16 – в літературному, 13 – в філософському, 5 – в історичному. Перший етап діяльності організації припадає на 1901–1905 рр. Пожвавлення роботи відбувається в 1908–1912 рр. Останній період припадає на 1913–1919 рр., коли «Полонія» активно долучалася до створення інших організацій національно-демократичного спрямування (Коженювський, 2015: 534, 537).

«Полонія» долучалася й до діяльності «Польського гімнастичного товариства», де членів організації готували до військової служби, робили гімнастичні вправи, стріляли, бігали. Організація «ЗЕТ» («ZET») через побоювання участі націоналістичної молоді в діяльності організацій соціалістичного спрямування, заборонила вступати до «ЗЕТу», але дозволила проводити вишкіл (Skrzyński, 2022: 71–72).

У 1912 р. створено студентську організацію «Філареція», що мала на меті здобути незалежність Польщі. При «Філареції» діяли гуртки самоосвіти, керівним органом яких були загальні збори, що переобиралися щороку. Учнівська комісія займалася організацією роботи учнівських товариств, проводила читання рефератів, влаштовувала гуртки самоосвіти. Агітаційна комісія поширювала ідеї організації в маси. Освітня – організовувала польські школи, читання лекцій, утримувала бібліотеки тощо (Коженювський, 2015: 547).

Першим президентом став В. Байєр. До складу правління входили: С. Бенецький (студент Політехніки), Б. Шацький, В. Корсак, В. Круковський (студент університету Св. Володимира), Й. Вархаловський. Станом на 1913 р. «Філареція» складалась з «Старшого» та «Молодшого» гуртків (Степанович, 1998: 109–110).

У «Філареції» була група патронів, серед яких виділяють: В. Баліцького, С. Бромірського, П. Хойновського, В. Ярошевича, В. Юзевського, Р. Кноля, Ф. Станіславського (Bartoszewicz, 2007: 18).

Діяльність організації похитнули арешти 1913 р., під час яких було заарештовано майже весь керівний склад «Філареції». Серед них – В. Байєр, Б. Шацький, А. Савіцький. На початку 1915 р. у «Філареції» відбувається розкол через ідеологічні розбіжності, що призводить до об'єднання «Філареції», «Корпорації» та «Спілки поступово-самостійницької молоді» (Коженювський, 2015: 552).

Зростання активності поляків спричинило структурування позашкільного та позауніверситетського повсякденного життя, що слугувало пробудженню національної ідентичності. Пра-

вобережжя стало місцем розгортання харцерського руху.

Думку про створення харцерського руху в Києві подав студент Київського університету Юзеф Дибовський, член організації «Полонія». У 1912 р. виник перший харцерський загін. Очільником загону став Владислав Некраш, заступником – Юзеф Дибовський. У 1913–1914 рр. загін розвивається до розміру взводу, і формується окремий жіночий загін. В 1914 р. крім очільників, харцерську присягу склали: В. Козловський, К. Камінський, К. Мацкевич, С. Рогозинський, С. Гжималовський. Згодом члени «Полонії» вирішують поширювати рух на інші території, крім Києва. З початком Першої Світової війни військова молодь пішла на фронт. У 1915 р. команда Штабу Київського Війська і Вища Харцерська ставка на Русі проходили двомісячні курси в Києві. Усією військовою роботою керував Стефан Радомський, голова «Соколу» та Харцерського Штабу на Русі. Інструктором був Шимановський з Варшави. Водночас, необхідно було надавати медичну допомогу військовим, які лежали в госпіталях. У Києві скаути волонтерили у шпиталі Польського Червоного Хреста (вул. Терещенківська), відвідували санітарні курси влаштовувалися на роботу фельдшерами. Службу несли переважно вночі, замінюючи санітарок. У зв'язку з великим напливом польських біженців з районів бойових дій, насамперед з Царства Польського, скаути співпрацювали з Громадським комітетом Польського товариства допомоги жертвам війни. У їхні обов'язки входило опитувати біженців, звітувати про пророблену роботу. Робота в госпіталях і громадських комітетах проходила не лише в Києві, а й в провінції, куди доставляли матеріальну допомогу постраждалим від війни, військовополоненим, яким надавали роботу в селі і розміщували в безпечному місці (Nekrasz, 2011: 96–99).

На кінець листопада 1914 р. на Правобережжі діяло 82 харцерства, у травні 1915 р. – 209. Філії патрулів скаутів виникли в Умані, Бердичеві,

Вінниці, Житомирі, Рівному та інших містах (Sedlaczek, 1936: 13).

Матеріали з історії харцерського руху Правобережжя вміщені на шталгах журналу «Молодість» (“Młodzież”), що був заснований у 1916 р. в Києві. Редакторкою журналу була Софія Гжималовська (Білобровець, 2014: 69).

Харцери не полишали думки про створення легальної організації, у статуті Товариства «Польський скаут», ймовірно укладеному у 1916 р., зазначалося, що Товариство має право укласти угоди з спортивними та гімнастичними товариствами, вступати до різних спілок та організацій, влаштовувати екскурсії, виставки, поїздки тощо. Керівними органами визначались Загальні збори та Комітет (Коженювський, 2015: 503).

У 1907–1914 рр. значного поширення на Правобережній Україні набули різноманітні польські громадські та римо-католицькі благодійні товариства. У Києві виникає товариство «Братня допомога студентів-поляків», головою якого був студент Фелікс Обідзинський, секретарем – Вацлав Сонгайло. Серед керівників товариства були члени «Корпорації» та «Полонії» (Оліпер, 2016: 173).

Висновки. Таким чином, поляки не могли стояти осторонь від суспільно-політичних та революційних процесів, які відбувалися на Правобережній Україні, та в Київській губернії зокрема. Через юридичну заборону засновувати свої організації, поляки брали участь у діяльності конспіративних організацій.

З кінця XIX – початку XX ст. поляки почали створювати свої організації та товариства, членами яких переважно були польські студенти. Фактично молодіжні організації стали ареною боротьби за національну ідентичність. У діяльності «Корпорації», «Полонії», «Філареції», попри їхні ідеологічні відмінності, була схожість – відданість самостійницьким гаслам. Під егідою націоналістичних молодіжних організацій був заснований польський харцерський рух.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bartoszewicz H. Kijowska Filarecja. Z dziejów polskich organizacji niepodległościowych na Ukrainie przed wybuchem rewolucji rosyjskiej. Polska i jej wschodni sąsiedzi, ser. «Studia Wschodnioznawcze». Red. A. Andrusiewicz. T. 8. Rzeszów, 2007. S. 16–28.
2. Grzymałowski St. Polska młodzież akademicka w Kijowie 1834–1918. Wspomnienia z Kijowa. T. VI. Wyd. SWPK. Wrocław, 2001. 524 s.
3. Jankowski Stanisław H. O harcerstwie na Rusi i w Rosji w latach 1914–1920. Pamiętnik Kijowski. T. 3. 1966. S. 128–138.
4. Nekrasz W. Harcerze w Bojach. Przyczynek do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość ojczyzny w latach 1914–1921. Związek harcerstwa Rzeczypospolitej. Warszawa, 2011. 215 s.
5. Sedlaczek S. Harcerstwo polskie na Rusi i w Rosji. 1913–1920. Warszawa, 1936. 104 s.
6. Skrzyński K. Wspomnienia z lat 1891–1917. ASP Adam Skrzyński, 2022. 434 s.

7. Zieliński S. Liga Narodowa na Rusi 1890–1920: fragment historii pracy polskiej na kresach południowo-wschodnich. Wstęp i opracowanie Adam Wątor. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2016. 116 s.

8. Баженова С. До питання про діяльність польської молодіжної організації «Корпорація» в Правобережній Україні (1890 – 1904 рр.). Науковий вісник Чернівецького університету : Історія. 2018. № 2. С. 50–63.

9. Білобровець О. Діяльність польських організацій націоналістичного спрямування на Правобережній Україні на початку ХХ ст. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. 2014. Вип. 2(1). С. 66–71.

10. Коженювський М. За золотими ворітьми. Суспільно-культурна діяльність поляків у Києві в 1905–1920 роках. Київ: Дух і Літера, 2015. 664 с.

11. Оліпер С. І. Громадсько-політичне життя польської меншини Правобережної України 90-х рр. ХІХ – на початку ХХ століття. дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.01 – Історія України. Каміанець-Подільський, 2016. 275 с.

12. Степанович Є. П. Діяльність польського студентського товариства «Філареція». Наукові записки НаУКМА : Історія. 1998. Т. 3. С. 107–114.

REFERENCES

1. Bartoszewicz H. (2007) Kijowska Filarecja. Z dziejów polskich organizacji niepodległościowych na Ukrainie przed wybuchem rewolucji rosyjskiej [Kiev Filaretsia. From the history of Polish independence organizations in Ukraine before the outbreak of the Russian revolution]. Polska i jej wschodni sąsiedzi, ser. “Studia Wschodnioznawcze”. Red. A. Andrusiewicz. 8, 16–28. [in Polish].

2. Grzymałowski St. (2001) Polska młodzież akademicka w Kijowie 1834–1918. Wspomnienia z Kijowa [Polish academic youth in Kiev 1834–1918. Memories from Kiev]. T. VI. Wyd. SWPK. Wrocław. 524 s. [in Polish].

3. Jankowski S. H. (1966) O harcerstwie na Rusi i w Rosji w latach 1914–1920 [About scouting in Ruthenia and Russia in the years 1914–1920]. Pamiętnik Kijowski – Kiev diary, 3, 128–138. [in Polish].

4. Nekrasz W. (2011) Harcerze w Bojach. Przyczynek do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość ojczyzny w latach 1914–1921 [Scouts in Battle. Contribution to the participation of Polish youth in the struggle for independence of the homeland in the years 1914–1921]. Związek harcerstwa Rzeczypospolitej. Warszawa. 215 s. [in Polish].

5. Sedlaczek S. (1936) Harcerstwo polskie na Rusi i w Rosji. 1913–1920 [Polish scouting in Ruthenia and Russia. 1913–1920]. Warszawa. 104 s. [in Polish].

6. Skrzyński K. (2022) Wspomnienia z lat 1891–1917 [Memories from 1891–1917]. ASP Adam Skrzyński. 434 s. [in Polish].

7. Zieliński S. (2016) Liga Narodowa na Rusi 1890–1920 : fragment historii pracy polskiej na kresach południowo-wschodnich [The National League in Ruthenia 1890–1920: a fragment of the history of Polish labor in the south-eastern borderlands]. Wstęp i opracowanie Adam Wątor. Szczecin : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. 116 s. [in Polish].

8. Bazhenova S. (2018) Do pytanja pro diialnist polskoi molodizhnoi orhanizatsii “Korporatsiia” v Pravoberezhnii Ukraini (1890 – 1904 rr.) [Regarding the activity of the Polish youth organization “Corporation” in Right-Bank Ukraine (1890-1904)]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu : Istoriiia. – Scientific Bulletin of Chernivtsi University: History. 2. 50–63. [in Ukrainian].

9. Bilobrovets O. (2014) Diialnist polskykh orhanizatsii natsionalistychnoho spriamuvannia na Pravoberezhnii Ukraini na pochatku XX st. [Activities of Polish nationalist organizations in Right-Bank Ukraine at the beginning of the 20th century]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriiia : Istoriiia. – Scientific notes of Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University. Series: History. 2(1). 66–71. [in Ukrainian].

10. Kozhenovskiy M. Za zolotymy voritmy. Suspilno-kulturna diialnist poliakiv u Kyievi v 1905–1920 rokakh [Behind the golden gates. Socio-cultural activity of Poles in Kyiv in 1905–1920]. Kyiv: Dukh i Litera, 2015. 664 s. [in Ukrainian].

11. Oliper S. I. Hromadsko-politychne zhyttia polskoi menshyny Pravoberezhnoi Ukrainy 90-kh rr. ХІХ – na pochatku ХХ stolittia [Social and political life of the Polish minority in Right-Bank Ukraine in the 1900s – at the beginning of the 20th century]. dys. ... kand. ist. nauk.: 07.00.01 – Istoriiia Ukrainy. Kamianets-Podilskiy, 2016. 275 s. [in Ukrainian].

12. Stepanovych Ye. P. (1998) Diialnist polskoho studentskoho tovarystva “Filaretsiia” [Activities of the Polish student society “Filaretsia”]. Naukovi zapysky NaUKMA : Istoriiia. – Scientific notes of NaUKMA: History. 3. 107–114. [in Ukrainian].

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 7.012

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-8>**Лаура ОВАКІМЯН,***orcid.org/0009-0009-5227-7638**аспірантка кафедри мистецтва та дизайну костюму
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) laura.arutyunova@gmail.com***ВІЗУАЛЬНІ ПРОЯВИ НАРАТИВІВ ВЛАДИ В ОБРАЗІ ЛЮДОВИКА XIV**

Мета статті передбачає аналіз знаково-символічних особливостей та стилістичних прийомів вбрання і предметного оточення Людовика XIV, що відображають авторитарну особистість монарха та його невербальний владний посил власному двору та зовнішньому світу, чим розкривається тісний зв'язок між реальною владою та її зовнішнім оформленням, а також потенціал костюму і моди у досягненні політичних та економічних цілей. **Методологія дослідження** представлена комплексом методів, що реалізують завдання, а саме: теоретичний, хронологічний, іконографічний, зіставно-типологічний та описовий методи, а також мистецтвознавчий аналіз. **Наукова новизна** полягає у дослідженні зовнішніх проявів образу Людовика XIV та королівського оточення у контексті становлення його монаршого лідерства у країні та світі, а також відповідних ефективних важелів влади, побудованих на модних стратегіях. **Висновки.** З'ясовано, що Людовик XIV майстерно використовував засоби костюму, моди та іміджетворення як в аспекті керування державою, так і для досягнення особистого авторитету і слави серед підлеглих. Вдало побудована його особиста іміджева стратегія спричинила низку ключових явищ внутрішньодержавного і світового значень, а саме: запровадження інноваційних модних тенденцій (ношіння пишних перук, яскраві кольори та ошатність гардеробу, запровадження нових деталей чоловічого вбрання); введення державних нормативних указів, що регулювали придворний етикет (зокрема, етикетне кодування одягу, підтримка вітчизняного виробництва); розвиток французької моди (активізація стратегії наслідування і розповсюдження введеного у моду зразка, популяризація естампної графіки, творів живопису з модним підтекстом), виховання високого естетичного смаку соціуму через інтер'єрно-побутову й архітектурну розкіш. Велику роль у становленні монаршого авторитету Людовика XIV відіграли також конкретні символи: червоний колір як знак влади і могутності, образ сонця як символ бога, миру і мистецтва, отождошення себе з Юпітером як переможцем.

Ключові слова: модний костюм, візуальна комунікація, Людовик XIV, образ, символ, знак, предметно-просторове оточення, невербальна комунікація, влада.

Laura OVAKIMIAN,*orcid.org/0009-0009-5227-7638**Graduate student at the Department of Art and Costume Design
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) laura.arutyunova@gmail.com***VISUAL MANIFESTATIONS OF POWER NARRATIVES IN THE IMAGE OF LOUIS XIV**

The purpose of the article is to analyze the iconic and symbolic features and stylistic techniques of Louis XIV's attire and the object environment, which reflect the authoritarian personality of the monarch and his non-verbal message of power to his court and the outside world, thus revealing the close connection between real power and its external design, as well as the potential of costume and fashion in achieving political and economic goals. **The research methodology** is represented by a set of methods that implement the tasks, including theoretical, chronological, iconographic, comparative-typological, and descriptive methods, as well as art historical analysis. **The scientific novelty** is to study the external manifestations of the image of Louis XIV and the royal entourage in the context of the formation of his monarchical leadership in the country and the world, as well as the corresponding effective levers of power built on fashion strategies. **Conclusion.** It has been found that Louis XIV was a master at using costume, fashion, and image-making both to govern the state and achieve personal authority and fame among his subordinates. His successfully constructed personal image strategy led to a number of main phenomena of domestic and global significance, namely the introduction of innovative fashion trends (the wearing of lush wigs, bright color, and elegant clothing, the introduction of new details in men's attire); the introduction of state regulations governing court etiquette (in particular, the etiquette coding of clothing, the support of domestic production); the development of French fashion (the intensification of the strategy of imitation and

the dissemination of fashionable designs, the promotion of etching printmaking, paintings with fashionable connotations); the stimulation of high aesthetic taste in society through interior and architectural luxury. Specific symbols also played an influential role in establishing Louis XIV's monarchical authority: the color red as a sign of power and strength, the image of the sun as a symbol of God, peace, and art, and identification with Jupiter as the victor.

Key words: fashionable costume, visual communication, Louis XIV, image, symbol, sign, object-spatial environment, non-verbal communication, power.

Постановка проблеми. У всі часи правителі використовували одяг як форму легітимізації і пропаганди. Коли палаци, картини і коштовності могли відображати смак попередників або радників монарха, одяг демонстрував його вподобання. Будучи водночас і засобом індивідуалізації персони, і презентованим на загал, відповідний костюм у потрібний момент був здатен змінити та визначити репутацію монарха.

Більшість королівських лідерів використовували вбрання в якості зброї: від Людовика XIV до королеви Вікторії та від Юлія Цезаря до Наполеона. Численні історичні джерела розповідають, як правителі прагнули керувати власним іміджем за допомогою своєї зовнішності, деталей одягу та стилізації. Певні стилістичні прийоми могли впливати як на сприйняття особистості окремих монархів, так і на політику, економіку і соціальні зміни. Варто відзначити, що велике значення мали економіка виробництва костюмів, етикет і сам процес одягання.

Життя багатьох європейських монархів і сучасних правителів розкривають тісний зв'язок між владою та її зовнішнім оформленням, «пакуванням». Представники різних епох – яскраві та відомі особистості, акумулювали у своїх образах чималу кількість повідомлень, використовуючи тим самим власний костюм як засіб донесення інформації та створення певного образу в очах оточуючих. Дискурс щодо комунікації засобами костюма має місце в релігійних громадах, у політиці, літературі, мистецтві тощо. Костюм є виразником не лише зовнішніх ознак та індивідуальних характеристик людини, а й засобом впливу на цілі групи людей, а отже – може бути наділений низкою символів у вигляді форм, кольорів і оздоблення, що дозволяє його розглядати як повноцінний об'єкт комунікації.

У дослідженні та аналізованні образів відомих людей ми не можемо оминати увагою постать Людовика XIV, який жив і успішно правив на стику двох епох (Епохи середньовіччя та Нового часу). Ці історичні часи передували періоду реформації, коли весь світ переходив від феодального до капіталістичного світоустрою. У межах дослідження, зосередженого на аналізі комунікаційних засобів одягу, неабиякий інтерес у вивченні символічних і візуальних кодів представляють вищеназ-

вані культури і соціополітичні фактори. Задля їх виявлення необхідно зосередити увагу, по-перше, на тому, які цінності, чесноти та якості характеру особи відображає одяг, по-друге, як саме створення потужного комунікативного повідомлення впливає на впізнаваність людини, та по-третє – як це впливає на досягнення нею цілей у суспільстві.

Аналіз досліджень. Комунікативна функція костюма, його знаково-символічні аспекти привертають увагу багатьох дослідників (Лавошник, 2014; Дифар-Чавченко, 2010). Існує чимало наукових праць, що розкривають різні аспекти даної теми. У своїй лекції на тему «Золоті століття: чого ми можемо навчитися з їхнього злету і падіння» («Golden ages: What we can learn from their rise and fall») всесвітньо відомий спікер, письменник та документаліст Йоган Норберг (Johan Norberg) підкреслює, що у різні історичні періоди впритул до новітнього часу жінки та чоловіки мали різні права і монархи не були виключенням (Norberg J. Golden ages: What we can learn from their rise and fall. https://ugfacademy.mylearnworlds.com/course/golden-ages-what-we-can-learn-from-their-rise-and-fall/#section_1667818327153_341). Тим цікавіше спостерігати, як відомі історичні особистості різних статей комунікували власну силу через зовнішній вигляд, костюм і деталі образу.

У своїй книзі Сара Баррінгер (Sarah Barringer) відзначає, що Людовик обрав моду, щоб продемонструвати свою владу у відношенні як до знаті, так і до іншого світу (Barringer, 2014). Правильне вбрання мало «викликати лояльність, задовольняти марнославство і справляти враження на оточуючий світ» (Barringer, 2014: 22). Людовик подбав про те, щоб і він сам, і його підлеглі носили дорогий одяг. Він зафіксував цінність моди серед еліти, зробивши її невід'ємною частиною етикету.

Офіційний веб-сайт Версальського палацу, що містить велику кількість архівних даних щодо історичних документів, предметів інтер'єру, мистецьких творів (у т.ч. – модних гравюр того часу), повідомляє, що Король-Сонце ввійшов до історії як родоначальник «Великого стилю» (Grand maniere), котрий характеризує поєднання класицизму і бароко (Bienvenue à Versailles. <https://en.chateauversailles.fr/discover/history#the-reign-of-louisxiv1638-1715>). «Великий стиль» був присутній і в костюмах, і в оточуючому серед-

овищі – палацові меблі у стилі Людовика XIV перенасичені декоративними елементами, різьбленням, позолотою.

Історик і автор книги «Louis XIV a royal life» (1987) Олів'є Берньє (Olivier Bernie) звертає увагу на те, що пишнота була частиною царської містики: Божий представник на землі повинен бути оточений пишнотою і славою (Bernie, 1987). Пишноти було досить легко досягти, передусім – в одязі і вечірках, з такою метою влаштувалися театралізовані вистави з Людовиком XIV у головній ролі Короля-Сонця (Larimoge, 2022). Відзначено, що мода часів Людовика XIV – це не стільки новизна й актуальність в одязі, скільки певна манера спілкування, котра асоціюється зі шляхетним статусом і близькістю до влади. Мода асоціювалася з певним способом життя, вона відтворювала всі «нюанси аристократичної вистави» (Mansel, 2005).

У своїй статті науковець Елізабет Девіс (Elizabeth Davis) пише, що історики сперечаються щодо значення групи французьких гравюр кінця XVII століття, які зображують модно одягнених чоловіків та жінок (Davis, 2014). Під питанням класифікація цих гравюр як модних ілюстрацій, зображень, котрі відбивають, а також поширюють поточну інформацію про моду. Аналіз цих естампів, котрі датуються серединою 1670х років приблизно до 1715 року, демонструє, що, хоча вони часто мали наслідувальний характер, деталі одягу та зачіски постійно змінювалися, щоб відображати нові тенденції моди.

Вимоги двора формувалися поступово, у тому числі – і через гравюри, автором яких часто був сам король. Світський спосіб життя був умовою наближеності до монарха. Одяг був засобом демонстрації політичної та соціальної сили, як відзначає у своїй книзі Даніель Роше (Daniel Roche), аналізуючи моду, особливості костюму та інформацію, котру ніс костюм про власника та його спосіб життя і статус у XII столітті (Roche, 1997).

Проаналізувавши праці зарубіжних і українських вчених, можна стверджувати, що у переважній більшості з них розкрито проектні можливості костюма із застосуванням спадщини часів правління Людовика XIV, або охарактеризовано костюм у контексті розвитку відповідної історичної доби (Кротова, 2011; Ніколаєва, Давиденко, Баранова, Кротова, 2019). Комунікаційні можливості костюма, способи використання тих чи інших знаково-символічних елементів, які можуть знайти своє застосування у сучасному суспільстві та мистецтві стилізації сучасних образів, потребують окремого системного дослідження.

Мета статті передбачає аналіз стилістичних прийомів та знаково-символічних особливостей вбрання і предметного оточення Людовика XIV, що відображають особистість монарха та його невербальний посил власному двору та зовнішньому світу, чим розкривається тісний зв'язок між владою та її «пакуванням», а також потенціал костюму і моди у досягненні політичних та економічних цілей.

Виклад основного матеріалу. Період правління французького монарха Людовика XIV називають Великим, або Золотим століттям. Він презентував себе як прямого нащадка Бога, наділеного божественним правом володіти абсолютною владою монархії. Звідси – сонце в якості особистої емблеми, як символ бога миру та мистецтва Аполлона і життєдайної зірки, та самокультивування власного образу як всевидючого та непогрішимого Короля-Сонця, навколо якого обертається все королівство. Людовик XIV правив Францією 72 роки (довше, ніж будь-який інший європейський правитель) і за цей час трансформував монархію, відкрив «Золоте століття» у мистецтві та літературі, очолив сліпучий двір у Версалі, анексував ключові території та зробив власну країну домінуючою європейською державою.

З 1682 року Версаль став головною резиденцією французького двору і влади. Король Людовик XIV, який любив природу і відкритий простір, зробив свій палац символом сили й авторитету, знаючи, що слава демонструється не лише війною, а й архітектурою. У Версалі відбувалися престижні урочистості, такі як прийом великих послів у Дзеркальній залі, дожа Генуї у 1685 році, послів Сіаму у 1686 році та амбасадорів Персії у 1715 році (Bienvenue à Versailles. <https://en.chateauversailles.fr/discover/history#the-reign-of-louisxiv1638-1715>). Правління Людовика XIV ознаменоване розквітом мистецтва й архітектури у Франції, а також зростанням французької економічної та воєнної міці.

Зображення Людовика XIV демонструють широке іконографічне розмаїття, різні джерела історії – скульптура, живопис, свідчення науковців – надають можливість зібрати та проаналізувати основні риси та деталі його образу, завдяки яким король візуально транслиував силу, владу, божественний статус. Найбільш репрезентативними є його парадні портрети, яких налічується близько 300. За словами сучасників, Людовик мав величаву й рівну поставу, виглядав природженим монархом, намісником Бога на землі. Слідуючи від картини до картини, спостерігаємо трансформації образу Людовика XIV у залеж-

ності від завдань і бачення короля у демонстрації іміджу влади.

Полотно «Портрет Людовика XIV в образі Юпітера, який підкорює Фронду» (1652–1654) являє собою драматичну композицію, де молодий монарх зображений королем богів – Юпітер, переможний і богоподібний, який стверджує свій образ влади (рис. 1). Нога Людовика розташована на воєнних обладунках, символізуючи перемогу і владу, на голові – лавровий вінок, що означає божественний статус та героїчність. Ракурс зображення короля вимагає погляду глядачів знизу догори, де Людовик постає у всій своїй бароковій величі у класичному одязі та величних декораціях. Однак, образ богоподібного короля був надзвичайно неприйнятним для пересічної людини, тому після серії воєнних невдач у 1670-х роках монарх відмовився від богоподібного образу на користь більш сучасного.

Одним з перших портретів, що продемонстрували це, був «Портрет Людовика XIV в обладунках», написаний Клодом Лефевром у 1670 році (рис. 2). Король зображений на стільці в елегантній позі в урочистому костюмі з шовкової тканини, з яскравими червоними елементами, з відсунутою вперед ногою у червоних черевиках з квадратним носком. Таке взуття стало візитівкою Людовика XIV – законодавця моди свого часу. Найпомітніша частина одягу правителя на цьому портреті – його червоні панчохи та черевики – вказують на те, що монарша влада і воєнна міць тотожні. У цій роботі якнайкраще відображені всі деталі парадного портрету другої половини XVII ст.: зображення можновладця на повний зріст, з атрибутами влади, одягнутого у величні шати, на тлі пишного драпірування і пейзажу. Водночас, Клод Лефевр зобразив Людовика XIV як шляхетного лицаря,

на що вказують обладунки, які одягнув король. При цьому його корона і шолом лежать поруч на вишитому гобелені французької Фльор де Ліс, а позаду видніються кораблі, знаменуючи підвищення флоту, який до цього часу був мало розвинутий.

Найвідомішим зображенням Людовика XIV був портрет роботи Гіацинта Ріго, написаний у 1701 році на замовлення його онука Філіпа V Іспанського. Портрет мав слугувати зразком абсолютної монархії, коли Філіп заснував нову династію у своїх іспанських володіннях. Луї був зображений у своїй коронаційній мантиї, у домінуючій величній позі, що демонструвала його дорогі черевики на червоних підборах. Червоні туфлі на підборах у Франції були доступні лише членам королівської родини і знаті, і ця тенденція швидко розповсюдилася серед заможної шляхти та монархів всієї Європи, демонструючи зростання континентальної влади Людовика XIV. Саме йому, окрім іншого, приписують авторство сучасних «лабутенів» (Louboutin) – всесвітньо відомого взуттєвого бренду класу «люкс» з червоною підшвою на всіх моделях.

Існують окремі деталі одягу, котрі прийнято вважати інноваціями Людовика XIV у світі моди. Крім того, король контролював весь процес розвитку модної індустрії у Франції. Наприклад, у 1664 році дозвіл на використання тканини чи мережива у більшості випадків залежав від спеціального патенту, виданого правителем.

У 60-х роках XVII ст. після участі у військовому параді на честь перемоги над турецькими військами Людовик XIV запозичив у хорватських військових традицію носіння шийних хусток, інтерпретувавши її по-своєму і започаткувавши при дворі власним прикладом краватки.

Рис. 1. Портрет Людовика XIV в образі Юпітера, який підкорює Фронду (1652–1654)

Рис. 2. Портрет Людовика XIV в обладунках (1670). Автор – Клод Лефевр

У 1670 році Людовик повертає до чоловічого вбрання меч, одягнений на широкий бандоньєр з вишивкою та бахромою, у цей же період чоловіки та жінки починають носити замість твердого коміру навколо шиї легкі білі шалі з мережива («Steenkerke»), краї яких вільно спадали донизу. Саме ця форма коміру вважається дальнім пращуром сучасного самостійного елемента чоловічого одягу – краватки.

Не менш важливим нововведенням до чоловічої моди, актуальним на довгий період, став жюстокор, започаткований за правління Людовика XIV. Такий різновид кафтану без коміру, який носили поверх короткої жилетки, прикриваючи коліна, мав розкішне декорування, виблискуючи золотом, шовком, коштовними гудзиками. Широкі манжети рукавів нагадували за формою чоботи-ботфорти і разом з великими кишенями відрізнялися від загального забарвлення тканини жюстокору контрастним кольором. Силует пригнаний, зверху досить вузький, а донизу розширений. Пізніше, вже у XVIII ст., жюстокор трансформувався у сюртук, а в XIX столітті – у фрак, популярний сьогодні, а також піджак, без якого не обходиться жоден сучасний чоловік.

Варто зауважити, що жюстокор при французькому дворі був дозволений лише привілейованим особам, що визначалося самим королем. У 1660 році з'явився особливий різновид – так званий «жюстокор за привілеями», який призначався лише для короля та членів його родини: синій з червоною підкладкою та золотим і срібним шитвом.

Окрім цього, французькими законодавчими актами 60-х років XVII ст. регламентовані всі деталі виготовлення одягу: кількість стрічок та їхня ширина для оздоблення коміру, подолів плащів, по боках панталон, рукавів, пройм, а також колір одягу і навіть форма декорування. Мода базувалася на класовій основі і мала підтримувати соціальний статус підлеглих. Золоті галуни і дорогі гудзики були дозволені лише заможним аристократам, парчовий одяг носив лише король, принци крові і ті, кому король особисто дозволив таку милість.

Окрім особливих ознак одягу, мода того часу вимагала об'ємних перук, що мали буйними хвилями волосся спускатися на плечі і груди. Вони виготовлялися з натурального чи кінського волосся, а також овечої вовни. Незважаючи на заборони церкви, тенденції використання перук швидко ширилися серед дворян та навіть серед представників духовенства.

Примітно, що Людовик XIV використовував моду не тільки для збагачення казни чи посилення

культурного впливу Франції, а також з виховною метою – в якості своєрідних батога і пряника, маніпулюючи власною челяддю.

Протягом тривалого часу Людовик випускав різні золоті і срібні монети з власним зображенням. При цьому королівські образи завжди відповідали останній моді, адже монарха можна справедливо вважати законодавцем мод у сучасному розумінні цього поняття. Одягання для Людовика було важливою стратегією в його прагненні абсолютної влади.

Приблизно за два століття до коронації Людовика XIV модою у світі керувала Іспанія, наслідуючи інквізиторську тематику – жорстку та похмуру. На той час Франція, не маючи необхідних потужностей виробництва, імпортувала одяг з Іспанії, гобелени – з Брюсселя, мереживо і дзеркала – з Венеції, а шовк – з Мілану. Однак, Людовик замінив усе це розкішними, барвистими інноваційними стилями і особисто контролював їхнє впровадження. У результаті Франція стала центром торгівлі предметами розкоші на тлі розвитку місцевої промисловості з розширенням відповідного асортименту (тканина, мереживо, аксесуари, взуття, гобелени тощо), отриманням високих прибутків та забезпеченням нових постійних робочих місць для представників нижчих прошарків населення (кутор'є, парфумери, торговці, виробники перук тощо). Новий суворий дрес-код і кодекс етикету, закріплений указом 1668 року, з одного боку гарантував, що придворна челядь буде носити одяг виключно французького виробництва, а з іншого – вимагав новітніх французьких модних моделей з різним кодом одягу для кожного офіційного заходу.

Певне значення для розвитку французької моди і зміцнення королівської влади, зокрема, мав перший модний журнал, заснований письменником Жаном Донно де Візе. Метою видання під назвою «Галантний Меркурій» («Mercure Galant») було інформувати елегантне суспільство про придворне життя та інтелектуальні і художні дебати. Крім того, у журналі були наведені назви й адреси всіх кращих паризьких магазинів, в яких можна було придбати товари, аналогічні зображенням на сторінках видання.

Показовим явищем у Франції останньої третини XVII – початку XVIII ст. була активна художня діяльність групи паризьких граверів та видавців, котрі у своїх творах велику увагу приділяли деталізації костюму та зачіски зображуваних персонажів. Тиражування модної гравюри відбувалося активно і масово, тому такі естампи досить швидко ставали впізнаваними і викону-

вали ефективну рекламну функцію для французьких виробників.

Для регуляції виробничих потужностей король зобов'язав дизайнерів текстилю оновлювати модельний ряд двічі на рік (взимку та влітку), що стало прототипом майбутніх «сезонів моди». У такий спосіб всі, хто хотів залишатися модним, були вимушені змінювати свій гардероб щосезону. Відповідне керування для створення актуального власного іміджу на кожен сезон французи отримували з тих же модних гравюр, котрі, окрім журналу, видавалися й окремими аркушами з детальним описом трендів. У певному сенсі таку графіку можна вважати першоджерелом сучасної фешн-ілюстрації.

Про часи Великого століття знято чимало кінокартин і написано безліч літературних творів, в яких одне з чільних місць по праву належить Людовику XIV – брендовій персоні історичного періоду і зразку яскравого іміджетворення методами комбінювання кольору взуття, текстильних фактур та розкішного декорування одягу, наявністю перуки тощо. Все це, вкупі з особистою харизмою та вродженим чуттям стилю, допомогло створити і зберегти для нащадків неповторний і сильний образ великого французького монарха.

Висновки. У даній статті проаналізовані прояви влади та монаршої сили в образі французького

короля Людовика XIV, як одного з найяскравіших представників знаті свого історичного періоду. З'ясовано, що цей правитель майстерно використовував засоби модної індустрії та іміджетворення як в аспекті керування державою, так і для досягнення особистого авторитету і слави серед підлеглих. Доведено, що вдало побудована особиста іміджева стратегія Людовика XIV спричинила низку ключових явищ внутрішньодержавного і світового значень, а саме: запровадження інноваційних модних тенденцій (носіння пишних перук, яскраві кольори та ошатність гардеробу, запровадження нових деталей чоловічого вбрання); введення державних нормативних указів, що регулювали придворний етикет (зокрема, етикетне кодування одягу, підтримка вітчизняного виробництва); розвиток французької моди (активізація принципу наслідування модного зразка, популяризація живопису і естампної графіки модного змісту), виховання високого естетичного смаку соціуму через інтер'єрно-побутову й архітектурну розкіш. Окрім вищезазначеного, велику роль у становленні монаршого авторитету Людовика XIV відіграли конкретні символи, котрі, по суті, формують його особистий стиль: червоний колір як знак влади і могутності, образ сонця як символ бога, миру і мистецтва, ототожнення себе з Юпітером як переможцем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кротова Т. Автократична парадигма формування модних еталонів доби французького бароко. *Проблеми сучасності: мистецтво, культура, педагогіка* : зб. наук. пр. Луганського державного інституту культури і мистецтв. Луганськ : Вид-во ЛДІКМ, 2011. Вип. 17. С. 138–148.
2. Лавошник В. С. Мода як один з видів невербальної комунікації (на матеріалі французької мови). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. № 1, 2014. С. 39–44.
3. Лифар-Чавченко А. Колір як комунікативно-символічна складова костюму за його асоціативно-емоційним змістом. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2010. Вип. 21. С. 117–127.
4. Ніколаєва Т. В., Давиденко І. В., Баранова А. І., Кротова Т.Ф. Інновації практичної підготовки фахівців з дизайну одягу на основі дослідження формоутворення історичного костюма. *Art and Design*. 2019, № 3, С. 125–135. DOI:10.30857/2617-0272.2019.3.13.
5. Barringer S. Louis XIV's Use of Fashion to Control the Nobility and Express Power. *Primary Source, Volume IV: Issue II*, 2014. P. 21–25.
6. Bienvenue à Versailles. <https://en.chateauf Versailles.fr/discover/history#the-reign-of-louisxiv1638-1715>
7. Bernie O. Louis XIV: a royal life : Doubleday, 1987. 373 pp.
8. Davis E. Habit de qualité: Seventeenth-Century French Fashion Prints as Sources for Dress History. *The Journal of the Costume Society of America*, 2014. Volume 40, Issue 2. P. 117–143. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1179/0361211214Z.00000000028?journalCode=ydre20>
9. Larimore J. How Louis XIV Changed French Society with Haute Couture. January 21, 2022. <https://juleslarimore.com/f/how-louis-xiv-changed-french-society-with-haute-couture>
10. Mansel Ph. *Dressed to Rule: Royal and Court Costume from Louis XIV to Elizabeth II* : Yale University Press, 2005. 256 pp.
11. Nornberg J. Golden ages: What we can learn from their rise and fall. https://ugfacademy.mylearnworlds.com/course/golden-ages-what-we-can-learn-from-their-rise-and-fall/#section_1667818327153_341
12. Roche D. *The Culture of Clothing: Dress and Fashion in the Ancien Régime* : Cambridge University Press, 1997. 564 pp.

REFERENCES

1. Krotova T. Avtokrattychna paradyhma formuvannia modnykh etaloniv doby frantsuzkoho baroko. [The autocratic paradigm of the formation of fashionable standards of the French Baroque era] *Problemy suchasnosti: mystetstvo, kultura, pedahohika* : zb. nauk. pr. Luhanskoho derzhavnoho instytutu kultury i mystetstv. Luhansk : Vyd-vo LDIKM, 2011, 17, 138–148. [in Ukrainian].
2. Lavoshnyk V. S. Moda yak odyn z vydiv neverbalnoi komunikatsii (na materialy frantsuzkoi movy). [Fashion as one of the types of non-verbal communication (on the material of the French language)] *Naukovyi visnyk DDFU imeni I. Franka. Seriya «Filolohichni nauky»*. Movoznavstvo. 1, 2014. 39–44. [in Ukrainian].
3. Lyfar-Chavchenko A. Kolir yak komunikatyvno-symvolichna skladova kostiumu za yoho asotsiatyvno-emotsiinym zmistom. [Color as a communicative and symbolic component of a costume according to its associative and emotional content]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv*, 2010, 21. 117–127. [in Ukrainian].
4. Nikolaieva T. V., Davydenko I. V., Baranova A. I., Krotova T.F. Innovatsii praktychnoi pidhotovky fakhivtsiv z dyzainu odiahu na osnovi doslidzhennia formoutvorennia istorychnoho kostiuma. [in novations in the practical training of clothing design specialists based on research into the formation of historical costumes]. *Art and Design*. 2019, 3, 125–135. DOI:10.30857/2617-0272.2019.3.13. [in Ukrainian].
5. Barringer S. Louis XIV's Use of Fashion to Control the Nobility and Express Power. *Primary Source, Volume IV: Issue II*, 2014. P. 21–25.
6. Bienvenue à Versailles. Retrieved from: <https://en.chateauversailles.fr/discover/history#the-reign-of-louis-xiv1638-1715>
7. Bernie O. Louis XIV: a royal life : Doubleday, 1987. 373 pp.
8. Davis E. Habit de qualité: Seventeenth-Century French Fashion Prints as Sources for Dress History. *The Journal of the Costume Society of America*, 2014. Volume 40, Issue 2. P. 117-143. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1179/0361211214Z.00000000028?journalCode=ydre20>
9. Larimore J. How Louis XIV Changed French Society with Haute Couture. January 21, 2022. Retrieved from: <https://juleslarimore.com/f/how-louis-xiv-changed-french-society-with-haute-couture>
10. <https://juleslarimore.com/f/how-louis-xiv-changed-french-society-with-haute-couture>
11. Mansel Ph. *Dressed to Rule: Royal and Court Costume from Louis XIV to Elizabeth II* : Yale University Press, 2005. 256 pp.
12. Nornberg J. Golden ages: What we can learn from their rise and fall. Retrieved from: https://ugfacademy.mylearnworlds.com/course/golden-ages-what-we-can-learn-from-their-rise-and-fall/#section_1667818327153_341
13. Roche D. *The Culture of Clothing: Dress and Fashion in the Ancien Régime* : Cambridge University Press, 1997. 564 pp.

Віктор ОСАДЧИЙ,

orcid.org/0000-0003-1197-7506

доктор філософії з мистецтвознавства,

доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

(Кременчук, Полтавська область, Україна) *osadchiykrnu3@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ЗБІРКИ КРЕМЕНЧУЦЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Виклики сьогодення, які постали перед героїчним народом незалежної України, торкнулися всіх аспектів життя українців, в тому числі соціокультурних та культурно-мистецьких закладів, серед яких важливе місце посідають художні та краєзнавчі музеї.

У період масштабної військової агресії та воєнного стану питання актуалізації національної культурної спадщини, відновлення традицій і духовних цінностей нації, національної свідомості, збереження культурного та історичного надбання України набуває особливої ваги. До того ж, сучасний стан мистецтвознавчої науки свідчить про значний інтерес щодо досліджень широкого кола різних аспектів регіонального художнього життя, невід'ємною частиною якого є мистецькі музейні колекції, котрі репрезентують різні мистецькі школи та історичні епохи.

Саме результати дослідження регіональних особливостей становлення мистецьких музейних колекцій і збірок дозволяють робити висновки щодо причин, умов, взаємозв'язків окремих явищ, подій та виявлення наслідків формування регіонального художнього середовища, тощо. В свою чергу результати дослідження різнобарвної та унікальної палітри художнього життя певного регіону дозволяє робити висновки щодо загальної картини художнього життя в країні в цілому, виокремлення особливостей, основних контекстів і векторів його формування та розвитку.

У статті, на основі проведеного аналізу книг обліку виставок, списків експонатів та списків мистецьких фондів зберігання музею, характеризується історія як формування, так і становлення мистецької збірки Кременчуцького краєзнавчого музею яка невід'ємно пов'язана з життям самого музею в різні періоди його існування. Здійснено аналіз публікацій українських науковців у контексті формування та наповнення мистецької збірки Кременчуцького краєзнавчого музею. Розглянуто наукові розвідки щодо висвітлення становлення й розвитку краєзнавчих музеїв України на основі яких окреслено дві «хвилі» розвідок.

Метою статті є з'ясування і комплексне вивчення становлення, формування та наповнення творами українських митців, у тому числі, видатних уродженців м. Кременчука, місцевих художників, мистецької збірки Кременчуцького краєзнавчого музею, що дозволяє доповнити килим регіонального художнього життя, який формує цілісну уяву про картину художньої спадщини України.

Мистецька збірка Кременчуцького краєзнавчого музею має на зберіганні твори видатних українських митців виконаних у різних видах як образотворчого мистецтва: графіка, живопис, скульптура, так і твори сакрального мистецтва та велику колекцію творів ужиткового мистецтва.

Ключові слова: *Кременчуцький краєзнавчий музей, мистецька збірка, формування, етапи становлення.*

Viktor OSADCHIY,

orcid.org/0000-0003-1197-7506

Doctor of Philosophy in Art History,

Associate Professor of the Department of Humanities, Culture and Art

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyy National University

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) *osadchiykrnu3@ukr.net*

FORMATION AND ESTABLISHMENT OF THE ART COLLECTION OF THE KREMENCHUT MUSEUM OF LOCAL HISTORY

Today's challenges, which faced the heroic people of independent Ukraine, touched all aspects of the life of Ukrainians, including socio-cultural and cultural and artistic institutions, among which art and local history museums occupy an important place.

In the period of large-scale military aggression and martial law, the issue of actualizing the national cultural heritage, restoring the traditions and spiritual values of the nation, national consciousness, and preserving the cultural and historical heritage of Ukraine acquires special importance. In addition, the current state of art science shows a significant

interest in researching a wide range of different aspects of regional artistic life, an integral part of which are art museum collections representing various art schools and historical eras.

It is the results of the study of the regional features of the formation of art museum collections and collections that allow us to draw conclusions about the causes, conditions, interrelationships of individual phenomena, events and the identification of the consequences of the formation of the regional artistic environment, etc. In turn, the results of the study of the colorful and unique palette of the artistic life of a certain region allow us to draw conclusions about the general picture of the artistic life in the country as a whole, to highlight the features, main contexts and vectors of its formation and development.

The article, based on the analysis of exhibition accounting books, lists of exhibits, and lists of art storage funds of the museum, characterizes the history of both the formation and development of the art collection of the Kremenchug Local History Museum, which is inextricably linked with the life of the museum itself in different periods of its existence. An analysis of the publications of Ukrainian scientists was carried out in the context of the formation and filling of the art collection of the Kremenchug Local History Museum. Scientific research on the formation and development of local history museums of Ukraine is considered, on the basis of which two "waves" of research are outlined.

The purpose of the article is to clarify and comprehensively study the formation, formation and filling with works of Ukrainian artists, including prominent natives of Kremenchuk, local artists, the art collection of the Kremenchuk Museum of Local History, which allows to supplement the tapestry of regional artistic life, which forms a holistic image of a picture of the artistic heritage of Ukraine.

The art collection of the Kremenchug Museum of Local Lore holds works by outstanding Ukrainian artists in various forms of fine art: graphics, painting, sculpture, as well as works of sacred art and a large collection of works of applied art.

Key words: *Kremenchug Local Lore Museum, art collection, formation, stages of formation.*

Постановка проблеми. Розгалужена мережа центральних та регіональних музейних закладів України ще донедавна формувала різноманітну палітру культурного простору нашої держави. Художні музеї, мистецькі збірки краєзнавчих музеїв репрезентували художні твори українських і світових митців, надавали виставкові локації для експонування сучасного мистецтва у всіх його вимірах. Одночасно все змінилося 24 лютого 2022 р. з початком відкритої російської військової агресії.

На сьогодні пограбовані та знищені серед інших – Музей краєзнавства та Художній музей імені Архіпа Куїнджі в Маріуполі, Мелітопольський краєзнавчий музей, Херсонський художній музей та багато інших.

За повідомленням Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на початок жовтня 2022 р., в Україні верифіковано 540 епізодів руйнувань культурної інфраструктури, включаючи об'єкти спадщини, інституції й релігійні споруди. Серед них пошкодження зазнали 161 об'єкт культурної спадщини, 23 пам'ятки національного значення, 129 пам'яток місцевого значення, 143 об'єкти цінної історичної забудови (МКІП, 2022).

Мистецькі колекції регіональних краєзнавчих музеїв України представляють собою важливу складову культурної спадщини держави і на сьогодні в більшій мірі виконують функції збереження ніж соціальної комунікації.

Аналіз досліджень. Незважаючи на реалії сьогодення, працівники музейної галузі продовжують важливий для суспільства процес збирання, зберігання, вивчення та експонування історичних

матеріалів. У цьому процесі беруть участь і краєзнавчі музеї, котрі виконують роль літописців різноманітної історії свого краю (Маньковська, 2000: 154). Одним із важливих напрямів діяльності краєзнавчих музеїв у наш час є робота з фондами, яка передбачає організацію спеціальних заходів, спрямованих на комплектування пам'яток матеріальної та духовної культури, їхній облік, збереження й вивчення музейних предметів.

На цьому наголошує й мистецтвознавчиня Т. Заєць, яка, досліджуючи музейні заклади Полтавщини як осередки історичних надбань української культури та етапи формування музейної мережі, обґрунтовано доводить доцільність вивчення діяльності музеїв окремих регіонів, які відображають історико-культурні процеси в Україні (Заєць, 2020: 26).

Розглядаючи наукові розвідки щодо висвітлення становлення й розвитку краєзнавчих музеїв України, можемо виділити дві «хвилі» досліджень. Початок першої хвилі приходить на кінець ХХ ст., поштовхом до якої стало здобуття Україною незалежності в 1991 р. Так в цей період науковцем О. Денисенко було окреслено історію створення та діяльність Харківського художньо-промислового музею (Денисенко, 1996), розвиток краєзнавчих музеїв в Західній Україні в кінці ХІХ – першій половині 40-х рр. ХХ ст. досліджував А. Хведась (Хведась, 1997), науковий аналіз щодо історико-краєзнавчих досліджень на Полтавщині в ХХ ст. проводили Б. Год та В. Лобурець (Год, Лобурець, 1999), мистецтвознавиця О. Світлична досліджувала питання становлення й розвитку музейної справи в Катеринославі (Дніпропетровську) ХІХ – початку ХХ ст. (Світлична,

2005), у цей період з'являються й перші розвідки, присвячені регіональним краєзнавчим музеям. Для прикладу можемо навести аналіз документальної фондової колекції Білоцерківського краєзнавчого музею як джерела краєзнавчих досліджень, котрий провела Л. Діденко (Діденко, 2004).

Появі другої «хвилі» наукових досліджень сприяло набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 р. та ухвалення Урядом України у 2016 р. довгострокової стратегії розвитку української культури, яка передбачає серед іншого збереження й оцінку культурної та історичної спадщини й розвиток культурного розмаїття (Стратегія розвитку, 2016). У цілому необхідно зазначити, що саме в цей час в українській науковій спільноті з'являються роботи, присвячені розвідкам, які розкривають особливості становлення, розвитку та стану саме регіональних краєзнавчих музеїв. Так історичні віхи Глухівського краєзнавчого музею висвітлювалися у працях І. Мошик (Мошик, 2015), зібрання картин Бережанського краєзнавчого музею аналізують Н. Голод та Н. Бойко, питанням актуалізації музею як культурно-освітнього центру та відкритого громадського простору (на прикладі Мелітопольського міського краєзнавчого музею) займався Н. Іванова (Іванова, 2017).

Аналіз деяких мистецьких творів, які зберігаються в Кременчуцькому краєзнавчому музеї, зустрічається більшою мірою в наукових працях, присвячених творчому доробку митців, художнє життя або походження яких були пов'язані з м. Кременчуком та Полтавщиною. Так мистецький шлях маляра й графіка І. Дряпаченка (1881–1936), учня видатного українського митця І. Рєпіна, знайшов своє відображення в публікаціях періодичних видань другої половини ХХ ст. (Горобець, 1965; Литовченко, 1981). У середині 80-х років ХХ ст. на українській тематиці в портретах, виконаних І. Дряпаченко, акцентує свою увагу мистецтвознавчиня В. Рубан (Рубан, 1986). Творчістю та життєвим шляхом митця свого часу цікавилися Е. Шушпанова, Б. Литовченко, мистецтвознавці А. Лушакова, В. Ханко. Слід наголосити, що вищезазначені публікації та наукові праці розкривали життєвий та творчий шлях І. Дряпаченка і лише дотично висвітлювали живописні й графічні твори майстра, які наразі знаходяться в мистецькій збірці Кременчуцького краєзнавчого музею. У 2014 р. виходить у світ публікація, присвячена колекції робіт І. Дряпаченка в мистецькій збірці Кременчуцького краєзнавчого музею за авторства дослідниць Т. Ніколаєвої та Я. Гудзь. У своїй праці автори наголошують на тому, що зібрання з

10 художніх творів митця в Кременчуці, на даний час, є найбільшим в Україні (Ніколаєва, Гудзь, 2014). Продовження наукових розвідок стосовно творчості І. Дряпаченка зустрічаємо в дисертаційному дослідженні мистецтвознавця В. Осадчого, в якому розглядається художнє життя м. Кременчука кінця ХІХ–ХХ століття. (Осадчий, 2022).

Творчим здобуткам та життєвому шляху видатного уродженця м. Кременчука, відомого українського художника-графіка В. Литвиненка, присвячено докладну працю мистецтвознавця В. Цельтнера. На станкові роботи митця, які знаходяться в Кременчуці, звертає увагу О. Авраменко (Авраменко, 2007: 515), мистецтвознавець О. Роготченко у своїй праці «Графічне мистецтво України 1930–1950-х років» приділяє увагу ранньому періоду творчості В. Литвиненка (Роготченко, 2018).

Метою статті є з'ясування становлення, формування та наповнення мистецькими творами українських митців мистецької збірки Кременчуцького краєзнавчого музею.

Виклад основного матеріалу. Джерельна база статті окреслена специфікою її теми. Основний масив джерельної бази можемо розподілити на дві частини: опубліковані та неопубліковані джерела.

До першої частини увійшли: наукові праці, періодичні видання, довідкові видання (енциклопедії, словники, путівники), каталоги виставок художніх творів українських митців.

У свою чергу до групи неопублікованих раніше джерел увійшли книги обліку виставок, списки експонатів та списки мистецьких фондів зберігання Кременчуцького краєзнавчого музею, до яких належать списки: «Образотворче мистецтво. Графіка», «Образотворче мистецтво. Екслібриси», «Образотворче мистецтво. Живопис», «Образотворче мистецтво. Скульптура».

Безпосередньо, саме група неопублікованих раніше джерел створила фундамент дослідження та надала змогу розширювати наукову роботу щодо постатей українських митців Також до цієї групи увійшла фотофіксація раніше не опублікованих художніх творів українських митців, які вперше введено в науковий обіг.

Вагому інформацію стосовно поставлених у статті завдань було виявлено в групі опублікованих джерел. Так, аналіз наукових праць українських дослідників надав змогу з'ясувати фактологічний матеріал стосовно вибору мотиву, технік та історій створення деяких графічних творів, котрі знаходяться в мистецькій збірці Кременчуцького краєзнавчого музею. Наприклад, О. Авраменко в праці «Історія українського мистецтва. Графіка»,

звертаючи увагу на графічні естампи В. Литвиненка, наголошує на високій технічній майстерності та виразності художніх образів митця (Авраменко, 2007: 515).

Змістовним джерелом для вивчення фондової та виставкової діяльності краєзнавчого музею стали матеріали періодичних видань, у низці яких вдалося прослідкувати хронологічні аспекти творчих здобутків митців.

Довідкові видання дали змогу з'ясувати біографічні дані митців, що сприяло окресленню основних етапів їхньої творчості та життя, такі як: двотомне видання авторства мистецтвознавця В. Ханка «Енциклопедія мистецтва Полтавщини» (Ханко, 2014) та «Полтавщина: плин мистецтва, діячі» (Ханко, 2007).

Спираючись на наукове дослідження художнього життя м. Кременчука (Осадчий, 2022: 120), можемо засвідчити наявність трьох етапів становлення місцевого краєзнавчого музею: перший – післяреволюційний період (1922–1941 рр.), який пов'язаний з відкриттям сільськогосподарського музею, частина експонатів якого, в тому числі мистецькі цінності, склала основу для створення та відкриття окружного музею у грудні 1927 р. (Кременчуцька округа, 1928: 27). На початку свого існування музей не налічував окремого мистецького відділу. Він з'являється через десять років існування музею, у 1937 р., у зв'язку з розширенням приміщень.

Експонатами мистецького відділу були дві китайські орнаментовані по емалі мідні вазы, збірка старожитностей Сходу та Єгипту, зразки давньої кераміки, козацької зброї, килими, золоті й срібні речі, портрети й картини І. Дряпаченка та західноєвропейських художників XVII–XIX ст. (Полтавіка, 2015: 652).

Другий етап – існування музею під час німецької окупації (1941–1943 рр.). У цей час музей займав три кімнати в приміщенні синагоги. Мистецький відділ розташовувався на другому поверсі синагоги. На той час мистецький фонд музею налічував живописні твори І. Дряпаченка «Портрет графині М. Г. Капніст» та «Портрет Юрка Хмельниченка», картину маляра Дерези «Засвітали козаченьки», ескіз до картини «Непорочне зачаття» іспанського митця Б. Е. Мурільйо. Також експонувався портрет Т. Шевченка, написаний І. Дряпаченком разом з місцевим маляром, випускником Київського художнього училища Харитоним Миргородським (Гарбуз, 1993: 2).

До третього етапу відноситься робота музею від свого відкриття, яке відбулося 26 вересня 1975 р., і до наших днів. (Соколова, 2006: 36).

Мистецькі фонди зберігання Кременчуцького краєзнавчого музею тільки в групах «Образотворче мистецтво. Графіка», «Образотворче мистецтво. Екслібриси», «Образотворче мистецтво. Живопис», «Образотворче мистецтво. Скульптура» налічують більше 1000 творів мистецтва, виконаних більш ніж 200-ми авторами. Найбільшою за кількістю як мистецьких творів, так і авторів серед образотворчих груп мистецького фонду Кременчуцького краєзнавчого музею є група «Образотворче мистецтво. Графіка», яка представлена 535 графічними творами 113 митців.

Можемо виділити таких українських митців-графіків, твори яких стали окрасою збірки: народних художників Михайла Дерегуса, Василя Касіяна, Валентина Литвиненка, Василя Лопати, заслужених художників Олександра Губарева, Георгія Зубковського, Валерія Панфілова, Миколи Анісімова, місцевих митців, членів СХ України та НСХУ Анатолія Дяченка, Володимира Манькова, Олександра Черепанова, Наталію Юзефович та ін.

Необхідно зазначити, що наповнення образотворчих груп мистецького фонду Кременчуцького краєзнавчого музею основним чином відбувалося завдяки проведенню персональних і колективних, стаціонарних та пересувних виставок митців.

Спираючись на книги обліку виставкової діяльності Кременчуцького краєзнавчого музею, можемо зазначити, що в середньому за рік проводилося від 6 до 9 виставок, серед яких були як виставки місцевих митців, так і виставки художників з інших регіонів України (Книга обліку виставок, 1976–1999: 16).

Окрім виставкової діяльності, наповнення мистецьких фондів проводилося й за рахунок дарувань як художників, так і громадян міста. Для прикладу можемо навести декілька фактів. Так за результатами роботи республіканської художньої творчої групи, яка працювала в м. Кременчуці в 1981 р., мистецький фонд музею поповнився графічними й живописними роботами місцевого митця, випускника Харківського художнього інституту В. Седоченка. До фондів було передано серію графічних робіт за назвою «КрАЗ» (Кременчуцький автомобільний завод) і живописна композиція «Автозаводці» (Юзефович, 1983: 4).

У 1970 р., під час створення Кременчуцького краєзнавчого музею, до мистецьких фондів надійшло більше 120 скульптурних робіт, які було подаровано кременчуцьким скульптором-аматором Я. Гороховим. Серед робіт були погруддя Т. Шевченка, барельєфи та скульптури, виготовлені з гіпсу, алебастру та глини (Безручко, 1974: 3).

Отже, формування та наповнення мистецької збірки Кременчуцького краєзнавчого музею залежало від історичних етапів та відбувалося як завдяки проведенню персональних, колективних, стаціонарних та пересувних виставок митців, так і за рахунок дарування від митців та громадян міста. З'ясовано, що найбільшою за кількістю

мистецьких творів серед образотворчих груп мистецького фонду Кременчуцького краєзнавчого музею є група «Образотворче мистецтво. Графіка», що в свою чергу зумовлює подальші наукові розвідки в більш детальному аспекті, у тому числі, з метою популяризації творчості видатних митців України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. Мистецтво другої половини 1950-х – 1980-х років. Графіка. Історія українського мистецтва. Київ, 2007. Т. 5. С. 510–556.
2. Безручко Д. Не для слави, для людей. *Кременчуцька Зоря*. 1974. № 57 (11643). С. 3.
3. Гарбуз Г. В експозиції Полтавського музею – роботи кременчужан. *Вісник Кременчука*. 1993. № 49 (229) С. 4.
4. Год Б., Лобурець В. Історико-краєзнавчі дослідження на Полтавщині в ХХ столітті. *Краєзнавство*. 1999. № 1–4. С. 95–102.
5. Горобець П. М. Невідомий твір художника І. К. Дряпаченка. *Зоря Полтавщини*. 1965. № 42. С. 4.
6. Денисенко О. До історії створення та діяльності Харківського художньо–промислового музею. *Матеріали наукової конференції, присвяченої 110-річчю Харківського художньо–промислового музею*. Харків : Харківський історичний музей, Харківський художній музей, 1996. С. 3–9.
7. Діденко, Л. Документальна фондова колекція Білоцерківського краєзнавчого музею як джерело краєзнавчих досліджень. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ, 2004. Т. 11. С. 42–54.
8. Енциклопедія мистецтва Полтавщини. У 2 т. Т. 1. / В. Ханко. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2014. 503 с.
9. Заць Т. Музеї Полтавщини: історичні надбання. *Науковий журнал «Молодий вчений»*, № 12 (88), 2020 р. С. 26–29.
10. Іванова Н. Актуалізація музею як культурно-освітнього центру та відкритого громадського простору (на прикладі Мелітопольського міського краєзнавчого музею). *Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій*, 2017. С. 123–135.
11. Кременчуцький краєзнавчий музей. Книга обліку виставок Кременчуцького краєзнавчого музею. 1976–1986 рр., 1987–1999 рр. 60 с.
12. Кременчуцька округа. *Краєзнавство*. 1928. № 1. С. 27.
13. Литовченко Б. Талант з народу. *Культура і життя*. 1981. № 65. С. 3.
14. Маньковська Р. Краєзнавчі музеї в Україні: історія і сучасність. *Краєзнавство*, 2000. С. 153–160.
15. Мошик, І. В. Історичні віхи Глухівського краєзнавчого музею. *Питання історії науки і техніки*. № 2, 2015. С. 56–60.
16. Ніколаєва Т., Гудзь Я. Твори І. Дряпаченка в мистецькій збірці Кременчука. *Музейний простір*. 2014. № 2(12). С. 46–48.
17. Осадчий В. Художнє життя м. Кременчука кінця ХІХ–ХХ століття: автореф. Дис. ... д. філософ. : 023 – Культура і мистецтво. Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація. 2022 – укр.
18. Полтавіка. Полтавська енциклопедія. У 12 т. Т. 9. Кн. 2 / голов. ред О. А. Білоусько. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2015. 859 с.
19. Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ : Розпорядження Кабінету міністрів України від 01.02.2016 р. № 119–2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-%D1%80#Text> (дата звернення 21.05.2023).
20. Роготченко О. Графічне мистецтво України 1930–1950-х років. Мистецтвознавство: роздуми і життя. К.: Фенікс, 2018. 788 с.
21. Рубан В. В. Український портретний живопис другої половини ХІХ – початку ХХ століття. К. : Наукова думка, 1986. 219 с.
22. Світлична О. М. До питань становлення і розвитку музейної справи в Катеринославі (Дніпропетровську) ХІХ – поч. ХХ ст. *Дизайн-освіта 2005: Тенденції розвитку та інтеграція в європейський освітній простір*. 2005. № 1, Ч. III. С. 46–60.
23. Соколова І. Кременчуцький краєзнавчий музей. *Музеї України*. 2006. № 4. С. 36–37.
24. Станом на жовтень МКІП зафіксувало 540 пошкоджень об'єктів культурної інфраструктури. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3588369-stanom-na-zovten-mkip-zafiksuvalo-540-poskodzen-obektiv-kulturnoi-infrastrukturi.html>. (дата звернення 21. 05. 2023 р.)
25. Ханко В. Полтавщина: плин мистецтва, діячі. Мистецтвознавчі праці. Полтава : видавець О. Ханко, 2007. 512 с.
26. Хведась, А. Розвиток краєзнавчих музеїв в Західній Україні в кінці ХІХ-першій половині 40-х рр. ХХ ст.: Джерела і література. (На матеріалах Волинської, Рівненської та Тернопільської областей). *Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06. / Дніпропетровськ*, 1997. 21 с.
27. Юзефович Н. Виставка художника. *Кременчуцька Зоря*. 1983. № 151 (13135) С. 4.

REFERENCES

1. Avramenko O. (2007) Mystetstvo druhoi polovyny 1950-kh – 1980-kh rokiv. Hrafika. Istoriiia ukrainskoho mystetstva. [Art of the second half of the 1950s – 1980s. Graphics. History of Ukrainian art], 5. 510–556. [in Ukrainian].
2. Bezrucho D. (1974) Ne dla slavy, dla liudei. [Not for fame, for people] Kremenchutska Zoria. Kremenchuk Zorya, 57 (11643). 3. [in Ukrainian].
3. Harbuz H. (1993) V ekspozytsii Poltavskoho muzeiu – roboty kremenchuzhan. [In the exposition of the Poltava Museum are the works of Kremenchug residents] Visnyk Kremenchuka – Herald of Kremenchuk, 49 (229). 4. [in Ukrainian].
4. Hod B., Loburets V. (1999) Istoryko-kraieznavchi doslidzhennia na Poltavshchyni v XX stolitti. [Historical and local studies in the Poltava region in the 20th century.] Kraieznavstvo. Local history, 1–4. 95–102. [in Ukrainian].
5. Horobets P. M. (1965) Nevidomyi tvir khudozhnyka I. K. Driapachenka. [An unknown work by the artist I. K. Dryapachenko] Zoria Poltavshchyny. Zorya of Poltava region. 42. 4. [in Ukrainian].
6. Denysenko O. (1996) Do istorii stvorennia ta diialnosti Kharkivskoho khudozhno–promysloвого muzeiu. [To the history of the creation and activity of the Kharkiv Art and Industrial Museum.] Materialy naukovoï konferentsii, prysviachenoï 110–richchiiu Kharkivskoho khudozhno–promysloвого muzeiu: Kharkivskiyi istorychnyi muzei, Kharkivskiyi khudozhnii muzei. Materials of the scientific conference dedicated to the 110th anniversary of the Kharkiv Art and Industry Museum. Kharkiv Historical Museum, Kharkiv Art Museum – 3–9. [in Ukrainian].
7. Didenko, L. (2004) Dokumentalna fondova kolektsiia Bilotserkivskoho kraieznavchoho muzeiu yak dzherelo kraieznavchykh doslidzen. [The documentary stock collection of the Bilotserk Museum of Local History as a source of local history research] Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva. Archival and document studies studios. 11. 42–54. [in Ukrainian].
8. Entsyklopediia mystetstva Poltavshchyny. (2014) [Encyclopedia of art of Poltava region] U 2 t. T. 1. TOV “ASMP”. – Company “ASMP”. 503. [in Ukrainian].
9. Zaiets T. (2020) Muzei Poltavshchyny: istorychni nadbannia. [Museums of the Poltava region: historical assets.] Naukovyi zhurnal “Molodyi vchenyi”. – Scientific journal “Young Scientist” № 12 (88)/ 26–29. [in Ukrainian].
10. Ivanova N. (2017) Aktualizatsiia muzeiu yak kulturno-osvitnoho tsentru ta vidkrytoho hromadskoho prostoru (na prykladi Melitopolskoho miskoho kraieznavchoho muzeiu). [Update of the museum as a cultural and educational center and an open public space (using the example of the Melitopol City Local History Museum)] Misto: istoriia, kultura, suspilstvo. E-zhurnal urbanistychnykh studii. – City: history, culture, society. E-journal of urban studies. 123–135. [in Ukrainian]
11. Kremenchutskiyi kraieznavchy muzei. Knyha obliku vystavok Kremenchutskoho kraieznavchoho muzeiu. [Kremenchug Local Lore Museum. Record book of exhibitions of the Kremenchug Museum of Local History] (1976–1986, 1987–1999) 60 p. [in Ukrainian].
12. Kremenchutska okruha. Kraieznavstvo. [Kremenchuk District. Local history.] (1928) № 1. 27. [in Ukrainian].
13. Lytovchenko B. (1981) Talant z narodu. [Talent from the people] Kultura i zhyttia. Culture and life. № 65. 3. [in Ukrainian].
14. Mankovska R. (2000) Kraieznavchi muzei v Ukraini: istoriia i suchasnist. [Local history museums in Ukraine: history and modernity] Kraieznavstvo. local history 153–160. [in Ukrainian].
15. Moshyk, I. V. (2015) Istorychni vikhy Hlukhivskoho kraieznavchoho muzeiu. [Historical milestones of the Hlukhiv local history museum] Pytannia istorii nauky i tekhniky. – Questions of the history of science and technology. 2. 56–60. [in Ukrainian].
16. Nikolaieva T., Hudz Ya. (2014) Tvory I. Driapachenka v mystetskii zbirtsi Kremenchuka. [Works by I. Dryapachenko in Kremenchuk’s art collection] Muzeinyi prostir. – Museum space. № 2 (12). 46–48. [in Ukrainian].
17. Osadchyi V. (2022) Khudozhnie zhyttia m. Kremenchuka kintsia XIX–XX stolittia. [The artistic life of Kremenchuk at the end of the 19th and 20th centuries]. Kultura i mystetstvo. Obrazotvorche mystetstvo, dekoratyvne mystetstvo, restavratsiia. – Culture and art. Fine art, decorative art, restoration [in Ukrainian].
18. Poltavika. Poltavska entsyklopediia. (2015) [Poltavika. Poltava encyclopedia] U 12 t. T. 9. Kn. 2. TOV “ASMP”. – Company “ASMP” 859. [in Ukrainian].
19. Pro skhvalennia Dovhostrokovoi stratehii rozvytku ukrainskoi kultury – stratehii reform : Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy (2016) [On the approval of the Long-term strategy for the development of Ukrainian culture – the strategy of reforms: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from] № 119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-%D1%80#Text> Accessed on: May 21, 2023. [in Ukrainian].
20. Rohotchenko O. (2018) Hrafichne mystetstvo Ukrainy 1930–1950-kh rokiv. [Graphic art of Ukraine in the 1930s–1950s] Mystetstvovnavstvo: rozdumy i zhyttia. Art studies: thoughts and life. Phoenix. 788. [in Ukrainian].
21. Ruban V. V. (1986) Ukrainskiyi portretnyi zhyvopys druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia. [Ukrainian portrait painting of the second half of the 19th and early 20th centuries] Naukova Dumka. Scientific thought. 219. [in Ukrainian].
22. Svitlychna O. M. (2005) Do pytan stanovlennia i rozvytku muzeinoi spravy v Katerynoslavi (Dnipropetrovsku) XIX – poch. XX st. [Regarding the formation and development of the museum business in Katerynoslav (Dnipropetrovsk) in the 19th century – the beginning of 20th century] Dydzain-osvita 2005: Tendentsii rozvytku ta intehratsiia v yevropeyskyyi osvittinii prostir. – Design education 2005: Development trends and integration into the European educational space. № 1. III. 46–60. [in Ukrainian].
23. Sokolova I. (2006) Kremenchutskiyi kraieznavchy muzei. [Kremenchug Local Lore Museum] Muzei Ukrainy. – Museums of Ukraine. № 4. 36–37. [in Ukrainian].
24. Stanom na zhovten MKIP zafiksuvalo 540 poskodzhen obektiv kulturnoi infrastruktury. [As of October, the Ministry of Culture and Information Policy recorded 540 damages to cultural infrastructure objects] URL : <https://www.ukrin->

form.ua/rubric-culture/3588369-stanom-na-zovten-mkip-zafiksuvalo-540-poskodzen-obektiv-kulturnoi-infrastrukturi.html. Accessed on: May 21, 2023. [in Ukrainian].

25. Khanko V. (2007) *Poltavshchyna: plyn mystetstva, diiachi. Mystetstvoznavchi pratsi.* [Poltava region: flow of art, artists. Works of art history] Vydavets O. Khanko. Publisher O. Hanko. 512. [in Ukrainian].

26. Khvedas, A. (1997) *Rozvytok kraieznavchych muzeiv v Zakhidnii Ukraini v kintsi XIX-pershii polovyni 40-kh rr. XX st.: Dzherela i literatura.* (Na materialakh Volynskoi, Rivnenskoï ta Ternopil'skoi oblasti). [The development of local history museums in Western Ukraine at the end of the 19th and the first half of the 1940s of the 20th century: sources and literature. (Based on the materials of the Volyn, Rivne, and Ternopil regions)] Dnipropetrovsk. 21. [in Ukrainian].

27. Yuzefovych N. (1983) *Vystavka khudozhnyka.* [Exhibition of the artist] Kremenchutska Zoria. Kremenchuk Zorya № 151 (13135) 4. [in Ukrainian].

УДК 780.64.071.2:78.038

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-10>**Ірина ПАЛІЙ,***orcid.org/0000-0002-9874-6825*

кандидатка мистецтвознавства,

старша викладачка кафедри духових та ударних інструментів
Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського
(Харків, Україна) *RNPL584@gmail.com***ДУХОВІ ІНСТРУМЕНТИ В UNIONIQUE MUSIC: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ**

У статті розглянуто виконавське мистецтво духових інструментів в музичних сферах, що виходять за рамки академічної західноєвропейської традиції: джаз, фольклор, рок-музика, етнічна та поп-музика, World music. Дослідницький акцент зроблено на ролі духових інструментів симфонічного оркестру в такому незвичайному та відносно новому явищі музичної культури, як Unionique music – музичному домені, що має «гібридну» природу (Steingrass, 2002) – в ньому відбувається органічне взаємопроникнення мовних елементів академічної та неакадемічної музики. Така взаємодія може відбуватися на всіх рівнях організації музичного тексту – інтонаційному, ладогармонічному, метроритмічному, тембровому, композиційному, драматургічному, соціокультурному. Виявлено певні закономірності стосовно функціонування духових інструментів в різних музичних доменах (етнічна музика та фольклор, музика західноєвропейської академічної традиції, джаз, рок- та поп-музика та Unionique music). В статті підкреслено унікальність певних духових інструментів, таких як флейта, валторна, труба та тромбон. Саме ці інструменти можуть вільно реалізовувати власний виразний потенціал в музиці будь-якого домену, зокрема Unionique music. **Мета** статті – визначити роль та місце духових інструментів симфонічного оркестру в Unionique music та виявити особливості їх взаємодії з різними сферами музичного мистецтва – академічною та неакадемічною.

Об'єктом статті представлено Unionique music – музичний домен, в якому має місце взаємопроникнення мовних елементів музики попередніх доменів: етнічної музики та фольклору, західноєвропейської академічної традиції, джазу, електронної музики рок-та поп-музики тощо.

Предмет статті становить виконавство на духових інструментах симфонічного оркестру в контексті домену Unionique music. **Висновки.** В результаті огляду найбільш показових композицій Unionique music та творчості виконавців, які мають пряме відношення до музики цього домену виявлено, що деякі духові інструменти мають універсальний виразний потенціал та вдало поєднуються з електроінструментами.

Зазначене вище дає скласти «портрет» сучасних духових інструментів із урахуванням глобалізаційних процесів ХХІ століття.

Ключові слова: виконавське мистецтво на духових інструментах, Unionique music, домен, глобалізація, академічна та неакадемічна сфери музикування.

Iryna PALIY,*orcid.org/0000-0002-9874-6825*

Candidate of Arts,

Senior Lecturer at the Department of Orchestral Wind Instruments
and Opera and Symphony ConductingKharkiv National University of Arts named after I. P. Kotliarevsky
(Kharkiv, Ukraine) *RNPL584@gmail.com***WIND INSTRUMENTS IN UNIONIQUE MUSIC: FEATURES OF FUNCTIONING**

The article examines the performance art of wind instruments in musical spheres that go beyond the scope academic Western European tradition: jazz, folklore, rock music, ethnic and pop music, World music. The research emphasis is placed on the role of the wind instruments of the symphony orchestra in such an unusual and relatively new phenomenon of musical culture as Unionique music – a musical domain that has a «hybrid» nature (Steingrass, 2002) – in it there is an organic interpenetration of linguistic elements of academic and non-academic music. Such interaction can occur at all levels of organization of a musical text – intonation, harmonic, metrorhythmic, timbre, compositional, dramatic, sociocultural. Certain patterns have been revealed regarding the functioning of wind instruments in various musical domains (ethnic music and folklore, music of the Western European academic tradition, jazz, rock and pop music, and Unionique music). The article emphasizes the uniqueness of certain wind instruments, such as the flute, French horn, trumpet, and trombone. It is these instruments that can freely realize their own expressive potential in music of any domain, in particular Unionique music. The main **goal** of the article is to determine the role and place of wind instruments of the symphony orchestra in Unionique music and to reveal the peculiarities of their interaction with various spheres of

*musical art – academic and non-academic. The **object** of the article is Unionique music – a musical domain in which there is an interpenetration of linguistic elements of music from previous domains: ethnic music and folklore, Western European academic tradition, jazz, electronic music, rock and pop music, etc. The **subject** of the article is performance on wind instruments of a symphony orchestra in the context of the Unionique music domain. As a result of the review of the most revealing compositions of Unionique music and the work of artists who are directly related to the music of this domain. Some wind instruments have a unique expressive potential and are successfully combined with electric instruments. These are mostly brass instruments and flute. Reed instruments are much less often used in unionic compositions, but there are still such isolated examples. That is, modern global musical art still has great potential in the interaction of different domains, in interesting tonal solutions of a combination of acoustic and electric instruments. The growing trend of the number of unionic compositions shows the interest of both listeners and performers in globalization, the combination of fundamentally different (in our somewhat conservative way of thinking) spheres of music making both in space and time. And wind instruments play an important role in this process. The above provides a «portrait» of modern wind instruments, taking into account the globalization processes of the 21st century.*

Key words: performance art on wind instruments, Unionique music, domain, globalization, academic and non-academic spheres of music.

Постановка проблеми. В останні часи все більше дослідників звертають увагу на глобалізаційні процеси в музичному мистецтві, результатом яких стає взаємопроникнення мовних елементів принципово відмінних музичних доменів – західноєвропейської академічної традиції, етніки та фольклору, джазу, рок- та популярної музики тощо. Про зростання тенденції до поєднання різних музичних сфер свідчить поява в ХХІ столітті великої кількості творів, які демонструють таке поєднання виразних засобів. Така тенденція стає настільки розповсюдженою, що в найближчому майбутньому може набути статусу мейнстріму. Звертаючи увагу на це, ми виокремили цілий новий музичний домен – *Unionique music*, до якого відносяться твори з подібним специфічним поєднанням мовленнєвих елементів, при цьому такі твори можуть бути написані у різноманітних жанрах та стилях.

Аналіз джерельної бази. Такі поняття, як «Third stream» (третя течія), Chamber jazz, World music, Fusion, Crossover та багато інших відображають лише частину процесів, що відбуваються при зазначеній взаємодії. В музикознавців вже давно викликає дослідницький інтерес тема поєднання музики з різною організацією її структурних компонентів (тобто, академічний та неакадемічний принципи музикування). Багато авторів відчувають цю унікальність музичних творів, що виникли в результаті взаємодії принципово відмінних сфер музикування. Деякі дослідники називають це гібридизацією (Г. Холст-Воргафт, Г. Штайнгрес). Роботи таких авторів, як Д. Бреккетт, А. Мур, Б. Алпар, Дж. Банді, Д. Темперлі не викликають сумнівів стосовно актуальності даного явища. Дотичними до нашої проблематики є також наукові праці, присвячені явищу World music та взаємодії електронних, акустичних та етнічних інструментів (П. Флетчер, Т. Райс, Т. Гільдер). При цьому, в усіх розгляну-

тих дослідженнях роль та місце духових інструментів у так званому «перехресному заплідненні» (Holst-Warhaft, 2002), виразних елементів принципово відмінних сфер музикування та взаємодії акустичних та електроінструментів висвітлено не в певній мірі системно. В даній статті увагу зосереджено на духових інструментах, важливими джерелами з цих дисциплін є дослідження А. Карпяка, В. Громченко, І. Палійчук, В. Форда, Р. Гай. Адже питанням визначення функції духових інструментів симфонічного оркестру та специфіки прояву їх акустичних та технічних характеристик у музиці, що містить в собі академічні та неакадемічні риси, не присвячено жодного дослідження, ані в українському, ані в зарубіжному музикознавстві. Тож, **актуальність** пропонуваної статті полягає в:

– відсутності повноцінної джерельної бази стосовно нагального питання;

– необхідності визначення особливостей втілення функцій духових інструментів симфонічного оркестру при взаємодії мовленнєвих елементів різних сфер музичного мистецтва;

Мета – визначити роль та місце духових інструментів в *Unionique music* та виявити особливості їхньої взаємодії з різними сферами музичного мистецтва – академічною та неакадемічною.

Об'єктом статті представлено *Unionique music* – музичний домен, в якому має місце взаємопроникнення мовних елементів музики попередніх доменів: етнічної музики та фольклору, західноєвропейської академічної традиції, джазу, електронної музики рок-та поп-музики тощо.

Предмет статті становить виконавство на духових інструментах симфонічного оркестру в контексті домену *Unionique music*.

В статті застосовуються наступні **методи**: історичний, культурологічний, аналітичний, жанрово-стильовий, метод аналізу темброво-акустичних параметрів звукоутворення.

Викладення основного матеріалу. Деякі духові інструменти мають унікальний виразний потенціал та їх можна вважати універсальними, оскільки вони можуть вправно функціонувати в будь-якій сфері музикування – як в академічній, так і в неакадемічній. З цього приводу важливо навести думку Девіда Брекетта стосовно розробки особливого інструментарію для аналізу музики, що знаходиться на «перетині» відмінних сфер музикування. Автор підкреслює, що академічний термінологічний апарат не здатний «працювати» в тих випадках, коли йде мова про неакадемічні жанри (Brackett, 2016).

Через певні акустично-темброві та артикуляційні особливості не всі духові інструменти спроможні відповідати правилам організації музичного матеріалу різних доменів. Наприклад, кларнет краще за все «почуває» себе у другому, третьому та навіть першому доменах, тобто, в академічній музиці, джазі та етнічній фольклорі. Проте, домен *Plugged* (тобто, музика, для створення якої потребується залучення електроінструментів) в силу певних причин не є сферою розповсюдження композицій із залученням кларнета. Фагот взагалі найбільш плідно функціонує в другому домені, є дуже рідкісними приклади, коли фагот грає в рок-музиці чи в джазі. В етнічній музиці та фольклорі він так само зазвичай не є задіяним. Гобой більше ніж фагот має відношення до етнічного музикування, оскільки він більш за всі тростинні інструменти схожий з етнічними подібними інструментами. Поодинокі приклади залучення гобоя у джазі все ж трапляються, наприклад, ф'южн-банд Орегон.

Але все ж таки є інструменти, які ми будемо називати універсальними: вони можуть рівноправно виконувати свої ролі у будь-яких доменах. В п'ятому домені *Uniquique* вони також посіли усталене місце. Передусім серед таких інструментів слід назвати флейту. В етнічній музичній сфері та у фольклорі є розповсюджена практика звучання флейти. В різних етнічних культурах існує велике різноманіття флейт, наприклад в китайському музичному мистецтві, японському, індійському, скандинавському, кельтському, балканському, арабських країн Близького Сходу, африканських країн, фольклору країн Західної та Східної Європи, музичному мистецтві індіанців Північної Америки. Підкреслюючи особливості інтонування при грі на флейті, А. Карпьяк приходить до висновку, що «не фіксованість» висоти звуку на флейті дає виконавцеві істотні переваги, оскільки інтонація мелодичних послідовностей і

«чистий гармонічний стрій» дають помітні розбіжності (Карпьяк, 2013).

Саме в другому домені (західноєвропейська академічна традиція) флейта зайняла міцну позицію професійного віртуозного музичного інструмента. Акустичні характеристики флейти (динамічні можливості) не сприяли широкому побутуванню інструмента у джазі та рок-музиці. Але із винайденням та покращенням можливостей підсилення звуку багато виконавців-флейтистів продемонстрували, що флейта може дуже вдало звучати в джазі та рок-музиці. В джазі популяризації флейти сприяв той факт, що багато виконавців-саксофоністів з легкістю опановували флейту, оскільки ці інструменти дуже схожі за аплікатурою. Яскравим прикладом флейти в джазі є творчість Еріка Долфі та Хербі Манна. Четвертий домен, *plugged*, також відкритий до застосування тембру флейти, хоча в дещо зміненому вигляді. Серед цікавих прикладів слід назвати рок-гурти *Jethro Tull*, *Van Der Graaf Generator*, *Focus*, *Genesis*. Зазначені музичні колективи не є типовими рок-гуртами, а представляють напрям, який має назву *Progressive rock*. За Кевіном Холм-Хадсоном, однією з відмінних рис напряму *Progressive rock* є залучення музикантами тембрів нетипових для рок-музики інструментів: інструментів симфонічного оркестру, як струнних, так і духових, етнічних інструментів тощо. В той час, як типовими для рок-музики інструментами такими дослідниками, як Девід Темперлі (Temperley, 2018) та Алан Мур (Moore, 2001) вважаються, передусім, електрогітара та ударні (барабанна установка). Ступінь змішування рок-музики з іншими сферами музикування в творчості зазначених вище гуртів різна, та компоненти, що змішуються, є також різними. Наприклад, в *Jethro Tull* змішується англійський фольклор, академічна класика, джаз (в невеликих пропорціях) та рок, у *Van Der Graaf Generator* – джаз, рок та класика, у *Genesis* – рок та класика, так само, як і у *Focus*, проте у *Focus* процент джазової складової є вищим. Досліджуючи функціонування флейти в рок-музиці, Ребекка Гай (Guy, 2007) зазначає, що незважаючи на амплуа флейти в академічній музичній сфері як тихого, ліричного, пасторального інструмента, в рок-музиці цей інструмент також може бути успішним, оскільки на флейті можна також відтворювати агресивну манеру гри: тверду, навмисно грубу артикуляцію, «слеп» за допомогою язика, голосові гортанні звуки, фрулато тощо.

В домені *Uniquique* флейта може бути звичайною, академічною, але виконавська ідіома

може бути етнічною. Виконавець відтворює певні етнічні виразні засоби на флейті. Водночас із цим, в композиціях *Unionique* можуть бути залучені також автентичні інструменти різних етнічних культур.

Але найбільш цікавим є такі *Unionique*-композиції, в яких поєднуються всі домени приблизно в рівному ступені. Але таких прикладів дуже мало.

Одним з таких представників флейти у *Unionique music* із рідкісною взаємодією всіх чотирьох попередніх доменів є Хербі Манн. Він вважається родоначальником явища *World music*. Поєднував джаз з музикою різних етносів та фольклором та відповідними стилями та жанрами: босса-нова, гагаку, реггі, музика Африки та Східної Азії, фольклорна музика країн Східної Європи. Також працював з поп-виконавцями – Уїтні Х'юстон та Бобом Марлі. Не цурався Хербі Манн також і академічної музики, про це свідчить його Сюїта для флейти та *Concerto grosso in D blues*. З найбільш показових прикладів творчості Хербі Манна в *unionique music* вкажемо альбоми *Impressions of the Middle East*, *Gagaku and Beyond*, *Brazil: Once Again* та *Eastern European Roots*.

Так само, як і флейта, «універсальним» духовим інструментом є труба. Її історичні корені, як і у флейти, уходять в дуже стародавні часи. Труба має багато аналогів в етнічній та фольклорній музичній культурі, також вона є усталеним інструментом в академічній західноєвропейській традиції. Стосовно універсальності труби доречно звернутися до інтерв'ю з відомим американським виконавцем на трубі та композитором Алленом Візутті, яке викладено в монографії В. Громченко (Громченко, 2020). Візутті вважає за необхідне розширяти трубний репертуар сучасної музики. «Музика не повинна бути призначеною лише для «софістської» публіки; кожен повинен мати можливість насолоджуватись нею, у тому числі й за межами культурних центрів» (цит. за Громченко, 2020: 166–167). В джазі труба посідає надзвичайно важливе місце. Духові інструменти одноголосної природи – саксофон та труба – основні складові майже всіх джазових колективів. В рок-музиці труба також є затребуваною. Але варто оговорити, що в рок-музиці, в її відносно чистому вигляді застосування тембру труби не передбачається, але в домені *Unionique music* – він дуже доречний. Одним з перших трубачів, що мають відношення до *Unionique music* слід вказати Дона Чері (Don Cherry), творчість якого критики відносять до авангардного джазу, *world-fusion* та фрі-джазу, а також Джиммі Овенза (Jimmy Owens).

Трубач Ренді Брекер (Randy Brecker) відомий своєю співпрацею з рок-музикантами (BST, Френком Заппою та багатьма іншими рок-колективами). З більш сучасних представників – це виконавці Джей Дженнінгз (Jay Jennings) та Майк Майер (Mike Maher) (учасники популярного гурту, на наш погляд, *Unionique*-гурту, *Snarky Puppy*), Джордан Маклін (Jordan McLean) та Рашван Росс (Rashawn Ross). Зупиняючись на творчості гурту *Snarky Puppy*, який отримав визнання серед сучасної публіки, як на масовому, так і на елітарному рівні, слід вказати, що прототипом подібних композиторсько-виконавських експериментів поєднання акустичних інструментів з електроінструментами був гурт *Weather Report*, особливо слід підкреслити композицію *River People*. Стосовно *Snarky Puppy*, важливо відзначити, що цей колектив музикантів поєднує джаз, фанк, хіп-хоп, академічну та *World music*. Основним композитором і аранжувальником групи є басист Майкл Ліга, який написав оркестрову сюїту для спільного проекту з голландським *Metropole Orchestra* у 2014 році під назвою *Sylva*. Балаз Алпар зазначає, що цей спільний концептуальний альбом, натхненний мандрівками різними країнами світу, складається з групи з 12 учасників (секція мідних духових, бас, барабани, перкусія, акустичні та аналогові електронні клавіші), доповненої симфонічним оркестром із 52 учасників (Alpar, 2016).

Ще одним духовим інструментом, який має унікальний виразний потенціал є валторна. Фокусуючи дослідницьку увагу на еволюції музичних жанрів у валторновому мистецтві в середині другого домену, І. Палійчук (Палійчук, 2012) підкреслює, що для музичного мистецтва останнього двадцятиліття є характерним плюралістичне співіснування стильових особливостей різних епох. В музиці другого домену мають місце залучення авторів до контексту своїх творів розмаїття мистецьких традицій (Палійчук, 2012). Але функціональність валторни не обмежується музикою другого домену. В останні роки валторна в джазі також набуває популярності, а також в четвертому домені, у сполученні з електричними та електронними інструментами. Як одне з перших використань тембру валторни в «незвичному» для неї контексті можна навести творчість Гюнтера Шулера, який є родоначальником терміну “*Third stream*”. Цей термін було введено для визначення музики, в якій має місце взаємодія академічної і неакадемічної (джаз, передусім) музики. На певні невизначеності цього типу музики звертає увагу Г. Банді (Bándi, 2016). Автор вважає, що у багатьох випадках, аналізуючи твір, який, знаходиться в

зоні перетину джазу та академічної музики, часто важко визначити, чи це справді Третя течія, чи це класична музика, чи джазова композиція, яка містить елементи класичної музики. Гюнтер Шулер був композитором, що творив саме в такому напрямку нової, експериментальної на той час музики. Окрім цього, він вів диригентську діяльність був виконавцем на валторні, співпрацював з відомими джазовими виконавцями – Майлзом Девісом, Чарльзом Мінгусом Юліусом Уоткінсом. На увагу в рамках даної статті заслуговує твір Гюнтера Шуллера – Трансформація. Даний музичний твір був вперше записаний у 1957 році ансамблем Brandies Jazz Festival Ensemble з такими видатними музикантами, як Білл Еванс, Джо Бенджамін і Тедді Соммерс. Цікаво, що сам твір «Трансформація» вийшов за кілька місяців до того, як уперше було використано термін «Third Stream» (Bándi, 2016). Твір написано для джазового тріо, а також тромбона, валторни, кларнета, флейти, фагота, тенор-саксофона, вібрафона та арфи. «Трансформація» складається з різноманітних музичних концепцій, таких як серіальна композиційна техніка, сонористичні ефекти, джазова імпровізація та метричний розподіл джазового ритму.

Тож, діяльність Гюнтера Шуллера показує, що валторна може відповідати всім вимогам *Unionique music*, добре функціонувати у її специфіці, проявляти свій звуковиражальний потенціал. Ще один приклад – Девід Бірн (David Byrne) – шотландський композитор, представник четвертого домену, що працює в напрямку електронної музики, але в його творах можна зустріти також й елементи *Unionique music* (сучасні твори, електронна музика у поєднанні з джазом та із залученням валторни, наприклад, альбом *Love This Giant*, записаний у співпраці з рок-виконавицею та композитором Енні Кларк, де в багатьох композиціях бере участь валторністка Жаклін Адамс (Jacquelyn Adams). Сучасний виконавець на валторні, який працює в різних сферах музикування, зокрема і в домені *Unionique music* – це Аркадій Шилкопер. Для даної статті найбільш цікавим є його проекти з німецькими колективами, творчість яких представляє собою поєднання німецьких фольклорних пісень з джазовим авангардом.

Дотичним буде згадати твір, який є вдалим прикладом функціонування кларнета в *Unionique music*. Це концептуальний альбом *On the Third Stream Path* (2021) виконавця-кларнетиста та композитора Лайоса Дудаса (Lajos Dudas).

Вже з назви стає зрозуміло, що в даному творі має місце поєднання академічної та неакадемічної музики. Але варто зазначити, що музичний мате-

ріал альбому не вичерпується поєднанням джазу та музики академічної західноєвропейської традиції, як це відбувається в напрямі Third Stream. В альбомі містяться також елементи етнічної та сучасної електронної музики.

Альбом відкриває композиція *Minimal Musical*. Відповідно назві, музичний матеріал виконано в дусі мінімалізму, в композиції беруть участь лише кларнети. Партія бас кларнета віртуозна, в ній проводиться контрапункт, або виконується функція акомпанемента. В партіях кларнетів змінюється тембр та характер звуковидобування. В кожному патерні це відбувається по-різному: джаз чергується з академічним принципом виконання. Цікавою композицією є *Bulgarian Dance*. Вона має відношення до етнічної болгарської музики. Відомо, що кларнет широко використовується в болгарському фольклорі. Ансамблі з його участю грають на весіллях чи на інших святах, музика часто швидка та віртуозна. Болгарська музика відома своїм комбінуванням бінарного та тернарного ритмів, часто використовується розмір 5/8, 7/8, 9/8, 11/8, 13/16 тощо. Тембр кларнета в цій композиції яскравий та пронизливий. В композиції присутня партія голосу, яка звучить у дублі з кларнетом, що також вказує на жанрову трансформацію: взаємопроникнення рис танцю та пісні. Цікаве темброве рішення спостерігається в композиції *Wiegenlied*. Кларнет в академічному амплуа звучить водночас із електронним синтезатором. Композиція *Pregoers Memoгу* представляє трактування кларнета як духового етнічного інструмента (дудук).

Основна тема композиції *Valse Pour Clarinette Solo* побудована із синкопами, акценти постійно зміщуються на різні долі тактів. Чіткого тридольного розміру не прослідковується, але почуття вальсу іноді прослідковується. Коли між рефренами звучить імпровізація, розмір та метричність зовсім втрачаються. Іноді з'являється свінг, тож поєднання класики та джазу в даному творі є досить органічним.

Наступним яскравим виконавцем, творчість якого можна кваліфікувати як *Unionique music* є турецький кларнетист Hüsni Şenlendirici, а саме його альбом *Hüsn-ü Hicaz* (2011). В деяких композиціях на цьому альбомі кларнет представлено як етнічний інструмент, це проявляється у звуковидобуванні, вібрата, використання ладів та звукорядів турецької музики, мелізматики та орнаментативності. Композиція *Sevda* виконана в ідіомі академічної музики, зі струнними та фортепіано, застосовується темперована звуковисотність. Кларнет також грає за академічними темперова-

ними звукорядами, у мажоро-мінорній системі. Але звучання та тембр інструмента все одно більш тяжіє до етнічного, а не академічного. Dert Vende – репрезентує ідіому турецької музики, з секвенціями та екмелікою, акомпанемент ударних відтворюється на етнічних барабанах. В композиції декілька розділів, танцювальні чергуються з академічними авангардними техніками композиції. В танцювальних фрагментах змішуються елементи сучасних популярних танців та турецьких танців. *Tür Senede Bir Gün* – починається з соло кларнета, повільний темп, далі – діалог кларнета та скрипки в етнічному характері. У *Benim Dünyam* джазові елементи виразності поєднуються з етнічними. Виконавець застосовує манеру гри на кларнеті як на етнічному інструменті, проте звукоряди західноєвропейські, темперовані, партія фортепіано насичена джазово-популярними гармонічними послідовностями. Спостерігається також турецька манера гри – послідовність із низхідних терцій, перший звук з яких виконується із невеликим глісандо, тобто має місце використання нефіксованої звуковисотності. В альбомі присутня техніка електронного біту. Електронні інструменти поєднуються з акустичними симфонічними та етнічними. Скрипки також виступають в різних амплуа – у східному, етнічному та у західному, академічному.

Ще один духовий інструмент, який має унікальну природу, тобто здатний до побутування в усіх музичних доменах, і також в *Unionique music* – це тромбон. Такий потужний виразний потенціал інструмента демонструє тромбоніст Нільс Ландгрєн. Його виконавські роботи мають відношення до «гібридної» музики – джазу та академічного авангарду, джазу та етніки, джазу, етніки та рок-музики тощо. Акустичні особливості інструмента, гучне та потужне звучання дозволяють тромбону бути повноцінним учасником рок-колективу. Різноманітність сфер творчих інтересів Нільсена Ландгрєна вражає: він грає мейнстрім-джаз, фанк (виконавець назвав гурт, в якому він грає – *Nils Landgren Funk Unit*, колектив записав 12 альбомів), ф'южн, академічну музику, бароко (яскравий приклад – альбом *New Eyes On Baroque* (*Jeanette Köhn* та *Swedish Radio Choir*), фольклор – народній музиці Швеції, Батьківщини Ландгрєна, присвячено альбом *Swedish Folk Modern*. Інтерес представляє альбом *Some Other Time – A Tribute to*

Leonard Bernstein, Ландгрєн також співпрацює з поп-виконавцями, наприклад, музикантами гурту *ABBA* (*Funky ABBA*), естрадно-джазовим акордеоністом Рішаром Гальяно та іншими.

Сьогодні існує ще багато тромбоністів, що мають відношення до *Unionique* мюзік. Це *Jeff Caswell* (Девід Бірн), *Bruce Fowler* (*Frank Zappa*), *Наталі Кресман* (*Natalie Cressman*), *Сем Фріман* (*Sam Freeman*), *Майкл Діз* (*Michael Dease*), *Вайкліф Гордон* (*Wycliffe Gordon*) та багато інших.

Реакцію на швидкоплинні процеси в сфері академічної музики відображає дослідження Вільяма Форда (Ford, 2021). Автор відмічає стрімкість зміни репертуару для тромбона згідно сучасних глобалізаційних тенденцій та пропонує до уваги тромбоністів-виконавців проект методично-художньої літератури – *Bordogni Jazz Project*. Збірка представляє собою аранжування восьми вокалізів Марко Бордоні з використанням гармонійних і ритмічних елементів джазового стилю, а також нові оригінальні етюди, складені на основі регармонізації оригінальних етюдних мелодій композитора. Вільям Форд переконаний, що базові знання джазових стилів, а також звикання до мови імпровізації допоможуть користувачам бути більш гнучкими та адаптованими до більш різноманітного музичного середовища XXI століття (Ford, 2021).

Висновки. Таким чином, в статті розкрито основні відомості, що свідчать про музично-інтонаційні особливості використання духових інструментів симфонічного оркестру у незвичних для них творчих умовах. Виявлено, що деякі духові інструменти мають унікальний виразний потенціал та вдало поєднуються з електроінструментами. Це переважно мідні духові інструменти та флейта. Тростинні інструменти набагато рідше використовуються в *Unionique*-композиціях.

Тобто, у сучасного глобального музичного мистецтва є ще великий потенціал у взаємодії різних доменів, у цікавих тембрових рішеннях поєднання акустичних та електроінструментів. Тенденція зростання кількості *Unionique*-композицій свідчить про інтерес як слухачької аудиторії, так і виконавців до глобалізації, поєднання принципів різних (у дещо консервативному нашому мисленні) сфер музикування як у просторі, так і у часі. І духові інструменти відіграють в цьому процесі важливу роль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громченко В. (2020) Духове соло в Європейській академічній композиторській та виконавській творчості ХХ – початку ХХІ ст. (тенденції розвитку, специфіка, систематика): монографія. Київ – Дніпро: Ліра, 302 с.

2. Карп'як А. (2013) Концептуальні засади художнього мислення сучасного флейтиста: монографія. Львів : Наукове товариство імені Тараса Шевченка, 378 с.
3. Палійчук І. (2012) Жанр валторнового концерту у творчості українських композиторів 70–90-х років ХХ століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство.* № 3. С. 79–84.
4. Alpar, B. (2016) *CROSSingOVER. Musicological and sociopsychological aspects of blending classical and popular music.* Dissertation is submitted for the degree of doctor of philosophy University of Music and Performing Arts Vienna Department of Popular Music Theory and History of Popular Music Vienna.
5. Bándi, G. (2016) *The Third Stream.* Bachelor-Thesis, Universität Mozarteum Salzburg.
6. Brackett, D. (2016) *Categorizing Sound. Genre and Twentieth-Century Popular Music.* University of California Press.
7. Guy, R. (2007) *Pipe Up The Volume. Role of the Flute in Progressive Rock.* Submitted in Partial Fulfilment of the Requirements of the Degree of Doctor of Philosophy, Adelphi Research Institute for Creative Arts and Sciences (ARICAS) School of Media, Music and Performance University of Salford, Salford, UK.
8. Fletcher, P. (2001) *World music in Context.* Oxford University Press, New York.
9. Ford, W. (2021). *An Introduction to Jazz Performance Skills and Techniques for Trombone: The Bordogni Jazz Project.* Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College, режим доступу: https://digitalcommons.lsu.edu/grad-school_dissertations/5575.
10. Holst-Warhaft, G. (2002) The Tame Sow and the Wild Boar Hybridization and the Rebetika. *Songs of the Minotaur – Hybridity and Popular Music in the Era of Globalization.* № 9. Münster – Hamburg – London, p. 21–50.
11. Moore, A. (2001) *Rock: The Primary Text: Developing a Musicology of Rock (Ashgate Popular and Folk Music).* Routledge; 2nd edition.
12. Temperley, David. (2018). *The Musical Language of Rock.* Oxford University Press.
13. Steingress, G. (2002) What is Hybrid Music? An Epilogue. *Songs of the Minotaur – Hybridity and Popular Music in the Era of Globalization.* №9. Münster – Hamburg – London, p. 297–325.

REFERENCES

1. Hromchenko V. (2020) *Dukhove solo v Yevropeiskii akademichnii kompozytorskii ta vykonavskii tvorchosti XX – pochatku XXI st. (tendentsii rozvytku, spetsyfika, systematyka).* [Wind solo in the European academic compositional and performing works of the 20th and early 21st centuries. (development trends, specificity, systematics)]: monograph. Kyiv – Dnipro: Lira, 302 p. [in Ukrainian].
2. Karpiak A. (2013) *Kontseptualni zasady khudozhnoho myslennia suchasnoho fleitysta.* [Conceptual foundations of artistic thinking of a modern flautist]: monograph. Lviv: Taras Shevchenko Scientific Society, 378 p. [in Ukrainian].
3. Paliichuk I. (2012) *Zhanr valtornovoho kontsertu u tvorchosti ukrainskykh kompozytoriv 70–90 rokiv XX stolittia.* [The genre of horn concerto in the work of Ukrainian composers of the 70s-90s of the 20th century.] Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: Art history. No. 3. P. 79–84. [in Ukrainian].
4. Alpar, B. (2016) *CROSSingOVER. Musicological and sociopsychological aspects of blending classical and popular music.* Dissertation is submitted for the degree of doctor of philosophy University of Music and Performing Arts Vienna Department of Popular Music Theory and History of Popular Music Vienna.
5. Bándi, G. (2016) *The Third Stream.* Bachelor-Thesis, Universität Mozarteum Salzburg.
6. Brackett, D. (2016) *Categorizing Sound. Genre and Twentieth-Century Popular Music.* University of California Press.
7. Guy, R. (2007) *Pipe Up The Volume. Role of the Flute in Progressive Rock.* Submitted in Partial Fulfilment of the Requirements of the Degree of Doctor of Philosophy, Adelphi Research Institute for Creative Arts and Sciences (ARICAS) School of Media, Music and Performance University of Salford, Salford, UK.
8. Fletcher, P. (2001) *World music in Context.* Oxford University Press, New York.
9. Ford, W. (2021). *An Introduction to Jazz Performance Skills and Techniques for Trombone: The Bordogni Jazz Project.* Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College, режим доступу: https://digitalcommons.lsu.edu/grad-school_dissertations/5575.
10. Holst-Warhaft, G. (2002) The Tame Sow and the Wild Boar Hybridization and the Rebetika. *Songs of the Minotaur – Hybridity and Popular Music in the Era of Globalization.* № 9. Münster – Hamburg – London, p. 21–50.
11. Moore, A. (2001) *Rock: The Primary Text: Developing a Musicology of Rock (Ashgate Popular and Folk Music).* Routledge; 2nd edition.
12. Temperley, David. (2018). *The Musical Language of Rock.* Oxford University Press.
13. Steingress, G. (2002) What is Hybrid Music? An Epilogue. *Songs of the Minotaur – Hybridity and Popular Music in the Era of Globalization.* № 9. Münster – Hamburg – London, p. 297–325.

Юліана ПЕТРОВСЬКА,
orcid.org/0000-0001-8519-7065

кандидат архітектури,
доцент кафедри дизайну та основ архітектури
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) *yuliana.r.petrovska@lpnu.ua*

ВЕРТИКАЛЬНЕ ОЗЕЛЕНЕННЯ В ІНТЕР'ЄРІ: ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Розкрито тему використання засобів фітодизайну в інтер'єрах громадських будівель, оскільки за допомогою вертикального озеленення можна підвищити художню виразність інтер'єру та вдосконалити його функціональну організацію. Розглянуто варіантність конструкцій та технології реалізації вертикального озеленення. Визначені фактори впливу та підбір рослин при формуванні фітотулів для формування комплексного озеленення предметно-просторового середовища – це тематичність закладу, його розміри, загальна концепція, рівень освітленості приміщення. Описано типи фітотулів за можливістю переміщення, кріплення, наповненістю та системою поливу.

Вертикальне озеленення – це напрям озеленення, який зазвичай використовують у дизайні інтер'єрів громадських будівель, тому найбільш поширено такі конструкції використовують в закладах громадського харчування, офісах великих компаній, виставкових центрах чи інтер'єрах торгово-розважальних центрів. Цей прийом озеленення дозволяє вирішувати багато завдань декоративного характеру, що виникають при оформленні предметно-просторового середовища. Він набуває все більшої популярності, оскільки за допомогою вертикального озеленення можна підвищити художню виразність інтер'єру та вдосконалити його функціональну організацію.

Охарактеризовано переваги та недоліки використання вертикальних систем озеленення. Це технічно складні конструкції у монтажу, висока вартість їх базового каркасу, зелених насаджень, систем капельного поливу, зволоження та вентиляції повітря. За рослинами потрібний постійний систематичний догляд спеціалізованих фірм-виробників. Проте, попри ряд труднощів, з якими можуть зіштовхнутися власники даних конструкцій, фітотули є засобами візуального психологічного розвантаження, як відвідувачів закладу, так і його персоналу, сприяють виділенню фітонцидів у повітря, створюють атмосферу, наближену до відпочинку на природі, якої часто бракує у шумному мегаполісі, а також є елементом корпоративного дизайну. Вертикальне та контейнерне озеленення може бути не лише доповненням інтер'єру предметно-просторового середовища громадських будівель, але й виступати самостійним елементом в його оформленні.

Ключові слова: *дизайн інтер'єру, фітодизайн, фітотули, вертикальне озеленення, громадські будівлі.*

Yuliana PETROVSKA,
orcid.org/0000-0001-8519-7065

PhD,
Associate Professor at the Department of Design and Architecture Fundamentals
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) *yuliana.r.petrovska@lpnu.ua*

VERTICAL GARDENING IN THE INTERIOR DESIGN: TECHNOLOGIES AND METHODS OF THEIR IMPLEMENTATION

The article is focused on the topic of using phytodesign methods in the interior of public buildings, since vertical gardening allows to increase the artistic expressiveness of the interior and improve its functional organization. The paper covers the variability of constructions and technologies of vertical gardening, identifies factors of impact and selection of plants for the formation of phytomodules for the purpose of complex greening of the subject spatial environment, such as the thematic character of the establishment, its dimensions, general concept, and the level of illumination of the inner premises. It also describes types of phytomodules and categorizes them by the possibility of moving, attachment, filling and irrigation system.

Vertical greening is the direction of greening that is usually used in the interior design of public buildings. Such structures are most widely used in catering establishments, offices of large companies, exhibition centers or interiors of shopping and entertainment centers. This type of greening makes it possible to write many tasks of a decorative character, which arise during the formalization of the subject-spatial environment. It is gaining more and more popularity, because

with the help of vertical landscaping, you can increase the artistic expressiveness of the interior and improve its functional organization.

The advantages and disadvantages of using vertical greening systems are also characterized, such as technically complex constructions, high price of their basic framework, green zones, systems of drip irrigation, humidification and air ventilation. Plants require regular systematic care by specialized companies. However, despite a number of difficulties that the owners of these constructions may face, living walls act as a means of visual psychological relief both for visitors of the establishment and for its employees, contribute to the release of phytoncides into the air, create an atmosphere that resembles the outdoor recreation that people often lack in a noisy metropolis, and also can be used as an element of the corporate design. Vertical and container landscaping can not only complement the interior of the subject spatial environment of public buildings, but also act as an independent element of its design.

Key words: *phytodesign, phytomodule, vertical gardening, phytowalls, plants, interior design, public catering establishments, restaurant, design.*

Постановка проблеми. Вертикальне озеленення це новітній прийом монтування конструкцій із вмістом рослин не горизонтальним методом, а вертикальним – на стінах чи окремих підвісних конструкціях. Це один із технічно реальних способів ефектно сформувати озеленення в невеликих приміщеннях або оригінально та стильно вирішити дизайн інтер'єру громадської будівлі. Такі конструкції вимагають особливого, іноді професійного догляду, правильного підбору рослин та технологій реалізації об'єкта дизайну. Є безліч варіантів конструкцій для формування вертикального озеленення. Вдало підібрана та змонтована структура допоможе в майбутньому при експлуатації та догляді за даною системою, а правильний підбір рослин дозволить зробити композицію завершеною та гармонійною.

Аналіз досліджень. Тема фітодизайну широко розкрита науковцями, котрі вивчають роль зелених насаджень в дизайні інтер'єру та екстер'єру житлових та громадських будівель. Науковець Тимошенко В.О. висвітлює тему вертикального озеленення в Україні через аналіз сучасного стану та перспектив його розвитку (Тимошенко, 2020). Авторами публікації Солоненку В.І. та Ватаманюку О.В. розкрито сучасні напрямки вертикального озеленення та розроблена класифікація його видів (Солоненку, Ватаманюк, 2017). Практичне використання принципів сучасних технологій природних елементів у дизайні поліфункціональних громадських інтер'єрів висвітлили Шахрай Н.І. та Яценко І.І. (Шахрай, Яценко, 2015). Досліджено доцільність озеленення інтер'єру офісних приміщень та його вплив на людську діяльність науковцями Гнатюк Л.Р. та Шепелюк Х.С. У своїй статті вони розглянули принципи застосування фітодизайну при проектуванні та оздобленні робочого місця в офісному приміщенні (Гнатюк, Шепелюк, 2019). Дослідники Олешко О.П. та Петровська Ю.Р. розкрили поняття фітодизайну та його завдання, окреслили основні функції, а також роль ландшафтного дизайну при формуванні предметного середовища (Олешко, Петровська, 2020а).

Сформували критерії та ознаки підбору рослин при формуванні предметно-просторового середовища громадських будівель (Олешко, Петровська, 2020б).

Мета статті – визначити складові системи вертикального озеленення, а також переваги та недоліки даних конструкцій.

Виклад основного матеріалу. Фітодизайн – це новітня технологія використання рослин в інтер'єрах житлових та громадських будівель, яка формується для покращення середовища перебування людини за рахунок естетично-психологічних, санітарно-біологічних та декоративних властивостей. Однією зі складових фітодизайну є вертикальне озеленення, а саме комплекс енерго-ефективних та екологічних інженерно-технічних систем, що включають підбір та встановлення рослин, вентиляцію повітря, подачу і відведення води, інсоляцію та інші складові. Вертикальне озеленення – це напрямок ландшафтного благоустрою, що реалізує озеленення територій у вертикальній або інших напрямках, відмінних від первинної горизонтальної площини. Вертикальне озеленення дозволяє гармонійно вписати в сучасний інтер'єр елементи природи, економлячи при цьому простір приміщення. Елементами вертикального озеленення є так звані фітостіни і фіто-модулі, котрі можуть мати різні розміри і видовий склад рослин. Фітокартина це зменшений варіант фіто стіни, каркас якого зазвичай наповнюється лише стабілізованим мохом, до якого додаються в'юнкі рослини. Все частіше до вертикального та горизонтального озеленення додаються стильні акценти у вигляді різноманітних рослинних композицій, мініатюрних садів, флораріумів, палюдаріумів та інших флористичних творів (Malakar, Acharyya & Biswas, 2017).

За можливістю переміщення, фітоконструкції поділяються на стаціонарні та мобільні. Стаціонарні виконують роль «зелених стін» і монтуються в одному місці, з розрахунком на їх тривалу експлуатацію. Відповідно мобільні вертикальні конструкції мають можливість

переміщення та встановлення у будь яке інше місце за бажанням чи необхідністю (Kwok, Grondzik, 2018).

Для вертикального озеленення в інтер'єрах використовують фітомодулі. Такі конструкції додатково можуть бути обладнаними системою крапельного поливу і необхідним для рослин підсвічуванням. Конструкція легко кріпиться до стіни і проста у використанні. Фітомодулі без поливної системи – це варіант, розроблений у вигляді полиць з невеликим ухилом від стіни. Така конструкція приховує ґрунт з горщиками і максимально показує рослини. Фітомодуль – це система кріплення та пристосувань, яка дозволяє сформувати вертикальне озеленення в інтер'єрі та екстер'єрі будівель. Їх часто виконують у вигляді колони, піраміди, куба або навіть сфери. Основні вимоги до конструкції фітомодуля – це міцність та надійність, оскільки на нього додатково встановлюється система поливу і розміщуються рослини. Окрім естетичних функцій, вертикальне озеленення використовує як захисний бар'єр від пилу та сонячних променів, додатково очищає повітря від шкідливих домішок і наповнює його киснем, створюючи сприятливі мікрокліматичні умови, затишок та комфорт (Осиченко, Кузнецова, Ключко, 2016).

Фітомодулі можуть бути двох типів: відкритого (у вигляді відкритих полиць) та закритого типу (мають отвори для рослин на відстані, розраховані на певну кількість рослин і конкретний розмір горщиків). Вони обидва дозволяють висаджувати рослини безпосередньо в фітомодуль або встановлювати їх у горщиках. Закритий спосіб є більш практичнішим, через те, що горщики можна вільно переміщувати або повністю змінювати за потреби. Фітомодуль найбільш часто застосовується у приватних житлових просторах, водночас вертикальне озеленення (фітостіни, фітоперегородки, фітофасади) використовується більше в дизайні інтер'єрі громадських будівель (Солоненко, Ватаманюк, 2017).

Технології та конструкції реалізації вертикального озеленення. Основою модульних систем вертикального озеленення є використання фітомодулів, що кріпляться на її металеву основу. Ця технологія полягає у використанні модулів, наповнених родючим субстратом, що фіксуються на металевому каркасі та кріпляться до фасаду. В конструкцію каркасу заделегідь вмонтовується система крапельного поливу.

Модульна технологія дозволяє закріпити горщики на стіні, в яких вирощують в'юнки та звичайні рослини. Якщо система передбачає

сезонне використання, то рослини кріпляться на тимчасову та відносно легку металеву конструкцію, що створюється лише на один сезон із однорічних рослин. Така конструкція може складатися з різної кількості рослин, залежно від обраного розміру, а полив рослин може здійснюється як звичайним методом, так і автоматичним, оскільки ці системи призначені зазвичай не для частого поливу, а вода в невеликій кількості все ж зберігається в кожному з модульних блоків в кількості від 2 до 6-ти літрів, в результаті чого рослини можуть самостійно підживлюватися вологою. Такі конструкції можна придбати в готовому вигляді, або ж виконати їх самостійно.

Гідропонні системи (субстратна, водна, повітряна) – вирощування рослин відбувається без ґрунту, за рахунок світла, води та мінералів. В якості основи можна використовувати: мох-сфагнум, керамзит, гравій, гідро гель, кокосове волокно або стружку, перліт, вермикуліт чи мінеральну вату. У порівнянні з ґрунтом, гідропонний метод має більшу кількість переваг, оскільки в такому середовищі квіти швидше розвиваються, простішим є догляд, невелика вага конструкції, відсутність бруду та запаху вологої землі. В ній немає традиційних лотків та горщиків, що кріпляться до стіни, а система автоматичного зрошення мінімізує догляд за цими конструкціями (Blanc, 2008).

Для створення «зеленої» стіни потрібно ретельно підійти до вибору рослин, конструкції для їх висадки, забезпечити систему поливу та достатнє освітлення. Часто для таких систем використовують різні види сукулентів, мох, вічно-зелені трав'янисті багаторічники та напівкущі, які дозволяють зберігати привабливість фітостіни протягом усього року. Модульне озеленення з сукулентів відрізняється тим, що модуль цієї системи – вузький, вертикально розташований з ґрунтом, в який висаджуються малі сукуленти, а зверху натягується щільна сітка з дроту для підтримки рослин.

Найпопулярнішими для вертикального озеленення є декоративно-листяні рослини, так як їм не потрібне постійне яскраве сонячне світло та повсякденний догляд. У такі конструкції включають наступні рослини: плющ звичайний та його різновиди, філодендрон, хлорофітум, папороть, ліани, драцени, сансев'єрія, кротон, хлорофітум, різновиди фікуса, бамбук, заміокулькас, спатифіліум, антуриум, дифенбахія та інші.

Переваги та недоліки використання вертикального озеленення. Системи вертикального озеленення мають безліч позитивних переваг, з

яких найголовнішою є зволоження та очищення повітря від шкідливих бактерій та випарів. Вони впливають на формування мікроклімату, тому що діють на тепловий режим, вологість і ступінь рухомості повітря. Серед інших, слід назвати: високу екологічність, захист стіни будівлі листям від перегріву, економію площі приміщення, вони слугуючи засобом візуального збільшення простору, використовуючись у приміщеннях будь якого призначення та стає одним із компонентів створення корпоративного іміджу. На відміну від кімнатних рослин, такі конструкції займають відстань від стіни не більше 16-ти сантиметрів. Фітомодулі можна також вбудовуватися у ніші, використовувати для зонування середовища, створюючи позитивний психологічний вплив на людину. Серед недоліків – це технічна складність виконання конструкції, висока вартість зелених насаджень та необхідність дороговартісного догляду за рослинами.

Висновки. Однією зі складових фітодизайну є вирощування рослин на вертикальних поверхнях, що дозволяє їх кріпити за допомогою різноманітних конструкцій у вертикальному напрямку, неза-

лежно від площини їх проростання. За останні роки було створено безліч різних варіантів технологій вертикального озеленення від найпростіших із ручним поливом до автоматизованих, які контролюють температуру, вологість субстрату, мінеральний склад речовин та інші показники життєзабезпечення рослин, а також мікроклімат приміщення.

Різновидами вертикального озеленення є фітостіни, фітомодулі, фітокартини, котрі мають свої переваги та недоліки у використанні. Озеленення та засоби реалізації таких вертикальних конструкцій мають свої особливості, використовуючи різноманітні гідропонні системи, модульне озеленення та змішані технології. Основні фактори, що впливають на вибір рослин для комплексного озеленення предметно-просторового середовища це тематичність закладу, його розміри, загальна концепція та рівень освітленості приміщення. Сьогодні вертикальне та контейнерне озеленення може бути не лише доповненням архітектурного середовища громадських будівель, але й виступати самостійним елементом його оформлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Blanc P. *The Vertical Garden: From Nature to the City*. W.W. Norton & Company. New York, 2008. P. 20–136.
2. Гнатюк Л., Шепелюк Х. Використання фітодизайну в інтер'єрі офісного простору. Теорія і практика дизайну. Мистецтвознавство. Київ. 2019. Вип. 17. С. 31–39.
3. Kwok A., Grondzik W. *The Green Studio: environmental strategies for schematic design*. Italy: Elsevier. 2018. 389 p.
4. Malakar M., Acharyya P. & Biswas S. Vertical gardening for enlivening the ambiance *Journal of Crop and Weed*. 2017. Volume 13 (3). P. 89–93.
5. Солоненко В., Ватаманюк О. Класифікація видів вертикального озеленення в ландшафтному будівництві. Лісове та садово-паркове господарство. Київ. 2017. Вип. 5. С. 126–136.
6. Тимошенко В. О. Вертикальне озеленення в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Сучасні проблеми природничих наук: збірник матеріалів наукової інтернет-конференції молодих вчених. Мелітополь. 2020. С. 169–173.
7. Шахрай Н., Яценко І., Особливості сучасних технологій використання природних елементів у дизайні поліфункціональних громадських інтер'єрів. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Технічні науки. Київ. 2015. Вип. 3 (86). С. 296–301.
8. Олешко О., Петровська Ю. Фітодизайн як засіб озеленення та елемент предметно-просторового середовища. Проблеми теорії та історії архітектури України. Одеса. 2020. Вип. 20. С. 249–258.
9. Олешко О., Петровська Ю. Художньо-композиційні прийоми озеленення як засоби виразності в просторі міста. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: науково-технічний збірник. Київ, 2020. Вип. 56. С. 256–265.
10. Осиченко Г., Кузнєцова Я., Клочко Н. Конструктивні та життєзабезпечуючі системи реалізації вертикального озеленення в архітектурі. Архітектурний вісник КНУБА. Київ. 2016. С. 242–246.

REFERENCES

1. Blanc P. *The Vertical Garden: From Nature to the City*. W.W. Norton & Company. New York, 2008. pp. 20–136.
2. Hnatiuk L., Shepeliuk Kh. (2019). *Vykorystannia fitodyzainu v interieri ofisnoho prostoru*. [The use of phytodesign in the interior of the office space] *Teoriia i praktyka dizainu. Mystetstvoznavstvo – Theory and practice of design. Art history*, 17. 31–39. [in Ukrainian].
3. Kwok A., Grondzik W. *The Green Studio: environmental strategies for schematic design*. Italy: Elsevier, 2018. 389 p.
4. Malakar M., Acharyya P. & Biswas S. Vertical gardening for enlivening the ambiance *Journal of Crop and Weed*, 2017. Volume 13 (3). 89–93.
5. Solonenko V., Vatamaniuk O. (2017). *Klasyfikatsiia vydiv vertykalnoho ozelenennia v landshaftnomu budivnytstvi*. [Classification of types of vertical landscaping in landscape construction] *Lisove ta sadovo-parkove hospodarstvo – Forestry and horticulture*, 5. 126–136. [in Ukrainian].
6. Tymoshenko V. O. (2020). *Vertykalne ozelenennia v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku*. [Vertical landscaping in Ukraine: current state and development prospects] *Suchasni problemy pryrodnychkh nauk: zbirnyk materialiv*

naukovoï internet-konferentsii molodykh vchenykh – Modern problems of natural sciences: a collection of materials of the scientific Internet conference of young scientists. 169–173. [in Ukrainian].

7. Shakhrai N., Yatsenko I. (2015). Osoblyvosti suchasnykh tekhnolohii vykorystannia pryrodnykh elementiv u dyzaini polifunktsionalnykh hromadskykh interieriv. [Features of modern technologies of using natural elements in the design of multifunctional public interiors] Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu. Seriia : Tekhnichni nauky – Bulletin of the Kyiv National University of Technology and Design. Technical sciences, 3 (86). S. 296–301. [in Ukrainian].

8. Oleshko O., Petrovska Yu. (2020) Fitodyzain yak zasib ozelenennia ta element predmetno-prostorovoho sepedovys-hcha. [Phytodesign as a means of greening and an element of the subject-subject environment] Problemy teorii ta istorii arkhitektury Ukrainy – Problems of theory and history in the architecture of Ukraine, 20. 249–25. [in Ukrainian].

9. Oleshko O., Petrovska Yu. (2020) Khudozhno-kompozytsiini pryiony ozelenennia yak zasoby vyraznosti v prostori mista. [Artistic and compositional methods of landscaping as a means of expressiveness in the city space] Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia: naukovo-tekhnichniy zbirnyk – Modern problems of architecture and urban planning: scientific and technical collection, 56. 256–65. [in Ukrainian].

10. Osychenko H., Kuznietsova Ya., Klochko N. (2016) Konstruktyvni ta zhyttiezabezpechuiuchi systemy realizatsii vertykalnoho ozelenennia v arkhitekturi. [Constructive and life-supporting systems of implementation of vertical greening in architecture] Arkhitekturnyi visnyk KNUBA – KNUBA architectural journal. 242–246. [in Ukrainian].

УДК 75.041.5-055.2(477.411)»199»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-12>

Алла ПОЛИЩУК,
orcid.org/0000-0002-8923-7295
аспірантка факультету теорії та історії
Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури
(Київ, Україна) *alla.stankevich.p@gmail.com*

ЖІНОЧИЙ ОБРАЗ У ТВОРАХ КИЇВСЬКИХ ЖИВОПИСЦІВ 1990-Х РОКІВ

У статті досліджена семантика жіночих образів, які створювали київські художники наприкінці ХХ століття. Крос культурні дослідження свідчать про вагомість жіночого образу у розумінні культурних архетипів, з яких складається культурна ідентичність. Дослідники української культури підкреслюють особливий статус жінки та певну фемінну орієнтацію деяких вітчизняних патернів. Так, попри значущість маскулінності, зокрема образ козака-воїна, жіночому образу властиве ширше коло застосування: світотворення, продовження роду, підтримання коловертів життя пов'язане у нашій культурі з жінкою.

Компаративний аналіз живописних полотен свідчить, що саме у 1990-х рр. сформувалися або ж були знову повернуті у культурний простір сталі образи, котрі стали частиною національної культури. Зокрема, до таких належить образ жінки – захисниці, котрий присутній у двох іпостасях Покрови та більш войовничої Батьківщини-Матері, в якому поєдналися світська та сакральна частини жіночої сутності. Набув поширення й узагальнений образ Марії, у якому також поєднане земне і небесне та підкреслюється світла жіноча сутність. Цікавість до езотерики, релігії та містицизму а також легалізація еротизму знайшла відображення в сюжетах про ворожіння. У прагненні показати жінку, як вмістилище сакрального поза культом спонукало художників звертатися до первісного мистецтва, й втілювалося в образах з елементами трипільської культури, скіфської, половецьких ідолів тощо. Шукали митці і нову образність для зображення молодих дівчат, частіше спираючись на образ Берегині, материнства та підготовку до нього, то ж у жанрових роботах зображували дівчат за традиційною роботою як вишивка, ткацтво, робота в полі. Торкалися й теми старіння, частіше на двох полярних точках: самотність та спокійна старість в колі родини. Загалом вивчення живописних творів дає підстави стверджувати, що художники свідомо прагнули усвідомити жіночу сутність у нових реаліях. Спираючись на культурний спадок, прагнули створити і нову художню образність і нову пластику, відходячи від жорстких обмежень офіційного мистецтва.

Проведене дослідження свідчить про актуальність теми серед фахівців. Проте значна кількість пробілів та тривалий період пригнічення розвитку українського мистецтва та культури загалом потребують подальших наукових розвідок, які дозволять відокремити питома українські патерни від привнесених зовні за період окупації культури.

Ключові слова: київський живопис, жіночий образ, неоміфологізм у живописі, живопис київських митців 1990-х років, Покрова, образ Берегині.

Alla POLISHCHUK,
orcid.org/0000-0002-8923-7295
Postgraduate at the Faculty of Theory and History of Art
National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) *alla.stankevich.p@gmail.com*

THE FEMALE CHARACTER IN THE WORKS OF KYIV PAINTERS OF THE 1990S

The paper explores the semantics of female characters created by Kyiv artists in the late twentieth century. Cross-cultural studies show the importance of the female image in understanding the cultural archetypes that make up cultural identity. Researchers of Ukrainian culture emphasize the special status of women and a certain feminine orientation of some national patterns. Thus, despite the significance of masculinity, in particular the image of the Cossack warrior, the female image has a wider range of applications: world creation, procreation, and maintaining the cycle of life are associated with women in our culture.

A comparative analysis of paintings shows that it was in the 1990s that stable images were formed or reintroduced into the cultural space and became part of the national culture. In particular, these include the image of a woman as a protector, which is present in two hypostases of the Intercessor and the more militant Motherland, combining the secular and sacred parts of the female essence. The generalized image of Mary, which also combines the earthly and the heavenly and emphasizes the light feminine essence, became widespread. The interest in esotericism, religion, and mysticism, as well as the legalization of eroticism, is reflected in stories about fortune telling. In an effort to show a woman as a container of the sacred beyond the cult, artists turned to primitive art and embodied it in images with elements of Trypillian culture,

Scythian, Polovtsian idols, etc. Artists also searched for new imagery to depict young girls, often relying on the character of the Berehynia, motherhood, and preparation for it, so in genre works they depicted girls doing traditional work such as embroidery, weaving, and fieldwork. They also touched upon the topic of aging, more often at two polar points: loneliness and quiet life in the family circle. In general, the study of paintings suggests that the artists consciously sought to realize the female essence in the new realities. Relying on the cultural heritage, they sought to create a new artistic imagery and a new plasticity, moving away from the strict limitations of official art.

The research shows the relevance of the topic among specialists. However, a significant number of gaps and a long period of suppression of the development of Ukrainian art and culture in general require further research that will allow us to separate the specifically Ukrainian patterns from those introduced from outside during the occupation of the Ukrainian culture.

Key words: *Kyiv painting, female character, neomythologism in painting, painting by Kyiv artists of the 1990s, Intercession, image of the Berehynia.*

Постановка проблеми. Мистецтво початку доби Незалежності безпосередньо вплинуло на формування нової образотворчості та неоміфології молодій державі. Яскравість явища мистецтва 1990-х зумовлює постійний інтерес з боку дослідників мистецтва, тож окремі аспекти живопису 1990-х рр. добре вивчені. Попри це залишається і темні плями, особливо це стосується представників фігуративного живопису. Зважаючи, що окремі образи та сюжети міцно вкоренилися й сприймаються як частина культурного коду, існує потреба ґрунтовного дослідження. Жіночий образ – один з ключових для української культури, однак залишається недостатньо вивченим.

Мета За допомогою компаративного та аналітичного методів визначити найпоширеніші жіночі образи у 1990-х рр. у творах київських живописців.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі дослідження про семантику жіночого образу в українському образотворчому мистецтві наразі відсутні, хоча жіночих образів побіжно торкалися ледь не всі дослідники українського мистецтва. Міждисциплінарним компаративним дослідженням українського міфу, як поняття займається В. Личковах (Личковах, 2021). Аналізуючи літературні джерела та візуальні мистецтва він формулює основні образи та мотиви, а також наводить їх семантику саме у вітчизняному контексті. Проте жіночий образ, окрім материнства, не належить до кола професійної зацікавленості. О. Вячеславова (Вячеславова, 2006) також досліджує поняття «міф» та неоміфи у нашій культурі. Зокрема, дослідниця вивчає семантику терміну та особливості рефлексій сакрального у мистецтві. Г. Глеба підготувала для Культурного проекту лекцію «Жіночий образ в українській мітології та візуальній культурі» (Глеба, 2022), в якій у широких хронологічних межах (фактично все ХХ ст.) дослідниця на окремих творах мистецтва наводить образи, які були найпопулярнішими серед митців. Г. Глеба здійснює аналіз семантики окремих жіночих образів, притаманних українській культурі загалом, не фокусуючись на метаморфозах того

чи іншого образу. Загалом, розлоге дослідження більшою мірою зосереджене на змісті образу та його проявах у різних аспектах культури, а не на його естетиці.

Точкові дослідження присвячені окремим питанням київського живопису здійснює Г. Склярченко (Склярченко 2012, 2016). Їй належить значний доробок у вивченні мистецтва Києва кінця ХХ ст. як явища в цілому так окремим персоналіям. Присвячені київському мистецтву й окремі статті О. Петрової (Петрова, 2015), цінність яких полягає також у тому, що вона також митець, живописець, тож аналізує окремі аспекти саме з позиції митця. Таке твердження буде справедливим і по відношенню до Г. Вишеславського (Вишеславський, 2008), котрий і художник і фаховий мистецтвознавець та теоретик мистецтва. як представник культурного явища «паркомуні» він володіє вагомим архівом артефактів з яскравого періоду київського мистецького життя 1990-х рр. У поєднанні з аналітичним та кроскультурним підходами, це робить його бездоганно структуровані статті унікальними свідченнями про культуру періоду загалом.

Результати дослідження. Жіночий образ один з ключових для української культури, як і земля. Власне, якщо спрощувати до мета-образів, то ці два концепти будуть ключовими, адже і солярні символи чоловічий образ, як і маскулініть загалом, займають другорядні позиції. Постать жінки у нашій культурі з давен сакралізувалася, жінка наділялася містичними знаннями та вміннями, причому як позитивними так і не дуже. Окремо слід відзначити, що відьомству не надавалося різко-негативного значення. Це, радше, було свідченням особливої мудрості, ніж належності до темних сил (Глеба, 2022). Проте у добу бароко набуває популярності образ Покрови, жінки-захисниці, що пов'язане, передусім, з розквітом Козацької Січі та постійної участі козаків у битвах. Потреба у заступництві та підтримці змістила фокус з юності та чистої краси на більш утилітарний. Сприяв цьому й культ Діви Марії у католи-

цизмі, котрий потрапив у родючий ґрунт: світоглядно активна роль жінки.

У 1990-х рр. разом з рефлексіями на давнє українське мистецтво художники знову звертаються до образу Покрови. Введення сакральних постатей та іконописної стилістики у світський живопис взагалі притаманний першим десятиліттям Незалежності, особливо ж це стосується образу Марії. Частіше митці зображували її як узагальнену сакралізовану оду жіночій сутності, котра вміщує увесь спектр романтизованих чеснот: чистоту, співпереживання, вірність, підтримку, інтуїтивну «природну» мудрість і т.д. До таких, зокрема, належить полотно В. Гарбуза «Марія», в якому митець поєднує православний образ з дохристиянськими сонячними культами.

Звернення до мотиву саме Покрови частіше зустрічається у митців, котрі тяжіють до барокової стилістики та звертаються до історичним чи фольклорних тем: М. Стороженко, Ф. Гуменюк, В. Барінова-Кулеба. Узагальнено-філософське трактування Покрови створюють Ю. Компанець («Батьківщина-мати») та О. Мельник («Русь»), де окрім образу захисниці вводяться допоміжні знакові елементи, котрі поглиблюють розвиток сюжету. Ще одна іпостась жіночої сутності, котра перейшла у живопис з сакрального мистецтва – Оранта, котру зображали М. Стороженко, Ф. Гуменюк. Вона була популярна саме серед київських митців завдяки, передусім, неперевершеним мозаїкам Софійського собору, та все ж поступається Покрові.

Не можна оминати увагою кроскультурний універсальний образ матері, причому у різних контекстах, де прихована різна семантика образу: щастя материнства як у Г. Виродової-Гот'є («Стиглий яблука»), О. Івахненко («Одвічне»). Часто зустрічається сюжет з зображенням молодої родини: мати, батько й дитя, частіше хлопчик, що одночасно натякає й на біблійний сюжет: О. Лопухов «Українці», М. Романишин «Джерело», «Щастя» та інш. У цих сюжетах немає прихованого змістового навантаження, адже сенс знаходить на поверхні й зчитується одразу: сенс життя у самому житті, де щастя складається з простих природних речей – родини та дітей, а сутність жінки зводиться до продовжувачки роду та хранительки родинного вогнища – Берегині. І якщо сцени родинного життя будуть зустрічатися дедалі рідше а з 2000-х перейдуть фактично на маргінес, то образ Берегині міцно закріпиться у мистецькому просторі і досить скоро стане одним з неоміфів національної культури.

Під впливом загальної атмосфери свободи та зняття табу з чуттєвості не лише у живописі а й суспільстві загалом, в образі Берегині еротизм подекуди виступатиме значно більше, ніж материнство. Естетичність жіночого тіла та привабливість юності – запорука популярності теми як серед митців так і серед глядачів. Проте все ж у 1990-х рр., коли у художників з'явилася свобода зображення юних дівчат також урізноманітнилися та ускладнилися: додалося більше гри, чуттєвості та, подекуди, містицизму. Останнє також є своєрідною відзнакою доби, коли з'явився запит на містику, езотерику, альтернативні вірування, захоплення старообрядницькими системами і т.і. Всі ці суспільні захоплення знайшли відображення й у живописі.

Тема ворожіння була по-справжньому популярною, оскільки в ній було відлуння українського міфу про жінку, яка є сполучником між земним і божественним. Зовсім різні за семантикою, змістом та настроєм картини В. Барінова-Кулеба («Ворожіння»), О. Белянський «В ніч на Івана Купала», солярні цикли В. Гарбуза та інш. Окремо слід розглядати живописні твори, написані на тему обрядових ворожінь (В. Барінова-Кулеба, Ф. Гуменюк). Попри тематичну схожість, міфологеми полотен зовсім різняться, адже в основі останніх – фольклор та народні традиції, в той час як містичні картини переважно спираються на первісні вірування та національні культурні міфи про жінку, як сакральну сутність. До цієї ж міфологізованої сутності можна віднести й рефлексії на давні дохристиянські культури, як скіфську та трипільську, котрі також стали частим мотивом серед художників (Т. Сільваші «Танок», З. Якимашенко «Оголені, що стоять», В. Хомков «Трипільська мадонна», полотна В. Гарбуза.

Деякі представники реалістичного живопису впродовж 1990-х рр. продовжують звертатися до теми жінки-трудівниці, популярна у 1960–1970-х рр.. Проте подача образу змінюється – з акту праці акцент зміщується на самих жінок. До вдалих, з художнього погляду, прикладів можна віднести картини В. Виродової-Гот'є («Вишивальниці»), В. Барінової-Кулеби («Сорочинський ярмарок»), («Дівки прядуть»), О. Гордієць («На весільну сорочку»), де заняття сприймається як композиційний елемент а не змістовий. Змінилися й заняття, за якими зображали жінку: в абсолютній більшості тут теж відобразилися уявлення про питомо жіночі заняття: вишивання та робота на землі.

Образ, рефлексії на який є чи не у кожного живописця – Україна. Серед представників стар-

шого покоління він частіше втілювався від мета-образу «Батьківщини-Матері», котрий набув широкої популярності у республіках радянського союзу. Часом у поєднанні з сакральними елементами, як у Ю. Компанця («Батьківщина-Мати»). Розповсюдженням було також звернення до барокової пластики Ф. Гуменюк («Вечір тихий»). Набуває поширення й пом'якшений варіант цього образу – як молодій дівчині або жінки, частіше у національному строї. Вже згодом цей образ зазнає метаморфоз і через два десятиліття у ньому не залишиться войовничості, аж до 24 лютого 2023, коли знову стане актуальним образ сильної жінки-захисниці.

Окрема складна тема – зображення літніх жінок. Ейджизм, притаманний ХХ ст., особливо у радянському союзі, проявляється у відсутності зображення щасливих літніх людей, окрім як у колі родини. Що ж до жінок старшого репродуктивного віку, то вони майже зникають з сюжетів. Переважно, їм відведені дві ролі: бабусі, та самотньої літньої жінки. Обидві іпостасі пов'язані між собою, точніше, це один образ але з більшою або меншою успішністю завершення життя. Болісна самотність літньої людини зображена на полотнах В. Барінової-Кулеби, М. Соченко («Бабуся Одарка, внуки не приходять»), Н. Марченко («Повсячені яблука»), Л. Воєдило («Пасатораль»).

Висновки. Компаративний аналіз демонструє, що деякі образи міцно закріпилися та стали частиною вже сучасної української культури: Березина, міфологізована сутність, яка може як допомогти так і зашкодити (Мавка, відьма, ворожка), а також тендітна та сильна жінка-захисниця. Залежно від історичних подій та суспільного запиту захисниця може бути більше або менше активною та войовничою (спектр між чистою Покровою та Батьківщиною).

Традиційно, представники школи реалістичного живопису створювали більш конкретні та чіткі образи (В. Барінова-Кулеба, В. Виронова-Готьє, Ф. Гуменюк). В той же час митці, котрі експериментували зі стилістикою своїх творів частіше поєднували кілька міфологем в одному образі (А. Фурлет, В. Гарбуз, Ю. Компанець). Підсумовуючи, можна стверджувати, що у жіночих образах відобразилися не лише уявлення про жінку загалом, а й культурні архетипи, котрі безпосередньо впливали на самовизначення. Також справедливим буде твердження, що у 1990-х рр. закладалося формування нових міфів про Незалежну Україну. Звертаючись до надбань попередніх епох, починаючи від первісних й через усі історичні злами, вбираючи у себе світоглядні норми, традиції та вірування, митці створювали не лише нову художню образність, а й формували нові міфологеми національної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глеба Г. Жіночий образ в українській мітології та візуальній культурі. Відкрита лекція Культурного проекту. *Культурний проект, ютуб-канал*: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BS42UHjyMeQ> (дата звернення 25.05.23)
2. Вишеславський Г. Художні процеси у сучасному мистецтві України 1990-х рр. *Сучасне мистецтво*. 2008. № 5. с. 7–63.
3. Вячеславова О.А. Семантичний аналіз концепту „міф” в мистецтвознавстві. *Філософські дослідження*. 2006. № 5. С. 154–164.
4. Личковах В.І. Історія української естетичної думки. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 388 с.
5. Складенко, Г., Кулівник М. Інша історія. Мистецтво Києва од відлиги до перебудови : кат. вист. Київ: Аукціонний дім «Дукат» 2016. 187 с.
6. Складенко Г. Барінова О. Міф «Українське бароко» : каталог виставки (27.04.2012-28.08.2012, Київ) Київ : Майстер книг, 2012. 192 с.
7. Петрова О. Третє Око : Мистецькі студії : Монографічна збірка статей. Київ : Фенікс, 2015. 480 с.

REFERENCES

1. Hleba H. (2022) Zhinochyi obraz v ukrainiskii mitologii ta vizualnii kulturi. Vidkryta leksiia Kulturnoho proektu [Female image in Ukrainian mythology and visual culture. Open lecture of the Cultural Project.] Youtube channel: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BS42UHjyMeQ> zvernennia 25.05.23 [in Ukrainian]
2. Vysheslavskiy H. (2008) Khudozhni protsesy u suchasnomu mystetstvi Ukrainy 1990-kh rr. [Artistic processes in the modern art of Ukraine in the 1990s.] Suchasne mystetstvo: Nauk. zb/ In-t problem suchas. mys-va AMU, Modern art. Institute of Contemporary Art Problems: coll. of science papers. 5. P. 7–63. [in Ukrainian]
3. Viacheslavova O.A. (2006) Semantichnyi analiz kontseptu „mif” v mystetstvoznavstvi [Semantic analysis of the concept of “myth” in art history] Filosofski doslidzhennia: Zb. nauk pr. Skhidnoukr. nats. un-tu im. V.Dalia. Philosophical studies: Collection. of Sciences. Eastern Ukrainian National Institute named Dal'. 7. P. 154–164. [in Ukrainian]
4. Lychkovakh V.I. (2021) Istoriia ukrainskoi estetychnoi dumky. [History of Ukrainian aesthetic thought.] Kyiv: Tsentruchbovoi literatury [in Ukrainian]

5. Skliarenko H. Kulivnyk M. Insha istoriia. Mystetstvo Kyieva od vidlyhy do perebudovy (2016): kat. vyst. [Another story. Art of Kyiv from the thaw to reconstruction: cat. ext.] Kyiv: Auktsionnyi dim "Dukat" [in Ukrainian]
6. Skliarenko H., Barshynova O. Mif "Ukrainske baroko" (2012): katalog vystavky (27.04.2012-28.08.2012, Kyiv) (2012) [The myth of "Ukrainian Baroque": exhibition catalog (27.04.2012–28.08.2012, Kyiv)] Kyiv: Maister knyh [in Ukrainian].
7. Petrova O. (2015). Tretye oko: Mystetski studiyi (Monohrafichna zbirka statey) [The third eye: Artistic studies (Monographic collected papers)] Kyiv: Feniks. [in Ukrainian]

Аліна ПОПОВА,

orcid.org/0000-0001-5534-073X

*аспірантка кафедри академічного і естрадного вокалу та звукорежисури
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) aleftinapopova@yahoo.com*

ЄВРОПЕЙСЬКІ ДЖАЗОВІ ШКОЛИ

Мета статті – дослідити основні європейські джазові школи та освітити становлення та розвитку європейських джазових шкіл. **Методологія дослідження** базується на застосуванні методів аналізу (для здійснення музикознавчого аналізу творів та технік виконання), освітлення та порівняння (для здійснення аналізу різних джазових витоків та формування шкіл) й узагальнення (для формування висновків статті). **Наукова новизна** дослідження полягає у висвітленні становлення та розвитку різних основних джазових шкіл Європи. **Висновки.** Протягом своєї історії джазове мистецтво пройшло непростий шлях свого розвитку, розповсюдження та освоєння в різних країнах Європи та світу. Джаз висвітлюється та позначається як імпровізаційний вид музичного мистецтва, саме тому має свою низку особливостей. Однією з найголовніших характеристик сучасного світового джазового процесу, на нашу думку, є наявність великої кількості джазових шкіл, що сформувались не тільки у різних країнах світу, а й у різних їх регіонах. Джазові течії та композиції якнайкраще висвітлюють історичні події того чи іншого регіону та дух і настрої тогочасних джазменів-віртуозів. Унікальність та особливість європейського джазу полягає в боротьбі за свободу та незалежність в мистецтві на шляху становлення та розвитку. Слід зауважити, що розвиток та розповсюдження джазу продемонстрував унікальний синтез різних музично-культурних шарів. Не дивлячись на історично-політичні складності в різні часи, джазове мистецтво стало одним із важливих аспектів культурно-мистецького відродження Європи. Сучасні європейські джазові виконавці та фестивалі неодмінно мають вплив на розвиток джазового музично-культурного життя світу та України. Також слід зазначити, що сучасний європейський джаз ще на шляху свого стрімкого розвитку та має характерні полістилістичність мислення та постійні експерименти.

Ключові слова: джаз, джазова школа, ясс, експеримент, техніка, віртуоз, джазмен.

Alina POPOVA,

orcid.org/0000-0001-5534-073X

*Postgraduate student at the Department of Academic and Variety Vocal and Sound Directing
National Academy of Management of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) aleftinapopova@yahoo.com*

EUROPEAN JAZZ SCHOOLS

The purpose of the article is to investigate the main European jazz schools and to shed light on the formation and development of European jazz schools. **The research methodology** is based on the application of methods of analysis (for the musicological analysis of works and performance techniques), clarification and comparison (for the analysis of various jazz origins and the formation of schools) and generalization (for the formation of the conclusions of the article). **The scientific novelty** of the research lies in the coverage of the formation and development of various major jazz schools in Europe. **Conclusions.** Throughout its history, jazz art has gone through a difficult path of its development, distribution and mastery in various countries of Europe and the world. Jazz is highlighted and marked as an improvisational form of musical art, which is why it has its own set of features. One of the most important characteristics of the modern world jazz process, in our opinion, is the presence of a large number of jazz schools that were formed not only in different countries of the world, but also in their different regions. Jazz currents and compositions highlight the historical events of one or another region and the spirit and mood of jazz virtuosos in the best possible way. The uniqueness and peculiarity of European jazz lies in the struggle for freedom and independence in art on the way of formation and development. It should be noted that the development and spread of jazz demonstrated a unique synthesis of various musical and cultural layers. Despite the historical and political difficulties at different times, jazz art became one of the important aspects of the cultural and artistic revival of Europe. Modern European jazz performers and festivals definitely have an impact on the development of the jazz musical and cultural life of the world and Ukraine. It should also be noted that modern European jazz is still on the path of its rapid development and is characterized by polystylistic thinking and constant experiments.

Key words: jazz, jazz school, jazz, experiment, technique, virtuoso, jazzmen.

Актуальність теми дослідження. Ця наукова стаття присвячена дослідженню та освітленню

різних європейських джазових шкіл. Дана робота зумовлена необхідністю висвітлення шляху ста-

новлення та розповсюдження джазового мистецтва в різні роки на території Європи.

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз досліджень і публікацій щодо різних джазових шкіл в Європі та в Україні виявляє різностороннє освітлення тематики. Найбільш вагомими працями, якими займалися закордонні та вітчизняні автори в досить різні роки, є роботи таких авторів, як В. Хельвінг, А. Азріль, В. Конен, Ю. Панасьє, Т. Леман, Д. Декстер, Р. Братфіш, Д. Коллієр, Д. Юен, Є. Овчинников та інші. Можна виділити такі основні тематики робіт:

- теоретичні роботи з академічним спрямуванням,
- оглядові роботи про джаз,
- проблематика джазу,
- роботи про джаз, в яких поєднано та оглянуто ознаки класичного музикознавства та просвітницьких видань.

Джазові школи Франції та Польщі – найбільш вагомі в Європі й мали великий вплив на подальше поширення та розвиток джазу на думку вищезазначених дослідників. З огляду на все більше посилення інтересу до джазу як одного з найбільш розповсюджених та демократичних видів музичного мистецтва сьогодні, актуальним видається дослідження провідних європейських шкіл, що «задають тональність» сучасного джазового виконавства. **Мета статті.** Освітлити, дослідити та проаналізувати різні джазові школи Європи.

Виклад основного матеріалу. Практично відразу після Першої світової війни джазові записи стали розповсюджуватись по всьому світу, звичайно не оминаючи Європи. Унаслідок цього вже на початку 20-тих років ХХ століття джаз став елементом масової європейської культури, залишаючись, проте, відносно «екзотичним» явищем. Справжнє визнання в Європі прийшло до джазу вже після Другої світової війни.

Початок активного становлення та розвитку європейських джазових шкіл припадає на 60–70-ті роки ХХ століття. Саме в цей час джазова музика в Європі починає поступово набувати своєї стильової оригінальності, що в першу чергу базувалась на «класичній і фольклорній спадщині Старого Світу не меншою мірою, ніж на американських джазових ідіомах» (Супрун, 2013: 307–321).

Становлення європейського джазу має свої характерні риси, пов'язані з особливостями розвитку музичного мистецтва тогочасної Європи. Зокрема, європейська академічна музика перших десятиліть ХХ століття характеризується надмірним інтелектуалізмом, ускладненістю традиційних музичних творів, їх музичної мови (передусім – гармонії та ладо тональності).

З огляду на це, відмінне сприйняття джазу європейським суспільством видається цілком закономірним. Поступово мова європейського джазу ускладнювалася, спричиняючи «появу “нового академізму”, у якому важко виділити джазові або класичні елементи» (Супрун, 2013: 307–312), а як наслідок – виникнення «джазінгу».

Звичайно, що сьогодні джаз, як музичне мистецтво, поширений по всій Європі. Але все ж таки схарактеризувати та розглянути треба його культурні осередки та «столиці», а саме Франція та Польща.

Французький джаз пройшов складний і тривалий шлях становлення, «виживання» та розвитку. Джаз дістався Франції разом з афроамериканськими солдатами часів Першої світової війни, які воювали на Західному фронті. Популярність цього виду музичного мистецтва сприяла тому, що в 1930-ті роки джаз став символом боротьби з колоніалізмом, поставши у творчості, зокрема, співачки Жозефіни Бейкер, гітариста Джанго Рейнхардта, а також скрипаля й піаніста Стефана Грапеллі. Останні були фундаторами одного з перших джазових колективів у Європі – джазового квінтету “Quintette du Hot Club de France”.

Друга світова війна призвела до певного джазового затишшя, що було обумовлено призовом на фронт одних джазових виконавців й еміграцією інших. Водночас Шарль Делоне, редактор найбільш впливового джазового видання Франції 1930–40-х років – журналу «Джаз Хот», організував в окупованій нацистами Франції низку джазових концертів, які відзначалися високою популярністю (загалом за період окупації таких концертів було проведено 80).

Цікаво, що з метою розвитку джазу під час нацистської окупації, Шарлю Делоне та іншим доводилося вдаватися до певних хитрощів. Так, низка музикальних критиків навмисно називала джаз суто французьким створінням і навіть доводила його французькі витоки. Це було зумовлено заборною німецьких окупантів транслювати на території Франції будь-яку іноземну музику, і особливо американську. Така робота, звичайно, не дала занепасти унікальному французькому джазовому мистецтву, а навпаки – доповнила звичний усім джаз оригінальним і неповторним французьким колоритом, а також низкою новаторських ідей. Зокрема, Джанго Рейнхардт був першим виконавцем, який спробував поєднати у своїй музиці американські ритми джазу з традиційними циганськими мелодіями.

Французький джаз із часом пройшов різні поєднання та синтезування. В працях різних

дослідників згадується про поєднання джазу з французькими та латинськими стилями музики. В першу чергу ідеться про поєднання так би мовити «класичного» джазу з різними елементами шансону, танго та боса-нова. Також слід згадати про стилістичні експерименти в жанрах лаундж та ейсид-джаз. Французькі джазові виконавці сучасності досить часто поєднують джаз із електронною, народною та роковою музикою. Що стосується суміщення джазу з роковою музикою, то чітко простежується найчастіше використання саме стильових відналужень року таких, як психоделіка, прогресів, панк-рок та інші. Найяскравішими представниками французького джазового мистецтва нового покоління, на нашу думку, є такі музичні колективи: “Nouvelle Vague”, “Art Zoyd”, “Gotan Project”, “Karpatt” та ін.

Творчість гурту “Nouvelle Vague” (фр. “нова хвиля”); назва колективу – це своєрідна гра слів, що демонструє близькість виконавців як до стилю нью-вейв, так і до французького мистецтва взагалі та напрямку французького кіномистецтва “нова хвиля” зокрема) представлена насамперед кавер-версіями популярних панк-рок-, постпанк- і нью-вейв-композицій, аранжованих у стилі боса-нова. Наприклад, уже в першому альбомі, який мав аналогічну назву – “Nouvelle Vague”, група відновила класику періоду нью-вейв, відтворивши старі композиції (насамперед пісні гуртів “Depeche Mode”, “ХТС”, “Modern English”, “The Clash”, “Joy Division”, “Tuxedomoon”, “The Undertones” та інших колективів) у стилі боса-нова. Зокрема, акустичну основу пісень було доповнено танцювальними ритмами. Вокальні партії становили суміш культур, оскільки виконувалися співачками з різних країн (Франції, Бразилії, США).

Інший французький гурт – “Art Zoyd” – поєднує у своїй творчості авангардну електронну й академічну класичну музику, фрі-джаз і прогресивний рок.

Паризька група “Gotan Project” у своїй творчості використовує ритми танго (основний компонент), доповнюючи їх різними електронними елементами (семплами, бітами й брейками). Танго як основа творчості групи задекларовано вже в назві: gotan – слово, утворене від tango внаслідок мовної гри, характерної для соціолекту лунфардо, принципом якого є перестановка складів у словах.

“Karpatt” – франко-каталонська музична група з Парижа. Пісні, виконувані членами її колективу, належать переважно до жанру «нового шансону» й каталонської « нової пісні». Причому, гурт активно залучає до своєї творчості велику кіль-

кість музичних джерел: боса-нова, сальса, реггей, блюз і джаз-мануш.

Загалом, як бачимо, для французького сучасного джазу характерна в першу чергу полістилістичність мислення та постійні експерименти із змішування різних сучасних музичних напрямків.

Ще одним великим осередком джазового мистецтва та найбільш джазовою країною Європи є Польща. Польща, Краків – саме тут джаз, як музичне мистецтво, зміг набути особливої популярності на шляху самостійного становлення та розвитку. Історія польського джазу мала різні етапи становлення та розвитку, та відкрила світу легендарних джазменів, які в свою чергу славилися унікальним звучанням та незалежною історією.

Попри те, що найчастіше точкою відліку польського джазу називають період після закінчення Другої світової війни, перші джазмени-віртуози з’явилися в Польщі набагато раніше, ще в 20-30х роках минулого століття. Одними з перших польських музикантів, у виконанні яких поляки у 1923 році могли почути джазові композиції, були Зигмунт Карасинський і Шимон Каташек. Їхній творчий дует виступав у клубах і театрах Варшави, а в середині 1930-х років навіть гастролював Європою.

1930-ті роки вважаються часом поштовху у розвитку джазу в Польщі. В той час в Європі, тікаючи від гітлеровського режиму, досить багато музикантів єврейського походження, особливо з Німеччини, були вимушені переїхати до Польщі.

Найяскравішими виконавцями польського джазу того періоду, на наше переконання, є саксофоніст Ервін Вохеллер і трубаач Едді Рознер.

Едді Рознер, ще відомий під прізвиськом «Білий Армстронг» чи «король джазових віртуозів», один із найпопулярніших в ті часи джазменом, чий записи були декілька разів під забороною. Він неодноразово гастролював із своїм колективом по країнах Європи (Латвія, Данія, Угорщина, Нідерланди) і навіть записав у Франції декілька альбомів для французького відділення Colambia records. Внесок Едді Рознера в розвиток джазу тих часів вважається одним із найбільш значущих, а польський джаз 1920–1930 років – одним з найкращих на теренах Європи.

У повоєнні роки джаз в Польщі, як і в інших країнах Східної та Центральної Європи, які в свою чергу були під контролем окупаційної влади СРСР, був під забороною та не визнавався. Проте занепаду цього популярного мистецтва не відбулося: польська молодь не виявила любові до нового порядку і тому джаз отримав так званий

«катакомбовий» розвиток, що тільки посилив його популярність. Водночас, через обмеження окупаційної влади щодо закордонних поїздок, польський джаз того періоду практично не міг взаємодіяти з музикою західних джазменів, що неминуче спричинило слабкість і певну обмеженість виконання. Однак з іншого боку це обмеження дало можливість польському джазу розвиватись автономно та виробити свій власний стиль звучання, заснований на взаємодії традиційних джазових прийомів з польським фольклором та з академічною авангардною музичною культурою того часу.

Одними з лідерів підпільного джазу та перших виконавців зазначеного періоду розвитку польського джазу є група «Melomani». Одним з головних досягнень групи «Melomani» є вивід польського джазу на офіційний рівень у межах джазового концерту у січні 1958 р. До складу гурту входив Кшиштоф Комеда, якого досі вважають найкращим джазменом в історії Польщі. Саме він, як найбільш вагомий у музичній історії Польщі джазмен, зміг стати прикладом для музикантів та вивів джазові композиції на новий рівень – зміг донести джаз до масового слухача та завоювати нових прихильників. Для музики Коменти притаманні унікальні звучання джазу, в якому поєдналися лірика та романтизм. Кшиштоф Комеда видав тільки один альбом “Astigmatic” у 1965 році, але це не завадило цьому альбому увійти в історію та досі триматися в сотні найбільш авторитетних.

Не дивлячись на політичну ситуацію в Польщі, саме на 1950–1960-ті роки припадає розквіт творчої інтелігенції та період музичної «відлиги», а зацікавленість джазом постійно зростала. У ті часи джазове мистецтво перетворилось на символ культурного відродження Польщі. Джазові композиції стають більш зрілими та стилістично різноманітними, а виконання – більш складним та якісним. Шляхом постійних експериментів, польські музиканти шукали власне звучання. Для того періоду характерні такі основні джазові напрями: традиційний джаз (диксиленд), мейнстрім (стрейт-ехед джаз) та фрі-джаз (авангардний).

Знаковими для польського джазу були і 1970-ті роки. Саме в цей період стали відомими такі віртуози, як піаніст та композитор Адам Макович, Міхал Урбаняк, Збігнев Намисловський, кожен з яких грав свій особливий, унікальний джаз. Збігнев Намисловський успішно поєднує сучасний джаз, гармонійне звучання й свінг із традиційним польським фольклором. Піаніст Адам Макович у своїх композиціях інтерпретує

класиків у яскраво вираженій манері індивідуальної гри, у якій наявні американські джазові традиції. У творчості Міхала Урбаняка також простежуємо вплив американського джазу, традиції якого тісно переплетені з елементами фольклорної музичної традиції Польщі.

У 1990-х роках в польському джазі з’являється нова течія – ясс. Дослідники визначають його як черговий творчий експеримент у джазовій музиці на теренах Польщі у вигляді імпровізації з елементами фолку, панк-року й техно.

Першим ясовим альбомом можливо рахувати “Tance Bydgoskie” гурту “Trytony”. Ясовий характер був особливо підкреслений в композиції “Die Moderne Metempsychosis-Zazuly”. В цьому альбомі слухачі можуть відчути поєднання елементів джазу, імпровізації (достатньо бурхливої), музику Бартока, голоси птахів тощо – саме це дає можливість нам визначити цей альбом як самотутній, неоднорідний та оригінальний, не схожий на вже існуючі твори.

Успішним дебютуючим гуртом був “Milosc” з однойменним альбомом. Гурт виконував дуже якісний та доволі експресивний джаз, що дало їм змогу отримати широку аудиторію. Слід зазначити, що гурт зміг не тільки зайняти високі позиції в джазових рейтингах, а й записати альбоми з легендарним Лестером Бойі. Варто також додати, що альбоми “Taniec Smoka” (1994) та “Asthmatic” (1996) відрізнялись від першого “Milosc” своєю більш “ясовістю”. Напевно, саме тому гурт “Milosc” досі вважається прикладом для інших колективів цього музичного напрямку. Деякі дослідники та музикознавці вважають, що ясс як течія припинив своє існування саме після розпаду гурта “Milosc”.

Також, освітлюючи ясс, слід згадати такі гурти, як: “Lostok”, “Kury”, “Mazzoll & Arrhythmic Perfection”, “Perplex” та “Kablox”.

Сучасні джазмени в Польщі представлені двома різними поколіннями: легенди та майстри джазу й музиканти нової генерації. Серед найбільш відомих імен молодих та талановитих польських музикантів варто відзначити композитора та трубача Томаша Станько, саксофоніста-віртуоза Мацея Обара, піаністів Марчина Масецького та Лешека Можджера, дует “Mikrokoloktyw”, першу жінку-інструменталіста Кася Пештко, групу “Pink Freud”. Кожен з перелічених виконавців має свої особливості джазового стилю. Наприклад, характерною рисою творчості Лешека Можджера є непередбачуваність та поєднання джазової стилістики з академічною музикою (відомі його виконання композицій Шопена в джаз-обробці). Також найбільш самотутнім джазовим тріо є

“Martin Wasilewski Trio”. Вони мають визнання як на європейській, так і на міжнародній сцені.

Висновок. Отже, протягом своєї історії джазове мистецтво пройшло непростий шлях свого розвитку, розповсюдження та освоєння в різних країнах Європи та світу. Джаз висвітлюється та позначається як імпровізаційний вид музичного мистецтва, саме тому має свою низку особливостей. Однією з найголовніших характеристик сучасного світового джазового процесу, на нашу думку, є наявність великої кількості джазових шкіл, що сформувались не тільки у різних країнах світу, а й у різних їх регіонах. Джаз у Франції та Польщі завжди був синонімом волі, а також сміливим творчим викликом усім заборонам. Джазові течії та композиції якнайкраще висвітлюють історичні події того чи іншого регіону та дух і настрої тогочасних джазменів-віртуозів. Унікальність та особливість європейського

джазу полягає в боротьбі за свободу та незалежність в мистецтві на шляху становлення та розвитку. Саме таке тісне переплетення музики з історією робить французькі та польські джазові школи по-своєму унікальними та самобутніми. Слід зауважити, що розвиток та розповсюдження джазу продемонстрував унікальний синтез різних музично-культурних шарів. Не дивлячись на історично-політичні складності в різні часи, джазове мистецтво стало одним із важливих аспектів культурно-мистецького відродження Європи. Європейський джаз сьогодення представлений різними поколіннями джазменів: майстрами та молодими музикантами. Але саме тісний зв'язок музики з історією робить європейський джаз унікальним та самобутнім; а сучасні європейські джазові виконавці та фестивалі неодмінно мають вплив на розвиток джазового музично-культурного життя світу та України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аке Д. Джазові культури. Каліфорнія: Каліфорнійський університет, 2002. С. 165–184.
2. Вілкенс Келі. Американський джаз в Парижі. Університет Річмонду, 2010.
3. Воропаєва О. В. Джазінг як форма взаємодії академічного та «третього» пластів у джазі : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. мистецтвознавства : 17.00.02. Харків, 2009. С. 19.
4. Супрун О. В. Європейські виміри музики «classic in jazz». Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. Київ, 2013. Вип. 31. С. 307–312.
5. Jacques Loussier. Mode of access: http://www.loussier.com/index.php?Page=info/info_contenu&id_rubrique=1&id_info=74 – title from the screen.

REFERENCES

1. Ake D. (2002) Djazovi kultury. [Jazz cultures] Kalifornia: Kaliforniyskiy universitet – California: University of California. 165–184.
2. Wilkens Kelly. (2010) Americanskiy djaz v Parize [American jazz in Paris] universitet Richmondy – University of Richmond.
3. Voropaeva O.V. (2009) Djazing yak forma vzaemodii akademichnogo ta tretogo plastiv y jazi [Jazz as a form of interaction of academic and “third” layers in jazz] avtoref. dus. na zdobutya vchenogo stypenya kand. Musteztvoznavstva – dis. ... Cand. art history: 17.00.03 “Music art”. Kharkiv, pp. 210. [in Ukrainian].
4. Syprun O.V. (2013) Evropeyski vimiry mysiki “classic in jazz” [European dimensions of “classic in jazz” music]. Aktualni problemu istorii, teorii ta praktiku hudoznoi kyultury: zb.nauk.pr. – Actual problems of the history, theory and practice of artistic culture: coll. of science pr. Kyiv pp. 307-312. [in Ukrainian].
5. Jacques Loussier. Mode of access: http://www.loussier.com/index.php?Page=info/info_contenu&id_rubrique=1&id_info=74 – title from the screen.

УДК 378.011.3-051:793.3]:37.016:796.012
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-14>

Яна РЕВА,
 orcid.org/0000-0003-0422-0628
 старший викладач кафедри хореографії
 Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
 (Полтава, Україна) gannichenko2711@gmail.com

ЗНАЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «АНАТОМІЯ І ФІЗІОЛОГІЯ РУХУ» У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА-ХОРЕОГРАФА

Стаття присвячена специфічним особливостям будови тіла, які сприяли б підготовці студентів-хореографів до виконавської та педагогічної діяльності. Танець – це вид мистецтва, у якому засобом створення художнього образу є рухи та положення людського тіла. Аналіз рухів людини спирається на анатомію (будова і функції кісток, суглобів і м'язів), дає відомості про рухові можливості людини. Фізіологія вивчає життєдіяльність цілісного організму та окремих його систем, розкриває закономірності функціонування органів руху, у сфері інтересів біомеханіки – закони, за якими здійснюються рухи людини. Вони відбуваються під впливом зовнішніх (сила тяжіння та реакція опори) і внутрішніх (взаємодія між ланками тіла людини) сил. Тільки за їхньої рівності можлива рівновага тіла під час виконання будь-якого руху. Танцівнику, педагогу-хореографу, керівнику хореографічного колективу необхідно враховувати анатомо-фізіологічні та біомеханічні закономірності функціонування рухового апарату: амплітуду рухів ніг у тазостегновому, колінному, гомілковостопному суглобах і в суглобах стопи; характер рухів рук, плечового поясу, плечового суглоба; рухливість тулуба на різних рівнях хребетного стовпа; ступінь розвитку тих чи інших груп м'язів. Отже анатомія руху в педагогіці хореографічного мистецтва – це аналіз положень і рухів тіла, коли руховий апарат розглядають як цілісне утворення для правильного включення ланцюжка активності м'язових груп. Це важливо для досягнення результатів у фізичному розвитку, техніці виконання самих студентів хореографів, а також допомагає зрозуміти їм, як у майбутньому працювати зі своїми вихованцями, щоб розвинути танцювальні дані, не нашкодивши. Тому прогрес у вивченні дисципліни «Анатомія і фізіологія руху» полягає в розгляді взаємопроникнення анатомії, фізіології та методики викладання хореографічних дисциплін в їхній єдності.

Ключові слова: анатомія і фізіологія руху, педагог-хореограф, танцювальні рухи, техніка рухів, хореографічне мистецтво.

Yana REVA,
 orcid.org/0000-0003-0422-0628
 Senior Lecturer at the Department of Choreography
 Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko
 (Poltava, Ukraine) gannichenko2711@gmail.com

DEFINITION OF THE DISCIPLINE “ANATOMY AND PHYSIOLOGY OF MOVEMENT” IN THE PROCESS OF PREPARING A CHOROGRAPHER

The article is devoted to the specific features of the body structure that would contribute to the preparation of students-choreographers for performing and teaching activities. Dance is an art form in which the movements and positions of the human body are the means of creating an artistic image. The analysis of human movements is based on anatomy (the structure and function of bones, joints and muscles) and provides information about the motor capabilities of a person. Physiology studies the vital activity of the whole organism and its individual systems, reveals the regularities of the functioning of the organs of movement, and biomechanics is concerned with the laws that govern human movements. They occur under the influence of external (gravity and the reaction of support) and internal (interaction between the parts of the human body) forces. It is only when they work in harmony that the body can be balanced during any movement. A dancer, choreographer, or dance team leader needs to take into account the anatomical, physiological, and biomechanical patterns of the musculoskeletal system: the amplitude of leg movements in the hip, knee, ankle, and foot joints; the nature of the movements of the arms, shoulder girdle, and shoulder joint; the mobility of the trunk at different levels of the spinal column; and the degree of development of certain muscle groups. Thus, the anatomy of movement in the pedagogy of choreographic art is the analysis of body positions and movements, when the motor apparatus is considered as a whole for the correct inclusion of the chain of activity of muscle groups. This is important for achieving results in physical development, performance technique of the choreography students themselves, and also helps them understand how to work with their students in the future to develop dance data without harm. Therefore, the progress in the study of

the discipline "Anatomy and Physiology of Movement" is to consider the interpenetration of anatomy, physiology and methods of teaching choreographic disciplines in their unity.

Key words: *anatomy and physiology of movement, teacher-choreographer, dance movements, movement technique, choreographic art.*

Постановка проблеми. Природа танцювального руху, пов'язана з особливостями музично-хореографічного мистецтва, на відміну від побутових рухів, вимагає від людини перетворення її організму на робочий апарат, що відповідає особливостям професії. Щоб організм людини перетворити на робочий апарат, що відповідає суті природи хореографічного мистецтва, необхідно зрозуміти, як в організмі людини протікають численні життєві процеси, пов'язані з його перетворенням.

Для цього необхідно знати: основи анатомії – науки, що вивчає будову і форму організму та його органів; основи фізіології – науки, що вивчає життєві функції організму та його органів; основи психології – науки, що вивчає процеси активного відображення людиною об'єктивної реальності (Неведомська Є. О., та ін., 2014).

Предмет «Анатомія та фізіологія руху» в педагогіці хореографічного мистецтва цілком заслуговує на увагу, яку звертали на нього перші майстри танцю, та все частіше привертає увагу сучасних педагогів хореографів. І справді, ця проблема варта уваги, оскільки досягнення виразності руху лежить через точне координоване його виконання, через ідеальне володіння м'язовим (руховим) апаратом, що, в свою чергу, досягається чіткими настановами педагога для виконання певного танцювального руху.

На сьогоднішній день існує не так багато літературних джерел, які описують анатомію танцювального руху. Але дедалі частіше зв'язок «Анатомії людини» та хореографічних дисциплін викликає професійний і дослідницький інтерес. Оскільки лише добре знання особливостей будови тіла людини сприяє розвитку технічно досконалого руху та дає змогу уникнути травматизму.

Аналіз досліджень. Особливий інтерес у контексті вибраної нами проблеми становлять наукові розвідки Маруненко І., Голяка С., Возний С., Гацоева Л. які висвітлюють питання з анатомії та фізіології людини. Томас Майєрс у своїй праці зробив справжній прорив у сфері вивчення людського тіла та усвідомленого підходу до тренувань. Вагомими аспектами нашого дослідження є доробки, присвячені анатомії і фізіології руху зарубіжних (Лабан Р., Хаас Ж., Хавилер Дж. а ін.) та вітчизняних (Мова Л., Михальчук І., Плехотнюк О., Сосіна В. та ін.) науковців. Водночас

аналіз наукової думки дає підстави констатувати, що прогрес у вивченні анатомії руху полягає в розгляді взаємопроникнення анатомії і методики викладання хореографічних дисциплін в їхній єдності. Це дає змогу визнати безсумнівне значення вивчення анатомії руху і необхідність розробки відповідних методик.

Мета статті – обґрунтувати значення анатомії та фізіології руху в підготовці педагогів-хореографів. Висвітлюючи взаємопроникнення анатомії і фізіології в методику викладання хореографічних дисциплін та їх єдність.

Виклад основного матеріалу. Історія досліджень руху тіла в танці сягає корінням у далеке минуле, починаючи з виникнення форм професійного танцю. Танець розвивається подібно до будь-якого мистецтва під час історичного процесу, підкоряючись його логіці та відображаючи зміни часу. Теоретичні дослідження з відбору і кристалізації структурних форм, а також внутрішніх закономірностей у розвитку хореографії можна простежити за основними працями, що відобразили процес розвитку дослідницької думки. П'єр Бошан почав розвивати термінологію балету, і одним з термінів він заснував *en dehors* – принцип рівноваги, що вимагає, щоб стегна, коліна і ступні танцівника були розгорнуті (Джо Баттерворт, 2016). Англійський хореограф Джон Уївер, відомий як творець дієвого балету, стверджував принцип наслідування природи. У книзі «Досвід про історію танцю» пропонував чітку, детально продуману концепцію, що полягала у впорядкованому русі всіх частин тіла (Джо Баттерворт, 2016).

Жан-Жорж Новерр написав працю «Листи про танець», над якою працював усе життя – це була програма реформ балетної вистави, оформлення, серйозності дії, здатності розвитку індивідуальності в мистецтві майстрів танцю. Так «Лист одинадцятий» присвячений статурі, пропорційності та бездоганності будови якій сприяє злагоджена робота та правильність виконання руху. Він розглядає будову ніг – іксоподібних і дугоподібних, відносячи їх до однієї з вад статури, і засоби індивідуального підходу в роботі з такими недоліками. Ще в одному розділі, «Листі дванадцятому», приділяється увага особливій будові тіла, наявності виворотності у танцівника та особливій ролі стопи і гомілковостопного суглобу для підйому на півпальці та під час виконання стрибка.

У цих роботах вже відображаються проблеми та прагнення проникнути в глибину природи людського тіла, осмислити дані своїх спостережень, створити певну систему. Саме в цих роботах покладено початок накопичення позитивного знання на основі інтуїтивних здогадок та емпіричного процесу пізнання анатомії руху танцівника. Карло Блазіс у праці «Елементарний трактат про теорію і практику мистецтва танцю» вивчав індивідуальні якості учнів, їхні анатомічні та фізіологічні особливості (Джо Баттерворт, 2016).

У праці Граціозо Чекетті «Повний підручник класичного танцю», наголошується на значущості правильного положення і виховання корпусу, як основи рівноваги та центру, що об'єднує всі частини тіла. Акцентується увага на зміцненні поперекового відділу та розвитку гнучкості. Він ретельно продумував заняття та дотримувався методу систематизованих уроків. З точки зору фізіології, прийом багаторазового повторення рухів сприяє виробленню навиків, на підсвідомому рівні починала працювати м'язова пам'ять.

У ХХ ст. відбувся стрибок теоретичної думки в царині методики викладання хореографічних дисциплін та анатомії руху. Але час не стоїть на місці, пошуки розвитку в цій галузі залишаються затребуваними. Однією з основних проблем у хореографії є травматизм, зумовлений неправильним виконанням руху, великими навантаженнями і високою конкурентністю, і, як наслідок, психоемоційні й м'язові проблеми. Ваганова А. Я. створивши свою методику, намагалася знайти логічність побудови, рівномірність розподілення фізичного навантаження, спираючись на знання анатомії та біомеханіки. Недаремно так рідкісними були в її класі травматичні ушкодження ніг, але застосовані нею знання анатомії та біомеханіки не були описані в методичній літературі (Джо Баттерворт, 2016). Річ у тім, що загальна анатомія несе інформацію про форму і будову організму, сферою діяльності фізіології є вчення про функції органів, біомеханіка враховує закони, за якими рухи здійснюються під впливом зовнішніх сил на тіло. Всі ці сфери виявилися досить вузько-спрямованими, вони виявляють тільки функціональний бік питання, тобто за яких умов тіло здатне діяти. Проте інтерес до анатомії руху постійно зростає (Голяка С.К., та ін., 2021).

Так Р. Лабан розробив власний оригінальний підхід до хореографічного мистецтва, що базується на глибокому аналізі рухової активності людини. Вивчаючи рухи людини, він помітив наявність стійкої архітектури у вертикальній і горизонтальній частинах скелета, а також триви-

мірність опор за правильного виконання людиною рухів. Лабан виявив присутність симетричної структури тіла по відношенню до центру голови і тіла: кожен конкретний орган (рот, ніс тощо) розташований у центрі, тоді як парні органи розташовані симетрично на кожній зі сторін людського тіла. Збалансована структура забезпечує людському тілу рівновагу (Бігус О. О. та ін., 2016).

Вивчення основ анатомії людини, фізіології та біомеханіки, безумовно, приносить величезну користь педагогам, які цікавляться цим питанням, і їхнім учням у правильному розумінні положення тіла в статиці і в динаміці, а також закономірностей, що визначають зовнішні форми тіла і приховані структури функціональної діяльності організму, що сприяють створенню пози і здійсненню руху.

Плахотнюк О. робить акцент на те, що танцівник зобов'язан добре розбиратися в закономірностях руху всього тіла і його частин і у тому, які м'язи беруть участь у виконанні різних рухів і утриманні поз. А головне, і напевно найскладніше, розуміти особливості виконання та вивчення танцювального руху, танцю загалом, його особливості, стилістичні виконавські відмінності. Виконання класичного па відрізняється від виконання подібного танцювального руху в народному танці, тим паче в сучасному, який нерідко межує з акробатичною віртуозною майстерністю і танцювальною універсальністю з фізичним навантаженням на всі органи танцівника (Кінезіологія танцю, 2020).

Медична література, що присвячена проблемам у хореографії, акцентує свою увагу на користності знання анатомії як для професійної підготовки майбутніх танцівників, так і для щоденного контролю за станом організму, пов'язаного зі змінами залежно від проходження і для щоденного контролю за станом організму, пов'язаного зі змінами залежно від професійних навантажень (Голяка С.К., та ін., 2021). Як правило, медики мають справу з результатами неправильної роботи, а педагогам необхідне таке анатомічне знання, яке допомагало б запобігати деформаціям і травмам різного виду. На жаль, медики, які чудово володіють знанням анатомії, не володіють методикою викладання хореографічних дисциплін (Хавилер Дж. С., 2004). А ось Бландін Кале-Жермен підійшов упритул до цього питання (Бігус О. О. та ін., 2016). Його робота розрахована на людей, які за своєю спеціальністю пов'язані з рухом тіла, тому всі принципи статики і динаміки носять досить узагальнений характер. Хоча для тих, хто надалі захоче поглиблювати свої знання з

предмета анатомії руху, ця праця може стати гарною підмогою.

Для танцівників найбільш активною частиною рухового апарату є м'язова система. За допомогою м'язової системи та кісток відбувається зміна положення тіла людини в просторі, здійснюються дихальні та ковтальні рухи, формується міміка обличчя. Скелетні м'язи беруть участь в утворенні порожнин організму, таких як ротова, грудна, черевна і тазові порожнини. М'язи входять до складу порожнистих органів (глотка, гортань тощо) і спричиняють зміну положення очного яблука в очниці, а також впливають на слухові кісточки в барабанній порожнині середнього вуха. М'язова діяльність не тільки забезпечує рухи людини, а й впливає на її кровообіг, розвиток і форми кісток, а також на ріст м'язової маси за рахунок збільшення структур, що входять до складу м'язів. В організмі людини близько 400 м'язів, які в основному складаються з поперечносмугастої м'язової тканини, що має довільні скорочення. Скелетні м'язи становлять близько 20% маси тіла в дітей, а в дорослих – до 40%. М'язи верхніх кінцівок становлять 20% маси тіла, а більше половини всіх м'язів розташовані в ділянці голови й тулуба (Неведомська Є. О., та ін., 2014).

Тіло танцюриста – це його робочий інструмент. Адже класичний екзерсис – універсальна система, що тренує тіло, виробляє правильну постановку корпусу, стійкість, координацію, що створюють абсолютну свободу рухів. Він розвиває і зміцнює весь суглобово-м'язовий апарат, усуває фізичні вади (сутулість, перекис плечей, клишоногість, опущення шийного хребця тощо). На значення тренажу в оволодінні мистецтвом танцю вказують багато педагогів-хореографів, при цьому вони звертають увагу на необхідність пояснення значення кожної вправи. Таким чином, доцільно підібрані, постійно повторювані тренувальні вправи класичного екзерсису біля опори допомагають розвивати тіло і вчитися вільно та пластично керувати своїми рухами. Під час виконання основних рухів екзерсису основне навантаження на себе бере пояс нижніх кінцівок. Під час руху працює велика кількість м'язів нижньої кінцівки:

– *plie*: внутрішня та зовнішня групи м'язів таза; середня, передня, задня, медіальна групи м'язів стегна; чотириголовий м'яз стегна: латеральна, передня, задня групи м'язів гомілки.

– *groupe de battement tendus*: внутрішня і зовнішня групи м'язів таза; передня, задня, медіальна групи м'язів стегна; передня, задня, латеральна групи м'язів гомілки.

– *groupe de rond de jambe*: зовнішня група та внутрішня м'язів таза; передня, задня, медіальна групи м'язів стегна; латеральна, передня, задня групи м'язів гомілки.

– *groupe de battement sur le cou-de-pied*: внутрішня і зовнішня групи м'язів таза; середня, передня, медіальна групи м'язів стегна; чотириголовий м'яз стегна; двоголовий, півсухожилковий і півперетинчастий, латеральна, передня, задня групи м'язів гомілки.

– *battement developpe*: внутрішня і зовнішня групи м'язів таза; передня, задня, медіальна групи м'язів стегна; чотириголовий м'яз стегна; латеральна, передня, задня групи м'язів гомілки.

– *grand battement jete*: внутрішня і зовнішня групи м'язів таза; середня, передня, задня, медіальна групи м'язів стегна; латеральна, задня, передня групи м'язів гомілки (Кінезіологія танцю, 2020).

Під час навчання і творчої діяльності студент-хореограф повинен постійно вдосконалювати техніку рухів. Тому крім відомостей про будову організму людини і його потреби, він повинен знати, як організувати правильний режим праці та відпочинку, і в чому анатомо-фізіологічна сутність хореографічного тренування. Студент-хореограф зобов'язаний добре розумітися на закономірностях руху всього тіла та його частин і на тому, які м'язи беруть участь у виконанні різних рухів і утриманні поз (Кінезіологія танцю, 2020).

Це актуально не тільки для виконавців, а й для студентів, які в майбутньому працюватимуть педагогами. Вони мають розумітися на всіх тонкощах роботи опорно-рухового апарату, дихальної та кровоносної систем під час рухової дії, повинні розуміти різницю в будові тіла та його функціональних можливостей дорослих і дітей. Студенти мають не просто автоматично відпрацьовувати рухи з уроку в урок, а робити це грамотно, щоб це сприяло розвитку фізичних даних, витривалості й техніки виконання.

Ось що пише про це у своїй праці «Анатомія танцю» Ж.Г. Хаас: «Кожна вправа має певний сенс. Робота біля опори – це не просто послідовність пліє і танцю. Вона призначена для того, щоб поліпшити фізичну організацію тіла. Водночас технічна підготовка має бути спрямована на розвиток м'язової сили та координації рухів, щоб уберегти від травм, необхідно розуміти, як працюють різні групи м'язів у кожній із танцювальних позицій» (Jacqui Greene Haas, 2017).

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що тільки знаючи будову і функції організму танцівник зможе усвідомлювати свої рухи, розуміти їхнє значення в кожній комбінації. Поєд-

нання виконання рухів із розумінням анатомо-фізіологічних закономірностей, що лежать у їхній основі, покращує техніку рухів, робить її віртуознішою, допомагає розвивати та зберігати високу працездатність і здоров'я.

Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що оскільки знання з анатомії руху, фізіологічних процесів, що протікають в орга-

нізмі, допомагають зрозуміти, що відбувається в тілі під час виконання танцювальних рухів, дають змогу відчувати його. Це важливо для досягнення результатів у фізичному розвитку, техніці виконання самих студентів-хореографів, а також допомагає зрозуміти їм, як у майбутньому працювати зі своїми вихованцями, щоб розвинути танцювальні дані, не нашкодивши.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Jacqui Greene Haas Dance Anatomy. Human Kinetics, 2017. 272 p.
2. Голяка С.К., Возний С.С., Гацьова Л.С., Глухова Г.Г. Функціональна анатомія опорно-рухового апарату з основами динамічної морфології : навчальний посібник. Херсон: ФОП Вишемирський В. С., 2021. 88 с.
3. Кінезіологія танцю : колективна монографія / за заг. ред. О. А. Плахотнюка. Львів : СПОЛОМ, 2020. 244 с.
4. Неведомська Є. О., Маруненко І. М., Омері І. Д., Мойсак О. Д. Анатомія, фізіологія та основи медицини у хореографії: навч.-метод. посіб. з питань проведення практичних робіт для студ. небіол. спец. вищ. навч. закл. Вид. 3-тє перероб. і доп. К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 60 с.
5. Сучасний танець. Основи теорії і практики : навч. посіб. / О. О. Бігус, О. О. Маншилін, Д. О. Кондратюк, Л. В. Мова, А. В. Журавльова, І. І. Герц, Н. П. Донченко, Н. П. Батєєва. Київ : Видавництво Ліра. К, 2016. 264 с
6. Джо Баттерворт Танец: теория и практика ; / пер. с англ. Ю. С. Вовк Харьков : Гуманитарный Центр, 2016. 242 с.
7. Хавилер Дж. С. Тело танцора. Медицинский взгляд на танцы и тренировки. Харьков: Новое слово, 2004.

REFERENCES

1. Jacqui Greene Haas Dance Anatomy. Human Kinetics, 2017. 272 p.
2. Holiaka S.K., Voznyi S.S., Hatsoieva L.S., Hlukhova H.H. Funktsionalna anatomiia oporno-rukhovero aparatu z osnovamy dynamichnoi morfolohii [Functional anatomy of the musculoskeletal system with the basics of dynamic morphology] : navchalnyi posibnyk. Kherson: FOP Vyshemyrskyi V. S., 2021. 88 p. [in Ukrainian].
3. Kineziolohiia tantsiu [Kinesiology of dance] : kolektyvna monohrafiia / za zah. red. O. A. Plakhotniuka. Lviv : SPOLOM, 2020. 244 p. [in Ukrainian].
4. Nevedomska Ye. O., Marunenko I. M., Omeri I. D., Moisak O. D. Anatomiiia, fiziolohiia ta osnovy medytsyny u khoreohrafii [Anatomy, physiology and basics of medicine in choreography]: navch.-metod. posib. z pytan provedennia praktychnykh robit [dlia stud. nebiol. spets. vyshch. navch. zakl.] – 3-tie vyd. pererob. i dop. K. : Kyivsk. un-t imeni Borysa Hrinchenka, 2014. 60 p. [in Ukrainian].
5. Suchasnyi tanets. Osnovy teorii i praktyky [Modern dance. Basics of theory and practice] : navch. posib. / O. O. Bihus ta in. Kyiv : Vydavnytstvo Lira. K, 2016. 264 p. [in Ukrainian].
6. Dzho Battervort Tanets: teoriya y praktyka [Dance: Theory and Practice] ; / per. s anhl. Yu. S. Vovk. Kharkov : Humanytarnyi Tsent, 2016. 242 p. [in Ukrainian]
7. Khavyler Dzh. S. Telo tantsora. Medytsynskyi vzghliad na tantsy y trenyrovky. [The Dancer's Body. A Medical Perspective on Dancing and Training]. Kharkov: Novoe slovo, 2004.

УДК 76.012:614.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-15>

Олена СВІТЛИЧНА,

orcid.org/0000-0002-1307-4231

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри дизайну

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *svetlicc2@gmail.com*

Наталія КРАВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0002-7632-0794

кандидат мистецтвознавства, доцент,

завідувач кафедри графічного дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) *alavastre7@gmail.com*

Ілля МАЛЮК,

студент II курсу магістратури факультету образотворчого мистецтва та дизайну

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *ivmaliuk.fomd22@kubg.edu.ua*

ДОСЛІДЖЕННЯ ГРАФІЧНОЇ СТИЛІСТИКИ ПРИГОДНИЦЬКИХ 2D ВІДЕОІГОР

Незважаючи на те, що з історичної точки зору індустрія комп'ютерних ігор з'явилася не так давно (близько 30 років тому), на даний момент це величезна галузь з оборотами в мільярди доларів на рік. Подібному стрімкому зростанню популярності та значному поширенню віртуальних розваг сприяло широкі можливості застосування комп'ютерних технологій, майже безмежний розвиток Інтернету та активне залучення дистанційних форм комунікацій. Завдяки таким факторам комп'ютерні ігри, на відміну від інших видів розваг, стали більш доступні для широких верств кінцевих користувачів, і, що дуже важливо, з різними фінансовими можливостями. Крім того сучасному потенційному користувачу відеоігор не потрібно володіти особливими знаннями та навичками (на відміну від певного специфічного обладнання в офлайн розвагах), достатньо телефона з вільним доступом до Інтернету чи ігрової консолі замість сучасного комп'ютера чи ноутбука.

В статті висвітлено актуальність створення пригодницьких 2D відеоігор на сучасному етапі розвитку розважального відеоконтенту. Відзначається, що саме пригодницький жанр відеоігор більше інших підходить для реалізації у техніці 2D-графіки.

Визначено основну цільову аудиторію подібних розваг та причини їх популярності на сьогоднішній день, головною з яких є доступність для невідготованих нових користувачів (як з технічної, так і з фінансової точок зору). Сучасні не-геймери зазвичай звикли сприймати та працювати з двовимірними інтерфейсами не тільки сучасних смартфонів, але й всіх електронних гаджетів. Двовимірна інфографіка стала невід'ємним і настільки звичним компонентом розмаїтих додатків, що поява тривимірних елементів у додатках, не пов'язаних з іграми, може навіть викликати серйозне роздратування.

Проведено порівняльний аналіз різних стилістичних рішень графіки пригодницьких ігор та техніки їх виконання.

Ключові слова: відеоігри, графічна стилістика, цільова аудиторія, стилі, пригодницька гра.

Olena SVITLYCHNA,*orcid.org/0000-0002-1307-4231**PhD in Fine Art, Associate Professors,
Associate Professors at the Design Department
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) svetlicc2@gmail.com***Nataliia KRAVCHENKO,***orcid.org/0000-0002-7632-0794**PhD in Fine Art, Associate Professors,
Head of the Department of Design Graphic
National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) alavastre7@gmail.com***Illia MALIUK,***2nd year master's student at the Faculty of Fine Arts and Design
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) ivmaliuk.fomd22@kubg.edu.ua*

STUDY OF GRAPHIC STYLES OF ADVENTURE 2D VIDEO GAMES

Despite the fact that from a historical point of view, the computer game industry appeared not so long ago (about 30 years ago), at the moment it is a huge industry with a turnover of billions of dollars per year. Such rapid growth in popularity and significant spread of virtual entertainment was facilitated by the wide application of computer technologies, the almost unlimited development of the Internet and the active involvement of remote forms of communication. Due to such factors, computer games, unlike other types of entertainment, have become more accessible to a wide range of end users, and what is very important, with different financial capabilities. In addition, a modern potential user of video games does not need to have special knowledge and skills (unlike certain specific equipment in offline entertainment), a phone with free access to the Internet or a game console is enough instead of a modern computer or laptop.

The article highlights the relevance of creating adventure 2D video games at the current stage of the development of entertainment video content. It is noted that the adventure genre of video games is more suitable than others for implementation in the technique of 2D graphics.

The main target audience of such entertainment and the reasons for their popularity today are defined, the main of which is accessibility for unprepared new users (from a technical, as well as from a financial point of view). Today's non-gamers are usually accustomed to perceive and work with two-dimensional interfaces of modern not only smartphones, but also all electronic gadgets. Two-dimensional infographics have become an integral and so familiar component of various applications that the appearance of three-dimensional elements in applications not related to games can even cause serious irritation.

A comparative analysis of various stylistic decisions of the graphics of adventure games and the technique of their execution was carried out.

Key words: *video games, graphic style, target audience, styles, adventure game.*

Постановка проблеми. Незважаючи на шалений розвиток віртуального 3D середовища та візуально його максимального наближення до умовно-реалістичного простору в тому числі у розважальній сфері, в останні роки спостерігається стійкий інтерес до графічної стилістики 2D. Це пов'язано з тим, що існують жанри не пристосовані для візуалізації у техніці двовимірного простору. Такими жанрами є перш за все різноманітні види симуляторів (авіа, дорожні, виробничі тощо) або відеоігри, що імітують гоночні траси чи інші проекти для яких важливе занурення у віртуально-реалістичні власні світи. Слід зауважити, що фантазійні світи створені у стилістиках максимально наближених до умовного натуралізму чи реалізму як правило потребують передового

найновішого технічного забезпечення з великими обсягами віртуальної пам'яті, що робить подібне обладнання дуже дорогим і недоступним з фінансової точки зору багатьом гравцям. На противагу «важким» (з точки зору залучених технічних характеристик пристроїв) 3D іграм ігри 2D мають значно скромніші вимоги до носіїв інформації, тому можуть бути доступні значно ширшому колу гравців, а відтак не претендують на елітарність, винятковість чи надзвичайність. І не останню роль у такому «полегшеному» варіанті (з точки зору технічних вимог) грає візуальна стилістика новоствореного світу гри, оскільки саме графіка не тільки першою сприймається гравцями, а й значно «обтяжує» характеристики гри, а відтак і вимоги до пристроїв.

Для пригодницьких ігор характерною рисою є наявність не тільки ігрового, а й інтелектуально-пізнавального контенту, тобто наявність умовно-навчальних завдань на логіку, уважність тощо. А для подібних завдань цілком достатньо площинних локальних зображень не обтяжених перспективними спец ефектами. Тож на сьогоднішній день графічна складова є однією з найважливіших характеристик при створенні ігор взагалі і пригодницьких зокрема. Для подібних ігор, які передають головним чином фантастичні світи та містику, вибір графічної стилістики є особливо важливим, бо в змозі передати як загальний настрій гри та характеристики персонажів так і певним чином вплинути на емоційний стан гравців. Тож, дослідження графічної стилістики пригодницьких 2D ігор є вкрай важливим та актуальним в контексті сучасного розвитку індустрії комп'ютерних ігор.

Аналіз досліджень. З роками технології та ресурси стають все більш складнішими, але їхній вплив на досвід гравців і користувачів недостатньо вивчений. Тому в останні роки активізувались дослідження на цю тему і вони описують та намагаються пояснити вибір технологій та їх вплив на гравців і користувачів. Одна з таких статей присвячена вивченню впливу графічної вірогідності (graphical fidelity) на досвід гравця в 2D відеоіграх (K. Gerling; S. Joeckel).

Дослідження було проведено на основі експериментального підходу в якому порівнювали як стилізована та абстрактна графіка впливає на досвід гравців, використовуючи при цьому різні рівні графічної вірогідності, що реалізовувались за допомогою різних графічних движків. Сенс дослідження полягав у доказі експериментальним шляхом значній залежності досвіду гравця 2D відеоігор від високоточної графіки. Було встановлено, що гравці, які грали у гру з високим рівнем графіки відчували більше занурення, задоволення та бажання продовжувати гру, ніж ті, хто грав у гру з низьким рівнем графічної вірогідності.

Однак багато ефектів присутні лише в іграх зі складними механізмами взаємодії з гравцем, а відтак казуальні ігри можуть бути так само приємними і захоплюючими незважаючи на спрощену графіку. Це дозволяє розробникам ігор зосереджуватися не лише графіці і складних візуальних ефектах аби зацікавити гравця. Крім того дослідження встановило, що ефект високоточної графіки більш відчутний у випадку, коли гра відтворює реалістичні об'єкти, такі як люди або тварини. Але й разом з тим виявлено, що вплив графіки залежить від типу гри та її жанру.

Інше дослідження показує, що графіка важлива, але не сильно впливає на задоволення на відміну від того наскільки впливає зручність процесу гри (A. Alexiou). Подібна теорія підтверджується рядом наукових статей, що посилаються на попередньо-підтверджений експериментальний дослід, що доводить справедливості твердження про залежність досвіду гравця від фактору зануреності у гру та загальну естетику, а не від використання графіки з високою роздільною здатністю (Y. Liu). Разом з тим гра з більш деталізованою і реалістичною графікою потребує значно більших витрат на розробку, що в свою чергу впливає на вищі вимоги до технічних характеристик комп'ютера. А подібні високі вимоги можуть слугувати певним гальмівним фактором у популярності та швидкому розповсюдженні певних відеоігор.

Вартим уваги є той факт, що ігри це не тільки розваги та спосіб відпочинку. Одна з наукових статей звертає увагу на важливу роль відеоігор як інструменту культурної комунікації (F. Bellotti) і намагається дослідити феномен.

Автор статті стверджує, що відеоігри можуть бути використані для вирішення проблем культурної комунікації, сприяючи мультикультурній толерантності, сприйняттю розмаїтої інформації та міжнародному взаєморозумінню. Стаття аналізує взаємозв'язок між технологією та культурною комунікацією, а також висвітлює роль відеоігор у збільшенні міжкультурної свідомості та розвитку політкоректної комунікації. Дослідження наводить приклади використання відеоігор у міжкультурних взаємодіях, такі як ігрові експозиції та виставки, ігрові фестивалі чи всесвітні чемпіонати, громадські ігрові заходи та конкурси які дають змогу спробувати себе у відеоігровій сфері. і Подібні дослідження виявляють потенціал відеоігор як інструменту мультикультурної комунікації в майбутньому (A. Khalifa).

Мета статті. Проаналізувати сучасні тенденції розвитку графічної стилістики у пригодницьких 2D іграх.

Виклад основного матеріалу. Пригодницькі ігри – це жанр відеоігор в яких гравці ототожнюються із головним персонажем, що рухається через різноманітні локації, виконуючи різноманітні завдання завдяки інтерактивним елементам гри. Подібний персонаж може бути виконаний у форматі 2 або 3D, але він завжди знаходиться в центрі подій. Подібні ігри мають головну тему та історію, на основі сюжетних ліній якої гравець просувається крізь рівні. У таких пригодницьких іграх зазвичай присутні елементи платформера,

головоломки, дослідження і розкриття ігрового світу та діалоги з не ігровими персонажами (НІП).

Головна відмінність 2D ігор у двовимірному полотні геймплея, що інколи має бічний перспективний ракурс. Подібний прийом впливає на особливості графічної стилістики гри та відповідний настрій. Послідовне проходження локацій у відповідності до сюжетної лінії історії, боротьба з ворогами, знаходження різноманітних скарбів та артефактів, а також розв'язування головоломок – ці елементи є складовими частинами багатьох 2D пригодницьких ігор. Подібні пригодницькі ігри забезпечують певний рівень дослідницького досвіду, вирішення головоломок, обрання стратегічних рішень тощо. А оскільки сюжетною основою таких ігор можуть бути як реальні історичні епохи та персонажі з «альтернативними шляхами розвитку подій» так і фантазійні світи, що мають асоціативну спорідненість із історичними реаліями, то головний герой має можливість відчути та «пережити» відповідний емоційний досвід.

Одним з ключових аспектів в розробці пригодницьких 2D ігор є розробка правил гри та ігрових механізмів взаємодії з гравцем. Ці правила перш за все залежать від функціонального призначення ігор: для навчання, розваги або відпочинку, для розвитку певних навичок, наприклад, логіки, стратегії, реакції тощо. А від продуманості правил залежить якість процесу гри, а також задоволення, яке отримує гравець під час гри. Дослідження показують, що гравці, які більш розуміють механіку та можливості гри, отримують більше задоволення від процесу гри та досягають більш високих результатів (S. Joessel). З одного боку зрозумілі ігрові правила допомагають гравцям адаптуватися всередині сюжету, з іншого вони є важливою складовою індустрії відеоігор. Пригодницький жанр ігор може створюватися як для широкої аудиторії різних вікових категорій від дітей до людей похилого віку так і для певних категорій цільової аудиторії гравців (фани аніме чи мультиплікації, коміксів або наукової фантастики, субкультур «готики», «важкого металу» чи «рокерів»). І у відповідності до подібних цільових аудиторій обирається конкретна тематика та стиль.

Розмаїтість графічних стилістик надає авторам унікальні можливості створювати неповторні локації з якісно проробленими характеристиками кожного ігрового всесвіту. Окрім того, різні графічні стилі можуть передавати різні настрої та емоції, і залежно від цього можуть приваблювати різні аудиторії гравців. Наприклад, одних гравців може вабити яскрава кольорова палітра

графіки, тоді як інші віддадуть перевагу стримано-мінімалістичній манері оформлення пригодницьких 2D ігор. Дослідження показують, що графічна стилістика може впливати на успішність гри та якість задоволення від цього процесу. Розробникам доводиться бути уважними при виборі графічної стилістики для створення продукту, що буде привабливим для максимально широкої аудиторії та, в той же час, ефективним у передачі емоцій, ігрових моментів та взаємодії з гравцем. Кожен аспект гри, від кольорів і форм до звуків і музики, повинен максимально працювати на розкриття історії відповідно до задуму авторів.

Подібний підхід обумовлено персональними рисами цільової аудиторії користувачів пригодницьких ігор. Як правило це люди, які цікавляться пригодами, любителі різних фентезі та розмаїтих жанрів фантастики. У ігровому полі вони можуть переноситися у вигадані світи та відігравати роль головного героя, що безпосередньо впливає на подальший розвиток сюжету. Крім того, оскільки подібні пригодницькі ігри часто мають складну історію з множинними розвитками сюжетів та розвиваються відповідно до виборів гравців, то ж вони будуть цікаві людям, яким до вподоби розв'язувати головоломки та приймати рішення в екстремальних ситуаціях (A. Alexiou).

Аби пояснити детальніше аспекти того, що вибір графіки залежить від сюжету, а не від популярності того чи іншого стилю нижче будуть описані та наведені приклади ігор які використовують максимально різну за стилем і виконанням графіку, що в свою чергу впливає на те як подається сюжет і як додатково розкривається атмосфера гри.

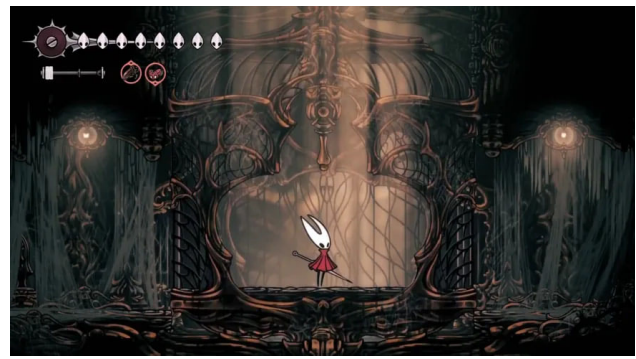
Пригодницька гра “Hulics” у стилі сюрреалізм, що нагадує авторську адаптацію стилю робіт Ж. Міро хороший приклад не стандартної графіки. Матеріалом для ілюстрування гри було обрано пластилін з якого було зроблено всі деталі локації та персонажів. Саме цей матеріал відповідає можливостям зробити максимально пластично-потьочні варіації форми. Після оцифровки зображення було перенесено на платформер гри. Абсурдність сюжетної історії та винятковість образів сприяли вибору подібного матеріалу, що якнайкраще передає атмосферу максимально відсторонену на певною мірою навіть протиставлену реальному світу (іл. 1).

Наступний приклад гри “Cuphead”, що виконана у стилі американської анімації 30 років, надає відчуття того, що гравець керує персонажем мультфільму, а не є лише глядачем (іл. 2).

Гра “Hollow Knight” розповідає про раптовий занепад королівства під час його розквіту через

Іл. 1. Гра “Hylics”

Іл. 2. Гра “Hollow Knight”

загадкову хворобу. Основним стилем графіки є варіації флореального модерну. Однак, на противагу історичному стилю з домінуванням пастельної гами, використання у грі темних кольорових контрастів тільки підкреслюють залишки минулої величі та розкошів через елементи декору, фонові зображення, предмети, тощо (іл. 3).

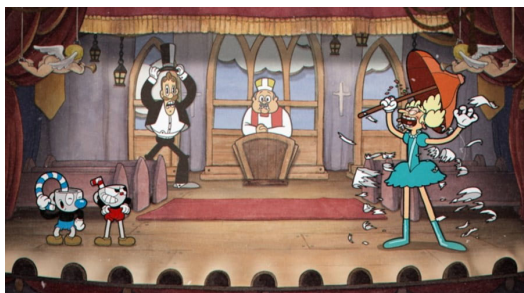
Стиль гри “Fez” з «8-бітної ери», що частково нагадує кубики лего, з усіма притаманними особливостями у кольорових обмеженнях, гранично мінімалістичній піксельній графіці, музиці тощо (іл. 4) добре передає фантазійне урбаністичне середовище, що може розвиватися як по вертикалі (за рівнями гри), так і по горизонталі (за складністю завдань).

Наступна гра “Machinarium” виконана в індустріальному стилі з невеликими елементами стім-панку. І подібна стилістика цілком впису-

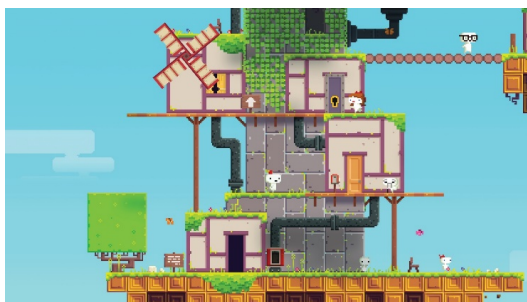
ється у сюжет гри: історія гри, за словами одного з розробників, відбувається на віддаленій планеті куди люди звикли скидати сміття. Старі машини та комп’ютери таким чином стали джерелом для зародження «нової форми» механічного життя, що мало свій послідовний еволюційний розвиток з удосконалення машинерії їх всесвіту (іл. 5).

Гра “Katana ZERO” переносить головного персонажа-гравця у недалеке високотехнологічне майбутнє, але з низьким рівнем життя, в якому відбувається детективна історія вбивці на замовлення. Для передачі подібної атмосфери якнайкраще підходить стиль який самі розробники описали як антиутопічний-неонуар з вкрапленнями кібер-панку (іл. 6).

Сюжет гри “Rogue Legacy 2” відбувається в альтернативному середньовіччі де герой грає за лицаря який відбудовує втрачене королівство,

Іл. 3. Гра “Cuphead”

Іл. 4. Гра “Fez”

Іл. 5. Гра “Machinarium”

тому уся гра виглядає як середньовічний малюнок виконаний в техніці піксельарт (іл. 7).

Стилістика гри “Ori and the Blind Forest” виглядає як імітація класичної анімації мультфільмів. Такий прийом був застосований як данина іншим іграм, що зробили великий вклад в історію ігрової індустрії. Команда розробників надихалася мультфільмами Х. Міядзакі та У. Діснея. Основна ж мета полягала в створенні безшовного середовища яке має перспективний просторовий розвиток вглибину картинної площини та не здавалося б одноманітним. Втім головні персонажі гри зроблені простими силуетними символами, що швидко та добре запам’ятовуються (іл. 8).

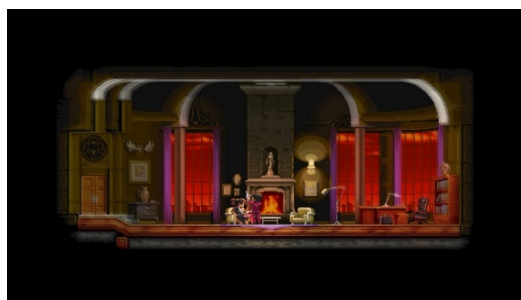
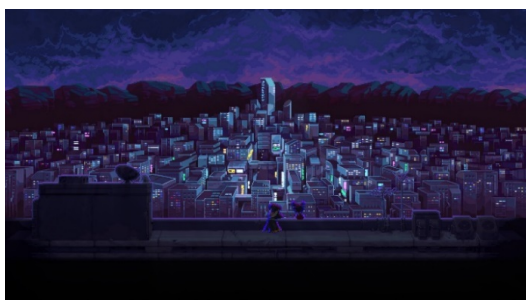
Творчість Т. Бертон надихнула авторів гри “Don’t Starve”. Авторами була застосована адаптація стилістики коміксової графіки митця у поєднанні з монохромними аплікаціями. Подібна графіка підкреслює суровий та агресивний навко-

лишній світ гри в якому доводиться виживати головному герою (іл. 9).

Гра “Guacamelee!” розроблялась на основі чарівного світу мексиканського фольклору, тому не дивно, що її стилістика за своїм кольором та пластикою графіки є сучасною адаптацією традиційного народного мистецтва Мексики з великою кількістю розмаїтих орнаментальних форм (іл. 10).

Кожна з цих ігор має свій унікальний графічний стиль, який допомагає передати їхні сюжети та настрої. Кожна гра є особливою інтерпретацією авторів, тому графіка є одним з ключових інструментів для передачі сенсів та емоцій, які автори хотіли передати гравцям.

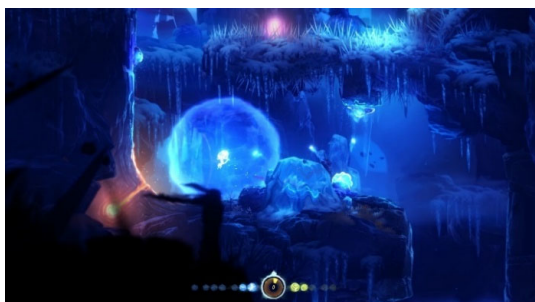
Висновки. Отже було зазначено особливості формування цільової аудиторії для різних за призначенням пригодницьких ігор, у більшості випадків це гравці які бажають зануритися в світ гри для отримання певних навичок. Разом з тим показано, що графічний стиль повинен макси-

Іл. 6. Гра “Katana ZERO”

Іл. 7. Гра “Rouge Legacy 2”

Іл. 8. Гра “Ori and the Blind Forest”

Л. 9. Гра “Don’t Starve”

Л. 10. Гра “Guacamelee!”

мально доповнювати історію гри та передавати її через використання відповідних кольорів, форм та інших графічних елементів. У статті визначені основні принципи формування та створення графічної стилістики пригодницьких ігор. Проаналізовано основні проблеми та аспекти формування цієї стилістики на різних прикладах ігор. Було визначено, що графічний стиль є важливим елементом гри, який може впливати на сприйняття гравця та передавати настрій та атмосферу гри.

Аналіз показав, що пригодницькі ігри можуть використовувати різноманітні графічні стилі, від

класичного піксель-арту до казкових рисунків чи навіть абстрактної графіки. Кожен стиль має свої переваги та недоліки, але його вибір зосереджений на головній його цілі, бути відповідним до історії та атмосфери гри.

Підбиваючи підсумок можна сказати, що графічний стиль у пригодницьких іграх є важливим елементом, який може впливати на сприйняття гравців та доповнювати історію гри. Також, вибір графічного стилю залежить від історії та атмосфери гри, а не від популярності того чи іншого стилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kathrin M. Gerling, Max Birk, Regan L. Mandryk, Andre Doucette. The Effects of Graphical Fidelity on Player Experience. Conference: Proceedings of International Conference on Making Sense of Converging Media. 2013. DOI: 10.1145/2523429.2523473
2. Sven Joeckel, Nicholas David Bowman. Graphics and gratification: Exploring the link between technology and enjoyment in video games. Journal of Gaming & Virtual Worlds 2012. № 4(1) С. 25-43. DOI:10.1386/jgvw.4.1.25 1
3. Andreas Alexiou, Michaéla Schippers, Ilan Oshri, Spyros Angelopoulos. Narrative and aesthetics as antecedents of perceived learning in serious games. Information Technology & People ahead-of-print(ahead-of-print). 2020. DOI: 10.1108/ITP-08-2019-0435
4. Yujie liu. Technology Empowerment: Video games – Another Platform for Cultural Communication // Proceedings of the 2022 8th International Conference on Humanities and Social Science Research (ICHSSR 2022). 2022. DOI: 10.2991/assehr.k.220504.471
5. Francesco Bellotti, Riccardo Berta, Alessandro De Gloria. Designing Effective Serious Games: Opportunities and Challenges for Research. International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET) 5(SI3). 2010. DOI: 10.3991/ijet.v5s3.1500
6. Ahmed Khalifa, Julian Togelius, Fernando De Mesentier Silva. Level Design Patterns in 2D Games. // Conference: IEEE Conference on Games. 2019. DOI: https://10.1109/CIG.2019.8847953

REFERENCES

1. Kathrin M. Gerling, Max Birk, Regan L. Mandryk, Andre Doucette. The Effects of Graphical Fidelity on Player Experience. Conference: Proceedings of International Conference on Making Sense of Converging Media. 2013. DOI: 10.1145/2523429.2523473
2. Sven Joeckel, Nicholas David Bowman/ Graphics and gratification: Exploring the link between technology and enjoyment in video games. Journal of Gaming & Virtual Worlds 2012. № 4(1) 25–43. DOI: 10.1386/jgvw.4.1.25 1
3. Andreas Alexiou, Michaéla Schippers, Ilan Oshri, Spyros Angelopoulos. Narrative and aesthetics as antecedents of perceived learning in serious games. Information Technology & People ahead-of-print(ahead-of-print). 2020. DOI: 10.1108/ITP-08-2019-0435
4. Yujie liu. Technology Empowerment: Video games – Another Platform for Cultural Communication. Proceedings of the 2022 8th International Conference on Humanities and Social Science Research (ICHSSR 2022). 2022. DOI: 10.2991/assehr.k.220504.471
5. Francesco Bellotti, Riccardo Berta, Alessandro De Gloria. Designing Effective Serious Games: Opportunities and Challenges for Research. International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET) 5(SI3). 2010. DOI: 10.3991/ijet.v5s3.1500
6. Ahmed Khalifa, Julian Togelius, Fernando De Mesentier Silva. Level Design Patterns in 2D Games. Conference: IEEE Conference on Games. 2019. DOI: 10.1109/CIG.2019.8847953

УДК 75.071.5:75.052

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-16>**Михайло СИДОР,***orcid.org/0000-0003-1616-6075*

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *Mykhailo_Sydor@i.ua*

АСПЕКТИ ОВОЛОДІННЯ ПРАКТИКАМИ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА: ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК УКЛАДАННЯ КОМПОЗИЦІЙ

Розкриваються й аналізуються питання, пов'язані з висвітленням природи монументального мистецтва, загальних наративів його виражальної сутності, концептуальних засад унаочнення авторських задумів у відповідних йому творах. Окреслюючи актуальність піднятої проблеми, автор зокрема акцентує на тому, що монументальне мистецтво постає сьогодні одним із яскравих та безумовно вражаючих різновидів художньо-творчої практики, де кожен поступ митців, всяка творча ідея реалізуються показно, в особливих художніх формах та цілеспрямовано обіграних композиційних форматах. Переносячи означений контекст на зміст діяльності українських митців-монументалістів, автор також зауважує, що ця гілка мистецької творчості є однією із важливих сфер духовної та матеріальної культури нашого народу, акумулювання і пропагування його традицій, уподобань, смаків, потягів до нового, оригінального, сучасного, естетичного. Акцентується й на тому, що народжені у цій царині творіння постають характерними й значимими історико-культурними надбаннями нашої країни.

В аналізі стану дослідженості проблеми, результатів відповідних їй напрацювань робиться заувага, що сучасна вітчизняна мистецько-педагогічна царина повниться невеликим числом відповідних наукових та навчально-методичних праць про засади оволодіння монументальним мистецтвом, аспекти реалізації в ньому творчих авторських поступів з відповідним грамотним опрацюванням композиційних втілень задуманого. Паралельно зазначається, що певна частка виданих таких праць характеризується доволі вичерпним розкриттям суті відповідної художньої композиційної діяльності, її прямого чи опосередкованого стосунку саме до монументального вираження задуманого. Проте так чи інакше завжди залишається низка питань, які потребують постійного оновлення у відповідності до тих чи інших дієвих мистецьких чи культуротворчих тенденцій, чинних освітніх наративів, перспективних задач, завдань і т. ін.

Вносячи свою лепту у розкриття досліджуваного явища, автор чітко підкреслює, що всяка композиційна діяльність у сфері монументального мистецтва має вибудовуватися на свідомому оперуванні основами вираження монументального і декоративного, ключовими аспектами їх унаочнення через призму їх синтезу і протиставлення. Апелуючи до монументальних контекстів живопису та скульптури, розставляються акценти на особливостях побудов фронтально-просторової та об'ємно-просторової композицій, місцях і ролях у їхніх структурних системах відповідних їм виражальних засобів, умов та прийомів їх безпосереднього застосування.

Ключові слова: монументальне мистецтво, виражальність, композиційна діяльність, аспекти оволодіння.

Mykhailo SYDOR,*orcid.org/0000-0003-1616-6075*

PhD in Arts,

Associate Professor at the Vocal and Choral, Choreographic and Visual Arts Department

Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *Mykhailo_Sydor@i.ua*

ASPECTS OF MASTERING THE PRACTICES OF MONUMENTAL ART: FORMING THE SKILLS OF LAYING COMPOSITIONS

The questions related to the illumination of the nature of monumental art, general narratives of its expressive essence, and the conceptual foundations of visualizing the author's ideas in the corresponding works are revealed and analysed. Outlining the relevance of the raised problem, the author emphasizes in particular that monumental art appears today as one of the bright and certainly impressive varieties of artistic and creative practice, where every step of artists, every creative idea is realized ostentatiously, in special artistic forms and purposefully played compositional formats. Transferring the specified context to the content of the activity of Ukrainian monumentality artists, the author also notes that this branch of artistic creativity is one of the important spheres of the spiritual and material culture of our people, the accumulation and promotion of its traditions, preferences, tastes, cravings for new, original, modern, aesthetic. Emphasis

is also placed on the fact that creations born in this realm become characteristic and significant historical and cultural assets of our country.

In the analysis of the state of investigation of the problem, the results of the corresponding developments, it is noted that the modern domestic art and pedagogical field is filled with a small number of relevant scientific and educational and methodical works on the principles of mastering monumental art, aspects of the implementation of creative authorial processes in it with the corresponding competent elaboration of the compositional embodiments of the intended. At the same time, it is noted that a certain proportion of such published works is characterized by a rather comprehensive disclosure of the essence of the corresponding artistic compositional activity, its direct or indirect relationship to the monumental expression of the intended. However, one way or another, there are always a number of questions that need constant updating in accordance with certain effective artistic or cultural trends, current educational narratives, prospective tasks, tasks, etc.

Contributing to the disclosure of the studied phenomenon, the author clearly emphasizes that any compositional activity in the field of monumental art must be built on the conscious operation of the fundamentals of monumental and decorative expression, the key aspects of their visualization through the prism of their synthesis and opposition. Appealing to the monumental contexts of painting and sculpture, emphasis is placed on the features of constructions of frontal-spatial and volumetric-spatial compositions, places and roles in their structural systems of their corresponding means of expression, conditions and methods of their direct application.

Key words: *monumental art, expressiveness, compositional activity, aspects of mastery.*

Постановка проблеми. Коли торкаємося монументального мистецтва, намагаємося дати йому об'єктивний аналіз, то зазвичай говоримо, що це один із яскравих та безумовно вражаючих різновидів мистецької діяльності людини. Це важливий засіб і водночас формат вираження її творчих поступів в особливій художній формі. Переносячи означений контекст на зміст діяльності українських мистців-монументалістів, можна однозначно констатувати, що ця гілка мистецької творчості є однією із важливих сфер духовної та матеріальної культури нашого народу, акумулювання і пропагування його традицій, уподобань, смаків, потягів до нового, оригінального, естетичного. Народжені у цій царині витвори постають характерною вагомою складовою історико-культурного надбання нашої держави (Матоліч, 2011: 126).

Окрім того, володіючи розмаїтим виражальним потенціалом, вражаючим художнім трактуванням мистецької думки, уяви, фантазії, показно виконуючи різноманітні функції у житті суспільства, монументальне мистецтво постає важливою ланкою духовного, мистецького, загалом культурного виховання поколінь (Турчак, 2007: 172). Особливе місце тут посідає цілеспрямоване навчання основ монументального мистецтва саме тої когорти молоді, яка обрала собі шлях у мистецтво, зокрема через здобуття спеціальності «023. Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» за освітньою програмою «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво».

Ставлячи завдання підготувати компетентного фахівця, який за змістом своєї професії має прямий стосунок до означеного, неодмінно звертаємося до змісту і завдань відповідних навчальних курсів як освітніх компонент у здобутті другого (магістерського) рівня вищої освіти за цим фахом.

У нашому випадку це предмет «Техніки і технології монументального мистецтва». Вивчаючи цю дисципліну, майбутні митці-магістри оволодівають не лише теоретичними основами монументального мистецтва, засадами його дієвості, виражальності і т. ін. Тут вони набувають умінь розробляти композиції монументальних творів різного штибу, зокрема вітражів, мозаїк, сграфіто, рельєфних та розписних панно, диптихів, триптихів тощо для оздоблення внутрішніх середовищ та фасадів різноманітних будівель, також всяких інших монументальних творинь власне як окремих ландшафтних композицій чи комплексних монументальних ансамблів. В рамках такого вони оволодівають навичками творчо інтерпретувати зображуване, надавати йому стилізованого вигляду, переформатовувати на «монументальну» мову реалістичну художню образність навколишнього світу (Сидор, 2018: 6). Як бачимо, всяка така робота таю чи іншою мірою пов'язана з освоєнням і поглибленням тої композиційної грамоти, якою повинен оперувати митець-монументаліст.

Аналіз досліджень. Піднята нами проблема тісно пов'язана зі специфікою оволодіння здобувачами означеної спеціальності ключових компонент теорії монументального мистецтва, засад та особливостей композиційних розробок відповідних до його видів робіт. Відтак актуальними тут постають праці, які векторовані не лише на розкриття суті монументального мистецтва, його природи та видової структури, а й аспектів практичного виконання властивих йому творів, зокрема пошуків та формування їхніх композицій, набуття навичок у таких композиційних практиках тощо. У цьому плані сучасна мистецько-педагогічна царина повниться невеликим числом відповідних наукових та навчально-методичних праць. Разом з тим, певна їх частина характеризується доволі

вичерпним розкриттям суті відповідної композиційної діяльності, її прямого чи опосередкованого стосунку до монументального вираження задуманого. Тут, зокрема, можна виділити навчально-методичні посібники М. Яремківа «Композиція: творчі основи зображення» (2007), І. Туманова «Рисунок, живопис, скульптура: Теоретико-методологічні основи комплексного навчання» (2010), О. Половної-Васильєвої «Основи формальної композиції» (2015), О. Куліш «Монументальне мистецтво» (2016), Н. Урсу та І. Гуцул «Теоретичні основи композиції» (2018), В. Зайцевої «Практика композиції» (2021). Серед актуальних статей у цій сфері постають наукові дописи І. Матоліч «Проблема монументальності в сучасній художній культурі» (2011), В. Гудака «Композиція як провідна й визначальна дисципліна в процесі формування митця» (2013), В. Одрехівського «Гігантський, монументальний, величний: термінологічний аспект сучасної скульптури» (2015), О. Кириченко «Актуальні проблеми вивчення сучасного мистецтва» (2017), Г. Паньків «Взаємозв'язки станкового та монументального в образотворчому мистецтві: теоретичний аспект» (2018) та ін. І все ж, низка тих чи інших базових позицій щодо композиційного вираження монументального, механізмів набуття та вдосконалення відповідних композиційних умінь і навичок завжди потребують свого переосмислення, оновлення, об'єктивного співставлення з вимогами часу, відповідними їм мистецькими тенденціями та наративами.

Мета статті – розкрити засади укладання композицій монументальних творів, визначити і обґрунтувати актуальні складові формування відповідних навичок роботи.

Виклад основного матеріалу. Виходячи із сучасної класифікаційної структури мистецтва як такого, монументальне мистецтво зазвичай прийнято розглядати як один із видів (родів) образотворчого мистецтва (Скляренко, 2004: 146). Воно належить до найдавніших проявів людської творчості, часів, коли давня людина робила перші спроби наповнити своє середовище «величними образами» вже освоєного або ще непізнаного чи табуйованого. Художню сутність цієї мистецької сфери визначає звернення до великої колективної аудиторії. Властиві йому засоби художньої виразності спрямовані на втілення провідних соціально-політичних, релігійних і філософських ідей та сильних емоцій, що зумовлює велике громадське значення монументальних творів. Відтак у характеристиці монументального мистецтва значимим постає й те, що воно часто пов'язується з

державними ідеологічними лініями, відповідними пріоритетами культурного й духовного життя народу. У певній мірі воно виступає як «образна модель світу», як «форма актуалізації стилю життя», яким його уявляє той чи той суспільний лад (Сидор, 2018: 5).

Окремим напрямом монументального мистецтва є безпосередньо пов'язане з архітектурою монументально-декоративне мистецтво, основними різновидами якого є монументально-декоративні живопис та скульптура. Такі творіння не несуть високого ідейного навантаження, оскільки відіграють в архітектурі роль своєрідного «декоративного» акомпанементу – прикрашають поверхню стін, перекриттів, фасадів і т. ін. Якщо у творах суто монументальних, позначених філософською широтою роздумів про уклад світу і про людину, домінують образотворчі основи, то в творах декоративного характеру переважають архітектонічно-орнаментальні наративи, зосередженість на стилізованому трансформуванні зображуваного. Разом з тим, якоїсь конкретної межі у розрізненні цих двох векторів укладу і презентації монументального мистецтва не існує (Паньків, 2018: 448).

Конкретизуючи сутнісну природу монументального мистецтва, передусім звертаємося до самого поняття «монументальне», «монументальний». Це визначення походить від лат. *monumentum*, тобто «пам'ятник», від *monere* – нагадувати, навіювати, закликати (Куліш, 2016: 11). За класифікацією видів мистецтва монументальне мистецтво виступає видом художньо-творчої діяльності, що безпосередньо з архітектурою, як «мистецтвом будівництва», приймає участь у формуванні постійного середовища, що створюється людьми, загалом суспільством для своєї життєдіяльності, відображаючи характер власне своєї епохи. Твори монументального мистецтва слугують водночас і для формування суспільної свідомості, і для реального предметного оточення людей. Вони повсякчас величні, вражаючі, благородно піднесені в концепції (Одрехівський, 2015: 205).

Як узагальнююче поняття термін «монументальне мистецтво» з'явився тільки у XIX – на початку XX ст., хоча цей вид творчої діяльності виник у древні епохи історії людства. З давніх часів монументальне мистецтво існує у конкретних проявах: архітектурних спорудах, екстер'єрних скульптурах, настінних розписах, мозаїчному убранні будівель, вітражах, міській і парковій скульптурі, фонтанах тощо (Куліш, 2016: 11). Деякі науковці та дослідники відносять до монументального мистецтва також й окремі витвори

архітектури, передусім нетипові за конструкцією будівлі, малі архітектурні форми і т. ін.

Образотворчо-тематичні композиції на фасаді і в інтер'єрі, пам'ятник на площі зазвичай присвячені втіленню та пропаганді у широких масах найбільш загальних соціальних і філософських ідей часу, увічненню пам'яті видатного діяча або значної події і т. ін. Загалом до монументального мистецтва належать ті види і жанри мистецької творчості, що розраховані на простір міських площ, парків і націлені на взаємодію (синтез) одне з одним. Найбільш значимі твори монументального мистецтва завжди приналежні до художнього осмислення світобудови, укладу людського життя, вираження протиставлень сакрального і профанного. Окрім того, вони постійно векторовані на встановлення духовного, просторового та масштабного співвідношення з людиною (Сидор, 2018: 8).

Характеризуючись якостями «великої форми», твори монументального мистецтва завжди розраховані на сприйняття здалеку і зблизка. Їх можна розглядати з багатьох точок зору, до того ж не ізольовано, а разом із усім їхнім навколишнім оточенням. Для цього у їх створенні використовуються такі властиві для монументального концепту якості, як масштабність, площинність, узагальненість, пропорційність, співрозмірність, гармонія частин і цілого, дрібного і великого, також загальна декоративність композиції, виразність й розміреність ритмічного ладу, чіткість силуетів, підвищене звучання кольору (Куліш, 2016: 12).

Історичні надбання мистецтва розкривають різні шляхи досягнення зв'язку монументального мистецтва з архітектурою – від злагодженого унісонного повторення стінописів або скульптурою у розчленуванні й ритмуванні канви фасадів споруд до контрастного співвідношення з їх тектонічними основами. Поряд з принципом «вписування» монументальних композицій в архітектурні фронти, фризи, метопи тощо існує й так зване «орнаментально-килимове декорування» (наприклад, комплекси розписів давніх християнських святинь, майолікові прикраси середньовічних споруд Середньої Азії). Вибір того чи того принципу завжди залежав від світоглядних засад та характеру стилістики мистецтва певного регіону, періоду тощо (Сидор, 2018: 9).

Ключовими (базовими) принципами виразності й дієвості для всіх творів монументального мистецтва можна вважати: відповідність образного змісту будівлі, статуї, розпису їх функціональному призначенню і місцю в архітектур-

ному просторі, співвіднесеність твору із загальним ансамблем і водночас можливість деякого виділення його із цього оточення. Сучасне монументальне мистецтво тяжіє до широкої палітри образотворчих засобів, які задіяні в художньому перетворенні середовища, – від трагедійних і святково-репрезентативних до лірично-інтимних та декоративних (Матоліч, 2011: 125).

Наступний акцент у розкритті піднятої проблеми ставимо на наративах монументальності. Ця ознака творів монументального мистецтва досягається відповідним художнім узагальненням, яке надає їм характерної величності, масштабного звучання та показної суспільної значимості. Монументальність завжди споріднена естетичній категорії піднесеного, пов'язана з категоріями героїчного і трагічного. В архітектурі монументальність часто пов'язують зі статичністю і масивністю об'єму (тяжкими ритмами мас). Однак і статичний моноліт (в архітектурі, скульптурі) також може містити в собі певну приховану динаміку. Зі сказаного випливає, що в живописі й скульптурі монументальність неодмінно пов'язана з високим рівнем узагальнення форми та лаконізмом її унаочнення, виконання (Одрехівський, 2015: 211).

На змістовому і структурному рівнях монументальність може наближатися до декоративності, почасти навіть «зливаючись» з нею. Однак, на відміну від робіт декоративного мистецтва, монументальний твір є головним або одним із ключових складників «художньої концепції» загального рішення того чи іншого екстер'єрного або інтер'єрного ансамблю, скерованим власне на «цільову тематичну організацію» навколишнього простору.

Виходячи зі сказаного, можна ствердити, що в композиційних пошуках і розробках творів монументального мистецтва митець (студент) має володіти та чітко оперувати передусім такими поняттями, як «фронтально-просторова композиція» (створення рельєфів і декоративно-монументального живопису) та «об'ємно-просторова композиція» (створення монументальної скульптури). Відтак ключовим тут постає й усвідомлення самої природи просторової форми.

У цьому плані важливим є усвідомлення того, що просторову форму, як і в цілому просторову композицію, відрізняє переважаючий рух у глибину за наявності інших координатних напрямків розвитку. Будується така композиція на основі співставлення у її просторі різних пластичних форм (лінійних, площинних, об'ємних) (Урсу, Гуцул, 2018: 39). Проте, ці форми можуть

сприйматися по-різному. Адже саме сприйняття може відбуватися з різних точок позиціонування глядача. Наприклад, це може бути візуалізація: з одного головного напрямку (з однієї позиції), при відносно статичному розташуванні глядача у просторі; з різних точок сприймання, при рухові глядача навколо (зовнішньо) композиційно-просторового центру чи всередині нього; при рухові глядача вглиб простору. У першому випадку просторова композиція сприймається глядачем фронтально по відношенню до головної площини, що формує сприйняття. У теорії архітектурної композиції вона отримала назву фронтальної. У другому випадку композиція зазвичай носить концентрований, об'ємно-просторовий характер, який і визначає її назву. У третьому – розкриваються риси та ознаки глибинно-просторової композиції, тобто усього концептуально охопленого простору з усім його предметним та об'єктним наповненням (Сидор, 2018: 61).

Не менш значимим є розуміння засад творення фронтально-просторової композиції. Для неї характерна невелика глибина простору і переважно фронтальне розташування елементів. За характером сприйняття вона дещо уподібнена до площинної композиції, однак складається не просто з фактурних чи рельєфних площин, а з глибинних, власне просторових, або розділених у плані елементів. Ці композиційні елементи відокремлюються від задньої фронтальної площини, висуваються вперед, розташовуючись на відстані один від одного. Тому їх вже розглядають не як рельєфні, а як просторові форми. В архітектурній композиції цим формам надається значення об'ємів, звернених своєю фронтальною «позицією» до глядача (Куліш, 2016: 40).

Побудова фронтально-просторової композиції зумовлює звертати увагу і на низку наступних умов. Передусім це визначення характеру конфігурації відтворюваних форм. Означена проблема виражається у співставленні різних за сутнісним змістом, геометричним виглядом та розташуванням елементів. Чим чіткіше таке співставлення, тим характер композиції виразніший. Наступним є визначення ритміки у композиційній структурі твору, встановлення зв'язків між композиційними елементами з використанням тих чи інших доречних повторень, дублювань тощо. Специфічним тут постає використання в якості композиційного засобу порядку зміщення просторово-площинних елементів відносно один одного і навіть утворення декількох ритмічних груп, модулів тощо. Адже із них власне й формується фронтально-просторова композиція, як складна, так і проста.

Третьою умовою є графічно-пластичне моделювання зображуваних елементів. Воно базується на узгодженні гри силуетів, фактур, рельєфів та всякої можливої тут графіки, наприклад надписів, знаків, символів, заповнення площин кольорами і т. ін. Близьке розташування елементів один до одного визначає цілісність фронтально-просторової композиції. Однак такий підхід інколи виявляється причиною прояву в ній монотонності. З метою усунення монотонності, так званого «одноманіття», вимагається досягнення пластичної різноманітності форм. Проте, тут також слід пам'ятати, що і при надмірному різноманітті зображуваних компонентів композиція буде руйнуватися. Отож, головним завданням у побудові фронтально-просторової композиції є розмірене встановлення відмінностей між усіма композиційними елементами задля досягнення їх єдності та гармонійності (Сидор, 2018: 62).

Щодо роботи над об'ємно-просторовими композиціями, то тут слід враховувати наступне. Передусім має бути чітке усвідомлення того, що об'ємно-просторова композиція характеризується розвитком своїх просторових елементів у трьох координатних напрямках при дотриманні їх компактності. В архітектурних композиціях розвиток углуб переважає найчастіше. Характер будь-якої об'ємно-просторової композиції зазвичай підкреслюється ансамблем злагоджено розміщених усіх композиційних елементів у відповідному просторі. Контекст виразності такого залежить і від розмаїття пластичних характеристик відтворюваного, його деталей, елементів тощо (Урсу, Гуцул, 2018: 38). Йдеться безпосередньо про виражальність лінійну, площинну, об'ємну.

Об'ємно-просторова композиція зазвичай сприймається з різних боків. Проте, у кожному конкретному випадку візуалізації ми бачимо розглядуване лише з однієї сторони. Коли говоримо про загальне сприйняття всієї такої композиції, то тут, звісно, задіюються різні позиції розгляду, притому з відповідним напрямом (вектором) руху огляду об'єкта. За усіх цих умов глядач перебуває ззовні чи то певної об'ємно-просторової форми, чи усієї об'ємно-просторової композиції.

Вкрай важливим для об'ємно-просторової композиції є її планувальне рішення. Тут в основі лежить різне просторове розташування елементів з чітким визначенням домінант, акцентів тощо. Вибір «вигляду» такої композиції (формату спостережуваного «кадру») зумовлюється конкретною архітектурно-планувальною ситуацією.

Характер об'ємно-просторової композиції розкривається і через пластику властивих їй елементів

тів. Прийоми моделювання такого багато в чому схожі з тими, які використовуються при розробці об'ємної форми, проте мають і свої певні особливості. Зокрема, у такій композиції чітко розкриваються домінуючі якості різних просторових елементів – їх конфігурація, силуетна «вимова», взаємне розміщення, ритмічне членування тощо. При цьому завжди мають бути вирішені задачі, скеровані на: виявлення загальної геометричності просторових форм (кубичних, циліндричних, пірамідальних тощо); підкреслення через розміщення компонентів статичності чи динамічності композиції; акцентування на домінуючих позиціях у співставленні різних вимов пластичності (об'ємних, площинних та лінійних) (Сидор, 2018: 64).

Висновуючи сказане, можемо констатувати, що виражальність творів монументального мистецтва завжди обумовлена їх конкретними видовими характеристиками, а також характером їх безпосередньої функціональності. Це обумовлюється тим, що монументальне мистецтво є не просто одним із видів образотворчого мистецтва, в якому художники та скульптори проявляють свої індиві-

дуальні сприйняття світу, своє авторське бачення його образності, змістів і сутності життя людини, загалом суспільства тощо. Це сфера неординарних творчих поступів, під час яких реалізуються ідеї урізноманітнити наше навколишнє середовище, наповнити його інноваційними образотворчими наративами, здатними гармонійно співіснувати та безпосередньо доповнювати архітектурні творіння у їх зовнішніх та внутрішніх контекстах, художньо-дизайнерські розробки ландшафтних просторів різних функціональних підпорядкувань тощо. Висхідною позицією у всьому цьому постають задачі з матеріалізації творчих ідей, переведення задумів з їх уявних форматів на мову зримого. І саме першим кроком такої матеріалізації є робота над композиціями майбутніх творів, яким властиві описані моменти. Шліфування відповідної вправності відбуватиметься за умов дотримання чіткої структуризації всіх відповідних засад та системної обробки компонент опрацьованої композиції, відтак свідомого застосування продуктивних механізмів безпосереднього втілення задуманого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куліш О. А. Монументальне мистецтво. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2016. 72 с., іл.
2. Матоліч І. Проблема монументальності в сучасній художній культурі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2011. Вип. 22. С. 121–131.
3. Одрехівський В. Гігантський, монументальний, величний: термінологічний аспект сучасної скульптури. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2015. Вип. 27. С. 202–213.
4. Паньків Г. С. Взаємозв'язки станкового та монументального в образотворчому мистецтві: теоретичний аспект. *Молодий вчений: науковий журнал*. 2018. Вип. 4 (56). С. 447–451.
5. Сидор М. Б. Техніки і технології монументального мистецтва. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. 88 с.
6. Скляренко Г. Мистецтво ХХ – початку ХХІ століття: новий контекст. *Художня культура. Актуальні проблеми*. Київ. 2004. Вип. 1. С. 141–156.
7. Турчак Л. Актуальні питання сучасного образотворчого мистецтва України: Історіографічні аспекти. *Художня культура. Актуальні проблеми*. Київ. 2007. Вип. 4. С. 169–173.
8. Урсу Н. О., Гуцул І. А. Теоретичні основи композиції. Кам'янець-Подільський: Аксиома, 2018. 166 с.

REFERENCES

1. Kulish, O. A. (2016). *Monumentalno mystetstvo* [Monumental art]. Cherkasy: CHNU named after Bohdan Khmelnytsky. 72 p., ill. [in Ukrainian].
2. Matolich, I. (2011). *Problema monumentalnosti v suchasni khudozhni kulturi* [The problem of monumentality in modern artistic culture]. *Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*. Vol. 22. Pp. 121–131. [in Ukrainian].
3. Odrehivskiy, V. (2015). *Hihantskyi, monumentalnyi, velychnyi: terminolohichni aspekt suchasnoi skulptury* [Gigantic, monumental, majestic: the terminological aspect of modern sculpture]. *Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*. Vol. 27. Pp. 202–213. [in Ukrainian].
4. Pankiv, H. S. (2018). *Vzaiemoviazky stankovoho ta monumentalnoho v obrazotvorchomu mystetstvi: teoretychnyi aspekt* [Interrelationships between the easel and the monumental in visual arts: theoretical aspect]. *Young scientist: scientific journal*. Vol. 4 (56). Pp. 447–451. [in Ukrainian].
5. Sydor, M. B. (2018). *Tekhniki i tekhnolohii monumentalnoho mystetstva* [Techniques and technologies of monumental art]. Drohobych: RVV DDPU named after Ivan Franko. 88 p. [in Ukrainian].
6. Skliarenko, H. (2004). *Mystetstvo XX – pochatku XXI stolittia: novyi kontekst* [Art of the 20th and early 21st centuries: a new context]. *Art culture. Actual problems*. Kyiv. Vol. 1. Pp. 141–156. [in Ukrainian].
7. Turchak, L. (2007). *Aktualni pytannia suchasnoho obrazotvorchoho mystetstva Ukrainy: Istoriohrafichni aspekty* [Actual issues of modern fine art of Ukraine: Historiographical aspects]. *Art culture. Actual problems*. Kyiv. Vol. 4. Pp. 169–173. [in Ukrainian].
8. Ursu, N. O. & Hutsul, I. A. (2018). *Teoretychni osnovy kompozysii* [Theoretical foundations of composition]. Kamianets-Podilskyi: Axiom. 166 p. [in Ukrainian].

УДК 793.31(=161.2):392

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-17>**Віра СИНЄОК,***orcid.org/0000-0003-0623-1718*

заслужена артистка України,

доцент кафедри хореографії

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *v.synieok@kubg.edu.ua***Костянтин КАЛІЄВСЬКИЙ,***orcid.org/0000-0003-4202-4222*

аспірант кафедри режисури та хореографії

Львівського національного університету імені Івана Франка,

викладач кафедри хореографії

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *k.kaliievskiy@kubg.edu.ua*

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ТАНЕЦЬ ЯК ФУНДАТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ

У статті окреслені проблеми збереження та розвитку українського танцю. Розвинуто концептуальний підхід до аналізу формування тенденції жорсткої репертуарної політики, посилення ідеологічного тиску в пострадянський період. Проаналізовано культуротворчу функцію національного хореографічного мистецтва. Розглянуто основні аспекти відродження фольклорних канонів, які зберігають правдивість і реалістичність народного мистецтва.

Акцентовано увагу на мистецький доробок українського хореографа Василя Авраменка, який популяризував національне танцювальне мистецтво, відродивши прадавні коломийки, аркани, гуцулки. Досліджено формування новітнього етносвітогляду на фольклорні танці країн світу з можливістю фіксації та популяризації національної спадщини.

У статті охарактеризовано процес збереження і поширення національної культури етнічних товариств, які функціонують на теренах сучасної України. Головною ідеєю культурних центрів національних меншин є сприяння процесу національної єдності, пропаганді дружніх стосунків між народами, ознайомлення населення із культурою, традиціями та історією своїх народів.

Акцентована увага науковців щодо розвитку української національної культури, яка є одним із основних надбань нашого народу. Визначено, що перша ланка навчально-виховного процесу профільного спрямування із запровадженням обов'язкового вивчення українського танцю змінює рівень виконавської та викладацької майстерності майбутніх керівників та викладачів профільних навчальних закладів освіти.

Наголошено, що вивчення українського народного танцю в закладах вищої освіти формують професійну майстерність майбутніх хореографів. Ці знання надають унікальну можливість висловити в своєму танці, русі, міміці та жесті усе багатство світоглядних цінностей національного мистецтва.

Підтверджено основну ідею сучасного культуротворчого процесу, а саме популяризації українського танцю із мотивованою активної молоді до пізнання національної культури, традицій та українського мистецтва загалом.

Ключові слова: український танець, національна спадщина, навчально-виховний процес, традиції народу.

Vira SYNIEOK,
orcid.org/0000-0003-0623-1718
Merited (Performing) Artist of Ukraine,
Assistant Professor at the Department of Choreography
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) v.synieok@kubg.edu.ua

Kostiantyn KALIIEVSKIY,
orcid.org/0000-0003-4202-4222
Graduate student at the Department of Directing and Choreography
Ivan Franko Lviv National University,
Lecturer of Choreography at the Department of Choreography
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) k.kaliievskiy@kubg.edu.ua

UKRAINIAN FOLK DANCE AS A FOUNDER OF NATIONAL IDENTITY

The issues of saving and developing Ukrainian dance are outlined in the article. A conceptual approach to the analysis of the formation of trends in the cruel repertoire policy and the intensification of ideological pressure in the post-Soviet period is developed. The cultural function of the national choreographic art is analyzed. The main aspects of the revival of folklore canons that preserve the truthfulness and realism of folk art are considered.

Attention is focused on the artistic achievements of the Ukrainian choreographer Vasyl Avramenko, who popularized the national dance art by reviving the ancient kolomyikas, arkans, and hutsulkas. The formation of the latest ethnocultural outlook on folk dances of the world countries with the possibility of fixing and popularizing the national heritage is investigated.

The process of preserving and disseminating the national culture of ethnic societies operating in modern Ukraine is characterized. The main idea of the cultural centers of national minorities is to promote the process of national unity, to promote friendly relations between peoples, and to familiarize the population with the culture, traditions, and history of their people.

Scholars' attention is focused on the development of Ukrainian national culture, which is one of the main achievements of our people. It is determined that the first link of the educational process of the specialized direction with the introduction of the compulsory study of Ukrainian dance will change the level of performance and teaching skills of future managers and teachers of specialized educational institutions.

It is emphasized that the study of Ukrainian folk dance in higher education institutions forms the professional skills of future choreographers. This knowledge provides a unique opportunity to express in their dance, movement, facial expressions, and gestures the wealth of worldview values of national art.

The article confirms the main idea of the modern cultural process, namely the popularization of Ukrainian dance from motivated active youth to the knowledge of national culture, traditions, and Ukrainian art in general.

Key words: *Ukrainian dance, national heritage, educational process, traditions of the people.*

Постановка проблеми. Українська національна культура є носієм аксіологічних вимірів всієї нації, що транслює в сучасне середовище культурно-історичну самобутність та унікальність народу.

Популяризація українського танцю стає невід'ємною складовою у вихованні молодого покоління. Прищеплення національної системи цінностей здобувачам освіти формують парадигми культурного роду.

Проблема, що з'явилася на пострадянському просторі стосовно знецінення національного танцю відхилила вектор навчального процесу від національної культури. Змінити ситуацію та прибрати наслідки ідеологічної окупації національного мистецтва допоможуть новітні програми навчального процесу з обов'язковим викладанням українського танцю в закладах середньої загальної освіти.

Аналіз досліджень. Аналіз останніх досліджень та публікацій продемонстрував актуальність теми збереження та розвитку українського мистецтва. Вагомий внесок у цьому напрямку зробили відомі дослідники: Т. Благова, Л. Косаківська, Чжан Сяо, О. Плахотнюк, П. Фриз, А. Квецко, Ю. Картух, О. Кузик.

Проте недостатньо дослідженим залишається питання впровадження українського танцю в навчальні програми закладів середньої загальної освіти. Важливим залишається питання підтримки українського мистецтва на державному рівні.

Мета статті. Розглянути основні аспекти відродження української народної хореографії.

Виклад основного матеріалу. Найбільшим надбанням кожного народу є духовна культура, яка зберігається в аксіологічних парадигмах національної спадщини. Вона збагачує свій народ

високогуманними цінностями, утверджує культурно-історичну самобутність та унікальну ідентичність нації.

Величезним важелем в збереженні незупинного руху та розвитку національної культури відіграють мистецькі заклади освіти та аматорські хореографічні колективи народних танців. Народне хореографічне мистецтво України зберігає традиції та самобутність кожного регіону, відображаючи унікальні місцеві особливості, які мають давню джерелознавчу історію.

Український народний танець має свої оригінальні, чіткі та стійкі ознаки, що історично склалися, а також своє глибоке національне коріння. Давня культура вражає уяву нашого сучасника високим рівнем естетичної свідомості, багатством і різноманітністю художніх форм, глибиною осягнення морально-естетичного ідеалу (Чжан Сяо, 2021: 16).

Величезна спадщина українського мистецтва тривалий час була під негласною забороною, що зіграло негативну роль у формуванні національних традицій аматорських хореографічних колективів.

За словами Т. Благової «...аналіз розвитку хореографічного аматорства періоду 40–50-х рр. ХХ ст. дозволив визначити його етапом панування соціалістичного реалізму в мистецтві, жорсткої репертуарної політики, посилення ідеологічного тиску на будь-які прояви художньої творчості» (Благова, 2020: 248).

В 70–80-х роках 90% репертуару хореографічних колективів складала танці народів світу, а українському мистецтву не приділялося достатньої уваги. Святкові концерти того часу були запрограмовані на пропаганду російської культури, що прославляла ідеали комуністичної партії, одночасно нівелюючи національне мистецтво кожної на той час республіки.

Політична заангажованість щодо танцювального аматорства, буквально чи опосередковано відображена в законодавчих ініціативах різних років, спричиняла надмірне ідеологічне навантаження на розвиток його змісту та, відповідно, однобічність у формуванні репертуарних тенденцій чи жанрової спрямованості (Благова, 2020: 256).

Знецінення національних ідеалів спровокувало відхилення навчального вектору від української культури, спричинивши відчуття другорядності та низькосортності свого мистецтва. Це, м'яко кажучи, неповага до своєї культури міцним ланцюгом затягнуло зашморг на навчальному процесі юних вихованців, не давши змоги прищепити їм національні культурні цінності та любов до свого

мистецтва. Тетяна Благова наголошує, що «автентична українська хореографія в якісній сценічній обробці та технічному виконанні з'являлася в аматорському середовищі не часто. Культивування в гуртках винятково танців радянського походження спричиняло панування на самодіяльній сцені низькопробних номерів, засмічених одноманітними й електричними рухами. Натомість беззаперечну офіційну підтримку відчувала популяризація хореографічних зразків так званої «сучасної тематики», які віддзеркалювали радянську ідеологію соцреалізму» (Благова, 2020: 252). Доказом цього став процес катастрофічного скорочення аматорських колективів народних танців і перенацінення колективів сучасного спрямування.

Зокрема Л. Косаковська наголошує: «Естетика соціалістичного реалізму залишала від народного танцю лише зовнішні риси його малюнку, посилюючи трюкові елементи. Він використовувався для того, щоб підкреслити народність мистецтва за формою та інтернаціональність за духом. Усе, що не відповідало такому тлумаченню, заборонялося і викорінювалося як прояв “буржуазного націоналізму”» (Косаковська, 2009: 10).

Так, сучасний розвиток – це добре, це новий підхід, нові можливості, це нова культура, яка не має нічого спільного з українським мистецтвом. Наразі не можна не згадати слова великого Т. Г. Шевченка: «...чужому навчайтесь, та свого не цурайтесь» (Шевченко, 1976: 256).

Отже, немає жодних заперечень щодо розвитку сучасних напрямків хореографії, але поряд з цим потрібно навчити маленьких українців своїй національній культурі танців, яка відрізнятиме їх від інших танцювальних культур світу, стверджуючи тим свою ідентичність і самобутність.

Твори народної танцювальної спадщини за своїм внутрішнім характером є реалістичними, і в цій правдивості полягає їх виховна сила (Кархут, Кузик, 2020: 345). Поки не відпрацьована методична робота на першій ланці навчального процесу профільної освіти, ми не зможемо мати потужний результату закладах вищої освіти.

Гарним прикладом можна вважати потужний рух популяризації української хореографії Василем Авраменком, який відродив прадавні коломийки, аркани, гуцулки, верховинки. Педагог своїм мистецьким доробком назавжди зберіг національну спадщину закарпатського краю, визнаючи його «добрими ліками проти чужинецьких хвороб, бо він виховує молодь» (Авраменко, 1947: 10).

Танець є найдавнішою формою художнього самовираження людства. Йому властива здатність

людини через рухи висловлювати свої почуття, і водночас танець – це засіб спілкування людини з оточуючим світом, де панує ритм як символ Вічності (Фриз, 2018: 73). Український танець завжди був і залишається гордістю нашого народу. Перед ним встають шаленіють поціновувачі танцювальної культури світу, але на рідній батьківщині він стає чомусь «нецікавим», «застарілим», і молодь, на жаль, попирає цей скарб неймовірної краси своїм холодним відношенням.

В посланні Євангеліє від Матфея 13:57 говориться «...не буває пророка без честі, хіба що тільки на батьківщині своїй і в домі своїм» (Біблія, 2017: 1098). Ці слова дуже влучно віддзеркалюють сутність проблематики навчально-виховного процесу минулих років та, на жаль, реалії сьогодення.

Нове прочитання архаїстично-традиційних поглядів на збереження народного танцю, формування новітнього етносвітогляду сприйняття фольклорного танцю країн світу, кожного національного осередку, етнічної групи в мистецькому просторі сучасності. Як результат розвиненості відео- теле- фіксації, мережі Інтернет технологіям розширюються можливості фіксації фольклорного танцю, його популяризації та донесення до глядачів всього світу (Плахотнюк, 2021: 8).

Розвиваючи народне хореографічне мистецтво в Україні, необхідно звернути увагу на процес збереження і поширення національної культури етнічних товариств. На сучасному етапі в столиці України функціонують 52 національно-культурних товариства міського рівня і 20 – загальнодержавного, що репрезентують 36 етнічних груп населення. Також створено 9 центрів культури національних меншин, видається 31 газета, функціонують театри, художні колективи, заклади вищої освіти, недільні школи.

Особливе місце в багатонаціональній культурній палітрі України посідає діяльність діаспори Грузії, яка приділяє велику увагу творчому вихованню молоді. У 2000 році в Києві була створена дитяча Грузинська школа-студія «Іберія», яка у 2008 році перетворилась в однойменний Грузинський культурний центр. Головною ідеєю цього центру є сприяння процесу національної єдності, пропаганда дружби між народами України та Грузії, ознайомлення населення з грузинською культурою і традиціями. В центрі функціонує недільна школа, де учні вивчають грузинську мову, літературу, історію та релігію, а також народні грузинські пісні та танці.

Дослідження досвіду роботи національних меншин акцентують нашу увагу на активній

діяльності народних колективів України. Розвивати та удосконалювати процес вивчення народного танцю на теренах України потрібно через запровадження українського танцю в закладах загальної середньої освіти. Цей крок дозволить в широкому спектрі посіяти зерна національної культури в серця маленьких українців, створивши унікальне підґрунтя для формування національної свідомості та ідентичності підростаючого покоління.

Все, що зберігає українська народна хореографія, стане дієвим засобом розвитку національної культурно-мистецької освіти, націотворчим процесом на сучасному етапі розвитку українського соціуму, вагомим чинником формування національно-культурних цінностей вихованців.

Підвищення уваги науковців до питань народної творчості та розвитку української національної культури на сьогодні характеризується пропагандою та розвитком всіх видів мистецтва, які є одним із основних духовних надбань нашого народу (Квезко, 2021: 107).

Відтворивши таким чином першу ланку навчально-виховного процесу профільного спрямування, ми отримаємо, як результат, національно мотивовану молодь, заряджену рухати розвиток національного мистецтва в сучасний простір майбутнього.

Удосконалення роботи зі студентською молоддю з питань відродження національної культури, звичаїв, обрядів, традицій народу, провадження ґрунтовної роботи, яка спрямована на формування гармонійного розвитку особистості з високими духовними, моральними якостями. Художньо-естетичним смаком, ствердження принципів загально-людської моралі, культурно-національних, духовних, історичних цінностей стануть аксіологічною парадигмою здобувача вищої освіти.

Студенти ВНЗ хореографічної освіти повинні бути взірцем досконалого володіння знаннями з українського народного танцю, оскільки самі вони є майбутніми викладачами, або керівниками хореографічного колективу, на котрих покладена велика відповідальність у збереженні самобутності та ідентичності національного мистецтва. Хореографи вищих навчальних закладів повинні бути флагманами популяризації національної культури на теренах країни та за її межами.

Узагальнюючі висновки. Цінність українського танцю полягає в закарбованому канонічному досвіді народного мистецтва, яке є життєдайним коренем національної ідентичності

та самотності. Він є основою для створення різноманітних хореографічних творів, оскільки зберігає загальнокультурні, аксіологічні цінності, виконуючи транслуючу місію фольклорних танцювальних традицій в сучасний простір.

Популяризація української хореографічної культури є одним з головних засобів духовного відродження нації та збереження культурних традицій, що є фундаментальним фактором національного самоствердження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко В. Українські національні танки, музика і стрій. Вінніпег, 1947.
2. Біблія. Київська Патріархія Української Православної Церкви Київського Патріархату. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2017. 1416 с.
3. Благова Т. Розвиток хореографічної освіти в Україні : історико-педагогічний концепт : монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2020. 488 с.
4. Кархут Ю., Кузик О. Народне хореографічне мистецтво як засіб пізнання та збереження традицій народу, патріотичного виховання молодого покоління. Одеса : Науковий журнал «Молодий вчений», Культурологія, № 11(87), Листопад 2020. С. 344–350 <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-74>
5. Квечко А. Синтез народного українського танцю з сучасним напрямом хореографічного мистецтва. *Молодий вчений*, 2021. 1 (89), 106–109. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-1-89-23>
6. Косаковська Л. Мистецька парадигма Василя Авраменка в контексті розвитку української культури ХХ ст. (Автореф. дис. канд. мистецтвознавства). Київ, 2009.
7. Плахотнюк О. Етносвітогляд фольклорного танцю в мистецькому просторі сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук : Міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Гельваніка, 2021. Вип. 35. Т. 5. С. 4–8. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-1>
8. Фриз П. Українські хореографічні студії як відображення соціокультурного досвіду. Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал, 2018. Вип. 8 (163). С. 71–75. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.141874>
9. Чжан Сяо. Народний танець як основа формування професійної майстерності майбутніх хореографів. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І.Франка*. Дрогобич, 2021 Вип. 35, Т. 6. С. 14–18. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_6/4.pdf
10. Шевченко Т. Кобзар. Київ : Видавництво «Дніпро», 1976. 576 с.

REFERENCES

1. Avramenko V. (1947) *Ukrainski natsionalni tanky, muzyka i strii*. [Ukrainian national tanks, music and formation.] Winnipeg. [in Ukrainian].
2. *Bibliia. Kyivska Patriarkhiia Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu*. (2017) [Bible. Kyiv Patriarchate of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate.] Kyiv : Ukrainse Bibliine Tovarystvo. 1416 s. [in Ukrainian].
3. Blahova T. (2020) *Rozvytok khoreohrafichnoi osvity v Ukraini : istoryko-pedahohichnyi kontsept : monohrafiia*. [Development of choreographic education in Ukraine: historical and pedagogical concept: monograph.] Poltava : TOV "ASMI". 488 s. [in Ukrainian].
4. Karkhut Yu., Kuzyk O. (2020) *Narodne khoreohrafichne mystetstvo yak zasib piznannia ta zberezhenia tradytsii narodu, patriotychnoho vykhovannia molodoho pokolinnia*. [Folk choreographic art as a means of learning and preserving the traditions of the people, patriotic education of the younger generation.] Odessa : Naukovyi zhurnal «Molodyi vchenyi», Kulturolohiia, №11 (87). S. 344–350. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-74>
5. Kvetsko A. (2021) *Syntezy narodnoho ukrainskoho tantsiu z suchasnym napriamamy khoreohrafichnoho mystetstva*. [Synthesis of Ukrainian folk dance with modern directions of choreographic art.] *Molodyi vchenyi*, 1 (89), 106–109. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-1-89-23>
6. Kosakovska L. (2009) *Mystetska paradyhma Vasylia Avramenka v konteksti rozvytku ukrainskoi kultury XX st. (Avtoref. dys. kand. mystetstvoznavstva)*. [The artistic paradigm of Vasyl Avramenko in the context of the development of Ukrainian culture in the 20th century. (Author's thesis. candidate of art studies).] Kyiv. [in Ukrainian].
7. Plakhotniuk O. (2021) *Etnosvitohliad folklornoho tantsiu v mystetskomu prostori suchasnosti*. [Ethnoveiw of folklore dance in the artistic space of modernity.] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : Mizhvuzivskyi zb. nauk. prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Drohobych : Helvanika. Vyp. 35. T. 5. S. 4–8. [in Ukrainian]. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-1>
8. Fryz P. (2018) *Ukrainski khoreohrafichni studii yak vidobrazhennia sotsiokulturnoho dosvidu*. [Ukrainian choreographic studios as a reflection of socio-cultural experience.] *Molod i rynek: shchomisiachnyi naukovo-pedahohichnyi zhurnal*. Vyp. 8 (163). S. 71–75. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.141874>
9. Chzhan Siao. (2021) *Narodnyi tanets yak osnova formuvannia profesiinoi maisternosti maibutnikh khoreohrafiv*. [Folk dance as a basis for the formation of professional skills of future choreographers.] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka*. Drohobych. Vyp. 35, T. 6. S. 14–18. [in Ukrainian]. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_6/4.pdf
10. Shevchenko T. (1976) *Kobzar*. [Kobzar] Kyiv : Vydavnytstvo "Dnipro". 576 s. [in Ukrainian].

УДК 784.071.2:378.016

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-18>

Оксана СМЕТАНА,

orcid.org/0000-0003-1680-6976

старший викладач кафедри естрадної музики

Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету

(Рівне, Україна) oksanasmetana36@gmail.com

Софія ОМЕЛЬЧУК,

orcid.org/0009-0003-7157-0887

студентка IV курсу

Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету

(Рівне, Україна) omelchuk.sofia@gmail.com

ВОКАЛЬНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ЕСТРАДНИХ СПІВАКІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНЦЕРТНО-ТВОРЧОГО ПРОЄКТУВАННЯ

Проектування сьогодні проникає в усі життєві явища, процеси, сфери життєдіяльності суспільства та стає унікальним способом забезпечення співтворчості. У змісті даної статті розкрито процес формування активної позиції та творчої мотивації в отриманні додаткових знань через вектор концертно-творчого проектування естрадних співаків. В статті проаналізовано процес впровадження проектної діяльності у музичний освітній простір. Такий процес охоплює освітні системи різного рівня, педагогічні технології, планування та контроль розвитку музичного закладу освіти.

Метою нашого дослідження є розкриття сутності поняття «концертно-творча проектна діяльність», яка виступає найважливішою складовою музично-педагогічного формату. Неузгодженість підходів до структурування концертно-творчого проектування студента, майбутнього естрадного співака підтверджує актуальність дослідження даної проблеми у сучасній музичній педагогіці. Відповідно, у даній статті ми проаналізуємо алгоритм концертного проектування, як складної інтегрованої особистісної моделі творчої реалізації естрадного співака.

Музична діяльність проектного характеру формує у студентів дослідницькі вміння, пізнавальний інтерес, креативне вирішення творчих завдань та різних видів музичної діяльності. Проектний мистецький напрямок в освітньому просторі, на нашу думку, генерує розвиток особистості співака естрадного жанру у форматі мотиваційних, емоційних й аксіологічних компонентів, що є своєрідним “пусковим” механізмом у різних видах концертно-творчої діяльності виконавця. Активна участь у концертно-творчій проектній діяльності призводить до набуття комунікативного досвіду, художнього та міжособистісного спілкування, допомагає долати психологічні бар’єри в процесі спільної творчості, налагоджувати контакти з аудиторією, розв’язувати проблеми та завдання з перспективою на майбутню самостійну діяльність, сприяти розвитку емоційно-інтелектуальної сфери особистості. Концертно-проектна діяльність – найважливіша частина творчої роботи естрадного виконавця, вона є логічним завершенням всіх репетиційних і педагогічних процесів.

***Ключові слова:** проектна діяльність, концертно-творче проектування, музична діяльність, майбутній естрадний співак, художня проєкція естрадного напряму, естрадні твори.*

Oksana SMETANA,

orcid.org/0000-0003-1680-6976

Senior lecturer at the Department of Pop Singing

Institute of Arts Rivne State Humanitarian University

(Rivne, Ukraine) oksanasmetana36@gmail.com

Sofia OMELCHUK,

orcid.org/0009-0003-7157-0887

student of the 4th year

Institute of Arts Rivne State Humanitarian University

(Rivne, Ukraine) omelchuk.sofia@gmail.com

VOCAL TRAINING OF FUTURE POP SINGERS THROUGH THE PRISM OF CONCERT AND CREATIVE DESIGN

Designing is now penetrating all phenomena, processes and spheres of life in society. It is becoming a unique way of ensuring co-creation. This article reveals the process of forming an active position and motivation in obtaining additional knowledge through the vector of concert and creative design of pop singers. It also analyses the introduction process of project-based activities in the music education space. Such a process encompasses educational systems at various levels, pedagogical technologies, and the planning and control of the development of a music education institution.

Our research aims to reveal the essence of the concert and creative project activity concept, which is the most significant component of the music and pedagogical format. The inconsistency of approaches to structuring the concert and creative design of a student – a future pop singer – confirms the relevance of researching this problem in contemporary music pedagogy. Accordingly, in this article, we will analyse the algorithm of concert design as a complex integrated personal model of the pop singer's creative realisation.

Project-based musical activities develop students' cognitive interest, research skills, and creative problem-solving skills in various musical activities. In our opinion, the project-based artistic direction in the educational space generates the development of the pop singer's personality in the format of motivational, emotional, and axiological components that is a kind of "trigger" mechanism in various kinds of concert and creative activities. Active participation in concert and creative project-based activities leads to communication experience and artistic and interpersonal communication acquisition. It helps to overcome psychological barriers in the process of joint creativity, establish contacts with the audience, and solve problems and tasks with a view to future independent activity. It also promotes the development of the emotional and intellectual sphere of the individual. Concert and project activity is the most significant part of the creative work of a pop performer and the logical conclusion of all rehearsal and pedagogical processes.

Key words: *project, concert and creative design, musical activity, future pop singer, artistic projection of pop direction, pop works.*

Постановка проблеми. Реалізація сучасної освітньої стратегії Рівненського державного гуманітарного університету передбачає впровадження в навчальний процес практико-орієнтованої моделі підготовки студентів. Це пов'язано з потребою суспільства в конкурентоспроможних і компетентних спеціалістах, здатних до постійного особистісного розвитку, швидкої адаптації до змін ринку та інтегрованого вирішення нестандартних фахових ситуацій. Навчальний процес має бути спрямований на набуття майбутніми естрадними співаками професійних та практико-орієнтованих навичок, які допоможуть моделювати майбутню діяльність. У розвинутих країнах економічну вигоду від художньої освіти молоді зрозуміли давно, адже саме творча особистість здатна розвивати суспільство (наприклад: японське суспільство обирає керівників своїх держав з обов'язковим урахуванням їх музично-естетичного розвитку та рівня їх творчої майстерності у власному виконанні).

У сучасному освітньому середовищі музична інформація досить часто подається поверхнево, без глибоких аналітичних осмислень, доступних фахових тлумачень, низький рівень музичного виконавства нерідко приписується видатним композиторам, які створили шедеври світової музичної культури, що заплутує молодь у музичному просторі, завдаючи шкоди музичній освіті. З цією метою, надзвичайного значення набуває впровадження нових форм і методів навчання, використання інноваційних освітніх

технологій, зокрема, арт-проектних технологій навчання.

Метод проектів не є принципово новим у світовій педагогіці. Навчальне проектування – це форма перспективного планування діяльності студента, яка спрямовує в музичний простір навчальні прагнення, завдання викладача, що випливають із освітньої програми, створення нових засобів розкриття творчої індивідуальності. (Плахотнюк, 2009: 141–145). Технологія і спрямованість використання методики навчального проектування на сучасному етапі розвитку музичної педагогіки, на нашу думку, зможе забезпечити, певною мірою, динаміку розкриття музично-творчих здібностей студента:

- самостійний пошук шляхів досягнення мети та реалізації творчого задуму;
- адаптація власних сил у поєднанні з мотивованим бажанням;
- застосування набутих знань та вмій на практиці, в пізнавальних освітніх проектах, створенні концертів та музичних кліпів, синглів, відео.

Аналіз досліджень. Проектна діяльність – це одна з найперспективніших складових сучасного освітнього процесу, оскільки формує важливі життєві компетенції, емоційно-естетичний досвід та самооцінку, які у 21 столітті були встановлені радою Європи як основні полікультурні, мовленнєві, інформаційні та соціальні фактори розвитку. Етимологія поняття «проектна технологія навчання» розглядалась вченими різних країн у багатьох дослідженнях та публікаціях.

Серед зарубіжних вчених, які описали алгоритм проектування та маркетингу у сфері культури та мистецтва: Ф. Кольбер, Ж. Нантель, С. Білодо, Дж. Деніс (Кольбер та ін., 2004), серед вітчизняних – О. Литвиненко (Литвиненко, 2012), Т. Мантула (Мантула, 2008), Н. Плахотнюк (Плахотнюк, 2009), Г. Кравченко (Кравченко, 2012), О. Горбенко (Горбенко, 2011), М. Поплавський (Поплавський, 2019).

«Проектну технологію навчання» науковці розглядають як фактор, який сприяє оволодінню студентами навичками самоосвіти, набуття методологічних знань (Плахотнюк, 2009, Кравченко, 2012); як засіб формування основних мистецьких компетенцій (Поплавський, 2019, Горбенко, 2011); формування інтелектуального та наукового тезаурусу (Сисоєва, 2012).

Дослідники Н. Плахотнюк (Плахотнюк, 2009), О. Литвиненко (Литвиненко, 2012), Т. Мантула (Мантула, 2008), Ф. Кольбер (Кольбер та ін., 2004), М. Поплавський (Поплавський, 2019), О. Горбенко (Горбенко, 2011) проаналізували та визначили, що використання мистецьких проектних технологій у навчальному процесі урізноманітнює музично-педагогічну діяльність, збагачує життєвий та соціальний досвід студентів, дає можливість віднайти свій творчий імідж. Проблема проектної діяльності достатньо широко висвітлена у педагогічній царині, натомість, потребує більшого висвітлення та доопрацювання у вокальній підготовці студентів, майбутніх фахівців естрадного жанру.

Мета статті. Визначити сутність і послідовність етапів мистецького проектування, проаналізувати закономірності мистецько-проектної діяльності у вокальній підготовці майбутніх естрадних співаків.

Виклад основного матеріалу. Проект, як явище суспільного життя, пронизав усі сфери людської творчості, утворивши сьогодні більш загальну категорію – проектну культуру. Основою будь-якої художньої концепції – є проектна ідея, як базова професійна здатність, взаємозв'язок мисленнєвих процесів, спрямованих на виявлення важливих музичних орієнтирів і формотворчих факторів, проектування образів майбутніх поп-об'єктів.

Художня проекція естрадного напрямку – це діяльність, що здійснюється в музичному полі, сформованому, по-перше – вокальними засобами, словом, формою, образами; з іншого – з візуальними образами (сценічна культура, творчий образ, звук, відео-ефекти, інсталяції, графіка). Шкала вищевказаних засобів сформувалася в результаті узагальнення досвіду роботи багатьох професій-

них виконавців. Саме вона встановила відповідні вимоги, які характеризують відмінність сучасного мистецького проекту від вокально-художньої творчості минулого. Ці відмінності існують у характері та складнощах розв'язуваних завдань, музично-технічному забезпеченні, взаємовідносинах співака-дизайнера та ринком музичної продукції. Самостійне здобуття знань, їх систематизація в умовах швидкозмінного інформаційного поля, уміння побачити проблему та прийняти рішення відбуваються саме через метод проектів. Будь-яка музична ініціатива в рамках мистецького стратегічного процесу починається з проекту, і на думку М. Поплавського «стає не лише результатом оригінального плану, а й унікальною сукупністю скоординованих дій студента, спрямованих на досягнення естетико-художньої мети». (Поплавський, 2019: 248–254).

Проект (від лат. *projectus* – кинутий уперед) – це продуманий план дій, задум, намір. Натомість, творчий проект – це той, який передбачає вільний, особливо нетрадиційний, підхід до отримання результатів, реалізації мети, художньої ідеї, музичної версії концерту, тощо. Тому технологія художнього проекту базується, в основному, на самостійності, оптимізації індивідуальної музичної діяльності, ефективності, поєднує комплекс творчих і проблемних методів проектування. (Бусел, 2005: 1152).

У проектній діяльності, яка організовується в процесі музичного навчання майбутніх естрадних співаків необхідно розрізнити чотири етапи:

1. Алгоритм плану навчального музичного проекту – створення музичного портфоліо, яке формує послідовність естрадних творів, різних за характером, жанрами та стилями. Музичне портфоліо визначає та охоплює декілька напрямків, розділів, відповідно до яких відбираються твори та формується тема проекту. Нотна папка об'єднує тематичні та змістові блоки, зокрема, різноманітні музичні твори можуть бути підібрані за тематично-змістовим спрямуванням.

2. Підготовчий – ознайомлення студентів з основними вимогами до створення художнього проекту, оцінювання вимог до публічної музичної презентації, концерту, мистецького заходу, тощо. Дослідження та відбір музичних творів, їх формування відповідно до визначеної мети та художньо-проектного завдання.

3. Практично-виконавчий етап – це робота над художнім проектом, опрацювання музичних джерел національною та оригінальною мовами, формулювання тематичних та літературних вставок, вибудовування послідовності творів на тлі контр-

астування звукових образних характеристик, аналіз візуального ряду кожного твору, оновлення образу щодо музичного твору (кавер-версія), опрацювання сценічної культури, вивчення рухів та техніки адаптованої хореографії, підсумок хронометражу кожного твору (синглу). Концертно-творчий проєкт потребує детальної підготовки за допомогою комп'ютерних та електронних носіїв, для інтернет-проєктів важливо оптимізувати усі технічні засоби.

4. Заключний – відбувається мистецька презентація, тематичний концерт, мистецьке портфоліо і оцінювання даного заходу.

Будь-який мистецький проєкт активує його мета:

– навчальна: поглибити знання майбутнього естрадного співака у форматі творчості сучасних вітчизняних та зарубіжних композиторів, сформувати диференційований особистісний підхід до творів різних стилів.

– розвивальна: оптимізувати творче мислення, музичну компетентність, світогляд, спостережливість, увагу, сформувати навички аналізу музичних творів, стильового оформлення, використання різноманітних вокальних прийомів (тванг, мікст, субтон, белтінг, йодль, штробас) у форматі інтерпретації стилістичних особливостей кожного твору.

– виховна: спроектувати фахове сприйняття музичного мистецтва глобального світу, сформувати навички накопичення особистого художньо-естетичного досвіду, накопичити емоції та почуття ставлення до художніх цінностей.

Однією з форм навчального проектування є концертний або конкурсний проєкт. У концертному проєкті важливо встановити його перспективу і художнє спрямування, проаналізувати хронометраж звучання як кожного музичного твору, так і проєкту в цілому. Якою б не була форма концертного проєкту, між вокальним і естрадним творами, контрастними за темповимірами та характером, завжди має бути внутрішній взаємозв'язок. У сюжетному концертному проєкті це може бути досягнуто за допомогою сценарію, а в позасюжетних проєктах естетико-зв'язкову функцію може створити продуманий конферансьє. Репліки, вербальні інтермедії ведучого можуть забезпечити основні переходи, пов'язати несумісні номери, що може підготувати глядача до сприйняття кожного концертного виступу.

При складанні концертного проєкту слід керуватися такими принципами:

1) вибудовувати послідовність вокально-естрадних творів за зростанням динамічного навантаження та характерності;

2) концертний проєкт повинен об'єднувати декілька музично-динамічних вершин, з яких найпотужнішою та найвиразнішою має стати остання;

3) більш складні для сприйняття слухачем твори мають звучати у першій половині проєкту, а популярні та доступні – у фінальних частинах;

4) послідовність естрадних творів у концертному проєкті може формуватися за принципом контрасту.

Підбір студентом контрастних вокально-естрадних творів, форматування концертного проєкту за жанровими, стилістичними характеристиками стимулюють креативність, збагачують творчий тезаурус та практичний досвід естрадних виконавців. До прикладу, на кафедрі естрадної музики Рівненського державного гуманітарного широко впроваджуються на заняттях дисципліни «Естрадний вокал» різноманітні форми монотематичних, стилістичних, музично-просвітницьких творчих проєктів, які демонструють нові форми нерегламентованої поліфункціональної діяльності студентів. Зокрема, створення музичних відео-проєктів і тиражування їх на платформах Instagram, YouTube («Грушечка», «На фоні Париж», «Де ти була?», «Намалюю», «Думи мої», участь студентів, співаків естрадного жанру у теле-шоу проєкті «Х – фактор», талант-шоу «Співають всі»). При створенні музичних відео-проєктів на заняттях естрадного вокалу, студенти створюють нові форми творів, змінюють їх звучання у вигляді кавер-версій, аранжувань та власних мелізмів, скет-імпровізацій, музично-комп'ютерного оформлення.

Висновки. У наш час мистецький проєкт являє собою досить розвинену і надзвичайно насичену музично-смысловими відтінками сферу культурного життя суспільства. Естрадний співак у сучасному музичному просторі орієнтується та візуалізує власне оточення через слухове та зорове сприйняття. Образне осмислення та презентація власної музичної діяльності через різноманітні форми проєктної ілюстрації потужно активізують творчий потенціал сучасного естрадного співака. Даний вид діяльності через призму концертно-творчого проектування стає вагомим методом самореалізації майбутніх естрадних співаків й практично актуалізує яскраві грані вокально-естрадного виконавства, «...впливає на інші види культурних процесів...органічно впливає в барвисту цілісну картину світосприйняття сучасного, здебільшого, синтетичного» (Поплавський, 2019: 251).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
2. Горбенко О. Метод проєктів у процесі музично-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики. *Наукові записки. Серія: Педагогічна наука*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Випуск 97. С. 89–93.
3. Кравченко Г. Ю. Проєктний підхід у системі підвищення кваліфікації керівників навчальних закладів. Модернізація післядипломної педагогічної освіти. *Науково-практичний журнал «Імідж сучасного педагога»*. Полтава: ТОВ «АСМП», 2012. № 10. С. 13–16.
4. Литвиненко О. В. Професійно-педагогічне проєктування навчального процесу у ВНЗ / *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. № 22. С. 43–48.
5. Мантула Т. І. Проєктна технологія: теорія і практика: метод. посіб. Кіровоград: ПОЛІМЕД-Сервіс, 2008. 150 с.
6. Маркетинг у сфері культури і мистецтв / Кольбер Ф. та ін / пер. з англ. Яринича С., за наук. редакцією Безгіна І. Львів: Кальварія, 2004. 240 с.
7. Плахотнюк Н. П. Педагогічне проєктування як спосіб реалізації інноваційної педагогічної діяльності / *Вісник Житомир, держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2009. № 44. С. 141–145.
8. Поплавський М. М. Мистецький проєкт: дискурс художньої культури поч. нового тисячоліття (у точці перетину – crossover point). *Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2019. № 1. С. 248–254.
9. Сисоєва С. О. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. видання. НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. гум. ун-т. К.: Видавничий Дім «ЕКМО», 2012. 362 с.

REFERENCES

1. Busel V. T. (ed.), 2005. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin: Perun [in Ukrainian].
2. Horbenko O. V., 2011. Metod proektiv u protsesi muzychno-vykonavskoi pidhotovky maibutnoho vchytelia muzyky [The method of projects in the process of musical performance training of a future music teacher]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedagogichni nauky*, no. 97, pp. 89–93 [in Ukrainian].
3. Kravchenko H. Yu., 2012. Proiektnyi pidkhid u systemi pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykiv navchalnykh zakladiv. Modernizatsiia pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity [Project approach in the system of improving the qualifications of heads of educational institutions. Modernization of postgraduate pedagogical education]. *Naukovo-praktychnyi zhurnal "Imidzh suchasnoho pedahoha"*. Poltava: TOV "ASMP", no. 10 (129), pp. 13–16 [in Ukrainian].
4. Kolber F., Nantel Zh., Bilodo S., Rich, and Dzh. Denis, 2004. Marketynh u sferi kultury i mystetstv [Marketing in the field of culture and arts]. Lviv [in Ukrainian].
5. Lytvynenko O. V., 2012. Profesiino-pedahohichne proiektuvannia navchalnoho protsesu u VNZ [Professional and pedagogical projection of the educational process at the university]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, no. 22, pp. 43–48 [in Ukrainian].
6. Mantula T. I., 2008. Proektna tekhnolohiia: teoriia i praktyka: metod. posib [Project technology: theory and practice: methodical manual]. Kirovohrad: POLIMED-Servis [in Ukrainian].
7. Plakhotniuk N. P., 2009. Pedahohichne proiektuvannia yak sposib realizatsii innovatsiinoi pedahohichnoi diialnosti [Pedagogical projection as a way of implementing innovative pedagogical activity]. *Visnyk Zhytomyr, derzh. un-tu im. I. Franka*, no. 44, pp. 141–145 [in Ukrainian].
8. Poplavskyy M. M., 2019. Mystetskyi proiekt: dyskurs khudozhnoi kultury poch. novoho tysyacholittia (u tochti peretynu – crossover point) [Art project: discourse of artistic culture beginning of the new millennium (at the crossover point)]. *Visnyk natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, no. 1, pp. 248–254 [in Ukrainian].
9. Sysoieva S. O., 2012. Problemy neperervnoi profesiinoi osvity: tezaurus naukovoho doslidzhennia: nauk. Vydannia [Problems of continuing professional education: thesaurus of scientific research: science. edition]. K.: Vydavnychyi Dim "EKMO" [in Ukrainian].

УДК 78.03

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-19>**Олена СТЕЦКОВИЧ,***orcid.org/0000-0002-9527-1211**аспірантка кафедри теорії та історії музики
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) elenka.stetskovich@gmail.com*

МАСОВА МУЗИЧНА КУЛЬТУРА ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. У ДЗЕРКАЛІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МУЗИКОЗНАВСТВА

Статтю присвячено визначенню характеру наукової проблематики, пов'язаної зі специфікою масової музичної культури як явища, та рівню її дослідженості в сучасній українській музикології. Мета статті – висвітлити провідні аспекти репрезентації феномену масової музичної культури в українському музикознавстві. Основними методами дослідження є системний і термінологічний, а також метод типологізації.

Визначається величезна поширеність та значущість явища масової музичної культури у світовому культурному просторі ХХ – початку ХХІ ст., особливо у молодіжному середовищі. Підкреслюється особлива актуальність вивчення цієї проблематики у сучасному українському музикознавстві.

Охарактеризовано провідні напрями вітчизняних досліджень, пов'язані з онтологічними, історичними, соціокультурними, термінологічними аспектами цієї проблематики, а також визначенням специфіки окремих явищ культури ХХ – початку ХХІ ст., наближених до масової музичної культури (позаакадемічна музична культура, популярна музика тощо). Відмічено, що важливим дослідницьким напрямом, пов'язаним із проблематикою масової музичної культури ХХ – початку ХХІ ст., є розвідки в сфері рок-музики.

Охарактеризовано сучасні наукові погляди на специфіку явища масової музичної культури, а також висвітлено існуючі дефініції цього поняття.

Розглянуто жанрово-стильові межі масової музичної культури ХХ ст., її зв'язок із такими явищами, як джаз, поп- і рок-музика. Підкреслено особливу значущість цих явищ в контексті музичної культури ХХ – початку ХХІ ст.

Підкреслено величезну роль рок-музики як одного з найзначніших явищ масової музичної культури другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

У висновках підведено основні підсумки дослідження та визначено перспективи подальших досліджень у даній науковій сфері.

Ключові слова: музична культура, масова музична культура, музичне мистецтво, популярна музика, рок-музика, джаз, українське музикознавство.

Olena STETSKOVYCH,*orcid.org/0000-0002-9527-1211**Postgraduate Student at the Department of Theory and History of Music
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) elenka.stetskovich@gmail.com*

MASS MUSIC CULTURE OF THE 20TH – EARLY 21ST CENTURY IN THE MIRROR OF MODERN UKRAINIAN MUSICOLOGY

The article is devoted to determining the nature of scientific issues related to the specificity of mass musical culture as a phenomenon, and the level of its research in modern Ukrainian musicology. The purpose of the article is to highlight the leading aspects of the representation of the phenomenon of mass musical culture in Ukrainian musicology. The main methods of research are systematic, terminological and comparative, as well as the method of typology.

The enormous prevalence and significance of the phenomenon of mass musical culture in the world cultural space of the 20th – early 21st centuries, especially in the youth environment, is determined. The special relevance of the study of this problem in modern Ukrainian musicology is emphasized.

The leading directions of domestic research related to the ontological, historical, sociocultural, terminological aspects of this issue, as well as the definition of the specifics of certain cultural phenomena of the 20th – early 21st centuries, which are close to mass musical culture (non-academic musical culture, popular music, etc.) are characterized. It was noted that an important research direction related to the problems of mass musical culture of the 20th – early 21st centuries is exploration in the field of rock music.

Modern scientific views on the specifics of the phenomenon of mass musical culture are characterized, as well as the existing definitions of this concept are highlighted. Genre-stylistic boundaries of mass musical culture of the 20th century, its connection with such phenomena as jazz, pop and rock music are considered. The special significance of these

phenomena in the context of musical culture of the 20th and early 21st centuries is emphasized. The huge role of rock music as one of the most significant phenomena of mass musical culture of the second half of the 20th – beginning of the 21st century is emphasized.

The conclusions summarize the main results of the research and define the prospects for further research in this scientific field.

Key words: *musical culture, mass musical culture, musical art, popular music, rock music, jazz, Ukrainian musicology.*

Постановка проблеми. Серед характерних культурних явищ ХХ – початку ХХІ ст. вагоме місце посідає масова музична культура, яка орієнтована на найширші кола сучасного суспільства і є найбільш відомою та популярною серед них (особливо у молодіжному середовищі). Тож вивчення різноаспектної проблематики, пов'язаної з цим явищем, є важливим завданням сучасного українського музикознавства.

Аналіз досліджень. Попри свою величезну популярність та соціальну значущість у світовому культурному просторі ХХ – початку ХХІ ст., феномен масової музичної культури лише в останні десятиріччя почав привертати до себе серйозну увагу українських науковців. Значна кількість вітчизняних розвідок у цій сфері присвячена історичним, соціокультурним, термінологічним аспектам цієї проблематики, а також визначенню жанрово-стильової специфіки окремих явищ масової музичної культури ХХ – початку ХХІ ст.

Так, розгляду питань онтології, соціології та термінологічного визначення масової музичної культури присвячені зокрема статті Р. Безуглої «Масова культура: до проблеми визначення поняття» (Безугла, 2010), Є. Жихаревої «Масове музичне мистецтво як феномен індустрії в умовах глобалізації культури ХХІ століття» (Жихарева, 2016), А. Калениченка «Масова музична культура» (Калениченко, 2018), С. Копилової «До питання про вплив масової культури на екзистенціальне поле людини» (Копилова, 2007), І. Лященко «Масова культура як соціальний феномен ХХ століття» (Лященко, 2017) та «Соціальні функції масової музичної культури» (Лященко, 2012), І. Лященко, О. Коваленко, П. Муляр «Основні тенденції розвитку сучасної масової та елітарної музичної культури» (Лященко, Коваленко, Муляр, 2021), Н. Самікової «Масова культура та соціокультурні тенденції ХХІ століття: взаємозв'язок та реалізація (на прикладі окремих зразків поп-музики)» (Самікова, 2021) тощо.

Специфіка позаакадемічної музичної культури ХХ ст. та поп-музики як явищ, наближених до масової музичної культури, проте не тотожних до неї, висвітлюється зокрема у публікаціях І. Польської «Позаакадемічна музична культура ХХ століття: аспекти осягнення» (Польська, 2022), О. Капічіної «Поп-музика в контексті фено-

менолого-естетичного аналізу» (Капічіна, 2012), Н. Самікової «Масова культура та соціокультурні тенденції ХХІ століття: взаємозв'язок та реалізація (на прикладі окремих зразків поп-музики)» (Самікова, 2021), тощо. До досліджень у проблемній сфері позаакадемічної музичної культури є також наближеною джазологія, представлена в українській музикології останніх років зокрема монографією Ю. Лошкова та Лі Шуай «Джаз як системне явище» (Лошков, Лі Шуай, 2019) та ін.

Одним з найважливіших дослідницьких напрямів, пов'язаних із проблематикою масової музичної культури ХХ ст., є наукові розвідки в сфері рок-музики. Серед них зазначимо докторську дисертацію В. Откидача «Рок-музика як соціокультурне явище» (Откидач, 2008), його ж монографію «Рок-музика і світовий художній процес» (Откидач, 2005) та статтю «Деякі культурологічні аспекти функціонування сучасної рок-музики» (Откидач, 2010), статті Ю. Лошкова «Рок-музика в Україні: ознаки періодизації» (Лошков, 2015) та «Рок-музика в Україні: період відродження» (Лошков, 2016) тощо.

Мета статті – висвітлити провідні аспекти репрезентації феномену масової музичної культури в українському музикознавстві.

Виклад основного матеріалу. Музична культура ХХ – початку ХХІ століть є складним та неймовірно різноманітним за своїм жанрово-стильовими орієнтирами, інтонаційним змістом, авторськими і виконавськими світами явищем. На специфіку його динамічного розвитку суттєво вплинули притаманні цій добі соціокультурні процеси, що віддзеркалилися у соціальній, політичній, науково-технічній і, безумовно, художній царинах.

Нові парадигми культури знайшли своє відображення в функціонуванні різноманітних сфер музичного мистецтва ХХ століття. Зміни, які відбулися в музичному мистецтві Новітнього часу, зумовлені новими умовами і чинниками соціокультурного буття, що позначилися на жанрово-стильовій сфері, процесах композиторської і виконавської творчості та слухачького сприйняття. Тенденції оновлення виявилися на усіх складових виражальної системи музичного мистецтва – ладогармонічній організації, метроритмі, структурних закономірностях тощо.

В ХХ ст. відбувалося докорінне переосмислення традиційних жанрово-стильових явищ в мистецькій сфері та формування новітніх феноменів, обумовлених розвитком масової музичної культури. Змінилася сама її роль в суспільному житті. Порівняно з музичною культурою ХІХ ст., у ХХ ст. суттєво збільшується суспільна значущість багатоманітних жанрів і стилів популярно-масової музики, які включають у себе різні форми музичної естради, джаз, поп- та рок-музику, зокрема сучасні синтетичні жанрово-стильові явища музично-сценічного (рок-опери, мюзикл, ревію) і інструментального (симфоджаз, симфорок, джаз-рок, етнопоп тощо) типів.

Сучасна людина, на думку дослідниці С. Копилової, «прагне до створення нової реальності у формі певної міфологізації світу, як засобу гармонізації стосунків між “Я” і навколишнім середовищем» (Копилова, 2007: 79).

Як відзначає І. Лященко, «Культура – це дзеркало, в якому відбивається людина в усій повноті своїх дій, прагнень, вчинків, почуттів» (Лященко, 2009: 340). Дослідниця розглядає культуру як багатовимірну систему, яка вибудовується через функціонування певних історичних типів з їх оригінальними характерними ознаками, принципами, механізмами. За висловом науковиці, «одним з визначальних смислових векторів сучасної культури виступає співіснування таких культурних феноменів <...>, як масова та елітарна культури» (Лященко, 2009: 340), які «не тільки уособили актуальне для європейської людини коло культурних проблем початку ХХ ст., але й фундаментально вплинули на сучасну культурну ситуацію, яка характеризується пошуками шляхів подолання розриву між елітарною та масовою культурами, традиціями і новацією, Заходом і Сходом, що уособлює спосіб існування культури і людини в культурі» (Лященко, 2009: 340).

Масова культура в загальному контексті ХХ ст. – початку ХХІ ст. являє собою самобутнє, динамічно еволюціонуюче і полісемантичне за сутністю і специфікою явище соціокультурного буття, представлене різноманітним стилів, жанрів та напрямів. Системна еволюція вищезгаданого явища, що отримує неоднозначну конотацію: масова культура, позаакадемічна сфера, значний сегмент якої складає музика – суперечливий, полісистемний, поліжанровий і багатоплановий культурний пласт.

У сучасному українському музикознавстві існують різні точки зору щодо розуміння та визначення самого поняття *масова культура*.

Так, наприклад, за формулюванням І. Лященко, масова культура часто розглядається як «куль-

тура масового суспільства, ... пов'язана з масовим розповсюдженням технологій тиражування культурних текстів» (Лященко, 2009: 342) або як «позначення однієї з областей культури, яка приймається більшістю населення, на протигагу елітарній культурі» (Лященко, 2009: 342). У такому значенні масова музична культура розуміється також як *популярна музична культура* (Лященко, 2009: 342).

Погоджуючись з висновком І. Лященко, слід зазначити, що культура мас стала потужним регулятором життєдіяльності сучасного людства, об'єднавши низку вельми важливих, впливових, визначальних факторів та смислових акцентів. А отже, проблема масової культури залишається актуальною для сьогодення і потребує подальшого розгляду, зокрема, в подальшій розробці дефініцій цього та споріднених із ним феноменів, аналізу механізмів його функціонування в сучасному соціумі, дослідженні його співвідношення з елітарною, народною та популярною культурами (Лященко, 2009: 349).

Змістовну диференціацію понять «масова культура» та «популярна культура» та їхню історичну трансформацію аналізує на матеріалі поп-музики Н. Самікова у статті «Масова культура та соціокультурні тенденції ХХІ століття: взаємозв'язок та реалізація (на прикладі окремих зразків поп-музики)» (Самікова, 2021). Дослідниця визначає, що під згаданими поняттями розуміється «сукупність культурних форм, які характеризуються: яскраво вираженою комерційною складовою <...>; доступністю та популярністю серед максимально широкої аудиторії <...>; розважальною складовою; стандартизованістю художньої складової; космополітичністю, або більш конкретно – полікультурністю» (Самікова, 2021: 26).

В свою чергу, Є. Жихарева у статті «Масове музичне мистецтво як феномен індустрії в умовах глобалізації культури ХХІ століття» визначає, що «у ХХІ столітті, в умовах світової культурної глобалізації, масове музичне мистецтво перш за все представляє сучасне мистецтво, яке не потребує порівнянь і приниження, бо є окремим незалежним видом мистецтва, без якого неможливо уявити соціокультурне сьогодення» (Жихарева, 2016: 368). Дослідниця наголошує на тому, що «Масове музичне мистецтво сучасності є феноменом, популярність якого збільшується завдяки глобальним медіа та процесам світової культурної глобалізації» (Жихарева, 2016: 368). На її думку, характерною ознакою масової музики є насамперед «віддзеркалення реалій сучасності» (Жихарева, 2016: 369).

Окреслюючи обсяг сфери масової музичної культури, А. Калениченко в статті «Масова музична культура» висловлює думку про те, що у вітчизняній практиці в зазначеному понятті «об'єднують комерційні відгалуження джазу, традиційну музику та молодіжну естраду. Вони є творчо-виконавськими підвалинами музичного шоу-бізнесу – діяльності зі створення та розповсюдження творів часових видів мистецтв з метою отримання прибутку» (Калениченко, 2018). Висвітлюючи провідні ознаки та функції шоу-бізнесу – («комерційну, розважальну та культурну») (Калениченко, 2018), – науковець підкреслює, що це явище «характеризується видовищністю, масовістю, популярністю, вмінням задовольняти потребу в розвагах, наявністю розвиненої інфраструктури, постаті «зірки» (соліста-виконавця, композитора, поета-пісняр, ансамблю чи навіть оркестру)» (Калениченко, 2018), а також є пов'язаним «із рекординговою, гастрольно-концертною та кліпмейкерською індустрією, музичною дистрибуцією, спеціалізованими засобами масової інформації» (Калениченко, 2018).

Визначаючи жанрово-стильові межі масової музичної культури ХХ ст., І. Лященко зазначає, що до цієї сфери «поряд з традиційною естрадною музикою і авторською піснею зазвичай відносять різновиди сучасного джазу, поп- і рок-музики. Крім того, в якості жанрових та стильових складових масової музики можна також розглядати ритм-енд-блюз, хіп-хоп (реп), соул, диско» (Лященко, 2012: 245). Дослідниця особливо підкреслює, що попри загальні глобалізаційні тенденції, «в кожній країні спостерігаються автономні риси так би мовити національного варіанту масової музичної культури» (Лященко, 2012: 247).

Характерною рисою музичної культури ХХ – початку ХХІ ст., яка поєднує численні напрями академічної та позаакадемічної (у тому числі популярної та масової) музики, є жанрове і стильове розмаїття. Тож концепт масової музичної культури кореспондує з близьким до нього поняттям *позаакадемічна музична культура*, яке є також методологічно важливим в контексті даної статті.

Як зазначає І. Польська у публікації «Позаакадемічна музична культура ХХ століття: аспекти осягнення», «Музична культура ХХ століття є надзвичайно <...> багатовекторним та суперечливим явищем, осягнення якого потребує – поряд із вивченням специфіки академічного музичного мистецтва цього періоду – також аналізу явищ і процесів, пов'язаних із розвитком позаакадемічної сфери, котра відіграє величезну роль у музичному просторі доби» (Польська, 2022: 45).

Вчена підкреслює, що «поняття “позаакадемічна музична культура” тісно корелює з поняттям “масова музична культура”, втім не є тотожним щодо останнього» (Польська, 2022: 45). Характеризуючи буттєвий і жанрово-стильовий простір позаакадемічної музичної культури, музикознавиця зазначає, що він «традиційно містить у собі такі сфери, як музичний фольклор, музика побуту в усьому багатстві та розмаїтті жанрів і різновидів, популярні види легкої професійної музики тощо» (Польська, 2022: 45). Втім, у ХХ ст., за висловом вченої, «у зазначеній царині виникають нові види, жанри та стилі музичної творчості, поява котрих пов'язана із прагненням музикантів – професіоналів та аматорів – у новій співзвучній і доступній формі висловити своє розуміння часу, духу епохи. До таких нових напрямів позаакадемічної музичної культури належать мистецтво джазу, музичної естради, поп- та рок-музика тощо» (Польська, 2022: 45).

На думку І. Польської, розвиток позаакадемічної музичної культури ХХ ст. «щільно пов'язаний також із кристалізацією масової музичної культури як такої та музичної індустрії, шоу-бізнесу, хоча взаємодія між цими явищами є доволі неоднозначною» (Польська, 2022: 45). При цьому, за висловом науковиці, «форми музичної творчості, популярні в позаакадемічній сфері музичної культури ХХ століття (особливо його другої половини), суттєво відрізняються від своїх історичних попередниць, зберігаючи при цьому певні риси внутрішньої спадкоємності з ними» (Польська, 2022: 46).

Серед найвагоміших нових явищ у позаакадемічному культурному просторі ХХ ст. слід назвати джаз і рок-музику. Активно розвиваючись та еволюціонуючи упродовж усього ХХ ст., джаз величезною мірою вплинув на розвиток усієї музичної культури цієї доби, знайшовши яскраве віддзеркалення не лише у позаакадемічній, а також і в академічній мистецькій сфері.

Одним з найпоширеніших нових явищ, притаманних позаакадемічній музичній культурі другої половини ХХ – початку ХХІ ст., є явище рок-музики, котре «сконцентрувало у собі багато гострих проблем часу – і соціокультурних, і художньо-естетичних, і суто музичних» (Польська, 2022: 46).

В культурі і мистецькій сфері ХХ – початку ХХІ ст. рок-музика як системне соціокультурне явище та сфера мистецького самовираження, посідає особливе місце. Законодавцями рок-напрямом у культурі ХХ ст. стали найбільш економічно розвинуті і демократичні країни. Підґрунтям до його

виникнення є вважати низку соціокультурної, філософсько-етичної, естетичної і мистецької проблематики другої половини ХХ ст.

Інтерпретуючи жанрово-стильове явище року в системі культури, В. Откидач зв'язує проблеми існування рок-музики з трьома складовими: 1) масовою культурою; 2) молодіжною музичною культурою; 3) власне аспектами функціонування рок-музики (Откидач, 2010: 5).

Традиційним є уявлення, що рок – це агресивне сприйняття світу, протест особистості, конфліктність. Але рок як багатоманітне й цілісне явище світосприйняття й напрям в мистецтві і культурі має і ліричну складову, яка не настільки яскраво постає перед людиною в мить сприйняття цього музичного стилю. Романтичне світовідчуття, як підґрунтя для рок-музики, пов'язане з певним протестом проти часу, проти норм поведінки, які нав'язує суспільство.

Згідно усталеним твердженням в культурології і мистецтвознавстві, розвиток рок-музики тісно пов'язаний з соціокультурним, технічним, економічним, політичним, художньо-естетичним розвитком суспільства.

Сьогодні рок-музика є вагомою складовою музичної культури, засобом активного творчого самовираження. Існуючи у множинності напрямів, мікстових поєднань (джаз-рок, симфо-рок, рок-поп тощо), національних репрезентацій, зокрема українській, рок-музика як феномен культури і явище мистецького буття ілюструє розмаїття сучасних

поглядів на світ, є втіленням музичного засобу віддзеркалення реальності на основі синтезу різних стильових і жанрових вирішень, інтонаційно-художніх, метроритмічних і тембрових прочитань.

Висновки. Масова музична культура другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. постає унікальним явищем, що віддзеркалює процеси інтенсифікації соціальних та мистецьких (жанрово-стильових) перетворень. У культурному просторі сьогоденної масової музичної культури, розмаїто презентованої представниками різноманітних стильових напрямів, одними з найпопулярніших є явища джазова, рок- і поп-музики.

В українському музикознавстві останніх десятиріч започатковано певний корпус досліджень, пов'язаних із різними аспектами проблематики масової музичної культури, джазології, рок-музики, тощо. Значна кількість вітчизняних розвідок у цій сфері присвячена історичним, соціокультурним, термінологічним аспектам цієї проблематики, а також визначенню жанрово-стильової специфіки окремих явищ позаакадемічної музичної культури ХХ – початку ХХІ ст.

Втім цей дослідницький напрям, попри свою актуальність і значущість, досі ще знаходиться на периферії вітчизняної музичної науки.

Суттєвим перспективним завданням сучасної української музикології є розробка єдиного поняттєвого апарату з цих питань, що є важливою складовою подальших наукових розвідок у цій проблемній царині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безугла Р. І. Масова культура: до проблеми визначення поняття. Культура і мистецтво у сучасному світі. 2010. № 11. С. 25–34.
2. Бойко О. Українська масова музика: спроба типології підходів. Культура України. Серія: Мистецтвознавство: зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури; за заг. ред. В. М. Шейка. Харків, 2016. Вип. 54. С. 24–33.
3. Жихарева Є. М. Масове музичне мистецтво як феномен індустрії в умовах глобалізації культури ХХІ століття. Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики ХХІ століття. Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. 14–15 квітня 2016 року, м. Київ. С. 368–375.
4. Калениченко А. П. Масова музична культура. Енциклопедія Сучасної України / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. Том 19. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=65986 (дата перегляду: 24.07.2022)
5. Капічіна О. Поп-музика в контексті феноменолого-естетичного аналізу. Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтва. 2012. № 3. С. 24–28.
6. Копилова С. До питання про вплив масової культури на екзистенціальне поле людини. Грані. 2007. № 4. С. 78–85.
7. Лі Шуай, Лошков Ю. Джаз як системне явище : моногр. Харків: ХДАК, 2019. 183 с.
8. Лошков Ю. Рок-музика в Україні: ознаки періодизації. Аркадія. 2015. № 1. С. 14–18.
9. Лошков Ю. Рок-музика в Україні: період відродження. Аркадія. 2016. № 1. С. 8–13.
10. Лященко І. С. (2017). Масова культура як соціальний феномен ХХ століття. Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць / Ред.: Я. В. Шрамко. Вип. 10. Кривий Ріг. С. 340–349.
11. Лященко І. С. Соціальні функції масової музичної культури. Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць / Ред.: Я. В. Шрамко. Вип. 13. Кривий Ріг, 2012, С. 245–255.
12. Лященко І., Коваленко О., Муляр П. Основні тенденції розвитку сучасної масової та елітарної музичної культури. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 37, том 2, 2021. С. 35–41.
13. Откидач В. Деякі культурологічні аспекти функціонування сучасної рок-музики. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв; за ред. Даниленка В. Х., 2010. С. 248–252.

14. Откидач В. Рок-музика і світовий художній процес: монографія. Харків. держ. акад. культури. Харків: ХДАК, 2005. 293 с.
15. Откидач В. Рок-музика як соціокультурне явище: дис. ... д-ра мистецтвознавства: 26.00.01 – Теорія та історія культури / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2008. 393 с.
16. Польська І. І. Позаакадемічна музична культура ХХ століття: аспекти осягнення. Modern issues of practice and theory. Abstracts of II International Scientific and Practical Conference. London, Great Britain 2022. Pp. 45–47.
17. Самікова Н. Масова культура та соціокультурні тенденції ХХІ століття: взаємозв'язок та реалізація (на прикладі окремих зразків поп-музики). Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. 2021. № 1 (50). С. 21–35.

REFERENCES

1. Bezuhla, R. (2010). *Masova kultura: do problemy vyznachennia poniattia. Kultura i mystetstvo u suchasnomu sviti* [Mass culture: to the problem of defining the concept. Culture and art in the modern world]. Vyp. 11. Pp. 25–34 [in Ukrainian]
2. Boiko O. (2016) *Ukrainska masova muzyka: sprobа ty polohii pidkhodiv. Kultura Ukrainy* [Ukrainian mass music: an attempt at a typology of approaches. Culture of Ukraine] *Seriia: Mystetstvoznavstvo: zb. nauk. pr. / Kharkiv. derzh. akad. kultura; za zah. red. V. M. Sheika*. Kharkiv. Vyp. 54. Pp. 24–33. [in Ukrainian]
3. Zhykharieva Ye. (2016) *Masove muzychne mystetstvo yak fenomen industrii v umovakh hlobalizatsii kultury KhKhI stolittia. Profesiina mystetska osvita i khudozhnia kultura: vyklyky KhKhI stolittia* [Mass musical art as a phenomenon of industry in the conditions of cultural globalization of the 21st century. Professional art education and artistic culture: challenges of the 21st century.] *Materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Kyiv. Pp. 368–375. [in Ukrainian]
4. Kalenychenko A. (2018) *Masova muzychna kultura. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Mass musical culture. Encyclopedia of Modern Ukraine]. *Institut entsyklopedychnykh doslidzhen.* Kyiv. Ch. 19. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=65986 (дата перегляду: 24.07.2022) [in Ukrainian]
5. Kapichina O. (2012) *Pop-muzyka v konteksti fenomenoloho-estetychnoho analizu* [Pop music in the context of phenomenological and aesthetic analysis.]. *Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstva.* Vyp. 3. Pp. 24–28. [in Ukrainian]
6. Kopylova S. (2007) *Do pyttannia pro vplyv masovoi kultury na ekzystentsialne pole liudyny* [To the question of the influence of mass culture on the existential field of man]. *Hrani.* Vyp. 4. Pp. 78–85. [in Ukrainian]
7. Li Shuai, Loshkov Yu. (2019) *Dzhaz yak systemne yavyshe* [Jazz as a systemic phenomenon] : monohr. Kharkiv: KhDAK., 183 p. [in Ukrainian]
8. Loshkov Yu. (2015) *Rok-muzyka v Ukraini: oznaky periodyzatsii* [Rock music in Ukraine: signs of periodization]. *Arkadiia.* Vyp 1. Pp. 14–18. [in Ukrainian]
9. Loshkov Yu (2016) *Rok-muzyka v Ukraini: period vidrozhennia* [Rock music in Ukraine: a period of revival.] *Arkadiia.* Vyp 1. Pp. 8–13. [in Ukrainian]
10. Liashchenko I. (2017). *Masova kultura yak sotsialnyi fenomen XX stolittia* [Mass culture as a social phenomenon of the 20th century.] *Aktualni problemy dukhovnosti: zb. nauk. prats / Red.: Ya. Shramko.* Kryvyi Rih. Vyp. 10. Pp. 340–349. [in Ukrainian]
11. Liashchenko I. (2012) *Sotsialni funktsii masovoi muzychnoi kultury* [Social functions of mass musical culture]. *Aktualni problemy dukhovnosti: zb. nauk. prats / Red.: Ya. Shramko.* Kryvyi Rih. Vyp. 13. Pp. 245–255. [in Ukrainian]
12. Liashchenko I., Kovalenko O., Muliar P. (2021) *Osnovni tendentsii rozvytku suchasnoi masovoi ta elitarnoi muzychnoi kultury* [The main trends in the development of modern mass and elite musical culture.]. *Aktualni pyttannia humanitarnykh nauk.* Vyp. 37, Ch 2. Pp. 35–41. [in Ukrainian]
13. Otkydach V. (2010) *Deiaki kulturolohichni aspekty funktsionuvannia suchasnoi rok-muzyky* [Some cultural aspects of the functioning of modern rock music]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv: zb. nauk. pr. / Khark. derzh. akad. dyzainu i mystetstv; za red. Danylenka V.* Pp. 248–252. [in Ukrainian]
14. Otkydach V. (2005) *Rok-muzyka i svitovyi khudozhnii protses* [Rock music and the world artistic process]: *monohrafiia.* Kharkiv. derzh. akad. kultury. Kharkiv: KhDAK. P. 293 [in Ukrainian]
15. Otkydach V. (2008) *Rok-muzyka yak sotsiokulturne yavyshe* [Rock music as a sociocultural phenomenon]: *dys. ... d-ra mystetstvoznavstva: 26.00.01 – Teoriia ta istoriia kultury / Kharkiv. derzh. akad. kultury.* Kharkiv. P 393. [in Ukrainian]
16. Polska I. *Pozaakademichna muzychna kultura XX stolittia: aspekty osiahnennia* [Non-academic musical culture of the 20th century: aspects of comprehension]. Modern issues of practice and theory. Abstracts of II International Scientific and Practical Conference. London, Great Britain 2022. Pp. 45–47. [in Ukrainian]
17. Samikova N. (2021) *Masova kultura ta sotsiokulturni tendentsii XXI stolittia: vzaiemozviazok ta realizatsiia (na prykladi okremykh zrazkiv pop-muzyky)* [Mass culture and sociocultural trends of the 21st century: relationship and implementation (on the example of individual samples of pop music)]. *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. Chaikovskoho.* Vyp. 1 (50). Pp. 21–35. [in Ukrainian]

УДК 671.1:7.012:739.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-20>**Дар'я СТОНОГА,**

orcid.org/0000-0003-4735-2954

асистент кафедри дизайну та 3D-моделювання

Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

(Харків, Україна) stonogadafa@gmail.com**ВПЛИВ НЕТРАДИЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ДИЗАЙН ЮВЕЛІРНИХ ПРИКРАС**

Ювелірна продукція у світі підійшла к такому етапу свого розвитку, коли дизайнери, бренди аби досягти успіху на ринку та відповідно виготовляти конкурентоздатну продукцію, повинні приділяти увагу не тільки естетичній складовій виробів, а також і їх новітнім технічним та технологічним процесам. Ювелірні вироби завжди швидко і гостро реагували на зміни, моди та суспільства. Сучасний стан художнього проєктування виявив необхідність пошуку нових рішень, обумовлених значним прискоренням зміни модних та соціально-культурних тенденцій. Сама це диктує необхідність створення альтернативного підходу до аналізу концепції та формоутворення в ювелірному дизайні, заснованого на сучасних наукових досягненнях. Зараз спостерігаються лише рідкісні розрізнені спроби впровадження матеріалів та технологій непритаманних цій сфері, але які вже міцно увійшли в інші галузі життя та дизайну. Перед сучасними виробами постає завдання не тільки показувати статус, смак та естетичні вподобання людини, але і нести в собі щось нове у формотворенні. Починаються спроби інтегрувати у ювелірний дизайн з його характерними елементами та матеріалами (коштовним камінням, емальєрними вставками та тощо) нового наповнення коштом використання симбіозу традиційного мистецтва та новітніх матеріалів в дизайні та навпаки поєднати в проєктуванні прикрас матеріали та елементи які їм зовсім не характерні. Ці тенденції сприяють поступовому виокремленню таких виробів в нові асортиментні групи. У зв'язку з цим стає актуальним дослідження можливостей впровадження різноманітних інновацій в ювелірний дизайн, що враховують останні досягнення, як у творчій сфері, так і в галузі сучасних технологій. Це дослідження зумовлено наявністю практичних надбань та потреб в поглибленні теми за даним напрямком.

Ключові слова: прикраси, вуглецеве волокно, титанове волокно, кераміка, ювелірний бетон, вулканічна магма, вставки, метал.

Daria STONOGA,

orcid.org/0000-0003-4735-2954

Assistant at the Department of Design and 3D-modeling

Kharkiv National University of Urban Economy A. N. Beketov

(Kharkiv, Ukraine) stonogadafa@gmail.com**THE IMPACT OF NON-TRADITIONAL MATERIALS ON JEWELRY DESIGN**

Jewelry products in the world have reached such a stage of their development that designers and brands, in order to achieve success in the market and, accordingly, produce competitive products, must pay attention not only to the aesthetic component of products, but also to their technological processes. Jewelry has always reacted quickly and acutely to changes in fashion and society. The current state of artistic design of jewelry has revealed the need to find new solutions due to a significant acceleration of changes in fashion, socio-cultural trends. This alone dictates the need to create an alternative approach to analyzing the concept and shaping in jewelry design, based on modern scientific achievements. Now there are only rare scattered attempts to introduce materials and technologies that are not typical of this field, but which are already firmly embedded in other areas of life and design. Modern products are faced with the task of not only showing the status, taste and aesthetic preferences of a person, but also carrying something new in shaping. Attempts are beginning to integrate new content into jewelry design with its characteristic elements and materials (precious stones, enamel inserts, etc.) by using a symbiosis of traditional art and the latest materials in design, and vice versa to combine materials and elements that are not at all characteristic of them in the design of jewelry. These trends contribute to the gradual separation of such products into new assortment groups of jewelry. In this regard, it becomes relevant to study the possibilities of introducing various innovations in jewelry design, taking into account the latest achievements, both in the creative sphere and in the field of modern technologies. The relevance of this research is due to the availability of practical achievements and needs to deepen the topic in this area.

Key words: jewelry, carbon fiber, titanium fiber, ceramics, jewelry concrete, volcanic magma, inserts, metals.

Постановка проблеми. Сьогодні суспільство живе в епоху швидкої зміни навколишнього середовища, що спонукає розвиватись прискореними

темпами технології, створюючи все більше можливостей для апробації нових форм, матеріалів та технік з різних сфер дизайну. Стрімкий розвиток

технологічних можливостей та їх використання в ювелірній справі й призводить до постанови питання дослідження нетрадиційних матеріалів, які до цього не використовувались в ній, що спонукає до появи зовсім нових за художньо-образним формоутворенням прикрас. У рамках дослідження пропонується виокремити та структурувати нові матеріали та прослідкувати, як вони впливають на зміни в асортименті виробів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Матеріали які використовуються для створення виробів, їх види, властивості, особливості завжди були у полі зору, дослідників. Це питання вивчається та поглиблюється науковцями з історії ювелірного дизайну, в розрізі декоративно-прикладного мистецтва, та технології виготовлення прикрас, але в контексті більш традиційних, дотичних матеріалів до ювелірного дизайну. Наприклад коштовні та напівкоштовні вставки, благородні метали та їх сплави, деревина, бурштину, шкіри та т.д., що є притаманними для прикрас упродовж вікової історії. Так, наприклад у фундаментальній роботі (Петренко, 1970) Петренко М., проаналізовано формоутворення виробів українських золотарів, які жили в XVI–XVIII ст., в розрізі впливу на сучасний ювелірний дизайн в етностилі. Автор Назимок М.М. у своєму дослідженні (Назимок, 2003) докладно розглядає питання виникнення та розвитку золотарства в Україні, систематизує практики створення ювелірних виробів, дорогоцінних металів та каміння, їх фізико-хімічні властивості та застосування при створенні різноманітних прикрас.

У своєму словнику (Запаско, 1981) Запаско Я.П. дає потужну термінологічну базу присвячену поняттям різних ювелірних виробів, коштовного каміння та виробів з металу. Так само, слід виокремити монументальний труд Шмагало Р.Т. «Енциклопедія художнього металу» в трьох томах (Шмагало, 2015), присвяченні виробництву художнього металу, його детальну класифікацію, технології виготовлення виробів з благородних металів, коштовних каменів у прикрасах, посуді, зброярстві та релігійному вжитку. У статті (Триколенко, 2018) порушуються питання нової художньої мови в дизайні прикрас, через поєднання як коштовних та і не коштовних матеріалів в сучасних ювелірних виробках. Шляхом використання більшого діапазону матеріалів, з'являються можливості привнесення нового художнього образу прикраси який буде відповідати сучасним соціально-культурним тенденціям.

Так, наприклад в роботі (Винничук, 2016) колективом авторів через аналіз ювелірних виробів

«трансформерів» розглядаються базові принципи трансформації та з'єднання елементів при дизайні прикрас. Деякі дослідники підходять до впровадження нехарактерного в ювелірний дизайн, через проектування сміливих стилістичних елементів. Так, наприклад автор Триколенко С.Т. у численних своїх публікаціях (Триколенко, 2018) розкриває особливості синтезу монументальної архітектури і ювелірних прикрас, завдяки підходам різних митців до цієї проблематики. Автори у матеріалах конференції (Винничук, 2020) зробили спробу виокремити традиційні та новітні матеріали для створення ювелірних прикрас і їх застосування при проектуванні виробів. Процес їх розвитку, удосконалення технологій і технік створення постійно розвивається. Дослідженнях за темою роботи висвітлюють тільки окремі аспекти та не в повному обсязі, що доводить актуальність обраної теми, для подальшого поглиблення.

Мета статті – пропонується спроба осмислення впливу нетрадиційних матеріалів природного та хімічного походження на розвиток сучасного ювелірного дизайну та їх вплив на форму при проектуванні та створенні прототипів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світлі виникнення нових процесів та тенденцій в ювелірному справі, стає актуальним ознайомлення та доповнення класифікації ювелірних прикрас за новими матеріалами. У старовинні часи усі коштовності виготовлялись у єдиному зразку, як ексклюзивний витвір ювелірного мистецтва. Створюючи такі прикраси, майстри прагнули виявити красу матеріалів залучених у виробі й підкреслити соціальний статус їх власника. Нерідко така прикраса являла собою оберег або релігійний символ. В середині XIX ст. виробництво ювелірних прикрас поступово механізується, для їх виготовлення використовують менш цінні матеріали, починають з'являються серії однакових виробів, але ексклюзивність в них ще домінує над серійним виробництвом.

З впровадженням в XX ст. автоматичних процесів і вдосконаленням обладнання – ювелірне виробництво стає масовим. Такий етап розвитку прикрас призводить до того, що з одного боку стає більше можливостей для вдосконалення форми виробів, впровадження стандартів, дотримування товщин та розмірних сіток, але поступово зникає концептуальна основа, дизайн стає одноманітним та більш статичним у своєму розвитку.

Пошуки несподіваних художньо-образних форм залишаються в авторському або дрібносерійному виробництві, де є простір для проектування ускладненої композиції, переходів між елемен-

тами тощо. Останнє десятиліття автори ювелірних прикрас у своїх роботах шукають нові образи та комбінаторні рішення через призму використання матеріалів, які не набули широкого охоплення, або до цього і зовсім не використовувались в них. Тому зараз ми можемо спостерігати за тим як з'являються нові дизайнерські рішення. Їх новизна та концептуальність, проявляється засобами комбінаторики виробів з коштовними матеріалами та тими які використовувались зрідка або є зовсім новими для них.

З точки зору історіографічного огляду, ювелірні прикраси розвивались паралельно з людством, вбираючи в себе технологічні та соціально-культурні зміни суспільства. В основу загальної класифікації матеріалів покладено їхнє розділення за походженням: на природні та штучні. У дослідженні впроваджено розподіл матеріалів на традиційні, дотичні, які використовуються продовж багатьох століть і є розповсюдженими для виготовлення прикрас; нетрадиційні є рідкими або з'явилися в ювелірній справі нещодавно.

Класичні або традиційні ювелірні матеріали які використовуються при створенні прикрас поділяються на декілька груп: сплави на основі благородних металів: срібла, золота, платини та паладію; сплави важких металів: на основі міді, бронзи тощо; неметалеві матеріали: різні природні та штучно утворенні мінерали тощо.

Дорогоцінні метали можуть доповнювати один одного шляхом комбінаторних з'єднань або мати якісь фактурні та текстурні поверхні. Завдяки їх обробці спеціальними інструментами та у відповідній техніці обробки металу, розшифрується художнє наповнення прикрас. Звісно ці метали мають свої хімічні, фізичні властивості та відносяться до різних асортиментних груп за матеріальною ознакою. У ювелірних виробках перевага віддається не металу в чистому вигляді, а сплавам, класифікація (МДВІЮТ. ПП. ЮК) яких показує пропорційне співвідношення різних металів в одному сплаві, відносно один до одного.

Друга широка група матеріалів – це оздоблювальні елементи прикрас, а саме різноманітні природні дорогоцінні, напівкоштовні й виробні мінерали; деякі матеріали органічного походження; природні облагороджені каміння; штучні та синтетичні аналоги природних мінералів, а також нечинні в природі хімічні сполуки, синтезовані як аналоги природних дорогоцінних каменів (Городецький, 2013). Третя група це матеріали які мають органічне походження і зустрічаються у коштовних прикрасах в значно меншій ступені: різні породи деревини, різні кістки і рога тварин та тощо.

Ідея синтезу традиційних коштовних матеріалів та нетрадиційних у ювелірній справі завжди цікавила як дослідників, так і митців прикрас. На кожному етапі розвитку ювелірної історії з'являлись нові виклики, течії, в яких створювались сміливі та епатажні вироби. Навіть використання різних порід деревини та скляних елементів (КЧДВ 11) у прикрасах зустрічалось вкрай рідко, було більш притаманно біжутерії або подіумним предметам, як частина оздоблення модного костюма. Сучасні бренди та їх виробництва все частіше допускають використання дерева (рис. 1), кераміки та скла у своїх колекціях для серійного виробництва, хоча раніше прикраси з такими елементами оздоблення використовувались тільки як авторська концепція або модна біжутерія.

Раніше, автором вказувалося, що застосування нетипових для ювелірної галузі матеріалів більшою мірою належать до сучасних течій – “contemporary jewelry” (Skinner, 2013). Вперше така стилістика стала використовуватися під впливом руху нонконформістів, але зараз уже не є серйозним протестом проти традицій та установок, оскільки поширилася досить широко і по праву сприймається суспільством як один з художньо-образних стилів сучасних ювелірних прикрас.

Дорогоцінні метали та самоцвіти стали все частіше з'являтися в антуражі зі штучно створеними людиною матеріалами: вуглецеве волокно,

Рис. 1. Вітчизняні ювелірні прикраси з вставками з деревини

титанове волокно, кераміка й тощо. Закордонні та вітчизняні ювелірні бренди пробують у своїх колекціях просувати ідеї використання хімічних, високотехнологічних матеріалів у поєднанні з традиційними сплавами металів та дорогоцінним камінням. Такі засоби дозволяють розширити проєктні можливості комбінаторних рішень, сприяти пошуку нової просторової композиції виробу. Як було зазначено вище початок такого впровадження зустрічався тільки в «contemporary jewelry», прикраси створювались окремими дизайнерами або маленькими брендами які тільки починали своє становлення. Сьогодні цей вектор змінюється і все більше вагомим світових фірм, використовують при проєктуванні своїх колекцій нетрадиційні матеріали.

Наприклад старовинний швейцарський бренд Adler використовує вуглецеве волокно у симбіозі зі сплавами золота з додаванням дорогоцінного каміння (рис. 2). На перший погляд здається, що дизайнер у своєму проєкті використовує складні емальєрні вставки в техніці гарячої емалі або муранського скла (Adler, 2023).

Вуглецеве волокно (вуглеволокно) або графітове волокно – штучне волокно, що складається з вуглецю, в якому його атоми «вшиті» в тонкі довгі графітові волокна. Воно при виготовленні згортається в нитку. Нитки переплітаються у тканини, полотна, стрічки різного плетіння. Ці матеріали застосовуються для створення вуглепластиків і інших композитних матеріалів (ВВ).

Поверхні виготовлені з такого матеріалу візуально надають невагомості та прозорості навіть складним та просторово об'ємним композиціям виробів. Наприклад, можливість створювати масивні багато ярусні за композицією сережки, але які будуть легкими за фізичною вагою і не доставляти дискомфорту при носінні. Він не має первинної форми як, наприклад природне каміння, тому простір для розміру, структури та пластики залежить тільки від дизайнерського задуму. Перевага вуглецевого волокна також полягає в тому, що його обманна тонкість та легкість, ні на що не

схожа текстура, напрочуд міцна і має високу стійкість до подряпин, суттєво відрізняючи його від більшості коштовних сплавів які є доволі м'якими матеріалами.

Морфологія різних за призначенням прикрас є окремим пластом для досліджень у розрізі ювелірного формотворення. Так, наприклад для весільних каблучок притаманні прості лінії: шинка кільця у вигляді пластини металу яка охоплює палець; смуга металу яка перетикає у площину паралельно до осьової лінії пальців руки. Простота композиції форми надихає дизайнерів на пошуку переосмислення таких виробів. Один з них є використання титанового волокна у парних каблучках (рис. 3). Титановою властивістю є те, що у нього найвищий показник межі міцності стосовно ваги металу. Використання вставок або смуг такого волокна значно облегшують кінцеву вагу виробу (CFR&WB, 2023; ТПТК).

Можливості впровадження технології анодизації, розшифрують спектр візуального наповнення прикрас з такими елементами, утворюючи поверхні з казковими, фантазійними кольоровими переходами (рис. 4). Комбінаторі рішення з титановим покриттям переосмислює формотворення класичної стилістики виробів.

Ювелірна кераміка є міцним, стійким до експлуатації матеріалом, що ідеально підходять для застосування в прикрасах. Всі вироби з кераміки сьогодні створені з неорганічних матеріалів, подрібнених в порошок, після ущільнення під високим тиском до бажаної форми. Коштовності з керамічними компонентами набули популярності після того, як Chanel випустили у 2000-х лінію прикрас з ними (Chanel, 2023). У 2013-му французький будинок Chaumet випустив кільця і кулони (Chaumet, 2023) в рамках знакової колекції Liens, вже з ускладненим дизайном форми керамічних вставок (рис. 5).

У сучасному вітчизняному серійному виробництві створюються окремі колекції з керамічними елементами, шукаючи через них нові проєктні композиції та шляхи комбінування матеріалів

Рис. 2. Колекція Eclipse з вуглецевим волокном, швейцарського ювелірного бренду Adler

Рис. 3. Приклади використання титанового волокна в парних каблучках

Рис. 4. Приклади дизайну прикрас з титановим волокном

Рис. 5. Приклади прикрас з керамікою: а – лінія виробів бренду Chanel, б – кільце з колекція французького будинку Chaumet

з ними. На практиці найчастіше зустрічаються керамічні елементи чорного та білого кольору (рис. 6) з золотими або срібними елементами та діамантовим оздобленням (ІМЮВЗС, 2023). Така кольорова палітра допомагає створювати вироби на контрасті (наприклад, чорна кераміка та жовте золото) або нюансі (біла керамічна вставка та срібляста поверхня металу). В одному випадку – це візуально відокремлює елементи один від одного, а в другому варіанті збирає в єдиний образний моноліт виробу.

Дизайнери у пошуках нового використовують і матеріали природного походження які не були залучені в проектуванні до цього. Одним з таких матеріалів є охолоджена вулканічна магма (WIVLAWIIIMO? LJ: SBOGP). Деякі ювелірні бренди як Sokalor, David Yurman, Arunashi, BOGH-ART та інші займаються переробленням

магматичної породи базальту, подрібнюючи та перемішуючи його за спеціальною технологією з додаванням фарбувального пігменту для отримання абсолютно незвичайного матеріалу – тонкого, надлегкого пласта певного кольору. Внаслідок вираженої фактурності вулканічної магми відбувається грайлива контрастність між полірованою поверхнею металу яка виблискую на світлі та матовістю пористої площини природної магми (рис. 7). На жаль, поки що в вітчизняній практиці такий матеріал використовується тільки для браслетів та намист з шовковою стрічкою, на яку називаються окремі бусини з цього матеріалу.

До цього моменту в роботі підіймалися питання, нетрадиційних матеріалів, як самостійних вставок для оздоблення чи окремих елементів у композиції прикрас. Слід зазначити й інше направлення цієї групи – це з'єднання двох окремих матеріалів в

Рис. 6. Дизайн вітчизняних прикрас з керамікою

Рис. 7. Дорогоцінні вироби з вулканічною магмою

один або привнесена у дорогоцінні сплави інших сумішей. Одним з них є ювелірний бетон (рис. 8), який сьогодні набуває свого поширення в роботах дизайнерів. Він поєднує в собі вкраплення крихт золота та бетону у різних пропорціях, що призводить до появи нового матеріалу (ITBCJ, 2004). Одним з найвідоміших у світі брендів, що спеціалізується та розвиває формоутворення на основі цього матеріалу – Konzuk. Карен Козукі яка є засновницею цієї марки, часто працює не тільки з ювелірними металами, але і з різними нетрадиційними матеріалами у своїх проєктах.

Матеріали, що сьогодні надихають дизайнерів на створення проєктів прикрас, досить багато. Різні види пластику, полімерів, пробкові матеріали, папір, хутро, гума, силікон та тощо знаходять своє місце в концепції новітніх колекцій та в авторських прототипах. Деяких з них набувають розповсюдження, інші живуть у роботах окремих митців та бреднів. Різноманітні типи полімерів використовуються в ювелірній справі, же давно. На початку розвитку 3D моделювання та технологій 3D друку, полімерні речовини були одними з перших матеріалів з якого фрезерувались, друкувались моделі виробів.

Сьогодні полімерні матеріали проникли в ювелірне формотворення не тільки на етапі прототипу, але і на етапі готової коштовності. Так, наприклад бренд Larin Art Studio (Larin, 2022), розробляє фантазмагоричні ювелірні вироби, в основу яких покладена складна біонічно-пластична морфологія (рис. 10). Утворення йде з золотого або срібного каркаса, якій виглядає як скелет прикраси, а потім з'являється саме тіло об'єкта з полімерного матеріалу. Він заповнює пустоти та начебто обі-

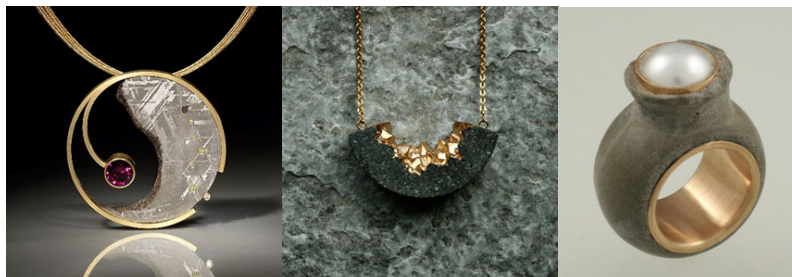

Рис. 8. Прикраси з ювелірного бетону

Рис. 9. Вироби вітчизняного бренду Marmo

Рис. 10. Прикраси Gregory Lari з використанням полімеру

ймає каркасну основу утворюючи відчуття, що полімер і дорогоцінний метал ведуть боротьбу за увагу в просторовій композиції виробу. Замість кріплення в тіло виробів, масивних коштовних або природних каменів, дизайнери знаходять нові концептуальні об'єкти для своїх проєктних рішень. Так, наприклад колекція виробів від британського дизайнера, з пробковими вставками. В його виробках золото поєднується з грубою пробковою фактурою, акцентуючи головну увагу на такій вставці яку обрамляє золота оправа. Нині такі бренди, як зазначено вище пропонують все більше сміливих ідей які потім можуть знайти широкий попит і відображення в масовому виробництві.

Висновки. Враховуючи всі ці зміни, типи прикрас не могли залишатися колишніми, одні зміни спричиняли інші. Наприклад, змінюється призначення каблучок, трансформуючи їх в інші пред-

меті або сучасні сережки вже не обов'язково повинні бути парними. Вироби все частіше набувають нових комбінаторних та стилістичних образів. В роботі представлено виокремлення матеріалів які до цього не набули розповсюдження у ювелірних виробках. На ілюстративних прикладах різноманітних світових і вітчизняних брендів, проаналізовано використання нетрадиційних матеріалів, як: вуглецеве та титанове волокно, вулканічна магма, ювелірний бетон тощо. Дослідженні звертається увага на художньо-образні зміни які несуть в собі додавання нетрадиційних матеріалів в дизайн прикрас, що призводить до появи та подальшого виокремлення нового асортименту ювелірних виробів. Розкриваючи ці аспекти робота надає поштовх до подальшого поглибленого розкриття впливу не дотичних матеріалів на формоутворення ювелірних виробів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петренко М. З. Українське золотарство 16-18 ст. : книга. Київ : Наукова думка, 1970. 208 с.
2. Назимок, М. М. Золотарство в Україні. Житомир : Воля, 2003. 265 с.
3. Запаско, Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні. Львів : Вища школа, 1981. 136 с.
4. Енциклопедія художнього металу. Том I. / Шмагало Р. Львів : Априорі, 2015. 420 с.
5. Триколенко С. Новітнє ювелірне мистецтво: нові художні мови, техніки, матеріали, принципи поєднання. *Народознавчі зошити*. 2018. № 3. С. 726–730.
6. Винничук М. С., Колосніченко, М. В., Мусієнко В. О., Антонюженко А.Ю. Дизайн-проекування ювелірних виробів на основі принципів трансформації. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки*. 2016. № 6. С. 138–143.
7. Триколенко С. Т. Архітектурні споруди в ювелірному мистецтві. *Проблеми розвитку міського середовища*. 2018. Вип.2. С. 122–131.
8. Винничук М. С., Домарацька Я. С., Максимов Р. Ю., Стогній Г. М., Використання новітніх матеріалів при створенні сучасних ювелірних виробів. *Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості*. І всеукр. конф. здобув. вищ. освіти і молод. учених. Київ : КНУТД, 2020. С. 480–486.
9. Матеріали для виготовлення ювелірних товарів. Поняття проби. Ювелірні камені : веб-сайт. URL: http://comexpert2.pto.org.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=1698:materialydlavyhotovlenniayuvelirnykhtovarivroniattiprobyuyvelirnikameni (дата звернення: 05.06.2023).
10. Городецький В. І. Технологія виготовлення ювелірних прикрас. Художнє травлення (спеціалізація художня обробка металу) : навч. Посіб. Івано-Франківськ, 2013. 180 с
11. Кільце з червоного золота з дерев'яною вставкою : веб-сайт. URL: https://zlato.ua/uk/kiltse_6346202/ (дата звернення: 05.06.2023).
12. Skinner D. Contemporary Jewelry in Perspective. Canada : Art Jewelry Forum, 2013. 134 p.
13. Adler : веб-сайт. URL: <https://adler.ch/> (дата звернення: 05.06.2023).
14. Вуглецеве волокно – це : веб-сайт. URL: <https://jak.koshachek.com/articles/vugleceve-volokno-ce.html> (дата звернення: 05.06.2023).
15. Carbon Fiber Rings & Wedding Bands : веб-сайт. URL: <https://carbonfibergear.com/collections/rings> (дата звернення: 05.06.2023).
16. Трохи про титанові кільця : веб-сайт. URL: <https://titanrings.shop/about-titan-rings/> (дата звернення: 05.06.2023).
17. Chanel : веб-сайт. URL: <https://www.chanel.com/us/> (дата звернення: 05.06.2023).
18. Chaumet : веб-сайт. URL: <https://www.chaumet.com/> (дата звернення: 05.06.2023).
19. Інтернет-магазин ювелірних виробів ЗлатоСрібло : веб-сайт. URL: <https://zlatosriblo.ua/uk> (дата звернення: 05.06.2023).
20. What is volcanic lava and what is it made of? Lava Jewelry: Small beads of great power : веб-сайт. URL: <https://minikar.ru/en/health-and-beauty/chto-takoe-vulkanicheskaya-lava-i-iz-chego-ona-sostoit-ukrasheniya-iz-lavy/> (дата звернення: 05.06.2023).
21. Introduction to Basic Concrete Jewelry : веб-сайт. URL: <https://www.ganoksin.com/article/introduction-to-basic-concrete-jewelry/> (дата звернення: 05.06.2023).
22. Marmo. Ювелірний бетон : веб-сайт. URL: <https://marmo.com.ua/> (дата звернення: 05.06.2023).

23. Gregory Larin Jewelry Collection : веб-сайт. URL: <https://www.gregorylarin.com/collections/ring-collection-summer-2022> (дата звернення: 05.06.2023).

REFERENCES

1. Petrenko M. Z. (1970). *Ukrainske zolotarstvo 16-18 st.* [Ukrainian gold mining of the 16th and 18th centuries.]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]
2. Nazymok, M. M. (2003). *Zolotarstvo v Ukraini* [Gold mining in Ukraine]. Zhytomyr: Volia [in Ukrainian]
3. Zapasko, Ya. P. (1981). *Pamiatky knyzhkovoho mystetstva: katalog starodrukiv, vydanykh na Ukraini* [Monuments of book art: catalog of old printed books published in Ukraine]. Lviv: Vyscha shkola [in Ukrainian]
4. Shmahalo S. (2015). *Entsyklopediia khudozhnoho metalu* [Encyclopedia of art metal]. (Vol. I.). Lviv: Apriori [in Ukrainian]
5. Trykolenko S. (2018). *Novitnie yuvelirne mystetstvo: novi khudozhni movy, tekhniky, materialy, pryntsyropy poiednannia Narodoznavchi zoshyty* [The latest jewelry art: new artistic languages, techniques, materials, principles of combination]. (Vol. 3). (pp. 726-730) http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2018_3_24 [in Ukrainian]
6. Vynnychuk M. S., Kolosnichenko, M. V., Musiienko V.O., Antoniuzhenko A. Yu. (2016). *Dyzain-proektuvannia yuvelirnykh vyrobiv na osnovi pryntsyropy transformatsii* [Jewelry design based on transformation principles]. (Vol. 6.). *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Tekhnichni nauky.* (pp. 138-143) http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_tekh_2016_6_29 [in Ukrainian]
7. Trykolenko S. T. (2018). *Arkhitekturni sporudy v yuvelirnomu mystetstvi* [Architectural structures in jewelry art]. *Problemy rozvytku miskoho seredovyscha.* 2018. (Vol. 2). (pp. 122–131) http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prms_2018_2_15 [in Ukrainian]
8. Vynnychuk M.S., Domaratska Ya.S., Maksymov R.Iu., Stohnii H.M., *Vykorystannia novitnykh materialiv pry stvorenni suchasnykh yuvelirnykh vyrobiv* [Using the latest materials to create modern jewelry]. *Innovatyka v osviti, nauksi ta biznesi: vyklyky ta mozhlyvosti.* (pp. 480–486) https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/17501/1/Innovatyka2020_P480-486.pdf [in Ukrainian]
9. *Materialy dlia vyhotovlennia yuvelirnykh tovariv. Poniattia proby. Yuvelirni kameni* [Materials for making jewelry. The concept of a sample. Jewelry stones]. Retrieved from: http://comexpert2.pto.org.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=1698:materialydlivyhotovlenniaiyuvelirnykhtovarivponiattiaprobyyuvelirnikameni [in Ukrainian]
10. Horodetskyi V. I. (2013). *Tekhnolohiia vyhotovlennia yuvelirnykh prykras «Khudozhnie travlennia» (spetsializatsiia khudozhnia obrobka metalu): navchalnyi posibnyk* [Technology of manufacturing jewelry «artistic etching» (specialization artistic metal processing): a textbook]. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian]
11. *Kiltse z chervonoho zolota z derevianoiu vstavkoiu* [Red gold ring with wooden insert]. Retrieved from: https://zlatoua/uk/kiltse_6346202/ [in Ukrainian]
12. Skinner D. (2014). *Contemporary Jewelry in Perspective.* 134 p.
13. Adler. Retrieved from: <https://adler.ch/>
14. *Vuhleteve volokno – tse* [Carbon fiber is]. Retrieved from: <https://jak.koshachek.com/articles/vugleceve-volokno-ce.html> [in Ukrainian]
15. *Carbon Fiber Rings & Wedding Bands.* Retrieved from: <https://carbonfibergear.com/collections/rings>
16. *Trokhy pro tytanovi kiltsia* [A little bit about titanium rings]. Retrieved from: <https://titanrings.shop/about-titan-rings/> [in Ukrainian]
17. Chanel. Retrieved from: <https://www.chanel.com/us/>
18. Chaumet. Retrieved from: <https://www.chaumet.com/>
19. *Internet-mahazyn yuvelirnykh vyrobiv ZlatoSriblo* [ZlatoSriblo online jewelry store]. Retrieved from: <https://zlatosriblo.ua/uk> [in Ukrainian]
20. *What is volcanic lava and what is it made of? Lava Jewelry: Small beads of great power.* Retrieved from: <https://minikar.ru/en/health-and-beauty/chto-takoe-vulkanicheskaya-lava-i-iz-chego-ona-sostoit-ukrasheniya-iz-lavy/>
21. *Introduction to Basic Concrete Jewelry* Retrieved. from: <https://www.ganoksin.com/article/introduction-to-basic-concrete-jewelry/>
22. *Marmo. Yuvelirnyi beton* [Marmo. Jewelry concrete]. Retrieved from: <https://marmo.com.ua/> [in Ukrainian]
23. Gregory Larin Jewelry Collection. Retrieved from: <https://www.gregorylarin.com/collections/ring-collection-summer-2022> [in English].

УДК [[784.3:78.071.1]:930.85](477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-21>

Ольга УМАНЕЦЬ,
orcid.org/0000-0002-2762-9293
кандидатка мистецтвознавства, доцентка,
доцентка кафедри культурології
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна) oumanets5.10@ukr.net

“OPERA RUSTICA” («СІЛЬСЬКІ СЦЕНИ») Є. СТАНКОВИЧА: КАМЕРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОПЕРНОГО ЖАНРУ

У статті висвітлено особливості концептуально-образної, жанрової, інтонаційної, композиційно-структурної, хронотопічної організації “Opera Rustica” («Сільські сцени») Є. Станковича. На макро-рівні твору окреслено модули камерної трансформації жанрової моделі опери, пов’язані зі зв’язками “Opera Rustica” з рисами камерної опери, кантати, романтичного вокального циклу, зверненням до принципів номерної організації, наскрізного тематичного розвитку, мотивної та варіаційної розробки тематизму, монтажності, суміщенням сценічного оперного та концертного художнього просторів-форматів, інтенсифікацією перцептуального компонента художньої комунікації. Продемонстровано, що на мезо-рівні “Opera Rustica” синтезує темброво-колеристично, драматургічно та концептуально значущі маркери національної музичної традиції – «звуки природи», звуконаслідувальні прийоми, які відсилають до досвіду ономапої, та темброву ауру академічної традиції та її жанрові маркери рондо, романсу, коліскової, ноктюрну, вокалізу, оперного дуєту згоди, драматичного вокального монологу.

Наголошено на змістотворному, концептуально-образному значенні метафор, які відбивають єдність світів людини та природи, таких змістових осей твору, як «мелос – ритм», «інтровертне – екстравертне», «лірика – драма», «дієве – споглядалне», долати їх бінарної опозиційності та стягуванні в єдиний, скріплений значущістю концепту природи, багатовимірний, непорушно єдиний світ людського – природного. Доведено, що єдність такого, емерджентного концептуального комплексу, сконцентрованого в камерному форматі, на інтонаційному рівні забезпечується провідним значенням інтоном – символів активного, дієвого та лірико-рефлексивного вимірів буття, та реалізацією їх структуротворного потенціалу в дистантних аркових тематичних зв’язках, нівеливанні номерної структури твору та вагомості наскрізного інтонаційного розвитку. Показано, що сутнісні концептуально-образні нюанси твору пов’язані з академічною репрезентацією позаакадемічної, побутово-романсової сфери, яка резонує із акумуляцією у творі знаків різних у синхронії та діахронії музичних традицій, а також із апеляцією до романтичної міфологемі кола, котра слугує водночас вагомим структуротворним чинником. Аналіз хронотопу твору уможлиблює його осягнення як засобу драматизації та зображувальної конкретизації музичного процесу, а також модуляції ліричної рефлексивної «дії» у перцептуальну площину, як символічно втіленої потреби особистості у віднайденні духовних опор, перманентності духовних пошуків особистості в концептуальних царинах природного та людського світів.

Ключові слова: українське музичне мистецтво, камерна музика, вокальна музика, опера, камерна опера, жанр, жанрова модифікація, хронотоп.

Oliha UMANETS,
orcid.org/0000-0002-2762-9293
Candidate of art Criticism, Associative Professor,
Associative Professor at the Department of Cultural Studies
Yaroslav Mudry National Law University
(Kharkiv, Ukraine) oumanets5.10@ukr.net

“OPERA RUSTICA” (“RURAL SCENES”) BY YE. STANKOVYCH: CHAMBER TRANSFORMATION OF THE OPERA GENRE

The article highlights the peculiarities of the conceptual-image, genre, intonational, composition-structural, chronotopical organization of “Opera Rustica” (“Rural Stages”) by Ye. Stankovych. On the macro-level of work outlines the modes of chamber transformation of the opera genre model related to the connections of “Opera Rustica” with the features of chamber opera, cantata, romantic vocal cycle, appeal to the principles of numbered organization, through thematic development, motivic and variation development of themes, montage, combination stage opera and concert artistic space-format, intensification of the perceptual component of artistic communication. It has been demonstrated that at the meso-level “Opera Rustica” synthesizes timbre-coloristic, dramatic and conceptual significant markers of

national music tradition – "sound of nature", sound imitation techniques, that's refer to the experience of onomatopoeia, and the timbre aura of the academic tradition and its genre markers of rondo, romance, lullaby, nocturne, vocalise, operatic duet on consent, dramatic vocal monologue.

The author emphasizes the meaningful, conceptual and figurative significance of the metaphors that reflect the unity of the world of man and nature and such semantic axes of the work as melos – rhythm, introverted – extroverted, lyricism – drama, action – contemplation, overcoming their binary opposition and pulling them together into a single, bonded by the significance of the concept if nature, multidimensional, unbreakably unified world of the human – natural. It is proved the unity of such an emergent conceptual complex, concentrated in a chamber format, at the intonational level is ensured by the leading importance of intones – symbols of the active, effective and lyrical-reflective dimensions of being, and the realization of their structuring potential in distant arched thematic connections, levelling the number structure of the work and the importance if the trough intonational development. It is shown that the essential conceptual and figurative nuances of the work are associated with the academic representation of the extra-academic, everyday romantic sphere, which resonates with the accumulation of sings of different musical traditions if synchrony and diachrony in the work, as well as with the appeal to the romantic mythology of the circle, which serves as a significant structuring factor. The analysis of the chronotope of the work makes it possible to comprehend it as a means of dramatizing and pictorial specification of the musical process, as well as modulating the lyrical reflective "action" into the perceptual plane, as a symbolically embodied need of the individual to find spiritual supports, and the permanence of the individual's spiritual quest in the conceptual domains of the natural and human worlds.

Key words: *Ukrainian musical art, chamber music, vocal music, opera, chamber opera, genre, genre modification, chronotope.*

Постановка проблеми. У просторі різноспрямованих пошуків новаційних шляхів трансформації жанрових моделей сучасне національне музичне мистецтво демонструє значущість тенденцій мікстового синтезування атрибутивних ознак опери, моноопери, камерної опери, кантати, формування нових різновидів оперного жанру (зокрема міні-моноопери, опери нуар), вагомість впливу музичного акціонізму, перформативності та взаємопроникнення рис інструментального та вокального мислення тощо. Вагомою тенденцією сучасної трансформації оперного жанру у вимірах національного простору музичного мистецтва стає і потужне тяжіння до насичення концептуально, світоглядно та ментально значущими маркерами національної музичної мови та мислення, варіабельно утілених у різних індивідуальних творчих контекстах.

Концентрованим закарбуванням емерджентного комплексу новаційно орієнтованих, національно забарвлених та індивідуально артикульованих інтенцій є творчість Є. Станковича, позначена дифузією національного та світового досвіду, накопиченого у царині художньої рефлексії. Виявлені в таких рисах, як «нетрадиційність інструментальних складів, створення переконливих композиційно-драматургічних рішень, оригінальної тембрової драматургії, розширення темброво-колеристичних та експресивних можливостей сучасного камерного ансамблю та оркестру, насичення музичної мови новітніми засобами темброво-фактурного викладу, елементами серійності, сонорики та алеаторики, мікрополіфонічними прийомми» (Грібіненко, 2021: 7) та суголосні ризомно орієнтованому суміщенню тенденцій глобалізації та глокалізації (Уманець,

2020: 186–188), риси оперної творчості митця резонують із провідними спрямуваннями трансформації національного варіанту жанрової моделі опери, у якій «у змішаних формах спостерігаються відмінні від традиційних для опери співвідношення вокальної та інструментальної складових, нова драматургічна функція хору, перетворення різних форм фольклору, залучення декламації та розмовних інтонацій тощо» (Берегова, 2020: 88).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Знакова для культури України творчість Є. Станковича до сьогодні не є вичерпно опанованою сучасною українською музикологією. У різних дослідницьких ракурсах до специфіки творчого світу митця, зокрема хорової, симфонічної та камерно-інструментальної творчості, зверталися Н. Брояко, І. Гарькава, Ю. Грібіненко (2021), О. Дейчук, Є. Дзюпина, В. Драганчук, Л. Дума, М. Ємельяненко, О. Зінкевич, Т. Зубчевська, О. Козаренко (2000), О. Колісник, О. Крамаренко, О. Легенький (2019), А. Луніна (2012а; 2012b; 2013), Є. Петриченко, І. Татарінцева, О. Ущипівська, Ю. Чекан (2013) тощо.

Питання специфіки оперної творчості Є. Станковича, зокрема фольк-опери «Цвіт папороті», порушують І. Куриляк, Р. Станкович-Спольська, А. Фурдичко, І. Легенький, який характеризує семіосферу твору як «палімпсест, нашарування різних картин, що створює своєрідний вибух історизму в тотальному просторі позбуття пам'яті» (2019: 119). О. Козаренко, пов'язуючи специфіку музичної мови фольк-опери з «Новою фольклорною хвилею», позиціонує твір як зразок «сходження-заглиблення у саму суть етнохарактерного джерела» (2000: 228). «Цвіт папороті» О. Береговою пов'язується із утіленням показової

для української сучасної опери тенденції закарбування традицій національної обрядовості та ритуальної сфери, імаготем, пов'язаних із «наявністю в них історичних, народно-фольклорних, релігійних архетипів» (202: 103). Окреслені в музикологічному дискурсі риси оперної творчості Є. Станковича видається можливим проєкціювати і на концептуальний, жанрово-стильовий, мовно-виразовий рівні “Opera Rustica”, яка за поодинокими винятками, репрезентованими розвідками Л. Білозуб, О. Корчової (2012), А. Луніної (2012а, 2012б; 2013), до сьогодні перебуває на периферії української музикології. Проте наочно виражені у творі тенденції модифікування жанрової моделі оперного жанру, пов'язані з його мікстовою трансформацією, суголосною тектонічним зсувам у сфері жанрового мислення метамодерну, **актуалізують необхідність осмислення специфіки концептуально-образного, жанрово-стильового, мовно-виразового поля твору.**

Мета статті – виявлення концептуальної, жанрової, стильової, мовної, композиційно-структурної тощо специфіки “Opera Rustica” («Сільські сцени») Є. Станковича.

Виклад основного матеріалу. Окреслюючи модули сучасних пошуків національного оперного мистецтва, дослідники відзначають їх зв'язок із процесом формування новітнього спектру жанрових різновидів – «камерна, моно- та мікроопера, сатирична, одноактна хорова, опера-дума тощо» (Берегова, 2020: 88). Складовою жанрово трансформаційного мейнстріму національної опери є “Opera Rustica” («Сільські сцени») Є. Станковича, якою митець «не тільки заповнив пусту індивідуальну жанрову нішу, але й відкрив нову перспективу вирішення винятково гострої естетичної проблеми – віднайдення художньої схеми сучасної української опери» (Корчова, 2012: 87).

Специфіка такої індивідуалізованої, новаційної та водночас діахронно та синхронно синтезуючої версії жанрової моделі опери уможливило виявлення трансформаційних тенденцій у творі на всіх рівнях організації художнього цілого. Насамперед це відбивається у зміні художнього локусу – модуляції з атрибутивного для опери умовного, принципово сценічного простору у сферу концертності, що відбиває характерне для художнього мислення зламу ХХ–ХХІ ст. переосмислення алгоритмів художньої комунікації.

Нівелювання усталених маркерів опери закарбовується і в камерному форматі “Opera Rustica”, який репрезентує атрибутивне для творчості митця тяжіння до концертності (Луніна, 2013: 141). В опері це детермінує заміну дра-

матичної наративності пануванням мислення замкненими епізодами, принципу монтажності та концептуально-образної, емоційної концентрованості. Жанрова аномативність твору певним чином кореспондує з індивідуалізованими настановами художнього мислення романтизму у сфері камерно-вокального начала, відбитими в актуалізації вокального циклу як суб'єктивізованого аналога великих інструментальних циклічних форм, позначеного тяжінням до відбиття життя не так у його процесуальності, як у змістово, образно концентрованих митях буття. Трансформація жанрової моделі опери детермінує формування жанрово мікстової аури твору, у якій синтезуються маркери «розвиненого вокального циклу з єдиним наскрізним тематичним каркасом, камерної кантати, камерної опери, а точніше – оперних вокальних сцен» (Луніна, 2013: 145).

Камерний формат слугує також дієвим чинником безпосереднього звернення до реципієнта – не як представника великої аудиторії, а як унікального та неповторного адресата ліричного висловлювання.

Ноту дискусійності осмислення твору в музикологічний дискурс вносить авторська ремарка «rustica». Характеризуючи назву твору як смислово неоднозначну метафору та посилаючись на авторське визначення твору в першоваріанті як «rustici» («Опера простих людей»), О. Корчова пропонує бачення твору не стільки у стильових вимірах «нової простоти», скільки у вимірах українського наївного мистецтва «з його лексичною чистотою, розкутою фантазійністю та відсутністю чіткого сюжетного ряду, мудрою і водночас гранично «доступною» філософічністю, барвистістю природних кольорів, фольклорною метафоричністю та розвинутою символікою (2012: 88–89). До такого трактування опери наближується інтерпретація її концепції А. Луніною як сповненої фольклоризованої образності та поетично-символічного, метафоричного начала (2012а: 50). Погоджуючись із таким осмисленням концептуально-образного поля твору, наголосимо на значущості в ньому і романтичних витоків, виявлених на всіх рівнях організації музичного цілого – від індивідуалізованої композиційно-структурної організації музичного цілого до національної укоріненості інтоном і ритмомем.

Суттєвим чинником трансформування жанрової моделі опери слугує й специфічний виконавський склад. З одного боку, це виявляється у збереженні традиційної дуалістичності маркерів вокального пласту оперного жанру – носіїв жіночого та чоловічого начал. З іншого боку, проявом

камерної трансформації опери є редукований інструментальний пласт, репрезентований струнною групою та своєрідними знаками «великого складу» – групою духових, представлених темброво виразними флейтою, гобоєм, кларнетом та фортепіано, як тембровим атрибутом романтизму. Водночас знаками апеляції до оперної традиції слугують її композиційно-структурні маркери, зокрема авторська ремарка «Увертюра» до інструментального вступу, у якому сконцентровані концептуально та змістово значущі інтонації та ритмоніми твору.

Звертаючись до осмислення маркерів творчого світу митця, Ю. Чекан зазначає, що «стрижньовим моментом, зерном, з якого проростає більшість концепцій і яке формує конфігурацію інтонаційного образу світу Є. Станковича, є архетипова для європейської музики опозиція «мелос – ритм», яка в наш час стає особливо актуальною і відбиває важливі соціокультурні тенденції сучасності» (2013: 159). В увертюрі "Opera Rustica" така опозиція ритмо- та мелосфер може бути інтерпретована як джерело напруги звукового образу твору, що має концептуальну та змістоворну значущість. Однією зі сторін такої опозиції є інтенсивний інтонаційний імпульс – ритмічно активна, моторна, інструментальна за характером, заклично-репетиційна інтонація (висхідна кварта з подальшим висхідним інтонаційним рухом). Її проведення фіналізуються досягненням все більш високих інтонаційних пунктів, демонструючи значущість тенденції розширення хронотопу. Інша сторона опозиції – лірична тема, яка контрастує першій вокальним, романсовим характером і водночас перебуває із нею у тісній взаємодії завдяки збереженню моторного мотиву у духових та віолончелі. Чергування моторики та лірики формує романтично вільну, наближену до рондо структуру, у якій функції рефрену покладаються на моторний мотив. Увертюра містить у собі і елементи як романтично варіаційного, так і класицистського мотивно-розробкового перетворення тематизму, і знаки балади внаслідок вільної трансформації романсових інтоном, і апеляції до звукозображувальності, ономагопії – як закарбування концепту природи, значущого в обрядах фольклорної царини та в контексті настанов імпресіонізму.

Проте специфіка увертюри не обмежується опозицією «ритм – мелос», накладанням і контрастом фольклорної та академічної сфер, опосередковано виявлених знаків класицизму, романтизму, імпресіонізму. Мелос увертюри демонструє сконцентроване суміщення різних жанрових вито-

ків – токати (провідний моторний мотив), романсу (фактично автоцитата із «Музики до Роксолани» в першому епізоді), колискової та ноктюрну (у другому епізоді). Зазначимо, що використана в увертюрі автоцитата не тільки «відсилає» реципієнта до закріпленого звукового досвіду. Його концептуально-семантичне переформатування внаслідок модуляції в академічну традицію формує специфічну комунікаційну ситуацію «знайоме – незнайоме», слугуючи перцептуальному складанню іншого, алюзійно виміру вже опанованого на рівні перцепції інтонаційного пласта.

Багатомірність сконцентрованого художнього простору увертюри слугує наочною ілюстрацією того, що «художнє мислення як інтроспекція, історіографія, своєрідна ретросторична розвідка і водночас як своєрідний модерн з його алюзіями, природоподібністю, безмежним орієнталізмом і теургізмом стають засадами неміфологічних інтенцій українського музичного нонконформізму» (Легенький, 2017: 125).

Композиційно-структурна специфіка увертюри містить у собі потенціал концептуальних інтенцій. Відносна чіткість рондо нівелюється відкритістю побудови – чергове проведення моторного мотиву фактично стає вступом до першого вокального номеру «За рікою тільки вишні...», що стає чинником формування єдиного інтонаційного процесу, цілісної лінії емоційно-образного процесу за умов нон-подієвості, взаємозв'язку епізодів при їх виокремленості.

Суміщення дискретності-недискретності, структурної виокремленості та взаємозв'язку епізодів "Opera Rustica", зокрема увертюри та дуєту «За рікою тільки вишні...» відбито і на інтонаційному рівні у дистантних тематичних арках із інтономіями романсу (1-го епізоду увертюри), колискової (2-го епізоду увертюри), та провідної активно-моторної теми в редукованому варіанті у супроводі. Це забезпечує цілісність інтонаційного процесу в межах твору, своєрідність куплетної структури номеру, його композиційно-структурній єдності із увертюрою. Дуєт «За рікою тільки вишні...» стає і черговим етапом розгортання опозицій «мелос-ритм», «ліричне-драматичне», що засвідчує «вторгнення» моторної теми у ліричну стихію.

Дуєт слугує не тільки формуванню єдності інтонаційного простору твору, а й репрезентації двох вимірів ліричної рефлексії – персоналізованої у партії баритона та узагальненої у вокалізі сопрано. Відтворення у партії сопрано романсового тематизму увертюри є чинником всеохопної ліризації музичного простору внаслідок його проєкціювання з інструментальної у вокальну сферу.

Сутнісні концептуальні нюанси в номері «За рікою тільки вишні...» детерміновані певним контрастуванням романсово-побутової та фольклорної сфер інтонаційних сфер і академічного вокалу. Модуляція «позаакадемічного» мелосу (Луніна, 2012а: 45) у простір *bel canto*, певна алюзія дуету згоди обумовлюють ефект накладання різних сфер інтонаційного мислення, різних традицій. Продовженням тенденцій акумуляції знаків різних у синхронії та діахронії музичних традицій у дуєті стає опозиційне поєднання тематизму на рівні «вербальне-позавербальне». Вербальний шар партії баритону насичений концептами фольклорної традиції та алюзійними зв'язками із жанром баркароли (інтонації гойдання), позавербальна партія сопрано апелює до академічної традиції жанру вокалізу, що має давні інструктивні витоки та таку ж давню історію самостійного художнього втілення. Органічність співіснування такого багаторівневого комплексу знаків різних у синхронії та діахронії культур має основою спільність ліричного начала та відбиває мультикультурну сутність світоглядної парадигми метамодерну.

Закладена особливостями співвідношення увертюри та дуету «За рікою тільки вишні...» тенденція нівелювання меж номерів за принципом *attacca* при декларативному збереженні номерної структури твору стає показовою ознакою композиційно-структурної організації “*Opera Rustica*”. На концептуально-образному рівні продовженням розгортання опозиції «мелос – ритм», «ліричне – драматичне» стає наступний дует «Говорили – балакали», у якому ліричне начало репрезентоване вокальним шаром, драматичне – інструментальним. Драматичне начало відбито і в раптових переміщеннях музичних подій у різні тональні простори, барвистість співставлення яких резонує із логікою романтичного мислення. Дуєт є й продовженням змістово значущої лінії закарбування концептів природи. Царинами їх виявлення є співставлення-аналогії людського та природного світів «верба – вдовиця», дівчина – тополька», «стежина – доля» та ономапоєя, звуконаслідувальні прийоми в інструментальному пласті.

Зазначимо, що «звуки природи» в дуєті «Говорили – балакали» позначений функціонально-концептуальною дуалістичністю. З одного боку, вони стають засобом зв'язку твору із фольклорною цариною, втіленням неоміфологічних інтенцій при униканні безпосереднього звернення до автохтонних інтонаційних джерел. З іншого боку, їх моторність слугує як барвистому розквітченню панівної ліричної царини, так і її драматизації.

Драматизацію музичного процесу в дуєті також детермінують і хронотопічні нюанси. Диференціація фактури та суміщення різних логік інструментального та вокального шарів виявляються у ритмічній вирівненості та романсовості вокальних партій і ритмічній примхливості, дрібності звуконаслідувальних інтоном.

Соло сопрано «Мати наша – сива горлиця...» видається можливим позиціонувати як лірико-медитативний центр твору. Змістово значущими у номері є алюзії з драматичним оперним монологом, прояви яких убачаються в певній імпульсивності висловлювання – метричній неусталеності, перманентній зміні метрів (3/4, 5/4, 3/4, 4/4 і т. д.). Даний номер, апелюючи на вербальному рівні до закріплених у культурній, ментальній пам'яті символів невід'ємного зв'язку людського та природного світів, постає і як центр утілення концептів природи, значущість яких посилюється звуконаслідувальними фігурами інструментального супроводу. Зазначимо, що на відміну від першого дуєту, номер «Мати наша – сива горлиця...» у вокальному пласті позбавлений прямих інтонаційних зв'язків із увертюрою. Проте відтворення моторно-закличної інтономи в інструментальному пласті музичної тканини, посилюючи значущість дистантних тематичних арок, є чинником формування наскрізного драматургічного процесу та нівелювання номерної структури твору опери.

Соло баритона «О, це осіннє журавлине кру...» є лірико-драматичним центром “*Opera Rustica*”. Продовжуючи лінію монологічності, закладену попереднім номером, соло баритону водночас є й своєрідною композиційно-структурною апеляцією до увертюри. Це знаходить вираження у раптових зіставленнях-чергуваннях ліричного, інтровертного, споглядального начала та драматичного, екстравертного, дієвого. Із рондальною структурою увертюри резонують і контрастні «зіткнення» інтоном, динаміки, темпу, фактури тощо. Їх безпосередність уможливує проведення паралелей із принципом монтажності, вагомість якого спонукає дослідників визначити притаманну творчості митця «візуально-зображальну конкретність, «кінематографічність» як один із найбільш поширених прийомів роботи з музичним текстом» (Луніна, 2013: 142).

Суттєві концептуальні нюанси у соло баритону вносять алюзії з романтичною міфологією кола. На вербальному рівні це виявляється у змістовій значущості фрази «все повертається на правічний круг», на інтонаційному – у перманентній повторюваності висхідного-низхідного руху та інтонацій «замикання» кола – низхідного руху по звуках

мінорного тризвуку, на композиційно-структурному – фіналізації на лірико-медитативних інтонаціях як символи повернення до джерел духовних пошуків та їх позачасовості й перманентності.

У соло сопрано «Мамо, вечір догоря...» перетинаються драматургічно значущі лінії концепту природи та інтровертної лірики. Концепт природи слугує змістотворним імпульсом інструментального шару номеру, позначеного загальним «пейзажним», ноктюрновим характером та вагомістю звуконаслідувальних прийомів. Інтровертна лірика, яка визначає характер вокального шару номеру, водночас детермінує його безпосередні інтонаційні зв'язки з 2-м епізодом увертюри, що слугують формуванню наскрізного інтонаційного руху та нівелюванню номерної структури твору. Номер «Мамо, вечір догоря...» є й наочною ілюстрацією значущості хронотопічної організації. Раптові зіставлення хронотопічно відмінних структурних одиниць попереднього соло баритону змінюються хронотопом статички – ментально обґрунтованого, синкретично єдиного, ментально буття людини та природи.

Значущість хронотопічних контрастів особливо яскраво виявлена на межі номерів «Мамо, вечір догоря...» та «Затули мене крилом». Це має проявом миттєву заміну темпу, кристалево прозорих чергувань груп струнних і дерев'яних тяжінням до оркестрового tutti, низького динамічного тону – пануванням екстремального ff та водночас поступову модуляцію із хронотопу дієвості у хронотоп статички.

У фіналі «Opera Rustica» фактично наочно інтегруються концептуальні лінії твору. Дієві, моторні трансформації інтоном номеру «Мамо, вечір догоря...» і 2-го епізоду увертюри, з одного боку трансформують опозицію по осях «лірика – драма», «мелос – ритміка», «інтровертне – екстравертне», «споглядальне – дієве» у їх єдність, відбиваючи невід'ємність різних сторін буття людини та різноспрямованість духовних пошуків. З іншого боку, повернення до композиційно-структурної організації першого номеру опери з його єднанням вербального та позавербального начал слугує інтенсифікації дистантних зв'язків структурних одиниць твору та водночас інтенсифікації його алузійних зв'язків із романтичним світобаченням, із міфологемою романтичного кола, «заявленою» у номері «О це осіннє журавлине кру...».

Фінал опери вкотре посилює концептуально-змістову значущість хронотопічних нюансів твору. Безпосереднім акцентом зіткнення різних світів буття особистості видається позиціонування

раптове «проникнення» у сферу дієвості, пасіонарності інтоном секвенції «Dies irae», артикуляція яких динамічно інтенсифікованим tutti формує образ всеохопної загрози духовності. Поступове набуття значущості жіночого вокалізу, розрідження фактури, зменшення динамічної напруги, дискретність інтонацій, роз'єднаних паузами, заміна артикуляційно акцентованої моторики легатністю широкого дихання та розчинення звучності на фактично єдиному в межах твору витриманому мажорному тризвуці стають знаками переведення дії у перцептуальну площину, символом перманентної потреби у віднайдені духовних опор і продовження духовних пошуків на рівні особистості в концептуальних царинах природного та людського світів.

Висновки. Демонструючи суголосність мейнстримам культурного процесу метамодерну, «Opera Rustica» Є. Станковича відбиває мікстову тенденцію переформатування моделей жанрів. На макро-рівні це виявлено в синтезі рис опери, камерної опери, кантати, романтичного вокального циклу, принципів номерної організації твору, наскрізного тематичного розвитку, мотивної та варіаційної розробки тематизму, монтажності, суміщенні сценічного оперного та концертного художнього просторів-форматів тощо, що своєю чергою детермінує зміну алгоритмів художньої комунікації, інтенсифікацію її перцептуального компонента. На мезо-рівні «Opera Rustica» акумулює різні традиції музичного мистецтва: національно марковану інтонаційну ауру, апелює до якої слугує зокрема значущість «звуків природи», темброву ауру академічної традиції та її жанрові маркери рондо, токати, романсу, коліскової, ноктюрну, вокалізу, оперного дуєту згоди, драматичного вокального монологу.

Концептуально-образні параметри «Opera Rustica», окреслюючись по змістових осях «мелос – ритм», «інтровертне – екстравертне», «лірика – драма», «дієве – споглядальне», демонструють долання їх бінарної опозиційності та стягування в єдиний, скріплений значущістю концепту природи, багатовимірний і водночас непорушно єдиний світ людського – природного. На вербальному рівні ця єдність закарбовується у співставленнях – аналогіях людського та природного світів, зокрема «верба – вдовиця», «дівчина – тополька», «стежина – доля», на інструментально-тембровому – у значущості звуконаслідувальних прийомів, які апелюють до традицій фольклорної ономастопеї.

Єдність такого багатовимірного, емерджентного концептуального комплексу на інтонацій-

ному рівні забезпечується винятковою значущістю заявлених в увертюрі провідних інтоном – символів активного, дієвого та лірико-рефлексивного вимірів буття, які постають у нерозривному зв'язку. Слугуючи водночас структуротворними імпульсами, на композиційно-структурному рівні вони забезпечують формування дистантних аркових тематичних зв'язків, нівелювання номерної виокремленості структурних одиниць твору та значущість наскрізного інтонаційного розвитку.

Суттєві концептуально-образні нюанси твору на інтонаційному рівні формує академічна репрезентація позаакадемічної, побутово-романсової сфери, яка резонує із акумуляцією у творі знаків різних у синхронії та діахронії музичних тра-

дицій. Одним із своєрідних засобів її втілення в “Opera Rustica” є апеляція до романтичної міфологеми кола, яка водночас постає і як вагомий структуротворний чинник.

Концептуально значущі особливості “Opera Rustica” відбиваються на хронотопічному рівні у диференціації фактури як засобу драматизації та зображувальній конкретизації музичного процесу та, особливо, у модуляції ліричної рефлексивної «дії» у перцептуальну площину. Розчинення звучності, як символічна тривалість мажорного тризвуку, стає в опері символом перманентної потреби у віднайдені духовних опор і продовження духовних пошуків на рівні особистості в концептуальних царинах природного та людського світів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берегова О. Діалог культур: образ Іншого в музичному універсумі. Київ : Інститут культурології НАМ України. 2020. 304 с.
2. Грібіненко Ю. О. Темброва лексика камерних творів Є. Станковича. *Музичне мистецтво і культура*. 2021. Вип. 32, кн. 2. С. 5–16.
3. Козаренко О. Феномен української національної музичної мови. Львів : [НТШ], 2000. 285 с.
4. Корчова О. Нова опера Євгена Станковича: досвід перших виконань. *Мистецтвознавство України*. 2012. Вип. 12. С. 86–91.
5. Легенький І. Ю. Музичний нонконформізм як феномен української художньої культури другої половини ХХ – початку ХХІ століть: філософсько-антропологічний аналіз: дис. кан. філософ. наук : 09.00.04. Київ : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2017. 194 с.
6. Луніна А. Камерний формат творчості Євгена Станковича. На перехресті «картинно-пейзажної візуальності», «кінозображальності» й «нової простоти». *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки*. 2013. Вип. 5. С. 141–147.
7. Луніна А. Нова форматність музики Євгена Станковича. *Часопис НМАУ ім. П. І. Чайковського*, 2012. № 4(17). С. 38–55.
8. Луніна А. “Opera Rustica”: діалектика міфу буття. *Музика*. 2012. № 4. С. 42–45.
9. Назар-Шевчук Л. Імпресії XVII Міжнародного фестивалю оперного мистецтва імені Соломії Крушельницької. *Музика*. 5.03.2019. URL: <http://mus.art.co.ua/impresii-khvii-mizhnarodnoho-festyvaliu-opernoho-mystetstva-imeni-solomii-krushel-nyts-koi-2/>
10. Уманець О. В. Глокалізація. Соціологія права: енциклопедичний словник / уклад. : Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов В. Л. Погрібна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2020. С. 186–188.
11. Чекан Ю. Євген Станкович: три штрихи до портрету. *Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. 2013. № 4. С. 153–161.

REFERENCES

1. Berehova, O. (2020). Dialoh kultur: obraz Inshoho v muzychnomu universumi [Dialogue of cultures: the image of the Other in the musical universe]. Kyiv: Institute of Cultural Studies of the National Academy of Science of Ukraine. 304. [in Ukrainian].
2. Grybynenko, Yu. (2021). Tembrova leksyka kamernykh tvoriv Ye. Stankovycha [Tembre vocabulary of E. Stankovich's chamber works]. Musical art and culture. Issue 32, vol. 2, pp. 5–16. [in Ukrainian].
3. Kozarenko, O. (2000). Fenomen ukrainskoi natsionalnoi muzychnoi movy [The phenomenon of the Ukrainian national musical language]. Lviv, NTSh. 285. [in Ukrainian].
4. Korchova, O. (2012). Nova opera Yevhena Stankovycha: dosvid pershykh vykonan [The new opera by Yevhen Stankovich: the experience of the first performances]. *Mystetstvoznavstvo Ukrainy*, 12, pp. 86–91. [in Ukrainian].
5. Legenkiy, I. Y. (2017). Muzychnyi nonkonformizm yak fenomen ukrainskoi khudozhnoi kultury druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolit: filosofsko-antropologichnyi analiz [Musical nonconformism as phenomenon of the Ukrainian artistic culture of the second half of XX – to beginning of XXI centuries: philosophical-anthropological analysis]: dys. ... kand. filosof. nauk : 09.00.04. Kyiv. 194 p. [in Ukrainian].
6. Lunina, A. (2013). Kamernyu format tvorchosti Yevhena Stankovycha: na perekhresti “kartynno-peizazhnoi vizualnosti”, “kinozobrazhalnosti” y “novoi prostoty” [The chamber format of Yevhen Stankovich's work: at the crossroad of “picture-landscape visuality”, “film-image” and “new simplicity”]. *Actualni problemy mystetskoï praktyky i mystetstvoznavchoï nauky*. Issue 5 (16), pp. 141–147. [in Ukrainian].

7. Lunina, A. (2012). Nova formatnist muzyky Yehena Stankovycha [New music format in Eugene Stankovych's creative life]. *Tchasopys Natsionalnoyi Musichnoyi akademii imeni P. I. Tchiakovskoho*, 4 (17), pp. 38–55. [in Ukrainian].
8. Lunina, A. (2012). "Opera Rustica": dialektyka mifu buttia ["Opera Rustica": dialectics of the myth of being]. *Muzyka*, 4, pp. 42–45. [in Ukrainian].
9. Nazar-Shevchuk, L. (2019). Impresii XVII Mizhnarodnoho festyvaliu opernoho mystetstva imeni Solomii Krushelnytskoi [Impression of the XVII International Festival of opera art named after Solomia Krushelnytska]. *Muzyka*, 5.03.2019. URL: <http://mus.art.co.ua/impresii-khvii-mizhnarodnoho-festyvaliu-opernoho-mystetstva-imeni-solomii-krushel-nytskoi-2/> [in Ukrainian].
10. Umanets, O. (2020). Hlokalizatsia [Glocalisation]. *Sotsiologia prava: entsyklopeduchnyi slovnyk – Sociology of Law: encyclopedic dictionary*. In M. P. Trebin (Ed.), (pp. 186–188). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
11. Chekan, Yu. (2013). Yevhen Stankovych: try shtrykhy do portreta [Yevgeniy Stankovich: Three strokes to the Portrait]. *Tchasopys Natsionalnoyi Musichnoyi akademii imeni P. I. Tchiakovskoho*, 4, pp. 153–161. [in Ukrainian].

УДК [75.052+725] :341.31(477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-22>

Світлана ФЕДОРЕНКО,
orcid.org/0000-0002-6999-4926
кандидат історичних наук, доцент,
викладач

*Вищого професійного училища № 7 м. Кременчука Полтавської області
(Кременчук, Полтавська область, Україна) svfedor70@gmail.com*

Лариса БУТКО,
orcid.org/0000-0002-8817-3381
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
(Кременчук, Полтавська область, Україна) larysabutko@gmail.com

Віктор ОСАДЧИЙ,
orcid.org/0000-0003-1197-7506
доктор філософії з образотворчого мистецтва,
доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
(Кременчук, Полтавська область, Україна) osadchiykrnu3@ukr.net

УКРАЇНСЬКИЙ МУРАЛ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПРОЄКТНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР

Міську архітектурну панораму в XXI столітті неможливо уявити без мурал-арту. Муралістичний мистецький простір – зручна платформа для інтелектуальної, мовної та комунікативної взаємодії з громадськістю.

Паралельно із наростанням російської агресії по відношенню до української нації мурал-арт в Україні поступово імплементавався в українську свідомість та став невід’ємною частиною культури. Як результат – перетворився на потужний інструмент для вираження патріотизму, об’єднання людей сходу і заходу країни шляхом збереження та підтримки національних цінностей через зрозумілу і звичну для всіх мову – мистецтво.

У статті проаналізовано нові тенденції українського мурал-арту, які виникли після початку повномасштабної російсько-української війни; згадано про появу муралів у різних регіонах нашої країни, включаючи звільнені від російських окупантів міста; зацентовано увагу на іменах молодшої генерації вітчизняних митців.

Метою статті є дослідження проєктного та соціокультурного виміру українського муралу в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Від початку вторгнення російського агресора на територію України у свідомості українців відбулися трансформаційні процеси, які залишили відбиток й на українському муралізмі. Сучасне покоління українських художників виконує настінні розписи на найвищому змістовно-ідейному рівні. Трагічні події, пов’язані в війною, стимулюють муралістів миттєво реагувати. Саме тому це позначається на тематиці, символіці та емоційному наповненні стінописів.

Сучасні українські мурали відзначаються багатством національних символів. На прикладі робіт сучасних українських райтерів маємо змогу спостерігати за зміною акцентів у кольоровій гамі. Також є помітною зміна акцентів в сюжетних лініях. На передній план виходить образ жінки, дитини, українського військового; емоційне забарвлення багатьох муралів підсилюється за допомогою актуальних на цей час написів, гасел, слоганів.

Сьогодні український мурал-арт є виявом національного гідності, патріотизму та волі українського народу, важливим знаряддям культурного опору.

Ключові слова: стріт-арт, мурал-арт, мурал, муралізм, російсько-українська війна, патріотизм, художники.

Svitlana FEDORENKO,

orcid.org/0000-0002-6999-4926

PhD, Associate Professor;

Lecturer

Higher Vocational School №7

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) svfedor70@gmail.com

Larysa BUTKO,

orcid.org/0000-0002-8817-3381

PhD, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) larysabutko@gmail.com

Viktor OSADCHIY,

orcid.org/0000-0003-1197-7506

PhD, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) osadchiyrnu3@ukr.net

UKRAINIAN MURAL OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR PERIOD: PROJECT AND SOCIOCULTURAL DIMENSION

The urban architectural panorama in the 21st century is inconceivable without mural art. The muralistic artistic space is a convenient platform for intellectual, linguistic, and communicative interaction with the public.

In parallel with the escalation of Russian aggression towards the Ukrainian nation, mural art in Ukraine gradually became integrated into the Ukrainian consciousness and became an inseparable part of the culture. As a result, it transformed into a powerful instrument for expressing patriotism and uniting people from the east and west of the country through the preservation and support of national values, using a language understood and familiar to all – art.

This article analyzes the current trends of Ukrainian mural art that have emerged after the start of the full-scale Russian-Ukrainian war. The article discusses the emergence of murals in various regions of our country, including cities liberated from Russian occupiers. Special attention is given to the names of young generation domestic artists.

The purpose of the article is to study the project and socio-cultural dimension of the Ukrainian mural in the conditions of a full-scale russian-ukrainian war.

Since the beginning of the Russian aggressor's invasion of Ukrainian territory, transformative processes have taken place in the minds of Ukrainians, leaving an imprint on Ukrainian muralism. The contemporary generation of Ukrainian artists creates wall paintings at the highest level of content and ideas. The tragic events associated with the war stimulate muralists to react instantly. Therefore, this is reflected in the themes, symbolism, and emotional content of the murals.

Modern Ukrainian murals are characterized by the abundance of national symbols. Through the works of modern Ukrainian muralists, we can observe a change in color accents. There is also a shift in emphasis in the narrative lines. The image of a woman, a child, and a Ukrainian soldier comes to the forefront. The emotional impact of many images is intensified through the use of relevant inscriptions, slogans, and slogans for that time.

Today, Ukrainian mural art is one of many expressions of national dignity, patriotism, and the will of Ukrainians. It serves as an important tool for cultural resistance.

Key words: *street-art, mural art, mural, Ukrainian muralism, russian-ukrainian war, patriotism, artists.*

Постановка проблеми. Мурал-арт як відгалуження стріт-арту характеризується універсальністю та виходить за межі традиційного мистецтва; його відкритий характер дозволяє виражатися поза рамками традиційного художнього простору та забезпечує доступ до мистецтва широкому загалу.

Окрім того, мурал-арт відіграє важливу роль у соціальній комунікації та сприяє активізації громадської свідомості. Він є платформою для висвітлення соціальних проблем, політичних

поглядів, культурних та історичних наративів. Шляхом використання масштабних зображень, виразної символіки та палітри насичених кольорів, художникам-муралістам вдається привертати увагу спільноти, стимулювати соціально-значимі дискусії, створювати сприятливу атмосферу для формування патріотичної свідомості, зміцнювати почуття національної приналежності тощо. Окрім того, дослідження творів художників-муралістів сприяє здатності застосовувати знання історії українського мистецтва

в художньо-проектній діяльності (Бутко, Василенко, Осадчий, 2022).

Патріотична патетика муралізму дозволяє виявити сутність глибокого сприйняття національної ідентичності, використовуючи виразні образи, символи та мистецькі прийоми. Як форма візуального вираження, муралізм має потужний вплив на формування патріотичних установок громадян, сприяючи їх об'єднанню навколо спільних цінностей та мети.

Мурал-арт в Україні виконує роль мовника національної ідентичності та сприяє формуванню почуття єдності серед громадян. Він нагадує кожному про традиції та історію країни, закликаючи до збереження та розвитку національної спадщини. Патріотична патетика сучасного українського мурал-арту викликає емоційний відгук у глядачів, змушуючи їх замислитися про важливість національної самоідентифікації та ролі кожного в збереженні цілісності країни в цей складний час та її подальшому розвитку.

Аналіз досліджень. Враховуючи той факт, що мурал-арт як різновид вуличного мистецтва в Україні є достатньо молодим явищем – його популярність почалася в 1990-х роках, а визнання – лише п'ятнадцять років тому, варто зазначити, що всебічне дослідження цього феномену через призму українських реалій поки що не знайшло достатнього відображення у працях вітчизняних пошуковців. Водночас, зростаючий сьогодні інтерес до українського муралізму вказує на необхідність більш глибокого його аналізу та наукового осмислення.

Загальні тенденції розвитку мурал-арту на теренах українських міст фрагментарно знаходимо у дисертаційних дослідженнях окремих авторів. Так, А. Єфімова у загальному контексті українських художніх практик, як одну з форм публічного мистецтва, згадала муралі, створені у Львові станом на 2017 р. (Єфімова, 2017).

Грунтовним українським дослідженням феномена стріт-арту в сучасній міській культурі є монографія К. Станіславської «Мистецько-видовищні форми сучасної культури», у якій авторка вивчає сучасний стріт-арт у просторі мистецько-видовищних форм, що перетворюють вуличний простір міст на плацдарм для самовираження митців і є невід'ємною частиною сучасних міської культури та способу життя (Станіславська, 2016).

Дослідження мистецтвознавчого характеру, у яких муралі проаналізовано як вид мистецтва в урбаністичному просторі України та називаються імена провідних українських муралістів, також присутні у статтях К. Кравченко, К. Мезенцева,

Ю. Олішевської, М. Петрович, Ю. Петровської, В. Правдохіна, Н. Провотар та інших (Петровська, Петрович, 2021; Правдохін, 2021; Провотар та ін., 2021). Так, автори Ю. Петровська і М. Петрович, аналізуючи основні тенденції розвитку мурал-арту в містах України, наголошують на особливостях використання муралів для формування сучасного урбаністичного простору та на підтримці сучасними українськими художниками національно-історичної й символічної лінії (Петровська, Петрович, 2021).

Серед останніх фундаментальних досліджень з означеної проблематики, що з'явилися до 24 лютого 2022 р., привертає увагу дисертація Ю. Шеменьової «Муралі України у світовому стріт-арті: формотворення, пластичне моделювання, художньо образні особливості» (2021) (Шеменьова, 2021), у якій авторка детально дослідила особливості муралів в контексті стріт-арту України у розрізі світового сучасного образотворчого мистецтва (до 2020 р. включно).

Особливо цінними для нашої роботи є напрацювання, здійснені дослідниками вже після початку повномасштабної російсько-української війни (Гаврилюк, 2022; Прокопович, Галькун, 2022; Червонюк, 2022).

Так, Б. Гаврилюк сформував умовну періодизацію муралів Києва, включно по наш час, та з'ясував особливості процесу легалізації та розвитку мурал-арту в столиці, на основі чого виявив визначальні тенденції концептуальної ревіталізації міста (Гаврилюк, 2022). Заслуговує на увагу наукова стаття О. Червонюк, у якій авторка, підкресливши, що полотна-муралі в сучасній Україні набули особливого змісту і незвичної філософії: вціліла стіна – врятовані життя, детально проаналізувала питання екстраграфітійної імплементації світлообразу України на тлі війни в міському культурному фоні через візуальне втілення на збережених або відновлених стінописах, порівнюючи роботи «до» війни та «після» її початку (Червонюк, 2022).

Належної уваги заслуговує твердження Т. Прокопович та Т. Галькун, що сьогодні є на часі саме «швидке мистецтво», відносячи до нього й мурал-арт. Вирізняючись експресивним способом передачі повідомлень, обмеженою палітрою кольорів, символізмом, простотою, а також плакатним характером, воно насичене концептуальністю, рефлексією та емоційністю, виконує своєрідну функцію катарсису (Прокопович, Галькун, 2022).

Отже, відсутність ґрунтового аналізу культури українського мурал-арту у розрізі соціокультурного та проектного виміру періоду повномасш-

табної російсько-української війни й зумовило актуальність репрезентованого дослідження.

Метою статті є дослідження проектного та соціокультурного виміру українського муралу в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Українці славляться своєю творчістю, незламним характером і креативним баченням будь-якої ситуації. Художники-муралісти виступають гідним прикладом прояву цих чеснот, оскільки мурал-арт з початком повномасштабної російської агресії став відгуком на сучасні події у державі (Шеменьова, 2021), значущим засобом візуального їх вираження. Цей вид вуличного мистецтва нерозривно переплітається з емоційним станом українського народу. Вітчизняні художники майстерно використовують палітру кольорів, сюжети та стилістику, щоби вчасно й точно передати свої почуття та переживання, репрезентуючи загальний суспільний настрій. Через свої твори вони підтримують емоційний стан людей на цьому непростому етапі життя. Послідовність появи муралів віддзеркалює хронологію найважливіших подій та звитяжних постатей воєнного часу.

Українські муралісти, як і всі українці, несуть у собі «код бджоли» як частину своєї ідентичності, що проявляється у здатності до самоорганізації та самодисципліни. Ця особливість дозволила продовжувати реалізовувати свій творчий потенціал у нових роботах після повномасштабного вторгнення росії в Україну, акцентуючи увагу на важливих питаннях та подіях нашого сьогодення. Наразі муралі перетворюють міський простір на націєтворчу відкриту аудиторію з людяності (Червонюк, 2022).

Дотримуючись традиційної національно-історичної та символічної лінії, сучасні художники наповнюють розпис стін більшою експресією, актуальними для нашого сьогодення змістами та сюжетними лініями, особливим підбором кольорової гами. Головною ознакою сучасного муралу в Україні залишається зміст.

На хвилі зростання патріотичних почуттів в українців, починаючи з 2014 року у контексті історичних подій (Революція Гідності, трагічний розстріл Небесної Сотні, російське вторгнення до Криму, окупація частини Донбасу, російсько-українська війна) у вуличному мистецтві набув сили, як символ високого рівня патріотизму серед українців, виразний вплив синьо-жовтих кольорів. Ця палітра, задіяна в українських стінописах, несе в собі багатоцінну символіку, пов'язану з національною ідентичністю та історією України:

синій колір втілює гордість за рідну землю, небесних покровителів та незалежність нації, тоді як жовтий – виражає надію, щирість, витримку та почуття єднання; символізує національну героїку, відродження та рух до майбутнього. Використання в більшості поліхромних стріт-арт-творах воєнного часу аутентичних кольорів державного прапора підсилює їх значущість (рис. 1 а, в; 2 а, б, ж та ін.).

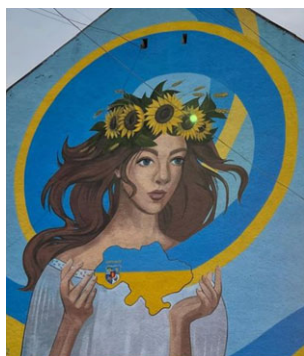
Використання жовто-блакитної палітри в творчості муралістів свідчить про їхню виразну та віддану позицію щодо патріотичної тематики сучасних стінописів. Кожен образ, що втілюється в сюжетних лініях їхніх авторів, спрямований на зміцнення патріотичних настроїв у населення.

Одне з провідних місць у сюжетному контексті сучасного українського муралу відводиться образу жінки. Вітчизняні райтери майстерно збалансують цей образ, досягаючи «золотої середини»: українська жінка уособлює не тільки ніжність та чуттєвість, що були типовими для довоєнного витворів вуличного мистецтва, але й, до певної міри, виявляє брутальні риси. У сучасних умовах митці перегруповують акценти та наголошують на сильних сторонах характеру української жінки, таких як сміливість, вірність, рішучість та патріотичність (рис. 1).

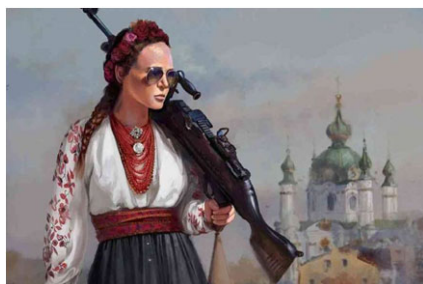
На настінному панно, створеного у містечку Виноградіві мисткинею-харків'янкою Анастасією Худяковою після переїзду на Закарпаття, постає дівчина, яка символічно «тримає» Україну в своїх долонях (рис. 1 а), втілюючи свободу, світле майбутнє та єдність нашої країни (Червонюк, 2022). Варто зазначити, що ця робота є першим муралом, створеним в Україні після повномасштабного вторгнення росії.

Образ героїчної українки з мечем у руках і крилом лелеки у патріотичному муралі «Україна перемаже» авторства Є. Фуллен та О. Янко насичений подвійним символізмом: українки-воїна та лелеки-матері (рис. 1 б). Меч, який тримає жінка, втілює сміливість, силу і рішучість українського народу, його боротьбу за свободу та незалежність. Крило лелеки вносить додатковий символізм та вказує на майбутнє України, яке обіцяє процвітання, єдність та благополуччя.

Вражає своєю силою символіки мурал, створений відомим рівненським художником Костянтином Качановським «Красавица терпяти не буде» (рис. 1 в). Ця робота є візуальною відповіддю на слова московського керманіча путіна: «Нравітса, не нравітса – терпі, мая красавица». На стінописі зображено жінку з автоматом на тлі українського храму. Представлений на полотні образ

а

б

в

Рис. 1. Образ жінки в українському муралі: а) «Дівчина «тримає» Україну в руках». А. Худякова, Виноградов. Березень 2022; б) «Україна – переможе». Є. Фуллен, О. Янко. Хмельницький. Квітень 2022; в) «Красавиця терпіти не буде». К. Качановський. Рівне. Квітень 2022

сильної, молоді, красивої, сучасної, незалежної та рішучої жінки, завжди готової відстояти свою свободу, символізує Україну.

Особливе місце в новітній історії муралізму займають стінописи, присвячені героїзму наших захисників. Це – і збірні образи, і образи реальних особистостей.

На муралі-полотні, створеному талановитою художницею Яною Волковою в Черкасах, оживають непереборна сила, рішучість та непохитність українського військового (рис. 2 а). З метою підсилення патріотичних почуттів у зображенні використано великий герб України та синьо-жовту гаму кольорів, яка представлена у вигляді маскувального диму.

Унікальний символічний образ, що об'єднує героїчного українського воїна, носія козацького духу та сучасного військового, виконаний у примарно-жовто-блакитній гамі, є результатом творчої роботи команди відомого франківського художника Ярослава Стецика (рис. 2 б).

Ще один збірний образ з'явився у Києві завдяки українським художникам А. Ковтуну, А. Кондрашову та Г. Шоколю (рис. 2 в). Стінопис представляє загалу так званого «привида Києва», походження якого пов'язане з легендою, що з'явилася на початку російсько-української війни, інспірованою повідомленнями про перемоги героїчного українського льотчика-аса. Згодом стало відомо, що це насправді збірний образ 40-ї бригади тактичної авіації, яка захищала небо над столицею та зупинила наступ агресора. Відбитки долонь жовтого та блакитною кольорів, залишені почесними гостями після офіційної церемонії відкриття, підсилюють візуальний ефект картини, символізуючи єдність та внесок кожного в спільну Перемогу.

У сучасних муралах закарбовані також постаті героїв реальних людей. До прикладу, у Полтаві авторами «Приводу Кисва» створено стінопис на честь Героя України – майора Сергія Волинського з позивним «Волина», захисника Маріуполя та в.о. командира 36-ї окремої бригади морської піхоти. Гасло «Вірний завжди» є не лише девізом морських піхотинців ЗСУ, але й вдалою та влучною характеристикою зображеної на муралі особи (рис. 2 г).

На стінописі у Рівному, присвяченому пам'яті загиблих захисників «Азовсталі», художник А. Шостак увічнив обличчя рівнян Костянтина Друзя (з позивним «Ейс») та Віталія Семчука (з позивним «Рут»). Окреслений стінопис поєднав в собі кілька елементів: тризуб, портрети захисників Маріуполя на тлі контурів «Азовсталі» та зображення дівчинки, яка обіймає Україну. Вона символізує всіх дітей, які постраждали або загинули під час війни (рис. 2 ж). Робота, виконана в ахроматичній гамі з додаванням жовтих та синіх кольорових акцентів, створює очікувану атмосферу для виклику рефлексії та широкого спектру емоцій.

Серед настінних панно, що зображують національних героїв, особливе враження справляє мурал художника К. Качановського, присвячений загиблому герою Олександрю Мацієвському, підступно розстріляного російськими загарбниками після того, як промовив слова «Слава Україні». (рис. 2 д). Поряд із трафаретним зображенням українського захисника, виконаного в монохромній гамі, розміщено відому цитату Степана Бандери: «І настане час, коли один скаже: «Слава Україні!», а мільйони йому відповідатимуть «Героям слава!».

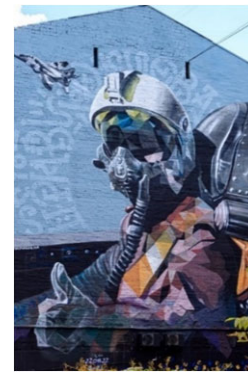
Українські райтери у патріотичних муралах невпинно звертаються до образу українських

а

б

в

г

д

ж

Рис. 2. Образ українського воїна в українському муралі:
а) «Оберіг». Я. Волк. Черкаси. Червень 2022; б) Мурал б/н. Я. Стецик. Івано-Франківськ. Травень 2022; в) Мурал «Привид Кисва». А. Ковтун, Г. Шоколь, А. Кондрашов. Київ. Серпень 2022; г) Мурал «Вірний завжди». А. Ковтун, Г. Шоколь, А. Кондрашов. Полтава. Листопад 2022; д) Мурал на честь О. Мацієвського. К. Качановський. Рівне. Березень 2022; ж) Мурал б/н. А. Шостак. Рівне. Жовтень 2022

дітей. У цьому контексті варто згадати про творчі здобутки К. Качановського. У стінописі, який художник створив у Миколаєві, коли Херсон залишався ще окупованим, привертає увагою не лише сюжетна лінія, але й історія його створення (рис. 3 а). Оригінальний ескіз передбачав зображення дівчинки. Проте після того, як художник потрапив на місце та ознайомився з її особливостями (побачив стіну, за якою знаходився паркан та зруйнована будівля, де загинув 11-річний хлопчик Артем), були внесені зміни до сюжетної лінії, і вирішальну роль у цьому зіграв саме останній факт. Тепер на муралі ми можемо побачити хлоп-

чика, який проходить крізь діру в стіні. Надпис на муралі відображає омріяне мирне майбутнє українських дітей у незалежній Україні.

Красномовним є сюжет муралу, створений К. Качановським у деокупованому Херсоні, на якому зображена дівчинка, яка стирає герб росії – золотого двоглавого орла, а поряд – напис: «росія тут НІКОЛИ» (рис. 3 б).

Глибокий символізм пронизує стінопис знаного майстра стрит-арту Олександра Корбана, який був створений у той час, коли тривали бої за визволення Бучі та Ірпеня (рис. 4). Центральним елементом композиції є руки військового, а

а

б

Рис. 3. Образ дитини в українському муралі:
а) Мурал б/н. К. Качановський. Миколаїв. Квітень 2022;
б) Мурал «росія тут НІКОЛИ!». К. Качановський. Херсон. Січень 2023

**Рис. 4. Мурал. Воїн шиває прапор України. О. Корбан.
Квітень 2022**

яскравим кольоровим акцентом – синій та жовтий кольори державного прапора. Військовий намагається зшити прапор, що символізує об'єднання територіальної цілісності України, та відображає сучасну боротьбу країни з агресором. Кожен стібок у створенні цілісного прапора символізує внутрішню силу та наполегливість українського народу у прагненні зберегти свою незалежність та територіальну цілісність.

Отже, український мурал-арт як різновид вуличного мистецтва зараз переживає новий етап у своєму розвитку. Сьогодні є на часі патріотичні мурали – з новими акцентами в сюжетній лінії, кольоровій палітрі, оформленні, емоційному змісті, функціональному призначенні. У наш час українські райтери прикладають величезні зусилля, щоб бути корисними для наближення перемоги на своєму мистецькому фронті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутко Л., Василенко Д., Осадчий В. Стилістичний потенціал українських краєвидів Мане-Каца як основа формування сучасних концепцій дизайн-проекування. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 57. Т. 1. С. 75–80.
2. Гаврилюк Б. Процес легалізації та розвитку мураларту в Києві. Концептуальна ревіталізація міста. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика». 2022. Вип 50. С. 77–83.
3. Сфімова А. Художні практики в урбаністичних просторах кінця ХХ–початку ХХІ століття (досвід Західної України): дис. ... канд. мистецтвознав.: 17.00.05. Львів, 2017. 329 с.
4. Петровська Ю. Р., Петрович М. Б. Інтеграція мурал-арту в міське середовище. *Науковий вісник будівництва*. 2021. т. 105. № 3. С. 265–271.
5. Правдохін В. Муралі як засіб переформатування міського простору. *Архітектура, будівництво, дизайн в освітньому просторі: кол. моногр. / за заг. ред. В. В. Карпова*. Рига: "Baltija Publishing", 2021. С. 128–146.
6. Провотар Н. І. Олішевська Ю. А., Мезенцев К. В., Кравченко К. О. Вуличне мистецтво у міському просторі: розміщення та сприйняття у містах України. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Геологія. Географія. Екологія». 2021. Вип. 55. С. 216–231. URL: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-55-16>. (дата звернення 15.06.2023).

7. Прокопович Т. А., Галькун Т. Д. Живопис в умовах воєнного часу. Як змінилося мистецтво під час війни – колористика, тенденції, сюжет. *Актуальні проблеми розвитку українського мистецтва: культурологічний, мистецтвознавчий, педагогічний аспекти* : матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2022. С. 99–102.

8. Станіславська К. Мистецько-видовищні форми сучасної культури : монографія. Вид. друге, перероб. і доп. Київ : НАКККіМ, 2016. 352 с.

9. Червонюк О. А. Світлообраз України на тлі війни: екстраграфітійна імплементація. *Культурологічна думка: щорічник наукових праць. Київ* : Інститут культурології Національної академії мистецтв України. 2022. № 22. С. 112–130. URL : <https://doi.org/10.37627/2311-9489-22-2022-2.112-130><http://surl.li/imdcl> (дата звернення 15.06.2023).

10. Шеменьова Ю. В. Муралі України у світовому стріт-арті: формотворення, пластичне моделювання, художньо образні особливості : дис. ... д. філософ : 023 / Ю. В. Шеменьова ; Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ. 2021. 437 с.

REFERENCES

1. Butko L., Vasilenko D, Osadchyy V. Stylistychnyy potentsial ukrayins'kykh krayevydiv Mane-Katsa yak osnova formuvannya suchasnykh kontseptsiy dyzayn-proyektuvannya [Stylistic potential of Ukrainian Manet-Katz landscapes as a basis for the formation of modern design concepts]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* : mizhvuz. zb. nauk. prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych : Vydavnychy dim “Helvetyka”. 2022. Vyp 57. Pp. 75–80. [in Ukrainian].

2. Havryliuk B. Protses lehalizatsii ta rozvytku muralartu v Kyievi. Kontseptualna revitalizatsiia mista [The mural art legalization and development process in Kyiv. Conceptual revitalization]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* : mizhvuz. zb. nauk. prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych : Vydavnychy dim “Helvetyka”. 2022. Vyp. 50. Pp. 77–83. Available: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/50-11> [in Ukrainian].

3. Yefimova A. Khudozhni praktyky v urbanistychnykh prostorakh kintsia XX pochatku XXI stolittia (dosvid Zakhidnoi Ukrainy) [Artistic practices in urban spaces at the end of the 20th and beginning of the 21st century (experience of Western Ukraine)] : dys. ... kand. mystetstvoznnav.: 17.00.05. Lviv, 2017. 329 p. [in Ukrainian].

4. Petrovska Yu. R., Petrovych M. B. Intehratsiia mural-artu v miske seredovyshe [Integration of the mural art into the urban environment]. *Naukovyi visnyk budivnytstva*. 2021. t. 105. № 3. Pp. 265–271. [in Ukrainian].

5. Pravdokhin V. Muraly yak zasib pereformatuvannya miskoho prostoru [Murals as a possible formulation of the city space]. *Arkhitektura, budivnytstvo, dyzain v osvithnomu prostori* : kol. monohr. / za zah. red. V. V. Karpova. Ryha : “Baltija Publishing”, 2021. Pp. 128–146. [in Ukrainian].

6. Provotar N. I. Olishevska Yu. A., Mezentsev K. V., Kravchenko K. O. Vulychne mystetstvo u miskomu prostori: rozmishchennia ta spryiniattia u mistakh Ukrainy [Street art in urban space: location and perception in Ukrainian cities]. *Visnyk Kharkivskoho nats. un-tu im. V. N. Karazina. Seriia “Heolohiia. Heohrafiia. Ekolohiia”*. 2021. Vyp. 55. Pp. 216–231. Available: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-55-16>. [in Ukrainian].

7. Prokopovych T. A., Halkun T. D. Zhyvopys v umovakh voiennoho chasu. Yak zminylosia mystetstvo pidchas viiny – kolorystyka, tendentsii, siuzhet [Painting in wartime. How art has changed during the war – color palette, trends, and subject matter]. *Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho mystetstva: kulturolohichni, mystetstvoznavchyi, pedahohichni aspekty* : mater. VI Vseukr. nauk.-prakt. konfer. Lutsk : VNU imeni Lesi Ukrainky, 2022. Pp. 99–102. [in Ukrainian].

8. Stanislavska K. Mystetsko-vydovyschni formy suchasnoi kultury [Artistic and spectacular forms of contemporary culture] : monohrafiia. Vyd. druhe, pererob. i dop. Kyiv : NAKKКіМ, 2016. 352 p. [in Ukrainian].

9. Chervoniuk O. A. Svitloobraz Ukrainy na tli viiny: ekstrahrafitiina implementatsiia [Fair image of Ukraine against the background of war: extra-graffiti`s implementation]. *Kulturolohichna dumka* : shchorichnyk naukovykh prats. Kyiv : Instytut kulturolohii Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy. 2022. № 22. Pp. 112–130. Available: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-22-2022-2.112-130> [in Ukrainian].

10. Shemenova Yu. V. Muraly ukrainy u svitovomu strit-arti: formotvorennia, plastychne modeliuвання, khudozhno obrazni osoblyvosti [Murals of Ukraine in world street art: formation, plastic modeling, artistic and figurative features] : dys. ... d.filosof : 023 / Yu. V. Shemenova ; Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy. Kyiv. 2021. 437 p. [in Ukrainian].

УДК 7.02-028.63:[316.42/.43-042+004.358
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-23>

Дар'я ЧЕМБЕРЖІ,
orcid.org/0000-0002-8595-6188
кандидатка мистецтвознавства,
доцент кафедри цифрового мистецтва
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) *dchemberz@gmail.com*

Світлана ПАШУКОВА,
orcid.org/0000-0001-6890-1145
старша викладачка кафедри цифрового мистецтва
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) *pashukova.sg@knutd.com.ua*

Інга ЄРМАК,
orcid.org/0000-0003-0520-9703
доцент кафедри цифрового мистецтва
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) *yermak.io@knutd.com.ua*

ЦИФРОВЕ МИСТЕЦТВО У СОЦІАЛЬНОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ: ВПЛИВ, ВЗАЄМОДІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття досліджує роль Digital art у соціокультурному просторі сучасного суспільства. Зростання технологій і їх вплив на розвиток художньої практики ставлять під загрозу традиційні форми мистецтва і, водночас, створюють нові можливості для художників. Стаття розглядає різні аспекти цифрового мистецтва, такі як комп'ютерне моделювання, віртуальна реальність, медіа-інсталяції та інтерактивність. Досліджується, як ці нові технології впливають на сприйняття та взаємодію глядача з мистецтвом, а також на сам процес творення інтерактивних та мультимедійних творів. Особлива увага приділяється впливу цифрового мистецтва на соціально-культурний простір. Автори аналізують, як цифрове мистецтво змінює спосіб сприйняття мистецтва та комунікацію між художниками, глядачами та культурними установами.

Завдяки технологіям інтернету та цифрових платформ, цифрове мистецтво може бути поширене широкій аудиторії без обмежень простору та часу. Це дає можливість глядачам з різних куточків світу взаємодіяти з мистецтвом та художниками, відкриваючи нові культурні перспективи та сприяючи культурному обміну. Крім того, стаття розглядає виклики та перспективи цифрового мистецтва в соціально-культурному просторі. На одному боці, цифрове мистецтво може стати інструментом для висловлення соціальних поглядів, піднесення проблем та змін у суспільстві. З іншого боку, воно може посилити цифрові нерівності та виключення, коли певні групи аудиторії не мають доступу до цифрових технологій або мають обмежений доступ до культурних ресурсів. На основі проведеного дослідження, стаття також прогнозує подальший розвиток цифрового мистецтва. Вона вказує на можливість появи нових технологій та інтерактивних форматів, які впливатимуть на спосіб творення та сприйняття мистецтва.

Ключові слова: *цифрове мистецтво, соціокультурний простір, художня практика, технології, медіа-інсталяції, віртуальна реальність, взаємодія, культурна різноманітність.*

Daria CHEMBERZHI,
orcid.org/0000-0002-8595-6188

Candidat Study of Art,
Associate Professor at the Department of Digital Art
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) dchemberz@gmail.com

Svitlana PASHUKOVA,
orcid.org/0000-0001-6890-1145

Senior Lecturer at the Department of Digital Art
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) pashukova.sg@kmutd.com.ua

Inga YERMAK,
orcid.org/0000-0003-0520-9703

Associate Professor at the Department of Digital Art
Kyiv National University of Technology and Design
(Kyiv, Ukraine) yermak.io@kmutd.com.ua

DIGITAL ART IN THE SOCIO-CULTURAL SPACE: IMPACT, INTERACTION AND PERSPECTIVES

This scientific article explores the role of digital art in the socio-cultural space of contemporary society. The advancements in technology and their impact on artistic practices pose a threat to traditional forms of art while simultaneously creating new opportunities for artists. The article examines various aspects of digital art, such as computer modeling, virtual reality, media installations, and interactivity. It investigates how these new technologies influence the perception and interaction of viewers with art, as well as the creative process of producing interactive and multimedia artworks. Special attention is given to the impact of digital art on the socio-cultural space. The authors analyze how digital art transforms the way art is perceived and how it affects communication among artists, viewers, and cultural institutions.

Thanks to Internet technologies and digital platforms, digital art can be distributed to a wide audience without the limitations of space and time. This enables viewers from different parts of the world to interact with art and artists, opening up new cultural perspectives and promoting cultural exchange. In addition, the article discusses the challenges and prospects of digital art in the socio-cultural space. On the one hand, digital art can become a tool for expressing social views, raising issues and changes in society. On the other hand, it can reinforce digital inequalities and exclusion when certain audience groups do not have access to digital technologies or have limited access to cultural resources. Based on the research, the article also predicts the further development of digital art. It points to the possibility of new technologies and interactive formats that will influence the way art is created and perceived.

Key words: digital art, socio-cultural space, artistic practice, technologies, media installations, virtual reality, interaction, cultural diversity.

Постановка проблеми. Полягає в розумінні ролі цифрового мистецтва в соціокультурному просторі сучасного суспільства. Швидкий розвиток цифрових технологій і їх вплив на художню практику ставлять під загрозу традиційні форми мистецтва і водночас створюють нові можливості для художників. Це породжує ряд важливих питань, що потребують дослідження.

По-перше, як цифрові технології впливають на сприйняття та взаємодію глядача з мистецтвом? Це включає розгляд змін у способах сприйняття та інтерактивності, а також вплив на емоційну та естетичну складові мистецтва.

По-друге, як цифрове мистецтво змінює соціально-культурний простір? Це означає аналіз впливу на комунікацію між художниками, глядачами та культурними установами, а також дослі-

дження нових можливостей для взаємодії та співпраці.

По-третє, як цифрове мистецтво впливає на культурну різноманітність та демократизацію доступу до мистецтва? Це включає дослідження питань доступності цифрових технологій, їх впливу на різні культурні групи та розгляд можливостей розширення географічного та соціального охоплення аудиторії.

Загальна проблема полягає в розумінні взаємодії між цифровими технологіями і мистецтвом, їх впливу на соціокультурний простір та викликах, які це ставить перед сучасними художниками, глядачами та культурними установами.

Аналіз досліджень. Починаючи із середини ХХ століття інсталяція та цифрове мистецтво видокремлюється як самостійна форма сучасного

мистецтва. Саме з тих пір це мистецтво активно розвивається і зміцнює свої позиції у мистецькому середовищі світу. Саме contemporary art час від часу віддають свої найкращі площі найпрестижніші художні музеї і мистецькі галереї. Імена Рейчел Уїтереад, Яйой Кусами та інших художників – майстрів які займають найвищі сходинки мистецького визнання. Українські дослідники у галузі мистецтва виявили, що цифрове мистецтво в Україні розквітло з певним запізненням порівняно зі Заходом. Проте в середині 1990-х – на початку 2000-х років відбулося значне зростання досліджень українських мистецтвознавців, культурологів та філософів щодо сучасного мистецтва. Автори, такі як Гліб Вишеславський, Галина Склярєнко, Катерина Ботанова, Олег Сидор-Гібелінда, Ярина Шумська, провели дослідження щодо витоків та розвитку і цифрових та інсталяційних практик в Україні. (Чембержі, 2021)

Сучасне суспільство перебуває в епоху стрімкого розвитку цифрових технологій, які необхідно досліджувати і розуміти їх вплив на різні сфери життя, включаючи мистецтво. Використання цифрових технологій у мистецтві стає все більш поширеним явищем, що відбивається у створенні інтерактивних та мультимедійних творів, віртуальних реальностей, комп'ютерного моделювання та медіа-інсталяцій. Це відкриває нові можливості для художників у творчому процесі та сприяє появі нових форм виразності.

Цифрове мистецтво також змінює спосіб сприйняття мистецтва та комунікацію між художниками, глядачами та культурним простором. Воно дозволяє створювати інтерактивні та учасницькі виставки, розширює можливості взаємодії з твором мистецтва і створює нові форми дослідження культурної різноманітності. Крім того, digital art сприяє демократизації доступу до мистецтва, оскільки воно може бути широко поширеним через цифрові платформи та соціальні мережі. Це дає змогу більш широкому колу людей насолоджуватися мистецтвом, незалежно від їх місця проживання або соціального статусу.

Дослідження ролі цифрового мистецтва у соціокультурному просторі є важливим для розуміння впливу технологій на сучасну художню практику, взаємодію між художниками та глядачами, а також розвитку культурного різноманіття. Розширення знань у цій області сприятиме розвитку нових підходів до мистецтва, формуванню культурно освіченої аудиторії та створенню нових можливостей для співпраці між мистецтвом і технологіями. Методи цифрового мистецтва створюють синергію художників, музикантів і комп'ютерних

дизайнерів, які працюють в сфері цифрового мистецтва, синтезуючи творчість і математику (Cherniyavskiy V., Dubrivna A., 2022).

Перш за все, цифрові технології та медіа розширюють можливості художників і відкривають нові горизонти для творчості. Інтерактивність, віртуальна реальність, розширена реальність, комп'ютерна графіка та інші цифрові засоби дозволяють художникам експериментувати з формами, кольорами, звуками та взаємодіяти з глядачами на новому рівні. Це створює унікальні можливості для вираження творчості та комунікації з аудиторією.

Мета статті – спрямована на розкриття значущості цифрового мистецтва в контексті сучасного суспільства. Зосереджуючись на результатах дослідження, стаття показує, як digital art впливає на культурну сферу, створює нові можливості для художників та сприяє розвитку творчості та інновацій.

Виклад основного матеріалу. Роль цифрового мистецтва в сучасному соціокультурному просторі є надзвичайно важливою і впливовою. Цифрові технології відкривають широкі можливості для художників у відтворенні, трансформації та створенні нових художніх проєктів. Вони дозволяють розширити межі творчості та виразності, створити інтерактивні, мультимедійні та віртуальні реалізації мистецтва.

Одна з ключових ролей цифрового мистецтва полягає в тому, що воно змінює спосіб сприйняття мистецтва. Традиційні форми мистецтва, такі як живопис чи скульптура, сприймаються в безпосередньому контакті з реальним об'єктом. Однак, цифрові технології дозволяють створювати віртуальні реалізації мистецтва, які стимулюють сприйняття та взаємодію глядачів у новий спосіб. Наприклад, віртуальна реальність дозволяє входити у віртуальні світи, де глядачі можуть взаємодіяти з художніми об'єктами та відчувати їх на новому рівні. Крім того, цифрове мистецтво також змінює спілкування та взаємодію між художниками, глядачами та культурним простором. Цифрові платформи та соціальні мережі надають художникам можливість демонструвати свої роботи широкій аудиторії, отримувати зворотний зв'язок та взаємодіяти з іншими творчими людьми. Крім того, цифрове мистецтво сприяє демократизації доступу до мистецьких творів, оскільки вони можуть бути доступні в Інтернеті та інших електронних носіях.

Окрім культурних та соціальних аспектів, цифрове мистецтво також вносить важливий вклад у розвиток технологій і дослідження у цьому

напрямку. Художники, співпрацюючи з технологічними експертами, вносять новаторські рішення в галузі віртуальної реальності, інтерактивних систем та медіа-інсталяцій. Це сприяє постійному розвитку і вдосконаленню цифрових технологій та їх впровадженню в інші сфери життя.

Цифрове мистецтво має значний вплив на сприйняття глядачів і змінює їхнє сприйняття та взаємодію з мистецькими творами. Нижче розглянуті деякі ключові аспекти цього впливу:

Інтерактивність: Цифрове мистецтво часто передбачає можливість взаємодії глядача з твором. Віртуальна реальність, інтерактивні інсталяції та комп'ютерні програми дозволяють глядачеві стати активним учасником творчого процесу. Це створює новий рівень залучення та емоційного зв'язку з мистецтвом. (Данилюк, 2020).

Розширені можливості сприйняття: Цифрове мистецтво надає художникам широкий спектр можливостей для створення візуальних та звукових ефектів, які розширюють межі сприйняття. Від реалістичних віртуальних світів до абстрактних інтерактивних проєктів, цифрове мистецтво здатне створювати нові естетичні враження і викликати почуття, які необхідно виражати словами.

Доступність і розповсюдження: Цифрові технології дозволяють масовому споживачеві легко отримувати доступ до цифрових мистецьких творів через Інтернет, мобільні додатки та інші електронні пристрої. Це розширює аудиторію і забезпечує більш широке поширення мистецтва. Глядачі можуть сприймати цифрове мистецтво в будь-який час та в будь-якому місці, що робить його більш доступним для широкої публіки.

Інноваційність і експеримент: Цифрові технології дозволяють художникам експериментувати з новими ідеями, формами і техніками. Це стимулює появу нових художніх напрямків і творчих підходів, які змінюють стандартні уявлення про мистецтво і сприяють його розвитку.

Взаємодія та спільнота: Цифрові платформи та соціальні мережі створюють можливість для глядачів обмінюватися враженнями, думками та ідеями про мистецтво. Це сприяє формуванню віртуальних спільнот, де люди можуть обговорювати мистецькі проєкти, спілкуватися з художниками та знайомитися з новими творчими роботами.

Digital art перетворює спосіб сприйняття мистецтва, розширюючи можливості глядачів та надаючи нові форми взаємодії та експериментації. Воно доповнює та збагачує традиційні форми мистецтва, вносячи нові естетичні, інтерактивні та доступні аспекти. Відкриваючи світ нових вражень і можливостей, цифрове мистецтво впливає на наше сприйняття та розуміння світу навколо нас.

“XYZT: Abstract Landscapes” є інтерактивною цифровою інсталяцією, створеною французькими художниками Адрієном Монтагудо (Adrien M) та Клер Барро (Claire B). Ця інсталяція вже була показана в різних місцях у світі, включаючи музеї, галереї та фестивалі мистецтва. Інсталяція поєднує комп'ютерну графіку, проєкції та інтерактивність, щоб створити абстрактні ландшафти, які залучають глядачів до активного взаємодії з твором мистецтва. Інсталяція складається з кількох сцен, кожна з яких пропонує унікальний досвід для глядачів. Кожна сцена використовує різні ефекти та взаємодію з глядачами. Наприклад, дотики до проєкцій можуть змінювати форму, рух або колір об'єктів у віртуальному просторі. Глядачі можуть експериментувати з різними рухами, диханням, дотиками та іншими взаємодійними діями, щоб впливати на візуальні ефекти та створювати унікальні моменти.

Цифрові ландшафти можуть нагадувати природні явища, такі як хвилі, вітри або світло, але вони перетворюються в абстрактні форми, які рухаються та змінюються за участю глядачів. Ця інтерактивність дає можливість кожному глядачеві стати активним учасником творчого процесу та сприяє індивідуальному і персоналізованому

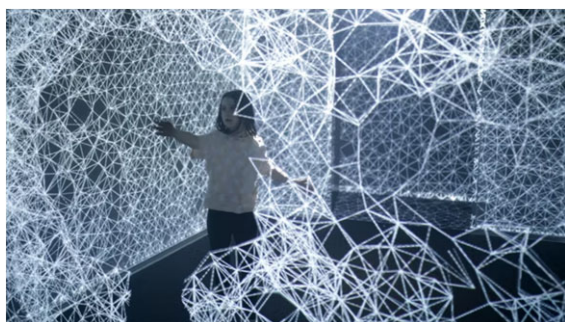

Рис. 1. Інтерактивна цифрова інсталяція “XYZT: Abstract Landscapes”, створена французькими художниками Адрієном Монтагудо та Клер Барро

досвіду. “XYZT: Abstract Landscapes” викликає відчуття дива та захоплення, а також примушує задуматися про взаємодію людини з цифровим середовищем та межі між реальністю та віртуальністю.

Таким чином, слід розуміти, що інсталяція – це насамперед форма концептуального мистецтва. Тобто жанр, у якому «ідеї» та «вплив» на глядача вважаються домінантами, важливішими за якість готового «продукту» чи «твору мистецтва». При цьому істотною рисою інсталяції є її підкреслено тимчасовий характер. Якщо твір інсталяції не сфотографувати чи не зафіксувати якимось чином, доказів його існування не буде. Так само, якщо його перемістити в інший простір – він набуде інших сенсів. Якщо традиційний витвір мистецтва уможливує оцінку майстерності художника, то інсталяція дозволяє чуттєво пережити «твори мистецтва» і, можливо, навіть переосмислити ставлення до твору та цінностей, які він транслює (Чембержі, 2021: 77).

“The Treachery of Sanctuary” (Зрадництво святилища) – це інтерактивна інсталяція, створена американським художником Крісом Майклом (Chris Milk). Інсталяція була вперше представлена в Сан-Франциско, США, і стала відомою завдяки своїй унікальній комбінації технології, тіла та мистецтва.

Ця інсталяція складається з трьох етапів, які перетворюють рухи глядача в експресивні візуальні зображення. Починаючи з першого етапу, глядач проходить через рядок рухомих зображень своєї силуетної фігури на великому екрані. Це створює ефект взаємодії тіла з цифровими формами, що підсилюється за допомогою візуальних ефектів, які відтворюються під час руху глядача. Другий етап інсталяції дозволяє глядачеві перетворитися в летючу пташку. За допомогою вбудованих камер, система визначає рухи рук глядача і проектує їх на екрані у вигляді крил пташки.

Глядач може розправити крила та покружляти навколо, відчуваючи себе втіленням пташки. У третьому етапі глядач може стати суперником і поборотися з власною «тінню», шляхом розгінання та розсування рук, глядач може створювати візуальні ефекти, які на екрані відтворюють боротьбу між ним і його тінню. Цей етап надає можливість глядачеві відчути контроль над своїм власним цифровим відображенням та взаємодіяти з ним. «The Treachery of Sanctuary» викликає враження, що глядач входить у цифровий світ, де його тіло і рухи перетворюються на мистецтво. Ця інтерактивна інсталяція відкриває нові можливості для сприйняття мистецтва і привертає увагу до взаємодії між тілом, технологією та візуальними враженнями.

Висновки. У цій статті розглянуто роль цифрового мистецтва у соціально-культурному просторі сучасного суспільства. Дослідження показали, що цифрове мистецтво має значний вплив на сприйняття мистецтва та взаємодію з глядачем. Digital art надає нові можливості для художників, дозволяючи їм експериментувати з технологіями та використовувати їх для створення інтерактивних та мультимедійних творів. Це відкриває нові шляхи сприйняття та комунікації між художниками, глядачами та культурним середовищем.

Digital art також впливає на сам процес творення, забезпечуючи художникам доступ до нових інструментів та технологій. Це сприяє розширенню меж традиційних художніх практик і відкриває двері для нових форм самовираження та творчості. Важливим аспектом цифрового мистецтва є його вплив на соціально-культурний простір. Воно змінює спосіб сприйняття мистецтва та комунікацію між художниками, глядачами. Також воно сприяє розширенню культурної різноманітності та демократизації доступу до мистецтва шляхом використання технологій. На основі аналізу сучасних прикладів цифрових художніх

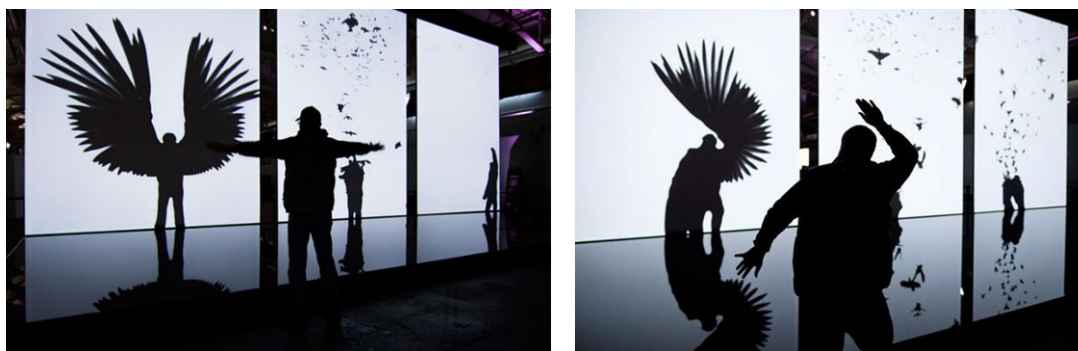

Рис. 2. Інтерактивна інсталяція “The Treachery of Sanctuary”, створена американським художником Крісом Майклом

проектів з усього світу, можна зробити висновок, що цифрове мистецтво має значний потенціал у соціально-культурному просторі. Воно стимулює творчість, сприяє інноваціям і надає нові можливості для взаємодії та співпраці між мистецтвом, глядачами та технологіями.

Отже, Digital art є важливим феноменом у сучасному соціокультурному просторі. Воно

змінює наше сприйняття мистецтва, надає нові шляхи взаємодії та співпраці і сприяє розвитку культурної різноманітності. Розуміння та впровадження цифрового мистецтва є важливим завданням для художників, кураторів та культурних діячів, які бажають використовувати його потенціал для розвитку сучасного мистецтва (Чембержі, 2021).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецька, Н. Цифрове мистецтво як засіб формування сучасної культури. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія». 2020. № 27. С. 36–43.
2. Данилюк, О. Розвиток цифрового мистецтва в Україні: проблеми та перспективи. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. 99. С. 49–55.
3. Євтушенко, О. Взаємодія глядача з мистецтвом у цифровій епохі. Культурологія: актуальні проблеми. 2020. № 2. С. 25–31.
4. Чембержі Д. А. Інсталяція як візуально-комунікативна практика творення сучасного мистецького простору : дис. ... к. мист. : 26.00.01 / Київ. ІПСМ НАМ України, 2021. 189 с
5. Boyd N. Digital Art Worlds: Platforms, Practices, and Power. The MIT Press. 2022.
6. Constantine M., & McDonald K. Women Artists in the Digital Age. Prestel Publishing. 2021.
7. Cramer F., & Woudhuysen E. (Eds.). Rethinking Digital Art History. Routledge. 2020.
8. Fleischer A., & Pichler M. (Eds.). Critical Perspectives on Digital Art Curating. Intellect Ltd. 2021.
9. Gere C. Digital Art and the Art Museum: Information Age Artifacts and Cultural Institutions. Routledge. 2021.
10. Lovink G., & Rossiter N. (Eds.). Dynamics of Digital Art and Culture: Net Art 2.0. Institute of Network Cultures. 2020.
11. Machado A. Digital Art: A New Generation. Thames & Hudson. 2021.
12. Popper F., & Schöpf C. (Eds.). Digital Art Conservation: Preservation and Display. Springer. 2022.
13. Cherniyavskiy, V., Dubrivna, A., Cherniyavskiy, K., Galchynska, O., & Bilozub, L. Digital art as new modern global trend in socio-cultural space of Ukraine. Amazonia Investiga. 2022. 11(60). P. 150–155.

REFERENCES

1. Biletska, N. (2020) Tsyfrove mystetstvo yak zasib formuvannia suchasnoi kultury. [Digital art as a means of shaping modern culture] Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii "Filosofia". 27. 36–43. [in Ukrainian].
2. Danyliuk, O. (2020) Rozvytok tsyfrovoho mystetstva v Ukraini: problemy ta perspektyvy. [Development of digital art in Ukraine: problems and prospects] Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Pedagogichni nauky. Vyp. 99. 49–55. [in Ukrainian].
3. Yevtushenko, O. (2020) Vzaiemodiia hliadacha z mystetstvom u tsyfrovii epokhi. [The viewer's interaction with art in the digital age] Kulturolohiia: aktualni problemy. 2. 25–31. [in Ukrainian].
4. Chemberzhi D. Instaliatsiia yak vizualno-komunikatyvna praktyka tvorennia suchasnoho mystetskoho prostoru. [Installation as a visual and communicative practice of creating a contemporary art space]: dys. ... k. myst.: 26.00.01 / Kyiv. IPSM NAM Ukrainy, 2021. 189 s. [in Ukrainian].
5. Boyd N. (2022) Digital Art Worlds: Platforms, Practices, and Power. The MIT Press.
6. Constantine M., & McDonald K. (2021) Women Artists in the Digital Age. Prestel Publishing.
7. Cramer F., & Woudhuysen E. (2020) (Eds.). Rethinking Digital Art History. Routledge.
8. Fleischer A., & Pichler M. (2021) (Eds.). Critical Perspectives on Digital Art Curating. Intellect Ltd.
9. Gere C. (2021) Digital Art and the Art Museum: Information Age Artifacts and Cultural Institutions. Routledge.
10. Lovink G., & Rossiter N. (2020) (Eds.). Dynamics of Digital Art and Culture: Net Art 2.0. Institute of Network Cultures.
11. Machado A. (2021) Digital Art: A New Generation. Thames & Hudson.
12. Popper F., & Schöpf C. (2022) (Eds.). Digital Art Conservation: Preservation and Display. Springer.
13. Cherniyavskiy, V., Dubrivna, A., Cherniyavskiy, K., Galchynska, O., & Bilozub, L. (2022). Digital art as new modern global trend in socio-cultural space of Ukraine. Amazonia Investiga. 11(60). pp. 150–155.

УДК 784.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-24>**Вікторія ШЕВЧЕНКО,***orcid.org/0000-0002-6348-2997*Заслужений працівник культури України, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтваКиївського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) *7vita7@ukr.net*

ОПЕРНИЙ ХОР ТА ЙОГО РОЛЬ В КОНТЕКСТІ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті окреслюються особливості оперного хору як специфічного виконавського складу. Базові характеристики, які притаманні сучасним оперним хорам, були закладені ще в грецькій трагедії. Зокрема, у цьому жанрі хор виконував роль коментатора подій. Він займав децю відсторонену «об'єктивну» позицію, що в певному сенсі протиставляло його солістові. Хор повинен був допомагати відтворювати загальний зміст твору та інтерпретувати все, про що йдеться. Формування жанру опери, який мав наслідувати спадок грецької трагедії, сприяло наділенню хору й іншими функціями, що значно зросли та розширились. Саме з хору виокремлюється співак-соліст, який починає передавати типізовані індивідуальні переживання. На синтаксичному рівні роль хору в опері може бути експозиційною, інтермедійною, контрастною та підсумково-узагальнюючою. Функції оперного хору можуть полягати у об'єктивному коментуванні дій головних героїв, втіленні колективних масових образів, виконанні ролі фону. Хоровий склад здатний поставати в ролі антагоніста головного героя чи втілювати завдяки взаємодії груп різних персонажів. Оперний хор, на відміну від інших вокальних колективів, повинен більш гнучко адаптуватись до зміни функцій у творі. Визначну роль відіграє хормейстер, який задає головні стратегії щодо трактування тих чи інших творів, спрямовуючи творчу активність вокального колективу. Водночас, хор має бути не головним персонажем виступу, а підпорядковуватись загальній концепції твору, що задається режисером-постановником. Тобто його виступ має корелюватись із виступами солістів, на яких припадає головний акцент у творі. Репертуарна палітра театральних установ є вкрай широкою, саме тому робота у оперному хорі потребує наявності різноманітних виконавських артистичних вмій та навичок, що включають здатність співати у академічній та естрадній манері, спроможність здійснювати активні сценічні дії, проявляти здатність до творчого перевтілення.

Ключові слова: хор, функції, жанр, опера, оперний хор.

Viktoriia SHEVCHENKO,*orcid.org/0000-0002-6348-2997*Honoured Artist of Ukraine, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Musical Art
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) *7vita7@ukr.net*

THE OPERA CHORUS AND ITS ROLE IN THE CONTEXT OF MUSIC ART

The article outlines the peculiarities of the opera choir as a specific performing composition. The basic characteristics of modern opera choirs were laid down in Greek tragedy. In particular, in this genre, the choir played the role of a commentator on events. He took a somewhat detached «objective» position, which in a certain sense contrasted him with the soloist. The choir was supposed to help reproduce the general meaning of the piece and interpret everything it is about. The formation of the opera genre, which was supposed to follow the legacy of Greek tragedy, contributed to the endowment of the chorus with other functions that significantly increased and expanded. It is from the chorus that the singer-soloist stands out, who begins to convey typified individual experiences. At the syntactic level, the role of the chorus in the opera can be expository, intermedial, contrasting, and summarizing. The functions of an opera chorus can consist in objectively commenting on the actions of the main characters, embodying collective mass images, and playing the role of the background. The choir is able to act as an antagonist of the main character or embody through the interaction of groups of different characters. An opera choir, unlike other vocal ensembles, must adapt more flexibly to changing functions in the piece. A significant role is played by the choirmaster, who sets the main strategies for the interpretation of certain works, directing the creative activity of the vocal team. At the same time, the choir should not be the main character of the performance, but should be subordinated to the general concept of the work, which is set by the stage director. Choirs performance should be correlated with the soloists' performances, which are the main focus of the piece. The repertoire palette of theater institutions is extremely wide, which is why work in an opera choir requires the

presence of a variety of performing artistic abilities and skills, including the ability to sing in an academic and pop style, the ability to perform active stage actions, and show the ability to creatively transform.

Key words: chorus, functions, genre, opera, opera chorus.

Постановка проблеми. В історії музичного мистецтва сформувалось чимало виконавських складів. Існує багато типів хорових колективів, які розподіляються за чисельністю артистів, типом вокальної манери, що використовується, гендерними та віковими критеріями. Їх репертуарна палітра може бути вкрай різноманітною. Водночас можна виділити хори, які пов'язані з роботою у певному жанрі, як-от оперні. Різноманітні колективи, що працюють наразі у театральних закладах, мають певні спільні характеристики. Саме тому доцільно розглянути специфіку оперних хорів, як унікальних колективів, що спеціалізуються на різностильовому репертуарі, який пов'язаний із жанром опери.

Аналіз досліджень. Роль хорового виконавства в оперній виставі розкривається О. Летичевською (2018), яка здійснює аналіз на основі творчості провідного вітчизняного хормейстера Л. Венедиктова. Дослідження сучасних театралізованих вокально-інструментальних жанрів та використання в них естрадного співу реалізовано в роботі О. Опанасенко, Н. Гешко та Л. Остапенко (2017). Особливості сценографії сучасного українського музичного театру виокремлює в своїй статті А. Попова, спираючись на результати емпіричних практик, реалізованих в українському просторі, в тому числі у опері «Коріолан» режисера Владислава Троїцького. Поліфункціональність таких жанрів, як мюзикл і рок-опера досліджується І. Зайцевою. Перформативні театральні практики, що впроваджуються в сучасній мистецькій культурі, окреслює К. Станіславська.

Мета статті – дослідити специфіку оперних хорів як виконавських складів та розкрити особливості їх трансформації в контексті розвитку мистецької практики.

Виклад основного матеріалу. Хорові склади посідають важливе місце в музичній культурі сьогодні. Використання хорів було притаманне для стародавніх цивілізацій і залишається актуальним і в наш час. Окремим різновидом хорового колективу, який має свої специфічні характеристики, є оперний хор.

Хоча опера, як жанр, формується лише за доби бароко, проте перші музично-театральні форми виникають ще в цивілізаціях давнього світу. З-поміж них вирізняється грецька трагедія, про яку залишилось чимало свідчень. Зокрема, у цьому жанрі хор виконував роль

коментатора подій. Він займав дещо відсторонену «об'єктивну» позицію, що в певному сенсі протиставляло його солістові. Репліки хору були вкрай необхідними, адже саме вони обрамлювали гру одного, а вже пізніше й двох акторів. Хор повинен був допомагати відтворювати загальний зміст твору та інтерпретувати все, про що йдеться. Митці, які творили наприкінці XVI століття, вирішили відродити грецьку трагедію і, звісно ж, не могли не включити в свій твір хор. Щоправда, роль хору могла відрізнитись. У перших Drama per musica хор звучав за лаштунками, як у творі Ораціо Веккі. Проте поступово хор переміщується на сцену та стає учасником дії. У попередній духовній музичній практиці хор виступав уособленням споглядального ідеального настрою, який досягався завдяки узгодженості поліфонічної логіки ліній. Натомість у опері спочатку відбувається звернення до жанру мадригалу, в якому світські тексти відтворювались п'яти-шестиголосною фактурою. Фактично саме з хору виокремлюється співак-соліст, який починає проголошувати хоч і дещо типізовані, але індивідуальні переживання. Потрібно вказати, що призначення хору може бути диференційовано на синтаксичному рівні як експозиційне, інтермедійне, контрастуюче та підсумково-узагальнююче.

Звісно, що з розвитком музичної практики відбувається й зміна функцій хору, адже він стає віддзеркаленням тих принципів, які проголошуються в ту чи іншу епоху та які сповідають композитори. «В історичній перспективі розвитку оперного жанру хорове виконавство завжди посідало вагоме місце, формуючи у багатомірному музично-театральному синтезі власні засоби втілення художнього змісту та музичної драматургії вистав» (Летичевська, 2018: 3). Таким чином можна простежити й зростання інтересу до хору, що здатен передавати почуття та емоції великих людських спільнот, як народ, що втілювались у операх Дж. Верді «Набукко» чи композиторів-веристів. Або це може бути відтворення сцен світського життя аристократії, як у опері «Травіата» чи настроїв робітниць фабрики чи юрби хлопчиків у опері «Кармен» Ж. Бізе. В кожному конкретному випадку композитор прагне на власний розсуд інтерпретувати хор, який постає потужним засобом для втілення авторського задуму. Таким чином він набуває вже дещо іншого призначення,

адже він відтворює відтепер історичне тло, може об'єктивно коментувати події або ставати потужною інтегрованою силою.

Сучасні постановочні практики зумовлюють потребу формування потужного виконавського колективу, який повинен бути спроможним відтворити музичний матеріал будь-якого рівня складності. Причому потрібен високий артистизм, що буде проявлятися не лише у вокальних характеристиках, а й у спроможності створити театральну дію. Розглянемо, які вимоги висувуються до виконавців, що наразі є учасниками оперних хорових колективів. «У сучасному оперному театрі воно має яскраво увиразнену специфіку, що базується як на плідному ґрунті національних традицій, так і на інноваційних засадах, зумовлених розвитком академічної хорової виконавської школи» (Летичевська, 2018: 3).

Як і у інших хорових складів, визначну роль відіграє хормейстер, який задає головні стратегії щодо трактування тих чи інших творів, спрямовуючи творчу активність вокального колективу. Водночас, значні відмінності полягають у тому, що хор має бути не головним персонажем виступу, а підпорядковуватись загальній концепції твору, яка задається режисером-постановником. Тобто його виступ має корелювати із виступами солістів, на яких припадає головний акцент у творі. Це не означає, що хор виконує виключно функцію фону, адже у багатьох операх саме через масові сцени виявляються сутнісні та глибинні сенси, що були закладені композитором. Проте хоровий колектив в такого типу музичних опусах виконує функцію одного з учасників, що має свою роль у загальній картині. Це істотним чином відрізняється від суто хорових творів, де лише завдяки хоровим групам формується художній образ, а рівень театралізації є значно меншим. Натомість у опері фактично кожен артист хору повинен вміти перевтілитись у персонажа, чия партія може передбачати сольні репліки, навички сценічного руху, гри тощо. Це підвищує рівень відповідальності та функційних обов'язків артистів оперного хору. Адже, вони мають гнучко змінювати власну роль у творі – від фону до другорядних ролей. Причому хор може бути й антагоністом по відношенню до головного героя. Але також нерідкими є випадки, коли хор, поділяючись на відокремлені хорові групи перетворюється на образи-персонажі, що конфліктують між собою. «Важливою особливістю хорової партії в оперному творі є те, що подібно до партій співаків-солістів, вона єднає всі зафіксовані у композиторській партитурі компоненти оперного синтезу: музику, слово та драматичну дію» (Летичевська, 2018: 7).

У випадку оперного хору, переважна більшість творів передбачає використання академічної манери співу. Проте враховуючи той широкий спектр оперних опусів, які входять до репертуару театральних установ, у них можуть висуватись й абсолютно інші вокальні вимоги. Це потребує значної вокальної універсальності, адже сучасні композитори розширюють уявлення про співацькі можливості. Зокрема, у творі «Коріолан», створеному театальною формацією «Nova Opera» чимало компонентів мало дещо стихійний характер. В ньому поєднались різні творчі одиниці, які створили полістилістичний твір. «Музичну палітру опери утворюють поєднання тембрів акустичних інструментів та електроніки, академічної та народної манер співу, складних гармоній та сучасних драйвових ритмів. В розділах композиції твору, де відбувається ансамблева декламація основних персонажів, в музичній мові присутні елементи атональної музики, напруженого характеру, яка створює ефект шумового поля» (Попова, 2015: 80). Тут є елементи шотландської балади та українських народних пісень, які чергуються із танго та іншими жанрами. Саме тому виконання подібного твору вимагатиме значно більшої універсальності співаків, в тому числі й артистів хору, що мають опанувати різні вокальні манери та способи звуковидобування. «Довга історія опери, її тріумфів та занепадів сприяла постійній увазі до цього жанру... Проте в ХХ ст. виникає ряд жанрів, близьких до опери, але пов'язаних з поп- та рок-культурою, а саме мюзикл та рок-опера. Всі різновиди опери постійно знаходяться в репертуарі всіх театрів світу, проте останнім часом почастишали спроби оновити чи модифікувати цей жанр» (Попова, 2015: 79). Якщо згадати приклади оперних творів, які виникли в ХХ столітті, то вкрай яскравим буде згадка щодо інтерпретації хору в рок-опері Е.Л. Уєббера «Ісус Христос-суперзірка». В ній хор є активним учасником фактично усіх сцен, адже таким складом відтворюється і група учнів Ісуса, й хор первосвящеників, й юрба, що є свідком подій, які розгортаються. «Зближує жанр з оперою номерна вибудова, симфонічний оркестр або його інструменти, арії, дуети, хорові сцени. Від рок-музики – використання електронних інструментів, звучання рок-групи з використанням, звукотрансформуючої техніки та інше» (Зайцева, 2017: 545). В подібному творі зростає потреба використовувати різні вокальні манери, адже музична мова Уєббера виходить за межі суто академічного тезауруса.

К. Станіславська влучно окреслює ті зміни, які відбуваються в театральному мистецтві. В повній

мірі вони можуть бути віднесені і до трансформації музичного театру. Зокрема «традиційна образотворчість, що передбачає виключно візуальне сприйняття естетичної цінності мистецтва, збагачується динамічно-експресивними засобами виразності, головним серед яких є тілесність, використанням театральних прийомів і ефектних деталей, публічністю, наявною комунікацією із глядачем, поєднанням змістовності з розважальністю, завдяки чому і набуває яскравих видовищних рис» (Станіславська, 2015: 159). Зміни можуть відбуватися не лише у зв'язку з появою нових творів, але й також з переосмисленням «класичних». Наприклад, у постановках барокових опер, які здійснювались упродовж останніх років, вкрай яскраво поставали всі учасники сценічної дії. Хор не лише коментував дії через вокальну партію, відповідно до традицій доби бароко, але й здійснював це через хореографію та акторську гру. Причому сучасні режисерські рішення визначають тип постановки, де залучаються хореографія в стилі модерн та вкрай виразною є сценічна дія, яка нерідко переносить глядача з грецької античності чи доби бароко до сьогодення. Все це розширює ті вимоги, які висувуються до виконавців, в тому числі й оперного хору. «За рахунок того,

що культура другої половини ХХ століття проходить під гаслами постмодернізму, для якого притаманний стильовий плюралізм, видовищність, своєрідна «всеїдність» музичних напрямків, наявною є велика свобода творчості у сучасних митців, які фактично не мають жодних ідеологічних перепон, які б її регулювали» (Опанасенко та ін., 2018: 149).

Висновки. Оперний хор є специфічним колективом, який є актуальним в сучасній музичній культурі. Репертуарна палітра театральних установ є вкрай широкою, саме тому робота у оперному хорі потребує наявності різноманітних виконавських артистичних вмінь та навичок, що включають здатність співати у академічній та естрадній манері, спроможність слідувати активній сценічній дії, проявляти здатність до творчого перевтілення. Функції оперного хору можуть полягати у об'єктивному коментуванні дій головних героїв, втіленні колективних масових образів, виконанні ролі фону. Хоровий склад здатний поставати в ролі антагоніста головного героя чи втілювати завдяки взаємодії груп різних персонажів. Оперний хор, на відміну від інших вокальних колективів, повинен більш гнучко адаптуватись від виконання другорядних ролей до більш провідних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зайцева І.Є. Мюзикл і рок-опера як поліфункціональні мистецькі жанри. Молодий вчений. 2017. № 11 (51). С. 543–548.
2. Летичевська О.М. Хорове виконавство в оперній виставі: творчість Л.М. Венедиктова. Київ, 2018. 230 с.
3. Опанасенко О.О., Гешко Н.С., Остапенко Л.В. Естрадний спів в сучасних театралізованих вокально-інструментальних жанрах. Молодий вчений. 2017. № 2 (54). С. 148–151.
4. Попова А.Б. Сценографія сучасного українського музичного театру (на прикладі опери «Коріолан» В. Троїцького). Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2015. № 4. С. 78–82.
5. Станіславська К. Сучасні перформативні практики: образотворчість чи театралізація? (На прикладі творчості Марини Абрамович). Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. Київ. 2015 (16). С. 154–160.

REFERENCES

1. Zaitseva I.Ie. (2017) Muzykl i rok-opera yak polifunktsionalni mystetski zhanry [Musical and rock opera as multifunctional artistic genres]. *Molodyi vchenyi*, 11 (51). 543–548. [in Ukrainian].
2. Letychevska O.M. (2018) Khorove vykonavstva v opernii vystavi: tvorchist L.M. Venedyktova [Choral performances in an opera performance: the work of L.M. Venedyktova]. Kyiv, 230 p. [in Ukrainian].
3. Opanasenko O.O., Heshko N.S., Ostapenko L.V. (2017) Estradniy spiv v suchasnykh teatralizovanykh vokalno-instrumentalnykh zhanrakh [Pop singing in modern theatrical vocal-instrumental genres]. *Molodyi vchenyi*, 2 (54). 148–151. [in Ukrainian].
4. Popova A.B. (2015) Stsenohrafiia suchasnoho ukrainskoho muzychnoho teatru (na prykladi opery “Koriolan” V. Troitskoho) [Scenography of the modern Ukrainian musical theater (on the example of the opera “Coriolanus” by V. Troitskyi)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadr iv kultury i mystetstv*, 4. 78–82. [in Ukrainian].
5. Stanislavska K. (2015) Suchasni performatyvni praktyky: obrazotvorchist chy teatralizatsiia? (Na prykladi tvorchosti Maryny Abramovych) [Modern performative practices: visual arts or theatricalization? (On the example of Maryna Abramovych's work)]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia im. I. K. Karpenka-Karoho*. Kyiv, 16. 154–160. [in Ukrainian].

УДК 78.01[004.5+008]

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-25>**Ганна ЮФЕРОВА,***orcid.org/0000-0002-5660-6429*

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри гуманітарних та музично-інноваційних дисциплін

Київської муніципальної академії музики імені Р.М. Глієра

(Київ, Україна) *anna.yuferova@gmail.com***МУЗИКОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ЯК ПІЗНАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ЛОГІКИ ТВОРУ**

Актуальним питанням для музикознавців залишається розробка, оновлення і впровадження нових аналітичних методів для вивчення і розуміння творів. Введення у музикознавчий обіг спеціалізованого комп'ютерного програмного забезпечення як об'єктивного інструменту аналізу композицій є одним з пріоритетних завдань сучасної музичної науки. Попри те, що останніми роками в Україні відбувалися позитивні зрушення з цього питання, набір наявних методів у арсеналі дослідника докорінно не змінився і здебільшого має описувальний характер. Відсутність узгодженого аналітичного інструментарію, необхідного для вивчення сучасної музики, у тому числі експериментальної та електроакустичної, відчувається досить гостро.

Авторка статті просуває ідею комплексного підходу у дослідженні композиції, спрямованого на пізнання художньої логіки музичного твору. Суть оновленого методу полягає у тому, що він поєднує традиційні та новітні засади музикознавчого аналізу. Новітньою є висловлена думка щодо використання за таких умов визнаного у Європі аналітичного методу слухової сонології (*The Aural Sonology*) Л. Торесена як об'єктивної складової вивчення композиції. Уперше в українському музикознавстві запропоновано до розгляду єдиний метод аналізу композицій, який може бути застосовано до різностильової музики, різних за композиторською технікою і технологією створення (з наявною партитурою та без неї). Такий аналітичний метод випробувано авторкою статті під час вивчення творів сучасних українських композиторів О. Войтенка, А. Загайкевич, а також соавторів Cherny / Tuchynska / Yuferova. Доцільність використання методу пов'язана з позитивними результатами, які було досягнуто в процесі пізнання художньої логіки композицій з формулюванням на завершальному етапі основних художніх ідей проаналізованих творів.

Ключові слова: аналітичний метод, динамічний профіль, електроакустична композиція, слухова сонологія, спектроморфологічний аналіз, Торесен, художня логіка.

Hanna YUFEROVA,*orcid.org/0000-0002-5660-6429*

PhD in Musical Art,

Associate Professor at the Department of Humanities and Music Innovative Disciplines

R. Glier Kyiv Municipal Academy of Music

(Kyiv, Ukraine) *anna.yuferova@gmail.com***MUSICOLOGICAL ANALYSIS AS COGNITION OF COMPOSITION'S ARTISTIC LOGIC**

The development, updating, and implementation of analytical methods for studying and understanding works remains an urgent issue for musicologists. The introduction of specialized computer software as an objective tool for analyzing compositions is one of the priority tasks of contemporary musicology. Although there have been positive developments in Ukraine in recent years on this issue, the set of available methods in the researcher's arsenal has not changed radically and is mostly descriptive. The absence of a coherent analytical toolkit necessary for the study of contemporary music, including experimental and electroacoustic music, is quite acute.

The author of the article promotes the idea of a comprehensive approach to the study of composition aimed at understanding the artistic logic of a musical work. The essence of the updated method is that it combines traditional and modern principles of musicological analysis. The newest idea is to use the analytical method of *The Aural Sonology* by L. Thoresen, recognized in Europe, as an objective component of the study of composition. The author considers a unified method of analyzing compositions that can be applied to the music of different styles and works that differ in compositional technique and technology (with and without a score). This analytical method was tested by the author of the article while studying the works of contemporary Ukrainian composers O. Voytenko, A. Zahaykevych, and the co-authors Cherny / Tuchynska / Yuferova. The essence of this method is that it combines traditional and modern principles of musicological analysis, where the latest principles are primarily related to the use of spectromorphological analysis. The expediency of using the tested analytical method is related to the results achieved in the process of understanding the artistic logic of compositions and formulating the main artistic ideas of the analyzed works.

Key words: analytical method, artistic logic, dynamic profile, electroacoustic composition, spectromorphological analysis, the Aural Sonology, Thoresen.

Постановка проблеми. Кожний музичний твір є унікальним відображенням діалектики людського буття. Композитор, використовуючи власний образний словник, формує смисли задля донесення до слухача набутого життєвого досвіду, його осмислення як спостерігач або учасник *подій*. Музичний твір може сприйматися і як намагання автора досягнути *всесвіт* через сонорне відтворення *простору, відчуття руху і часу*. У будь-якому разі проблема розуміння закладених авторами музики сенсів існує в слухачьому середовищі, частиною якого є самі виконавці та музикознавці. На цю проблему у науковій творчості свого часу звертав увагу видатний український музикознавець І. Пясковський (1946–2010), вбачаючи її вирішення через процес пізнання художньої логіки твору. Науковець наголошував на тому, що будь-які аналітичні методи допомагають розкрити суть досліджуваного явища, натомість пізнання художньої логіки твору потребує комплексного підходу (Пясковський, 2009), який з науково-технічним прогресом надав музикознавству новий, об'єктивний інструментарій для удосконалення методики вивчення музичних текстів (Пясковський, 1984). У цьому контексті постає проблема набуття відповідного аналітичного досвіду, який би поглиблював ідеї І. Пясковського, демонструючи інтеграцію традиційних і інноваційних методів аналізу композицій в намаганні досягнути художню логіку будь-якого авторського твору.

Аналіз досліджень. Занурення у проблематику музикознавчого аналізу композицій потребувало вивчення праць, присвячених проблемам музичної мови (Герасимова-Персидська, 2010) та логіки художнього мислення (Пясковський, 2009). Ідеї дослідження музичних текстів (Пясковський, 1984) поглиблені у попередньому аналітичному досвіді авторки статті, який демонструє ефективність інтеграції традиційних та інноваційних методів аналізу композицій (Юферова, 2017). Із числа наукових розробок останніх років цікавим виявився дослідницький метод харківської музикознавчині Н. Рябухи, яка зауважує на тому, що онто-сонологічний метод надає можливість дослідити композиції з філософського ракурсу через пізнання звукообразного мислення та звуко-символічного світовідчуття композитора, де *ontos* – це часопростір як фактурно-композиційна конфігурація; *sonos* – властивості звуку, його художнє впорядкування в семіотичній структурі; *logos* як відтворення звукового образу світу (Рябуха, 2016).

Особливу увагу було також приділено зарубіжним працям з техніки сучасної композиції

та методів її аналізу (Smalley, 1997; Zattra, 2004; Thoresen, 2007). У цьому ряду важко переоцінити «Трактат про музичні об'єкти» П. Шеффера (Schaeffer, 1966). З огляду на модерність предмета дослідження (*звуковий об'єкт / sound object*), оригінальність підходу та глибину філософської рефлексії, ця робота є однією з найпотужніших музикознавчих праць ХХ століття. Розуміння П. Шеффером феномену звукового об'єкта, як такий, що сприймається одночасно у трьох вимірах – частота (висота); тривалість (час); інтенсивність (гучність), – надало змогу визначити його типи як безперервні, повторні та імпульсні, а також виокремити структурні (морфологічні) ознаки. Ідеї П. Шеффера були поглиблені у спектрморфологічній теорії Д. Смоллі (1986), а у 2000-ні роки багаторічна історія вдосконалення методу привела до оформлення його у потужний самостійний аналітичний інструмент, реалізований за допомогою електронних технологій (плагін *Aural Sonology*). Головною особливістю методу є можливість досягнення сенсу музичного твору, його тлумачення через виявлення семантичних зв'язків окремих елементів цілої структури, що утворюються на рівні сприйняття звуку та відображення його через знаки. Саме метод спектрморфологічного аналізу *The Aural Sonology* було обрано у якості складового елементу процесу пізнання художньої логіки композицій українських авторів (Юферова, 2021).

Мета статті полягає у поширенні ідеї щодо комплексного підходу до вивчення різностильової музики (як із наявною партитурою, так і без неї) з використанням визнаного у Європі аналітичного методу слухової сонології (*The Aural Sonology*) Л. Торесена. Доцільність використання аналітичного методу пов'язана із результатами музикознавчого експерименту, де проведений комплекс аналітичних заходів надав змогу сформулювати основні художні ідеї вивчених творів.

Виклад основного матеріалу. У музичному мистецтві використання електронних технологій набуло глобального поширення. З ними пов'язано не тільки створення і виконання різностильової музики, але й проведення музикознавчих досліджень. Одним з численних факторів, які вплинули на процес укорінення інформаційних технологій у музичному мистецтві є застосування нового інструментарію творчої діяльності. Введення у практику музиканта комп'ютера зі спеціалізованими цифровими технологіями назавжди змінило парадигми творчості та комунікації.

Під час масштабного дослідження ролі музичних комп'ютерних технологій в комунікаційних

процесах у сучасній українській музиці (Юферова, 2021) особливу увагу було приділено взаємодії в музичному середовищі за моделлю «Композитор – Музичний аналітик». Вивчення питання впливу інноваційних технологій на зміни у такому комунікаційному ланцюзі наштовхнуло на ідею проведення наукового експерименту із застосуванням єдиного аналітичного методу до різних за композиторською технікою (до того ж із різною «документацією») творів сучасних українських композиторів, що написані після 2010 року і які до тих пір музикознавцями не вивчалися. Саме таких чітких критеріїв необхідно було дотриматися для доведення ефективності (або навпаки!) застосованого методу та доцільності використання електронних технологій. Серед відібраних творів опинилися такі:

А. Загайкевич “Mithe IV: K.S.” (2011) для скрипки та електроніки (для аналізу твору використано партитуру, в якій занотовано партію скрипки та зафіксовано графічне зображення динамічного руху електронних тембрів і ефектів відповідно до часових позначок; авторкою також було надано відеозапис виконання твору);

О. Войтенко “Homo Fugens” (2014) для двох фортепіано та одного виконавця (серед документації – нотний текст і аудіотрек твору).

“Spinning Universe” (2015) – електроакустична композиція з використанням просторової локалізації звуку групи авторів Cherny / Tuchynska / Yuferova (із наявної документації для наукового вивчення – схеми програмування звукових текстур в *Pure Data*, файл електронної партитури проекту в *Cubase*, схема розподілу звукових об’єктів / фактурних шарів, створених авторами композиції для використання технології *Ambisonics*; стерео запис композиції).

Головною метою експериментального музикознавчого дослідження трьох композицій за єдиним аналітичним методом стало розуміння / пізнання авторської логіки і визначення основних художніх ідей композицій. Термін «художня логіка», використаний І. Пяковським у статті «Логічне і художнє в музичному мисленні», напряму пов’язаний із виявленням закономірних і типологічних ознак художньо оформленого висловлення митця. Отже, план, за яким відбувався аналіз творів припускав вивчення історії написання твору, визначення образного змісту, жанрових особливостей твору, будови, драматургії композиції; створення та аналіз динамічного профілю (робота з осцилограмою або спектрограмою), створення спектроморфологічної партитури за допомогою електронних технологій для вивчення музичної

мови твору та морфології звукових подій. І на завершальному етапі – формулювання основної художньої ідеї твору.

Вирішення питань, пов’язаних із вивченням історії написання твору, жанрових особливостей та визначенням образного змісту твору не потребували яких-небудь спеціалізованих комп’ютерних програмних засобів. Визначення будови композиції, її драматургії та музичної мови ґрунтувалося на традиційних засадах, а також із залученням музичних комп’ютерних програмних засобів. Вирішення таких аналітичних завдань, як створення динамічного профілю твору, візуалізація спектрограми та осцилограми звукової хвилі, створення спектроморфологічної партитури було забезпечено за допомогою програми для аналізу та графічного представлення звуку *Acousmographie* (на підготовчому етапі дослідник, встановивши на комп’ютер безкоштовну програму *Acousmographie* та плагін *Aural Sonology* з *Ina/GRM site*, додає шрифт *Sonova* з офіційного сайту проекту *Aural Sonology*: <http://www.auralsonology.com/tools-and-downloads/>).

Формування певних смислів за допомогою знаків спектроморфологічної партитури більшою мірою надало можливість прослідкувати і зрозуміти логіку авторського мислення у досліджуваних творах. Позиція автора інноваційного методу є такою, що музика доступна тільки через її проявлення у звуці і часі, а концепція музичного твору не пов’язана однозначно з його занотованим варіантом. Впорядковані звукові послідовності подекуди демонструють якості, які не можна назвати структурами, але можна описати спектроморфологічними термінами. Між сприйняттям музики і її вербальним описом існує важлива розумова здатність мислити «музичними образами». Слід зауважити на тому, що Л. Торесен розрізняє розуміння музики, яке практикує слухач під час звучання композиції, і розуміння музики, яке може бути сформульовано вербально. І саме це означає, що музикознавчий аналіз завжди буде частиною тих сенсів, які музика додатково може передати слухачеві (Thoresen, 2007).

Отже, спектроморфологічний аналіз музичного твору методом слухової сонології Л. Торесена надає можливість точно фіксувати нотатки через графічні позначки слухових об’єктів. Власне створення музикознавцем спектроморфологічної партитури пов’язане із координацією «чую – фіксую». Аналітичний процес базується виключно на власному слуховому сприйнятті дослідника, під час якого відбувається вирішення цілого комплексу таких завдань, як розпізнавання

формоутворювальних елементів, визначення структури тематизму, синхронізація фактурних шарів, осмислення атаки й завершення звучань, визначення типів рухливості або коливання звукових об'єктів тощо. При цьому математичні розрахунки залишаються у зоні відповідальності комп'ютерного засобу, що є важливим для музиканта, оскільки у такому випадку не порушується «професійний комфорт». Таким чином, перевага методу полягає у тому, що аудіовізуальна технологія не тільки значно полегшує процес аналізу композиції, але і забезпечує його презентацію.

Вже на початку роботи звуковий файл твору, розпізнаний програмним засобом *Acousmographpe*, піддається комп'ютерному амплітудно-спектральному аналізу. Відповідне зображення візуалізується з метою об'єктивного визначення окремих параметрів звукового матеріалу. Так, осцилограма демонструє відображення миттєвих змін звукового тиску у часі, а спектрограма надає інформацію щодо частотно-тембрових подій у часо-просторі твору. Процес створення спектромофологічної партитури також пов'язаний із необхідністю обирати позначки з бібліотеки інструментів, відповідно до почутого дослідником звучання:

- за спектроморфологічною категорією (розшарований звук, комплексний звук без поділу на голоси, імпульс, накопичення тощо);
- за типами рухливості і тривалості звукових об'єктів (тип пульсу: звичайний, нерегулярний; тремтіння тощо);
- за спектральною яскравістю, спектральним профілем: яскравий, опуклий, увігнутий, розширений тощо;
- за якістю атаки і завершення звучання: визначений початок, поступовий початок, без особливого маркування початку, різке завершення, м'яке завершення, резонує завершення тощо;
- за гранулярністю / зернистістю (звуковий спектр зерна, вага зерна, розміщення зерна тощо);
- за окремими випадками звукових об'єктів (дуже короткий звук, особливий випадок розшарованих об'єктів, об'єкт із постійно мінливим спектром).

Під час вивчення елементів музичної мови твору можна обирати відповідні позначки, як то: відносно проста замкнута структура (*Relatively Simple Closing*), відносно проста відкрита структура (*Relatively Simple Opening*), помірно-складна структура (*Moderately Complex*), впорядкований середній комплекс (*Pragnanz Medium Complex*). Такі структурні елементи зазвичай розташовуються на комп'ютерних графіках творів (або їх

фрагментах) відповідно до визначених дослідником принципів: поєднання окремих елементів музичної мови; подібності і контрасту; моментів трансформації елементів (початок, звернення, безперервний або дискретний перехід) тощо. Почутий музичний матеріал також підлягає ендосемантичному аналізу (тенденція до конфлікту, до змінення енергетичного потоку), як і фіксації фактичного слухового сприйняття (концентрація, поглинання, напівпоглинання, попередження, здивування). Так чи інакше, створення графічної партитури будь-якого твору потребує орієнтування дослідника у підрозділах бібліотеки цифрових інструментів та тлумачення сенсу спеціальних графічних позначок (Юферова, 2021: 235–237).

Візуалізація динамічного профілю композиції сприяє розумінню дослідника нерозривного зв'язку динамічного розвитку та структури твору: надає йому змогу визначити динамічні зони, зону кульмінації, а також визначити окремі структурні розділи, досягнути загальну будову твору. Так, наприклад, динамічний профіль одного з творів, обраного для експерименту – композиції со-авторів Cherny / Tuchynska / Yuferova «*Spinning Universe*» – це креслендоюча динамічна хвиля, яку слід віднести до імпульсивного динамічного профілю (за П. Шеффером). Саме для такого типу характерний раптовий поштовх і спад енергії без тривалої фази. Наочна динамічна хвиля визначає композиційну будову. Розвиток музичного матеріалу твору долає вісім динамічних фаз: на рис. 1 – відокремлені чорними лініями зони, які відрізняються щільністю музичної фактури. Вертикальна червона лінія, динамічний відтінок *f* і позначка «трикутник у колі» вказують на початок кульмінаційної фази розвитку.

«Поступове динамічне накопичення з першої до четвертої фази стало можливим за рахунок планомірного додавання окремих звукових текстур і об'єктів, які своєю чергою, утворювали самостійні фактурні шари. Кульмінаційні п'ята, шоста, сьома фази утримують найвищий рівень щільності музичної фактури, який миттєво розсіюється в просторі на завершальній стадії» (Юферова, 2021: 178).

Слід наголосити на тому, що ця композиція реалізована за допомогою музичних комп'ютерних технологій різних напрямів. Серед них – цифрові звукові технології, які використані для обробки звуку (*Sound Forge*) і просторової локалізації звуку (*Reaper*, плагін *Ambisonics*); програми звукового дизайну для створення окремих звуків і звукових об'єктів / текстур / фактур (*Pure Data*); віртуальний музичний інструментарій для вико-

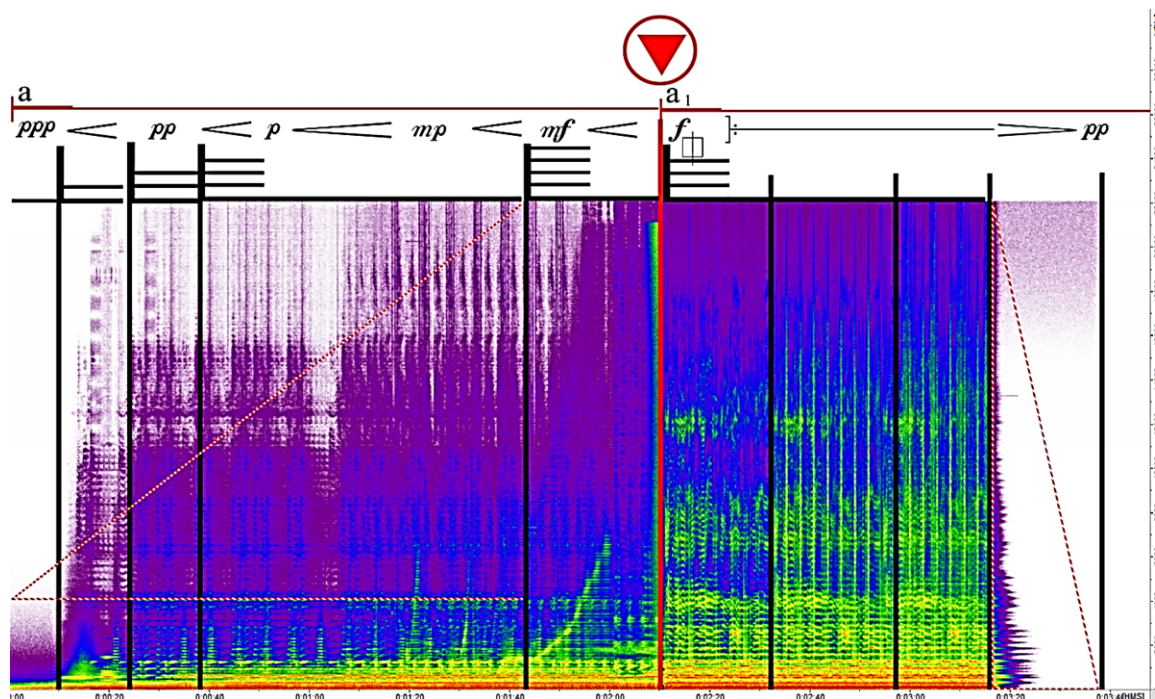

Рис. 1. Динамічний профіль твору “Spinning Universe” со-авторів Cherny / Tuchynska / Yuferova

ристання VST-інструментів (*Spectrasonics Omnisphere*); MIDI-секвенсорні програми для запису MIDI-подій, додавання ефектів (*Cubase*), зведення треків проекту, мастерінг (*Pro Tools*). Таким чином стає зрозуміло, що цей твір – приклад музичної композиції, нотного тексту якої не передбачено технологією створення. У такому разі для дослідника такої музики загострюється проблема розпізнавання логіки мислення авторів і розуміння смислів твору. Використання методу звукової сонології у комплексному підході музикознавчого аналізу дозволив зрозуміти авторську ідею створення «оригінального музичного сферичного простору, де електронне (сучасне) та акустичне (автентичне) звучання співіснують у часі, а кружляння і обертальні рухи звукових об'єктів створюють ефект уведення слухача у транс, подібний до того, що притаманний сутартінес» (Юферова, 2021: 186).

Безумовно, метод звукової сонології Л. Торесена (*The Aural Sonology*) є самостійним аналітичним методом, який цілком придатний для аналізу музики будь-яких історичних епох та національних шкіл. Окрім того виявилось, що він легко інтегрується з традиційними засадами музикознавчого аналізу. Не порушуючи уявлення щодо процесу аналізу музичного твору, його вдалося оновити за рахунок об'єктивного аналітичного інструментарію.

Висновки. Впродовж XX століття музикознавство виробило чіткі і дієві засади аналізу творів, які не тільки прижилися в українській музичній науці, а й складають її потужну основу, стали традицією. З огляду на це, аналітичні дії дослідника будь-якого акустичного твору відрізняються. Вони підпорядковані конкретній меті аналізу, який може бути, як інтонаційний, гармонічний, так і структурний, цілісний тощо. Натомість вивчення музики сучасних авторів, у доробку яких – значна кількість експериментальних та електроакустичних творів, потребує використання об'єктивного аналітичного інструментарію, який допомагає вивчити звукові структури від окремого звукового об'єкту до складних багатопланових фактур, дослідити динамічний профіль композиції, визначити її структуру тощо. У процесі дослідження художньої логіки творів, які представлені у цій статті, застосовано однаковий план аналітичних дій, в результаті яких вдалося дійти висновків щодо основної художньої ідеї кожного твору, зрозуміти їх художню цінність. Таким чином, твір А. Загайкевич “Mithe IV: K.S.” втілює ідею невмирущості *творчого горіння* та духовної спадкоємності поколінь початку XX і початку XXI століття. В той самий час твір О. Войтенка “Homo fugens” визначено взірцем створення авторської моделі багатовимірного *музичного хронотопу* як особливого

відчуття руху, часу і простору. Основна художня ідея композиції “Spinning Universe” со-авторів Cherny / Tuchynska / Yuferova проявляється у створенні за допомогою технології *Ambisonics* оригінального музичного сферичного простору, де електронне та акустичне звучання співіснує та

взаємодіє зі слухачем. Отже, використаний аналітичний метод забезпечив пізнання художньої логіки творів та допоміг сформулювати основні художні ідеї композицій, дозволив зрозуміти авторські способи художнього моделювання руху, часу і простору (Юферова, 2021).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасимова-Персидська Н. Нові звучання – нові знаки: сучасна музика в історичному ракурсі. *Часопис Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського*. 2010. № 3 (8). С. 39–46.
2. Пясковський І.Б. Деякі нові аспекти дослідження музичного фольклору. *Народна творчість та етнографія*. Київ : Наук. думка, 1984. № 5 (189). С. 15–22.
3. Пясковський І.Б. Логічне і художнє в музичному мистецтві. *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. Київ, 2009. № 1 (2). С. 21–25.
4. Рябуха Н.О. Звуковий образ світу: онто-сонологічне дослідження фортепіанного мистецтва ХХ – початку ХХІ ст.: монографія. Харків : Бровін О. В., 2016. 334 с.
5. Юферова Г. Музичні комп'ютерні технології в комунікаційних процесах у сучасній українській музиці: дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 / НМАУ ім. П.І. Чайковського, Київ – СумДПУ ім. Макаренка, Суми, 2021. 255 с.
6. Юферова Г. Художня логіка твору «Homo Fugens» Олексія Войтенка. *Київське музикознавство*. Київ, 2017. Вип. 55. С. 122–143.
7. Schaeffer, P. *Traité des objets musicaux*. Nouvelle édition. Seuil, 1966. 701 p.
8. Smalley, D. *Spectromorphology: Explaining sound-shapes*. *Organised Sound*. Vol. 2, № 2. Cambridge University Press, 1997. pp. 107–126.
9. Thoresen, L. *Spectromorphological analysis of sound objects: an adaptation of Pierre Schaeffer's typomorphology*. *Organised Sound*. Cambridge University Press, 2007. Vol. 12 (2). pp. 129–141.
10. Zattra, L. Searching for lost data: outlines of esthesis-poietic analysis. *Organised sound*, 2004. Vol. 9, № 1. Pp. 35–46.

REFERENCES

1. Herasymova-Persydska N. (2010) *Novi zvuchannia – novi znaky: suchasna muzyka v istorychnomu rakursi*. [New sounds – new signs: contemporary music in historical perspective] *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P.I. Chaikovskoho – Journal of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music*, 3 (8). 39–46. [in Ukrainian].
2. Piaskovskiy I. (1984). *Deiaki novi aspekty doslidzhennia muzychnoho folkloru*. [Some new aspects of the study of musical folklore] *Narodna tvorchist ta etnohrafia. Folk art and ethnography*. Kyiv: Scientific opinion. 5 (189). 15–22. [in Ukrainian].
3. Piaskovskiy I. (2009) *Lohichne i khudozhnie v muzychnomu mystetstvi*. [Logical and artistic in musical art] *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho – Journal of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music*. 1 (2). 21–25. [in Ukrainian].
4. Riabukha N. (2016) *Zvukovyi obraz svitu: onto-sonolohichne doslidzhennia fortepiannoho mystetstva XX – pochatku XXI st.* [A sonic image of the world: an ontosonological study of the piano art of the 20th and early 21 centuries] *The monograph*. Kharkiv: Brovin O. 334. [in Ukrainian].
5. Yuferova H. (2021). *Muzychni kompiuterni tekhnolohii v komunikatsiinykh protsesakh u suchasni ukrainskii muzytsi* [Music computer technologies in communication processes of modern Ukrainian music] *Dys... kand. mystetstvoznavstva : 17.00.03 / NMAU im. P.I. Chaikovskoho – SumDPU im. A.S. Makarenko – PhD thesis on a “Musical Art”*. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko. 255. [in Ukrainian].
6. Yuferova H. (2017) *Khudozhnya lohika tvoruv “Homo Fugens” Olexsiya Voytenka* [The artistic logic of Oleksiy Voytenko's “Homo Fugens”] *Kyivske muzykoznavstvo – Kyiv musicology*. 55. 122–143. [in Ukrainian].
7. Schaeffer P. (1966) *Traité des objets musicaux*. Nouvelle édition. Seuil. 701. [in French].
8. Smalley D. (1997) *Spectromorphology: Explaining sound-shapes*. *Organised Sound*. Vol. 2, № 2. Cambridge University Press. 107–126.
9. Thoresen L. (2007) *Spectromorphological analysis of sound objects: an adaptation of Pierre Schaeffer's typomorphology*. *Organised Sound*. Cambridge University Press. Vol. 12 (2). 129–141.
10. Zattra L. (2004) *Searching for lost data: outlines of esthesis-poietic analysis*. *Organised sound*. Vol. 9, № 1. 35–46.

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82-14.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-26>

Валентина МИРОНЮК,

orcid.org/0000-0002-7746-0959

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувачка кафедри теорії і методики журналістської творчості

Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука»

(Рівне, Україна) *miron7677@gmail.com*

Іванна САРКІСОВА,

orcid.org/0000-0002-0023-9383

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та літератури

Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука»

(Рівне, Україна) *ivanka06k@ukr.net*

ЗАРОДЖЕННЯ ЖАНРОВИХ ФОРМ РОЛЬОВОЇ ПОЕЗІЇ В ЗАРУБІЖНІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРАХ

Метою статті є аналіз та систематизація жанрово-тематичних пріоритетів зарубіжної та української рольової лірики на початкових етапах її історико-літературного становлення.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають історико-літературний, історико-культурний, компаративний, типологічний, а також загально-наукові методи (синтез, узагальнення, систематизація тощо).

Об'єктом дослідження є ліричні твори українських та зарубіжних поетів, в семантиці яких найбільш послідовно та яскраво засвідчено тематичний зв'язок із рольовою художньою лірикою.

Предметом дослідження є тематичні пріоритети становлення та художньої еволюції рольової лірики, виявлені у творах її представників і засвідчені у площині ідейно-тематичної проблематики, жанрово-стильових принципах художньої організації рольового поетичного дискурсу, специфічних прийомів його поетики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що у дослідженні охарактеризовано сукупність основних семантичних моделей рольової поезії на початкових етапах її становлення.

Унаслідок проведеного дослідження було встановлено, що:

1. Рольова поезія у тих або тих інтенціях свого суб'єктного вияву присутня на усіх етапах історичного розвитку європейської художньої словесності, але при цьому упродовж кожного з них, унаслідок еволюційних змін у формах ствердження в ліричному творі авторської свідомості, виявляє себе по-різному.

2. Початковий – фольклорний етап розвитку ліричного роду літератури, на думку багатьох сучасних дослідників, унаслідок домінування в архаїчній свідомості первісної людини ознак так званого суб'єктно-образного синкретизму, ознаменованій пануванням саме тієї форми ліричного вислову, яка вже у XX ст. отримує термінологічне означення «рольова лірика» і яка, таким чином, історично передуює появі лірики автоспсихологічного типу, найбільш поширеного у сучасній поезії.

3. Усталені в епоху літературного традиціоналізму жанрові форми рольової поезії в наступний індивідуально-творчий період художнього поступу, який розпочався на межі XVIII–XIX ст., отримали подальший розвиток, тенденції якого були спрямовані на суттєве розширення як її тематичного, так і власне жанрового репертуару, а також ускладнення та урізноманітнення форм вияву у ній суб'єктних іпостасей рольового авторського «я».

***Ключові слова:** епоха літературного традиціоналізму, рольова лірика, суб'єктно-образна структура лірики, образний синкретизм, авторське «я».*

Valentyna MYRONIUK,

orcid.org/0000-0002-7746-0959

Candidate of Philology, Associate Professor,

Head of the Department of Theory and Methods of Journalistic Creativity

Academician S. Demianchuk International University of Economics and Humanities

(Rivne, Ukraine) miron7677@gmail.com

Ivanna SARKISOVA,

orcid.org/0000-0002-0023-9383

Candidate of Philology,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature

Academician S. Demianchuk International University of Economics and Humanities

(Rivne, Ukraine) ivanka06k@ukr.net

THE APPEARANCE OF THE ROLE POETRY GENRE FORMS IN FOREIGN AND UKRAINIAN LITERATURE

The purpose of the article is to analyze and systematize the genre-thematic priorities of foreign and Ukrainian role lyrics at the initial stages of its historical and literary development.

The historical and literary, historical and cultural, comparative, typological, as well as general scientific methods (synthesis, generalization, systematization, etc.) are the theoretical and methodological basis of the research.

The object of the research is the lyrical works of Ukrainian and foreign poets, in the semantics of which the thematic connection with role artistic lyrics is most consistently and clearly evidenced.

The subject of the study is the thematic priorities of the formation and artistic evolution of role lyrics, revealed in the works of its representatives and evidenced in the plane of ideological and thematic issues, genre and stylistic principles of artistic organization of role poetic discourse, specific techniques of its poetics.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that the study characterizes the combination of main semantic models of role poetry at the initial stages of its formation.

As a result of the conducted research, it was established that:

1. Role poetry in one or another intentions of its subject expression is present at all stages of the historical development of European artistic literature, but at the same time during each of them, as a result of evolutionary changes in the forms of affirmation in the lyrical work of the author's consciousness, it manifests itself differently.

2. The initial – it is the folklore stage of the lyrical genre of literature development, according to opinions of many modern researchers, due to the dominance in the archaic consciousness of primitive man of the signs of the so-called subject-image syncretism, marked by the dominance of precisely that form of lyrical expression, which already in the XX century will receive the terminological definition “role lyrics” and which, thus, historically precedes the appearance of lyrics of the autopsychological type, the most common in modern poetry.

3. The genre forms of role poetry established in the era of literary traditionalism in the next individual and creative period of artistic progress, which began at the turn of the XVIII–XIX centuries, received further development, the trends of which were aimed at significantly expanding both its thematic and actual genre repertoire, as well as the complication and diversification of the forms of manifestation of the subject hypostases of the role author's “I” in it.

Key words: *the era of literary traditionalism, role lyrics, subject-image structure of lyrics, figurative syncretism, author's “I”.*

Постановка проблеми. З другої половини ХХ ст. окрему увагу літературознавців привертають питання суб'єктної організації лірики і, відповідно, форм її художньої систематизації. Актуальності ці питання набули в теоретичному контексті загального ускладнення в поезії ХІХ і особливо ХХ ст. типів вираження авторської ліричної свідомості, а також з утвердженням у її масиві, так званої, рольової лірики, протиставленої ліриці автопсихологічній.

Теоретичні питання жанрового складу, поетики та проблематики рольової лірики, на відміну, звичайно до певної міри, від лірики автопсихологічної, є достатньо складними і у належному

обсязі ще не опрацьованими сучасним літературознавством, про що, зокрема, свідчать й численні розбіжності в теоретичних рецепціях, у яких дослідники намагаються визначити її основоположні семантичні ознаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження тих або тих питань теоретичного статусу теорії та історії рольової лірики в українському літературознавстві лише розпочинається. Окремі, здебільшого історико-літературні розвідки художньому феномену рольової лірики присвятили М. Ткачук, Г. Сивокінь, Д. Наливайко, М. Бондар, В. Смілянська, Н. Чамата, Е. Соловей, О. Астаф'єв, М. Ільницький, М. Сулима, Ю. Кова-

лів та ін. Водночас, чимало питань поетики рольової лірики усе ще залишаються недостатньо дослідженими, зокрема, питання її художньої генези у зарубіжній та українській поезії.

Метою нашої наукової розвідки є дослідження простежених на матеріалі зарубіжної та української поезії художніх витоків авторської рольової поезії, її початкових жанрових поетичних форм, особливостей її проблематики та поетики. Конкретними завданнями дослідження є питання, пов'язані із окресленням типів суб'єктного вияву свідомості ліричного героя у тих або тих жанрових формах рольової поезії на початкових етапах її становлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В античну епоху рольовий елемент авторської поетичної свідомості найбільш відчутно виявив себе у жанрах пасторальної поезії (з образами пастуха або пастушки у ролі суб'єктів поетичного мовлення) та епітафії (поетичного тексту, побудованого у формі вислову померлої особи).

Фольклорні пісні сіцилійських пастухів вперше отримали літературне оформлення у буколіках (пасторальна поезія – історично більш пізній, але синонімічний термін, який відноситься вже до епохи Відродження) давньогрецького поета Феокрита (бл. 305–240 рр. до н. е.). Жанровими різновидами буколічної поезії були ідилія та еклога – поетичні сценки з життя пастухів, які початково майже не розрізнялись. Пізніше різниця між жанрами стала полягати у їхній суб'єктній організації: якщо еклога – це переважно мовлення суб'єктно не ідентифікованого оповідача, яке поєднує діалоги персонажів – пастухів та пастушок, то ідилія – ліричний монолог, безпосередньо організований від особи пасторального персонажа.

Діалогічні розмовні інтенції характеризують і жанр античної епітафії. Витоки рольового статусу ліричних епітафій слід вбачати у ритуально-фольклорній традиції їхнього словесного оформлення.

Рольовою епітафією – реплікою на уявне запитання про причини смерті може слугувати, наприклад, епітафія С. Кеоського «Афініянам, що загинули під Платеями»:

Доблесть і честь щонайбільша – віддати життя за вітчизну.

Саме і нас тут доля зустріла така:

*Ми, не шкодуючи сил, захищали свободу Еллади
Й тут полягли й здобули вічну славу собі*

(Мегела, Левко, 2006: 261).

Поширеною в практиці античних рольових епітафій стала й така її форма, у якій з'являється умовний адресат, а саме – подорожній, якого у тексті твору змальовано як такого, що спілкується

з померлими або пам'ятником, спорудженим на їхній могилі, як, наприклад, у епітафіях С. Кеоського «Коріфніянам, що загинули на Саламіні», «Лев на гробі Леоніда в Фермопілах», «Епітафія (напис на могилі) бідняка».

Розвиток пасторальних рольових традицій був продовжений і в середньовічній літературі, зокрема, поезії вагантів, щоправда, у формі вже пародійного діалогу персонажів їхніх творів, як, наприклад, у анонімній поезії «Пастораль I», у якій діалог уявних пастуха і пастушки побудовано не на сповненому ліричних відчуттів освідченні у коханні, а на комічному «голосінні» пастушки, що задля порятунку вівці, на яку напав хижий вовк, готова віддати своє серце будь-кому з числа тих, хто зважиться на її порятунок.

У поезії вагантів чи не вперше в історії європейської поезії було використано форму рольової статевої інверсії – анонімної поезії, написаної чоловіком від імені жінки у іронічній, пародійній формі – «Розповідь жінки», «Плач покинутої», «Скарги черниці».

Новаторським можна вважати і використання у поезії вагантів персоналізованої форми рольового героя, як-от у комічній пісні «Засмажений лебідь», ліричний монолог якої організовано від особи лебедя, який, за його словами, колись «*від снігу був білішим, красою, красен, тишився*», а тепер «*наперчений*» і «*обвуглений*» «*лежу я на гусятниці і бачу зуби клятї ці*» (Поезія вагантів, 2007: 71).

У генологічній площині розвитку середньовічної рольової лірики особливу увагу привертає організований у формі розмови жанр «сперечання», у якому актуалізовано діалог двох або й більше рольових персонажів. Історичні витоки цього жанру сходять до античної фольклорно-обрядової поезії. В XII ст. традиції цього жанру були продовжені у старофранцузькій тенсоні, наприклад, у поетичній «сперечці» між двома поетами – Гіраутом де Борнейль і Ліньяре (графом Рамбаутом д'Ауренга) про переваги «простого» (trobar clar) і «складного» (trobar clus) поетичного стилів.

У середньовічну епоху в жанрі рольового «сперечання» особливої популярності набрала метафізична тематика сперечання душі й тіла. Однією з перших легенд, у якій літературно було оброблено цю тематику, вважається латинська поема «Видіння Філіберта» кінця XII ст. У поезії вагантів зазначена тематика отримує комічну рольову інтерпретацію, як, наприклад, у віршованому діалозі «Суперечка води з вином». Суперечку ініціює анонімний розповідач, який далі надає по черзі

слово аргументам персонажів – води і вина, що доводять свої переваги і корисність для людського організму.

В іронічній формі традиції жанру «суперечки душі і тіла» інтерпретовано й у рольовій поезії відомого французького поета пізнього середньовіччя Ф. Війона «Сперечання серця і тіла Війонових»:

– *Хто калатає там?*

– *Це я.*

– *А хто ти є?*

– *Я – твоє серце.*

– *Й ну?*

– *Брудне життя твоє*

Страшить мене давно. Я кров'ю гірко плачу,

Як самоту твою й сумне туляння бачу,

Твій біль болить мені й спокою не дає.

– *Відкіль це співчуття?*

– *На безум твій дивлюсь.*

– *Ну то б заплющилось!*

– *За тебе я боюсь.*

– *То кинь мене.*

– *Змирись!*

– *Гаразд, я поміркую.*

– *Коли?*

– *Вже як життя доценту промарную.*

– *Ні слова більш. Мовчу.*

– *Без тебе обійдусь*

(Війон, 1973: 156).

Рольову форму поетичного вислову Ф. Війон використовує й у жанрі балади, зокрема, у творах: «Нарікання чарівної зброярки», «Балада чарівної зброярки гулящим дівкам», «Балада-молитва, яку Війон склав для своєї матері, щоб молилася Богородиці», «Балада Фортуни». Цікавою формою поєднання жанрових прикмет власне балади та епітафії є рольова поезія Ф. Війона «Балада про повішених». Навіть своєю побудовою вона нагадує різновид античних рольових епітафій, адресованих уявному перехожому.

В європейській літературі XVII–XVIII ст. простежуються тенденції розвитку рольової поезії, притаманні й для попередніх її історичних етапів. Рольова поезія XVII–XVIII ст. розвивається головним чином у напрямі поступової й усе більш чітко усвідомлюваної диференціації рольової й автопсихологічної форм суб'єктного вияву автора у його творі. Більш урізноманітненим стає як перелік рольових типів персонажів, так і жанровий репертуар рольової поезії. Одним із найбільш вживаних залишається жанр рольової епітафії античного типу, у якому померлі звертаються до перехожого, як-от у поезії А. Гріфіуса «Мертвий говорить зі своєї могили».

Іншим напрямком розвитку рольової епітафії стає й її комічно-пародійний різновид, у якому суб'єктом мовлення виступає не персоналізований, а персоніфікований рольовий персонаж. Наприклад, у поезії П. Дзадзароні «Епітафія на могилі блохи» таким персоніфікованим суб'єктом рольового мовлення є звичайна блоха, яка переповідає історію свого сповненого, на її думку, величного сенсу, життя, що його обірвав раптовий удар людської долоні. Рольовими є й персонажі персоніфікованого типу поезій Х. Гофмансвальдау «Сповідь гусячого пера» та Й. Ріста «Скарга Німеччини». Перша з них побудована у формі монологу гусячого пера, яке протиставляє свою головну місію – служити знаряддям літературної праці – заземленості й глупоті натовпу, що прикрашає ним свої капелюхи. У другій поезії Німеччина скаржиться на свій народ, який став призвідником жаклих воєн, що затопили її ріками крові, спричинили безчислені страждання та муки. Німеччина закликає своїх синів і дочок опам'ятатися, доки не пізно, й спокутувати свої гріхи вірним християнським служінням заради потреб та історичних прагнень своєї батьківщини.

У XVII ст. рольова персонажна іпостаса проникає й до суб'єктної сфери такого консервативного щодо подібних експериментів жанру, як ода – «Анакреонтічна ода від особи Марії Магдаліни» Й. Клая. Іншим зразком рольового твору одичного типу є поезія П. Флемінга «Похвальба піхотинця», у якій жанрові ознаки оди комічно інтерпретовано їхнім сполученням з жанровими інтенціями розмовної сфери спілкування.

Цікавим різновидом рольової поезії XVII–XVIII ст. є і твори, яким надано форми драматургічної сценки – «Солдатські любовні та п'яні пісні» Я. Я. Стартера та «Луствін танцює гавот із п'ятьма відчуттями» С. Колумбуса. Обидва твори побудовано у вигляді полілогу із ремарково означеними суб'єктами рольового мовлення. У поезії Я. Я. Стартера свій погляд на особливості любовних стосунків чоловіка і жінки по черзі висловлюють підігріті алкоголем іспанські, італійські, французькі, англійські, німецькі, нідерландські та вояки інших національностей. У поезії С. Колумбуса відтворено драматизований полілог відчуттєвої сфери людини, у якому кожен з п'яти її рецепторів – Зоровий, Слуховий, Смаковий, Нюховий, Дотиковий – по черзі описують те, що відрізняє саме їхній спосіб світосприйняття.

Доволі урізноманітненим є й жанровий репертуар рольової поезії давньої української літератури. В українській рольовій поезії XVI–

XVIII ст. надзвичайно показовим є кількісне представництво творів, тематичну спрямованість яких визначає оплакування померлої шанованої особи або відтворення у формі плачу полемічно загостреної реакції певної колективної свідомості на ті або інші події історичної ваги, що відбувалися у землях України. Група рольових поезій плачів, що генетично сходять до фольклорно-пісенних голосінь, вбирає до себе кілька тематично споріднених жанрових різновидів – власне «плач» (з відповідним жанровим означенням у заголовку або вступній частині твору) і жанрово близька до нього «скарга», «лямент» і «трен» або «тренос».

Хронологічно однією з перших у часі спроб рольової апробації у літературній, а не фольклорній формі, жанрових різновидів «плачу» слід вважати анонімну «Скаргу нищих до Бога», датовану кінцем XVI ст., яка увійшла до складу Києво-Михайлівського та Загорівського збірників.

Від рольового «ми» *«собранія нищих»*, за словами В. Микитася, невідомий український патріот свій полемічний вогонь *«здебільшого спрямував проти «єретиків»-реформаторів, зокрема аріан, що посягали на догмати православної церкви, а найбільше – проти єзуїтів, прихильників унії, римських владик і Ватикану»* (Микитась, 1988: 29).

1658 роком дослідники датують появу ще одного рольового «плачу» – «Плачу малої Росії». Рольовим суб'єктом поезії виступає матір-Україна, яка гірко скаржиться на свою нещасну історичну долю й нарікає на підступні дії дітей-зрадників, козацької верхівки, що заради особистої вигоди поступається національними інтересами на користь польських можновладців. Історичний контекст «Плачу малої Росії» – це сумнозвісний період часів, так званої «виговщини», що мав місце після смерті Богдана Хмельницького. Разом зі своїми політичними однодумцями – козацькими старшинами – гетьман Іван Виговський підтримував ідеологічні амбіції сусідньої Польщі. Саме цим ляхолобцям і адресує свій «плач» анонімний поет, звертаючись до них не від власної особи, а від узагальненої су'б'єктної іпостасі – України.

У суб'єктній рольовій особі матері, яка страждає від нерозважливих дій своїх дітей, виступає й Польща у поезії анонімного автора другої половини XVII ст. «Глаголет Польща» з тематичним підзаголовком «О бившій храбрості і плененні своєм і о покоренні ко благочестивішому царю і великому князю Алексію Михайловичу». Тематично вірш описує події епохи польсько-російських війн XVII ст. і, попри очевидний проросійський пафос тематичного підзаголовку, ліричний суб'єкт, що виступає у ньому в ролі матері-Польщі,

яка нарікає на бездумну поведінку своїх дітей, щиро співчуває їй лихій долі. Жанрові інтенції плачу, які, зазвичай, декларовано безпосередньо у заголовку вірша, в поезії «Глаголет Польща» зазначено у вступній частині твору:

*В жалості днесь зіло обомираю,
Сльози точащи, чад моїх ридаяю.
Аз – мати, люті опечаленная
І всіх радостей ізвлеченная*

(Українська поезія XVII століття
(перша половина), 1988: 284).

Жанровий різновид рольового монологу-плачу, виявлений не у формі певної колективної екзистенційної свідомості (на кшталт, України або Польщі), а, навпаки, у її індивідуально визначеній суб'єктній іпостасі, репрезентує твір поета першої половини XVII ст. І. Волковича «Плач пречистої панни».

Жанровий різновид рольового плачу, означений як «лямент», яскраво репрезентують анонімний поетичний твір XVII ст. «Лямент людей побожних» з розлогим тематичним підзаголовком «що ся стало в литовській землі, меновите, хто хоцеш, прийди і очима своїм обач, що ся в мирі діє, снать, з волі Божої, хто хочет, то ся з нас сміет», а також поезія А. Скульського «Лямент матки Збавитевели над Сыном єи».

У «Ляменті людей побожних» від імені анонімного православно-християнського загалу висловлено претензії до польської держави та католицької церкви, що прагнули до територіального та ментального поневолення українців. Поезія А. Скульського «Лямент матки Збавитевели над Сыном єи» у рольовій суб'єктній формі голосіння актуалізує традиційну біблійну новохристиянську тематику.

Зразками жанрового різновиду рольового «плачу» є й «трени» або «треноси», представлені в українській бароковій поезії XVII ст. творами «Трен нищих, спудеїв школи братської Луцької» та «Тренос, або Лямент єдиної вселенської апостольської Східної Церкви, з поясненням догматів віри, перше з грецької на слов'янську, а тепер із слов'янської на польську переложений Теофілом Ортологом, тої ж святої Східної Церкви сином».

Елегійний модус рольових «плачів» емоційно споріднює їх і з іншим, широко застосовуваним бароковими поетами жанром – рольової епітафії, репрезентованої анонімно творами авторів XVII ст. – «Надгробок отцу Афанасію Филиповичу, ігумену Берестейському, в року 1648 зешлому», «Всечестному ієромонаху Ігнатію Оксеновичу Старушичу, ігумену монастиря Видубицького, которий преставився року 1651 октоврія 30 дня», а також

поезією К. Саковича «Вірші на жалосний погреб... Петра Конашевича Сагайдачного».

Серед інших зразків рольової поезії, до яких найчастіше зверталися представники української барокової літератури, слід також виділити вірші-панегірики, вірші-звертання, а також жанрово-тематичні вірші «Бесіда людини з Богом».

Яскравим взірцем рольових віршів панегіричного типу є анонімний вірш XVII ст. «Похвала віршами Хмельницькому од народа малоросійського», у якому суб'єктом поетичного мовлення виступає колективна свідомість вдячності гетьману за його історичні звершення українського народу. Рольові вірші-звертання представлені творами Л. Барановича «Русин до поляка щось по польську балака», О. Бучинського-Яскольда «Чигирин (відповідь Гедеона Хмельницького турецькому царю)», анонімною поезією «Одповідзь пана Потоцького на жолнірські слова так, яко се нижей ту описує».

Взірці рольових поезій жанрово-тематичного типу «Бесіда людини з Богом», зокрема, репрезентовані творами відомого поета українського бароко І. Величковського «Бесіда людини з Богом» та «Луна».

Художні витоки поезій на тему розмов людини з Богом спрямовуються до жанру молитви. Але, якщо основною комунікативною інтенцією звернення людини до Бога у молитві є прохання посприяти певним людським прагненням та сподіванням, то жанровий різновид «бесіди» виявляє себе у більш широкій тематичній перспективі екзистенційно-філософського спрямування. Вірш І. Величковського «Бесіда людини з Богом» –

рольовий діалог, оформлений у вигляді невеличкої драматургічної сценки з ремарково зазначеним чергуванням виокремлюваних рольових іпостас – «Людина до Бога» і «Відповідь Бога Людині»:

Людина до Бога

*О, вельми милостивий Йсусе Христе, Боже,
З великої любові до нас, знає кожен,
Зійшов, у плоть ввійшовши, із чистого чрева,
Щоб нас спасти від того, що вдіяла Єва.
І знову, Спасе, просто спаси, я молюся,
По тій-от благодаті у тебе вдивлюся,
Коли від діл спасеш ти, не є це, вважаю,
Добро-дар, а повинність, усі про це знають.*

Відповідь Бога Людині

*Це правду ти говориш, що любові ради
Зійшов, у плоть одягшись, вам бажав одради,
Але оскільки кровю вас знайшов своєю,
То чи не подобає і тобі страждати,
Взираючи на мене, труд за труд воздати?*

(Величковський, 2004: 72–73).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Усталені в епоху літературного традиціоналізму жанрові форми рольової поезії в наступний індивідуально-творчий період художнього поступу, який розпочався на межі XVIII–XIX ст., отримали подальший розвиток, тенденції якого були спрямовані на суттєве розширення як її тематичного, так і власне жанрового репертуару, а також ускладнення та урізноманітнення форм вияву у ній суб'єктних іпостас рольового авторського «я». Перспективи наступних розвідок вбачаємо у подальшому дослідженні основних етапів історичного розвитку української та зарубіжної рольової лірики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Величковський І. Повне зібрання творів. Дзигар цілий і напівдзигарик. Київ: Дніпро, 2004. 192 с.
2. Війон Ф. Великий Тестамент та інші поезії. Київ: Дніпро, 1973. 188 с.
3. Мегела І. П., Левко О. В. Давньогрецька класична лірика. Антологія. Київ: Арістей, 2006. 400 с.
4. Микитась В. Л. Українська література XIV–XVI ст. Українська література XIV–XVI ст. Київ: Наукова думка, 1988. С. 5–30.
5. Поезія вагантів. Переклад Мирона Борецького та Андрія Содомори. Львів: Світ, 2007. 264 с.
6. Українська поезія XVII століття (перша половина). Антологія. Київ: Радянський письменник, 1988. 360 с.

REFERENCES

1. Velychkovskiy I. (2004) Povne zibrannia tvoriv. Dzyhar tsilyi i dzyharyk. [Complete Collection of Works. Dzyhar Whole and Half-Dzyharyk]. Dnipro. [in Ukrainian].
2. Viion F. (1973) Velykyi testament ta inshi poezii [The Great Testament and Other Poems]. Dnipro. [In Ukrainian].
3. Mehela I. P., Levko O. V. (2006) Davnioghretska klasychna lirika. Antolohiia [Ancient Greek Classical Lyrics. Anthology]. Aristei. [In Ukrainian]
4. Mykytas V. L. (1988) Ukrainska literatura XIV–XVI st. [Ukrainian Literature of Centuries]. Nukova Dumka, 5-30. [In Ukrainian].
5. Poeziia vahantiv. (2007) Pereklad Myrona Boretskoho ta Andriia Sodomory [Poetry of Vagants. Translated by Myron Boretskyi and Andrii Sodomora]. Svit. [In Ukrainian].
6. Ukrainska poeziia XVII stolittia (persha polovyna). (1988) Antolohiia [Poetry of the XVII century (first half). Anthology]. Radianskyi pismennyi. [In Ukrainian].

УДК 81'42

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-27>**Світлана НІКІФОРОВА,**

orcid.org/0000-0002-5471-6835

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

(Харків, Україна) nikiforovasvetlana719@gmail.com

ПЕРСОНАЛЬНА ОПОВІДЬ У РОМАНІ В. К. ВИННИЧЕНКА «СОНЯЧНА МАШИНА»

У статті висвітлюються особливості вживання невластне прямого мовлення в романі В. К. Винниченка «Сонячна машина», що свідчить про використання у ньому елементів персонального наратора. Невластне пряме мовлення розглядається як основна форма суб'єктивізації у романі, як стилістичний прийом відтворення внутрішнього мовлення персонажів. Увагу зосереджено на описові системи засобів вираження невластне прямого мовлення, на з'ясуванні його стилістичної ролі, його функцій у винниченківському романі. Визначено, що невластне пряме мовлення у «Сонячній машині» застосовується для зображення художнього світу через сприйняття персонажу, для передачі його почуттів та думок, його внутрішнього мовлення – найчастіше його внутрішньої розмови з самим собою. НПМ не лише сприяє переключенню оповіді в суб'єкту сферу персонажа, а й є мовним прийомом, що створює важливий смисловий і стилістичний ефект.

Мета статті – встановити семантико-стилістичну своєрідність персональної оповіді в романі «Сонячна машина» і розкрити особливості використання невластне прямого мовлення у романі В. К. Винниченка «Сонячна машина».

Невластне пряме мовлення визначається у даному дослідженні як стилістичний прийом відтворення внутрішнього мовлення, у площині якого відображена проєкція позицій автора – оповідача – персонажа. Уведення невластне прямого мовлення в авторський монолог надає оповіді яскраво вираженого емоційно-експресивного забарвлення, створює компресію інформації, дійсність відтворюється в різноманітних суб'єктивних відбитках.

Зроблено висновок про те, що у романі «Сонячна машина» широко використовується принцип внесення «чужих» слів і висловлювань у дискурс наратора, що експресивно й стилістично урізноманітнює його, додає йому глибини змістової перспективи. Органічно включаючись в авторську оповідь, НПМ сприяє виявленню сутності характеру, показу внутрішнього світу героїв, їхнього емоційного стану, їхніх міркувань, створенню персональної оповіді.

Ключові слова: персональна оповідь, невластне пряме мовлення, «чужа» мова, суб'єктивізація оповіді.

Svitlana NIKIFOROVA,

orcid.org/0000-0002-5471-6835

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation

Beketov National University of Urban Economy

(Kharkiv, Ukraine) nikiforovasvetlana719@gmail.com

PERSONAL NARRATIVE IN THE NOVEL BY V. K. VYNNYCHENKO “SOLAR MACHINE”

The article deals with the peculiarities of using free indirect speech in V. K. Vynnychenko's novel “Solar Machine”, which testifies to the use of elements of personal narrator in it. The article considers free indirect speech as the main form of subjectivisation in the novel, as a stylistic technique of reproducing the internal speech of the characters. The attention is focused on the description of the system of free indirect speech expression means, on clarifying its stylistic role and functions in Vynnychenko's novel. It is determined that free indirect speech in “Solar Machine” is used to depict the artistic world through the perception of the character; to convey his feelings and thoughts, his inner speech – most often his inner conversation with himself. Free indirect speech not only helps to switch the narrative to the subjective sphere of the character, but is also a linguistic technique that creates an important semantic and stylistic effect.

The purpose of the article is to establish the semantic and stylistic originality of the personal narrative in the novel “Solar Machine” and to reveal the peculiarities of the use of free indirect speech in V. K. Vynnychenko's novel “Solar Machine”.

In this study, free indirect speech is considered as a stylistic technique of reproducing internal speech, which reflects the projection of the author – narrator – character positions. The introduction of free indirect speech into the author's

monologue gives the narrative a pronounced emotional and expressive colouring, creates information compression, and reality is reproduced in various subjective reflections.

It is concluded that in the novel "Solar Machine" the principle of introducing "other people's" words and statements into the narrator's discourse is widely used, which expressively and stylistically diversifies it, adds depth to the semantic perspective. Being organically incorporated into the author's narrative, free indirect speech helps to reveal the essence of the character, show the inner world of the characters, their emotional state, their reasoning, and create a personal narrative.

Key words: *personal narrative, free indirect speech, «foreign» speech, subjectivisation of narrative.*

Постановка проблеми. Мова роману В. К. Винниченка «Сонячна машина» досліджена, на наш погляд, мало, зокрема недостатньо вивчено співвідношення авторського і «чужого» слова. Винниченко у своєму романі широко використовує принцип зближення і змішення дискурсу наратора зі сферами мовної свідомості персонажів, з «чужою» мовою. Цей принцип внесення чужих слів і висловлювань в оповідний дискурс експресивно й стилістично урізноманітнює його.

У романі «Сонячна машина» наратор, що виступає у формі 3-ї особи однини, знаходиться поза світом оповіді, але час від часу виявляє свою участь у відтворенні дійсності, коментуючи, спростовуючи та викриваючи показання персонажів. Іноді його влада та знання здаються необмеженими. Але він може звужувати своє поле зору до поля зору персонажа, дивитись на світ його очима – з просторової точки зору або занурюючись у його свідомість (про що сигналізує поява елементів невластне прямого мовлення (далі – НПМ)). Як тільки у творі з'являється невластне пряме мовлення, що тією чи іншою мірою відтворює процес мислення персонажа та мінімізує часову дистанцію між наратором та персонажем, – можна говорити про використання у ньому елементів персонального наратора.

Аналіз досліджень. Зауважимо, що невластне пряме мовлення досліджувалося головним чином як явище стилістичне (у західноєвропейській лінгвістиці – Ш. Баллі, К. Фосслер, Л. Лерх; в україністиці – Л. Булаховський, пізніше – В. Ващенко). Сучасна лінгвістика розширює аспекти вивчення цього явища: невластне пряме мовлення розглядається як лінгвопрагматична категорія, як об'єкт комплексного характеру – лінгвістики тексту, функціонально-комунікативного синтаксису, граматичної семантики, лінгвістики наративу.

Науковці як найбільш вагомим, вирізняють синтаксичні особливості НПМ. На думку дослідників (К. Я. Кусько., О. А. Сенічева, Г. М. Чумаков, О. Ягода та ін.), синтаксична особливість невластне прямого мовлення далі вимагає глибших досліджень. Серед численних думок, висловлених науковцями щодо цієї проблеми, найбільш усталеною є позиція К. Я. Кусько, яка вважає,

що «констатувати наявність НПМ, виходячи з її певних синтаксичних властивостей, не тільки можна, а й важливо для розуміння її стилістичної дієвості» (Кусько, 1985: 132).

У своєму дослідженні невластне пряме мовлення розглядаємо як стилістичний прийом відтворення внутрішнього мовлення, у площині якого відображена проекція позицій автора – оповідача – персонажа. Уведення невластне прямого мовлення в авторський монолог надає оповіді яскраво вираженого емоційно-експресивного забарвлення, створює компресію інформації, дійсність відтворюється в різноманітних суб'єктних відбитках.

Мета статті – встановити семантико-стилістичну своєрідність персональної оповіді в романі «Сонячна машина» і розкрити особливості використання невластне прямого мовлення у романі В. К. Винниченка «Сонячна машина».

Виклад основного матеріалу. Персональна оповідь виникає у художньому творі тоді, коли оповідач, за словами Гулака А. Т., «ніби йде зі сцени, передаючи свої функції персонажеві (персонажам), а провідним є свідомість персонажа, що оформлюється, як правило, невластне прямим мовленням» (Гулак, 2019: 13–14). В умовах персональної оповіді оповідач дивиться на довколишній світ очима героя в плані просторової характеристики, він проникає у психологію останнього, орієнтуючись на його мову. Зауважимо, що в такому разі персональна оповідь нерозривно пов'язана з невластне прямим мовленням, яке репрезентує особливості мовлення і мислення персонажа.

НПМ являє собою одну з найважливіших композиційно-мовленнєвих єдностей, з яких складається і на які розпадається літературно-художній текст. Це є свого роду стилістичним показником драматичної солідарності оповідача з персонажами. Драматичною, оскільки внутрішньо суперечливою. З одного боку, оповідач нав'язує персонажу свою точку зору, зафіксовану в граматичних формах оповіді, з іншого боку – він сам фактично визначається через точку зору персонажа, прилаштовуючи свій монолог до його монологу. Він ніби розташовується у світі зображуваного персонажа, розділяючи з ним його сумніви, переживання,

його незнання або напівзнання. Оповідна ситуація в цьому разі занурена в зображувальний світ, і дистанція, що розділяє дві ці площини (сфери) твору, природним чином зводиться до нуля.

Ось, наприклад, зображення звернення вченого Рудольфа Штора до людства:

Доктор Рудольф цю частину свого маєтку оглядає з жалем і досадою. Чекайте, чекайте, ви, нещасні самогубці!

Перед магазином Крумпеля, як звичайно, величезна юрба. <...> І дама, і вся юрба настроюють на свої очі чудного чоловіка, і по їхніх обличчях, з яких ще не зійшли чари вітрини, починає грати непевна посмішка: божевільний чи п'яненський?

Доктора Рудольфа страшенно смішить цей усміх. Ах ви, бідолахи, ах ви, замацапурені малесенькі дикуни, що з виглядом вищості сміються з людини, яка не вірить у колосальну, містичну вартість металевого гудзика від штанив солдата.

– Панове! Я вас дуже прошу запам'ятати собі: незабаром кожний із вас зможе мати собі скільки схоче оцих «дорогоцінностей». Чуєте? Але попереджаю: вартість їх буде така сама, як отого скла з вікна, розбитого на шматочки. Будьте здорові, мої панове, і хай вам буде добре без камінчиків і гудзиків од штанив! (Винниченко, 2005: 572–573)

НПМ виступає в цьому фрагменті як форма внутрішнього діалогу – розмови персонажа з людьми, яких він бачить на вулицях міста, що переходить у пряму мову, звернену до них же. Таким чином, пряме і невласне пряме мовлення персонажа взаємодіють, розвиваючи в стилістично близьких, але не ідентичних формах одну й ту саму тему – утопічну ідею інженера Рудольфа Штора про щастя та визволення всіх людей на землі.

На точку зору персонажа вказують: зміна способу дієслів (дійсного *оглядає* на наказовий *чекайте*), зміна модальності (введення окличного речення *Чекайте, чекайте, ви, нещасні самогубці!*); повтори дієслова наказового способу *чекайте* та особового займенника *ви* у якості звертання, до того ж, повторення само по собі додає дискурсові емоційно-схвильованого характеру, віддзеркалюючи тим самим внутрішній стан персонажа. Виділяє НПМ і лексична імітація стилю мовлення героя (порівн.: *вартість металевого гудзика від штанив солдата* (НПМ) та *і хай вам буде добре без камінчиків і гудзиків од штанив!* (пряма мова персонажа), вигук *ах*, що уживається для вираження незадоволення, обурення або досади, характерний для розмовного стилю, а також вживання розмовних конструкцій (*бідо-*

лахи, замацапурені малесенькі дикуни), що містять у собі суб'єктивну експресію).

За допомогою НПМ передаються думки героїв, особливості їхнього психологічного стану тощо. НПМ не лише сприяє переключенню оповіді в суб'єктну сферу персонажа, а й є мовним прийомом, що створює важливий смисловий і стилістичний ефект.

«Чуже» слово, проникаючи в оповідну тканину, розкриває в усій безпосередності і дійсній цінності розмірковування персонажів, їхні плани й прагнення:

Граф Адольф Елленберг у чудесному настрої. На столі лежить власноручний лист пана президента до депутата Рінкеля. лист, який одчинить двері до всіх таємних закутків підлої й грізної банди, який верне коронку, який поставить на реальний ґрунт викохану графом Адольфом комбінацію з принцесою, який розгорне для графа такі перспективи, від яких можна міценько потерти руки.

Чудесний ранок! Такий сонячний, прозороблакітний, невинно радісний. Яка година? За чверть десята. Зараз має бути депутат Рінкель. Розумна й хитра бестія. Але на всякий розум і хитрість знаходиться ще розумніша хитрість. Ти хочеш листа від самого Мертенса? Будь ласка. Але чи ти дістанеш п'ять процентів, то це ще невеличке питання.

Граф Адольф фон Елленберг іще раз велить своєму секретареві наказати охороні негайно пропустити депутата Рінкеля, потім телефонує в палац Мертенса, потім до свого «затишку» (чогось Зізі була вчора кисленька) – і весь час поглядає на годинник. У пів на одинадцять на нього вже чекає пан президент із донесенням. (Винниченко, 2005: 543)

Тут кут зору оповідача звужується до кута зору героя, відповідно оповідь суб'єктивується, у неї вводяться мовленнєві форми персонажа. Як засіб, що виділяє НПМ, тут виступає: коливання часового плану (поява форм майбутнього часу дієслів *одчинить, верне, поставить, розгорне* на тлі теперішнього *лежить* сигналізує про зміщення оповіді у сферу мовлення героя, відображаючи рух думок персонажа); зміна модальності (введення питальних речень: *Яка година?, Ти хочеш листа від самого Мертенса?* і окличної конструкції: *Чудесний ранок!*, що свідчать про експресивне сприйняття подій); чітка співвіднесеність форми 3-ї особи особистого займенника до персонажа як до особи, що говорить (*на нього*); прислівник часу *зараз*, що перемикає розповідь у часовий план героя; займенники *свій, такий, який* (у

різних формах), що підкреслюють суб'єктивну експресію, багаторазовий анафоричний повтор займенника який у синтаксичних конструкціях: **який** одчинить двері до всіх тасмних закутків підлої й грізної банди, **який** верне коронку, **який** поставить на реальний ґрунт викохану графом Адольфом комбінацію з принцесою, **який** розгорне для графа такі перспективи, від **яких** можна міценько потерти руки, що є ефективним інструментом емоційно-сміслової домінанти тексту і слугує для увиразнення комунікативного повідомлення і поглиблення впливу на читача. НМП, наділяючись формою питальних або окличних речень, максимально наближається до відкритого прямого мовлення персонажа, виступаючи одним із засобів побудови розмови персонажа із самим собою (порівн.: *Яка година? За чверть десята; Ти хочеш листа від самого Мертенса? Будь ласка. Але чи ти дістанеш п'ять процентів, то це ще невеличке питання*).

Про переключення оповіді в суб'єктну сферу персонажа свідчить також лексична імітація мови героя. Невласне пряме мовлення графа Еленберга насичено оціночними епітетами: *підла й грізна банда; викохана графом Адольфом комбінація; чудесний, сонячний, прозора-блакитний, невинно радісний ранок; розумна й хитра bestія; ще розумніша хитрість; кисленька Зізі; невеличке питання*, а також розмовними конструкціями: *міценько потерти руки; хитра bestія; до свого «затишку» з коментарем-поясненням причини дзвінка, узятим у дужки (чогось Зізі була вчора кисленька)*. Для НПМ характерна насиченість розмовними конструкціями, включення в авторську оповідь елементів мовлення героїв надає авторському мовленню загалом інтонації розмовності, наближаючи його тим самим до зображувального світу.

Усі розглянуті засоби переводять оповідь у план персонажа, передають зміст і експресію його внутрішнього мовлення.

Найхарактерніший тип невластне прямого мовлення – форма питальних та вигуків речень, що виділяються в емоційному та інтонаційному плані на тлі авторської розповіді, напр.:

Докторові Рудольфові хочеться вибігти і з жахом закричати на всю планету, стьобати її, плювати в неї, гризти її зубами.

О ні! Батога вам треба? Страху? Добре. Буде вам батіг! Буде страх!

Але який? Холод? Вони, як птиці, на зиму переходитимуть у теплі краї. Нудьга? Вони розважатимуться коханням, облизуванням дітей і здобуванням трави. І будуть щасливі.

Доктор Рудольф стомлено сідає в фотель і спирає голову на руки (Винниченко, 2005: 609).

Експресивного забарвлення авторської оповіді надають уключені в невластне пряме мовлення питальні речення, природною сферою функціонування яких є діалог. Але ситуація внутрішнього мовлення присутності співрозмовника не передбачає: тут питання органічно влітаються в монолог, у роздуми героя та самі виступають як роздуми, що мають питальну форму. Перше питання безпосередньо містить запит, а наступні є пошуками відповіді, її варіантами. А далі сам герой дає остаточну відповідь. Хоч відповіді може і не бути: відсутність однозначної відповіді в цьому разі зумовлена, на нашу думку, особливостями функціонування питальних речень у внутрішньому мовленні: вони репрезентують розгортання роздумів героя.

Виокремлює НПМ і лексична імітація стилю мови героя, і своєрідна інтонація схвильованого, переривчастого міркування, що об'єднує НПМ в інтонаційну єдність. Тут цілі фрагменти мови героя впроваджуються у дискурс оповідача у незмінному вигляді. Оповідач, по суті, сходиться зі сцени, егоцентричними елементами заволодіває персонаж. Формується дискурс, де панує свідомість персонажа.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що у романі В. К. Винниченка «Сонячна машина» широко використовується принцип внесення «чужих» слів і висловлювань у дискурс наратора, що експресивно й стилістично урізноманітнює його, додає йому глибини змістової перспективи. Органічно включаючись в авторську оповідь, НПМ сприяє виявленню сутності характеру, показу внутрішнього світу героїв, їхнього емоційного стану, їхніх міркувань, створенню персональної оповіді.

У перспективі плануємо проектувати постулати здійсненого аналізу на інші твори досліджуваного автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. І.А. Бехта. Невласне-пряма мова як засіб психологізації художнього зображення в малій епічній прозі. *Іноземна філологія*, 1997. Вип.110. Львів, 1997.
2. Вавринюк Т. І. Невласне пряма мова в новелах М. Коцюбинського. *Філологічні студії*. Вип.11. 2014. С. 157–164.
3. Винниченко В.К. Оповідання. Повість. Романи. К. : Грамота, 2005. 928 с.
4. Гулак А.Т. Стилістичний аналіз художнього тексту: навчальний посібник. Харків : Вид-ць Іванченко І.С., 2019. 258 с.

5. Жовнірук З.Л. Форми репродукції чужої мови як засіб характеристики персонажів повісті К. Вольф «Розколоте небо». *Іноземна філологія*: Вип. 63. Львів : Вища школа, 1981. С. 75–83.
6. Кусько К.Я. Семантичні особливості сурядних і підрядних зв'язків у структурі невласне-прямої мови. *Іноземна філологія*: Вип. 78. Львів : Вища школа, 1985. С. 48–53.
7. Нікіфорова С.М. Діалектика позицій оповідача у романі В.К. Винниченка «Сонячна машина». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомя]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 62. Том 2. 352 с. С. 141–147.
8. Сенічева О. А. Засоби вираження внутрішнього мовлення в художньому тексті: дис.кандидата філол.наук: 12.02.15. Донецьк, 2005. 198 с.
9. Хайдер Є. М. Невласне-пряма мова як ідіостильова текстотворча стратегія Г. Гессе в світлі транслатології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Випуск 55. С. 269–272.*
10. Чужа мова в поезії та прозі Шевченка. *Шевченківська енциклопедія*: Т. 6 : Т–Я : у 6 т. / Гол. ред. М. Г. Жулинський. Київ : Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2015. С. 807–813.
11. Ягода О. В. Невласне-пряма мова Г. Манна у перекладі. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/novitfilolog/11/128.pdf>

REFERENCES

1. Bekhta I.A. (1997) Nevlasne-priama mova iak zasib psykholizatsii khudozhnioho zobrazhennia v malii epichnii prozi. [Free indirect speech as a means of psychologisation of artistic image in small epic prose] *Inozemna filologia. Foreign Philology*, 110. Lviv. [in Ukrainian].
2. Vavryniuk T. I. (2014) Nevlasne-priama mova u novelakh M. Kotsiubynskoho. [Free indirect speech in the novels of M. Kotsiubynskyi] *Filologichni studii. – Philological studies*, 11. Pp. 157–164. [in Ukrainian].
3. Vynnychenko, V. (2005) *Vybrani tvory: Opovidannia. Povist. Romany* [Selected works: Stories. The tale. Novels]. K. : Gramota, 928 p. [in Ukrainian].
4. Gulak A.T. (2019) *Stylistychnyi analiz khudozhnioho textu. [Stylistic analysis of a literary text]: a textbook. Kharkiv : Ivanchenko I.S., 258 p. [in Ukrainian].*
5. Zhovniрук Z.L. (1981) *Formy reproduksii chuzoyi movy iak zasib kharakterystyky personazhiv povisti K. Volf “Rozkolote nebo”*. [Forms of reproduction of a foreign language as a means of characterising the characters of K. Wolf’s novel “The Split Sky”] *Inozemna filologia. – Foreign Philology*, 63. Lviv : Vyshcha Shkola, Pp. 75–83. [in Ukrainian].
6. Kusko K.Ya. (1985) *Semantychni osoblyvosti suriadnykh i pidriadnykh zviazkiv u strukturi nevasne-priamoi movy. [Semantic features of conjunctive and subordinating relations in the structure of free indirect speech] Inozemna filologia. – Foreign Philology*, 78. Lviv: Vyssha Shkola. Pp. 48–53. [in Ukrainian].
7. Nikiforova S.M. (2023) *Dialektyka pozytsii opovidacha u romani V.K. Vynnychenko “Soniachna mashyna”*. [Dialectic of narrator’s positions in V.K. Vynnychenko’s novel “Solar mashine”] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drogobyt'skoho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu imeni I. Franka. – Topical Issues of Humanities: Interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Drohobych: Helvetica Publishing House, 62. Volume 2. 352 p. Pp. 141–147. [in Ukrainian].*
8. Senicheva O. A. (2005) *Zasoby vyrazhennia vnutrishnioho movlennia v hudozhniomu texti. [Means of expressing internal speech in a literary text]: Candidate of Philology degree: 12.02.15. Donetsk. 198 p. [in Ukrainian].*
9. Haider Ye. M. *Nevlasne-priama mova yak idiostyliova textotvorcha strahetia G. Hesse v svitli translalohii. [Free Indirect Speech as an Idiomatic Textual Strategy of Hesse in the Light of Translatology] Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiya”. Seria “Filolohichna”. Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series “Philological”, 55. Pp. 269–272. [in Ukrainian].*
10. *Chuzha mova v poezii ta prozi Shevchenka [A foreign language in Shevchenko’s poetry and prose] Shevchenkivska entsyklopedia. – Shevchenko Encyclopedia: Vol. 6: T–Z: in 6 vols. Kyiv: Taras Shevchenko Institute of Literature, 2015. Pp. 807–813. [in Ukrainian].*
11. Yahoda O. V. *Nevlasne-priama mova G. Manna u perekhladi [Mann’s free indirect speech in translation] URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/novitfilolog/11/128.pdf> [in Ukrainian].*

Катерина ОЛЕКСАНДРЕНКО,

orcid.org/0000-0001-9735-3715

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри іноземних мов

Хмельницького національного університету

(Хмельницький, Україна) oleksandrenkok@gmail.com

Людмила ЛУК'ЯНИК,

orcid.org/0000-0003-3432-1614

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії і методик початкової освіти

Рівненського державного гуманітарного університету

(Рівне, Україна) lukjanuk.l@gmail.com

Дмитро БОКЛАХ,

orcid.org/0000-0002-0691-7034

викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

(Київ, Україна) boklah@snu.edu.ua

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

У статті досліджено психолінгвістичні аспекти інтерференції між українською та англійською мовами в учнів різних вікових категорій, визначено типи інтерференції. Інтерференція може впливати на різні аспекти мовлення, включаючи семантику, синтаксис, фонетику та прагматику. За результатами аналізу попередніх досліджень, виявлено, що діти стикаються з різними викликами та проблемами під час навчання двох мов одночасно. Вплив мовних систем на взаємодію між українською та англійською мовами є суттєвим, оскільки різні особливості цих мов можуть спричиняти плутанину та неправильне використання структур. Наприклад, семантична інтерференція може призводити до неправильного розуміння та вживання слів та виразів, а фонетична інтерференція може впливати на вимову звуків у двох мовах. Прагматична і соціолінгвістична інтерференція може призводити до непорозуміння та неправильної взаємодії з оточуючими людьми. Мовні навички індивіда мають важливе значення у процесі інтерференції. Діти, які тільки починають вивчати дві мови, можуть мати обмежені мовні навички, що ускладнює їхню здатність розрізняти та правильно використовувати структури обох мов. Проаналізовано інші психолінгвістичні чинники, які можуть ускладнювати процес мовного розвитку школярів та впливати на їхню комунікативну компетентність (мовне середовище, рівень володіння мовами, схожість мов, вік дитини, уроки та методи навчання, культурні фактори). Розуміння цих викликів дозволяє вчителям пристосувати свої підходи до навчання, використовуючи ефективні методи, щоб підтримувати та розвивати мовні навички учнів у багатомовному середовищі. Мінімізувати негативні наслідки інтерференції під час навчання учнів різних вікових категорій дозволяє використання методів та стратегій, які стимулюють активну практику та розвиток мовних навичок, зокрема метод мовного занурення, контрастивний аналіз та використання мультимедіа. Використання цих методів та стратегій у навчанні учнів молодшого, середнього та старшого шкільного віку сприятиме більш ефективному мовному розвитку дітей та допоможе успішно засвоїти іноземну мову, мінімізуючи негативні наслідки інтерференції.

Ключові слова: міжмовна інтерференція, психолінгвістичні чинники, комунікативна особистість, мовні навички, мовленнєва діяльність.

Kateryna OLEKSANDRENKO,

orcid.org/0000-0001-9735-3715

Doctor in Psychology, Professor;

Professor at the Foreign Languages Department

Khmelnytskyi National University

(Khmelnytskyi, Ukraine) oleksandrenkok@gmail.com

Liudmyla LUKIANYK,

orcid.org/0000-0003-3432-1614

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education

Rivne State Humanities University

(Rivne, Ukraine) lukjanyk.l@gmail.com

Dmytro BOKLAKH,

orcid.org/0000-0002-0691-7034

Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

(Kyiv, Ukraine) boklah@snu.edu.ua

PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGE INTERFERENCE

The article investigates the psycholinguistic aspects of interference between Ukrainian and English in students of different age categories and identifies the types of interference. Interference can affect various aspects of speech, including semantics, syntax, phonetics and pragmatics. Based on the analysis of previous studies, it was found that children face different challenges and problems when learning two languages simultaneously. The influence of language systems on the interaction between Ukrainian and English is significant, as different features of these languages can cause confusion and misuse of structures. For example, semantic interference can lead to misunderstanding and misuse of words and expressions, and phonetic interference can affect the pronunciation of sounds in the two languages. Pragmatic and sociolinguistic interference can lead to misunderstandings and inappropriate interaction with others. An individual's language skills are important in the process of interference. Children who are just beginning to learn two languages may have limited language skills, which hampers their ability to distinguish and use the structures of both languages correctly. Other psycholinguistic factors that can complicate the process of language development of schoolchildren and affect their communicative competence (language environment, language proficiency, language similarity, child's age, lessons and teaching methods, cultural factors) are analyzed. Understanding these challenges allows teachers to adapt their teaching approaches using effective methods to support and develop students' language skills in a multilingual environment. Minimizing the negative effects of interference on the learning of students of different ages can be achieved by using methods and strategies that stimulate active practice and development of language skills, such as language immersion, contrastive analysis, and multimedia. The use of these methods and strategies in teaching primary, middle and high school students will contribute to more effective language development of children and help them successfully learn a foreign language, minimizing the negative effects of interference.

Key words: *interlanguage interference, psycholinguistic factors, communicative personality, language skills, speech activity.*

Постановка проблеми. В Україні дедалі ширшого поширення поруч з українською набуває англійська мова, адже значення міжкультурної комунікації у сучасному світі зростає. Вивчення іноземної мови, зокрема англійської, стає необхідністю для спілкування та реалізації особистих та професійних цілей. Проте, українська мова має свої особливості, які можуть впливати на процес навчання та використання іноземної мови. Дослідження інтерференції дає можливість краще зрозуміти цей вплив та знайти шляхи його мінімізації. Вивчення та розуміння цих викликів допоможе вчителям розробити ефективні методи

навчання, щоб забезпечити оптимальний мовний розвиток учнів відповідно до їх вікової категорії. Це також сприятиме розвитку комунікативної та міжкультурної компетентності учнів, що є важливим аспектом для їх подальшого особистісного становлення. Тож, дослідження психолінгвістичних аспектів інтерференції української та англійської мов є необхідним і актуальним, особливо у контексті шкільної освіти.

Аналіз досліджень. Вивчення процесу мовної інтерференції є багатоаспектним. Так, дослідження Н. Глушковацької, Ю. Кіщенко, О. Семенової та ін. показують, що рівень білінгвізму

учнів має велике значення для інтерференції між українською та англійською мовами. Учні з високим рівнем білінгвізму зазвичай мають менше проблем з інтерференцією, оскільки вони виявляють більшу свідомість та контроль над мовними структурами. Праці Л. Кардаш, В. Колкунової, О. Пономаренко та ін. підтверджують, що вік впливає на рівень інтерференції між мовами. Діти молодшого та середнього шкільного віку частіше зазнають інтерференції через більшу схильність до перенесення граматичних правил та слів з однієї мови на іншу. Діти старшого шкільного віку бажання виділятися, бути модними, тож часто вдаються до інтерференції зумисно (наприклад, лексичної). Також, дослідження підтверджують, що контекст та спосіб навчання мають значний вплив на ступінь інтерференції. Наприклад, наявність чітких правил і пояснень, які розрізняють мовні структури, може допомогти учням уникати інтерференції. О. Валігура, С. Скрильник, Л. Чайка та ін. виявили, що інтерференція між українською та англійською мовами може бути більш помітною на певних мовних рівнях, таких як фонетика, лексика та граматики. Наприклад, деякі звуки або слова можуть бути важкими для учнів через різницю у звуковій системі та значеннях між мовами. Деякі дослідники, зокрема М. Джусупов, О. Семенова та ін., звертають увагу на вплив соціокультурного середовища на рівень міжмовної інтерференції. Контакт з обома мовами в різних сферах життя (сім'я, школа, медіа тощо) може сприяти або ускладнювати інтерференцію.

Мета статті – проаналізувати психолінгвістичні виклики, з якими стикаються учні молодшої, середньої та старшої школи під час вивчення української та англійської мов з урахуванням впливу білінгвізму, віку, соціокультурного середовища та навчального контексту на ступінь міжмовної інтерференції.

Виклад основного матеріалу. Психолінгвістика є галуззю прикладної лінгвістики, яка вивчає взаємозв'язок між мовою та психологією. Вона досліджує, як люди сприймають, розуміють та продукують мову, а також як мова впливає на пізнавальні та психологічні процеси. У психолінгвістиці розглядаються різні аспекти мовленнєвої діяльності, такі як фонетика, морфологія, синтаксис, семантика та просодія. Одним з основних понять психолінгвістики є мовна компетенція, яка описує знання, які має мовна особистість про мову, включаючи граматичні правила, лексичний запас та мовні структури. Інший важливий термін – мовленнєва діяльність, що означає процес використання цих знань для створення та продукування мовлення.

Принципи психолінгвістики базуються на розумінні того, що мовленнєва діяльність є складним когнітивним процесом, взаємодія з яким відбувається на рівні мовних і психологічних систем. Один із принципів – принцип рекурсивності, вказує на те, що мова має властивість генерувати безліч складних речень за допомогою обмеженого набору граматичних правил. Інший принцип – принцип універсальності, стверджує, що люди мають спільні ментальні здібності, які дозволяють їм навчитися мові незалежно від конкретного мовного середовища. Цей принцип підтримує ідею про існування універсальних глибинних структур, що лежать в основі всіх мов. Принцип спільного активного модулю вказує на те, що мовленнєва діяльність і психологічні процеси взаємодіють на рівні мовних і психологічних систем. Мовлення включає не тільки механічну передачу слів, але й активну обробку та інтерпретацію інформації в мозку. Цей принцип визнає важливість психологічних факторів у мовленнєвих процесах та роль мови в пізнавальних та когнітивних процесах людини. Принцип динамічної взаємодії вказує на те, що мовлення та мовні знання є динамічними та змінюються відповідно до контексту та ситуації. Мова не є статичним конструктом, але вона постійно пристосовується до нових ситуацій та потреб комунікантів. Цей принцип вказує на гнучкість та адаптивність мовлення як особистісного та соціального явища.

Психолінгвістика також досліджує феномен інтерференції, який виникає при використанні білінгвальними особами двох або більше мов. «Інтерференція – взаємне проникнення в мовлення білінгвів елементів різних рівнів двох мов, якими він володіє, що сприймається як іншомовний акцент. Інтерференція є відхиленням від стандартів рідної мови, мовленнєвою помилкою. Інтерференція може охоплювати всі рівні мови, однак особливо послідовно виявляється у фонетиці у вигляді ідеофонії. Інтерференція може виникати при засвоєнні нерідної мови індивідом або за умови існування тривалих мовних контактів» (Кардаш, 2016: 281). Вона відображає вплив однієї мови на іншу та може мати різні форми і наслідки. Інтерференція визначається як вплив однієї мови на вироблення, розуміння та використання іншої мови у білінгвальних і мультилінгвальних осіб. «Мовна інтерференція є складовою мовного контакту, багатоскладовою системою взаємовпливу, взаємопроникнення та взаємодії мовних та мовленнєвих одиниць. Багатоплановість явища мовної інтерференції пояснюється її всеохоплюючою дією на всі мовні рівні у про-

цесі мовного контакту» (Семенова, 2021: 266). Вона виникає через накладання мовних систем та розбіжностей в граматиці, лексиці, вимові та стилістиці різних мов. Інтерференція може мати як позитивний, так і негативний вплив на мовлення та мовно-мовленнєві навички людини.

Дослідники систематизують інтерференцію за різними ознаками: «сферою функціонування (мовна, мовленнєва); кількістю охоплених мов (проста, складна); чинниками (психолінгвістична – свідомо та підсвідомо, соціолінгвістична – релігійна, політична та комунікативна); засобами комунікації (лінгвальна – фонетична, лексична, граматична та графічна, позалінгвальна – жестикуляційна, позова та мімічна)» (Єфименко, 2020: 53).

Існує кілька типів інтерференції, які можуть спостерігатися у білінгвальних середовищах (Тусик, 2014): 1) граматична інтерференція (виникає, коли граматичні правила однієї мови застосовуються до іншої мови. Наприклад, носій української мови, який вивчає англійську, може помилково використовувати українську структуру речення у своєму англійському мовленні); 2) лексична інтерференція (вплив лексичного складу однієї мови на використання слів та виразів в іншій мові. Наприклад, білінгвальна особистість може використовувати англіцизми, коли говорить українською, що може призвести до неправильного сприйняття або незрозумілості); 3) фонетична інтерференція (мовна особистість може використовувати фонетичні особливості однієї мови у вимові звуків чи акцентів іншої мови); 4) культурна інтерференція (вплив культурних норм і конвенцій однієї мови на використання мовленнєвих виразів та мовних звичаїв іншої мови. Наприклад, в українському мовленні можуть виникати культурно обумовлені вирази чи використання мовленнєвих стереотипів, які не є характерними для англійської мови).

Розглянемо деякі приклади взаємодії між українською та англійською мовами. Один з найпоширеніших випадків взаємодії це граматичний вплив. Наприклад, в українській мові існує родова граматична система, де іменники та прикметники можуть мати різні роди (чоловічий, жіночий, середній). При перекладі речень з української на англійську мову, де така родова система відсутня у дітей молодшого та середнього шкільного віку виникають труднощі. Наприклад, українське речення «Я побачив красиву кішку» може бути перекладене як “I saw a beautiful cat” або “I saw a beautiful cat (female)”. У цьому випадку, вплив граматичної системи української мови вимагає додаткових уточнень в англійському перекладі.

Лексичний вплив також може виникати при взаємодії української та англійської мов. Багато слів англійської мови вже стали частинкою українського лексикону, їх використовують у різних сферах, таких як технології, музика, мода тощо. Наприклад, слова «комп'ютер», «інтернет», «селфі», «тренди» є запозиченими з англійської мови. Це свідчить про взаємне проникнення лексичних систем та вплив мови на культурний контекст.

Крім того, звукова система також впливає на взаємодію між мовами. Наприклад, в англійській мові є звук [θ], який відсутній в українській мові. Це може призводити до проблем у вимові слів, що містять цей звук, особливо у дітей. Наприклад, слово “think” може бути вимовлене як “fink”, що у свою чергу впливає на розуміння та сприйняття мовлення. Вплив мовних систем на взаємодію між українською та англійською мовами показує, що білінгвальні діти стикаються з різними викликами під час навчання, сприйняття та використання мов. Розуміння цього впливу допомагає вдосконалювати методи навчання, адаптувати мовленнєві навички та підтримувати мовний розвиток у мультилінгвальних середовищах.

Мовні навички індивіда грають важливу роль у виникненні інтерференції між мовами. Особливо це помітно у мовленні дітей, які вивчають дві або більше мов одночасно або послідовно. Так, мовні навички включають здатність розуміти, використовувати та адаптувати мову до комунікативних потреб. У школярів, які вивчають українську та англійську мови, мовлення піддається впливу обох мовних систем. Це може призводити до виникнення інтерференції, коли елементи однієї мови проникають у мовлення іншої мови. Наприклад, учні, які знають як українську, так і англійську мови, можуть помилково використовувати граматичні правила однієї мови у мовленні іншої. Наприклад, вони можуть сказати: “I go to the школа». Тут відбувається інтерференція граматичної системи української мови, де вживається слово «школа», замість англійського слова “school”. Діти можуть використовувати слова англійської мови у своєму українському мовленні або навпаки. Наприклад, дитина може сказати: “Я люблю playing у дворі” замість «Я люблю грати у дворі». Мовні навички індивіда мають суттєвий вплив на виникнення інтерференції у мовленні. Розуміння цього аспекту допомагає вчителям та батькам зрозуміти, з якими мовними викликами стикаються учні початкової та середньої школи і як краще підтримувати їх мовний розвиток.

У прикладі «Я побачив великий dog» замість «Я побачив великого собаку» відбувається семан-

тична інтерференція, оскільки українська мова вимагає вживання родових форм прикметників, а англійська мова – вживання форми, відповідної до роду та числа іменника. Синтаксична інтерференція відображається у використанні синтаксичних структур однієї мови в мовленні іншої. Наприклад, українською мовою узвичаєне речення «Я люблю читати книги» може бути відтворене у мовленні дитини, яка вивчає англійську мову, як “I love reading books”. У цьому випадку відбувається синтаксична інтерференція, оскільки структура речення і переклад не відповідають синтаксичним нормам англійської мови.

Фонетична інтерференція виникає, коли дитина помилково використовує українські звуки у своєму англійському мовленні. Наприклад, звук [ж] у мовленні англійською: «jelly» замість “jelly”. Українськомовна дитина, яка вивчає англійську мову, може змінювати звук [ð] на [з] у слові “this”.

Прагматична інтерференція виникає, коли діти застосовують неприйнятні або незвичні для певної мови стратегії спілкування у своєму мовленні. Наприклад, дитина може використовувати занадто прямі або безпосередні способи висловлювання, що можуть викликати незручність або непорозуміння. У прикладі, коли українськомовна дитина, яка вивчає англійську, може сказати: «Дай мені це!» замість “Could you please pass it to me?” відбувається прагматична інтерференція, оскільки спосіб висловлювання української мови не відповідає нормам ввічливості англійської мови.

Соціолінгвістична інтерференція відображає вплив культурних чинників на спосіб вираження думок і ідей. Так, діти з різних культур можуть мати різні стереотипи про виразність або відкритість мовлення. Наприклад, дитина з англійського середовища може бути більш експресивною у своєму мовленні, тоді як дитина з українського середовища може бути більш стриманою та скромною. Вчені, які досліджують психолінгвістичні особливості міжмовної інтерференції стверджують, що «більшість членів двомовного соціуму не в змозі однаково володіти двома мовами, використовувати їх в будь-яких ситуаціях, з легкістю перемикаючись з однієї мови на іншу, не змішуючи при цьому системи різних мов. Будь-яка взаємодія мов означає, що в контакт і конфлікт входять два бачення світу» (Колкунова, 2017: 654).

Ці форми інтерференції можуть становити виклик для дітей молодшого та середнього шкільного віку, оскільки вони сприймають і використовують обидві мови у своєму повсякденному спілкуванні. Забезпечення відповідних навчальних методів та контекстів, які підтримують розуміння

та використання норм кожної мови, сприяє розвитку мовленнєвих навичок дітей і допомагає їм ефективно використовувати обидві мови та уникати негативного впливу інтерференції.

На рівень інтерференції української та англійської мов у дітей початкової та середньої школи можуть впливати різні психолінгвістичні чинники (Валігура, 2009), серед яких: 1) мовне середовище (якщо дитина знаходиться у середовищі, де переважає одна з мов (наприклад, українська), то ймовірність інтерференції з цієї мови в англійську буде вищою); 2) рівень володіння мовами (діти, які мають міцні мовні навички в обох мовах, можуть демонструвати меншу інтерференцію, порівняно з дітьми, які мають обмежені мовні навички); 3) схожість мов (подібність звуків, лексики, граматичних структур або культурних установок може призводити до помилкових асоціацій і неправильного перекладу з однієї мови на іншу); 4) вік дитини (молодші школярі можуть бути більш схильними до інтерференції, оскільки вони тільки починають вивчати іншу мову та ще не мають достатньої мовної впевненості); 5) уроки та методи навчання (якщо уроки зосереджені на свідомому порівнянні між мовами, акцентують увагу на мовних відмінностях та надають можливість практикувати обидві мови окремо, це може допомогти знизити рівень інтерференції); 6) культурні фактори (різні мовні традиції, норми спілкування, відмінності в мовних стереотипах та соціальних нормах, культурні відмінності в підходах до формального та неформального спілкування можуть впливати на спосіб використання мовних виразів у дітей).

Для мінімізації негативних наслідків інтерференції у навчанні дітей молодшого, середнього та старшого шкільного віку другої (англійської) мови пропонуємо використовувати різні методи та стратегії:

1. Мовне занурення та використання контексту. Метод мовного занурення є ефективним інструментом для навчання дітей другої мови. Він полягає в тому, щоб оточити учнів максимальною кількістю мовних ситуацій, де вони повинні спілкуватися та розуміти мову, яку вони вивчають. Звернення уваги на контекстуальні особливості кожної мови може допомогти дітям розуміти, коли і як використовувати певні мовні конструкції. Практика на реальних ситуаціях та рольові ігри допоможуть дітям засвоїти соціокультурні норми та правила вживання мови. Наведемо декілька конкретних прикладів:

а) Рольові ігри. Для учнів молодшого шкільного віку вчителі можуть організувати ігри, де

діти грають різні ролі та виконують завдання, використовуючи мову, яку вони вивчають. Наприклад, діти можуть бути покупцями і продавцями у вигаданому магазині та спілкуватися англійською мовою, замовляючи товари, розмовляючи про ціни тощо.

Учням середньої школи вчителі можуть запропонувати організувати «Театр мови» або «Мовний спектакль». Наприклад, вчитель може запропонувати учням створити сценку, в якій вони виступатимуть як персонажі з англійської літератури, імітуючи їхні діалоги та взаємодію. Учні можуть відтворити сценки з відомих казок чи романів, таких як “Alice in Wonderland” чи “Harry Potter”, або створити свої власні історії.

Учнів старшої школи можна поділити на пари чи невеликі групи та задати тему для імпровізації. Наприклад, учні можуть розігрувати сценку, де вони зустрічаються на вечірці та ведуть діалоги, обговорюючи свої захоплення, плани на майбутнє або поточні події. Це дає їм можливість відобразити реальні комунікативні ситуації, засвоїти нові вирази та використовувати їх у практичному контексті. Імпровізоване мовлення допомагає учням навчитися швидко реагувати та висловлювати свої думки англійською мовою без попередньої підготовки. Це розвиває спонтанність, творчість та впевненість у використанні англійської мови.

б) Мовні діалоги. Учні можуть брати участь у парних або групових діалогах, де вони вправляються у спілкуванні за допомогою другої мови. Це може бути обговорення теми, розповідь історій або презентація про щось цікаве. Важливо, щоб учні спілкувалися між собою та з вчителем англійською мовою і намагалися використовувати нові слова та граматичні структури.

в) Мовні ранки. Вчителі можуть проводити спеціальний «англійський ранок», де діти вітаються англійською мовою, розповідають про свої вихідні або діляться цікавими новинами. Це створює мовне середовище, де діти зіштовхуються з англійською мовою у неформальній атмосфері.

2. Контрастивний аналіз та використання мультимедіа. Порівняння структур та особливостей української та англійської мов допоможе дітям усвідомлювати відмінності та уникати помилок. Аналіз конкретних прикладів інтерференції, співставлення мовних правил та нюансів можуть підтримати більш глибоке розуміння кожної мови окремо. А використання відео, аудіозаписів, ігор та інтерактивних програм може допомогти дітям більш активно займатись мовним навчанням та відчувати мову як живий комунікативний засіб. Особливо вдалим є поєднання

цих двох методів, оскільки виконуючи інтерактивні вправи з використанням аудіо- чи відеофайлів діти більше звертають увагу на автентичність та природність мови.

Серед інтерактивні програм та додатків, які можуть бути корисними під час вивчення англійської мови учнями початкової та середньої школи варто виокремити “Reading Eggs” (допомагає вдосконалити навички читання та розвивати мовлення за допомогою ігрових завдань та вправ) та “Mathletics” (пропонує цікаві ігри та вправи для розвитку математичних навичок). Серед ресурсів з освітніми відео та мультфільмами виокремимо “BrainPOP” (серія коротких анімаційних відеороликів, які пояснюють різні поняття з різних предметів, включаючи математику, науку, історію тощо) та “National Geographic Kids” (відеоматеріали про природу, тварин, науку та культуру, розроблені спеціально для дітей). Цікавими для старшокласників будуть “Rosetta Stone” (фокусується на навчанні мови через імітацію реальних розмовних ситуацій та використання контексту) та “Quizlet” (онлайн-платформа, де учні можуть створювати власні набори карток зі словами, фразами та визначеннями, а також використовувати готові набори, створені іншими користувачами).

Мультимедіа сприяють активному залученню дітей до навчального процесу, стимулюють їхню увагу та зацікавленість, а також сприяють розвитку різних навичок та знань. На основі мультимедіа можна використовувати різні елементи методу контрастивного аналізу, наприклад – вправи на переклад, створення табличок, аналіз помилок, вивчення фразових дієслів та ідіом, завдання на порівняння лексики тощо.

3. Індивідуальний підхід та залучення родини. Кожна дитина має свої особливості та рівень володіння мовами. Враховуючи це, важливо використовувати індивідуальний підхід у навчанні, забезпечувати додаткову підтримку для дітей, які виявляють більші нахили до інтерференції, та пропонувати їм додаткову практику та вправи. Співпраця з батьками та залучення родинного оточення також корисні для мовного розвитку учнів. Важливо забезпечити батьків інформацією про особливості інтерференції та способи підтримки дитини в процесі навчання.

Висновки. Інтерференція української та англійської мов в учнів різних вікових категорій – важлива лінгвістична проблема. Інтерференція виникає через різницю в структурі та особливостях цих мов, а також через обмежені мовні навички дітей. Школярі стикаються з різними викликами у процесі вивчення двох мов одно-

часно, вони можуть змішувати структури мов, плутатися в значеннях слів та виразів, допускати помилки у вимові та інші мовні недоліки, що може призводити до неправильного розуміння, незрозумілого мовлення та зниження мовної впевненості. Негативні наслідки інтерференції можуть затримувати процес навчання іноземної мови та створювати перешкоди у спілкуванні. Використання методів мовного занурення, контрастивного аналізу та мультимедіа може допомогти учням почат-

кової та середньої школи засвоїти іноземну мову ефективніше та зменшити помилки, пов'язані з інтерференцією.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо вивчення впливу культурних чинників на інтерференцію. Дослідження в сфері соціолінгвістики можуть висвітлити, які аспекти культури впливають на мовлення дітей різних вікових категорій та які особливості культурного контексту можуть збільшувати рівень інтерференції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валігура О. Р. Систематизація ознак мовної інтерференції. *Нова філософія*. Запоріжжя: ЗНУ. 2009. № 36. С. 104–110.
2. Глушковецька Н. А., Мацюк О. О. Фонетична інтерференція як лінгвістична проблема. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. пр.* Хмельницький: ХНУ. 2019. Вип. 17. С. 53–56.
3. Джусупов М. Мовна інтерференція в результаті дволанцюгового негативного впливу. *Вісник РУДН. Сер. Теорія мови. Семіотика. Семантика*. 2015. С. 69–85.
4. Єфименко Т. М. Міжмовна інтерференція та шляхи її подолання. *Modern researches in philological sciences: Collective monograph*. Riga: Izdevniecība "Baltija Publishing". 2020. С. 51–67. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-37-2/4>
5. Кардаш Л. В. Різномасштабні дослідження мовної інтерференції. *Молодий вчений. Сер. Педагогічні науки*. 2016. Вип. № 2 (29). С. 280–283.
6. Кіщенко Ю. В. Вплив лінгвальних та екстралінгвальних чинників на формування фахівця з іноземних мов у сучасному мультикультурному просторі: звіт про науково-дослідну роботу. Івано-Франківськ. 2022. 57 с.
7. Колкунова В. В. Формування колокаційної компетенції студентів-філологів як подолання лексико-семантичної інтерференції в умовах українсько-англійського мовного контакту. *Наукові записки. Сер. Філологічні науки. Кропивницький: Видавець Лисенко В. Ф.* 2017. Вип. 153. С. 652–655.
8. Савченко А. Міжмовна інтерференція як проблема перекладу. *Актуальні проблеми сучасної іноземної філології: студ. наук. вісник*. Рівне: РДГУ. 2021. С. 33–37.
9. Семенова О., Христин Н. Полісемія як психолінгвістична передумова виникнення інтерференції у процесі вивчення англійської мови. *Психолінгвістика в сучасному світі*. 2021. № 16. С. 264–268. <https://doi.org/10.31470/2706-7904-2021-16-264-268>
10. Скрильник С. В. Інтерферентність як перекладознавча категорія. *Наукові записки "Studia in honorem"*. Сер. Філологічні науки (мовознавство). 2011. № 116. С. 346–349.
11. Пономаренко О. В. Мовна інтерференція як складова оволодіння іноземною мовою. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах*. 2023. С. 126–128.
12. Тусик Н. Особливості прояву явища міжмовної інтерференції в процесі вивчення іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3. С. 86–88.
13. Чайка Л. В. Загальнолінгвістичний потенціал проблем міжмовних паралелей. *Лінгвістика: зб. наук. пр.* 2008. № 2 (14). С. 293–301.

REFERENCES

1. Valihura, O. R. (2009). Systematyzatsiia oznak movnoi interferentsii. [Systematization of signs of language interference] *Nova filosofiiia – New philosophy*, 36, 104–110. [in Ukrainian].
2. Hlushkovetska, N. A., & Matsiuk, O. O. (2019). Fonetychna interferentsiia yak lnhvystychna problema. [Phonetic interference as a linguistic problem] *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva: zb. nauk. pr. – Actual Problems of Philology and Translation Studies: a collection of scientific papers*, 17, 53–56. [in Ukrainian].
3. Dzhusupov, M. (2015). Movna interferentsiia v rezultati dvolantsiuhovoho nehatyvnoho vplyvu. [Speech interference as a result of a two-chain negative impact] *Visnyk RUDN. Ser. Teoriia movy. Semiotyka. Semantyka – Vestnik RUDN. Theory of language. Semiotics. Semantics*, 69–85. [in Ukrainian].
4. Yefymenko, T. M. (2020). Mizhmovna interferentsiia ta shliakhy yii podolannia. [Interlingual interference and ways to overcome it] *Modern researches in philological sciences: Collective monograph*, 51–67. [in Ukrainian].
5. Kardash, L. V. (2016). Riznoaspektni doslidzhennia movnoi interferentsii. [Multidimensional studies of language interference.] *Molodyi vchenyi. Ser. Pedagogichni nauky – Young scientist. Pedagogical Sciences*, 2 (29), 280–283. [in Ukrainian].
6. Kishchenko, Yu. V. (2022). Vplyv lnhvalnykh ta ekstralnhvalnykh chynnykiv na formuvannia fakhivtsia z inozemnykh mov u suchasnomu multykulturnomu prostori: zvit pro naukovo-doslidnu robotu. [Influence of linguistic and extralinguistic factors on the formation of a foreign language specialist in the modern multicultural space: a report on research work], 57. [in Ukrainian].
7. Kolkunova, V. V. (2017). Formuvannia kolokatsiinoi kompetentsii studentiv-filolohiv yak podolannia leksyko-semantychnoi interferentsii v umovakh ukrainsko-anhliiskoho movnoho kontaktu. [Formation of collocational competence of

philology students as overcoming lexical and semantic interference in the conditions of Ukrainian-English language contact] *Naukovi zapysky. Filolohichni nauky – Scientific notes. Philological sciences*, 153, 652–655. [in Ukrainian].

8. Savchenko, A. (2021). Mizhmovna interferentsiia yak problema perekladu. [Interlanguage interference as a translation problem] *Aktualni problemy suchasnoi inozemnoi filolohii: stud. nauk. visnyk – Actual Problems of Modern Foreign Philology*, 33–37. [in Ukrainian].

9. Semenova, O., & Khrystych, N. (2021). Polisemiia yak psykholinhvistychna peredumova vynyknennia interferentsii u protsesi vyvchennia anhliiskoi movy. [Polysemy as a Psycholinguistic Precondition for the Emergence of Interference in the Process of Learning English] *Psykholinhvistyka v suchasnomu sviti – Psycholinguistics in a Modern World*, 16, 264–268. [in Ukrainian].

10. Skrylnyk, S. V. (2011). Interferentnist yak perekladoznavcha katehoriia. [Interference as a Translation Studies Category] *Naukovi zapysky “Studia in honorem”. Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Scientific notes “Studia in honorum”. Philological Sciences (Linguistics)*, 116, 346–349. [in Ukrainian].

11. Ponomarenko, O. V. (2023). Movna interferentsiia yak skladova ovolodinnia inozemnoiu movoiu. [Language interference as a component of foreign language acquisition] *Leksyko-hramatychni innovatsii v suchasnykh slovianskykh movakh – Lexico-grammatical innovations in modern Slavic languages*, 126–128. [in Ukrainian].

12. Tusyuk, N. (2014). Osoblyvosti proiavu yavyshecha mizhmovnoi interferentsii v protsesi vyvchennia inozemnykh mov u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh. [Features of the phenomenon of interlingual interference in the process of learning foreign languages in schools] *Nova pedahohichna dumka – New pedagogical thought*, 3, 86–88. [in Ukrainian].

13. Chaika, L. V. (2008). Zahalnoinhvistychnyi potentsial problem mizhmovnykh paralelei. [General linguistic potential of the problems of interlingual parallels.] *Linhvistyka: zb. nauk. pr. – Linguistics: a collection of scientific papers*, 2 (14), 293–301. [in Ukrainian].

Маріанна ОНИЩЕНКО,

orcid.org/0009-0008-2662-8118

*старший викладач кафедри європейських і східних мов та перекладу
Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля»*

(Дніпро, Україна) onischenko.m@duan.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ПЕРЕКЛАДУ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

У статті з'ясовано, що головним завданням перекладацької освіти є підготовка компетентного фахівця, який володіє фундаментальними теоретичними знаннями, високим рівнем практичних фахових навичок і може виконувати самостійно професійні завдання у міжкультурному просторі. Визначено поняття перекладацької компетентності як сукупності знань, умінь і навичок, необхідних для здійснення професійної діяльності перекладача. Доведено, що навчання перекладу характеризується особливою специфікою і зазнає певних перетворень, які обумовлені низкою викликів. Також зазначено, що організація процесу підготовки майбутніх перекладачів має на меті забезпечити оптимальне управління навчальною діяльністю здобувачів і характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання перекладу та запровадження більш ефективних освітніх технологій. У зв'язку з цим навчання перекладу передбачає використання інноваційних технологій, які описано як системний метод створення, застосування і визначення процесу навчання, з урахуванням технічних ресурсів, потенціалу суб'єктів навчання та особливостей їх взаємодії. Доведено, що навчання перекладу передбачає використання специфічних інноваційних технологій, основними вимогами до яких є новизна, ефективність, креативність, раціональність, пристосованість, можливість управління, системність, а також активна участь здобувача. Виокремлено інноваційні технології для навчання перекладу, а саме: інтерактивні технології, ігрові технології, технології контекстного навчання, інформаційно-комунікаційні технології. У статті детально представлено сутність інноваційних технологій та особливості їх використання для навчання перекладу. Крім того, визначено етапи навчання перекладу (професійно-орієнтований, аналітичний, синтезуючий і коригувальний), а також досліджено особливості вибору матеріалів, що сприяють підвищенню ефективності навчання перекладу.

Ключові слова: *навчання перекладу, перекладацька компетентність, інноваційні технології, інтерактивні технології, ігрові технології, контекстне навчання, інформаційно-комунікаційні технології.*

Marianna ONYSHCHENKO,

orcid.org/0009-0008-2662-8118

Senior Lecturer at the European and Oriental Languages and Translation Department

Alfred Nobel University

(Dnipro Ukraine) onischenko.m@duan.edu.ua

THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES WHILE TEACHING TRANSLATION: PROSPECTS AND CHALLENGES

The article explains that the main task of translation education is training of competitive specialist who possesses fundamental theoretical knowledge, high level of practical professional skills and is able to perform professional tasks within the cross-cultural environment independently. At the same time, we defined the notion of translation competency as combination of knowledge, skills and abilities that are necessary to carry out professional activity of translator. We proved that translation teaching is characterized by certain peculiarities and faces a number of transformations accompanied with some challenges. Also, it was found that organization of the process of training of future translators is oriented towards optimal management of educational activity, needs intensive search of new approaches to translation teaching and, consequently, implementation of efficient educational technologies. Therefore, translation teaching requires the use of innovative technologies that are described as systemic method of creation, application, and determination of teaching process considering technical resources, potential of participants of educational process and peculiarities their interaction. We proved that translation teaching uses specific innovative technologies that meet the following demands: novelty, effectiveness, creativity, rationality, adaptability, management, system character, and active participation of students. They include: game-based technologies, interactive technologies, context-based technologies, information and communication technologies. The article describes their nature and peculiarities of application while teaching translation. Besides, the stages of translation teaching were outlined. They are the following: professional-orientation, analysis, synthesis, and

correction. Also, we studied the principles of choice of translation materials and found that high-quality materials help enhance the efficiency of educational process.

Key words: *translation teaching, translation competency, innovative technologies, interactive technologies, game-based technologies, context-based learning, information and communication technologies.*

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, інтернаціоналізація науково-технічної діяльності, соціально-економічні зміни й інтенсивне міжнародне спілкування підвищують роль перекладача і значення перекладацької професії, а також обумовлюють необхідність підготовки значної кількості перекладачів. Сучасний перекладач має широкий діапазон напрямів професійної діяльності, що пов'язана з побутовими, науковими, економічними, військово-політичними контактами у сучасному світі. Ефективність міжмовної комунікації залежить від рівня володіння перекладачем лінгвістичними й екстралінгвістичними знаннями, що дають йому змогу виконувати посередницьку функцію. Водночас стрімке зростання вимог до професійної діяльності перекладачів завдяки діджиталізації та використанню її інструментів, необхідність швидкої обробки великих обсягів інформації вимагають від викладачів опанування новітніх інформаційних технологій, використання креатив-методів для вирішення професійних задач (Panov, 2019). Розвиток професійного становлення «інноваційного фахівця» у сфері перекладу, підготовка до реалізації функціональних обов'язків залежить від рівня професійної підготовки в закладах вищої освіти (далі – ЗВО), зокрема формування особистісних якостей, фахових знань, комунікативної культури тощо (Пилипчук, 2020).

Нині, незважаючи на те, що значна кількість ЗВО в Україні здійснює підготовку перекладачів, проблема методики викладання перекладу у вищій школі є недостатньо вирішеною. Особливий науковий інтерес, на нашу думку, являє модернізація процесу підготовки майбутніх перекладачів, теоретичний і практичний аспекти навчання перекладу в системі вітчизняної вищої освіти з метою її подальшого реформування та наближення до вимог європейського освітнього простору. Саме тому в педагогіці виникає необхідність дослідити, як використовують інноваційні технології в навчанні перекладу.

Аналіз досліджень. Проблема дослідження навчання перекладу актуалізує наукові пошуки, що стосуються вдосконалення освітнього процесу та використання інноваційних технологій. Так, теоретичну й практичну цінність мають науково-педагогічні дослідження Н. Бідюк (Бідюк, 2023), В. Гордої (Горда, 2020), Н. Зінукової (Зіну-

кова, 2018), Я. Мукатаєвої (2018), С. Перової (Перова, 2021) та О. Царик, Н. Рубіної, О. Гирилої (Tsaryk, Rybina, & Huryla, 2021). М. Пилипчук (Пилипчук, 2020) охарактеризувала інноваційну професійну діяльність майбутніх перекладачів й особливості формування інноваційного фахівця у сфері перекладу, а тема наукових досліджень Н. Тимченко-Міхаліди та В. Пугач (Тимченко-Міхаліди & Пугач, 2019) стосується формування перекладацької компетентності.

Питання сутності й використання інноваційних технологій навчання розглянуто в працях Л. Бандури (Бандура, 2018), А. Ляшиної (2020) та С. Панова (Panov, 2019). Значну кількість наукових розвідок присвячено аналізу окремих інноваційних технологій під час підготовки перекладачів. Так, О. Башманівський, В. Вигівський, С. Мокотун (Башманівський, Вигівський, & Мокотун, 2020), О. Черкащенко, Т. Висоцька, С. Короткова, Ю. Савіна, І. Хуртак (Cherkashchenko, Vysotska, Korotkova, Savina, & Khurtak, 2019) вивчали використання сучасних інформаційних технологій під час навчання перекладу, О. Білик, І. Савка, У. Кушпін (Білик, Савка, & Кушпін 2021) – інтегративний підхід до структурування методів навчання в професійній діяльності перекладачів, а О. Глотова, Т. Лазаренко (Глотова, Лазаренко, 2022) детально проаналізували використання контекстного навчання для формування професійної компетентності майбутніх перекладачів. Водночас М. Дяченко (Дяченко, 2018), Ю. Ніколаєнко (Ніколаєнко, 2021), Я. Фабрична (Фабрична, 2021) досліджували сучасні тенденції в професійній підготовці майбутніх перекладачів. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених темі підготовки майбутніх перекладачів у ЗВО, питання методики навчання перекладу й використання інноваційних технологій недостатньо досліджено в сучасній педагогіці.

Мета статті – дослідити визначення поняття «перекладацька компетентність», визначити загальні особливості методики навчання перекладу й обґрунтувати використання інноваційних технологій під час навчання перекладу в сучасному ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши праці багатьох дослідників, можемо зробити висновок, що головним завданням ЗВО в системі перекладацької освіти є підготовка ком-

петентного фахівця, який володіє фундаментальними теоретичними знаннями, а також високим рівнем практичних фахових навичок, інтегрованими вміннями; може виконувати самостійно професійні завдання дослідницького й інноваційного характеру в міжкультурному просторі; готовий до творчої самореалізації, самоосвіти, особистісного та професійного розвитку (Бідюк, 2023, Горда, 2020). Зміст професійної підготовки майбутніх перекладачів ґрунтується на засадах міждисциплінарності й професійної релевантності, що передбачає інтеграцію фахових знань з української та іноземної мов, психології, педагогіки, історії, літературознавства, лінгвокраїнознавства, філософії, політології тощо, а також дисциплін, що формують навички письмового й усного перекладу, машинного перекладу, перекладацького скоропису, управління перекладацькими проєктами, редагування перекладів, локалізації та міжкультурної комунікації (Бідюк, 2023, Зінукова, 2018, Мукатаєва, 2018, Tsaryk, Rybina, & Huryla, 2021).

Вважаємо за необхідне звернути увагу на трактування педагогічної категорії «перекладацька компетентність» як мовленнєвої діяльності, спрямованої на трансформацію і перекодування тексту або інформації з однієї мови на іншу зі збереженням змісту (Бідюк, 2023). А окремі дослідники (Тимченко-Міхаліді & Пугач, 2019, Tsaryk, Rybina, & Huryla, 2021) зазначають, що перекладацька компетентність передбачає володіння рідною та іноземною мовами на рецептивному й репродуктивному рівнях; здатність до інтерпретації вихідного тексту; знання перекладацьких норм та стратегій; знання норм стилю і жанру тексту; фонові знання; творчі здібності; готовність до міжкультурної взаємодії; здатність використовувати інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ). Процес перекладу визначаємо як мовну діяльність, спрямовану на відтворення змісту і форми іншомовного тексту зі збереженням головної думки (Тимченко-Міхаліді & Пугач, 2019).

З огляду на ситуацію, яка склалася у сфері підготовки перекладачів у ЗВО України, слід зазначити, що навчання перекладу характеризується значною специфікою і зазнає певних перетворень, які супроводжуються низкою викликів. Як свідчить аналіз наукових праць (Мукатаєва, 2018, Перова, 2021, Пилипчук, 2020) серед ключових завдань насамперед слід вказати такі: навчання галузевого перекладу чи потреба поєднання знань іноземної мови зі знаннями специфіки певної галузі; значні обсяги навчального мате-

ріалу, оскільки реальна професійна діяльність перекладача передбачає багатофункціональність і наявність широких фонових знань; оновлення матеріалу відповідно до вимог ринку праці та розвитку інформаційно-технологічної сфери; підготовка здобувачів освіти до застосування ІКТ в майбутній професійній діяльності; необхідність проходження перекладацької практики в країні, мову якої вивчають; залучення професійних перекладачів-практиків до освітнього процесу; стажування в бюро перекладів, співпраця з перекладацькими агенціями й професійними організаціями; необхідність підготовки кваліфікованих фахівців для навчання перекладачів, тобто викладачів перекладу.

Організація процесу підготовки майбутніх перекладачів, який ускладнюється функціонуванням системи вищої освіти в умовах воєнного стану, має на меті забезпечити оптимальне управління освітньою діяльністю здобувачів і характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання перекладу й запровадження більш ефективних освітніх технологій. З урахуванням зазначених викликів вважаємо, що навчання перекладу у ЗВО дасть змогу використовувати інноваційні технології, які забезпечують реалізацію компетентнісного підходу й особистісно-орієнтованого навчання, а також спрямовані на формування вмінь самостійно здобувати знання, здійснювати дослідницьку діяльність, самостійно обробляти необхідну інформацію (Cherkashchenko, Vysotska, Korotkova, Savina, & Khurtak, 2019).

Ми розглядаємо інноваційну технологію як системний метод створення, застосування і визначення процесу навчання з урахуванням технічних ресурсів, потенціалу суб'єктів навчання та особливостей їх взаємодії (Бандура, 2018: 11). Мета використання інноваційних технологій для навчання перекладу спрямована на оптимізацію зусиль учасників освітнього процесу й забезпечення ефективності реалізації освітньої мети. Основними вимогами до інноваційних технологій, які використовуються в процесі навчання перекладу, є новизна, ефективність, креативність, раціональність, пристосованість, можливість управління, системність, а також активна участь здобувача (Бандура, 2018, Бідюк, 2023, Cherkashchenko, Vysotska, Korotkova, Savina, & Khurtak, 2019).

Сьогодні існує досить багато педагогічних технологій, які дають змогу викладачам ЗВО здійснювати освітню діяльність. У результаті наукових пошуків, узагальнення передового педагогічного досвіду та, зважаючи на вказані вимоги,

навчання перекладу передбачає використання інноваційних технологій, як-от: інтерактивні технології (Дяченко, 2018), ігрові технології (Тимченко-Міхаліди & Пугач, 2019), технології контекстного навчання (Пилипчук, 2020, Фабрична, 2021), ІКТ (Павленко, Чой, Бондар, Бе, & Горбаньова, 2018, Cherkashchenko, Vysotska, Korotkova, Savina, & Khurtak, 2019). Вважаємо за потрібне з'ясувати особливості їх використання у ЗВО.

Інтерактивні технології – це група сучасних методів, основою яких є активна взаємодія учасників освітнього процесу. Інтерактивне навчання дозволяє використовувати мову як інструмент навчання певної діяльності та забезпечує виконання мовного завдання та опанування мовного матеріалу, сприяє розвитку творчих навичок (Volkova, Zinukova, & Lebid, 2020). Слід зазначити, що інтерактивні технології передбачають використання певних завдань, пов'язаних не тільки з мовою, але й з майбутньою професійною діяльністю здобувачів освіти (Ніколаєнко, 2021: 114). Важливою умовою успішного застосування інтерактивних технологій є позитивна взаємодія викладача і здобувачів, залучення останніх до активної співпраці.

Ігрові технології включають велику групу методів і прийомів організації процесу перекладу у формі різних навчальних чи ділових ігор. Такі технології характеризуються чітко поставленою метою навчання і відповідним обґрунтованим результатом. Окремо виділяємо ділову гру, яка сприяє моделюванню різних аспектів майбутньої професійної діяльності перекладачів (Тимченко-Міхаліди & Пугач, 2019). Ігрові технології активізують навчально-пізнавальну діяльність, формують навички самостійної роботи й забезпечують творче опанування наочного змісту навчальної діяльності (Білик, Савка, & Кушпін, 2021).

Технології контекстного навчання тісно пов'язані з комунікативним підходом, який передбачає професійну спрямованість навчання перекладу. Такі технології характеризуються ситуативністю і функціональністю. Інакше кажучи, викладач на заняттях створює ситуації, максимально наближені до реальних умов перекладацької діяльності. Технології контекстного навчання є важливою умовою навчання галузевого перекладу, який визначається професійним контекстом (Глотова & Лазаренко, 2022).

ІКТ є сукупністю методів і прийомів навчання, які передбачають використання сучасних комп'ютерних програм й інформаційних засобів. Ці технології сприяють підвищенню професійного рівня здобувачів освіти, а також є ефектив-

ним інструментом формування таких необхідних навичок перекладача як самостійне навчання, самоконтроль, критичне мислення, інформаційна компетентність тощо (Башманівський, Вигівський, & Мокотун, 2020).

Правильний вибір методу і належним чином організована система вправ гарантує оволодіння практичними навичками (Ляшина, 2020). Так, існують різні види вправ, які використовують для навчання перекладу. У контексті використання інноваційних технологій вважаємо за потрібне виокремити методи, орієнтовані на підвищення ефективності освітнього процесу.

У таблиці 1 наведено методи й вправи, які є елементами впровадження інноваційних технологій і використовуються для навчання перекладу.

Вивчення складових перекладацької компетентності, а також аналіз перекладу нерозривно пов'язаний з його викладанням. Особливої уваги заслуговує дослідження В. Гордої (2020), яка вважає, що навчання перекладу відбувається в чотири етапи: професійно орієнтований, аналітичний, синтезуючий, коригувальний (рис. 1).

Проаналізуємо їх детальніше. Так, на першому етапі навчання перекладу формується мотивація здобувачів вищої освіти до майбутньої перекладацької діяльності й підготовка до майбутнього перекладу, під час якого здобувачі аналізують текст професійного спрямування і вдосконалюють рівень міжкультурної комунікації. Під час аналітичного етапу вони вчать розуміти й інтерпретувати іншомовний текст і виробляють необхідні перекладацькі стратегії. Третій етап – створення тексту перекладу. На цьому етапі здобувачі отримують теоретичні знання з перекладу й удосконалюють перекладацькі прийоми. На етапі коригування відбувається аналіз і виправлення перекладу відповідно до заданих вимог (Горда, 2020).

Установлено, що під навчання перекладу важливу роль відіграє вибір текстів, які використовують під час виконання вправ і завдань для вдосконалення перекладацьких навичок. Вимогами до таких текстів є: автентичність (оригінальність текстів для перекладу); адекватність (можливість відтворення змісту й форми оригіналу засобами іншої мови); точність (усі твердження вихідного тексту повинні бути викладені в перекладі); ясність (головна думка тексту повинна бути правильно перекладена й сформульована); літературність (текст перекладу повинен відповідати нормам літературної мови, він не повинен містити стилістичних засобів і синтаксичних конструкцій мови оригіналу); професійна спрямованість

Упровадження інноваційних технологій під час навчання перекладу

Інноваційні технології навчання перекладу	Методи, які обумовлюють упровадження технології під час навчання перекладу
Інтерактивні технології	брейнстормінг (Тимченко-Міхайліді & Пугач, 2019); кейс стаді, круглий стіл (Ніколаєнко, 2021, Тимченко-Міхайліді & Пугач, 2019); діалог (Дяченко, 2018, Тимченко-Міхайліді & Пугач, 2019); метод творчих проєктів, проблемна дискусія, інтерактивна лекція (Дяченко, 2018); вирішення проблемних ситуацій (Дяченко, 2018, Ніколаєнко, 2021); вправа «Зустріч з експертами» (Volkova, Zinukova, & Lebid, 2020).
Ігрові технології	рольова гра, ділова гра (Ляшина, 2020, Тимченко-Міхайліді & Пугач, 2019); дидактична гра (Білик, Савка, Кушпіт, 2021, Volkova, Zinukova, & Lebid, 2020); інтеграційна гра, проблемна гра, інсценування (Білик, Савка, & Кушпіт, 2021); навчальна гра «Puzzle» (Volkova, Zinukova, & Lebid, 2020).
Технологія контекстного навчання	стажування, тренінги (Глотова & Лазаренко, 2022); гра (Ляшина, 2020, Тимченко-Міхайліді & Пугач, 2019); метод проєктів, кейс стаді (Ніколаєнко, 2021, Тимченко-Міхайліді & Пугач, 2019); моделювання професійної діяльності (Глотова & Лазаренко, 2022); написання курсових (бакалаврських, магістерських) робіт (Глотова & Лазаренко, 2022); метод спеціальних професійних ситуацій (Білик, Савка, & Кушпіт, 2021, Глотова & Лазаренко, 2022).
Інформаційно-комунікаційні технології	виконання редагування перекладів на комп'ютері (Cherkashchenko, Vysotska, Korotkova, Savina, & Khurtak, 2019); методи навчання різних видів письмового або усного перекладу з використанням аудіо- та відеоматеріалів (Зінукова, 2018, Перова, 2021, Cherkashchenko, Vysotska, Korotkova, Savina, & Khurtak, 2019); створення інтерактивного онлайн-середовища, використання віртуальної дошки, спілкування через аудіо- та відеозасоби, метод блогінгу, метод подкастів, чат і форум, використання електронного словника (Башманівський, Вигівський, & Мокотун, 2020).

Джерело: розроблено автором

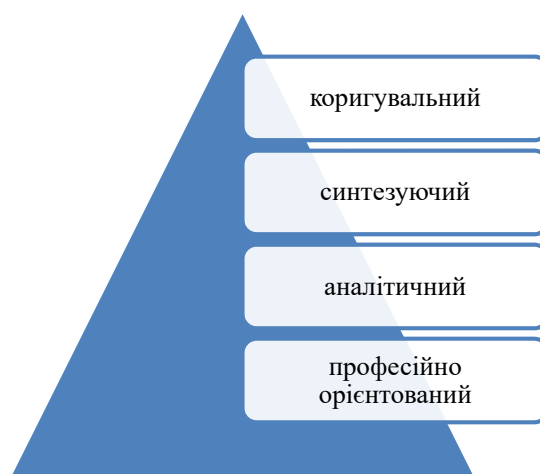

Рис. 1. Етапи навчання перекладу

Джерело: Горда, 2020

для формування професійного інтересу студентів (Тимченко-Міхайліді & Пугач, 2019).

Висновки. Отже, головним завданням ЗВО в системі перекладацької освіти є підготовка компетентного фахівця, який володіє фундаментальними теоретичними знаннями, високим рівнем практичних навичок, може виконувати завдання в міжкультурному просторі. У цьому контексті перекладацька компетентність визначається як сукупність знань, умінь і навичок, необхідних

для здійснення професійної діяльності перекладача. Навчання перекладу в ЗВО характеризується певними особливостями і супроводжується низкою викликів. До них належить: навчання галузевого перекладу; значні обсяги навчального матеріалу; оновлення матеріалу; підготовка здобувачів освіти до застосування ІКТ; проходження перекладацької практики; стажування; підготовка кваліфікованих фахівців для навчання перекладачів. Зважаючи на це, можна зробити

висновок, що організація процесу підготовки майбутніх перекладачів має на меті забезпечити оптимальне управління навчальною діяльністю здобувачів і характеризується інтенсивним пошуком більш ефективних освітніх технологій. З'ясовано, що інноваційна освітня технологія – це системний метод створення, застосування і визначення процесу навчання з урахуванням технічних ресурсів, потенціалу суб'єктів навчання та особливостей їх взаємодії. Навчання перекладу в ЗВО передбачає використання інноваційних технологій, основними вимогами до яких є новизна, ефективність, креативність, раціональ-

ність, пристосованість, можливість управління, системність, а також активна участь здобувача. Визначено, що в навчанні перекладу слід використовувати інтерактивні технології, ігрові технології, технології контекстного навчання, ІКТ. Описано сутність інноваційних технологій та особливості їх використання під час навчання перекладу. Також зазначено етапи навчання перекладу, а саме: професійно орієнтований, аналітичний, синтезуючий і коригувальний. Подальші наукові розвідки будуть пов'язані з дослідженням алгоритму впровадження спеціальних вправ і завдань для навчання галузевого перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандура Л. Сутність інноваційних технологій навчання у сучасній науковій літературі. *Гірська школа Українських Карпат*. 2018. № 19. С. 9–12. DOI: 10.15330/msuc.2018.19.10-12
2. Башманівський О., Вигівський В., Мокотун С. Використання сучасних інформаційних технологій у процесі навчання перекладу. *Українська полоністика*. 2020. № 17. С. 86–93. DOI: <https://doi.org/10.35433/2220-4555.17.2020.ped-1>
3. Бідюк Н. М. Особливості формування перекладацької компетентності майбутніх учителів іноземної мови та літератури. *Слобожанський науковий вісник. Серія Філологія*. 2023. № 1. С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.1.7>
4. Білик О., Савка І., Кушпінт У. Інтегративний підхід до структурування методів навчання у професійній діяльності перекладачів. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2021. С. 91–98. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-91-98>
5. Глотова О., Лазаренко Т. Використання контекстного навчання для формування професійної компетентності майбутніх перекладачів. *Сучасні філологічні і методичні студії: проблематика і перспективи*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2022. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/27688/1/Тези_2%20Лазаренко.pdf
6. Горда В. Навчання перекладу у соціокультурній площині. *Молодий вчений*. 2020. № 3(79). С. 436–440. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-91>
7. Дяченко М. Д. Формування комунікативної культури майбутніх перекладачів у процесі вивчення української мови. *Науковий огляд*. 2018. № 9(52). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1689/1758>
8. Зінукова Н. В. Система вправ для навчання усного послідовного професійно орієнтованого перекладу. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 1. С. 111–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2018_1_17
9. Ляшина А. Деякі особливості методики викладання перекладу в полікультурному середовищі. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2020. № 18. С. 339–347. DOI: <https://doi.org/10.24144/2617-3921.2020.18.339-347>
10. Мукатаєва Я. В. Підготовка перекладачів в умовах інтеграції України в загальноєвропейський освітній простір. *Наукові праці. Педагогіка*. 2018. № 313(301). С. 91–94. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2018/313-301-16.pdf>
11. Ніколаєнко Ю. О. Інтерактивні методи роботи з текстами у професійній підготовці майбутніх перекладачів. *Академічна й університетська наука: результати та перспективи*: зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. Полтава, 2021. С. 113–116. URL: http://reposit.nupr.edu.ua/bitstream/PoltNTU/10512/1/zbirnik-nan_тези.pdf
12. Павленко О. О., Чой К. С., Бондар О. Е., Бе Д. Й., Горбаньова О. О. Розвиток освітніх програм підготовки перекладачів: Досвід Австрії, США, Південної Кореї. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка»*. 2018. № 2(16). С. 252–259. DOI 10.32342/2522-4115-2018-16-38
13. Перова С. В. Підготовка викладачів перекладу як педагогічна проблема. *Педагогічні науки*. 2021. № 95. С. 104–112. DOI 10.32999/ksu2413-1865/2021-95-15
14. Пилипчук М. Зміст і характеристика інноваційної професійної діяльності майбутніх перекладачів. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. 2020. № 33(2). С. 276–283. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/33.215887>
15. Тимченко-Міхаліди Н. С., Пугач В. Б. Формування перекладацької компетентності у процесі підготовки студентів економічного профілю. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка»*. 2019. № 1(17). С. 192–198. DOI: 10.32342/2522-4115-2019-1-17-24
16. Фабрична Я. Г. Сучасні тенденції у професійній підготовці майбутніх перекладачів. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка»*. 2021. № 2(22). С. 284–290. DOI: 10.32342/2522-4115-2021-2-22-31
17. Cherkashchenko O. M., Vysotska T. M., Korotkova S. V., Savina Yu. O., Khurtak I. V. Innovations in the Content of Professional Training of Interpreters and Translators in Countries of Europe, the USA and Ukraine: Comparative Analysis. *International Journal of Higher Education*. 2019. № 8(4). P. 136–144. DOI:10.5430/ijhe.v8n4p136
18. Panov S. F. Innovative technologies and organization of training of technical translators based on intercultural communication. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 180. P. 102–106. URL: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/101>

19. Tsaryk O. M., Rybina N. V., Hyryla O. S. Professional development of the interpreters under the effective intercultural communication. *Гірська школа Українських Карпат*. 2021. № 24. С. 24–27. DOI: 10.15330/msuc.2021.24.24-27
20. Volkova N., Zinukova N., Lebid O. Cooperative learning as a means of forming students' communicative skills. *Revista Espacios. Education*. 2020. № 41(02). P. 1–9. URL: <https://www.revistaespacios.com/a20v41n02/a20v41n02p01.pdf>

REFERENCES

1. Bandura, L. (2018). Sutnist innovatsiinykh tekhnolohii navchannia u suchasni naukovi literaturi [Nature of innovative teaching technologies in modern scientific literature]. *Hirska shkola Ukrainykh Karpat – Mountain School of Ukrainian Carpaty*, 19. 9–12. DOI: 10.15330/msuc.2018.19.10-12 [in Ukrainian]
2. Bashmanivskyi, O., Vyhyskiy, V., & Mokotun, S. (2020). Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u protsesi navchannia perekladu [The use of information technologies in the process of teaching translation]. *Ukrainska Polonistyka*, 17. 86-93. DOI: <https://doi.org/10.35433/2220-4555.17.2020.ped-1> [in Ukrainian]
3. Bidiuk, N. M. (2023). Osoblyvosti formuvannia perekladatskoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy [Peculiarities of formation of translation competence of future teachers of foreign language]. *Slobozhanskyi naukovyi visnyk. Seriya Filolohiia – Slobozhanshchyna Scientific Bulletin. Series Philology*, 1. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.1.7> [in Ukrainian]
4. Bilyk, O., Savka, I., & Kushpit, U. (2021). Intehratyvnyi pidkhid do strukturuvannia metodiv navchannia u profesiinii diialnosti perekladachiv [Integrated approach to structuring of teaching methods within the professional activity of translators]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 91-98. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-91-98> [in Ukrainian]
5. Hlotova, O. & Lazarenko, T. (2022). Vykorystannia kontekstnoho navchannia dlia formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv [The use of context-based learning for formation professional competency of future translators]. *Modern philological and methodical studies: problems and prospects: proceedings of international scientific and practical conference*. Kharkiv, 2022. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/27688/1/Тези_2%20Лазаренко.pdf [in Ukrainian]
6. Horda, V. (2020). Navchannia perekladu u sotsiokulturnii ploshchyni [Teaching of translation in socio-cultural perspective]. *Young Scientist*. 3(79). 436-440. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-91> [in Ukrainian]
7. Diachenko, M. D. (2018). Formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnikh perekladachiv u protsesi vyvchennia ukrainskoi movy [Formation of future translators' communicative culture while learning Ukrainian]. *Scientific Review*, 9(52). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1689/1758> [in Ukrainian]
8. Zinukova, N. V. (2018). Systema vprav dlia navchannia usnogo poslodovnoho profesiino oriietovanoho perekladu [The system of exercises for teaching of oral consecutive professionally oriented interpreting]. *Visnyk Hlukivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka: Pedahohichni nauky – Bulletin of Hlukiv National pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko*, 1, 111–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2018_1_17
9. Liashyna, A. (2020). Deiaki osoblyvosti metodyky vykladannia perekladu v polikulturnomu seredovyschi [Some peculiarities of methods of teaching translation in polycultural environment]. *Suchasni doslidzhennia z filolohii – Modern Studies in Philology*, 18. 339–347. DOI: <https://doi.org/10.24144/2617-3921.2020.18.339-347> [in Ukrainian]
10. Mukataieva, Ya. V. (2018). Pidhotovka perekladachiv v umovakh intehratsii Ukrainy v zahalnoevropeyskyi prostir [Translators' training under conditions of integration of Ukraine towards European environment]. *Naukovi pratsi. Pedahohika – Scientific Works. Pedagogics*, 313(301). 91–94. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2018/313-301-16.pdf> [in Ukrainian]
11. Nikolaienko, Yu. O. (2021). Interaktyvni metody roboty z tekstamy u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh perekladachiv [Interactive methods to work with texts in future translators' professional training]. *Academic and university science: results and prospects: proceedings of international scientific and practical conference*. Poltava, 2021. 113–116. URL: http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/10512/1/zbirnik-nan_тези.pdf [in Ukrainian]
12. Pavlenko, O. O., Choi, K. S., Bondar, O. E., Be, D. Y., & Horbaniova, O. O. (2018). Rozvytok osvितnikh proqram pidhotovky perekladachiv: dosvid Avstrii, SSHA, Pivdennoi Korei [Development of educational programs of translators; training: experience of Austria, USA, South Korea]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya "Pedahohika" – Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogics"*, 2(16). 252-259. DOI 10.32342/2522-4115-2018-16-38 [in Ukrainian]
13. Perova, S. V. (2021). Pidhotovka vykladachiv perekladu yak pedahohichna problema [Training of translation teachers as pedagogical problem]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences*, 95. 104-112. DOI 10.32999/ksu2413-1865/2021-95-15 [in Ukrainian]
14. Pylypchuk, M. (2020). Zmist i kharakterystyka innovatsiinoi profesiinoi diialnosti maibutnikh perekladachiv [Content and characteristics of innovative activity of future translators]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Pedahohika – Actual problem of humanitarian sciences. Pedagogics*, 33(2). 276–283. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/33.215887> [in Ukrainian]
15. Tymchenko-Mikhailidi, N. S. & Puhach, V. B. (2019). Formuvannia perekladatskoi kompetentnosti u protsesi pidhotovky studentiv ekonomichnoho profilu [Formation of translation competency in the process of training of students of economic profile]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya "Pedahohika" – Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogics"*, 1(17). 192-198. DOI: 10.32342/2522-4115-2019-1-17-24 [in Ukrainian]
16. Fabrychna, Ya. H. (2021). Suchasni tendentsii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh perekladachiv [Modern tendencies in professional training of future translators]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya "Pedahohika" – Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogics"*, 2(22). 284–290. DOI: 10.32342/2522-4115-2021-2-22-31 [in Ukrainian]

17. Cherkashchenko, O. M., Vysotska, T. M., Korotkova, S. V., Savina, Yu. O., & Khurtak, I. V. (2019). Innovations in the Content of Professional Training of Interpreters and Translators in Countries of Europe, the USA and Ukraine: Comparative Analysis. *International Journal of Higher Education*, 8(4), 136–144. DOI: 10.5430/ijhe.v8n4p136
18. Panov, S. F. (2019). Innovative technologies and organization of training of technical translators based on intercultural communication. *Naukovi zapysky – Scientific Works*, 180, 102–106. URL: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/101>
19. Tsaryk, O. M., Rybina, N. V., & Hyryla, O. S. (2021). Professional development of the interpreters under the effective intercultural communication. *Hirska shkola Ukrainykykh Karpat – Mountain School of Ukrainian Carpaty*, 24, 24–27. DOI: 10.15330/msuc.2021.24.24-27
20. Volkova, N., Zinukova, N., & Lebid, O. (2020). Cooperative learning as a means of forming students' communicative skills. *Revista Espacios. Education*, 41(02), 1–9. URL: <https://www.revistaespacios.com/a20v41n02/a20v41n02p01.pdf>

UDC 811.161.2'271

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-30>

Nataliya POPLAVSKA,
orcid.org/0000-0003-1100-5002
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Journalism Department
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) poplav@tnpu.edu.ua

Iryna ZALIPSKA,
orcid.org/0000-0002-3651-3081
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
I. Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University of Ministry of Public Health
(Ternopil, Ukraine) zalips_ija@tdmu.edu.ua

THE LANGUAGE IMAGERY AND DIVERSITY OF CONTEMPORARY MEDIA TEXT

The article analyzes language imagery and diversity as communicative features of modern media text. The concept of «communicative features» is interpreted as characteristics of the content and form of speech. It is noted that the language assessment criteria have attracted attention since ancient times, and the consideration of communicative features of literary language in the scientific paradigm of linguistic knowledge began in the XX century. The source base of the research was media texts of various topics in printed and online publications, in particular «День», «Радіо Свобода», «Україна молода», «Українська правда», «1+1», «20 хвилин». For the analysis of communicative features, the concept of “lingual identifiers” was introduced.

The language imagery as a communicative feature that reflects the usage of words and phrases in an unusual surroundings, the reinterpretation of lexical units based on associative connections is substantiated. The ways of expressing imagery with such lexical units as hygiene, cotton, smash, etc. are analyzed. It has been proven that in media texts there is an interaction of commonly used vocabulary and terminological vocabulary. It was determined that linguistic identifiers of imagery are mainly metaphors and epithet constructions.

The communicative feature “language diversity” is presented as a lexical-grammatical variety of linguistic characteristics. The synonymy of phrases in publications on socio-political topics, in particular, to indicate the action “to introduce sanctions” (the following constructions are frequent: запровадити санкції, схвалити санкції, не скасовувати санкції, посилити санкції). The variety of language features is reflected through syntagmatic connections.

It is concluded that the Internet publication is an important factor in reflecting public mood and a way of regulating the speech culture of society. In media texts, the new language units are tested, the new syntagmatic and paradigmatic connections are established, the usualization of evaluative and emotional-expressive nuances are used.

Key words: Ukrainian language, mass media, text, communicative features, language imagery, language diversity, linguistic characteristics.

Наталія ПОПЛАВСЬКА,
orcid.org/0000-0003-1100-5002
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри журналістики
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) poplav@tnpu.edu.ua

Ірина ЗАЛІПСЬКА,
orcid.org/0000-0002-3651-3081
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Тернопільського національного медичного університету
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України
(Тернопіль, Україна) zalips_ija@tdmu.edu.ua

ОБРАЗНІСТЬ ТА РІЗНОМАНІТНІСТЬ СУЧАСНОГО МЕДІАТЕКСТУ

У статті проаналізовано образність та різноманітність як комунікативні ознаки сучасного медіатексту. Поняття «комунікативні ознаки» потрактовано як характеристики змісту і форми мови. Зазначено, що критерії оцінювання мови привертати увагу з давніх часів, а розгляд комунікативних ознак літературної мови в науковій парадигмі лінгвістичних знань розпочався у ХХ столітті. Джерельною базою дослідження послужили медійні тексти різної тематики в друкованих та інтернет-виданнях, зокрема «Високий замок», «День», «Радіо Свобода», «Україна молода», «Українська правда», «1+1», «20 хвилин». Для аналізу комунікативних ознак введено поняття «лінгвальні ідентифікатори».

Обґрунтовано образність мови як комунікативну ознаку, яка відображає вживання слів і словосполучень у незвичному оточенні, переосмислення лексичних одиниць на основі асоціативних зв'язків. Проаналізовано способи вираження образності з такими лексичними одиницями, як гігієна, бавовна, розгрім та ін. Доведено, що в медіатекстах відбувається взаємодія загальноживованої і термінологічної лексики. Визначено, що лінгвальними ідентифікаторами образності слугують переважно метафоричні та епітетні конструкції.

Комунікативна ознака «різноманітність» представлена як лексико-граматичне різноманіття мовних засобів. Зафіксовано синонімію словосполучень у публікаціях суспільно-політичної тематики, зокрема на позначення дії «ввести санкції» (частотні такі конструкції: запровадити санкції, схвалити санкції, не скасовувати санкції, посилити санкції). Різноманітність мовних засобів відображено через синтагматичні зв'язки.

Підсумовано, що інтернет-видання є важливим чинником відображення суспільних настроїв і засобом регулювання мовленнєвої культури суспільства. У медіатекстах відбувається апробація нових мовних одиниць, усталюються нові синтагматичні та парадигматичні зв'язки, проходить узуалізація оцінних та емоційно-експресивних відтінків.

Ключові слова: українська мова, масмедіа, текст, комунікативні ознаки, образність, різноманітність, мовні засоби.

Introduction. The degree of language communicative perfection is determined by the system of communicative features. The identification of communicative features of language has its own history, the knowledge of which will allow a deeper interpretation of this concept. The first attempts at analysis were recorded in the writings of ancient rhetoricians, who called communicative features «ideas» and linked them to the personality of the speaker (Zalipska, 2013).

Ukrainian culture also has rich traditions of eloquence. Metropolitan Ilarion, Yaroslav the Wise, Volodymyr Monomakh, Kyrylo Turovsky and other belonged to the famous rhetoricians of Kyivan Rus. In the XVI – at the beginning of the XVII centuries book printing spread, fraternal schools and higher educational institutions were opened en masse, in particular the Kyiv-Mohyla Academy. Preachers and rhetors noted the importance of logic, emotionality, melodiousness, imagery, and effectiveness of speech.

The scientific analysis of communicative features in the cultural-linguistic paradigm began in the XX century. A significant contribution to the expansion of a number of communicative features was made by the scientists of the Prague Linguistic Circle (Havránek, 1969). During this period, the practical aspect of cultural and linguistic studies prevailed in Ukrainian studies. These are the works of O. Kurylo (Kurylo, 2004), I. Ohienko (Ohienko, 1959), M. Sulyma (Sulyma, 1927).

In the second half of XX century marked the second stage of research into communicative features.

During this period in Ukrainian linguistics, the culture of the language was separated into an independent branch of knowledge. In the 1950s and 1970s, such scientists as L. Bulakhovskyi (Bulakhovskyi, 1975), M. Zhovtobryukh (Zhovtobryukh, 1984), A. Koval (Koval, 1977) actively dealt with the issue of differentiation of communicative features.

On the 80s and 90s of the XX century, scientists terminologically outline communicative features (Hanych, Oliynyk, 1985; Babych, 1990; Yermolenko, Matsko, 1994; Struhanets, 1997). They describe in detail a number of communicative features: correctness, accuracy, logic, richness (variety), purity, appropriateness, sufficiency, clarity, expressiveness, emotionality and others.

On the beginning of the XXI century the terminology for the nomination of communicative features is established, the field of its functioning expands. Terms for the designation of communicative features are actively used in linguistic stylistic and linguistic didactic studies (Kultura movy, 2015; Selihei, 2016). Still, there is a need to study the implementation of communicative features in various spheres of functioning of the Ukrainian language, in various types of discourse. Therefore, the topic of our article is **relevant**.

The purpose of the article The purpose of our article is to analyze the implementation of such communicative features as imagery and diversity in modern media text.

The priority task is to present and characterize the language imagery and the language diversity

using the lingual identifiers – a set of differential linguistic features of each communicative feature.

Methodology of Research. In the scientific article the following research methods are used, such as: direct observation – to collect the actual material, functional method – for the interpretation of semantic and stylistic characteristics of language imagery and diversity of communicative features; the descriptive method – to characterize the language imagery and diversity. The source base is media texts taken from periodicals on the Internet («Високий замок» (ВЗ), День» (ДН), «Радіо Свобода» (РС), «Україна молода» (УМ), «Українська правда» (УП), «20 хвилин» (20 ХВ), «1+1» (1+1)).

Results and Discussions. The typology of communicative features has an implicit matrix of parameters. However, the issue of the definition of the term «communicative features» remains unresolved, since there is no common basis for their selection and unified classification. In our research, we interpret communicative features as a characteristic of the content and form of language, as an overall assessment of the level of perfection of mastery of the literary language (Zalipska, 2013). Among several dozens of communicative features identified by scientists (Babych, 1990; Kultura movy, 2015), the first ten distinguish such communicative features as imagery and diversity.

The language imagery is the usage of words and phrases in untypical surroundings at all levels of the language hierarchy. The figurative meaning is the most important lingual identifier of this characteristic.

Terms such as *hygiene* are often used to create imagery in mass media texts. According to the «Dictionary of the Ukrainian Language» (then SUM), the lexeme *hygiene* is interpreted as «the branch of medicine that develops and implements methods of disease prevention. // A set of practical measures that ensure the preservation of health; sanitation», however, it acquires a new meaning in mass media texts. The phrase *informational hygiene* appears, which means careful and responsible informing of addressees about certain events based only on reliable and verified sources, for example: **Інформаційна гігієна: шість правил для мирного існування одне з одним** (1+1, 12.04.2022); **Інформаційна гігієна: як не піддатися впливу фейків і маніпуляції у ЗМІ** (1+1, 31.01.2022); **Інформаційна гігієна: рада продовжила заборону російських соцмереж** (УМ, 13.05.2020); **Інформаційна гігієна: як розрізнити, де правда, а де неправда** (УМ, 25.02.2020). The medical term *hygiene* in combination with the lexeme *informative* acquires a new figurative meaning and is actively used in informational texts.

Another indicator of imagery language is the usage of words and phrases in quotation marks. Journalists thus demonstrate and emphasize our attention to the fact that words are used in a figurative sense, such as: «**Окупанти метушаться**»: у Мелітополі лунають вибухи (1+1, 22.06.2023); Прикордонники влаштували окупантам «пекельне чаювання» (УП, 14.06.2023); Вибухові «подарунки» на голови окупантам: розвідка прикриває штурм під Бахмутом (УП, 13.06.2023); Захисники «відмінували» це 470 загарбників, вертоліт і 4 танки ворога (УП, 13.06.2023); Говорять про захоплення «сірих зон»: ІSW пояснив, як у рф применшують успіхи України (УП, 12.06.2023); ЗСУ «денацифікували» це 900 окупантів (УП, 10.06.2023). In the given contexts of the expression *окупанти метушаться* means «the occupiers are worried»; *пекельне чаювання, вибухові подарунки* – «explosions»; *відмінували, денацифікували* – «have killed»; *сірі зони* – «territories that are not controlled by anyone». It is worth noting that, in addition to quotation marks, emotional coloured vocabulary. Such linguistic means greatly enhance the imagery of the text.

A separate clear indicator of imagery is the lexeme *cotton*, which has been actively used in the headlines of mass media texts since the beginning of the war (February 24, 2022). The SUM provides the following interpretation of the word: «1. The same as cotton plant. Cotton plant's fiber, from which yarn is made, etc. // Threads from this fiber», however, in journalistic reports, the lexeme *cotton* means explosions on the temporarily occupied land of Ukraine and on enemy territory. For example: **Ракетна атака ворога, вибухи та «бавовна» в російському Курську: головні новини ночі 23 червня 2023 року** (1+1, 23.06.2023); **На Херсонщині сталася нова потужна «бавовна»** (1+1, 18.06.2023); **Бавовна на Херсонщині: поблизу Генічеська палає великий склад з БК окупантів** (УМ, 18.06.2023); **Бавовна на Краснодарщині: спалахнув Афіпський НПЗ** (УМ, 31.05.2023); **Від нафтосховища до авіаційної ескадрильї: як «бавовна» винищує ворожі цілі** (УМ, 16.05.2023); «**Бавовна над кремлем**»: у Києві з'явилася оригінальна інсталяція (ВЗ, 11.01.2023); **У Маріуполі – «бавовна»!** (ВЗ, 08.10.2022). According to our observations, journalists use the lexical unit in quotation marks or without quotation marks.

Epithets are also language identifiers of imagery. Such means in combination with the word *cotton* nominate in more details time (**Нічна «бавовна» сталася на Чонгарському мосту до Криму: окупанти кажуть про удар** (1+1, 22.06.2023)), territory (**Кримська «бавовна»: стратегічні партнери**

України підтвердили законність ударів по логістиці окупантів (ВЗ, 25.05.2023), result (**Переконлива бавовна**: в прикордонних з Україною російських містах почали відміняти травневе «победобесіє» (УМ, 11.04.2023)), place (**Небесна «бавовна**». Удари безпілотниками тепер стають і російською реальністю (УМ, 28.03.2023)). Based on the lexeme *cotton* journalists also create metaphorical complexes: «Сезон «бавовни» продовжується»: у ЗСУ прокоментували повідомлення про атаку безпілотників по Криму (РС, 04.06.2023). The frequency of effective damage to targets is specified.

On the basis of the formation of derived words from the lexeme *бавовна*, in particular *забавовнити*, and the usage of verbs in combination with this lexeme, we observe the metaphor in the headlines of mass media articles: У Мелітополі «забавовнило»: другу ніч поспіль у місті лунають гучні вибухи (1+1, 12.06.2023); В окупованому Луганську прогрімів потужний вибух: де «розквітла бавовна» (1+1, 08.06.2023).

It is worth noting that journalists often use the lexeme *smash* in news headlines. The SUM explains this word this way: “The action means to crush. // Total disorder; mess”. Messages are primarily devoted to military topics: Пригожин «накинувся» на шойгу: росія готується до розгрому в Україні? (РС, 23.06.2023); Міноборони росії заявило про «розгром» добровольчих формувань у Белгородській області (РС, 23.05.2023); UA: КУЛЬТУРА покаже розслідування Радіо Свобода про розгром еліти російських військ у битві за Київ (РС, 24.02.2023). Also, the lexeme *sport* is functionally loaded in sports-related messages, primarily in football news: День ЧС-22: французькі рекорди, розгром Сенегалу (УП, 04.12.2022); Луческу про розгром «Динамо» в Мюнхені: «після пенальті ми втратили впевненість» (РС, 30.09.2021).

The verb *розгромити* more actively emphasizes the result of the action and emphasizes the crushing defeat, whether in battle: ЗСУ розгромили окупантів під час переправи через Сіверський Донець (ВЗ, 20.05.2022); Біля Броварів ЗСУ розгромили 4 БМП і 2 танки – Міноборони (РС, 04.03.2022); or on football field: Тернопільська «Нива» розгромила франківський «Престиж» у контрольному поєдинку (20 ХВ, 12.08.2022); Футбол: «Шахтар» розгромив «Динамо» і здобув Суперкубок України (РС, 22.09.2021). Let's pay attention to the fact that in the texts of military and football publications, the lexeme *розгромити* means literally to destroy the opponent or to win with a large advantage on the sports field. Monosyllabic epithets-adjectives

that express emotional and expressive meaning in media texts on football topics are also recorded: Тернопільська «Нива» здобула розгромну перемогу в Чернівцях (20 ХВ, 27.11.2022).

Another communicative feature is closely related to the language imagery – the language diversity. The **language diversity** is «the use of different means and ways to express the same content, turning to systemic and contextual synonyms, to sources of stylistic diversity of language» (Struhanets, 2000: 57–58). The defining characteristic of diversity is the presentation of a meaningfully identical message by different linguistic resources. First of all, we consider semantic and grammatical synonymy to be the identifiers of this communicative sign. According to our observations, the concepts of «language richness» and «language diversity» are not identical, however, given the common linguistic identifiers, they always go hand in hand.

To analyze the implementation of this communicative feature, we selected events that took place during one day on March 13, 2020 and were presented in a media text. The central news of this day was the introduction of quarantine in Ukraine. Journalists of Ukrainian print mass media and online publications reported on the quarantine, trying to reflect all the moments of this event. Given that the lockdown was the first time in the world and in the life of the state, information about the action was key in all news releases. Journalists addressed the message in different ways, but let's pay attention, first of all, to the headlines, which are representative of the news text itself. The following aspects were emphasized:

- on coronavirus medications: Ліків від Covid-19 немає, але є засоби захисту (ДН);
- on the peculiarities of the disease passing: Людина з новим коронавірусом може бути заразною до 37 днів (ВЗ); Людина може бути заразною коронавірусом до 37 днів – дослідження (УП);
- on the justification of introducing quarantine: Запобіжник чи маніпуляція: наскільки виправдане запровадження в Україні карантину через коронавірус (УМ);
- on the number of people who fell ill or were hospitalized: На Прикарпатті госпіталізували двох людей із підозрою на коронавірус (ВЗ); Радіо Свобода Daily: В Україні зафіксували нові випадки коронавірусу, пацієнтів ізолювали (РС); У Чернівецькій області, де є хворі на COVID-19, медики забрали із підозрою ще двох пацієнтів (1+1); 3 підозрою на коронавірус госпіталізували ще одного українця після повернення з Італії (УП);
- on mortality from Covid-19: Від коронавірусу в Україні померла перша жертва (ВЗ); Перша

смерть в Україні від коронавірусу: влада Житомирської області вирішує, як ховати померлу жінку (1+1); Перша смерть від коронавірусу в Україні. Що відомо про померлу мешканку Радомишля (1+1); В Україні зафіксували першу смерть від коронавірусу (20 ХВ);

– at the President's words: *Зеленський терміново звернувся до українців через коронавірус. Що сказав Президент? (ВЗ); «Бажаю вам 36,6!», – Зеленський записав відеозвернення до українців через коронавірус (1+1);*

– on the situation in the regions in the country: *У Чернівецькій області оголосили надзвичайний стан через коронавірус (ВЗ); Є результати тесту на коронавірус у кременчанки (20 ХВ); 13 людей на Тернопільщині перебувають на самоізоляції, щоб уникнути поширення коронавірусу (20 ХВ);*

– on countries from which Ukrainians return: *На Тернопільщині у жінки, яка повернулася з Китаю, запідозрили коронавірус (ВЗ); 120 українців застрягли на кордоні з Італією через коронавірус (ВЗ);*

– on tests for diagnosing coronavirus disease: *До Львова прибули перші тести для діагностування коронавірусу (ВЗ); В Україні виготовлять 200 тисяч експрес-тестів для виявлення коронавірусу – Зеленський (1+1);*

– on the panic that arose during the pandemic: *Про вірус, карантин і масштабування паніки замість раціональності (ВЗ); За лайтунками карантину, або Чому таланти дурням? (ВЗ); Через коронавірус скуповують крупи, сіль та сірники: ажіотаж на ринку та в магазинах. Як не панікувати (20 ХВ);*

– on restrictions and solutions during the lockdown: *Україна закриває кордони для іноземців (ВЗ); Україна закриє кордони для іноземців через 48 годин – РНБО (РС); У МОН розповіли, які учнівські олімпіади скасують, а які збираються перенести (1+1); Чорнобильську АЕС через коронавірус закрили для відвідувачів (1+1); «Дніпро» визнано чемпіоном України, змагання були скасовані через коронавірус (1+1); Посилений контроль на КПП, робота з дому та примусова ізоляція (1+1);*

– on political provocations: *«Коронавірус не завадить суспільству освіжити червоні лінії для Зеленського, – «Європейська Солідарність» (ВЗ);*

– on the life of parliamentarians: *Скринінг температури та дезинфекція: як карантин через коронавірус торкнувся парламенту (1+1);*

– on the decisions of the authorities regarding countering the coronavirus and compensation for material losses during the lockdown: *У МОЗ представили закон для протидії COVID-19 (1+1);*

Громадянам обіцяють компенсувати зарплати, втрачені через лікування хвороб (1+1); Коронавірус: Міністр охорони здоров'я ініціює позачергове засідання Ради (УП).

Journalists focus the most attention on restrictions for people during the pandemic. Much attention was also paid to the number of Ukrainians who fell ill or were hospitalized due to Covid-19, to general information about the disease and the situation in the regions of Ukraine. Note that various print media used synonymous phrases (*Головні новини про ситуацію з коронавірусом за день; Карантин в Україні через COVID-19 (1+1); Карантин в Україні (1+1)*) to nominate specific events, as well as used figurative meaning (*Як бізнес в Україні воює з коронавірусом (УП)*), metaphors (*Коронавірус не завадить суспільству освіжити червоні лінії для Зеленського (ВЗ)*), direct speech (*«Бажаю вам 36,6!» (1+1)*), double headlines and interrogative sentences (*За лайтунками карантину, або Чому таланти дурням? (ВЗ)*), etc. to attract the attention of readers. We observe in the same constructions a combination of diversity and imagery of language means.

The diversity of language can also be demonstrated with the help of synonymous phrases. For example, with the social-political lexeme *санкції* journalists use fixed phrase «to introduce sanctions»: *Велика Британія не скасує санкції щодо росії, поки вона не виплатить компенсацію Україні (ВЗ, 19.06.2023); Велика Британія посилила санкції проти білорусі (ВЗ, 08.06.2023); Посли ЄС схвалили санкції за дестабілізацію Молдови (ВЗ, 26.05.2023); Австралія запроваджує санкції у відповідь на порушення прав людини в Ірані та підтримку вторгнення росії в Україну (ВЗ, 20.03.2023); Фортуна, Паріаматч: президент ввів санкції проти 120 фізичних та 287 юридичних осіб (ВЗ, 11.03.2023).*

The language diversity is based on the correlative word combinations in a phrase. For example, the lexeme *blackmail* means “Intimidation is the threat to expose or publicize for a specific facts purpose, information that can compromise or embarrass someone” (SUM). There are variety of connecting with this word: *нуклеарний шантаж (Йдеться про ядерний шантаж – Юсов про ймовірну підготовку РФ теракту на ЗАЕС (РС, 23.06.2023); Ядерний шантаж рф не завадить підтримувати Україну – генсек НАТО (УМ, 19.04.2023); РФ посилює ядерний шантаж на тлі візиту Байдена в Європу – розвідка (РС, 19.02.2023); Відповідь на ядерний шантаж Росії має бути жорсткою – Єрмак пояснив в деталях (РС, 01.10.2022); Як світ має відповісти на ядерний шантаж путіна?*

(ВЗ, 27.09.2022); *Чи є сила, яка зупинить ядерний шантаж путіна?* (ВЗ, 23.09.2022); gas blackmail (*Навіщо путін шантажує Європу газом?* (ВЗ, 01.05.2022); *Газовий шантаж росії країн ЄС та погрози путіна ядерною зброєю: що пише світова преса* (20 ХВ, 29.04.2022); *Газовий шантаж росії: ЄС може поступитися* (ВЗ, 26.10.2021)); technogenic blackmail (*рф продовжує техногенний шантаж: під ударом ДніпроГЕС* (ВЗ, 26.10.2022)); energetic blackmail (*США допомагатимуть Україні попри енергетичний шантаж росії, — Байден* (ВЗ, 19.09.2022)); blackmail with hunger (*Віталій Портников: Крим і шантаж голодом* (РС, 02.11.2022)); russian blackmail (*російський шантаж: затоплення ЗАЕС та прорив дамби на Дніпрі* (УМ, 05.05.2023); *шантаж по-російськи: у рф хочуть припинити дію ядерного договору зі США після 2026 року* (УМ, 30.01.2023); *Настав час «великій сімці» відповісти на російський шантаж, щоби не довелося застосовувати п'яту статтю статуту НАТО* (ВЗ, 12.12.2021)).

Conclusions. Therefore, communicative features are characteristics of the content and form of the language, a summary estimation of the degree of perfection text, in particular, the media text. Language assessment criteria have attracted attention since ancient times. The consideration of communicative features of literary language in the scientific paradigm of linguistic knowledge began in the XX century. It is connected with the development of the literary languages theory in various linguistic centers. At the end of the XX – at the beginning of the XXI century, the terminology for the designation of communicative features was established. Such terms are actively used in linguistic and stylistic, linguistic and didactic studies. The need to analyze the implementation of communicative features in various spheres of the Ukrainian language functioning is expressed.

The standard of communicative perfection of language in texts / discourses is evaluated through the

prism of the communicative features' realization. In the long list of communicative features scientists name language imagery and diversity in the first ten.

The language imagery is the usage of words and phrases in the figurative meaning. In media texts we trace the interaction of commonly used and terminological vocabulary, which demonstrates the combination of different functional and stylistic groups of vocabulary. Under the influence of extralingual and intralingual factors, terms from various terminospheres (social-political, medical, military, sports) are determined, lose their monosemantic meaning, expand their semantics due to stylistically coloured meanings that contribute to express the emotionality and expressiveness of the message. Metaphorization and epithet constructions prevail in the nomination of imagery.

The communicative feature “diversity” is a lexical-grammatical variety of linguistic instruments and the usage of systemic and contextual synonyms. We fix the synonymy of the phrases on the notation “to introduce sanctions” (the following constructions are frequent: *запровадити санкції, схвалити санкції, не скасовувати санкції, посилювати санкції*). The variety of linguistic characteristics can be observed through the correlative word combinations in a phrase with one lexeme. The combination of the lexeme *шантаж* has become to be demonstrative (*ядерний шантаж, газовий шантаж, техногенний шантаж, енергетичний шантаж, шантаж голодом, російський шантаж*).

In general, Internet publications are an important factor in reflecting public mood and the way of regulating the speech culture of society. In media texts, the new language units are approbated, the new syntagmatic and paradigmatic connections are established, the usualization of evaluative and emotional-expressive nuances are used. The language of the mass media requires permanent scientific research to identify trends in language progress, to develop an effective model for improving of the journalists' language culture.

THE LIST OF ABBREVIATIONS

ВЗ – Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>
 ДН – День, <https://day.kyiv.ua/uk>
 РС – Радіо Свобода, <https://www.radiosvoboda.org/>
 СУМ (SUM) – «Словник української мови», <http://sum.in.ua/>
 УМ – Україна молода, <https://www.umoloda.kiev.ua>
 УП – Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>
 1+1 – 1+1, <https://tsn.ua/news>
 20 ХВ – 20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>

BIBLIOGRAPHY

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. 232 с.
2. Булаховський Л. А. Вибрані праці : у 5-ти томах. Київ: Наукова думка., 1975. Т. 1. 496 с.

3. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
4. Єрмоленко С. Я., Мацько Л. І. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови. *Дивослово*. 1994. № 7. С. 28–33.
5. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. Київ: Наукова думка, 1984. 256 с.
6. Заліпська І. Я. Комунікативні ознаки української мови у прямому радіо- і телефірі. (Дис. ... канд. філол. наук). Київ, 2013. 352 с.
7. Іларіон (Митрополит). Наша літературна мова: як писати й говорити по-літературному. Вінніпег, 1959. 463 с.
8. Коваль А. П. Культура ділового мовлення: писемне та усне ділове спілкування. Київ: Вища школа, 1977. 296 с.
9. Курило О. Б. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 303 с.
10. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
11. Словник української мови. Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
12. Струганець Л., Бобесюк О., Веремчук О., Заліпська І. та ін. Культура мови: від теорії до практики: монографія / за ред. Л. Струганець. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015. 216 с.
13. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 88 с.
14. Струганець Л. В. Теоретичні основи культури мови: навчальний посібник для студентів філологічних факультетів вузів України. Тернопіль, 1997. 96 с.
15. Сулима М. З приводу наших мовних злиднів. *Радянська освіта*. 1927. № 2. С. 5–33.
16. Havránek B. Teoria spisovného jazyka. *Naše řeč*. 1969. № 2–3 (52). S. 65–77.

REFERENCES

1. Babych N. D. (1990). *Osnovy kultury movlennia* [The basis of language culture]. Lviv: Svit [in Ukrainian].
2. Bulahovskyi L. A. (1975). *Vybrani pretsi* [Chosen works]: in 5 t. Kyiv: Naukova dumka. V. 1 [in Ukrainian].
3. Hanych D. I., & Oliinyk I. S. (1985). *Slovyk lnhvistychnykh terminiv* [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
4. Yermolenko S. Ya. & Matsko, L. I. (1994). *Navchlnno-vykhovna kontsepsiia vyvchennia ukrainskoi (derzhavnoi) movy* [The educational-scientific concept of Ukrainian language study]. *Dyvoslovo*, 7, 28–33 [in Ukrainian].
5. Zhovtobriukh M. A. (1984). *Ukrainska literaturna mova* [The Ukrainian literary language]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
6. Zalipska I. Ya. (2013). *Komunikatyvni oznaky ukrainskoi movy u priamomu radio- i teleefiri* [Communicative features of the Ukrainian language in a live radio and television broadcast]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
7. Ilarion. (1959). *Nasha literaturna mova: yak pysaty i hovoryty po-literaturnimu* [Our literary language: how to write and speak in literary language]. Vinnipeg [in Ukrainian].
8. Koval A. P. (1977). *Kultura dilivoho movlennia: pysemne ta usne dilove spilkuvannia* [Culrure of business speech: written and oral business communication]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
9. Kurylo O. B. (2004). *Uvahy do suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy* [Attentions to modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Vyd-vvo Solomii Pavlychko "Osnovy" [in Ukrainian].
10. Selihei P. O. (2016). *Svitlo i tinti naukovoho styliu* [Light and shadows of scientific style]. Kyiv: Vyd. Dim "Kyievo-Mohylianska akademii" [in Ukrainian].
11. *Slovyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Available at: <http://sum.in.ua/> [in Ukrainian].
12. Struhanets, L., Bobesyuk, O., Veremchuk, O., Zalipska, I., et al. (2015). *Kultura movy: vid teorii do praktyky* [Culture of language: from theory to practice]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
13. Struhanets L. V. (2000). *Kultura movy. Slovyk terminiv* [Language culture. Dictionary of terms]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
14. Struhanets L. V. (1997). *Teoretychni osnovy kultury movy* [The theoretical basis of language culture]. Ternopil [in Ukrainian].
15. Sulyma M. (1927). *Z pryvodu nashykh movnykh zlydnyv* [About our linguistic poverty] *Radianska osvita*, 2, 5–33 [in Ukrainian].
16. Havránek B. (1969). *Teoria spisovného jazyka*. [Theory of literary language] *Naše řeč*, 2–3, 52, 65–77 [in Czech].

УДК 821.161.2-31:811.111'373.45
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-31>

Лада ПРИЙМА,
orcid.org/0000-0002-8956-2389
аспірантка кафедри української мови
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
(Полтава, Україна) lada993@ukr.net

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАПОЗИЧЕНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В РОМАНІ «ІНІЦІАЦІЯ» ЛЮКО ДАШВАР

У статті покласифіковано основні лексико-семантичні групи англійзмів на базі роману «Ініціація» Люко Дашвар, з'ясовано особливості їхнього функціонування.

Уточнено, що сучасний український художній дискурс нерозривно пов'язаний з експресивним потенціалом англійзмів, різних за тематикою та стилістичним навантаженням. Багатовимірність лексико-семантичного розмаїття запозичень з англійської мови у текстах художніх творів дає змогу ідентифікувати її послідовно описати ранжовані тематичні групи. Так, найрепрезентативнішими в романі «Ініціація» Люко Дашвар є одиниці лексико-семантичних груп «технічні реалії», «бізнес і фінанси», «будівлі / конструкції», «інфраструктурні об'єкти», «інформаційні реалії» та «абстрактні поняття».

До групи «технічні реалії» зараховуємо назви комп'ютерної техніки, девайсів, гаджетів, побутових пристроїв, транспортних засобів, диджитальних реалій тощо. Вона об'єднує як семантично марковані, так і нейтральні одиниці.

Група «інформаційні реалії» інтегрує джерела інформації (паперові й електронні), функційні частини інформаційного потоку, а також специфіку обробки такої інформації. Англійзми цього блоку мають потенціал стилістично забарвленого вживання, але загалом функціують у стилістично нейтральному оточенні.

До тематичної групи «бізнес і фінанси» належать найменування бізнес-організацій, фінансових установ, коштів або інших ресурсів, маркетингових реалій. Засвідчено потужний експресивний потенціал лексем цієї групи.

Групи «будівлі / конструкції» й «інфраструктурні об'єкти» виявляють найменшу продуктивність, зважаючи на результати статистичної добірки. Перша з них об'єднує англійзми на позначення будівель, приміщень, територій або їхніх частин, друга – організацій та установ, місць соціалізації людей, а також інших об'єктів соціального призначення. Одиниці обох груп мають обмежену експресію.

Лексико-семантична група «абстрактні поняття» охоплює англійзми, що позначають властивості об'єктів, часово-просторові реалії, процеси, причинно-наслідкові й процесуальні риси, а також поняття, пов'язані із сукупністю, одиничністю або заміненістю. Запозичення цієї групи, зазначимо, авторка вживає під час характеристики складних зв'язків між персонажами та навколишнім світом. Вони можуть набувати потужного стилістичного забарвлення.

Ключові слова: запозичення, англійзм, художній текст, стилістичний маркер, Люко Дашвар.

Lada PRYIMA,
orcid.org/0000-0002-8956-2389
Postgraduate student at the Department of Ukrainian Language
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
(Poltava, Ukraine) lada993@ukr.net

LEXICAL AND SEMANTIC POTENTIAL OF ENGLISH BORROWINGS IN THE NOVEL “INITIATION” BY LIUKO DASHVAR

The article contains the thorough classification of the dominant lexical-semantic groups of anglicisms, presented in the novel “Initiation” by Liuko Dashvar, and reveals the specificity of their functioning.

It is a fact that contemporary Ukrainian literary discourse heavily relies on the expressive potential of English borrowings diverse in meaning and stylistic function. The multidimensional lexical-semantic range of anglicisms in literary texts makes it possible to identify and logically examine various thematic groups. Therefore, the highest level of activity show lexemes categorized into the lexical-semantic groups “technical realia”, “business and finance”, “buildings / constructions”, “infrastructure objects”, “informational flow”, and “abstract notions”.

The “technical realia” group includes names of computer-based technologies, devices, gadgets, household appliances, vehicles, digital realities, etc. It encompasses both semantically marked and neutral units.

The “informational flow” group integrates names of information sources (paper and electronic), functional parts of the information flow, as well as actions performed with information. This group’s English borrowings have the potential for stylistically marked usage, but predominantly function in a stylistically neutral environment.

The group of "business and finance" comprises names of business organizations, financial institutions, funds, or other resources, as well as business and marketing realities. It was proven that the lexemes of this group are potentially highly expressive.

The groups of "buildings / constructions", "infrastructure objects" are the least represented among the studied units due to results of the statistical sampling. The former includes anglicisms denoting buildings, rooms, territories, or their parts, whilst the latter – organizations and institutions, socialization spaces, and other facilities serving citizens. Units of both groups demonstrate limited expression.

The group of "abstract notions" encompasses English borrowings denoting object properties, spatial-temporal realia, processes, causal-effect and procedural features, as well as notions related to totality, singularity, or substitutability. The author uses the borrowings of the group to describe complex relations between characters and the surrounding world. These units can also be highly stylistically marked.

Key words: borrowing, anglicism, literary text, stylistic marker, Liuko Dashvar.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток лексичного рівня української мови відбувається на тлі сучасних глобалізаційних процесів, міжкультурної комунікації та потужного впливу англійської мови. Засвоєння запозичених лексем англійського походження супроводжується низкою асиміляційних процесів на фонетичному, графіко-орфографічному, граматичному й лексичному рівнях мови-реципієнта, що можна простежити на матеріалі різних дискурсів. Вивчення особливостей функціонування таких одиниць у художньому дискурсі набуває все більшої актуальності, зважаючи на ріст популярності їх уживання в художніх творах.

Розлоге тематико-семантичне розмаїття, високий експресивний потенціал, різний ступінь засвоєння та відхилення у функціонуванні посилюють актуальність потреби у всебічному аналізі, зокрема й лексико-семантичному, цих лексем на базі художнього дискурсу.

Уживання таких одиниць певним автором синхронізоване з виокремленням тієї чи тієї тематичної групи, що, на погляд автора, слугує якнайкращому висвітленню відповідного змісту або створенню запланованого стилістичного ефекту. Так, Люко Дашвар є однією з найпопулярніших українських письменниць сучасності, яка активно послуговується потенціалом англізмів, що прослідковуємо на базі твору «Ініціація». Відтак, вивчення тематичного спектра запозичень у вказаному вище романі набуває ваги та значущості.

Аналіз досліджень. Уживання англізмів у сучасному художньому дискурсі є одним із плідних аспектів розгляду в сучасній україністиці. Вивчення лексем на позначення осіб здійснює Л. Н. Бороденко (Бороденко, 2015), структурно-семантичні типи цих одиниць виокремлює О. В. Головіна, тоді як до чинників і причини такого вживання звертається Н. В. Гудима (Головіна, 2019; Гудима, 2009). Англізми-сленгізми аналізує в художніх творах М. Ю. Столяр та ін. (Столяр, 2018).

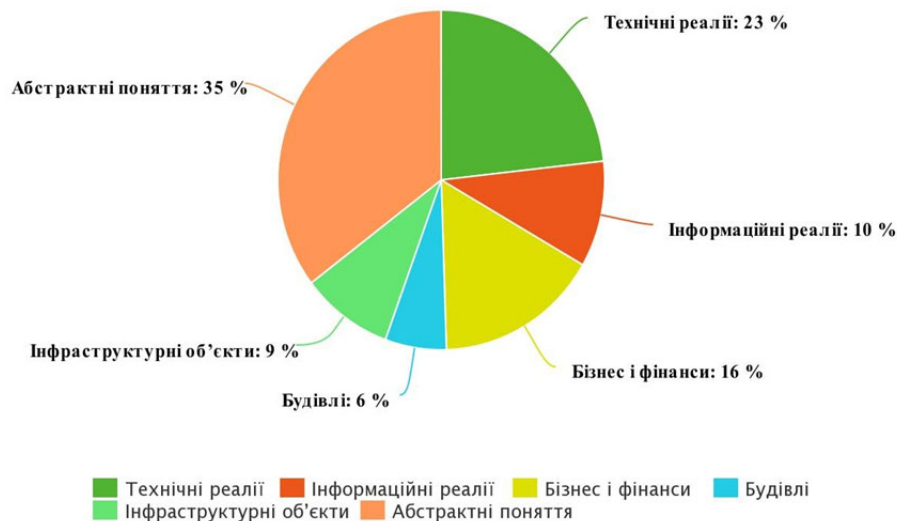
Джерельною базою дослідників слугують найвідоміші зразки літературного виміру сучася: Л. Дереш, С. Жадан (Н. В. Гудима), Ю. Андрухович, О. Забужко (Л. Н. Бороденко, О. В. Гурко), І. Карпа (Л. Н. Бороденко, О. В. Гурко, Е. В. Боева), І. Роздобудько (Л. Н. Бороденко), Карпа, М. Матіос, І. Жиленко (О. В. Гурко), Ю. Іздрік, І. Старостіна, Т. Антипович (Е. В. Боева) (Боева, 2020; Нестеренко, 2016: 170).

Мета статті – виокремити основні лексико-семантичні групи англізмів у романі «Ініціація» Люко Дашвар і розкрити їхній функційний потенціал на базі тексту твору.

Виклад основного матеріалу. Хронотоп роману Люко Дашвар «Ініціація» змальовує життя героїв серед українських реалій початку ХХІ ст. Авторка характеризує сучасність із властивими їй соціальними, технологічними, культурними, економічними, інфраструктурними реаліями, яскравими виразниками яких здебільшого слугують англізми. Прискіпливе вивчення таких одиниць у тексті дозволяє говорити про 174 лексеми різних за функційною активністю тематичних груп («технічні реалії», «бізнес і фінанси», «будівлі / конструкції», «інфраструктурні об'єкти», «інформаційні реалії» та «абстрактні поняття») (див. діаграму 1).

Сфокусуємо увагу на кожній із ранжованих груп. Так, компонентами лексико-семантичного блоку «технічні реалії» є 43 номінації (23%) англійського походження, з-поміж них вирізняємо назви а) комп'ютерної техніки й девайсів: *ноутбук (ноут), айфон, макбук, комп, мобільний*; б) гаджетів та побутових пристроїв: *флешка, прожектор, телевізор, телекамера, нікон, монітор*; в) транспортних засобів чи їхніх частин: *бусик, автівка, бампер, моторолер, відтунінгований*; г) диджитал-реалій: *інтернет, зауглити, мейл, світове павутиння, вірус, електронний, віртуальний, криптовалюта*; г) інші: *сигналізація, шокер, ліфт, бомба, детектор, автомат, краш-тест*.

Здебільшого англізми на позначення технічних реалій виконують власне номінативну

Діаграма 1. Функційна активність лексико-семантичних груп англійців у романі Люко Дашвар «Ініціація»

функцію, проте в деяких випадках мають фіксовану або контекстуально зумовлену стилістичну маркованість. Фіксовану маркованість убагаємо передусім в колоквіальних позначеннях техніки. Англійське на позначення невеликого портативного комп'ютера, скажімо, функціонує у творі в своєму нейтральному (*ноутбук*) і колоквіальному усиченому варіантах (*ноут*). Відповідно й контекст, де вжито таку форму, має більш експресивне навантаження порівняно з функціонуванням стилістично нейтрального варіанта: *Наберу в ноуті дідусеву маячню, перекину тобі, розмістиш в Інтернеті* (Дашвар, 2018: 40); *Того дня я проспала, бо цілу ніч обробляла у ноутбуці знімки екзотичних ящірок* (Дашвар, 2018: 57). Статистично обидва варіанти англійського вживають з однаковою продуктивністю (зафіксовано 11 слововживань лексеми *ноут* та стільки ж – англійського *ноутбук*). Подібну стилістичну диференціацію мають одиниці *мобілка* й *мобільний*, проте їхня уживаність значно відрізняється (1 та 44 слововживання відповідно).

Контекстуальну стилістичну маркованість можемо спостерігати щодо кальки *світове павутиння* (пор. *world wide web*), яку застосовують як перифраз до лексеми *Інтернет*: *Пояснює терпляче: тут усе! Усе, що він має донести всім і кожному через світове павутиння* (Дашвар, 2018: 39). Уживання збірного іменника *павутиння* замість грами з повною числовою парадигмою *павутина* підвищує образність та експресивність аналізованого прикладу. Вибір стилістично маркованої кальки замість нейтральної лексеми *Інтернет* можна пояснити настановою авторки показати ставлення нотаріуса Реформаторського до відповідної реалії: маючи солідний вік, герой

сприймає інтернет як щось дуже абстрактне, далеке й містичне. В інших контекстах Люко Дашвар послуговується нейтральним англійським *Інтернет* або питомим відповідником *мережа*: *Навіть вирішую полазити Інтернетом, аби зрозуміти: Улька поширила маячню діда Реформаторського?* (Дашвар, 2018: 324). Попри функціонування нейтральної номінації, у цьому контексті авторка образно осягає відповідне поняття шляхом концептуальної метафори «ІНТЕРНЕТ – це МІСЦЕВІСТЬ». Відтак можемо підсумувати, що навіть назви звичайних технічних реалій стають предметом художнього осягнення Люко Дашвар, набуваючи стилістичного навантаження.

Важливо зазначити й те, що деякі з технічних номінацій у творі є епонімами й походять від власних назв на позначення виробників техніки або програмних продуктів: *нікон* (від Nikon), *айфон* (від iPhone), *макбук* (від MacBook), *загуглити* (від Google).

Семантично пов'язаною з найменуваннями техніки є група англійських «інформаційні реалії». Результати статистичної добірки (17 одиниць, 10%) вагомо потверджують цей факт. Ядро групи формує іменник *інформація* й однокореневі слова *інформаційний*, *поінформовано*. У межах тематичної групи виокремлюємо такі мікрогрупи: а) джерела інформації: паперові (*інструкція*, *методичка*); електронні (*сайт*, *відео*, *есемеска*, *файл*); б) конститuentи інформаційного потоку: *термін*, *аргумент*, *факт*, *контекст*; в) обробка інформації: *констатувати*, *ідентифікувати*, *зорганізувати*.

Концептуальною передумовою вживання англійських на позначення інформаційних реалій є

буття героїв твору в диджиталізованому суспільстві, що відповідно впливає на їхній світогляд. Зокрема, навіть професійна діяльність матері основної героїні тісно пов'язана з адаптацією до потужного потоку інформації: *...фах звичайного психотерапевта мама давно розширила до поєднання консультацій у приватній клініці з... авторськими методиками досягнення гармонії в перенасиченому інформацією світі* (Дашвар, 2018: 300).

Назви електронних джерел перебувають у тісному поняттєвому зв'язку із технічними реаліями, адже саме технічні пристрої функціують як носії цифрової інформації. Деякі з них уживають на позначення способів комунікації героїв у контексті характеристики їхніх стосунків, наприклад: *Дзвонила-стукала до Павла безперестану, наговорила з десяток голосових повідомлень, відправила стільки ж есемесок – ані гу-гу* (Дашвар, 2018: 247). В інших випадках назви електронних джерел позначають формат контенту або ж назви ресурсів, де персонаж розміщує контент. Їх уживають у контексті непрямої кваліфікації героїв: *Як роки три поспіль постійно давав оголошення про продаж хати і в агенції, і на різних сайтах, та потенційні покупці наче повиздыхали: хоч би хто озвався* (Дашвар, 2018: 187); *Побачили моє відео в соціальних мережах... –Що за відео? –У нас на садах дачу пограбували. Брукс знайшла злодіїв* (Дашвар, 2018: 48).

Як і в ситуації з технічними реаліями, інформаційні найменування можемо досягнути за допомогою концептуальних метафор: *Перші дієслова кидаються в очі, щойно розкриваю громіздкий файл: використали, зрадили, викинули* (Дашвар, 2018: 311). У цьому разі зреалізовано концептуальну метафору «ФАЙЛ – це РІЧ», за допомогою якої поняття репрезентоване у світлі просторового обсягу матеріальних об'єктів.

Варто зазначити, що деякі з англізмів на позначення інформаційних реалій є опосередкованими запозиченнями з латинської та грецької мов, наприклад: *інформація, факт, аргумент, контекст, термін, методичка, констатувати, ідентифікувати* тощо.

Численними прикладами англізмів у романі «Ініціація» представлено тематичну групу «бізнес і фінанси» (29 одиниць, 16%). Ядро групи вибудовує іменник *бізнес*, а також прикметники *бізнесовий, комерційний, фінансовий*. Серед представників групи вкажемо на такі лексеми: а) назви бізнес-організацій та фінансових установ: *фірма, компанія, корпорація, банк*; б) кошти або інші ресурси: *бакс, долар, гонорар, бонус, резерви*; в) реалії, пов'язані з розвитком бізнесу: *бізнес-*

мен, кліренс, ревізія, бізнес-план, приватизувати, продукція; г) маркетингові реалії: *клієнт, позиціювання, піар-ідея*; г) інші: *економ-варіант, компенсація, приватний, економити*.

Номінації у фінансовій сфері є досить актуальними в тексті твору через те, зокрема, що один із персонажів (Павло Перегуда) займається підприємницькою діяльністю – сироварінням, а селянин Іван постійно вдається до різних витрат, які прагне приховати від дружини. Крім цього, протагоністка твору має фінансові проблеми, пов'язані з боргами її інфантильного брата.

Цікаво, що англізми, які конституюють ядро аналізованої групи, не виявляють значну кількість слововживань: *бізнес* (3), *бізнесмен* (1), *бізнесовий* (1), *бізнес-план* (1). Загалом підприємницька діяльність представлена як щось позитивне, що є маркером успіху людини: *Вона знову заводиться, торохтить: як бармен Овчар із роками не розгубив бізнесової хватки, став підприємцем, переїхав до столиці разом із сином та своєю новою сім'єю...* (Дашвар, 2018: 359). Авторка вживає також лексему *бізнесмен* для створення позитивної характеристики персонажа: *Гіві виявився не тільки стратегом, а і вправним бізнесменом* (Дашвар, 2018: 242). Подекуди англізм *бізнес* функціонує у невластивому для нього значенні, наприклад: *Ма.. ти моя Мотря! Яке ж блюзнірство! Альонка штовхає візок із бабцею просто в бік метро, поряд брєохає кудлатий пес. Значить, погодилася впрягти стареньку в жебрацький бізнес!* (Дашвар, 2018: 400). Як бачимо, процес перенесення значення супроводжується значним підвищенням експресії, адже авторка прагне передати обурення героя поведінкою Альони, яка змусила бабцю жебракувати.

Найпродуктивнішою лексемою в групі є колоквіалізм *бакси*, що має 20 слововживань у тканині твору. Стилістично нейтральний же відповідник *долари* вжито лише 8 разів, що свідчить про прагнення авторки підвищити експресивність опису грошових реалій, наприклад: *Це що ж виходить? Що Іван на захист від Перегуди вже більше чотирьох тисяч баксів від себе відірвав? – Твою мати, твою мати! – аж розплакався над тим кульком* (Дашвар, 2018: 390). Аналізований приклад містить концептуальну метафору «ГРОШІ – це ЧАСТИНА ТІЛА», що також надає висловленню експресії.

Подекуди грошові одиниці зазнають персоналізації, авторка наділяє їх поведінкою людини або іншої істоти: *Бакси до рук знову взяв, а вони прилипли до Іванових долонь, просяться, віщують: не віддавай, бо до ранку не доживеш!* (Дашвар, 2018: 391). Так зреалізовано концептуальну

метафору «ГРОШІ – це ІСТОТА». Крім цього, Люко Дашвар майстерно використовує конкретні грошові суми як засіб характеристики персонажа: *А от щодо оплати праці... Пані Півник дістає з гаманця сотку баксів, простягає мені. – І дзвони мені щовечора. Доповідатимеш, що дізналася! Підла, зрадлива нікчема. Ще й скупа! Сотні баксів вистачить на пару днів покататися на таксі...* (Дашвар, 2018: 333).

Інколи авторка називає значні суми грошей із метою створення засобів комічного, зокрема гумору: *Заметушився: сьогодні ж знайде альтернативну Павлові надзвичайно могутню чорну відьму..., віддасть їй шість тисяч баксів: хай переборе закляття Павлової відьми і вб'є Перезуду!* (Дашвар, 2018: 391). У такому прикладі Люко Дашвар непрямо висміює забобонність, параноїдальні думки Івана, а також його невміння раціонально розподіляти кошти. Іншим продуктивним засобом творення комічного, актуалізованим за участю англійських фінансової тематики, є іронія (інколи в поєднанні з гіперболою): *Та і старість попереду, тож потреба поповнити власні золотовалютні резерви у пані Півник набагато гостріша, ніж у Національного банку, тому не здавалася, рук не опускала, копирсалася у всьому підряд...* (Дашвар, 2018: 144).

Тематичну групу «будівлі / конструкції» презентують 10 номінацій англійського походження (6%), що вказує на значно нижчий потенціал функціонування. Умовно групу можна поділити на підгрупи «будівлі» (*пентхаус, студія, фортеця, корпус*), «частина приміщення» (*хол, коридор*), а також «території» (*плантація, резервація*). Проблемним видається визначення тематичної належності лексеми *ліфт*: хоча зарахували її до технічних реалій, проте допускаємо, що *ліфт* можна розглядати як частину приміщення.

Найпродуктивнішими з англійських на позначення споруд і територій є іменник *офіс* (13 слововживань) та однокореневий прикметник *офісний* (9 слововживань). Активність їхню пояснюємо специфікою хронотопу (основна героїня працює в офісі). Загалом лексему *офіс* спостерігаємо в стилістично нейтральному оточенні як ідентифікацію місця роботи, проте трапляються й стилістично марковані приклади, супроводжувані тавтологією: *...хтось зі спонсорів виділив для нової організації один із кабінетів у своєму ж офісному центрі, бо спонсори хоч і не дурні, але надто вже жадібні і все намагаються з гімна цукерку зліпити, тож платити за окреме приміщення... не бажають, а розчищають кут у своєму ж офісі* (Дашвар, 2018: 145).

Друге місце за вживанням посідають лексеми *резервація* та *студія*, кожна з яких демонструє по 6 ситуацій. Усі інші лексеми зі вказаної вище групи мають низьку продуктивність та налічують по 1–3 слововживання. Здебільшого архітектурні номінації виконують власне номінативну функцію в стилістично нейтральному оточенні, проте іноді є винятки в разі трансформації значення або метафоризації: *Резервація не втрималася, впала під навалю загальносвітових тенденцій, коли кордони це можна знайти на мапах, але не в головах людей?* (Дашвар, 2018: 51).

Іншою лексико-семантичною групою англійських є «інфраструктурні об'єкти» (16 одиниць, 9%), серед репрезентантів якої виокремлюємо найменування а) організацій та установ: *інститут, організація, агенція, ізолятор, міні-сироварня*; б) місця соціалізації людей: *клуб, інтернет-клуб, секта*; в) інші об'єкти громадського призначення: *готель, аеропорт, таксі, арт-салон, супермаркет*. Компонентами цієї тематичної добірки можна розглядати окремі місця для споживання алкоголю: *паб, бар, нічний клуб*. Ядром підгрупи є слово *організація* (23 слововживання, подеколи з іронічним підтекстом): *Ми всі працюємо день і ніч! – кукурікає пані Півник, хоча, крім неї, в офісі всеукраїнської організації – тільки я* (Дашвар, 2018: 146).

Переважну більшість одиниць групи вивчаємо в номінативній функції у стилістично нейтральному оточенні, проте фіксуємо й випадки підвищеної експресії, якщо інфраструктурний об'єкт навіює герою твору певні емоції: *Під мою шкірою – підозріла тривога, ніби хтось усупереч моїй волі навернув мене в адепти своєї секти* (Дашвар, 2018: 73). Інколи назви об'єктів інфраструктури застосовано Люко Дашвар для характеристики персонажів: *Зухвала, яскрава, як дзеркальна куля з нічного клубу, яка наповнює простір тисячами блискіток, варто лише спрямувати на неї промінь прожектора* (Дашвар, 2018: 122).

Наявність тематичних груп «будівлі / конструкції» та «інфраструктурні об'єкти» серед лексико-семантичного розмаїття англійських твору пояснюємо хронотопічними особливостями: дія роману відбувається в Києві, райцентрі та селі, тож авторка часто звертається до назв архітектурних та інфраструктурних реалій для змальовування тла розгортання подій (топосу).

Тематична група «абстрактні поняття» охоплює 62 англійські (35%). Варто зазначити, що вагома частка одиниць такої групи є опосередкованими запозиченнями з латинської, грецької та французької мов. Ранжуємо лексеми за частино-

мовною належністю на такі підгрупи: а) іменники (23): *автентичність, комплекс, тенденція, фактор, дедлайн, локація*; б) прикметники й дієприкметники (19): *банальний, глобальний, нейтральний, люмінесцентний, домінуючий, практичний*; в) прислівники (9): *безрезультатно, нормально, фактично, оперативно*; г) дієслова (12): *блокувати, фіксувати, форсувати, контролювати, продукувати*.

Найрозлогішої семантичної диференціації зазнають іменники, серед яких за тематичним критерієм виокремлюємо лексеми на позначення а) властивостей об'єктів: *автентичність, консистентність, актуальність*; б) часово-просторові реалії: *локація, дислокація, позиція, дедлайн, година «Х»*; в) процеси: *транспортування, трансформування, реалізація, реанімація, деформація*; г) причинно-наслідкові та процесуальні риси: *фактор, ефект, динаміка, тенденція*; г) поняття, пов'язані із сукупністю, одиничністю або заміністю: *екземпляр, комплекс, профіль, альтернатива*.

Абстрактні поняття характеризують спосіб досягнення героями роману дійсності, називають властивості об'єктів, а також зв'язки між ними. Авторка часто вживає такі лексеми під час опису глобальних соціальних ідей, експресивно передаючи ставлення основної героїні до тих, хто їх висловлює: *«Інформаційні передумови створення єдиного людства», «вторинні наслідки глобалізму», «ефект часу при формуванні нової ідеї творення єдиного людства»... Ма... ти моя Мотря!... Утопіст хрінів!* (Дашвар, 2018: 98–99).

Інколи спостерігаємо перехід відносних прикметників у якісні під час трансформації значення: *Я могла би скласти нетонку брошуру з цілком логічних підлих гасел, які всі до одного виправдовували те невиправдане гібридне безпечне мирне життя посеред війни* (Дашвар, 2018: 56). У цьому прикладі авторка вживає слово *гібридний* у переносному значенні як щось протиприродне чи аморальне. Тавтологія й перенесення значення абстрактного поняття сприяють створенню негативної оцінності, гнівливої інвективи.

Прикметно, що сама назва твору є абстрактним поняттям. За Великим тлумачним словником

сучасної української мови *ініціація* – це обряд, що виконують у родовому суспільстві з переходом когось в іншу вікову, соціальну та ін. категорію. У тексті твору нараховуємо 15 слововживань лексеми *ініціація*. Як правило, вони описують процес переходу основної героїні до іншого стану, її внутрішню чи зовнішню еволюцію, набуття якісно нового статусу тощо: *Шлагбаум – ініціація: зможеш його подолати – і ти в іншому вимірі* (Дашвар, 2018: 15); *Хай повірить: ініціацію пройшла, назавжди в його житті* (Дашвар, 2018: 123). У деяких контекстах досягнення цього англізму набуває справді глобального вселюдського узагальнення: *...людина має пройти лише одну ініціацію: на здатність бути справжньою людиною* (Дашвар, 2018: 324).

Висновки. Отже, тематичне розмаїття англізмів у романі «Ініціація» Люко Дашвар дозволяє виокремити «технічні реалії», «бізнес і фінанси», «будівлі / конструкції», «інфраструктурні об'єкти», «інформаційні реалії» та «абстрактні поняття».

Найпродуктивнішою є група абстрактних понять (35%), на другому місці – технічні реалії (23%), на третьому – фінансові реалії (16%). Інформаційні реалії та інфраструктурні об'єкти актуалізовані в тексті досить рівномірно (10% і 9% відповідно). Назви будівель та приміщень складають лише 6%. Кількісне співвідношення англізмів, уточнимо, тісно корелює зі значущістю таких одиниць у втіленні авторської ідеї. Зокрема, домінування абстрактних понять свідчить про прагнення авторки описати складні взаємодії між персонажами та з навколишнім світом, що потребує високого рівня узагальнення, виокремлення істотних характеристик описуваних об'єктів, а отже, уживання абстрактних англізмів.

Технічні, інформаційні, архітектурні, інфраструктурні та фінансові реалії є компонентами хронотопу, адже слугують маркерами сучасної технічно, економічно й інформаційно розвиненої доби та сигналізують про унікальність їх досягнення персонажами роману Люко Дашвар. Так репрезентанти кожної з груп по-різному віддзеркалюють реалії твору, утілюючи авторський задум.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боева Е. В., Заболотна А. Функційні особливості англіцизмів у сучасній українській прозі. Художній досвід О. Довженка-прозаїка : зб. наук. ст. Одеса : Вид. Букаєв В. В., 2020. С. 60–62.
2. Борошенко Л. Н. Іншомовності-англізи на позначення осіб в українському художньому дискурсі постмодерну. Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. 2015. № 1–2. С. 42–45.
3. Головіна О. В. Структурно-семантичні типи та функціонування англізмів у мові сучасної постмодерної прози. 2019. URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/501>.

4. Гудима Н. В. Мовні причини запозичень у творах сучасних українських постмодерністських прозаїків (на матеріалі творів Сергія Жадана та Любка Дереша). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2009. Вип. 18. С. 20–24.

5. Дашвар Л. Ініціація : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 416 с.

6. Нестеренко Д. Ю. Теоретичні засади вивчення запозичень у різних видах дискурсу. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2016. Вип. 74. С. 168–172.

7. Столяр М. Ю. Молодіжний сленг у постмодерній українській прозі: прагмалінгвістичний аспект : автореф. ... канд. філол. н. : 10.02.01. Одеса, 2018. 22 с.

REFERENCES

1. Boieva E. V. Zabolotna A. (2020). Funktsiini osoblyvosti anhlitsyvmiv u suchasni ukrainskii prozi [Functional peculiarities of anglicisms in modern Ukrainian prose]. Khudozhnii dosvid O. Dovzhenka-prozaika : zb. nauk. st. – Artistic experience of O. Dovzhenko-novelist : collection of scientific papers. Odesa : Vyd. Bukaiev V. V., 2020, 60–62 [in Ukrainian].

2. Borodenko L. N. (2015). Inshomovnosti-anhlitsyvmiv na poznachennia osib v ukrainskomu khudozhnomu dyskursi postmodernu [Foreignisms-anglicisms denoting persons in the Ukrainian literary discourse of postmodernism]. Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Serii B. Humanitarni nauky – Bulletin of Donetsk National University. Series B. The Humanities, 1–2. 42–45 [in Ukrainian].

3. Holovina O. V. (2019). Strukturno-semantychni typy ta funktsionuvannia anhlizyvmiv u movi suchasnoi postmodernoi prozy [Structural-semantic types and functioning of anglicisms in the language of up-to-date postmodern prose]. URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/501> [in Ukrainian].

4. Hudyma N. V. (2009). Movni prychny zapozychen u tvorakh suchasnykh ukrainskykh postmodernistskykh prozaikiv (na materialii tvoriv Serhii Zhadana ta Liubka Deresha) [Lingual reasons for borrowings in the works of modern Ukrainian postmodern novelists (based on the works by Serhii Zhadan and Liubko Deresh)]. Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky – The research papers of Kamianets-Podilskiyi National Ivan Ohienko University. Philological sciences, 18. 20–24 [in Ukrainian].

5. Dashvar L. (2018). Initsiatsiia : roman [Initiation: a novel]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia”. 416 [in Ukrainian].

6. Nesterenko D. Yu. (2016). Teoretychni zasady vyvchennia zapozychen u riznykh vydakh dyskursu [Theoretical foundations of the study of borrowings in different types of discourse]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii “Filolohiia” – The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology, 74. 168–172 [in Ukrainian].

7. Stoliar M. Yu. (2018). Molodizhnyi slenng u postmodernii ukrainskii prozi: prahmalinhvistychnyi aspekt [Youth slang in postmodern Ukrainian prose: pragmalinguistic aspect] : avtoref. ... kand. filol. n. : 10.02.01 – PhD thesis abstract. Odesa. 22 [in Ukrainian].

УДК 811.111'42

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-32>

Анастасія ПРОКОПЕНКО,

orcid.org/0000-0003-1964-4677

кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри іноземних мов

Національного університету водного господарства та природокористування
(Рівне, Україна) *a.a.prokopenko@nuwm.edu.ua*

Наталія ОСЕЦЬКА,

orcid.org/0000-0002-9568-7225

старша викладачка кафедри іноземних мов

Національного університету водного господарства та природокористування
(Рівне, Україна) *n.f.osetska@nuwm.edu.ua*

Тетяна МАРТИНОВА,

orcid.org/0000-0002-4239-3450

асистентка кафедри іноземних мов

Національного університету водного господарства та природокористування
(Рівне, Україна) *t.i.martynova@nuwm.edu.ua*

НОМІНАТИВНИЙ ПРОСТІР КОНЦЕПТУ *ЕКОНОМІКА* В ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ БАРАКА ОБАМИ

У роботі показано один із етапів аналізу концепту *ЕКОНОМІКА* у президентському дискурсі Б. Обами. Описано номінативний простір концепту – засоби його прямої номінації, структуровані у вигляді ЛСП “*Ecopoty*” з домінантою, іменем концепту – лексемою-полісемантом *ecopoty* (п.) та переліком її основних синонімів. Компонентний аналіз концепту виявив, що поле “*Ecopoty*” інтегроване єдиною архісемою «економіка» та диференційоване трьома гіперсемами: 1) «економічна система» – тип господарювання у державі; 2) «управління» – мистецтво управління різними ресурсами; 3) «ощадливість» – характеристика темпераменту, економність. Показано, що кожна гіперсема об’єднує кілька розширень з подальшими радіальними розгалуженнями, створюючи три радіально-ланцюжкові мікрополя – “*Economic system*”, “*Management*” та “*Frugality*”. Виявлено, що мікрополя структуруються за принципом центр – периферія та мотивується центральним членом. Кожне мікрополе відрізняється складністю за критерієм наявності/відсутності подальших субкомпонентів та має аналогічно побудовані розширення, що зумовлює радіально-ланцюжковий устрій ЛСП “*Ecopoty*”. Компоненти мікрополів “*Frugality*”, “*Management*” пов’язані з мікрополем “*Economic system*” відносинами каузативу та характеристивності. Окремі розширення трьох мікрополів ЛСП “*Ecopoty*” частково накладаються одне на інше, утворюючи зони перетинів. Номінативні простори концепту *ЕКОНОМІКА* в ідіоконцептосфері Б. Обами та в концептосфері народу США мають як схожість, так і відмінність когнітивних ознак. Отримані результати свідчать про домінування в ідіоконцептосфері президента тих ознак *ЕКОНОМІКИ*, які представлені в його політичній програмі, в той час як у концептосфері американців цей концепт має більшу номінативну цілісність.

Ключові слова: архісема, гіперсема, дискурс, концепт, концептосфера, ідіоконцептосфера, лексема, сема.

Anastasia PROKOPENKO,

orcid.org/0000-0003-1964-4677

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

National University of Water and Environmental Engineering

(Rivne, Ukraine) a.a.prokopenko@nuwm.edu.ua

Natalia OSETSKA,

orcid.org/0000-0002-9568-7225

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages

National University of Water and Environmental Engineering

(Rivne, Ukraine) n.f.osetska@nuwm.edu.ua

Tetiana MARTYNOVA,

orcid.org/0000-0002-4239-3450

Assistant at the Department of Foreign Languages

National University of Water and Environmental Engineering

(Rivne, Ukraine) t.i.martynova@nuwm.edu.ua

THE NOMINATIVE SPACE OF THE CONCEPT *ECONOMY* IN BARACK OBAMA PRESIDENTIAL DISCOURSE

The paper deals with one of the stages of concept ECONOMY analysis in B. Obama presidential discourse. The nominative space of the concept is described. Namely, the means of its direct nomination, structured in the form of the LSF "Economy" with the dominant, the name of the concept, the polysemant economy (n.) Also the list of its main synonyms is given. Component analysis of the concept revealed that the "Economy" field is integrated with a single arhisema "economy" and differentiated by three hypersemas: 1) "economic system" is the type of management in the state; 2) "management" is the art of managing various resources; 3) "thrif" is a trait of character, economy. It is shown that each hypersema combines several extensions with further radial branching, creating three radial-chain microfields – "Economic system", "Management" and "Frugality". It is revealed that the microfield is structured according to the principle of the center-periphery and is motivated by the central member. Each microfield differs in complexity by the criterion of the presence / absence of further subcomponents and has similarly built extensions, which determines the radial-chain device LSF "Economy". The components of the microfields "Frugality", "Management" are connected with the microfield "Economic system" with the relations of causation and characterization. Individual extensions of the three microfields of the LSF "Economy" are partially overlapping one another, forming intersection zones. Nominative spaces of the concept ECONOMY in B. Obama idioconceptosphere and in the conceptual sphere of the US people have both a similarity and a difference in cognitive features. The obtained results testify to the dominance in the idioconceptosphere of the president of those signs of ECONOMY that are presented in his political program, when in the conceptual sphere of Americans this concept has a greater nominative density.

Key words: arhisema, hypersema, discourse, lexeme, concept, conceptosphere, idioconceptosphere, seme.

Постановка проблеми. Політична дискурсологія орієнтується на когнітивно-комунікативні принципи антропоцентричної парадигми сучасності, тому актуальним є розгляд питань категоризації навколишнього світу, а також політичного впливу за допомогою дискурсу, що зумовлює вибір об'єкта цього дослідження – публічні виступи Б. Обами.

Предметом обрано семантичне простір номінацій одного з основних концептів ідіоконцептосфери президента США – ECONOMY.

Мета роботи – структурування лексико-семантичного поля лексеми ECONOMY – за назвою відповідного концепту у президентському дискурсі глави США. Актуальність дослідження обумовлена важливістю питань економіки для аме-

риканського суспільства і, відповідно, політичній програмі Б. Обами.

Матеріалом обрано президентський дискурс Б. Обами – публічні виступи президента США.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні ми виходимо з того, що концепти вербально представлені знаковими одиницями мови: найважливіші концепти виражені в мові, а мова є способом активації концепту. Як відомо з науки, поява спеціального позначення для структури знання, що сформована, чи тої, що формується у голові людини, дозволяє перетворити щось дифузне і невизначене на щось, що характеризується явними межами та виділене в окрему сутність.

Концепт спирається на лексико-семантичну множину, представлену в мові (Прокопенко,

2016: 25), де «мовні проекції концептів дозволяють виявити не лише лінгвістично освоєний світ, а й своєрідність способу його освоєння, оскільки саме знак виступає формою оволодіння світом» (Прокопенко, 2016: 25). Як відомо, мовний знак чи сукупність знаків не спроможні показати повної картини концепту на відміну від певного фрагмента пізнаваної, переживаної і перетворюваної дійсності; правильніше говорити про вербальну репрезентацію концепту (Прокопенко, 2016: 97). Одна лексема (ім'я концепту) своїми значеннями передає тільки частину концепту, що підтверджує наявність численних синонімів, інших способів апеляції до концепту, які, як відомо створюють семантичний простір його номінацій, коли окремі частини концепту завжди залишаються невербалізованими. Вважається, що вербалізований шар концепту постає у вигляді лексико-семантичної множини, упорядкованого як лексико-семантичний простір зі структурованим полем. Лексико-семантичне поле – сукупність одиниць мови, які об'єднані загальним значенням. Фактично лексико-семантичне поле (далі – ЛСП) – це понятійна категорія, яка охоплює спільні за значенням одиниці, що належать до різних частин мови, це сукупність лексичних одиниць, що об'єднані загальною семантичною ознакою, і перебувають у парадигматичних відносинах та номінують явища відповідно до понять які вони являють собою, також предметних або функціональних властивостей.

Номінативний простір концепту ЕКОНОМІКА у дискурсі Б. Обама включає засоби його прямої номінації, структуровані у вигляді ЛСП “Economy” з домінантою, представленою ім'ям концепту – лексемою-полісемантом *economy* (n.) та сукупністю її основних синонімів (синонімічний ряд *economy* – *financial* фінансовий стан, тривимірність, застереження, заборона, резистентність, відповідальність, *husbandry*, *retrenchment*, *frugality*, *parsimony*, *thriftiness*, *sparingness* (Collins American Dictionary)). Проведений компонентний аналіз показує, що поле “Economy” інтегроване єдиною архісемою «економіка» та диференційовано трьома гіперсемами: 1) «економічна система» – тип господарювання у державі; 2) «управління» – мистецтво управління різними ресурсами; 3) «ощадливість» – і характеристика характеру, і економість у витрачанні чи споживанні. Кожна з гіперсем поєднує кілька розширень, які потенційно мають подальші радіальні розгалуження, створюючи три радіально-ланцюжкові мікрополя – відповідно “Economic system”, “Management” та “Frugality”.

Кожне з трьох мікрополів структурується за принципом центр – периферія, мотивується центральним членом, кожне відрізняється ступенем складності за критерієм наявності/відсутності подальших субкомпонентів. і має аналогічно побудовані розширення, що визначає радіально-ланцюжковий устрій ЛСП “Economy”. Мікрополі “Economic System” об'єднано гіперсемою «економічний лад/система» (“Means by which countries and governments distribute resources and trade goods and services.”) and information resources” (Study.com)) або «тип господарства, заснований на певній формі власності на засоби виробництва відповідні відносини під час цього виробництва» (Wikipedia Free Encyclopedia). Ця гіперсема поєднує ряд значень лексем синонімічного ряду *economic system* – *economy*, *economic*, *economical* (Sensagent dictionary). До складу мікрополя “Economic System” входять два розширення “branch (of economy)” і “type (of economic system)”, мотивовані семами «галузі економіки» та «тип економіки».

Розширення “branch (of economic system)” об'єднано семою «галузь економіки» (“particular branch of such production, distribution, and consumption” (Sunday Times. Business section)); синонімічний ряд становлять лексеми: *branch (of the economic system)* – *trade*, *finance*, *agriculture*, *manufacturing*, *farming* (Collins American Dictionary). Так, Б. Обама говорить про безмитну торгівлю (*free trade*), її слабкі й сильні сторони для народу США:

Like all of you, I believe in free trade. But we have to acknowledge that for millions of Americans, its burdens outweigh its benefits. And so if we want to avoid rising protectionism in this country; if we expect working Americans to accept and even embrace free trade, then I believe we all have a stake in embracing policies that will provide them with a sense of security (Remarks in Des Moines, 2007).

Президент наголошує на своїй ролі у проведенні реформи фінансового сектора економіки Америки:

I took on the lobbyists in Illinois and brought Democrats and Republicans together to expand health care to 150,000 people and pass the first major campaign finance reform in twenty-five years; and I did the same thing in Washington when we passed the toughest lobbying reform since Watergate (Remarks in Des Moines, 2007).

Б. Обама запевняє, що сільськогосподарський та виробничий ринки США не постраждають від роботи іноземних компаній:

With this trade agreement, which spans nearly 40 percent of the global economy, were going to be

able to sell more products, more services, American agriculture, American manufacturing – were going to be able to get those to markets, and American companies that produce here in the United States are not going to be disadvantaged relative to these markets (Remarks to the Detroit Economic Club).

Це розширення деталізують лексеми, асоціативно пов'язані із значенням «галузь економіки»: суб'єкти, об'єкти, види діяльності у межах певної галузі. Так, президент Обама говорить про людей, які займаються сільським господарством (a farmer, young farmers), їхні ферми (small farms, family farms) в Іллінойсі (farming state), про їхню важку працю та проблеми (having to work off the farm, they've got a couple of jobs outside the farm):

Before I was elected President, I represented Illinois, home of a couple of your Big Ten rivals, but also a big farming state. And over the years, I've seen how hard it can be to be a farmer. There are a lot of big producers who are doing really well, but there are even more small farms, family farms, where folks are just scratching out a living and increasingly vulnerable to difficulties in financing and all the inputs involved farmers sometimes having to work off the farm, they've got a couple of jobs outside the farm just to get health care, just to pay the bills, trying to keep it in the family, and it's very hard for young farmers to get started (President Obama delivered the following remarks on the economy).

Розширення “type (of the economic system)” мотивовано гіперсемою «тип економіки» і представлено синонімічним рядом лексем type (of the economic system) – market, top down, command, mixed, black, grey, macro, micro, individual, collective economy, Global economy, socialism (English Synonym Dictionary). Зокрема, говорячи про переваги ринкової економіки, Обама відзначає широкі можливості, які дає такий вид економічної діяльності:

In a dynamic market economy where everyone's wages and incomes are growing. And because of the upward mobility, the guy on the factory floor could picture his kid running the company someday (Remarks at a Campaign Rally in Milwaukee).

Б. Обама критикує тип економіки, вигідний лише верхнім верствам суспільства, протиставляючи свій уряд своєму попереднику: We tried it during the last decade. It didn't work then. Top down economics never works. The country doesn't succeed when just those at the very top are doing well (Remarks at a Campaign Rally in Pittsburgh).

Питання конкурентноспроможності США у світовій економіці знаходяться у полі зору Обами:

I will be laying out a 21st century economic agenda for America. It's an agenda that will level

the playing field for more Americans to ensure that America can compete and thrive in a global economy (Remarks in Des Moines).

Завдяки теоретичному узагальненню дерегуляції фінансової системи США Обама робить висновок, що її банківський сектор все більше нагадує розбалансовану економіку соціалістичного типу (approximation to socialism):

The financial system is a classic example of a deregulation philosophy run amuck. And now, you see the consequences and ironically, had we had some sensible regulation, we would not have now, actually, a much closer approximation to socialism when it comes to the banking system, then anything that any Democrats have been proposing over the last several years (Remarks at a Campaign Rally in Davenport).

Мікрополе “Management” об'єднане гіперсемою «управління», що профілюється в домені ЕКОНОМІКА, це «мистецтво керування різноманітними ресурсами (Прокопенко, 2016)» (“management of the resources, finance, etc. of a community, country, etc. especially with a view to its productivity” (Oxford English Dictionary). В цьому мікрополі простежується синонімічний ряд лексем: management – administration, authority, control, direction, directorate, dominion, executives, government, guidance, handling, leadership, order, organisation, organization, staff, superintendence, supervision (Sensagent dictionary). Мікрополе “Management” охоплює два розширення “regulation”, “economic doctrine”, що є мотивованими семами «методи управління» та «економічна теорія, доктрина».

Розширення “regulation” (сема “an organized system or method”) в дискурсі Б. Обами представлено лексемами синонімічного ряду: regulation – acts, regulations, reforms, budgetary control, management (Sensagent dictionary). Так, президент Обама говорить про необхідність відмовитися від неефективних нормативно-правових актів (regulations) в управлінні економікою:

One is to get rid of regulations that we put in place to make sure that we don't have another tax-funded bailout – taxpayer-funded bailout when the banks make reckless decisions or make sure that polluters aren't polluting or make sure insurance companies aren't taking advantage of you. So they want to strip away those regulations (Remarks at a Campaign Rally in Davenport).

Б. Обама вважає, що автокомпанії США блокують реформування у сфері машинобудування:

For years, while foreign competitors were investing in more fuel-efficient technology for their vehicles, American automakers were spending their

time investing in bigger, faster cars. And whenever an attempt was made to raise our fuel efficiency standards, the auto companies would lobby furiously against it, spending millions to prevent the very reform that could've saved their industry (Remarks by the President after signing farm bill).

Розширення “economic doctrine” мотивовано семою «економічна доктрина, провідна економічна теорія» (“a belief, principle, or doctrine or a code of beliefs, principles or doctrines” (Oxford English Dictionary)) та містить номінації з синонімічного ряду: doctrine – dogma, socialism, capitalism, theory, theorist (Sensagent dictionary). Наприклад, президент Обама говорить, що дії паливних компаній протиречать духу капіталізму та шкодять підприємцям США:

Why would an oil company invest in research for alternative fuels that could save our environment when they can get billions of dollars in subsidies to keep drilling for oil and gas? These anti-market, anti-business practices are wasteful, unproductive, and antithetical to the very spirit of capitalism. They benefit the undeserving few at the expense of hardworking Americans and entrepreneurs who play by the rules (Remarks in Des Moines).

Б. Обама закликає відмовитися від застарілих догм (worn-out dogmas), котрих дотримувалися його попередники:

On this day, we gather because we have chosen hope over fear, unity of purpose over conflict and discord. On this day, we come to proclaim an end to the petty grievances and false promises, the recriminations and worn-out dogmas that for far too long have strangled our politics (Remarks in New York City).

Б. Обама дорікає республіканцям за спроби перекласти на нього відповідальність за неефективність їхньої власної економічної теорії:

Their economic theory isn't going to sell, so all they've got to argue is, "The economy is not moving as fast as it needs to, jobs aren't growing as fast as they need to, and it's all Obama's fault." That's basically their only message (Barack Obama talks to Rachel Maddow).

Мікрополе “Frugality” відповідає гиперсемі «бережливість, економічність витрат або споживання будь-чого (the quality of being frugal; moderate or sparing expenditure or use of provisions, goods, etc.)” (Oxford English Dictionary) та охоплює три розширення, що профільовані в домені ЕКОНОМІКА: “thrift”, “saver”, “prosperity”.

Розширення “thrift” (product of frugality – результати ощадливості) (Oxford English Dictionary) відповідає семі «далекоглядність, обережність»

(“wisdom and caution in the management of money” (Oxford English Dictionary)), що профільюється в субдомени КЕРУВАННЯ ФІНАНСАМИ, наприклад, Investors will win or lose, depending on whether economies are realized and whether the offsetting diseconomies overwhelm any savings (Sunday Times)). Це розширення представлене синонімічним рядом лексем: thrift – savings, deposits, capital, down-market, low-priced, low-budget, budget goods (Study.com).

Так, Б. Обама гарантує стабільний пенсійний план, що пропонує роботодавець для своїх працівників:

When I'm President, employers will be required to enroll every worker in a direct deposit retirement account that places a small percentage of each paycheck into savings. You can keep this account even if you change jobs, and the federal government will match the savings for lower-income, working families (President Barack Obama's Inaugural Address).

Б. Обама говорить про ефективне та прозоре керування капіталом, спираючись на моральні підвалини американського суспільства:

Markets can't thrive without the trust of investors and the public. At a most basic level, capital markets work by steering capital to the place where it is most productive. Without transparency, that cannot happen (Remarks in New York City).

Розширення “saver” містить в собі когнітивні ознаки, що поєднані семемами «1) ощадлива людина» (a great labour-saver), 2) дещо, що допомагає зберегти сили, труд» (something that makes it possible to spend less money / ways of saving money) (Oxford English Dictionary), тобто засоби економії, скорочення витрат, винаходи, інновації, метою яких є економія на виробництві тощо (субдомени КЕРУВАННЯ ФІНАНСАМИ): “a device to prevent waste or loss, economies of scale, retrenchment” (Oxford English Dictionary). Синонімічний ряд лексем цього розширення містить: saver – deliverer, recoverer, saviour, hoarder, possessor, economizer, economiser, owner (Sensagent dictionary).

Так, президент Б. Обама запевняє, що його медична реформа зекономить США мільярди доларів:

This reform is long overdue. <...> This will reduce deadly medical errors, and it will also shorten the length of hospital stays, ensure that nurses can spend less time on paperwork and more time with patients, and save billions and billions of dollars in the process (Remarks in El Dorado).

Вирішення фінансових труднощів власників малого бізнесу (small business owners) об'єднує, на думку Б. Обами, політичні партії США:

We have reached a point in this country where the rising cost of health care has put too many families and businesses on a collision course with financial ruin and left too many without coverage at all; a course that Democrats and Republicans, small business owners <...> have all come to agree is not sustainable or acceptable any longer (Remarks in El Dorado).

Розширення “prosperity” є мотивованим семою «добробуту» (“the prosperity or earnings of a place/ the whole of a country’s business, industry, and trade, and the money they produce (Oxford English Dictionary)”, “The condition of being prosperous, successful, or thriving; good fortune, success, well-being, wealth” (Oxford English Dictionary)) і представлено синонімічним рядом лексем prosperity – rich, well-being, wealth, purchasing power, strength, success, good fortune (English Synonym Dictionary).

Так, Б. Обама агітує за свою кандидатуру під час виборів і наголошує на єдності народу США незалежно від добробуту громадян:

Because in the end, the choice in this election is not between regions, religions or genders. It’s not about rich versus poor; young versus old; and it is not about black versus white. It’s about the past versus the future (President Barack Obama’s Inaugural Address).

На виборах президента американці голосують за перспективи загального добробуту:

<...> we reach for a politics of common sense and innovation; of shared sacrifice and shared prosperity (President Barack Obama’s Inaugural Address).

За словами Б. Обама, досягнення добробуту потребує зусиль:

Prosperity hasn’t always come easily (Remarks by the President on the Education).

Поліпшення власного добробуту та добробуту Америки – один із ключових програмних пунктів президента:

The key <...> challenges – to improving our well-being, to harnessing clean energy, to protecting our security, and succeeding in the global economy – will be reaffirming and strengthening America’s role as the world’s engine of scientific discovery and technological innovation (Remarks by the President on Fiscal Policy).

Б. Обама вважає, що економіка США формує світове багатство та створює робочі місця:

Our economy hasn’t just been the world’s greatest wealth creator – it’s been the world’s greatest job generator (Remarks in Des Moines).

Б. Обама обіцяє зростання купівельної спроможності на тлі зростання ефективності управління медичним сектором економіки США:

We will cut spending on prescription drugs by using Medicare’s purchasing power to drive greater efficiency and speed generic brands of medicine onto market (Remarks by the President).

Підсумовуючи отримані дані про номінації концепту ЕКОНОМІКА у дискурсі Б. Обама, ЛСП “Economy” можна графічно подати у вигляді трьох мікрополів (рис. 1):

Висновки. Концепт ЕКОНОМІКА представлений у дискурсі Барака Обама лексемами, чий значення мотивовані трьома гіперсемами, що поєднують відповідні мікрополя. Компоненти мікрополів “Frugality”, “Management” пов’язані з мікрополем “Economic system” відносинами

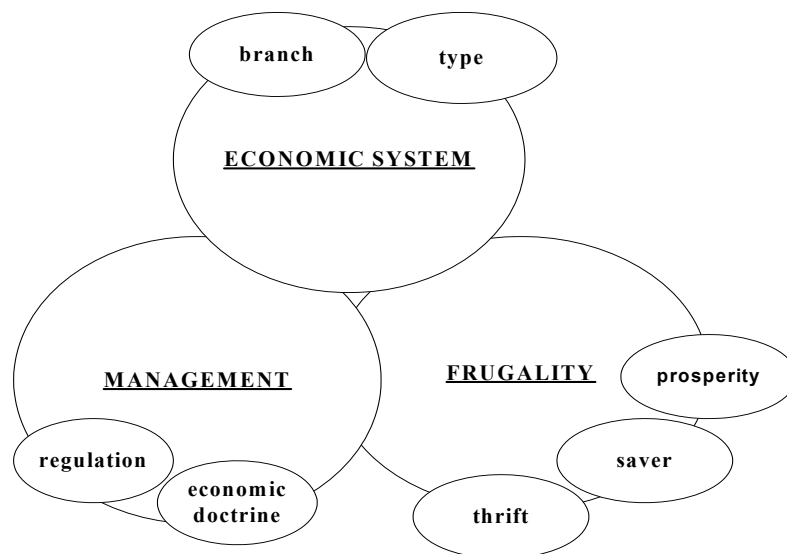

Рис. 1. Лексико-семантичне поле “Economy” у дискурсі Барака Обама

каузації та характеристики. При цьому окремі розширення трьох мікрополів ЛСП “Economy” частково накладаються одне на одне, утворюючи зони перетинів, що є притаманним для типу радіально-ланцюгової структури.

За даними американських лексикографічних джерел (Collins American Dictionary; English Synonym Dictionary; Merriam-webster Dictionary; New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language], номінативні простори концепту ЕКОНОМІКА в ідіоконцептосфері Б. Обама та в концептосфері народу США демонструють

як схожість, так і відмінність когнітивних ознак (Прокопенко, 2016: 247). Зіставлення отриманих даних свідчить про домінування в ідіоконцептосфері президента тих ознак ЕКОНОМІКИ, які закладені в його політичній програмі, в той час, як в мовленнєвій концептосфері американців цей концепт має більшу номінативну щільність.

Перспективами подальших робіт вважаємо структурування концептів з урахуванням знань про семантичний простір номінацій та аналізу концептів конститuentів ідіоконцептосфери президентського дискурсу Б. Обама.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прокопенко О.О. Президентський дискурс Барака Обама: когнітивно-комунікативні аспекти: дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Прокопенко Анастасія Андріївна. Харків, 2016. 252 с.
2. Collins American Dictionary. URL: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/american>
3. English Synonym Dictionary. URL: <http://dico.isc.cnrs.fr/dico/en/search>
4. International Dictionary of English (IDE) Cambridge: University Press, 1995. 1772 p.
5. Merriam-webster Dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/American>
6. New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language. N.Y. Lexicon Publications, Inc., 1993. 1216 p.
7. Oxford English Dictionary. The definite record of the English language. URL: <http://www.oed.com>
8. Sunday Times. Business section. URL: <http://www.thesundaytimes.co.uk/sto/business/>
9. Study.com. URL: <http://study.com/academy/lesson/economic-systems-definition-types-examples.html>
10. Sensagent dictionary. URL: <http://dictionary.sensagent.com/>
11. Wikipedia Free Encyclopedia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
12. Remarks on Health Care at the University of Iowa May 29, 2007. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-health-care-the-university-iowa>
13. Remarks in El Dorado, Kansas: Reclaiming the American Dream January 29, 2008. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-el-dorado-kansas-reclaiming-the-american-dream>
14. President Barack Obama’s Inaugural Address January 21, 2009. URL: <https://ap.gilderlehrman.org/history-by-era/facing-new-millenniumgovernment-and-civics/resources/barack-obama%E2%80%99s-first-inaugural-a?gclid=Cj0KCQjw4s-kBhDqARIsAN-ipH3iPY0m1TGFmFS2Bi8>
15. Remarks in New York City: “Our Common Stake in America’s Prosperity” September 17, 2007. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-new-york-city-our-common-stake-americas-prosperity>
16. Remarks in Des Moines, Iowa: “Our Moment Is Now” December 27, 2007. 6 p. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-des-moines-iowa-our-moment-now>
17. Remarks in Janesville, Wisconsin: “Keeping America’s Promise” February 13, 2008. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-janesville-wisconsin-keeping-americas-promise>
18. Remarks by the President on the Education To Innovate Campaign November 23, 2009. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-education-innovate-campaign>
19. Remarks by the President on Fiscal Policy April 13, 2011. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/04/13/remarks-president-fiscal-policy>
20. Remarks by the President after meeting with agriculture and business leaders. 2015.10.06. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/10/06/remarks-president-after-meeting-agriculture-and-business-leaders-trans>
21. Remarks to the Detroit Economic Club May 7, 2007. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-detroit-economic-club-0>
22. Remarks by the President after signing farm bill. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/02/07/remarks-president-signing-farm-bill-mi>
23. President Obama delivered the following remarks on the economy on December 4, 2013. URL: https://www.washingtonpost.com/politics/running-transcript-president-obamas-december-4-remarks-on-the-economy/2013/12/04/7cec31ba-5cff-11e3-be07-006c776266ed_story.html
24. Remarks at a Campaign Rally in Milwaukee, Wisconsin September 22, 2012. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-campaign-rally-milwaukee>
25. Remarks at a Campaign Rally in Pittsburgh, Pennsylvania July 6, 2012. [Electronic resource]. URL: <https://www.govinfo.gov/app/details/DCPD-201200537>
26. Barack Obama talks to Rachel Maddow 5 days before election October 30, 2008. URL: <https://www.nbcnews.com/id/wbna27464980>
27. Remarks at a Campaign Rally in Davenport, Iowa August 15, 2012. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-campaign-rally-davenport-iowa-0>

REFERENCES

1. Prokopenko O.O. (2016). Prezydentskyi dyskurs Baraka Obamy: kohnityvno-komunikatyvni aspekty: [Barack Obama's presidential discourse: cognitive and communicative aspects]. dys. kand. filol. nauk: Thesis. Ph.D. philol. science. Kharkiv [in Ukrainian].
2. Collins American Dictionary. URL: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/american>
3. English Synonym Dictionary. URL: <http://dico.isc.cnrs.fr/dico/en/search>
4. International Dictionary of English (IDE) Cambridge: University Press, 1995. 1772 p.
5. Merriam-webster Dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/American>
6. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. N.Y. Lexicon Publications, Inc., 1993. 1216 p.
7. Oxford English Dictionary. The definite record of the English language. URL: <http://www.oed.com>
8. Sunday Times. Business section. URL: <http://www.thesundaytimes.co.uk/sto/business/>
9. Study.com. URL: <http://study.com/academy/lesson/economic-systems-definition-types-examples.html>
10. Sensagent dictionary. URL: <http://dictionary.sensagent.com/>
11. Wikipedia Free Encyclopedia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
12. Remarks on Health Care at the University of Iowa May 29, 2007. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-health-care-the-university-iowa>
13. Remarks in El Dorado, Kansas: Reclaiming the American Dream January 29, 2008. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-el-dorado-kansas-reclaiming-the-american-dream>
14. President Barack Obama's Inaugural Address January 21, 2009. URL: <https://ap.gilderlehrman.org/history-by-era/facing-new-millenniumgovernment-and-civics/resources/barack-obama%E2%80%99s-first-inaugural-a?gclid=Cj0KCQjw4s-kBhDqARIsAN-ipH3iPY0m1TGFmFS2Bi8>
15. Remarks in New York City: "Our Common Stake in America's Prosperity" September 17, 2007. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-new-york-city-our-common-stake-americas-prosperity>
16. Remarks in Des Moines, Iowa: "Our Moment Is Now" December 27, 2007. 6 p. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-des-moines-iowa-our-moment-now>
17. Remarks in Janesville, Wisconsin: "Keeping America's Promise" February 13, 2008. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-janesville-wisconsin-keeping-americas-promise>
18. Remarks by the President on the Education To Innovate Campaign November 23, 2009. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-education-innovate-campaign>
19. Remarks by the President on Fiscal Policy April 13, 2011. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/04/13/remarks-president-fiscal-policy>
20. Remarks by the President after meeting with agriculture and business leaders. 2015.10.06. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/10/06/remarks-president-after-meeting-agriculture-and-business-leaders-trans>
21. Remarks to the Detroit Economic Club May 7, 2007. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-detroit-economic-club-0>
22. Remarks by the President after signing farm bill. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/02/07/remarks-president-signing-farm-bill-mi>
23. President Obama delivered the following remarks on the economy on December 4, 2013. URL: https://www.washingtonpost.com/politics/running-transcript-president-obamas-december-4-remarks-on-the-economy/2013/12/04/7cec31ba-5cff-11e3-be07-006c776266ed_story.html
24. Remarks at a Campaign Rally in Milwaukee, Wisconsin September 22, 2012. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-campaign-rally-milwaukee>
25. Remarks at a Campaign Rally in Pittsburgh, Pennsylvania July 6, 2012. [Electronic resource]. URL: <https://www.govinfo.gov/app/details/DCPD-201200537>
26. Barack Obama talks to Rachel Maddow 5 days before election October 30, 2008. URL: <https://www.nbcnews.com/id/wbna27464980>
27. Remarks at a Campaign Rally in Davenport, Iowa August 15, 2012. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-campaign-rally-davenport-iowa-0>

УДК 81'271:172]821.161.2-6В.Стефанік
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-33>

Оксана СЕМЕНЮК,
orcid.org/0000-0002-3295-690X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) oksana.semeniuk@pnu.edu.ua

Марія ХОРОЩАК,
orcid.org/0009-0005-6595-4635
магістриня кафедри української мови
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) marijka.horoshchak@gmail.com

ФОРМУЛИ ПРОХАННЯ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Статтю присвячено дослідженню формул прохання в епістолярії Василя Стефаника. Матеріалом дослідження слугувала епістолярна спадщина письменника, представлена у новому виданні його творів, яке містить усього 456 листів, зокрема й таких, що публікуються вперше.

Мета статті – аналіз формул прохання, засвідчених у листах Василя Стефаника.

Розглянуто поширені способи висловлення прохання в епістолярних текстах письменника, мовні засоби, що посилюють прохання, додають їм імперативності, експресивності чи, навпаки, пом'якшують їх, позитивно впливають на адресата, підкреслюють шанобливість і повагу до нього. Простежено способи вираження непрямого прохання. Окреслено характерні риси епістолярного ідіостилю письменника, що виявляються через особливості функціонування прохальних формул.

Установлено, що поширеним способом висловлення прохання у листах В. Стефаника є вживання дієслів у формі наказового способу. Імперативності та експресивності їм додають прислівники *конче*, *конечно*, *зараз*, *негайно*, *скоро*, підсилювальна частка *ж* (*же*), *повтори* дієслів. З'ясовано, що засобами пом'якшення прохальних виразів у формі наказового способу є формули звертання, а також формули вибачення та подяки, підрядні речення умови, дієслово *прошу*, етикетні вислови з коренем *ласк-*. Уживаними в епістолярії є формули, утворені поєднанням етикетної дієслівної форми *прошу* або етикетного фразеологізму *будьте ласкаві з інфінітивом* на позначення бажаної дії. У розвідці описано розгорнуті способи вираження прохань за допомогою різних типів підрядних речень. Виявлено, що характерними особливостями епістолярію Василя Стефаника є непрямі прохання у формі питальних речень, складних речень, головна частина яких позначає позитивний наслідок виконаного прохання, а підрядне умови – власне прохання, вираження прохання за допомогою слова *надіюся*. Наголошено на тому, що формули прохання у листовній спадщині Стефаника відповідають умовам спілкування. Їх добір залежить від характеру взаємин адресанта та адресата і від автора листа: його особистості, емоційного стану, становища, тощо.

Ключові слова: мовний етикет, лист, етикетні формули, епістолярна ввічливість.

Oksana SEMENIUK,
orcid.org/0000-0002-3295-690X
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) oksana.semeniuk@pnu.edu.ua

Mariia KHOROSHCHAK,
orcid.org/0009-0005-6595-4635
Master at the Department of Ukrainian Language
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) marijka.horoshchak@gmail.com

REQUEST FORMULAS IN THE EPISTOLARY OF VASYL STEFANYK

The article is devoted to the study of the request formulas in the epistolary of Vasyl Stefanyk. The material of the study was the writer's epistolary heritage presented in a new edition of his works, which contains 456 letters, including those that are published for the first time.

The purpose of the article is the analysis of the request formulas in Vasyl Stefanyk's letters.

There were considered common ways of expressing requests in the writer's epistolary texts and linguistic tools that strengthen requests, add to them imperativeness, expressiveness or, on the contrary, soften them, have a positive effect on the addressee, emphasize reverence and respect for him. There were traced ways of expressing an indirect request. There were outlined typical features of the writer's epistolary idiosyncrasy that are revealed due to peculiarities of the functioning of the request formulas.

*It was established that a common way of expressing a request in the letters of V. Stefanyk is the use of verbs in the imperative form. Imperativeness and expressiveness are added to them by the adverbs *конче, конечно, зараз, негайно, скоро*, the reinforcing participle *ж (же)*, repetitions of verbs. It was found out that the means of softening of the request expressions in the imperative form are address formulas, as well as formulas of apology and thanks, subordinate clauses of conditions, the verb *пouyу*, etiquette expressions with the root *ласк-*. Formulas, that are formed by a combination of the etiquette verb form *пouyу* or the etiquette phraseology *будьте ласкаві* with the infinitive to indicate the desired action, are used in epistolary. Elaborate ways of expressing requests using different types of subordinate clauses are described in the exploration. It was found out that the characteristic features of Vasyl Stefanyk's epistolary are indirect requests in the form of interrogative sentences, complex sentences, the main part of which indicates a positive consequence of the fulfilled request, and the subordinating condition is the actual request expressed by the word *надіюся*. It is emphasized that the request formulas in Stefanyk's letter heritage correspond to the conditions of communication. Selection of them depends on the nature of the relationship between the sender and the addressee and on the author of the letter: his personality, emotional state, position, etc.*

Key words: language etiquette, letter, etiquette formulas, epistolary politeness.

Постановка проблеми. Дослідження при-
ватних епістолярних текстів українських пись-
менників є важливим для з'ясування багатьох
лінгвістичних проблем. Передусім мова листів є
«самодостатнім лінгвальним феноменом» (Гре-
щук, 1996: 165), який потребує окремого різноас-
пектного вивчення. Епістолярій відбиває процеси
становлення та нормалізації літературної мови,
засвідчує розвиток і зміни у мові самого пись-
менника, а також допомагає глибше дослідити
особливості його ідіостилю. Листи дають бага-
тий матеріал для вивчення розмовного мовлення і
позанормативних мовних явищ, оскільки для них
характерні спонтанність і відсутність літератур-
ного редагування. Крім того, листи, у яких скон-
центровано різноманітні формули ввічливості, є
цінним джерелом для лінгвістичних студій, при-
свячених мовному етикету.

Аналіз досліджень. Лінгвісти неодноразово
зверталися до епістолярної спадщини майстрів
слова, вивчаючи на матеріалі листів розвиток
українського мовного етикету, трансформацію
етикетних норм, особливості епістолярного іді-
остилю їх авторів. Різноаспектні дослідження
етикетних одиниць, засвідчених у листах Лесі
Українки, О. Кобилянської, М. Коцюбинського
та інших українських письменників, представ-
лені у працях С. Богдан, Н. Журавльової, А. Най-
руліна, Е. Ветрової та ін. (Богдан, 1993; Богдан,
2018; Журавльова, 2003; Журавльова, 2008;
Журавльова, 2012; Найрулін, 2003; Найрулін,
2019; Ветрова, 2004). Водночас етикетні фор-
мули у листах В. Стефаніка, як і загалом лінгвіс-
тичні проблеми його епістолярію, залишаються
без достатньої уваги дослідників. Актуальність
та перспективність таких студій окреслив у

своєї розвідці В. Грещук, на думку якого, мова
епістолярної спадщини новеліста заслуговує на
детальне всебічне монографічне дослідження
(Грещук, 1996: 176). Лінгвіст наголошує на цін-
ності листів як одного з небагатьох джерел точної
і природної фіксації етикетних формул та на важ-
ливості вивчення цього аспекту листовної спад-
щини письменника (Грещук, 1996: 166–167). Чи
не найбільше уваги етикетним виразам епістоля-
рію В. Стефаніка приділила С. Богдан. Мовозна-
виця проаналізувала типологічне й індивідуальне
в епістолярній поведінці письменника на матері-
алі звертань (Богдан, 2004), а також охарактери-
зувала відтворені у формулах увічливості діалек-
тні риси (Богдан, 2008). В україністиці є праці, у
яких етикетні формули епістолярію Стефаніка
розглянуті побіжно, оскільки в них його листи
слугують джерельною базою разом з листами
інших письменників того періоду (див., напри-
клад: Журавльова, 2003). Таким чином, мовний
етикет епістолярію В. Стефаніка потребує комп-
лексного і всебічного вивчення. Наша розвідка є
спробою заповнити одну з лакун у лінгвістичному
дослідженні листовної спадщини видатного укра-
їнського новеліста.

Мета статті – аналіз формул прохання, засвід-
чених у листах Василя Стефаніка.

Матеріалом дослідження слугував епістолярій
письменника, представлений у новому виданні
його творів (Стефанік, 2020), яке містить усього
456 листів, зокрема й таких, що публікуються
вперше.

Виклад основного матеріалу. Поширеним
способом висловлення прохання у листах В. Сте-
фаніка є вживання дієслів у формі наказового
способу.

Форми другої особи однини наказового способу є менш численними і трапляються в епістолярних текстах, адресованих близьким друзям (Л. Бачинському, І. Плешкану): *Довідайся за Марка або піди до него* (Стефаник, 2020: 17); *На свята різдвяні зроби яку забаву...* (Стефаник, 2020: 38); *Лишень хату улади так, аби було в ній гарно сидіти та і писати. За се довідайся, і як можна дістати хату, то напиши мені...* (Стефаник, 2020: 309). На думку дослідників, такі форми актуалізують конотації «свійськості», спорідненості (Найрулін, 2003: 349).

Дуже часто у листах письменника трапляються дієслівні форми другої особи множини наказового способу: *Ви пишуть мені багато і зчаста* (Стефаник, 2020: 343); *Говорит хоть в листах* (Стефаник, 2020: 137); *Але прийдітьте, зробіть хоть раз мою волю* (Стефаник, 2020: 203). Такі формули прохання засвідчено не лише в листах до найближчих друзів, а й в епістолах, адресованих людям, стосунки з якими у В. Стефаника були офіційними, наприклад, митрополитові Андрею Шептицькому: *Як буде виїздити, то Ви прийміть його, ексцеленціє, і благословіть на далеку дуже дорогу* (Стефаник, 2020: 465), К. Студинському: *Ви помагали моїм дітям і мені допоможіть...* (Стефаник, 2020: 411).

Прикметно, що вживання форм наказового способу сам Стефаник означає в листах як прохання: *Тепер велике прошення. Поставте про мене весь правничий факультет на голову, а переконайте професорів, що мій Юрко мусить бути прийнятий як правник* (Стефаник, 2020: 411); *І Гаморакови нічо ніколи не кажіть і нічо ніколи не пишіть нікуда. Осе я Вас прошу* (Стефаник, 2020: 288).

Імперативності та експресивності таким формулам додають прислівники *конче, конечно, зараз, негайно, скоро*, підсилювальна частка *ж (же)*, повтор дієслів у формі наказового способу. Їх уживання з метою вплинути на адресата, спонукати його до певних дій, отримати якомога швидше бажане є характерною рисою в листах письменника: *Ти се конче зроби!* (Стефаник, 2020: 18); *Відпишіть зараз, лиш не шукайте ніякого «не можна»* (Стефаник, 2020: 203); *Пиши ж* (Стефаник, 2020: 17); *Пишіть за що хочете, пишіть за себе або за школу, або за політику, але пишіть* (Стефаник, 2020: 143). Такі прохальні формули часто спонукують адресата до написання довгоочікуваного листа та експлікують Стефаникову потребу в листовному спілкуванні з близькими людьми. Як зауважує С. Богдан, «для Стефаника епістолярна комунікація була органічною мовлен-

невою потребою. Мабуть, тому стан листовного мовчання був для нього болісним і незрозумілим» (Богдан, 2008: 111).

Водночас для епістолярію В. Стефаника характерним є поєднання імперативних формул із засобами, які пом'якшують категоричність і позитивно впливають на адресата. Зокрема з цією метою письменник уживає формули звертання, що містять присвійні займенники, прикметники з позитивною оцінкою, як-от: *Прийдітьте, мої добрі, конче прийдітьте* (Стефаник, 2020: 306); *Мій єдиний друже, пишіть же конче* (Стефаник, 2020: 148). Додавання таких звертань до прохальних формул спрямоване на досягнення цілей комунікації, оскільки безвідмовно впливає на адресата (Найрулін, 2003: 150).

Прохальні формули, у яких ключовими є дієслова наказового способу, іноді супроводжуються формулами вибачення та подяки, що згладжують, приглушують негативні реакції, які можуть викликати в адресата вербативи зі значенням наказовості та засоби, що їх посилюють: *Якщо дістанете гроші на дорогу, то негайно посилайте, бо без них горе. Надзвичайно Вам вдячний за все те, що Ви для мене під моральним і матеріальним оглядом робите* (Стефаник, 2020: 387); *...дуже Вас перепрашаю за трохи безличну мою сміливість до Вашої особи, але стан мій такий, що я це мушу робити. Ви помагали моїм дітям і мені допоможіть...* (Стефаник, 2020: 411).

Спонування до певних дій, висловлене за допомогою форм наказового способу, пом'якшується у листах В. Стефаника і шляхом додавання підрядних речень умови (*Як (якщо) можете (хочете)...*), які слугують засобом етикетної ввічливості, вияву поваги до адресата, його можливостей, бажань, життєвих обставин і засвідчують, що вибір виконувати дію чи ні залишається за адресатом, наприклад: *Як можете, то пришліть мені усі Ваші праці* (Стефаник, 2020: 93); *...як Ви можете і здоровісьте на тільки, то прийдітьте в понеділок десь коло 6 год. вечором...* (Стефаник, 2020: 440); *Якщо хочете синові убійці дати, то дайте* (Стефаник, 2020: 171); *Ніцшого, як можете, то пришліть* (Стефаник, 2020: 286).

Численними в епістолярії є формули прохання, у яких дієслова у формі наказового способу супроводжуються словом *прошу*, що посилює конотації пошани до адресата і водночас конотації впливу та спонування його до певних конкретних дій, оскільки «в його лексичному значенні та безпосередньо в граматичному вираженні наявні компоненти впливу на почуття та волевиявлення адресата» (Найрулін, 2019: 105): *Кінчаючи вже,*

прошу вас напишіть все, все, що знаєте за всіх і за вся (Стефанік, 2020: 9); *Я Вас прошу прийдіть таки до Тернополя* (Стефанік, 2020: 306); *...прошу Вас передайте му які книжки* (Стефанік, 2020: 7).

Перед формами наказового способу, що позначають дію, реалізації якої потребує адресант, може вживатися фразеологізм увічливості *будьте такі добрі*, який поєднується з дієсловом сурядним сполучником *та*. Він, як і лексема *прошу*, робить спонування більш чемним, а вплив на адресата – більш делікатним: *Будьте такі добрі та подайте мені адресу Лесі Українки...* (Стефанік, 2020: 276); *Будьте такі добрі та напишіть до мене до Тернополя* (Стефанік, 2020: 116); *Будьте такі добрі та пришліть мені зараз анатомію патологічну, підручник хірургії і фармакології* (Стефанік, 2020: 202).

Для вираження чемного прохання разом з дієловами у формі наказового способу В. Стефанік уживає в листах прислівник *ласкаво* та етикетні вислови зі словами *ласка*, *ласкавий* (з *ласки своєї* (*свої*), *прошу ласки*, *коли* (*як*) *ласкавий* (*ласкаві*)), що активно використовувалися в листах українських письменників та культурних діячів того часу (Журавльова, 2003: 184), наприклад: *На ці всі питання відповідайте ласкаво скоро...* (Стефанік, 2020: 386); *З ласки своєї відошліть мені мої скрипти і прийміть подяку за Вашу раду* (Стефанік, 2020: 191); *Прошу божої ласки та й Вашої, присилайте мені «Вістник»* (Стефанік, 2020: 248). Увічлива частина прохання *коли* (*як*) *ласкавий* (*ласкаві*) має форму підрядного речення умови: *Напишіть, коли ласкаві, якби не якби із тою кумою до купи зійтися* (Стефанік, 2020: 311).

В епістолярії В. Стефаніка уживаними є традиційні формули прохання, утворені поєднанням етикетної дієслівної форми *прошу* з інфінітивом, що позначає дію, виконання якої є бажаним чи необхідним для автора листа: *...прошу заявити могому батькові, що на його одруження дозволу не даю і ніколи на це не погоджуся. ... Прошу прислати мені 20 зл., я на першого в[ельмиповажаному] панові віддам, бо від батька не хочу жодних грошей* (Стефанік, 2020: 307); *Іще прошу не читати нікому тих праць з поза редакції* (Стефанік, 2020: 188); *Прошу вислати для двох, т. є. Л. Мартовича й В. Стефаніка, Вашу газету* (Стефанік, 2020: 51). Такі формули засвідчують чемність і повагу до співрозмовника і функціонують здебільшого у листах до адресатів, з якими у Стефаніка були офіційні стосунки: до Й. Теодоровича, О. Маковея, редакції збірника «Товариш».

Шанобливість і повагу до адресата передають також прохальні формули, у яких замість вербати *прошу* з інфінітивом уживається етикетний фразеологізм *будьте ласкаві*: *А Ви будьте ласкаві, але секрет! післати мені на першого червня 15 злр. ...* (Стефанік, 2020: 133 – 134); *Будьте ласкаві помістити у Вашому журналі «Світ» отсю подяку* (Стефанік, 2020: 402). Форма умовного способу, ужита замість наказового способу (*були б ласкаві* замість *будьте ласкаві*), і вставні слова (*може*) роблять висловлені у такий спосіб прохання більш делікатними і дипломатичними: *Може би Ви були ласкаві прислати мені на малий час біографію Нічого або яку порядну книжку* (Стефанік, 2020: 218). Уживання при таких прохальних формулах особового займенника *Ви* та його графічне оформлення – написання з великої літери, на думку А. Найруліна, є актуалізатором позитивного пошанного конотативного значення (Найрулін, 2003: 350).

Крім форм наказового способу та інфінітива, прохання в аналізованих листах може виражатися розгорнуто – у формі підрядного з'ясувального речення, яке супроводжує дієслово *просити* у формі теперішнього чи майбутнього часу дійсного способу або у формі умовного способу: *Я Вас дуже прошу, аби-сьте мені на четвер прислали 80 злр.* (Стефанік, 2020: 349); *Але я Вас буду просити, аби Ви мене ніколи не хвалили* (Стефанік, 2020: 213); *Отже просив би-м Вас ладно, аби-сьте були ласкаві п[ана] Геня змусити, аби мені найшов квартиру* (Стефанік, 2020: 88). Більш уживаними є формули, у яких дієслово *просити* у формі інфінітива поєднується з модальними дієсловами *хочу* (*хотів-єм*), *мушу*, а також дієсловом *осміляюся*. Форма майбутнього часу (*буду просити*), умовного способу (*просив би-м*), а також дієслово *хотіти* (*хочу просити*) послаблює конотації впливу на адресата, закладені в семантиці дієслова *просити*: *Просити Вас хочу, чи не могли би Ви наймолодшого Юрка перетягнути до своєї Канцелярії* (Стефанік, 2020: 430); *... хотів-єм просити, аби-сьте мені подали книги і програму науки* (Стефанік, 2020: 96). Вислів *мушу просити* репрезентує мовця не як активний суб'єкт волевиявлення, а як об'єкт впливу певних непереборних обставин, що змушують його турбувати адресата своїми проханнями: *Мушу Вас просити, аби-сте мені позичили зараз 15–20 злр.* (Стефанік, 2020: 258); *Через всілякі причини я мушу Вас просити, щоби Ви не друкували мого імені між співробітниками вашого журналу* (Стефанік, 2020: 458). У листах до Андрея Шеп-

тицького, Осипа Назарука письменник уживає етикетний вислів чемного прохання *осміляюся просити*, який засвідчує особливу повагу до адресата й часто поєднується з особовими і присвійними займенниками та увічливими звертаннями, семантика і графічне оформлення яких посилюють вияви пошани до співрозмовника: **Осміляюся ще раз просити вас, наш владико, щоби Ви дозволили моему синові явитись в означенім дні перед Вами, ексцеленціє, у Підлютім і просити Вас о благословенство на далеку дорогу в світ** (Стефаник, 2020: 469); **Тому осміляюся просити Вас, Високоповажаний Пане Редакторе, щоби Ви цього хлопця умістили за Вашою протекцією в духовній Семінарі в Станиславові** (Стефаник, 2020: 431–432).

Формули прохання в епістолярії В. Стефаника нерідко поєднуються з інтенсифікаторами. Найбільш частотним є прислівник *дуже*, рідше трапляються прислівники-інтенсифікатори *ладно*, *файно*, які вживаються у листах до близьких людей: **Я Вас прошу дуже зараз мені написати, чи в Трійци хто не хорий або чи що злого не сталося?** (Стефаник, 2020: 246); **Я Вас дуже прошу, мої добрі, позичити мені ті гроші** (Стефаник, 2020: 318); **Я Вас ладно прошу, аби Ви не гнівалися і не сміялися з мене** (Стефаник, 2020: 185); **А як маєте ІХ р[ічни]к «Жизни» з відчитом Л. Українки, то пішліть мені, а ні, то подайте адресу єї, аби вона мені розстарала. Прошу Вас файно** (Стефаник, 2020: 330). Специфічно український інтенсифікатор епістолярної ввічливості *уклінний* (*уклінно*), що є високочастотним у листах українських письменників ХІХ–початку ХХ ст. (Журавльова, 2008: 313), не є характерним для листів Стефаника – його засвідчено лише в одному листі: **Уклінно Вас прошу о одну рукопись Драгоманова для себе** (Стефаник, 2020: 62).

В епістолярії письменника трапляються випадки вживання в одному реченні кількох синонімічних формул, які роблять прохання особливо гречним і підкреслюють, актуалізують повагу до адресата: **Отже просив би-м Вас ладно, аби-сьте були ласкаві п[ана] Геня змусити, аби мені найшов квартиру** (Стефаник, 2020: 88); **... а Вас прошу, аби-сте були такі добрі і з «Діла» і «Галичанина» повибирали мені ті нумери, де пишуть про Франка і де описують процеси політичні наших хлопів** (Стефаник, 2020: 145); **Тоді я Вас хотів просити, аби Ви були ласкаві справити правопис і мову в збірничку моїх образків, які в маю буде друкувати книгарня ім. Шевченка, тепер за це прошу Вас листовно, і як Ви ласкаві, то відпишіть мені на моє прошенє** (Стефаник,

2020: 414). Формулу прохання може посилювати вжита у тому ж реченні формула вдячності, що заздалегідь висловлює подяку за послугу, яку адресат ще не зробив: **Та я Вас прошу, аби Ви були такі добрі і прислали мені їх поштою, а я Вам за се буду вдячний** (Стефаник, 2020: 373).

Слова вдячності можуть використовуватися для висловлення чемного, делікатного прохання самостійно, без прохальних формул. Наприклад, у листі до митрополита Шептицького В. Стефаник послуговується етикетною формулою зі стрижневою лексемою *вдячний*, що має форму умовного способу і передає завчасну вдячність за послугу, про яку просить адресант: **Тому вдячний був бим Вас, щоби-сьте допустили його перед себе і бачили на власні очі хлопця, який має заплатити ті гроші, які я Вам винен і за себе і за його братів** (Стефаник, 2020: 468).

Непряме прохання письменник іноді формулює у вигляді питальних речень: **Може би книжку яку файну післали-сте?** (Стефаник, 2020: 43); **Чи Ви або Олег або Матейко не навідали би ся до мого тата і не написали мені зараз ясно, як стоїть діло з єго їздою до Відня? Як болотє, то не дуже беріть собі мою просьбу до серця** (Стефаник, 2020: 239).

Характерним для епістолярного ідіостилію В. Стефаника є висловлення прохання за допомогою складних речень з підрядними умови. Головна частина таких конструкцій позначає можливий наслідок виконаного прохання – найчастіше емоційний стан адресанта зі знаком «+» (*буду дуже тішитися, врадуєся, було би мені добре*), а підрядна частина – власне прохання, виражене за допомогою майбутнього часу чи умовного способу і представлене як щось дуже бажане, очікуване, позитивне, наприклад: **А як приїдете сюда, то буду дуже тішитися, а як напишете, то також врадуєся, а як не будете мати часу, то буду чекати** (Стефаник, 2020: 258); **Нагадав-єм собі за той пустий двір у тім пустім саді в Чортівці. Якби ти мені там зріхтував одну гарну хату, якби умеблював її той економ і аби я там міг сидіти і писати, то було би мені добре** (Стефаник, 2020: 309); **Славно було би, якби Ви попросили батька Вашого і від себе, і від мене, аби мені прислав книг і наукових і белетристичних** (Стефаник, 2020: 44). Сформульоване в такий спосіб прохання дає адресатові вибір і водночас впливає на цей вибір, демонструючи його наслідки.

Ще один спосіб вираження непрямого прохання в епістолярії – висловлення надії, що адресат виконає бажане, за допомогою дієслова *надіюся*: **Надіюся листу великого і широкого** (Стефаник,

2020: 244); *Грошей від вас конче надіюся і письма також* (Стефанік, 2020: 391); *А Вас я надіюся надовго до Чортівця*. (Стефанік, 2020: 320). Цей спосіб письменник використовує здебільшого в листах до близьких людей.

Висновки. Аналіз прохальних формул, зафіксованих в епістолярії В. Стефаніка, свідчить, що письменник досконало володів узвичаєними засобами епістолярної ввічливості того часу і вміло ними послуговувався. Зокрема це підтверджують формули прохання у листах до кореспондентів, з якими письменник мав офіційні стосунки і чий становище, вік, діяльність та заслуги вимагали, щоб ці етикетні вирази були сповнені шанобливістю, гречністю й повагою до адресата. Однак, якщо взаємини з адресатом були близькі й довірливі, Стефанік прямо висловлює прохання, послуговуючись при цьому простими конструкціями, як правило, у формі наказового

способу, тобто віддає перевагу спілкуванню без дотримання умовностей і очікує такого ж у відповідь. Показовим є лист до приятеля М. Шухевича, у якому новеліст підсумовує свої численні прохання такими словами: «*Говорю Вам се щиро як татови або братови, а Ви так само щиро можете мені сказати: кохані, нема сконд!*» (Стефанік, 2020: 355–356). Експресивність, навіть імперативність прохальних виразів можна пояснити також особливостями характеру Стефаніка, чутливістю його творчої натури, гостро вираженою потребою в листовному спілкуванні з близькими людьми, а також непростими життєвими обставинами.

Отже, формули прохання в епістолах В. Стефаніка відповідають умовам спілкування. Їх добір залежить від характеру взаємин адресанта та адресата і від автора листа: його особистості, емоційного стану, становища, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богдан С. Діалектні риси в епістолярних стереотипах Василя Стефаніка. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Чернівці, 2008. Вип. 428–429. С. 111–117.
2. Богдан С. «Дорога і шановна товаришко!»: спроба реабілітації узвичаєних українських гоноративів. *Волинська філологічна: текст і контекст*. Луцьк, 2018. Вип. 26. С. 26–49.
3. Богдан С. Епістолярій Лесі Українки і мовленнєвий етикет українського народу. *Українська мова і література в школі*. 1993. №2. С. 33–37.
4. Богдан С. Типологічне й індивідуальне в епістолярній поведінці Василя Стефаніка: звертання. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2004. Вип. 34. Ч. 2. С. 224–225.
5. Ветрова Е.С. Семантика і функціонально-комунікативний аспект етикетних одиниць в епістолярній спадщині українських письменників ХІХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2004. 18 с.
6. Грещук В. Лінгвістичний аспект листування. *Василь Стефанік – художник слова*: монографія. Івано-Франківськ, 1996. С. 165–176.
7. Журавльова Н. Дещо про епістолярну гречність Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність*. Луцьк, 2008. Т. 4. Кн. 2. С. 307–315.
8. Журавльова Н. «...Лиш о ласку благаю...» (Формули ввічливості з коренем ласк- в епістолярному стилі ХІХ–початку ХХ ст.). *Семантика мови і тексту*: зб. статей VIII Міжнар. наук. конф. (м. Івано-Франківськ, 22–24 жовтня 2003 р.). Івано-Франківськ, 2003. С. 183–189.
9. Журавльова Н. М. Поетика української епістолярної ввічливості ХІХ – початку ХХ століття: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2012. 548 с.
10. Найрулін А. Етикетні формули в епістолярію Ольги Кобилянської як вияв прагмалінгвального (конотативного) компонента. *Лінгвістика*. Старобільськ, 2019. № 1 (40). С. 97–107.
11. Найрулін А. Структурні елементи в епістолярію М. Коцюбинського як засіб виявлення конотативного компонента. *Семантика мови і тексту*: зб. статей VIII Міжнар. наук. конф. (м. Івано-Франківськ, 22–24 жовтня 2003 р.). Івано-Франківськ, 2003. С. 348–352.
12. Стефанік В.С. Зібрання творів: у 3 т. у 4-х кн. / редкол.: С.І. Хороб (голова) та ін. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2020. Т. 1, кн. 2: Листи / упорядкув. Є. Барана. 600 с.

REFERENCES

1. Bohdan S. Dialektni rysy v epistolarynykh stereotypakh Vasyliia Stefanyka. [Dialectal Features in the Epistolary Stereotypes of Vasyl Stefanyk] *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Slovianska filolohiia*. Chernivtsi, 2008. Vyp. 428–429. S. 111–117. [in Ukrainian].
2. Bohdan S. “Doroha i shanovna tovaryshko!”: sprobа rehabilitatsii uzvychaienykh ukrainskykh honoratyviv. [“Dear and Respectable Comrade!”: an Attempt at Rehabilitation of the Conventional Ukrainian Honorifics] *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*. Lutsk, 2018. Vyp. 26. S. 26–49. [in Ukrainian].
3. Bohdan S. Epistolarii Lesi Ukrainky i movlennievyy etyket ukrainskoho narodu. [Lesya Ukrainka’s Epistolary and Speech Etiquette of the Ukrainian People] *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. 1993. № 2. S. 33–37. [in Ukrainian].
4. Bohdan S. Typolohichne y individualne v epistoliamii povedintsi Vasyliia Stefanyka: zvertannia. [Typological and Individual in Vasyl Stefanyk’s Epistolary Behavior: Vocative Expression] *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna*. Lviv, 2004. Vyp. 34. Ch. 2. S. 224–225. [in Ukrainian].

5. Vietrova E.S. Semantyka i funktsionalno-komunikatyvnyi aspekt etyketnykh odynyts v epistoliarnii spadshchyni ukrainskykh pysmennykiv XIX st. [Semantics and Functional-Communicative Aspect of Etiquette Units in the Epistolary Heritage of 19th-century Ukrainian Writers]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Donetsk, 2004. 18 s. [in Ukrainian].
6. Greshchuk V. Lihvistychnyi aspekt lystuvannia. [Linguistic Aspect of Correspondence] Vasyl Stefanyk – khudozhnyk slova : monohrafiia. Ivano-Frankivsk, 1996. S. 165–176. [in Ukrainian].
7. Zhuravlova N. Deshecho pro epistoliarnu grechnist Lesi Ukrainky. Lesia Ukrainka i suchasnist. [On Epistolary Courtesy of Lesya Ukrainka] Lutsk, 2008. T. 4. Kn. 2. S. 307–315. [in Ukrainian].
8. Zhuravlova N. “...Lysh o lasku blahaiu...” (Formuly vvichlyvosti z korenem lask- v epistoliarnomu styli XIX –pochatku XX st.). [“...I’m Just Asking for a Favor...” (Politeness Formulas with the Root “lask-” in the Epistolary Writing of the 19th–early 20th Centuries).] Semantyka movy i tekstu : zb. statei VIII Mizhnar. nauk. konf. (m. Ivano-Frankivsk, 22–24 zhovtnia 2003 r.). Ivano-Frankivsk, 2003. S. 183–189. [in Ukrainian].
9. Zhuravlova N. M. Poetyka ukrainskoi epistoliarnoi vvichlyvosti XIX–pochatku XX stolittia [Poetics of Ukrainian Epistolary Politeness of the 19th–20th Centuries] : monohrafiia. Zaporizhzhia : ZNU, 2012. 548 s. [in Ukrainian].
10. Nairulin A. Etyketni formuly v epistoliarii Olhy Kobylianskoi yak vyiv prahmalinhvalnoho (konotatyvnoho) komponenta. [Etiquette Formulas in the Epistolary of Olha Kobylianska as a Manifestation of the Pragmalinguistic (Connotative) Component] Lihvistyka. Starobilsk, 2019. № 1 (40). S. 97–107. [in Ukrainian].
11. Nairulin A. Strukturni elementy v epistoliarii M. Kotsiubynskoho yak zasib vyivlennia konotatyvnoho komponenta. [Structural Elements in M. Kotsiubynsky’s Epistolary as a Means of Identifying the Connotative Component] Semantyka movy i tekstu : zb. statei VIII Mizhnar. nauk. konf. (m. Ivano-Frankivsk, 22–24 zhovtnia 2003 r.). Ivano-Frankivsk, 2003. S. 348–352. [in Ukrainian].
12. Stefanyk V.S. Zibrannia tvoriv [Collection of Works] : u 3 t. u 4-kh kn. / redkol.: S.I. Khorob (holova) ta in. Ivano-Frankivsk : Misto NV, 2020. T. 1, kn. 2 : Lysty / uporiadkuv. Ye. Barana. 600 s. [in Ukrainian].

UDC 378.016:821.111]:821.111.09-31
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-34>

Yulia SYROTA,
 orcid.org/0000-0002-4259-0390
 Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
 Associate Professor at the Department of General Linguistics and Foreign Languages
 National University "Yury Kondratyuk Poltava Polytechnic"
 (Poltava, Ukraine) yulia_syrota@yahoo.com

STRATEGIES FOR TEACHING ENGLISH LITERATURE TO STUDENTS OF SPECIALTY 014 – SECONDARY EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF IRIS MURDOCH'S NOVEL "UNDER THE NET")

The textual study of fiction is considered as a priority strategy that should be used in seminar classes on the course of English literature, since it provides an opportunity not only to analyze effectively a work of art, but also to immerse students into an English-language text and conduct a dictionary work. The author of the article emphasizes that one of the important directions in the development of modern literary studies is the study of hypertexts, including the so-called "urban texts".

The article deals with the analysis of the peculiarities of the London text in Iris Murdoch's novel "Under the Net". For the first time, the image of the city created by Murdoch is viewed through the prism of modernist poetics, which allowed us to consider London in the novel "Under the Net" as a complex system in which different levels are distinguished. The author of the article proves that Iris Murdoch mythologizes London, creating the image of a city of eternal searches, a city of masks, a city of tangled labyrinths of human relations.

Mythologizing London, the writer makes us see the supernatural, the unusual in ordinary city labyrinths. In Iris Murdoch's novel, the image of a city is presented in the reception of the main character, for whom London is a city without which he cannot live, he knows and loves this city very well, regardless of its contradictions, because he himself is just as contradictory. In the London text of the novel, an architectural text can be singled out, which allows the writer to depict physical and metaphysical London.

The article shows that the detailing of Murdoch's descriptions of the city has its purpose. On the one hand, the writer makes London familiar to the reader, and on the other hand, she manages to show the extraordinary nature of the big city. The mythologizing of the urban space in the Murdoch's work allows us to single out a number of archetypal motifs, which are an integral part of the mythopoetics of the London text in the novel "Under the Net".

This approach to the study of Iris Murdoch's novel as a hypertext is considered the most effective when studying it at the Faculty of Philology by future teachers.

Key words: text, hypertext, urban text, London text, architectural text, textual analysis, metaphor, mythopoetics, mythologizing, archetype.

Юлія СИРОТА,
 orcid.org/0000-0002-4259-0390
 кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов
 Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
 (Полтава, Україна) yulia_syrota@yahoo.com

СТРАТЕГІЇ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ СТУДЕНТАМ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 014 – СЕРЕДНЯ ОСВІТА (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ АЙРІС МЕРДОК «ПІД СІТКОЮ»)

У статті текстуальне вивчення художнього твору розглядається як пріоритетна стратегія, якою варто користуватися на семінарських заняттях з курсу англійської літератури, оскільки це дає можливість не лише ефективно аналізувати художній твір, але і занурюватися у англомовний текст та вести словникову роботу. Автор статті підкреслює, що одним із важливих напрямків у розвитку сучасного літературознавства є вивчення гіпертекстів, у тому числі так званих «міських текстів».

У статті аналізуються особливості лондонського тексту у романі Айріс Мердок «Під сіткою». Уперше образ міста, створеного Мердок, розглядається крізь призму модерністської поетики, що дозволило розглянути Лондон у романі «Під сіткою» як багаторівневу складну систему, в якій виокремлюються різні рівні. Автор статті доводить, що Айріс Мердок міфологізує Лондон, створюючи образ міста вічних пошуків, міста-маски, міста запутаних лабіринтів людських стосунків.

Міфологізуючи Лондон, письменниця змушує побачити надприродне, незвичайне у звичайних міських лабіринтах. У романі Айріс Мердок образ великого міста подано у рецепції головного героя, для якого Лондон – місто, без якого він не може жити, він дуже добре знає і любить це місто, не зважаючи на його суперечливість, адже і сам герой такий же суперечливий. У лондонському тексті роману можна виокремити архітектурний текст, який дозволяє письменниці зобразити фізичний і метафізичний Лондон.

У статті показано, що деталізація описів міста у Мердок має свою мету. З одного боку, письменниця робить Лондон звичним для читача, а з іншого – їй вдається показати надзвичайність великого міста. Міфологізація міського простору у творі дозволяє виокремити ряд архетипних мотивів, що є невід’ємною складовою міфопоетики лондонського тексту роману «Під сіткою».

Саме такий підхід до вивчення роману Айріс Мердок як гіпертексту розглядається як найбільш ефективний при вивченні його на факультеті філології майбутніми вчителями.

Ключові слова: текст, гіпертекст, міський текст, лондонський текст, архітектурний текст, текстуальний аналіз, метафора, міфопоетика, міфологізація, архетип.

The problem statement. The textual study of a work of art is a very important strategy that should be used in seminar classes on the course of English literature, as it provides an opportunity not only to analyze effectively a work of art, but also to immerse students into an English-language text and conduct a vocabulary work. In this regard, we note that one of the priority directions in the development of modern literary studies is the study of hypertexts, including the so-called «urban texts».

Analysis of previous literature. The beginning of the study of the «urban text» was laid by the works of M.P. Antsiferov, devoted to the research of the city image. The problem of the study of «urban text» as a phenomenon of verbal culture most fully was posed in the articles of V.M. Toporov (Топоров В.І.: 1973) and Yu.M. Lotman (Лотман Ю.М.: 2011). In modern literary studies, «urban text» is defined as a complex synthetic supertext, which is associated with higher meanings and goals, the sphere of the symbolic and providential. The capital city in relation to the periphery is seen as the center, that creates a special mythopoetics of the city, which affects its reception till now.

Iris Murdoch (1919–1999), an English writer whose works became a prominent phenomenon in the European culture of the century, may well be called an “unidentified object”. Despite the fact that Western and domestic researchers have carried out extremely meticulous work on the analysis of various aspects of Iris Murdoch’s work, the range of research approaches is very wide and makes it difficult to single out any general concept. Even a skim over the studies devoted to her works shows that opinions differ on every point. These contradictions were summarized by M. Bradbury: “She is most certainly a serious novelist, yet her books can be and have been read at many levels, from the most metaphysical to the most romantic and sentimental; her various readers can thus construct her in very different ways, and she seems constantly and teasingly to reconstruct them, giving them a good deal of the probable and an element of the unexpected” (Bradbury M.: 2007, p. 245).

The literary debut of the writer, the novel “Under the Net” (1954), recorded the reception of the most important philosophical currents of the time: the provisions of existentialism, analytical philosophy and psychoanalysis (through Surrealism) are skillfully “woven” into the texture of the picaresque novel (Bradbury M.: 2007, pp. 252–253). In the image of Jake Donaghue, on whose behalf the narration is being conducted, the features of the characters of Sartre’s novels are guessed (subjectivism, solipsism, immersion in one’s inner experiences, fear of the unforeseen accidents of life), while in the life credo of his spiritual “guide” Hugo Belfounder (silence as the only way of salvation from the imperfection and triviality of the language) one can catch the echoes of the L. Wittgenstein philosophy, whom Murdoch admired and whom she might have met in Cambridge.

It should be noted that “Under the Net” can be considered as a key novel for the entire creative path of Murdoch in several respects at once. It outlined the motifs that grew up on the basis of the existential issues of interpersonal communication (I and the Other) and later it became the main novel for the creative world of the writer. Moreover, in her debut work Murdoch successfully demonstrated her virtuosity in using various literary forms: a picaresque novel, a quest novel, a detective story. And the risky experiment of artistic empathy for a novice novelist (narration from a male person) was an approbation of that narrative strategy, which in the future will become familiar and convenient for her.

The purpose of the article is to analyze the “urban text” as a hypertext of Iris Murdoch’s novel “Under the net”. London is a city that occupies a special place in the novel. Studying the image of the city through the prism of modernist poetics allows us to consider London in Murdoch’s work as a multi-level complex system. Teaching the students to analyze the novel as a hypertext will also help to develop their linguistic and cultural knowledge, which is quite necessary for a modern teacher of a foreign language.

The main material. London is shown in the perception of the main character of the novel – the writer and translator Jake Donaghue. For him, London is a living organism; it is a personality with its own features, with its own character: “On Chiswick Mall the houses face the river, but on that piece of Hammersmith Mall which is relevant to my tale they turn their backs to the river and pretend to be an ordinary street” (Murdoch *Iris.*: 1982, p. 39). Pretense is one of the defining features of both London and its residents: “All the time when I speak to you, even now, I’m saying not precisely what I think, but what will impress you and make you respond. That’s so even between us--and how much more it’s so where there are stronger motives for deception. In fact, one’s so used to this one hardly sees it. The whole language is a machine for making falsehoods” (Murdoch *Iris.*: 1982, p. 74). The houses on the streets of the city reflect the state of those people who live there, or its own state: “It was a brooding self-absorbed sort of house” (Murdoch *Iris.*: 1982, p. 39). The city is inseparable from people, from their attitude to the world. The reader perceives London through the prism of the consciousness of the characters. The basis of the cityscapes in the work is Jake’s perception of the world in a certain situation: “The windows gleamed blackly, like eyes behind dark glasses” (Murdoch *Iris.*: 1982, p. 40).

In the novel, the image of London has two main levels. The first level is physical: it is a city-labyrinth with tangled streets, lots of old and new buildings, districts and bridges, gardens and squares, etc.: “Chiswick Mall is a lazy collection of houses and greenery that looks dreamily out on to the water, but Hammersmith Mall is a labyrinth of waterworks and laundries with pubs and Georgian houses in between which sometimes face the river and sometimes back it” (Murdoch *Iris.*: 1982, p. 39).

The London text in the novel is closely related to the architectural text. One can easily explore London while reading a Murdoch novel. Accuracy in geographical names is a striking feature of the work. The character’s travels through the capital are given such precise names that his wanderings can be followed on a map. For example, the route of the truck that takes Anna’s belongings from the theater to Riverside is given so clearly that an inquisitive reader can find the intersection where Jake got out of the car. Such naturalistic detailing is characteristic of all the travel scenes in London in the novel. “Under the Net” can be used as a guide.

Why does the author strive for such a documentary? What is the function of detailed descriptions of the city in her novel?

First, this technique helps Murdoch create a close connection between the main character and the city.

Jake identifies his life with the life of London. He knows London very well and he loves this controversial city, as controversial as he is: “I hate the journey back to England anyway; and until I have been able to bury my head so deep in dear London that I can forget that I have ever been away I am inconsolable” (Murdoch *Iris.*: 1982, p. 2). Of all the other main characters, only Jake remains in London at the end of the novel. This fact confirms his connection with the city, his attachment to the city. Secondly, detailed descriptions of urban landscapes help to create an image of a city that you know very well. In this way, the writer tries to make the city familiar to the reader. At the same time, it forces us to see something extraordinary, fantastic, supernatural, and different in these ordinary things. Therefore, she manages to show London on another level – a metaphysical one.

At this level, the city acts as the city-labyrinth of human thoughts and feelings. It is sometimes difficult for characters to find a way out of such a labyrinth. The city itself either misleads or, on the contrary, helps the characters to get out of their own psychological labyrinths. London exists as if only in a psychological framework, as Jake experiences the city. His feelings, even short-lived, fill the text and subtext of the work.

The title of the novel “Under the Net” is quite symbolic. Using the city as a metaphorical background for the character’s metaphysical struggle, Murdoch creates a journey-excursion through the city that leads Jake to immerse into himself, to self-absorption. London streets, parks, buildings, architectural monuments are a projection of the motives and actions of Londoners. The capital of England in the novel functions as a personality and serves as a physical metaphor for the Donaghue’s confused worldview. The author gives Jake’s psychological reflections a tangled, complex form, similar to a net, to the labyrinth that is London.

In Murdoch’s novel, the comparison of the capital of Britain with a labyrinth, a net occurs repeatedly: “We turned out of the moonlight into a dark labyrinth of alleys and gutted warehouses where indistinguishable objects loomed in piles” (Murdoch *Iris.*: 1982, p. 136). Such a metaphor is ambiguous. Christine Sizemore, author of the monograph “A Feminine Vision of the City: London in the Novels of Five Women,” also points out that in Iris Murdoch’s novel, the image of the city as a labyrinth corresponds to the image of a net or web (Sizemore *Ch.W.*: 1989, p. 101).

According to the researcher, such a relationship doesn’t necessarily have a negative meaning, although for most English male writers (among whom she names of Dickens, Beckett), such an image has

a negative meaning. Murdoch sometimes interprets this image as a way to escape from misunderstandings. The main character wanders around the city in a search of a solution to his problems or in a search of his destiny. The city helps Donaghue find meaning in his life; it provides important information about who he is. The labyrinthine space of London is ordinary for him. It is in this space that he finds answers to his questions.

The metaphor of city-labyrinth contributes to the mythologization of the London space. After all, the labyrinth is inherently contradictory. This image is based on the archetype of the primordial chaos of existence, which turns into a tragedy within a human life. Londoners experience a total misunderstanding of others, their surroundings, and even themselves. This is their tragedy. A person becomes completely alone in this labyrinth of tangled relationships.

The poetics of Murdoch's London text is largely determined by the mythopoetic motif of the mask. As an epigraph to the novel, the author chose an excerpt from Dryden's poem "The Secular Masque" (Murdoch Iris: 1982, p. 2). In this way, she emphasized the leitmotif of her work – the motif of the theatricality of the London's space. The theater, like the mask, is ambiguous. No wonder the mask was depicted on the cover of the first edition of the novel. One of the key scenes in the novel is a pantomime performance at Anna Quentin's theater. The author emphasizes that the mask always remains as it was created: cunning, sad, sincere, or calm, etc. However, it is difficult to guess which person is hiding behind the mask. In reality, it is difficult for the main character to find out whether the person in front of him is real or just a mask. Jake is constantly faced with the fact that Londoners play roles, and this is a deception in which everyone participates: both those who deceive and those who pretend to trust the deception – "It is the same deception that we are all involved in" (Murdoch Iris: 1982, p. 32). The main character wanders through the city in search of real, unfeigned psychic depth. And he finds her in Anna Quentin. Jake looks for sincerity in people's eyes: "The eyes are the one part of the face which nothing can disguise <...> The eyes are the mirror of the soul, and you can't paint them over or even sprinkle them with gold dust" (Murdoch Iris: 1982, p. 2).

The mask serves as a way of escaping from the real London to conventional, symbolic London. And this London turns out to be more harmonious than the real one. Thus, in the London text of Iris Murdoch, the image of the mask acts as a symbol of the desire for harmony. The life of London in the novel appears as a theater, and Londoners are actors playing their

assigned role. However, those who refuse to play roles become lonely. The motif of loneliness is also important in Iris Murdoch's novel. The main character is endlessly lonely in this big city. The feeling of loneliness increases when Jake realizes that Anna is not in London. Suddenly, the city turns into 'an empty frame' for him (Murdoch Iris: 1982, p. 38). On the one hand, the main character hates his loneliness, and on the other hand, he is not ready for intimacy with another person: "The substance of my life is a private conversation with myself which to turn into a dialogue would be equivalent to self-destruction" (Murdoch Iris: 1982, p. 35). "The essence of my life is a mysterious conversation with myself, and turning it into a dialogue would be tantamount to suicide" (Murdoch Iris: 1982, p. 42). The character's tragedy is that he wants to be alone.

Another mythopoetic motif in the novel is the motif of silence. It also serves to mythologize the London space. This motif is revealed in the image of Jake Donaghue's antagonist – Hugo Bellfounder. In their polemic, two ideas collide. The first one – no matter how much a person strives, he will never be able to break out from the net of theories and words, will never understand reality. The other idea is that true understanding of existence is possible, silence is not an option, but an even bigger trap than words. Jack's desire for freedom of decisions and actions, for a true understanding of being, carries with it the prospect of a future escape from the "net".

Mythologizing the London space, the writer refers to the eternal archetypes that are everywhere in the daily life of London. For instance, the archetype of water has a special place in the novel. K.G. Jung attributed four natural elements – fire, earth, air and water – to the non-personalized archetypal images (Jung C.G.: 1959). Water, as a rule, means changing the world, as well as the struggle of life and death. In Murdoch's novel, water is associated with the catharsis of the main character. The scene where he swims in the waters of the Thames is very symbolic. At first, the river seems to frighten him and reminds him of a burial rite: "The water took my ankles in a cold clasp. <...> Then the water was about my neck and I shot out into the open river. The sky opened out above me like an unfurled banner, cascading with stars and blanched by the moon" (Murdoch Iris: 1982, p. 137). The water seems to gradually wash away Jake's depressed mood, and after leaving the river he feels renewed: "A tension had been released, a ritual performed" (Murdoch Iris: 1982, p. 137). For the main character, water is life-giving, fascinating, and irresistible. In this case, the archetype of water becomes an important component of the mythopoet-

ics of the London text in Iris Murdoch's novel. On the one hand, water embodies an uncontrollable element capable to destroy everything in its path, and on the other hand, just as according to the biblical myth, it symbolizes the "washing away" of human sins. Jake also needs cleaning.

The meaning of the Donaghue's spiritual search is revealed at the moment when the ability to perceive the real world, in all its unpredictability, is awakened in him, a world that cannot be contained within the limits of some theoretical scheme-net. Finally, he manages to escape from this net. This breakthrough takes place in the place in London where Jake feels most comfortable – Mrs. Tinkham's shop. The mystical Mrs. Tinkham, whose image also acquires mythopoetic features in the novel, turns out to be the only person who understands Jake best, who always gives good advice and always helps. She resembles an Egyptian goddess: "I needed the soothing peace

of Mrs Tinkham's shop, with the purring cat and the whispering wireless and Mrs Tinkham like an earth goddess surrounded by incense" (Murdoch Iris: 1982, p. 16). Her shop seems to exist just for people like Jake. He's never seen her having sold anything from the counter. The image of Miss Tink embodies the archetype of the mother. Indeed, at the end of the novel, Donaghue returns to her shop as if to his native home, and Ms. Tinkham greets him as if she were a benevolent goddess rather than a typical shopkeeper.

Conclusion. Having mythologized London, the writer made us see the supernatural, the unusual in ordinary city labyrinths. Iris Murdoch mythologizes London, creating the image of a mask city, a city of eternal searches, a city of tangled labyrinths of human relationships. In our opinion, this approach to the study of Iris Murdoch's novel as a hypertext will be the most effective when studying it at the Faculty of Philology by future teachers.

BIBLIOGRAPHY

1. Лотман Ю.М. Текст у тексті. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. Львів: Літопис, 2001. С. 581–595.
2. Топоров В.І. Про структуру роману Достоевського у зв'язку з архаїчними схемами міфологічного мислення. *Structure of text and semiotics of culture. The Hague.* Paris, 1973. P. 221–298.
3. Bradbury M. "A House Fit for Three Characters": The novels of Iris Murdoch. *Bradbury M. No, not Blooms-bury.* L., 1987. P. 245.
4. Jung C. G. The Archetypes and the Collective Unconscious. *Collected Works*, Volume 9, Part 1. Princeton University Press, 1959. 560 p.
5. Murdoch Iris. Under the net. Great Britain, 1982. 260 p. URL: [ftp://studyenglishwords.com/book/Under the net/644/pdf](ftp://studyenglishwords.com/book/Under%20the%20net/644/pdf) (дата звернення: 14.04.2023).
6. Sizemore Ch.W. A female version of the City: London in the novels of five British women. Knoxville: The University of Tennessee Press, 1989. 307 p.

REFERENCES

1. Lotman Yu.M. (2001) Tekst u teksti [Text within text]. *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.* [An anthology of world literary and critical thought of the 20th century]. Lviv. S. 581–595. [in Ukrainian]
2. Toporov V.I. (1973) Pro strukturu romana Dostoievskoho u zviazku z arkhainymy skhemamy mifolohichnoho myslennia [About the structure of Dostoevsky's novel in connection with archaic schemes of mythological thinking]. *Structure of text and semiotics of culture. The Hague.* Paris, 1973. P. 221–298. [in Ukrainian]
3. Bradbury M. "A House Fit for Three Characters": The novels of Iris Murdoch. *Bradbury M. No, not Blooms-bury.* L., 1987. P. 245.
4. Jung C. G. The Archetypes and the Collective Unconscious. *Collected Works*, Volume 9, Part 1. Princeton University Press, 1959. 560 p.
5. Murdoch Iris. Under the net. Great Britain, 1982. 260 p. URL: [ftp://studyenglishwords.com/book/Under the net/644/pdf](ftp://studyenglishwords.com/book/Under%20the%20net/644/pdf) (дата звернення: 14.04.2023).
6. Sizemore Ch.W. A female version of the City: London in the novels of five British women. Knoxville: The University of Tennessee Press, 1989. 307 p.

УДК 81'243

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-35>

Дарина СОЛОВЕЙ,
orcid.org/0000-0001-6287-4078
аспірантка романської і новогрецької філології та перекладу
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) solovei.dar.alex@gmail.com

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНА І КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ БІБЛІЙНИХ МЕТАФОР В ІТАЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Статтю присвячено дослідженню ролі метафори в мовленні та мовній адаптації, а також її впливу на когнітивний, емоційний та комунікативний рівні адаптації біблійних текстів. Вивчення метафори має велике значення для різних галузей, таких як лінгвістика, літературознавство, психологія, філософія, мовна практика та комунікація. Вона допомагає нам краще розуміти природу мови, мислення та сприйняття, а також розкриває багатозначний потенціал образного мовлення. Основним об'єктом дослідження є адаптація біблійних текстів, зокрема притчі про сіяча, у перекладах на італійську та українську мови, яка задується в Євангелії від Луки, восьмому розділі. Мета дослідження метафори в цьому контексті полягає в розкритті впливу метафоричних конструкцій на сприйняття, розуміння та емоційне забарвлення біблійних текстів. Основна увага зосереджена на тому, як ці метафоричні конструкції відповідають на потреби та вимоги конкретної аудиторії. Дослідження метафоричних виразів, які використані в біблійних текстах, впливають на сприйняття слухачів або читачів, спонукаючи їх до глибшого розуміння змісту та емоційного зв'язку з біблійними текстами. Метафори можуть активізувати інтелектуальні та емоційні ресурси аудиторії, сприяючи більш глибокій взаємодії з текстом. При цьому, важливо враховувати специфічні потреби та вимоги аудиторії, оскільки кожна група має свої особливості, що впливають на сприйняття метафор та їх емоційну реакцію. Дослідження також розглядають очікування та вимоги аудиторій щодо біблійних текстів і як адаптація метафор до цих потреб може покращити ефективність комунікації та сприяти глибшому осмисленню біблійних послань. Розуміння потреб аудиторії та вміння відповідати на них мають велике значення для забезпечення успішного сприйняття біблійних текстів. Отже, дослідження ролі метафори в адаптації біблійних текстів в українськомовних та італійськомовних контекстах має велике значення для розуміння та ефективної комунікації з аудиторією. Воно допомагає нам вивчити, як метафори впливають на сприйняття та сприяють глибшому осмисленню біблійних текстів. Ці дослідження показують, як адаптація метафор до потреб аудиторії може покращити ефективність комунікації та сприяти більш глибокому розумінню біблійних послань.

Ключові слова: адаптація, біблійні євангельські тексти, метафора, мова, мовлення.

Daryna SOLOVEI,
orcid.org/0000-0001-6287-4078
PhD student at the Department of Romance and Modern Greek Philology and Translation
Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine) solovei.dar.alex@gmail.com

LINGUISTIC-PRAGMATIC AND CULTURAL ADAPTATION OF BIBLICAL METAPHORS IN THE ITALIAN-UKRAINIAN TRANSLATION

This article explores the role of metaphor in discourse and linguistic adaptation, as well as its impact on the cognitive, emotional, and communicative levels of adapting biblical texts. The study of metaphor is significant in various fields such as linguistics, literary studies, psychology, philosophy, language practice, and communication. It helps us better understand the nature of language, thinking, perception, and reveals the valuable potential of figurative speech. The main focus of the research is the adaptation of biblical texts, particularly the parable of the sower, in translations into Italian and Ukrainian languages, as mentioned in the eighth chapter of the Gospel of Luke. The goal of the metaphor analysis in this context is to uncover the influence of metaphorical constructions on the perception, understanding, and emotional resonance of biblical texts. Special attention is given to how these metaphorical constructions cater to the needs and demands of a specific audience. The study explores how metaphorical expressions used in biblical texts influence the perception of listeners or readers, prompting them towards a deeper understanding of the content and establishing an emotional connection with the biblical texts. Metaphors can activate intellectual and emotional resources of the audience, fostering a more profound interaction with the text. It is crucial to consider the specific needs and requirements of the audience, as each group possesses distinct characteristics that influence their perception of metaphors and emotional reactions to them. The study also examines the expectations and demands of audiences regarding biblical texts and how adapting metaphors to these needs can enhance communication effectiveness and facilitate a deeper understanding of

biblical messages. Understanding the audience's needs and the ability to respond to them are essential for ensuring successful perception of biblical texts. Thus, the research on the role of metaphor in adapting biblical texts in Ukrainian and Italian contexts holds great significance for understanding and effectively communicating with the audience. It helps us study how metaphors influence perception and contribute to a deeper comprehension of biblical texts. These studies demonstrate how adapting metaphors to the audience's needs can enhance communication effectiveness and promote a more profound understanding of biblical messages.

Key words: adaptation, biblical evangelical texts, metaphor, language, speech.

Постановка проблеми. Метафоричне мислення виявило великий вплив на розвиток мови і культури в цілому. Великі філософи, такі як Аристотель, Руссо, Гегель та інші, розглядали метафору як ключовий елемент мови і мислення. Сьогодні метафора продовжує привертати увагу дослідників з різних наукових галузей. Кожна галузь надає своє визначення сутності метафори, враховуючи свої особливості та цілі досліджень. Наприклад, лінгвісти вивчають роль метафори у мові та комунікації, когнітивні вчені досліджують метафоричне мислення та його вплив на сприйняття світу, а літературознавці аналізують метафоричне використання в художніх текстах. Це свідчить про широкий спектр інтересів та перспектив у вивченні метафоричного явища.

Різноманіття підходів і досліджень вказує на важливість метафори як об'єкта вивчення. Вона стимулює творчість, допомагає нам уявляти і розуміти світ з нових перспектив, розширює нашу культурну спадщину і впливає на наш спосіб мислення.

Аналіз досліджень. Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що у сучасній дискусії з питань перекладознавства постійно розглядаються проблеми лінгвокультурних адаптацій. Проблематику дослідження адаптації біблійних текстів було висвітлено у працях зарубіжних та вітчизняних науковців (С. С. Аверинцев, В. В. Демецька, В. В. Кабакчі, Л. О. Кузьменко, Н. В. Моховиков, М. В. Шиповських, О. С. Шутова).

Особлива увага приділяється адаптації біблійних текстів українською та італійською мовами, враховуючи їх лінгвокультурні особливості. Процес адаптації тексту вимагає від перекладача ясного розуміння мети перекладу. Одна з ключових проблем полягає у збереженні значення та емоційного звучання метафор, які зустрічаються в біблійних текстах. Це вимагає від перекладача не лише лінгвістичної точності, але й культурної глибини розуміння. Він повинен знати особливості метафоричного використання мови у кожній культурі, зокрема українській та італійській, щоб забезпечити адекватне відтворення метафоричних конструкцій у перекладі.

Таким чином, проблеми лінгвопрагматичної та культурної адаптації біблійних метафор в іта-

лійсько-українському перекладі євангельських текстів потребують детального вивчення. Дослідження метафори в цьому контексті спрямоване на розкриття того, як метафоричні конструкції впливають на сприйняття, розуміння та емоційне забарвлення біблійних текстів, а також як вони відповідають на потреби та вимоги конкретної аудиторії.

Мета статті полягає у дослідженні ролі метафори у мовленні й мовній адаптації, її вплив на когнітивний, емоційний та комунікативний рівні адаптації біблійних текстів та їх залежність від специфічних потреб і вимог цільової аудиторії.

Об'єкт дослідження – адаптація біблійних текстів, зокрема притчі про сіяча, що згадується у Євангеліє від Луки, у перекладах на італійську та українську мови.

Предметом дослідження статті є виявлення метафор у біблійних текстах перекладених італійською і українською мовами з урахуванням різних рівнів адаптації, які залежить від специфічних потреб і вимог цільової аудиторії на прикладі Євангельської притчі про сіяча.

Виклад основного матеріалу. Термін «метафора» походить від грецького слова «μεταφορά», що означає «перенесення». Явище метафори починає цікавити дослідників ще з Античності, адже перше визначення метафори зустрічається у «Поетиці» Аристотеля, де вона розглядається як перенесення слова зі зміною значення «або з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією», причому філософ розуміє її не тільки як стилістичний прийом, як засіб стилістичної прикраси, а значно глибше – як особливість образного мислення людини. Метафора – не лише явище художнього вислову, а взагалі властивість людської мови, вона виникає на основі перенесення ознак і може бути розглянута як скорочене порівняння, де висловлюється те, що мовець має на увазі, за допомогою іншого вислову. Метафора являється інструментом, за допомогою якого розширюється коло можливостей для перекладу змісту одного понятійного поля в інше.

В «Поетиці» метафора цікавить Аристотеля, звичайно, як явище художньої мови. Складання вдалих метафор, на його погляд, є ознака майстерності. «Найважливіше – розумітися на мета-

форах. Тільки цього не можна перейняти від іншого, це – ознака обдарованості, бо складати хороші метафори – це значить помічати схожість» (Аристотель, 2007) тобто, знаходити схожість між різними, часом дуже несхожими речами. Метафора ґрунтується на асоціаціях, схожостях або подібностях, а асоціації впливають на мислення мовця, отже породження метафори можна вважати когнітивним процесом.

Важливим аспектом дослідження метафори є її функції. Метафора виконує різноманітні ролі у мовленні, включаючи репрезентацію абстрактних понять, активізацію уваги, вираження емоційного стану, створення образності та вплив на сприйняття аудиторії. Вона допомагає нам сприймати і розуміти світ навколо нас з нової перспективи і розширює нашу мовленнєву та когнітивну сфери.

Метафора як мовна і мовленнєва одиниця виконує декілька різних функцій, залежно від яких вона може розглядатись як стилістичний прийом, як спосіб образного вираження змісту, як спосіб пізнання та номінації нових понять та як спосіб мислення. Хоча в мовознавчому та стилістичному аспекті метафора цікавить більше як мовленнєве явище, вона насправді існує і в мисленні, і в мові. Метафора поєднує мислення, мову та мовлення, що тісно взаємодіють та не можуть розглядатись окремо. Метафоричне мислення породжує метафору в мовленні, використовуючи вже існуючі мовні засоби, та створює нові мовні засоби, які по суті стають метафорами в мові. Метафори, або поняттєві метафори за М. Джонсоном та Дж. Лакоффом, в мові – це мовні вирази, які виникли завдяки метафоричному мисленню та укорінилися в мові як сталі вирази та словосполучення.

Таким чином, метафора надає словам нового лексико-семантичного значення, що дає розвиток мові. Її роль в мові та мовленні значна, особливо стосовно всіх абстрактних понять та явищ, оскільки їх важко пояснити словами в прямому значенні. Метафора породжує синонімію та полісемію, розвиває системи термінології та емоційно-експресивної лексики, створює нові лексичні та фразеологічні конструкції.

Найбагатшими на метафори тексти, які знайомі переважній частині людства є релігійні тексти, зокрема й біблійні. Загалом, біблійні метафори є важливим елементом релігійного дискурсу та використовуються для передачі складних духовних та моральних понять у зрозумілій та образній формі. Біблійні метафори часто виражають концептуальні ідеї, такі як духовність, моральність, віра, спасіння тощо. Вони допомагають уособити

ці ідеї та зробити їх ближчими та доступними для людей. Розуміння біблійних метафор вимагає знання культурно-історичного контексту, зокрема подій, обрядів, символіки та релігійних учень.

При перекладі біблійних метафор з однієї мови на іншу можуть виникати труднощі. Оскільки метафори мають глибоке культурне значення, одним із завдань перекладача є знаходження еквівалентних образів або виразів у цільовій мові, які б могли якомога точніше передати відтінки оригінального тексту. Саме з метою кращого розуміння біблійних метафор біблійні тексти можуть зазнавати адаптації, яка, у свою чергу, може здійснюватися на різних рівнях.

Рівні адаптації біблійних текстів можуть варіюватися в залежності від конкретних потреб та цілей перекладу, наприклад:

Лексико-синтаксична адаптація. Цей рівень адаптації передбачає зміну лексичних та синтаксичних елементів для кращого розуміння тексту цільовою аудиторією. Це може включати вибір інших слів, фраз, синтаксичних конструкцій або формулювань, що більш зрозумілі або прийнятні для слухачів або читачів.

Синтаксична адаптація виступає як аспект прагматичної адаптації, який базується на ономазіологічному аналізі. До синтаксичної адаптації ми зараховуємо зміни, яких зазнає у перекладі схема, що прийнята автором оригінального твору, в результаті структурного перетворення відповідно до синтаксичних норм мови перекладу.

Лінгвокультурна адаптація. Цей рівень адаптації передбачає врахування культурних особливостей та сприйняття цільової аудиторії. Це може включати пояснення або введення аналогій, що відповідають культурному контексту отримувачів. Така адаптація сприяє кращому розумінню і відчуттю близькості до тексту.

Релігійна адаптація. Цей рівень адаптації спрямований на врахування релігійних особливостей та потреб цільової релігійної спільноти. Він може включати зміни, що допомагають зберегти важливість релігійних концепцій, цінностей та вчень у перекладі.

Контекстуальна адаптація. Цей рівень адаптації враховує специфічний контекст, в якому застосовується перекладений текст. Він може включати актуалізацію або контекстуалізацію біблійних текстів для забезпечення їх релевантності та зрозумілості для сучасних читачів.

Пропонуємо розглянути притчу про сіяча та спробуємо проаналізувати її значення разом.

Наведені нижче приклади демонструють, як український та італійський переклади мають від-

Євангеліє від Луки 8:4-18

4 І, як зібралось багато народу, і з міста до Нього поприходили, то Він промовляти став притчею.
 5 Ось вийшов сіяч, щоб посіяти зерно своє. І, як сіяв, упало одне край дороги, і було повитоптуване, а птахи небесні його повидзьобували.
 6 Друге ж упало на ґрунт кам'янистий, і, зійшовши, усохло, не мало бо вогкості.
 7 А інше упало між терен, і вигнався терен, і його поглушив.
 8 Інше ж упало на добрую землю, і, зійшовши, уродило стократно. Це сказавши, закликав: Хто має вуха, щоб слухати, нехай слухає!
 9 Запитали ж Його Його учні, говорячи: Що визнає ця притча?
 10 А Він відказав: Вам дано пізнати таємниці Божого Царства, а іншим у притчах, щоб дивились вони і не бачили, слухали і не розуміли.
 11 Ось що означає ця притча: Зерно це Боже Слово.
 12 А котрі край дороги, це ті, хто слухає, але потім приходиться диявол, і забирає слово з їхнього серця, щоб не вірували й не спаслися вони.
 13. А що на кам'янистому ґрунті, це ті, хто тільки почує, то слово приймає з радістю; та кореня не мають вони, вірують дочасно, і за час випробування відпадають.
 14 А що впало між терен, це ті, хто слухає слово, але, ходячи, бувають придушені клопотами, та багатством, та життєвими розкошами, і плоду вони не дають.
 15 А те, що на добрій землі, це оті, хто як слово почує, береже його в широму й доброму серці, і плід приносять вони в терпеливості.
 16 А світла засвіченого ніхто не покриває посудиною, і не ставить під ліжку, але ставить його на свічник, щоб бачили світло, хто входить.
 17 Немає нічого захованого, що не виявиться, ні таємного, що воно не пізнається, і не вийде наяв.
 18 Тож пильнуйте, як слухаєте! Бо хто має, то дасться йому, хто ж не має, забереться від нього і те, що, здається йому, ніби має.

Luca 8:4-18

4 Un giorno in cui si era riunita una grande folla per ascoltarlo, mentre molte altre persone erano in cammino, provenienti da diverse città, Gesù raccontò questa parabola:
 5 “Un contadino andò nei suoi campi per seminare il grano. Mentre seminava, alcuni semi caddero sulla strada e furono calpestati o mangiati dagli uccelli.
 6 Altri semi caddero sulla roccia ricoperta da un basso strato di terra; appena cominciarono a crescere, le pianticelle si seccarono e morirono per mancanza di umidità.
 7 Altri semi caddero tra le spine e i teneri steli di grano che crebbero furono soffocati.
 8 Altri, invece, caddero sul terreno fertile; questi semi germogliarono e produssero un raccolto cento volte maggiore di quanto era stato seminato”. Poi Gesù aggiunse: “Chi ha orecchie per udire, ascolti!”
 9 Gli apostoli gli chiesero il significato della storia.
 10 Gesù rispose: “Dio vi ha concesso di conoscere il significato di queste parabole che rivelano il mistero del Regno di Dio. Ma questa gente ascolta e non capisce, guarda e non vede, proprio come predissero gli antichi profeti.
 11 Questo è il significato della storia: il seme è il messaggio di Dio agli uomini.
 12 Il sentiero su cui cadono alcuni semi rappresenta il cuore duro di quelli che ascoltano le parole di Dio, ma poi viene il diavolo e porta via quelle parole, impedendo loro di credere e di essere salvati.
 13 Il terreno roccioso rappresenta quelli che ascoltano con gioia il messaggio, che però non penetra fino in fondo al loro cuore, non mette radici, né cresce in loro. Queste persone sanno che il messaggio è vero, e per un po' credono; ma quando giunge il momento della prova, allora perdono ogni interesse.
 14 I semi fra le spine rappresentano quelli che ascoltano e credono alle parole di Dio, ma, dopo un po', si lasciano soffocare dalle preoccupazioni, dalle ricchezze, dalle responsabilità o dai piaceri della vita. E così non sono mai capaci di aiutare nessun altro a credere nel Vangelo.
 15 Ma il terreno fertile rappresenta la gente dal cuore buono e onesto. Queste persone ascoltano le parole di Dio, vi si aggrappano e con la loro perseveranza producono un abbondante raccolto”.
 16. Un'altra volta Gesù chiese: “Si è mai sentito di qualcuno che accende una lampada e poi la copre, perché non risplenda? No, anzi, le lampade vengono messe bene in vista, dove tutti possano vedere la luce.
 17 Così un giorno tutto ciò che ora è nascosto sarà portato alla luce e reso palese.
 18 Perciò attenzione a come ascoltate; perché a chi ha, sarà dato ancor di più; e chi non ha, sarà privato perfino di quel poco che pensa di avere”.

мінності у використанні мовних засобів та стилістичних прийомів, але зберігають загальний зміст та ідею притчі, зокрема:

«5 Ось вийшов сіяч, щоб посіяти зерно своє. І, як сіяв, упало одне край дороги, і було **повитоптуване**, а птахи небесні його **повидзьобували**.»

5 “Un contadino andò nei suoi campiper seminare ilgrano. Mentre seminava, alcuni semi caddero sulla strada e furono **calpestati** o **mangiati dagli uccelli**.”

У цьому прикладі український переклад використовує більш поетичні та образні вислови, як «**повитоптуване**» та «**повидзьобували**». У той же час, італійський переклад передає той самий зміст більш прямолінійно та без образних деталей, згадуючи, що семена були «**calpestati**» (стоптані) та «**mangiati dagli uccelli**» (з'їдені птахами).

«6 Друге ж упало на **ґрунт кам'янистий**, і, зійшовши, усохло, не мало бо вогкості.»

6 “Altri semi caddero sulla **roccia** ricoperta da un basso strato di terra; appena cominciarono a crescere, **le pianticelle si seccarono e morirono per mancanza di umidità.**”

Український переклад зазначає, що зерна впали на «**грунт кам'янистий**» і не мали достатньої вологості, що призвело до їхньої сухості та загибелі. Італійський переклад описує, що зерна впали на “**roccia**” (скелю), яка була покрита тонким шаром землі, і після того, як вони почали рости, “**le pianticelle si seccarono e morirono per mancanza di umidità**” (паростки висохли і померли через відсутність вологості). Обидва переклади передають одну й ту саму ідею, використовуючи різні мовні засоби та вирази.

«15 А те, що на добрій землі, це оті, хто як слово почує, **береже його в щирому й доброму серці, і плід приносять вони в терпеливості.**»

“15 Ma il terreno fertile rappresenta la gente dal cuore buono e onesto. Queste persone ascoltano le parole di Dio, vi si aggrappano e con la loro **perseveranza** producono un abbondante **raccolto**”.

У цьому прикладі український переклад використовує вислови «**береже його в щирому й доброму серці**» та «**плід приносять вони в терпеливості**», що передають ідею про цінність вірного прийняття Слова Божого. Італійський переклад використовує більш конкретні слова, такі як “**perseveranza**” (терпеливість) і “**raccolto**” (урожай), щоб передати ідею про те, що люди з добрим і чесним серцем приносять багато плодів.

«17 Немає нічого захованого, що **не виявиться**, ні таємного, що воно **не пізнається**, і не вийде наяв.»

“17 Così un giorno tutto ciò che ora è nascosto sarà **portato alla luce** e **reso palese.**”

Обидва переклади передають однакову думку, що ніщо не може залишитися прихованим назавжди і рано чи пізно все, що зараз є прихованим, буде виявлено і стане явним. Український переклад використовує вислів «**не виявиться**» та «**не пізнається**», щоб підкреслити, що ніщо не може залишатися прихованим назавжди. Італійський переклад використовує слова “**portato alla luce**” (принесено на світло) та “**reso palese**” (зроблено відомим), щоб висловити ідею, що те, що було приховане, буде виявлено і зроблено відомим. Обидва варіанти передають одну й ту саму ідею, використовуючи різні мовні засоби та вирази.

Мовець використовує ці метафоричні конструкції, щоб передати суттєву істину про те, як важливо приймати Боже Слово. Ці конструкції адаптовані таким чином, щоб зробити вчення більш доступним та запам'ятовуваним для учнів.

У першому випадку, зерно падає край дороги і потрапляє під ноги людей, а птахи з'їдають його. Це символізує тих, хто чує Слово, але не розуміє його, і диявол забирає його з їхнього серця, щоб не увірували та не спаслися.

У другому випадку, зерно падає на кам'янистий ґрунт і швидко висихає, оскільки немає достатньої вологості. Це вказує на тих, хто з радістю приймає Слово, але не має стійкого кореня віри і відпадає, коли з'являються випробування.

У третьому випадку, зерно падає між терени, де ростуть колочки, які поглинули його. Це символізує тих, хто чує Слово, але покривається клопотами, багатством та життєвими розкошами, і не приносить плоду.

У четвертому випадку, зерно падає на добру землю і приносить багато плодів. Це вказує на тих, хто приймає Слово з щирим і добрим серцем, захищає його і плідно діє в терпеливості.

Лінгвістичний аналіз тексту Євангельської притчі про сіяча вказує на наявність ключових елементів та особливостей, застосування метафоричних конструкцій та різних рівнів мовної адаптації, які залежить від специфічних потреб і вимог цільової аудиторії (учнів Христа) та допомагають учням зрозуміти притчу.

По-перше, притча має чітку структуру, де розповідь розділяється на опис чотирьох видів ґрунту, на який впало зерно та чотирьох груп людей, відповідно до того, як вони сприймають істину. Це допомагає учням усвідомити логічну послідовність подій та змістове наповнення притчі. Речення в притчі мають просту будову та лаконічний стиль. Христос використовує короткі висловлювання, що дозволяє учням легше сприймати і запам'ятовувати інформацію. Він унікав складних конструкцій та філософських термінів, використовуючи повсякденну мову. Це допомагає учням Христа легко сприйняти та зрозуміти основний зміст притчі.

По-друге, лексика, яку Христос використовував, була простою і зрозумілою для учнів. Він використовував слова та вирази, які були часто вживаними у повсякденному мовленні. Це допомогало учням легше сприймати послання притчі і зрозуміти її контекст.

По-третє, Христос використовував метафори та образи, які легко сприймаються учнями. В Євангельській притчі про сіяча використовуються образи землі, насіння, терену та плодів. Зерно символізує Слово Боже, а різні типи ґрунту відображають різні реакції та ставлення людей до цього слова. Учні могли відчутти візуальну та образну силу притчі, що полегшувало її розуміння та запам'ятовування.

Крім того, притча містить конкретні приклади та ситуації, які легко уявити. Наприклад, зерно, яке повитоптували або яке висохло на кам'янистому ґрунті, створюють живі образи, що допомагають учням уявити різні сценарії та їх наслідки.

По-четверте, повторення мали важливу роль у тексті притчі. Вчитель повторював певні фрази, що підсилювало їх значення та допомагало учням краще засвоїти і запам'ятати їх. Наприклад, фраза «Хто має вуха, щоб слухати, нехай слухає!» була повторена для підкреслення важливості уважного слухання.

По-п'яте, Христос використовував риторичні запитання. Учні запитують Вчителя про значення притчі, а Він відповідає на їхні запитання, пояснюючи її зміст. Це створює взаємодію та активну участь учнів у процесі розуміння та осмислення притчі. Водночас означає, що Христос має намір і надалі відкривати істину Своїм учням, які вже знають деякі таємниці Царства Небесного.

Усі ці лінгвістичні елементи, такі як структура речення, лексика, метафори та образи, повторення та риторичні запитання, були використані Христом для створення тексту, який був доступним, зрозумілим та легким для усвідомлення його учнями. Це дозволило їм легше сприймати, розуміти та запам'ятовувати важливі знання, які були передані через притчу про сіяча.

Враховуючи ці лінгвістичні особливості, можна сказати, що мовець адаптував притчу, щоб зробити її більш зрозумілою, доступною та запам'ятовуваною для Своїх учнів. Використання

простої мови, конкретних образів, повторень та риторичних запитань сприяло кращому засвоєнню істини про Слово Боже та Царство Боже.

Висновки. Метафора відіграє величезну роль у мові та мовленні, оскільки вона виконує різні функції. Номінативна функція метафори полягає в тому, що вона надає нові терміни або поняття, які допомагають описати або назвати щось. Пояснювальна функція полягає в тому, що метафора може допомогти пояснити складні або абстрактні концепції шляхом використання знайомих образів. Емоційно-оцінна функція метафори дозволяє передати емоції, ставлення та оцінку через використання образних засобів. Семантична функція полягає в розширенні або збагаченні значення слів або фраз за допомогою порівняння з іншими об'єктами або явищами. Прагматична функція метафори відображає її вплив на сприйняття, поведінку та комунікацію, включаючи переконання, переконування та створення ефективних зв'язків з аудиторією. Таким чином, метафора є потужним засобом для передачі важливих ідей та сприяє зрозумінню та запам'ятовуванню інформації. Можна стверджувати, що Євангельська притча про сіяча є прикладом успішної мовної адаптації. Христос майстерно використовував лінгвістичні засоби, щоб пристосувати своє послання до учнів, враховуючи їхні релігійні особливості та потреби. Він використовував просту мову, конкретні образи, повторення та риторичні запитання, що сприяло легкому сприйняттю та засвоєнню його вчень про Боже Слово та Царство Боже.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bible Gate way. Italian translation: веб сайт URL: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=%D0%92%D1%96%D0%B4+%D0%9B%D1%83%D0%BA%D0%B8+8&version=BDG> (дата звернення 20.06.2023).
2. Bible Gate way. Ukrainian translation: веб сайт. URL: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=%D0%92%D1%96%D0%B4+%D0%9B%D1%83%D0%BA%D0%B8+8&version=UKR> (дата звернення 20.06.2023).
3. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago; London: The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
4. Mac Cormac Earl R. *A Cognitive Theory of Metaphor* Cambridge: The MIT Press, 1989.
5. Античні поетики: Аристотель. Поетика. Псевдо-Лонгін. Про високе. Горацій. Про поетичне мистецтво. Київ: Грамота, 2007. 168 с.

REFERENCES

1. Bible Gate way. Italian translation: available at URL: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=%D0%92%D1%96%D0%B4+%D0%9B%D1%83%D0%BA%D0%B8+8&version=BDG> (Accessed 20.06.2023).
2. Bible Gate way. Ukrainian translation: available at URL: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=%D0%92%D1%96%D0%B4+%D0%9B%D1%83%D0%BA%D0%B8+8&version=UKR> (Accessed 20.06.2023).
3. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago; London: The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
4. Mac Cormac Earl R. *A Cognitive Theory of Metaphor* Cambridge: The MIT Press, 1989.
5. Antychni poetyky: Arystotel. Poetyka. Psevdo-Lonhin. Pro vysoke. Horatsii. Pro poetychne mystetstvo. [Ancient Poetics: Aristotle. Poetics. Pseudo-Longinus. On the Sublime. Horace. Ars Poetica.] Kyiv: Hramota, 2007. 168 [in Ukrainian].

УДК 811.161.1'373.7

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-36>

Людмила ТЕРЕЩЕНКО,

orcid.org/0000-0002-9780-0930

старший викладач кафедри слов'янської філології

Хмельницького національного університету

(Хмельницький, Україна) *ludater@ukr.net*

Людмила СТАНІСЛАВОВА,

orcid.org/0000-0002-6145-890X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри слов'янської філології

Хмельницького національного університету

(Хмельницький, Україна) *riska761@gmail.com*

ПОЛЬСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ БІБЛЕЇЗМИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена вивченню семантики та прагматики польських та українських фразеологічних біблеїзмів у порівняльному аспекті. Мета цієї статті полягає в спробі проаналізувати специфіку біблійних фразеологічних одиниць польської та української мов та виявити їхні семантичні та прагматичні особливості. Актуальність дослідження визначається недостатньою вивченістю фразеологізмів-біблеїзмів як в польській, так і в українській мовах, тому дослідження цих одиниць у порівняльному аспекті становить особливий інтерес. Матеріалом для аналізу біблійних фразеологізмів слугують 50 статей українсько-польських словників усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки. Під час дослідження біблійних фразеологізмів авторами статті було встановлено, що у межах порівняльного аспекту ці одиниці можна поділити на три групи: абсолютні та відносні еквіваленти; неповні семантико-прагматичні еквіваленти та міжмовні омоніми. Абсолютні або відносні еквіваленти українсько-польських біблійних фразеологізмів співвідносяться за формою, семантикою й прагматикою, при цьому можливі окремі формальні відмінності в представленні лексичних складників фразеологізму. Другу групу представляють неповні семантико-прагматичні еквіваленти фразеологізмів-біблеїзмів, які не повністю збігаються за значенням та / або прагматикою. Водночас остання група фразеологізмів-біблеїзмів складається з фразеологічних одиниць, які повністю не збігаються за значенням та / або за прагматикою. Авторами статті з'ясовано, що біблійні поняття базуються на спільному фундаменті, але в ході відповідних семантичних і прагматичних трансформацій можуть зазнати семантичних і прагматичних змін, що мотивує поодинокі випадки виникнення семантичних і прагматичних розбіжностей. Крім того, встановлено, що українські біблійні фразеологізми мають широкий спектр функціонального використання та різноманітні стилістичні параметри, які здебільшого не відрізняються від польських відповідників.

Ключові слова: біблеїзм, еквівалент, польська мова, прагматика, семантика, теолінгвістика, фразеологізм.

Liudmyla TERESHCHENKO,

orcid.org/0000-0002-9780-0930

Senior Lecturer at the Department of Slavic Philology

Khmelnytskyi National University

(Khmelnytskyi, Ukraine) *ludater@ukr.net*

Liudmyla STANISLAVOVA,

orcid.org/0000-0002-6145-890X

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Slavic Philology

Khmelnytskyi National University

(Khmelnytskyi, Ukraine) *riska761@gmail.com*

POLISH AND UKRAINIAN PHRASEOLOGICAL BIBLEISMS: A COMPARATIVE ASPECT

The article is devoted to the study of semantics and pragmatics of Polish and Ukrainian biblical phraseological units in a comparative aspect. The purpose of this article is to analyze the specifics of biblical phraseological units in Polish

and Ukrainian and to identify their semantic and pragmatic features. The relevance of the study is determined by the insufficient study of biblical phraseology in both Polish and Ukrainian, so the study of these units in the comparative aspect is of particular interest. The material for the analysis of biblical phraseology is based on 50 entries of Ukrainian-Polish dictionaries of established expressions: word equivalents, phraseological units, proverbs and sayings. In the course of the study of biblical phraseology, the authors of the article found that within the comparative aspect these units can be divided into three groups: absolute and relative equivalents; incomplete semantic and pragmatic equivalents; and interlingual homonyms. Absolute or relative equivalents of Ukrainian-Polish biblical phraseological units correspond in form, semantics and pragmatics, with some formal differences in the presentation of lexical components of the phraseological unit. The second group is represented by incomplete semantic and pragmatic equivalents of biblical phraseological units that do not completely coincide in meaning and/or pragmatics. In turn, the last group of biblical phraseology consists of phraseological units that do not completely coincide in meaning and/or pragmatics. The authors of the article have found out that biblical concepts are based on a common foundation, but in the course of relevant semantic and pragmatic transformations they can undergo semantic and pragmatic changes, which motivates isolated cases of semantic and pragmatic discrepancies. In addition, it has been found that Ukrainian biblical phraseology has a wide range of functional use and various stylistic parameters, which mostly do not differ from their Polish counterparts.

Key words: biblicalism, equivalent, Polish language, pragmatics, semantics, theolinguistics, phraseology.

Постановка проблеми. Нині активно розвивається така галузь мовознавства, як теолінгвістика, що вивчає взаємозв'язок мови та релігії. Базовою одиницею цієї науки є біблеїзми. Питанням виокремлення біблеїзму присвячено низку наукових досліджень. Біблія, безперечно, стоїть біля витоків європейської культури, формуючи «духовну норму, яка об'єднує народи християнської культури» (Chlebda, 1998) і впливаючи на розвиток відповідних лінгвокультур. На думку лінгвістів, майже неможливо знайти європейську мову, яка б не увібрала в себе життєву силу Біблії й «не дала би плодів у вигляді корпусу біблеїзмів – певної множинності виразів, зворотів і фраз біблійного походження» (Chlebda, 1997: 70). Пояснюючи формальну структуру біблеїзму, вчені керуються припущенням, що біблеїзм – це крилаті вислови або слова, запозичені з Біблії (Herzog, 2013: 27). Вважається, що магія біблійних крилатих слів полягає в їхній «розчинності» в літературних творах, публіцистиці та сучасних розмовних текстах у багатьох країнах світу. Часто мовці не усвідомлюють, що використовують біблійні вирази. Це відбувається тому, що вони з дитинства засвоїли такі вирази з розповідей батьків, літературних творів, театру, кіно і телебачення.

Інші дослідники трактують термін «біблеїзм» як синонім таких понять, як біблійна фраза, біблійні словосполучення, похідні словосполучення та біблійні похідні слова. Польський мовознавець Войцех Хлебда дає власне визначення цього терміна. На думку вченого, «біблеїзм – це мовна одиниця, походження якої можна однозначно пов'язати з біблійними текстами, незалежно від її формальної структури (слово – словосполучення – речення) й семантичного статусу, закована в мовній пам'яті певного народу й відтворювана в текстах певної мови» (Chlebda, 1998: 17).

Однак включення значної кількості мовних одиниць не лише до спеціалізованих біблійних словників, а й до загальномовних і тлумачних словників переконало науковців у тому, що фразеологізми є основною структурною типологією біблійної експресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні формування фонду фразеологізмів-біблеїзмів має своєрідне вираження в українській та польській лінгвокультурах. Увагу мовознавців приваблює питання еквівалентності фразеологізмів у різних мовах, насамперед тих, які укладають двомовні або багатомовні словники, як-от Т. Космеда, О. Гоменюк, Т. Осіпова (2017) та О. Левченко (2011). Мові Біблії присвячені дослідження польського мовознавця В. Хлебди (Chlebda, 1997). Вітчизняні вчені В. Дубічинський та Т. Ройтер (2012) студіювали теоретичні та практичні засади лексикографічного опису українсько-німецьких лексичних паралелей. Зі свого боку, Т. Космеда (2015) зосереджується на проблемі репрезентації польсько-українських усталених виразів в аспекті сучасної двомовної лексикографії. Українську релігійну фразеологію досліджували Р. Зорівчак (2006), А. Куза (2016), Ю. Мороз (2015) та ін. Попри певну кількість досліджень, присвячених біблеїзмам, залишається невирішеними питання еквівалентності українсько-польських біблійних фразеологізмів, що визначило тему нашої розвідки.

Мета цієї статті полягає в спробі проаналізувати специфіку фразеологічних одиниць української та польської мов, що мають статус біблеїзмів, та виявити їхні еквіваленти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз українсько-польських біблійних фразеологізмів засвідчує, що у межах порівняльного аспекту ці одиниці можна поділити на три групи: абсолютні та відносні еквіваленти; неповні семантико-праг-

матичні еквіваленти та міжмовні омоніми. Абсолютні або відносні еквіваленти українсько-польських біблійних фразеологізмів співвідносяться за формою, семантикою й прагматикою, при цьому можливі окремі формальні відмінності в представленні лексичних складників фразеологізму, до яких належать повнозначні або службові частини мови, синоніми, різні синтаксичні структури тощо). Крім того, можливі варіанти їхніх окремих компонентів у складі фразеологізмів або їхніх необов'язкових складників тощо.

До цієї групи належать такі одиниці, як-от: *Берегти як зіницю ока (як око, як ока в голові) – Pilnować (strzeć) jak źrenicy oka (jak oka w głowie)* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 327), що в обох мовах має значення «пильно зберігати, старанно доглядати, охороняти що-небудь». З-поміж еквівалентних форм зафіксовано вплив польської мови на українську, який виражається в запозиченні з польської мови варіантних форм українських фразеологізмів, як-от: *Блудний (марнотравний) син – Syn marnotrawny (про людину, яка розкалялася у своїх помилках)* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 61). Іншими словами, українське слово «марнотравний» – це запозичення з польської (*marnotrawny*). У прикладі *Козел відпущення (офірний) – Kozioł ofiarny* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 182) також фіксуємо вплив польської мови на українську.

Серед аналізованих фразеологізмів трапляються різні граматичні форми у їхньому складі, наприклад, в українському фразеологізмі є прикметник вавилонська, а в польському – іменник *Babel: Вавилонська вежа – Wieża Babel* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 73). У фразеологізмах *Єгипетська тьма – Egipskie ciemności* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 136) в українській мові вжито однину іменника, а в польській – множину. Відмінності в обох мовах мотивовані граматичними правилами, наприклад, у польській мові прикметник стоїть після іменника, на відміну від української, якій притаманний прямий порядок слів, тобто прикметник стоїть перед іменником: *Фіговий листок – Liść (listek) figowy* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 309).

У складі біблійних фразеологізмів трапляються національно марковані форми власних назв, як-от: *Поцілунок [від] Іуди – Pocałunek Judasza* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 264); *Хома невірний – Niewierny Tomasz* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 312).

Деякі відмінності у формальному вираженні фразеологізмів української й польської мов зафіксовано й у таких випадках: *Віра горами*

рухає – Wiara góry przenosi (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 91); *Відкривати (відкрити) очі – Oczy się otwierają* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 88); *Кидати (кинути) камінь (каменем, каменя) – Rzucić kamieniem* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 178) та ін.

Таким чином, можна побачити, що в українській мові ширше проявляється варіативність і довільність, які прийнято вважати однією з характеристик української мови. Це пояснюється соціолінгвістичними причинами, наприклад, значним впливом на українську мову мов сусідніх країн, адже українці тривалий час перебували у складі сусідніх імперських держав.

У польських фразеологізмах варіативність простежується рідше, на що вплинули більш стабільні мовні норми, наприклад: *Тернистий шлях – Droga ciernista (cierniowa, krzyżowa)* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 291); *Терновий вінець (вінок) – Korona cierniowa (ciernista)* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 291); *Хліб насущний (насушний) – Chleb powszedni (codzienny)* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 310). Під час аналізу біблійних фразеологізмів виявлено відмінності у синтаксичних конструкціях, наприклад: *Віддати кесареви кесарево, а Боже Богу – Oddać cesarzowi, co cesarskie, a Bogu, co boskie* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 178).

Слід зазначити, що абсолютних еквівалентів та еквівалентів з незначними формальними відмінностями в аналізованому матеріалі більшість, до них належать такі, як:

Вааламова ослиця – Balaama oślica;
Вовк в овечій шкурі – Wilk w owczej (jagnięcej) skórze;
Глас вопіючого (волаючого) в пустині (пустелі) – Głos wołającego na puszczy (pustyni);
До судного дня – Do sądnego dnia;
Земля обітована – Ziemia obiecana;
Кайнова печать (клеймо, тавро) – Kainowe piętno (znamię);
Люди доброї волі – Ludzie dobrej woli;
Манна небесна (з неба) – Manna niebieska (z nieba);
На піску будувати (побудувати) – Budować na piasku;
Нести свій хрест – Dźwigać [swoj] krzyż;
Око за око, зуб за зуб – Oko za oko [ząb za ząb];
Продати за миску (зерна) сочевиці (за сочевину юшку) – Sprzedać (oddać) za miskę soczewicy;
Содом і Гоморра – Sodoma i Gomora;
Судний день (судна година) – Sądny dzień;
Умивати руки – Umywać ręce (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017).

Звісно, що це не повний перелік еквівалентних фразеологізмів-біблеїзмів української й польської мов.

Другу групу представляють неповні семантико-прагматичні еквіваленти польсько-українських фразеологізмів-біблеїзмів, які не повністю збігаються за значенням та / або прагматикою. До таких, що частково відрізняються семантикою належать одиниці, у яких значення одного з компонентів може бути ширшим, як-от, в українському фразеологізмі «*Каменя на камені не лишати (не зоставити)*», який має два значення (1. Розбити щось ущент, перетворити в руїни; знищити; 2. Гостро, нещадно критикувати що-небудь. При цьому польський фразеологізм «*Kamienia na kamieniu nie zostawić*» має вужче значення, як-от у контексті: «*Zniszczyć doszczętnie, zaprzepaścić wszystko; nic nie zostawić; szczególnie w odniesieniu do budynków, miast. Rozniosę tę pieprzoną Pesarę w puch, kamień na kamieniu nie zostanie (I. Surmik)*» (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 177). Те саме стосується українського фразеологізму-біблеїзму «*Метати громи і (та) блискавки*», який має також два значення: 1. Гнів, роздратовано говорити, писати про кого-, що-небудь; критикувати, ляяти когось. 2. Поглядом виражати гнів, обурення, незадоволення; сердито дивитися. Польський відповідник цього фразеологізму-біблеїзму «*Rzucać (cisnąć) gromy*» має більш вузьке значення: «*Ostro kogoś potępiać, gwałtownie oskarżać, głośno dawać wyraz swemu oburzeniu*» (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 204).

Багатозначна фразеологічна одиниця *Від моря до моря – Od morza do morza* частково відрізняється в аналізованих мовах за семантикою, однак значно більше різниться за прагматикою, адже вербалізує протилежні аксіологічні смисли. В обох мовах цей фразеологізм має два значення: за першим ці одиниці збігаються, а за другим – вербалізують різну прагматику, а саме: негативну й позитивну оцінку, що пов'язано з історико-політичними чинниками: *укр.* 1. Про масштабність поширення християнської віри та християнських традицій. 2. ірон. Про часи панування Речі Посполитої на території нинішньої України; *поль.* 1. O skali rozprzestrzeniania się wiary chrześcijańskiej i tradycji chrześcijańskich. 2. aprob. Rozprzestrzeniać polskie panowanie na dużym terenie, potwierdzenie potęgi państwa polskiego i jego siły, dumą Polaków za swój kraj (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 86).

Остання група фразеологізмів-біблеїзмів представлена фразеологічними одиницями, які

повністю не збігаються за значенням та / або за прагматикою. До них належить, наприклад, біблеїзм Альфа і омега, що в українській мові має два значення – 1. Початок і кінець чогось. 2. Головне, основа чогось. Польська лінгвокультура наповнила цей фразеологізм іншим значенням, вужчим і дещо відмінним за семантикою: в українській мові це значення набуло більшого узагальнення, а в польській – воно більш конкретизоване: *Alfa i omega – Być początkiem i końcem; o człowieku, który dużo wie i jest niekwestionowanym autorytetem w jakichś sprawach* (Космеда, Гоменюк & Осіпова, 2017: 42).

Відомо, що у грецькій мові альфа є першою буквою алфавіту, а омега – останньою, тому поняття «альфа і омега» було ознакою Бога: «*Я є Альфа й Омега, початок і кінець, говорить Господь (...)*» (Апокаліпсис св. Івана Богослова 1, 8), однак сьогодні має місце трансформація цього фразеологізму.

Таким чином, значення українських та польських фразеологізмів-біблеїзмів може відрізнитися в плані абстрактності та конкретності. Думки, відображені в біблійних фразах, зазвичай забарвлені виразами, що відповідають аксіомам, які є однаковими в порівнюваних мовах. Це цілком логічно, оскільки біблійні поняття базуються на спільному фундаменті, але в ході відповідних семантичних і прагматичних трансформацій можуть відбуватися семантичні доповнення й прагматичні зміни, що мотивує рідкісні випадки виникнення семантичних і прагматичних розбіжностей. Українські біблійні фразеологізми мають не лише широкий спектр функціонального використання, але й різноманітні стилістичні параметри, які часто не відрізняються від польських відповідників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фразеологізми-біблеїзми в українській та польській мовах представлені здебільшого абсолютними еквівалентами, тобто одиницями повного збігу за формою, значенням і прагматичними параметрами, що склалися на основі близькості, спорідненості та універсальної основи зіставлюваних лінгвокультур. У процесі дослідження спільних паремійних виразів в українській та польській лінгвокультурах було зроблено висновок, що існує чимало традиційних труднощів: міжмовна омонімія, різне співвідношення прагматичних аспектів, семантики тощо.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у виявленні функцій біблеїзмів у сучасній польській мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубічинський В., Ройтер Т. Теоретичні та практичні засади лексикографічного опису українсько-німецьких лексичних паралелей. *Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія*. Ред. Гнатюк І. С. Київ, 2012. С. 114–119.
2. Дядечко Л. «Адамів слід» в українській фразеології. *Українське мовознавство*. 2011. Вип. 41. С. 18–23.
3. Зорівчак Р. П. Біблеїзми в нашому мовленні. 2006. URL: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=4142>
4. Космеда Т. Теорія і практика сучасної двомовної лексикографії: проблема репрезентації польсько-українських ustalених виразів. *Лінгвістичні студії*. Ред. Загнітко А. П. Вінниця: ДонНУ. Вип. 30, 2015. С. 63–72.
5. Космеда Т., Гоменюк О., Осіпова Т. Короткий українсько-польський словник ustalених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки. Познань-Харків: Видавництво КОЛО (м. Дрогобич), 2017. 408 с.
6. Куза А. М. Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі: дисертація філол. наук.: 10.02.01. Львів, 2016. 187 с.
7. Левченко О. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь. Львів: Вид-во Львівської Політехніки, 2011. 748 с.
8. Мороз Ю. А. Національна традиція біблійних перекладів: релігієзнавча дефініція поняття. *Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Серія 7*. 2015. Вип. 34. С. 60–61.
9. Chlebda W. Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania. *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Red. Anusiewicz J., Bartmiński J. Wrocław, 1998. С. 16–27.
10. Chlebda W. Bibliâ v âzyke – âzyk v Biblii. *Problemy frazeologii europejskiej II: Frazeologia a religia*. Warszawa: Energea, 1997. S. 67–74.
11. Herzog Sarah Christiane. Phraseologismen in zeitgenössischen deutschen Bibelübersetzungen. *Biblische Phraseologismen im Spannungsfeld von Übersetzungstreue und Sprachwandel*. Universität Wien, 2013. 33 p.

REFERENCES

1. Dubichynskyi V., Roiter T. (2012). Teoretychni ta praktychni zasady leksykohrafichnoho opysu ukrainsko-nimetskykh leksychnykh paralelei [Theoretical and Practical Principles of Lexicographic Description of Ukrainian-German Lexical Parallels]. *Ukrainska i slovianska tлумачna ta perekladna leksykohrafiia*. Red. Hnatiuk I. S. Kyiv, 114–119 [in Ukrainian].
2. Diadechko L. (2011). “Adamiv slid” v ukrainskii frazeolohii [“Adam’s trail” in Ukrainian phraseology]. *Ukrainske movoznavstvo. Vyp.* 41, 18–23 [in Ukrainian].
3. Zorivchak R. P. (2006). Bibleizmy v nashomu movlenni [Biblicalisms in our speech]. URL: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=4142> [in Ukrainian].
4. Kosmeda T. (2015). Teoriia i praktyka suchasnoi dvomovnoi leksykohrafi: problema reprezentatsii polsko ukrainskykh ustalenykh vyraziv [Theory and practice of modern bilingual lexicography: the problem of representation of Polish-Ukrainian established expressions]. *Linhvistychni studii*. Red. Zahnitko A. P. Vinnytsia: DonNU, 30, 63–72 [in Ukrainian].
5. Kosmeda T., Homeniuk O., Osipova T. (2017). Korotkyi ukrainsko-polskyi slovnyk ustalenykh vyraziv: ekvivalenty slova, frazeolohizmy, pryslivia ta prykazky [Ukrainian-Polish dictionary of common expressions: word equivalents, phraseological expressions, proverbs and sayings]. Poznan–Kharkiv: Vydavnytstvo KOLO (m. Drohobych), 408 [in Ukrainian].
6. Kuza A. M. (2016). Ukrainska relihiina frazeolohiia: osoblyvosti funktsionuvannia v suchasnomu movnomu prostori [Ukrainian Religious Phraseology: Peculiarities of Functioning in the Modern Language Space]: dysertatsiia filol. nauk.: 10.02.01. Lviv, 187 [in Ukrainian].
7. Levchenko O. (2011). Ukrainsko-rosiisko-bilorusko-bolgarsko-polskyi slovnyk porivnian [Ukrainian-Russian-Belarusian-Bulgarian-Polish dictionary of comparisons]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi Politekhniky, 748 [in Ukrainian].
8. Moroz Yu. A. (2015). Natsionalna tradytsiia bibliinykh perekladiv: relihiieznavcha defynitsiia poniattia [The national tradition of biblical translation: a religious studies definition of the concept]. *Relihiieznavstvo. Kulturolohiia. Filosofia. Seriia 7*, 34, 60–61 [in Ukrainian].
9. Chlebda W. (1998). Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania. *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Red. Anusiewicz J., Bartmiński J. Wrocław, 16–27 [in Polish].
10. Chlebda W. (1997). Bibliâ v âzyke – âzyk v Biblii. *Problemy frazeologii europejskiej II: Frazeologia a religia*. Warszawa: Energea, 67–74 [in Polish].
11. Herzog Sarah Christiane. (2013). Phraseologismen in zeitgenössischen deutschen Bibelübersetzungen. *Biblische Phraseologismen im Spannungsfeld von Übersetzungstreue und Sprachwandel*. Universität Wien, 33 [in German].

UDC 821.111(73)-321.1Сел.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-37>**Alyona TYCHININA,**

orcid.org/0000-0001-7798-0930

PhD,

Associate Professor at the Department of World Literature and Literary Theory
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) a.tychinina@chnu.edu.ua**Dan PARANYUK,**

orcid.org/0000-0002-7274-5576

PhD,

Assistant Professor at the Department of Foreign Languages for Humanities
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) d.paranyuk@chnu.edu.ua**POST-TRAUMATIC EXISTENTIELS IN A LITERARY TEXT:
THE EXAMPLE OF ONE SHORT STORY BY J. D. SALINGER**

In terms of the topical issues of poetics, the article under studies outlines the specifics of post-traumatic existentiels of war in a literary text. A convincing example is the collection of short stories by the classic American prose writer Jerome David Salinger (1919–2010) “Nine Stories” (1953). In the methodological context of existential and literary anthropology, the author’s biographical traumatic experience is used to actualize the topic of post-traumatic existentiels of war. The article emphasizes the connection between literature and war through the prism of existentiels of the writer’s experience, as well as highlights the impact of J. Salinger’s war experience on his creative method. In addition, particular accent has been laid on the so-called symptoms of (post) traumatic writing typical for the authors of the “Lost Generation” (depiction of traumatized characters who constitute the core of the personosphere, mostly centered on children; the presence of a plot containing several narrative plans of the story (autology, metaphor, symbol, myth); retrospective narratives of recollection, memorization of past traumatic experiences, fragmentary memories; deviation (ignoring) from the canons of genre and style; dialogicity; internal and external conflict; intertextuality and intermediality; playing with the reader). What is more, the article draws attention to the phenomenon of trauma in the field of literary anthropology, as well as defines the concept of post-traumatic existentiels and analyzes the post-traumatic existentiels of war in the collection “Nine Stories” (fear, loneliness, alienation, compassion; disappointment, love, and squalor). The short story “For Esmé – with Love and Squalor” (1950) has been interpreted in this very respect. The leading existentiels of the short story (stated in its title) affect the main formal and substantive aspects of the work: theme, idea, genre, narrative, personosphere, conflict. Besides, the author’s designed mental state of the protagonist reflects the history of post-traumatic stress disorder. In conclusion, the article states that a literary text is able to accumulate the author’s post-traumatic war experience and activate its consonance with the current emotional state of the reader, who in such conditions is increasingly subject to empathy and catharsis.

Key words: poetics, prose, genre, existentiell, personosphere, conflict, symbol, mental state.

Альона ТИЧІНІНА,

orcid.org/0000-0001-7798-0930

кандидатка філологічних наук,

доцентка кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) a.tychinina@chnu.edu.ua**Дан ПАРАНИЮК,**

orcid.org/0000-0002-7274-5576

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри англійської мови для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) d.paranyuk@chnu.edu.ua

ПОСТТРАВМАТИЧНІ ЕКЗИСТЕНЦІАЛИ У ЛІТЕРАТУРОМУ ТЕКСТІ: ПРИКЛАД ОДНІЄЇ НОВЕЛИ ДЖ. Д. СЕЛІНДЖЕРА

Запропонована стаття у контекстуальному полі актуальних питань поетики окреслює специфіку посттравматичних екзистенціалів війни у літературному тексті. Переконливим прикладом постає збірка новел класика американської прози Джерома Девіда Селінджера (1919–2010) «Дев'ять оповідань» (1953). У методологічному зрізі екзистенційної та літературознавчої антропології з опертям на біографічний травматичний досвід автора актуалізується тема посттравматичних екзистенціалів війни. У розвідці підкреслено зв'язок літератури й війни крізь призму екзистенціалів письменницького досвіду, наголошено на впливі військового досвіду Дж. Д. Селінджера на його творчий метод. Окрім того, зауважено так звані симптоми (пост) травматичного письма, що притаманні авторам «втрачених війною поколінь» (зображення травмованих персонажів, що становлять осердя персоносфери, у центрі якої здебільшого – діти; наявність фабула містить кількох наративних планів історії (автологія, метафора, символ, міф); ретроспективні наративи пригадування, меморіація минулого травматичного досвіду, фрагментарні спогади; відхід (ігнорування) від канонів жанру і стилю; діалогічність; внутрішній та зовнішній конфлікт; інтертекстуальність та інтермедіальність; гра з читачем). Окрім того, апелюється увага до феномену травми у площині літературознавчої антропології, означено поняття й проаналізовано посттравматичні екзистенціали війни у збірці «Дев'ять оповідань» (страх, самотність, відчуження, співчуття; розчарування, любов і відраз). У цьому аспекті проінтерпретовано новелу «For Estmé – with Love and Squalor» (1950). Заявлені у назві провідні екзистенціали новели впливають на провідні формально-змістові аспекти твору: тему, ідею, жанр, наратив, персоносферу, конфлікт. Щобільше, сконструйований автором психічний стан героя відображає історію посттравматичного стресового розладу. Висновується, що літературний текст здатен акумулювати посттравматичний військовий досвід автора й активізувати суголосся із нинішнім емоційним станом читача, який у таких умовах все більше підвладний емпатії та катарсису.

Ключові слова: *поетика, проза, жанр, екзистенціал, персоносфера, конфлікт, символ, психічний стан.*

Introduction. Unfortunately, present-day reality persuades that it is impossible to “stay out of context”. The war cannot but affect the mental, psychological, and emotional state of both participants in hostilities and observers. The collective experience of war, which leaves an imprint on many generations, becomes the core of reflection for writers and artists in general, and fiction may be regarded as an important part of this process. The Austrian researcher M. Pollack has noted that modern “Europe is dotted with battlefields, theaters of exhausting combat operations, bloody offensives and counter-offensives, entire regions have become metaphors for senseless killing and death. In the collective memory, these areas have become landscapes of war, and the black shadow of death seems to be still hovering over them” (Поллак, 2015: 15). The current historical situation in Ukraine actualizes the research interest in topics that have long been on the margins of literary studies. Of course, the theme of war was vividly interpreted in ancient literature, in the works of the Middle Ages, Renaissance, Baroque, and Enlightenment, by realists and modernists. In this case, a convincing example is the work of the American classic Jerome David Salinger (1919–2010), who survived the identity crisis and the traumatic experience of the Second World War, who was a combatant and later managed to covertly extrapolate his post-traumatic feelings, impressions, and existential experiences in literary narratives.

Research review. Among the numerous foreign researchers of J. Salinger’s creative method, it is

worth mentioning in particular those scholars who emphasized his traumatic experience: R. Babae, M. Bidney, H. Bloom, S. Graham, F.L. Gwynn, J.L. Blotner, N.M. Madore, T. Medicus, N. Rodenhurst, Wan Roselezam Wan Yahya. There are only a few Ukrainian studies related to Salinger’s work – A. Borysenko, T. Denysova, A. Zverev, H. Zinziver, L. Mitina, V. Oleneva, Y. Pokalchuk, M. Tarnavska. Psychological traumas and shocks are an inevitable part of human life. However, only the artists, from Homer to S. Zhadan, are able to successfully “convert” their traumas into art: “Trauma is a memory, at the same time a memory of the moment of trauma” (Романенко, 2021: 47). In this way, trauma is considered as a catalyst for writing and, simultaneously, a consequence that is reflected in it.

This point of view is confirmed by M. Ryabchenko’s research thesis: “War is not only pain, horror, destruction, and death, but also a powerful catalyst for the development of this literature. Therefore, in its time, the First World War was the reason why the so-called “Lost Generation” writers emerged. Their works are the priceless heritage of world literature. The Second World War also had a huge impact on the formation of a new cohort of young authors. The novels by Kurt Vonnegut, Irwin Shaw, Heinrich Böll, Graham Greene, Oleksandr Dovzhenko...” (Рябченко, 2019: 277). Undoubtedly, the name of Jerome Salinger should be added to this list. It is generally believed that if trauma “escapes consciousness through impulse” and manifests itself as an

"epistemological crisis" that destroys the concept of time and space and instead repeatedly returns in the form of obsessive images and compulsive behavior, it is constantly reproduced (Rodi-Risberg, 2010: 14). Although Salinger wrote that he would "beware" of the novel, which would be his "trembling melody" (Rodenhurst, 2012: 64), yet Salinger's writing became his own form of everyday psychological therapy, which is manifested not only in the iconic text "The Catcher in the Rye", but also in the author's short fiction. It is no coincidence that his researchers emphasize that Salinger's work mostly reflects the author's personal neuroses: "Salinger's world contains nothing but Salinger" (Rodenhurst, 2012: 53).

Post-traumatic studies theorist J. C. Alexander believes that cultural trauma manifests itself when "members of a particular group feel that they have been victims of a horrific event that leaves indelible marks in their collective consciousness, forever marking their memory and changing their future individuality in a fundamental and irreversible way" (Alexander, 2006: 5).

The phenomenon of (post) traumatic writing has been studied in various methodologies: narratology, Freudianism, post-structuralism, and post-colonialism. Ukrainian literary critic T. Hundorova considers post-traumatic writing as a way of artists' intertextual response. Referring to Kathy Caruth (who, in turn, relies on S. Freud's research), T. Hundorova interprets trauma as a "place/mechanism of historical memory" that testifies to "individual and collective catastrophic experiences" (Гундорова, 2018: 108). In another research, T. Hundorova even distinguishes the genre of the trauma novel, emphasizing that "contemporary trauma studies highlight that trauma means not so much a painful event as its transmission – echoing, transmission through generations, to other places and other times" (Гундорова, 2014: 31).

Comprehending the phenomenon of "voice in traumatic writing", O. Romanenko (with reference to K. Caruth) points out that such a voice "awakens the Other in the narrator, as well as is an appeal to the Other from the narrator, the latter telling about what the Other saw/experienced as a community that did not experience trauma" (Романенко, 2021: 43). The scholar proposes to distinguish the following "discourses of traumatic experience": life before the trauma; the traumatic event itself; comprehension, ironic attitude to the trauma; traumatic existence in the process of recovery and after recovery; childhood, the time when a person knows nothing about possible traumatic experience; writing as a way of liberation from trauma (Романенко, 2021: 43). Currently, this topic is being worked on by professors (A. Tychinina,

Yu. Tsivinska) and some students (M. Horbatiuk) of Yuriy Fedkoych Chernivtsi National University, as well as by students of the Bukovyna Minor Academy of Sciences (D. Weber), with relevant sociological surveys on the therapeutic function of literature during and after the war.

The purpose of the article under studies is to outline the specifics of the post-traumatic existentiels of war through the prism of Jerome David Salinger's war and writing experience in the collection "Nine Stories", in particular, in the short story "*For Esmé – with Love and Squalor*" (1950).

Methodology. Since anthropology (as a branch of modern humanities) allows considering a literary text as a document that reveals problems, themes, motives (and in our case, existentiels) of memory, fear, loneliness, as well as manifestations of subconscious processes, this methodology is the basis of this article. For example, the founder of the German school of anthropology, W. Iser, (who sought to define a person as a holistic individual through the prism of various humanitarian fields) raised the question of the historical aim of literary anthropology: "Due to the fact that literature as a means of communication has accompanied humanity in one way or another since the very beginning of its historical memory, it had to be caused by certain anthropological needs" (Iser, 1993). This, in turn, makes it possible to regard a certain historical event (for example, the Second World War) as a motivation for drawing attention to the existentiels of decay, death, and the uncertainty of the future. Thus, developing literary anthropology as a separate research paradigm and at the same time describing the creative possibilities of the creative imagination, W. Iser writes about historical situations that are capable of constantly activating human potential, the latter being able to "fill subsequent history with various modes of self-realization" (Iser, 1993). According to the German scientist, historical situations "cannot be reduced to human characters or circumstances, but are the product of their unique interaction and always go beyond the conditions from which they arise" (Iser, 1993). M. Heidegger also speaks of the so-called existential anthropology, the tasks of which include identifying the main features, interrelationships, and specifics of interpreting the "documentary" existential possibilities of existential structures (Heidegger, 1993).

Main body of the article. J. D. Salinger's short fiction is an under-researched segment of Ukrainian genre studies, whereas the theme of post-traumatic existentiels of war in his activities has not been articulated at all, so this vector of research is completely new.

Foreign scholars often refer to Salinger as "the great poet of post-traumatic stress, mental illness caused by war" (Metcalf, 2010). The German journalist T. Medicus gave a fairly clear description of the causes of Salinger's psychological trauma, which is related, among other things, to the topos of Gunzenhausen, a small provincial "river" town in southern Germany, not far from Nuremberg: "It was here that a young American soldier named Jerome D. Salinger lived right after the end of World War II, in 1945. <...> Gunzenhausen was not just another defeated outpost in war-weary Germany: it was the scene of the first anti-Jewish massacre in Germany, which took place in the 1930s. Even before that, the town residents had provided great support to the Nazi Party and Hitler himself. <...> During his stay in Gunzenhausen, the war ended in a psychological catastrophe for Salinger" (Medicus). In a letter to Hemingway, whom he met in the Ritz bar shortly after the liberation of Paris, Salinger wrote that he was "in an almost constant state of disappointment" (J.D. Salinger and PTSD).

Some researchers are convinced that the American classic considered himself a "victim" and a "perpetrator", as well as perceived himself as "subjugated by an ideological system that is involved in the creation of unimaginable horrors and traumas (Wan Roselezam, 2014: 1828). In this regard, it seems even possible to deal with a mental disorder caused by a specific life moment – the experience of war, rape, violence, which forever changes a person's reactions. In accordance with the Mayo clinic, there exist three different groups of symptoms: recollections, numbness, and over-arousal. Within these three groups, there are other specific symptoms, including reminiscences, systematic insomnia, hopelessness, and irritability (Myers). Thus, trauma becomes a part of the victim's identity "at a critical moment of psychological stress. Previously forgotten traces of memory return and are processed or reinterpreted in accordance with subsequent events, desires, and mental development" (Rodi-Risberg, 2010: 13).

The experience of the Second World War is the most traumatic situation comprehended in the works of the XX and XXI centuries. It does not lose its significance over time and even acquires new interpretations. Problems that, unfortunately, have remained relevant for centuries, still generate new interpretations and become material for research. When entering into a dialogue with trauma, art functions in compliance with the same principle as any product of memorization of the past. It turns into an articulated intellectual statement or, on the contrary, denies the trauma.

Existential situations and states in liminal circumstances expose the existential core of the personality

and reveal the prevalent emotional stems. The term "existentiell" (1927) was introduced by M. Heidegger and refers to the fundamental being, meaningful life grounds, value nodes, quintessential meanings that can outline human existence: loneliness, anxiety, freedom, longing, death, fear, faith, hope, care, love. Positive and negative existentiells can form specific dichotomous pairs. The creative method of the famous American novelist David Jerome Salinger is a rather representative model for identifying post-traumatic existentiells of war in a literary text. It results from the fact that in addition to the crisis of identity (mental and religious), he survived more than one military campaign, subsequently reflecting autobiographical post-traumatic states in the narratives of fiction. Salinger is frequently called the "great poet of post-traumatic stress, a mental illness caused by war".

Salinger's writing has ultimately become his own form of everyday psychological therapy, which is manifested not only in the iconic text "The Catcher in the Rye", but also in his short fiction, in particular in the collection of short stories "Nine Stories" (1953). In this way, trauma appears as a catalyst for writing and at the same time as a consequence that is reflected in it.

The epigraph of the collection implies that these stories contain not only the "clapping of two palms", that is, a realistic content, but also something hidden, something that goes beyond the limits of everyday consciousness. Salinger's stories have very simple external plots. The external event is not viewed as the main way of organizing all the structural elements of the works.

Among the stylistic features of Salinger's creative method, there have been identified the following dominants ("symptoms"): the depiction of "traumatized" characters who become the core of the personosphere; children are in the center of the personosphere; the plot contains several narrative plans of the story – specific (autological) and metaphorical (allegorical, mythological) ones; recollection and memorization of past traumatic experiences; alienation from reality; deviation (ignoring) from genre and stylistic canons; dialogicity; internal and external conflict; "fragmentary integrity"; intertextuality, intermediality; specific vocabulary and wordplay; playing with the reader in the final scenes.

To a large extent, the writer's traumatic war experience is revealed through the artistic form of his texts, which transmit a number of post-traumatic existentiells: *fear* ("The Laughing Man"); *hatred* ("Uncle Wiggily in Connecticut"); *anxiety* ("Down at the Dinghy", "Teddy"); *loneliness* ("Pretty Mouth and Green My Eyes"); *alienation, sympathy* ("Just Before the War with the Eskimos"); *disappointment* ("A Per-

fect Day for Bananafish”, “De Daumier-Smith’s Blue Period”); *love and squalor* (“For Esme: with Love and Squalor”).

Love and squalor through the prism of traumatic experience (“*For Esme – with Love and Squalor*”, 1950). The leading existentiells of the short story “For Esme – with Love and Squalor” are already declared in its title. Love and squalor are dichotomous feelings that permeate the post-traumatic experience. It is in this story that Salinger narrates about post-traumatic stress disorder, as well as presents a vivid picture of what it means to suffer from “battle fatigue” (the author’s official diagnosis received during World War II): trembling, vomiting, hallucinations, and insomnia. This, in particular, is discussed in a number of interdisciplinary foreign studies by Y. Kim, J. Hartzell, W. Dawson, and E. Fuhrman (Kim, 2017).

A former American soldier receives a wedding invitation from England from a girl he met 6 years ago, before the Normandy landings. Esme was 13 at the time, her brother was 5, and they met by chance in a cafe where they talked for about an hour. Having learned that the soldier was going to become a writer, the girl asked him to write a story about poverty and dedicate it to her. In addition, she wished him to return safe from the war, took the soldier’s field mail address and promised to send him a letter. In the second episode, the protagonist is in Germany shortly after the war. He is depressed after being seriously wounded and has sudden attacks of fear. He opens a parcel that has been following him around various military units for a long time. The box contains a letter from the girl and her dead father’s watch, which brings him back to life. Both episodes make up a story with a promised title, which the hero is going to send to his bride as a wedding gift.

The post-traumatic existentiells of fear, despair, and anxiety are fully revealed in the image of the protagonist of the short story “For Esme – with Love and Squalor”. The author conceals the main character’s name, thereby generalizing the image. In fact, the quasi-biographical figure of Sergeant X symbolizes all American soldiers who are afraid of war and feel confused because of the long expectation of the landing, uncertainty, and most importantly, disbelief in victory, fear of life itself, and the vicissitudes that await veterans upon their return home.

Salinger’s (autobiographical) first-person narrative also intensifies the feeling of fear. Staff Sergeant X of the American Service is temporarily stationed in Devon (1944), England, for training. At church, Sergeant X is struck by the voice of a 13-year-old girl, Esme. After the church choir rehearsals (as a matter of fact, it is known

that Salinger attended the Methodist Church in Tiverton while in England), when he is having lunch alone in a nearby tea shop, she comes up to his table because, as she tells him, “I thought you looked extremely lonely” (Salinger: 29). When Esme finds out that Sergeant X writes short stories, she asks him to write a short story for her: “Make it extremely squalid and moving,” she suggested. “Are you at all acquainted with squalor?” (Salinger: 31).

The “squalid” story is narrated in the third person. The protagonist is experiencing a nervous breakdown and is in a difficult mental state. Salinger does not hide his strange behavior (he washes his hair several times in the hospital, smokes a cigarette one after another for weeks, sits alone in his room without unsealing dozens of letters). Having survived the war, the protagonist does not find a place in life. He is still going through all the squalor and hell that Esme asked him to write about: “He ached from head to toe, all zones of pain seemingly interdependent. He was rather like a Christmas tree whose lights, wired in series, must all go out if even one bulb is defective” (Salinger: 32).

Sergeant X and Esme, soon joined by her 5-year-old brother Charles, are engaged in a simultaneously serious and light-hearted conversation. It turns out that Esme is the one who needs to be comforted by Sergeant X. Both of her parents are dead. Her father was killed in the battle against the British army in North Africa. The letter from Esme and her father’s watch inside the box became a real rescue for the main character. They gave him the strength to live on, to get rid of all the “squalors” that oppressed his soul. Esme’s naivety, sincerity, simplicity, and, most importantly, childlike spontaneity and selflessness of actions made the sergeant overcome his fears and regain his mental balance.

The girl helps not only the soldier, but also her brother Charles. Children are generally the protagonists of almost all of Jerome Salinger’s short stories (7 out of 9). The author implies the idea that children are the only salvation from the horrors of human existence. When Esme finds out that he is a writer, she asks him to write a story just for her. She adds that she is extremely interested in poverty. In exchange for this story, Esme promises to send Sergeant X a letter. He gives her his name, rank, serial number, and army mailing number, and when they part, Esme solemnly tells him that she hopes he comes back from the war with all his “abilities”. The scene suddenly shifts to 1945, a few weeks after Victory Day, and here the “squalid” part of the story begins. Sergeant X is stationed in Bavaria, where he has a nervous breakdown. He cannot control his facial movements. He finds himself at the point of no return, and while sit-

ting in his room, he absent-mindedly begins to open a package on his desk. It's from Esme. She sent her father's watch as a "good luck talisman". The crystal of the watch was broken during transportation. However, it hardly matters to Sergeant X. Esme gave him the most tangible connection to her deceased father. Suddenly, Sergeant X's depression no longer seems so unbearable.

By portraying Sergeant X's breakdown as a condition that he cannot overcome on his own, Salinger reminds us of the obligations we have as a nation to the veterans returning from today's wars. Men and women with post-traumatic stress disorder, like Sergeant X, need help to recover as soon as possible.

Conclusions. The trauma caused by the war is a part of the victim's identity; in critical psychological moments of stress, epistemological crisis, previously forgotten traces of memory return, transform

and convert into certain markers of the artist's idiosyncrasy. Accordingly, the literary text transmits a number of post-traumatic existentiells. In Salinger's short stories, we observe the existentiells of fear, hatred, anxiety, loneliness, alienation, compassion, and disappointment. The short story under analysis "For Esme – with Love and Squalor" conveys the fundamental feelings provoked by the trauma of war experience: love and squalor. Besides, reading literary texts that deal with military (militaristic) issues requires a special type of "inclusion" from the recipient, especially when it comes to the receptive coincidence of a typical historical situation, namely war. Thus, a literary text, as well as art in general, is able to accumulate the author's post-traumatic war experience and activate its consonance with the current emotional state of the reader, who in such conditions is increasingly subject to empathy and catharsis.

BIBLIOGRAPHY

1. Гундорова Т. Постколоніальний роман генераційної травми та постколоніальне читання на сході Європи. *Постколоніалізм. Генерації. Культура*. Лауріус. 2014. С. 26–44.
2. Гундорова Т. Посттравматичне письмо і риторика відсутності: Бруно Шульц – Жорж Перек – Джонатан Фоер. *Слово і Час*. 2018. № 11 (695). С. 97–108.
3. Полак М. *Отруєні пейзажі*. Чернівці : Книги-XXI, 2015. 112 с.
4. Романенко О. Феномен травматичного письма (Олександр Терещенко «Життя після 16:30»). *Синopsis: текст, контекст, медіа*, 2021, № 27(2), с. 42–50.
5. Рябченко М. Жанрова різноманітність воєнної прози в сучасній українській літературі. *Najnowsza słowiańska literatura i kultura popularna*, 2019, № 1, P. 277–289.
6. Alexander J. C. *Cultural Trauma and Life Stories*. University of California Press. Gummerus Printing, Vaajakoski, 2006. 339 p.
7. Heidegger M. *Sein und Zeit*. Tübingen, 1993. 437 S. URL: <https://www.worldcat.org/title/sein-und-zeit/oclc/771097957?ht=edition&referer=>
8. Iser W. *Prospecting: From Reader Response to Literary Anthropology*. JHU Press, 1993. 316 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Prospecting.html?id=gdkVU3coqbcC&redir_esc=y
9. J.D. Salinger and PTSD. URL: <https://sftt.org/j-d-salinger-ptsd-afghanistan/>
10. Kim J., Hartzell G., Dawson V. et al. Teaching Trauma and Narrative: Using Salinger's For Esme—with Love and Squalor. *Acad Psychiatry*, 2017, № 41, P. 737–740.
11. Medicus T.J.D. Salinger's psychological catastrophe PTSD from World War II may have driven the writer into hermitage. URL: <https://www.bostonglobe.com/opinion/2014/03/22/salinger-psychological-catastrophe/dLRkFYI9V63HjUaY9bDJyJ/story.html>
12. Metcalf S. Salinger's Genius. 2010. URL: <https://slate.com/culture/2010/01/j-d-salinger-the-great-poet-of-post-traumatic-stress.html>
13. Myers A. Salinger and PTSD. URL: <https://ccsalinger.wordpress.com/2015/06/01/salinger-and-ptsd/>
14. Rodenhurst N. Dis/Simulation as Post-Traumatic Symptom and Literary Strategy in Jewish-American Fiction: J. D. Salinger, Jerzy Kosinski, Philip Roth and Paul Auster. Submitted to Aberystwyth University in Fulfilment of the Requirements for the degree of Doctor of Philosophy. 28 September 2012. 322 p.
15. Rodi-Risberg M. Writing trauma, writing time and space. *Universitas Wasaensis*. 2010. 149 p.
16. Salinger J. *Nine Stories*. URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=139854>
17. Wan Roselezam Wan Yahya, Ruzbeh Babae. Salinger's Depiction of Trauma in *The Catcher in the Rye*. *Theory and Practice in Language Studies: Academy Publisher*. Vol. 4, No. 9, pp. 1825–1828, September 2014. doi:10.4304/tpls.4.9.1825-1828.

REFERENCES

1. Hundorova T. Postkolonialnyi roman heneratsiinoi travmy ta postkolonialne chytannia na skhodi Yevropy [Post-colonial novel of generative trauma and post-colonial reading in the East of Europe]. *Postcolonialism. Generations. Culture*. Laurus 2014. P. 26–44. [in Ukrainian]
2. Hundorova T. Posttravmatychnе pysmo i rytoryka vidsutnosti: Bruno Shults – Zhorzh Perек – Dzhonatan Foer [Post-traumatic writing and the rhetoric of absence: Bruno Schultz – Georges Perec – Jonathan Foer]. *Word and Time*. 2018. No. 11(695). P. 97–108. [in Ukrainian]

3. Pollack M. Otruieni peizazhi [Poisoned landscapes]. Chernivtsi: Books-XXI, 2015. 112 p. [in Ukrainian]
4. Romanenko O. Fenomen travmatychnoho pysma (Oleksandr Tereshchenko "Zhyttia pislia 16:30") [The phenomenon of traumatic writing]. *Synopsis: text, context, media*, 2021. No. 27(2), p. 42–50. [in Ukrainian]
5. Riabchenko M. Zhanrova riznomanitnist voiennoi prozy v suchasni ukrainskii literaturi [Genre variability of military prose in modern Ukrainian literature]. *Najnowsza słowiańska literatura i kultura popularna*, 2019, № 1, P. 277–289. [in Ukrainian]
6. Alexander J. C. Cultural Trauma and Life Stories. University of California Press. Gummerus Printing, Vaajakoski 2006. 339 p.
7. Heidegger M. Being and Time. Tubingen, 1993. 437 p.
8. Iser W. Prospecting: From Reader Response to Literary Anthropology. JHU Press, 1993. 316 p.
9. J.D. Salinger and PTSD. URL: <https://sftt.org/j-d-salinger-ptsd-afghanistan/>
10. Kim J., Hartzell G., Dawson V. et al. Teaching Trauma and Narrative: Using Salinger's For Esmé—with Love and Squalor. *Acad Psychiatry*, 2017, № 41, P. 737–740.
11. Medicus T.J.D. Salinger's psychological catastrophe PTSD from World War II may have driven the writer into hermitage. URL: <https://www.bostonglobe.com/opinion/2014/03/22/salinger-psychological-catastrophe/dLRkFYI9V63HjUaY9bDJyJ/story.html>
12. Metcalf S. Salinger's Ge9nius. 2010. URL: <https://slate.com/culture/2010/01/j-d-salinger-the-great-poet-of-post-traumatic-stress.html>
13. Myers A. Salinger and PTSD. URL: <https://ccsalinger.wordpress.com/2015/06/01/salinger-and-ptsd/>
14. Rodenhurst N. Dis/Simulation as Post-Traumatic Symptom and Literary Strategy in Jewish-American Fiction: J. D. Salinger, Jerzy Kosinski, Philip Roth and Paul Auster. Submitted to Aberystwyth University in Fulfilment of the Requirements for the degree of Doctor of Philosophy. 28 September 2012. 322 p.
15. Rodi-Risberg M. Writing trauma, writing time and space. *Universitas Wasaensis*. 2010. 149 p.
16. Salinger J. Nine Stories. URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=139854>
17. Wan Roselezam Wan Yahya, Ruzbeh Babae. Salinger's Depiction of Trauma in The Catcher in the Rye. *Theory and Practice in Language Studies: Academy Publisher*. Vol. 4, No. 9, pp. 1825–1828.

УДК 811

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-38>

Ірина ТРУЦУНЕНКО,

orcid.org/0000-0003-3546-6495

*старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) iratru@ukr.net*

Оксана ЗІНЧЕНКО,

orcid.org/0009-0000-0029-5628

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської і фіно-угорської філології
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) xenja17@gmail.com*

Ольга ЗАДОРЖНА,

orcid.org/0000-0002-1308-4333

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) zadorozhna90@gmail.com*

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті розглянуто вплив сучасних технологій на розвиток мовної компетенції здобувачів вищої освіти у процесі навчання німецької мови. Виявлено, що використання інтерактивних навчальних платформ та програм (напр. Rosetta Stone, Babbel, Lingoda), мобільних додатків для мовного навчання (напр. Memrise, HelloTalk, DW Learn German), а також віртуальної реальності та розширеної реальності (напр. MondlyAR, VirtualSpeech, VR Field Trips) має значний потенціал для поліпшення якості навчання та підвищення мотивації студентів. Сучасні технології сприяють активному залученню студентів до процесу навчання, роблять його більш цікавим та динамічним. Вони надають можливість студентам самостійно досліджувати та вдосконалювати свої мовні навички, а також взаємодіяти з різноманітними автентичними матеріалами та вирішувати реальні комунікативні завдання. Обґрунтовано, що роль викладача виконує важливу функцію у контексті використання сучасних технологій. Він повинен вміти ефективно організовувати навчальний процес, визначати завдання та ресурси, підтримувати студентів і надавати їм необхідну підтримку та оцінювати їхні досягнення. Визначено, що методика використання сучасних технологій в освітньому процесі бакалаврів німецької мови передбачає використання інтерактивних вправ, відео та аудіо матеріалів, використання мобільних додатків та використання віртуальної реальності та доповненої реальності. Запропоновано варіанти вправ, які допомагають створити сприятливу та захопливу навчальну атмосферу, покращують мотивацію студентів, сприяють розвитку комунікативних навичок та підвищують рівень мовної компетенції. Загалом, зроблено висновки про те, що використання сучасних технологій у навчанні німецької мови студентів-бакалаврів виявляється ефективним і перспективним напрямом. Їхнє ефективне використання сприяє покращенню результатів навчання та забезпечує здобувачам навички, необхідні для ефективного використання німецької мови у професійній та особистій сферах. Для максимального успіху використання сучасних технологій, важливо поєднувати їх з традиційними методами навчання та забезпечувати відповідну підтримку та супровід з боку викладача. Перспективу подальших досліджень визначено у необхідності вивчення можливостей сучасних технологій для розвитку та впровадження індивідуалізованого навчання.

Ключові слова: сучасні технології, мовна компетенція, бакалаври німецької мови, німецька мова, інтерактивні навчальні платформи, віртуальна реальність, мовна мотивація.

Iryna TRUTSUNENKO,

orcid.org/0000-0003-3546-6495

*Senior Lecturer at the Department of Theory, Practice and Translation of German
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) iratru@ukr.net*

Oksana ZINCHENKO,

orcid.org/0009-0000-0029-5628

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Germanic and Finno-Hungarian Philology
Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine) xenja17@gmail.com*

Olga ZADOROZHNA,

orcid.org/0000-0002-1308-4333

*PhD in Pedagogy,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Natural Sciences
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) zadorozhna90@gmail.com*

THE INFLUENCE OF MODERN TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF LANGUAGE COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE LEARNING PROCESS (ON THE EXAMPLE OF GERMAN)

The article deals with the influence of modern technologies on the development of language competence of higher education students in the process of teaching German. It has been found that the use of interactive learning platforms and programs (e.g. Rosetta Stone, Babbel, Lingoda), mobile applications for language learning (e.g. Memrise, HelloTalk, DW Learn German), as well as virtual reality and augmented reality (e.g. MondlyAR, VirtualSpeech, VR Field Trips) has significant potential for improving the quality of learning and increasing student motivation. Modern technologies promote active involvement of students in the learning process, make it more interesting and dynamic. They enable students to independently research and improve their language skills, as well as interact with a variety of authentic materials and solve real-life communication problems. It is substantiated that the role of the teacher performs an important function in the context of the use of modern technologies. He or she should be able to effectively organize the learning process, identify tasks and resources, support students and provide them with the necessary support and evaluate their achievements. It has been determined that the methodology of using modern technologies in the educational process of bachelors of German involves the use of interactive exercises, video and audio materials, the use of mobile applications and the use of virtual reality and augmented reality. The article suggests variants of exercises that help to create a favorable and exciting learning atmosphere, improve students' motivation, promote the development of communication skills and increase the level of language competence. In general, it has been concluded that the use of modern technologies in teaching German to bachelor's students is an effective and promising direction. Their effective use contributes to improving learning outcomes and provides students with the skills necessary for the effective use of German in professional and personal spheres. To maximize the success of using modern technologies, it is important to combine them with traditional teaching methods and provide appropriate support and guidance from the teacher. Prospects for further research are identified in the need to study the possibilities of modern technologies for the development and implementation of individualized learning.

Key words: *modern technologies, language competence, bachelors of German, German language, interactive learning platforms, virtual reality, language motivation.*

Постановка проблеми. У сучасному світі роль набуття здобувачами мовної компетенції у процесі навчання на філологічних освітніх програмах значно зростає. Здатність ефективно спілкуватися іноземною мовою стає пріоритетом для тих здобувачів, які бажають успішно реалізуватися у глобальному суспільстві. Однак, процес навчання іноземних мов вимагає постійного оновлення та адаптації до сучасних вимог і можливостей технологій, що розвиваються. Інтерактивні навчальні платформи, мобільні додатки та віртуальна реаль-

ність стають все більш поширеними засобами навчання та розвитку мовної компетенції. Використання таких технологій може забезпечити студентам широкий спектр можливостей для практики, самостійного вивчення та розвитку мовних навичок.

Актуальність теми полягає в тому, що дослідження впливу сучасних технологій на розвиток мовної компетенції здобувачів-бакалаврів у процесі навчання допоможуть визначити найбільш ефективні методи та підходи у навчанні німецької

мови, які можуть значно полегшити та збагатити освітній процес. Розуміння того, як сучасні технології можуть сприяти розвитку мовної компетенції, дозволить викладачам забезпечити більш якісну мовну освіту для здобувачів, адже розуміння та володіння німецькою мовою виходить за межі простого знання мовних правил і стає ключовим фактором успіху майбутніх фахівців у професійній та академічній кар'єрі.

Аналіз досліджень. Вивчення впливу сучасних технологій на розвиток мовної компетенції здобувачів з освітніх програм іноземної філології є предметом багатьох наукових праць, які висвітлюють різні аспекти цього питання. Одним з популярних напрямків досліджень є використання комп'ютерних технологій та інтернет-ресурсів в освітньому процесі для покращення мовної компетенції студентів. У працях таких вчених, як І. Беженар, С. Ніколаєва, Г. Петцгольд та ін., досліджується використання мультимедійних матеріалів, комп'ютерних програм та онлайн-ресурсів для підвищення мотивації студентів, активізації їхньої мовної практики та покращення навичок спілкування. Також варто відзначити дослідження, присвячені використанню мобільних технологій у навчанні іноземних мов. Роботи О. Дідух, В. Мусафір, Д. Ройслера та інших авторів демонструють можливості мобільних додатків та платформ для самостійного вивчення мови, забезпечення доступу до віртуальних навчальних середовищ та інтерактивних вправ. Окрім того, знаходимо дослідження, що висвітлюють вплив соціальних медіа на розвиток мовної компетенції студентів. Роботи Н. Майєр, Л. Федоренко, Х. Функа та інших вчених розглядають використання платформ соціальних медіа, таких як Facebook, Twitter, YouTube, для забезпечення додаткової мовної практики, спілкування з носіями мови та сприяння мовному розвитку. Загальними висновками з цих досліджень є те, що сучасні технології мають великий потенціал для підвищення мотивації студентів, активізації мовної практики, розширення доступу до автентичних матеріалів та забезпечення індивідуалізованого навчання.

Мета статті – дослідити вплив сучасних технологій (інтерактивні навчальні платформи, мобільні додатки та віртуальна реальність) на розвиток мовної компетенції здобувачів-бакалаврів німецької мови.

Виклад основного матеріалу. Мовна компетенція – це комплекс навичок та знань, які дозволяють ефективно спілкуватися та розуміти мову. Це не лише здатність використовувати правильну

граматику, лексику та вимову, але й розуміння контексту, культурних нюансів, мовних виразів та ідіом. Мовна компетенція включає декілька основних складових: 1. Граматична компетенція (знання правил граматики мови, у т.ч. синтаксис, морфологію та семантику. Вона охоплює правильне використання часів, відмінювання відмінювання прикметників, іменників, дієслів, порядку слів та інших граматичних аспектів); 2. Лексична компетенція (знання словникового складу мови, у т.ч. розуміння та використання різноманітних слів, фраз, ідіом та лексичних виразів. Лексична компетенція дозволяє виражати свої думки, описувати ситуації та розуміти значення слів в контексті); 3. Семантична компетенція (розуміння значення слів та виразів у різних контекстах. Семантична компетенція включає розуміння синонімів, антонімів, відтінків значень слів та їх використання для передачі точної інформації); 4. Прагматична компетенція (здатність використовувати мову відповідно до ситуації спілкування та мовного контексту. Вона включає розуміння невербальних сигналів, культурних норм та використання адекватних мовних стратегій для досягнення комунікативних цілей); 5. Фонетична компетенція (вміння правильно вимовляти звуки, інтонація та ритм мови. Фонетична компетенція передбачає розуміння та використання фонетичних правил, наголосів для забезпечення чіткого та зрозумілого висловлювання) (Ніколаєва, 2015; Функ, 2014; Шовковий, 2012). Всі окреслені складові взаємодіють між собою, утворюючи мовну компетенцію, яка є основою для ефективного використання мови у спілкуванні та освітній діяльності.

Сучасні технології, застосовувані в освітньому процесі, відкривають нові перспективи для поліпшення як навчання, так і розвитку мовної компетенції студентів. Розглянемо ті, які є найбільш ефективними у контексті вивчення німецької мови здобувачами-бакалаврами:

1. Інтерактивні навчальні платформи та програми (Сторчова, 2022). Ці платформи та програми надають можливість здобувачам вищої освіти вивчати мову за допомогою інтерактивних вправ, відеоуроків, мовних ігор та тестів. Вони часто включають функції миттєвого зворотного зв'язку та індивідуалізованого навчання, що дозволяє студентам вчитися власним темпом та зосередитися на конкретних аспектах мови. Серед найпопулярніших – Duolingo (популярний мобільний додаток та онлайн-платформа, яка пропонує інтерактивні вправи, ігри та квести для навчання німецької мови. Вона використовує градування складності та повторення, щоб підтримувати студентів

у процесі навчання), Babbel (ще одна популярна інтерактивна платформа для вивчення німецької мови. Вона пропонує різноманітні вправи, аудіо-матеріали та можливість взаємодії з реальними ситуаціями мовного спілкування), Rosetta Stone (відома програма для вивчення різних мов, включаючи німецьку. Вона використовує метод «мовного занурення», де студенти навчаються мові шляхом сприймання і розуміння висловлювань та контексту), Lingoda (онлайн-платформа, де студенти можуть брати уроки з реальними викладачами німецької мови через відеозв'язок. Це дозволяє студентам отримати інтерактивний досвід розмовної практики та коригування вимови). Ці приклади представляють лише деякі з багатьох інтерактивних навчальних платформ та програм, доступних для вивчення німецької мови. Кожна з них пропонує свої унікальні функції та методи навчання, що дозволяють студентам активно залучитися до процесу вивчення мови.

2. Мобільні додатки для мовного навчання (Тарнопольський, 2018). Завдяки поширенню смартфонів і планшетів, мобільні додатки стали популярними інструментами для навчання мови. Вони пропонують різноманітні функції, такі як словники, фразові довідники, коригування вимови, вправи на граматику та читання. Мобільні додатки забезпечують гнучкість та доступність, дозволяючи студентам вчитися в будь-який зручний для них час з будь-якої точки світу. До найпопулярніших мобільних додатків належать такі – Memrise (мобільний додаток, який пропонує широкий вибір курсів для вивчення німецької мови. Він базується на методі повторення, використовує візуальні асоціації та навчає лексиці та граматиці через інтерактивні вправи та картки), Busuu (соціальна мережа для вивчення мов, яка має мобільний додаток. Користувачі можуть вивчати німецьку мову, спілкуватися з носіями мови та отримувати зворотний зв'язок щодо свого прогресу), Tandem та HelloTalk (соціальні додатки, які дозволяють спілкуватися з носіями мови. Вони дозволяють знайти німецькомовних співрозмовників і практикувати мову через текстові повідомлення, голосові чати та відеовиклики), DW Learn German (офіційний додаток Deutsche Welle для вивчення німецької мови. Він пропонує вправи на граматику, лексику, аудіо- та відеоматеріали, а також можливість прослуховувати й оцінювати власний прогрес). Зазначені приклади покривають різні аспекти вивчення німецької мови, включаючи спілкування з носіями мови, вивчення лексики, розвиток аудіальних навичок та граматичну практику. Вибір певного додатка буде залежати

винятково від потреб та особистих уподобань студентів.

3. Віртуальна реальність та доповнена реальність у мовному навчанні (Петцгольд, 2010; Рослер, 2014). Віртуальна реальність (VR) та доповнена реальність (AR) стають все більш популярними в освіті, в тому числі й в мовному навчанні. Завдяки VR та AR можливо створити імерсивне оточення, в якому студенти можуть діяти з різних мовних ситуаціях та отримувати практичний досвід як у розмовній практиці, так і культурному досвіді. Наведемо приклади – MondlyAR (додаток, який поєднує AR-технологію з мовним навчанням. Він дозволяє користувачам взаємодіяти з віртуальними об'єктами та персонажами, що сприяє імерсивному навчанню німецької мови), VirtualSpeech (платформа VR, яка дозволяє студентам практикувати мову через симуляцію реальних мовних ситуацій. Вона надає можливість відпрацювати навички спілкування, презентацій та переговорів німецькою мовою у віртуальному середовищі), Language VR (VR-додаток, який пропонує інтерактивні вправи та ігри для вивчення німецької мови. Студенти можуть взаємодіяти з віртуальними ситуаціями, спілкуватися з віртуальними персонажами та покращувати свої навички мовлення), AR Translator (AR-додаток, який допомагає перекладати надрукований текст з німецької мови, використовуючи камеру смартфона або планшета. Це практичний інструмент для розширення словникового запасу та вивчення нових слів та виразів), VR Field Trips (VR-програма, яка дозволяє студентам відвідувати віртуальні місця в Німеччині, такі як музеї, пам'ятники та інші історичні об'єкти. Це дає можливість поглибити розуміння німецької культури та історії. Наведені приклади демонструють, як VR та AR можуть створювати інтерактивне та цікаве середовище для навчання німецької мови, розширюючи можливості студентів для вивчення мови у віртуальному світі.

Сучасні технології в освітньому процесі допомагають здобувачам покращити свою мовну компетенцію, забезпечуючи більш ефективне та захоплююче навчання. Вони створюють можливості для інтерактивності, самостійного навчання та більш глибокого занурення у мовне середовище. Однією з переваг застосування сучасних технологій є розвиток мовної мотивації та самостійності здобувачів під час вивчення німецької мови (Давидченко, 2023). Окрім того, що сучасні технології забезпечують здобувачам доступ до різноманітних ресурсів. Розглянемо ще кілька їх способів впливу на освітній процес: забезпечення інтерактивності та особистого досвіду (сучасні техноло-

гії, такі як інтерактивні навчальні платформи та віртуальна реальність, створюють інтерактивне середовище, де студенти можуть активно взаємодіяти з мовою. Це сприяє залученню та мотивації студентів, оскільки вони отримують особистий досвід і можуть відчувати, як мова застосовується на практиці), самостійне навчання та гнучкість (сучасні технології дозволяють студентам навчатися німецької мови у власному темпі та в зручний для них час. Мобільні додатки, онлайн-курси та інтерактивні платформи дозволяють студентам самостійно обирати теми, які їх цікавлять, і працювати з матеріалами відповідно до своїх потреб і рівня володіння мовою. Це стимулює самостійність та відповідальність студентів за своє навчання), миттєвий зворотний зв'язок та оцінювання (інтерактивні вправи, відео- та аудіоматеріали, використання штучного інтелекту дозволяють студентам відразу ж бачити свої помилки та отримувати корисні поради для поліпшення) (Федоренко, 2018). Використання сучасних технологій сприяє збільшенню мотивації студентів до вивчення німецької мови та розвитку їхньої самостійності, сприяє активному навчанню та розширенню мовних навичок студентів.

Надзвичайно важливою є роль викладача у контексті використання сучасних технологій. Викладач виступає не лише як посередник у передачі знань, але і як фасилітатор та наставник, який допомагає студентам ефективно використовувати технології для розвитку своєї мовної компетенції (Приймак, 2022). Викладач повинен бути ознайомлений з різноманітними сучасними технологіями та вміти визначити, які з них найкраще відповідають потребам та цілям вивчення німецької мови. Він повинен планувати свої заняття та курси з урахуванням можливостей, які надають сучасні технології, і вибирати відповідні інструменти та ресурси. Викладач також повинен організовувати навчальні сесії, демонструвати особливості тих чи тих технологій, пояснювати переваги та вказувати на ефективні стратегії використання. Викладач завжди має бути готовим відповідати на запитання здобувачів та надавати їм необхідну підтримку під час роботи з різноманітними сервісами та застосунками (Ковтун, 2020). Для викладача важливо залучати здобувачів до колективної роботи (групове редагування документів чи спільне створення проєктів), щоб спонукати студентів до активності та співпраці. Він може створювати віртуальні форуми для обговорення та обміну думками, організовувати онлайн-групові проєкти або стимулювати студентів до самостійного дослідження та використання ресурсів,

доступних через технології. Важливим є вміння викладача використовувати технології для оцінювання мовної компетенції студентів та надання їм зворотного зв'язку. Він може використовувати онлайн-тести, записи занять, відеозаписи виступів студентів тощо. Також викладач повинен бути готовим аналізувати та інтерпретувати дані, отримані із застосунків, щоб покращити своє викладання та адаптувати підхід до потреб студентів. Викладач виступає в ролі посередника між студентами та сучасними технологіями, сприяючи їхньому ефективному використанню для розвитку мовної компетенції. Він створює стимулююче та підтримуюче навчальне середовище, яке допомагає студентам активно впроваджувати сучасні технології у своє вивчення німецької мови та досягати високих результатів.

Методика використання сучасних технологій в освітньому процесі з німецької мови базується на ефективному поєднанні технологій і традиційних методик викладання. Основні кроки та принципи такої методики: 1. Оцінка потреб та цілей: викладач повинен визначити потреби студентів та конкретні цілі навчання, щоб вибрати найбільш підходящі технології. Наприклад, якщо студенти мають проблеми з вимовою, можна використовувати мобільні додатки або програми з функцією запису голосу та навчання вимови; 2. Вибір відповідних технологій: на основі оцінки потреб та цілей викладач обирає інтерактивні навчальні платформи, мобільні додатки, віртуальна реальність, аудіо- та відео-ресурси тощо, які найбільш повно забезпечують потреби здобувачів у процесі вивчення німецької мови; 3. Інтеграція технологій в освітній процес: викладач використовує обрані технології для підтримки навчального процесу. Наприклад, він може використовувати інтерактивні платформи для проведення онлайн-занять, мобільні додатки для самостійного вивчення лексики та граматики, або використовувати віртуальну реальність для практики спілкування німецькою мовою; 4. Стимулювання активності та самостійності студентів: завдання, які включають використання технологій, спонукають студентів до активності та самостійного вивчення мови. Викладач стимулює студентів до використання мобільних додатків, інтерактивних вправ або спільної роботи над проєктами, що допомагає покращити їхню мовну компетенцію; 5. Оцінка та зворотний зв'язок: викладач використовує технології для оцінки мовної компетенції студентів та надання їм зворотного зв'язку.

Запропонована методика використання сучасних технологій у навчанні німецької мови сприяє

покращенню мотивації студентів, стимулює їхню самостійність та активну участь у процесі вивчення мови, а також сприяє досягненню кращих результатів у розвитку мовної компетенції. Наведемо кілька вправ, які можуть бути застосовані для розвитку мовної компетенції у процесі вивчення німецької мови за допомогою сучасних технологій:

1. Використання мобільних додатків для лексичного запасу. Рекомендуйте студентам встановити мобільний додаток, наприклад, «Duolingo» або «Memrise», для вивчення нових слів і фраз німецькою мовою. Здобувачі можуть працювати з цими додатками у вільний час, додаючи нові слова до свого лексичного запасу.

2. Мультимедійна вправа для розуміння почуття. Підготуйте короткий аудіофайл або відео з носієм мови, де він читає тексти або розповідає історію. Підготуйте питання для обговорення в аудиторії.

3. Відеозаписи для практики мовлення. Запропонуйте студентам записувати короткі відео німецькою мовою. Студенти можуть обмінюватись відео з одногрупниками та давати одне одному зворотний зв'язок. Тематика може бути різноманітною: «Meine Lieblingsfreizeitaktivitäten», «Mein Traumurlaub», «Meine Erfahrungen mit der deutschen Kultur», «Meine Zukunftspläne», «Meine Lieblingsstadt», «Mein Lieblingsbuch oder Film», «Meine beruflichen Ziele», «Meine Hobbys und Leidenschaften» тощо. Дайте можливість здобувачам самостійно запропонувати цікаву їм тему.

4. Віртуальні тури та ігри для практики мови. Використовуйте віртуальну реальність або розширену реальність, наприклад, за допомогою додатків, таких як «Mondly AR», для створення віртуального середовища, де студенти можуть взаємодіяти з об'єктами та ситуаціями. Наприклад, вони можуть відвідати віртуальний магазин або ресторан та спілкуватися з віртуальними персонажами німецькою мовою.

5. Колективні проєкти з використанням онлайн-інструментів (напр. WordPress або Blogger). Запропонуйте студентам спільно створити німецькомовний веб-сайт або блог, де вони можуть публікувати свої тексти, відео або аудіозаписи. Це сприятиме практиці письма, а також спільній роботі та обміну ідеями між студентами.

Запропоновані вправи демонструють, як сучасні технології можуть сприяти розвитку навичок аудіювання, говоріння, письма та читання, а також активному залученню студентів до процесу навчання.

Висновки. Використання інтерактивних навчальних платформ, мобільних додатків та віртуальної реальності дозволяє створити сприятливе освітнє середовище, забезпечити активну і взаємодійну форму навчання, підвищити мотивацію студентів та розвивати їхню самостійність. Сучасні технології в навчанні німецької мови надають студентам широкий спектр можливостей для практики мовлення, поповнення лексичного запасу та вдосконалення граматичних навичок. Інтерактивні вправи, мобільні додатки та відеозаписи дозволяють студентам взаємодіяти з мовним матеріалом у реальних ситуаціях, що сприяє їхньому практичному застосуванню мовних знань. Використання сучасних технологій у навчальному процесі німецької мови вимагає активної ролі викладача. Викладач виступає не тільки як фасилітатор навчання, але і як наставник, який забезпечує супровід та оцінює досягнення студентів. Важливо, щоб викладач був орієнтований на заохочення та підтримку студентів у їхньому процесі вивчення мови, сприяв їхній мотивації та активній участі у заняттях. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці та впровадженні персоналізованого навчання з використанням сучасних технологій. Це дозволить адаптувати навчання до індивідуальних потреб та рівня студента, що покращить ефективність освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давидченко І. Д. Психологічні проблеми формування лінгвокультурологічної компетентності здобувачів вищої освіти. Імідж сучасного педагога. 2023. № 2 (209). С. 108–114. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2\(209\)-108-114](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2(209)-108-114)
2. Ковтун О.В., Гармаш Т.А., Хайдарі Н.І. Потенціал технології подкастинг у формуванні іншомовної компетентності майбутніх перекладачів. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр. Київ. 2020. № 16. С. 60–68.
3. Мусафір В. Психолого-педагогічні засади вивчення лінгвокультурології із використанням фразеологізмів та стійких виразів німецької мови. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи: зб. наук. праць. Умань. 2020. Вип. 1 (3). ч. 2. С. 94–101.
4. Ніколаєва С. Ю., Борецька Е. Г., Майер Н. В., Устименко О. М., Черниш В. В. Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах: монографія. Київ: Ленвіт. 2015. 444 с.
5. Приймак Л. Б., Кабаченко І. Л., Боднар О. М. Методика викладання германських мов та особливості їх перекладу. Закарпатські філологічні студії. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2022. Вип. 23. Том 2. С. 201–206. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.239>

6. Сторчова Т.В. Інформаційно-комунікаційні технології у навчанні майбутніх філологів латинської мови. Педагогічна освіта: теорія і практика; зб. наук. пр.: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Київ. 2022. № 33. С. 155–167. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2022-33.155-167>
7. Тарнопольський О. Б., Кожушко С. П., Кабанова М. Р. Гейміфікація в навчанні іноземних мов у вищій школі. Іноземні мови. 2018. № 3. С. 15–22.
8. Федоренко Л. О. Підвищення мотивації та комунікативної спрямованості занять з німецької мови з використанням автентичних відеоматеріалів і сучасних положень нейродидактики. Іноземні мови. 2018. № 3. С. 10–14.
9. Шовковий В. М. Методика викладання класичних мов. Київ: Вадекс. 2012. 224 с.
10. Funk H., Kuhn Chr. u.a. Aufgaben, Übungen, Interaktion. Deutsch lehren und lernen. München: Klett – Langenscheidt. 2014. 184 S.
11. Pätzold G. Sprache – das kulturelle Kapital für eine Bildungs- und Berufskarriere. Sprachkompetenz und Berufsbildungskarriere. 2010. S. 161–172.
12. Rösler D., Würffel N. Lernmaterialien und Medien. Deutsch lehren und lernen. München: Klett – Langenscheidt. 2014. 189 S.

REFERENCES

1. Davydchenko, I. D. (2023). Psyholohichni problemy formuvannya lnhvokulturolohichnoi kompetentnosti здобувачів вищої освіти [Psychological problems of forming linguistic and cultural competence of higher education students]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 2 (209). 108–114. [in Ukrainian].
2. Kovtun, O.V., & Harmash, T.A., & Khaidari, N.I. (2022). Potentsial tekhnolohii podkastynh u formuvanni inshomovnoi kompetentnosti maibutnykh perekkladachiv [Potential of podcasting technology in the formation of future translators' foreign language competence]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Pedahohika. Psykholohiia: zb. nauk. pr. – Bulletin of the National Aviation University. Series: Pedagogy. Psychology: a collection of scientific papers*, 16. 60–68. [in Ukrainian].
3. Musafir, V. (2020). Psykholoho-pedahohichni zasady vyvchennia lnhvokulturolohii iz vykorystanniam frazeolohizmiv ta stiikykh vyraziv nimetskoi movy [Psychological and pedagogical principles of the study of linguistic and cultural studies using idioms and stable expressions of the German language]. *Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly: zbirnyk naukovykh prats – Psychological and pedagogical problems of the modern school: a collection of scientific works*, 1 (3). 94–101. [in Ukrainian].
4. Nikolaieva, S. Yu., & Boretska, E. H., & Maiier, N. V., & Ustylenko, O. M., & Chernysh, V. V. (2015). Suchasni tekhnolohii navchannia inozemnykh mov i kultur u zahalnoosvitnikh i vyshchykh navchalnykh zakladakh: monohrafiia [Modern technologies of teaching foreign languages and cultures in general education and higher education institutions: monograph]. 444. [in Ukrainian].
5. Pryimak, L. B., & Kabachenko, I. L., & Bodnar, O. M. (2022). Metodyka vykladannia hermanskykh mov ta osoblyvosti yikh perekladu [Methods of teaching Germanic languages and features of their translation]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian philological studies*, 23. 201–206. [in Ukrainian].
6. Storchova, T.V. (2022). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii u navchanni maibutnykh filolohiv latynskoi movy [Information and communication technologies in teaching future philologists of Latin]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka; zb. nauk. pr.: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka – Pedagogical Education: Theory and Practice; collection of scientific papers: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University*, 33. 155–167. [in Ukrainian].
7. Tarnopolsky, O. B., & Kozhushko, S. P., & Kabanova, M. R. (2018). Heymifikatsiia v navchanni inozemnykh mov u vyshchiiy shkoli [Gamification in teaching foreign languages in higher education]. *Inozemni movy – Foreign languages*, 3. 15–22. [in Ukrainian].
8. Fedorenko, L. O. (2018). Pidvyshchennia motyvatsii ta komunikatyvnoi spriamovanosti zaniat z nimetskoi movy z vykorystanniam avtentychnykh videomaterialiv i suchasnykh polozhen neyrodydaktyky [Increasing motivation and communicative orientation of German language classes using authentic video materials and modern neurodidactics]. *Inozemni movy – Foreign languages*, 3. 10–14. [in Ukrainian].
9. Shovkovi, V. M. (2012). Metodyka vykladannia klasychnykh mov [Methods of teaching classical languages]. 224. [in Ukrainian].
10. Funk, H., & Kuhn, Chr. (2014). Aufgaben, Übungen, Interaktion. Deutsch lehren und lernen [Tasks, exercises, interaction. Teaching and learning German]. 184. [in German].
11. Pätzold, G. (2010). Sprache – das kulturelle Kapital für eine Bildungs- und Berufskarriere [Language – the cultural capital for an educational and professional career]. *Sprachkompetenz und Berufsbildungskarriere*. 161–172. [in German].
12. Rösler, D., & Würffel, N. (2014). Lernmaterialien und Medien. Deutsch lehren und lernen [Learning materials and media. Teaching and learning German]. 189. [in German].

UDC 82-2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-39>

Vafa Musa FATULLAYEVA,
 orcid.org/0000-0002-3634-5786
 Doctor of Philosophy in Philology,
 Assistant Professor Substitute
 Azerbaijan University of Languages
 (Baku, Azerbaijan) vafa_fatullayeva@mail.ru

THE HISTORICAL THEME AND MODERNITY IN HUSEIN JAVID'S DRAMA "TOPAL TEYMUR"

Our famous dramatist Huseyn Javid is one of the personalities who made Azerbaijani literature known in the world literature arena of the 20th century with his creativity. The reason for this is that the dramatist's creativity, mainly drama works, takes the subject from the past, and at the same time, the main idea of his works serves modernity. It was also the fact that he based his creativity mainly on modernity, describing the realities of his time against the historical background of the distant past. And in this regard, even though the theme of the drama "Topal Teymur", which has been deeply researched by different researchers in every period, is the distant historical past, here the compatibility with modern events is manifested in different ways in every period, in the form of different images and events. The characteristic features of the characters of two rulers – Teymur and Ildirim Beyazit in the work correspond to the characteristics of people of almost every era, even those who stand in leadership positions. Even in events and environments, elements related to modernity are observed. To investigate all this, the mentioned work is worth reading in every historical, socio-ideological period. And from this point of view, we tried to observe the historical facts and points relevant to modernity by researching the said work. In most of the works of playwright Huseyn Javid, historical themes are renewed and become artistic. In this direction, "Topal Teymur" is more prominent. However, it is possible to say that here the playwright was not only thinking of creating a theme based on historical facts and writing a work in this direction. However, in the work in question, the playwright showed that the struggle in the character of Amir Teymur, the conqueror of the world and called by many a "tyrant", was not only built for the sake of conquest but also the great value that this person gave to Turkism and the Turkic world and the important role in his future destiny is quite thought-provoking.

Key words: dramatist Huseyn Javid, world literature arena of the 20th century, main idea of his works, the drama "Topal Teymur", Teymur and Ildirim Beyazit, historical themes, historical facts, character of Amir Teymur, "tyrant", Turkism and the Turkic world.

Вафа Муса ФАТУЛЛАЄВА,
 orcid.org/0000-0002-3634-5786
 доктор філологічних наук,
 заступник доцента
 Азербайджанського університету мов
 (Баку, Азербайджан) vafa_fatullayeva@mail.ru

ІСТОРИЧНА ТЕМА І СУЧАСНІСТЬ В ДРАМІ ГУСЕЙНА ДЖАВІДА «ТОПАЛ ТЕЙМУР»

Наш відомий драматург Гусейн Джавід є однією з тих особистостей, які своєю творчістю зробили азербайджанську літературу відомою на світовій літературній арені ХХ століття. Причина цього полягає в тому, що творчість драматурга, переважно драматургічні твори, бере тему з минулого, і водночас головна ідея його творів служить сучасності. Було й те, що він спирався у своїй творчості переважно на сучасність, описуючи реалії свого часу на історичному тлі далекого минулого. І в цьому відношенні, хоч темою драми «Топал Теймур», яка в кожну епоху глибоко досліджується різними дослідниками, є далеке історичне минуле, тут сумісність із сучасними подіями в кожен період проявляється по-різному, у вигляді різних образів і подій. Характерні риси характерів двох правителів – Теймура та Ілдірима Бєязит у творі відповідають характеристикам людей чи не кожної епохи, навіть тих, хто займає керівні посади. Навіть у подіях і середовищах спостерігаються елементи, пов'язані з сучасністю. Щоб усе це дослідити, згаданий твір варто читати в кожен історичний, суспільно-ідеологічний період. І з цієї точки зору ми намагалися спостерігати історичні факти та моменти, актуальні для сучасності, досліджуючи згаданий твір. У більшості творів драматурга Гусейна Джавіда історична тематика оновлюється, стає художньою. У цьому напрямку більш помітний «Топал Теймур». Проте можна сказати, що тут драматург думав не лише про створення теми, заснованої на історичних фактах, і написання твору в цьому напрямі. Однак у творі, про який йде мова, драматург показав, що боротьба в образі Аміра Теймура, завойовника

світу, якого багато хто називав «тираном», побудована не лише заради завоювання, але й великою цінністю, яка ця людина віддала тюркізму і тюркському світу, і важлива роль у його подальшій долі спонукає до роздумів.

Ключові слова: драматург Гусейн Джавід, арена світової літератури ХХ століття, головна ідея його творів, драма «Топал Теймур», Теймур та Ілдірім Беязит, історична тематика, історичні факти, образ Аміра Теймура, «тирана», тюркізм і тюркський світ.

Introduction to the problem. Huseyn Javid devoted the main theme of the drama «Topal Teymur» consisting of five acts to the expression of the situation of Amir Teymur, a historical figure, whether during war or peace. Thus, in the work, Teymur, who is quite cruel during the war, becomes more intelligent and humane in peacetime. Javid, who managed to create an artistic portrait of the concentration of these two contrasting characteristics in one person, did not write a work about this image – a person fighting for conquest in history. It is known that it is not the purpose of the work to present Teymur as a genius and an invincible general, who shed countless human blood and built castles from human skulls in the path of conquest. The main goal of the work is to show that the struggle for conquest and selfhood is rooted in great human tragedies. And in this too, Javid's desire for a clean and peaceful humanity is visible. We observe this in the description of Teymur's situation in peace. So, as we mentioned at the beginning, Teymur is described as very humane and intelligent, wise and fair during peacetime. However, the source of this description comes from the historical works written about Teymur. According to the researchers, starting with the work «Teimurnama» written by Teymur's personal historian, in other works of this style, he was presented as the possessor of contrasting, completely opposite qualities. And Huseyn Javid, based on this tradition, describes the image of Teymur in this direction.

In every historical period, Amir Teymur's thoughts about his political views and struggles for world conquest led to the creation of legends, narratives, and even anecdotes, as well as examples of written literature – valuable literary works.

The degree of development of the problem. Many literary scholars have conducted studies on the subject. Rafiq Zaka Khanda's work called «Cavid sənəti» («Javid's art») (Rəfiq Zəka, 1981), Ali Sultanli's article «Hüseyn Cavidin faciələri» («Huseyn Javid's tragedies») (Sultanlı Ə., 1982), Teymurchin Efendiyev's work «Hüseyn Cavidin ideyalar aləmi» («Huseyn Javid's world of ideas») (Əfəndiyev T., 1985), Ajdar Ismayilov's work «Dünya romantizm ənənələri və Hüseyn Cavid» («Romantic traditions of the world and Huseyn Javid») (İsmayilov Ə., 1996), including many works related to the study of the playwright's creativity, as well as the works of the playwright consisting of five volumes (Hüseyn C.,

2005 (I); Hüseyn C., 2005 (II); Hüseyn C., 2005 (III); Hüseyn C., 2005 (IV); Hüseyn C., 2005 (V), valuable studies reflecting the analysis of these works are an indication that remarkable researches have been conducted on the subject in question.

Research methods. The works related to the topic were collected, and the conducted research was reviewed. Huseyn Javid's work «Topal Teymur» (Hüseyn C., 2005 (III): 252) was repeatedly read, the existing historical moments in the work were compared with historical facts, and the moments related to the modern era were revealed.

Aims and objectives of the research. The article aims to investigate the problem of «Historical theme and modernity in Huseyn Javid's drama «Topal Teymur»». Determining the historical moments in the work, the principled relationships related to these moments, as well as the events and characters that resonate with modernity are the main tasks.

Main part

The artistic nation of the philosophy and principles of Turkism in Huseyn Javid's world from the historical aspect

Huseyn Javid's work «Topal Teymur» is one of the works that won the first position among the works of this style in terms of its historicity. Articulating the thoughts of a person who wants to conquer the world and establish his rule in the world is not something that every artist can do. Because he was a pioneer in the struggle of ideas for the improvement and beautification of the world. No matter which works we look at, the playwright's goal is based on the desire to see a world made of beauty that serves only and only people. The blood shed by Teymur, who left his mark on history as a world conqueror, and the severe oppression people suffered on this road are immeasurable. First of all, this image of Teymur being a bloodthirsty and tyrannical king has been fictionalized both in the oral and written literature of the people. The people have created legends, narratives, and even anecdotes that reflect Teymur's bloodlust aimed at correcting deprivations. In particular, the image in question has become one of the main images of written literature and has been revived in various artistic works. Presenting the embodiment of certain socio-moral aspects in Teymur's character artistically is one of the main indicators of the writer's skill. Although we don't think of comparing it with other works, the

conquest and greed of possession in the character of Teymur in the mentioned work is a certain pathological problem of the psychological state. Teymur carries out unimaginable cruelties for the sake of conquering the world. His goal is to achieve the “honor” of the Conqueror, which he earned by conquering the world. On this road, he does not even think about which of the works are carried out and how bloodthirsty they are. For him, wars of conquest are as joyful and glorious as weddings. Even the days when he was preparing for the war brought a lot of joy to Teymur. He enjoys the joy of these days.

Teymur: ... *Müharibə hazırlığı Teymuru qəzəbləndirməz, bilakis bayram tədariki qədər xoşhal və məmnun edər* (Hüseyn C., 2005 (III): 256). (... *Preparation for war does not make Teymur angry, on the contrary, it makes him happy and satisfied as the preparation for the holiday*).

Teymur sees ruling people and the earth as keeping them in fear. And that's why Teymur's enjoyment of the horrors of war is reflected in the phrase “war celebration” that comes out of his mouth with pride and proud. Indeed, using these two words, which are so opposite to each other, to the extent that they express all of their existence in one place, clearly shows the character of Teymur, which expresses his desire to conquer the world with bloodlust.

Teymur: *Pək gözəl, oturun. Aylarca Bingül dərəsində böyük şənliklər yapıq, epeycə zövq və səfaya daldıq, bir qadar da müharibə şənliyi yapsaq eyi olmazmı?* (Hüseyn C., 2005 (III): 260). (*All right, sit down. We held great festivals in the Bingul stream for months, we had a lot of fun and joy, wouldn't it be good if we had the same war festival?*).

As you can see, Teymur justifies all his brutality and oppressiveness and interprets all this as a service to humanity. The reason for his cruelty towards people was the people themselves – the existence of “crude and poor insects”; their dirty consciences can only be cleansed by Teymur's sword. In fact, this sword is a weapon of fear and enslavement in Teymur's hands; and fear always produces disgrace and slavery. That is why he boldly talks to the poet Kirmani. Teymur knows that a poet like Kirmani cannot shine in the country of bats, in the country of the blind, born under the fear of his anger and sword. It is also related to his high appreciation of him, calling him a valuable face and a sun. After all, he writes Teymurnama, he knows it is necessary to show him as a person who respects the artist, he tolerates all the poet's remarks and whims. This bloody conqueror, who builds a fortress from the heads of innocent people in unjust wars, wants to appear fair to the author of Teymurnama (Əliyev K., 2002: 168).

Motives of struggle for telling the truth are prominent in the work. And from this point of view, Javid created an interesting character in the work, Cüca (Juje), and managed to express his thoughts clearly through him.

At a time when it was difficult, to tell the truth, H. Javid tried to express his thoughts through the court clown Cüca (Juje) in the play “Topal Teymur”, and created successful and funny scenes (Əhmədli G., 2016: 144-149).

Everyone around him “benefits” from Teymur's war-loving soul. He presents his actions to people in such a way that war is not at all a symbol of disaster, as it is known. The beauty of war is in winning and losing. Both the happiness born from victory and the struggle born from defeat are considered successes of the war. Here we see not only the opening of Teymur's character in artistic language but also the terrible philosophy that has engulfed the world about the horrors of war, which always worries the poet, is also reflected. In other words, not everyone considers war a horror, not everyone is afraid of war. Some consider war a pleasure. These are people like Teymur and people around those people. But not all of them are war lovers. Although everyone around him knows very well Teymur's philosophy – his love of war, and his claim to conquest, and he accepted it wholeheartedly. However, there are those who are not able to accept all this and do not hesitate to express their hatred, which tears their hearts apart, at least when they get a little opportunity. In the work itself, this point is presented so clearly in the dialogue of the guards:

Birincin övbətçi (First guardian). Yahu bütün dünya çarpışıb vuruşmaqdan yoruldu da, şu Topal bir dürlü yorulmaq bilmiyor. (*Well, the whole world is tired of struggling and fighting, but somehow this Topal can't get tired*).

İkincin övbətçi (Second guardian). Yenə şikayətmə? Nə çabıq usandı, əzizim?! (Again complaint? How quickly did you get bored, my dear?!)

Birincin övbətçi (First guardian). Mısır və Şamda dökdüyümüz qanlar hənzur qurumamış. Şimdi də Anqara qavğası, Anqara bəlası!.. Nə demək? Beş gün rahatlanmaq yoqmu ya? (The blood we spilled in Egypt and Damascus has not yet dried. Now the Anqara fight, the Anqara disaster!.. What do you mean? Isn't it possible to relax for five days?)

İkincin övbətçi (Second guardian). Pəki, Qarabağın çiçəkli ovalarında, Azərbaycanın o cənnət qədər gözəl ruhlu bir guşəsində sürdüyün zevq və səfalar yetişmədimi? (Well, haven't the delights and pleasures you spent in the flowery plains of Karabakh,

in a corner of Azerbaijan with a soul as beautiful as heaven, matured?)

Birinci növbətçi (First guardian). Nə demək! Biri üç ay yaşayışdan zevq alırsa, altı ay da hər bətətəməlimi? (What to say! If someone enjoys living for three months, should he do military service for six months?)

İkinci növbətçi (Second guardian). Şuna baq, müharibə kəndisi də bir zevq deyilmi ya? (Look at this, isn't the war itself a pleasure?)

Birinci növbətçi (First guardian). Biraq Allahu sevərsin. (Bir neçə adım aqsayaraq yürür.)

Şam ətrafında vuruşurkən ayağıma bir ox dəydi də hala aqsıyorum, hala gecələr ağrıdan uyuyamıyorum. (Stop if you love God. (He walks a few steps limping.)

While I was shooting around Damascus, my foot was hit by an arrow, but I still bleed, I still can't sleep at night because of the pain.)

İkinci növbətçi (Second guardian). (gülərək). Zərər yox, saf mal sahibinə bənzər. Teymur da aqsaqdır, sən də... Yalnız aranızda bir fərq var ki, sən qarğasan, o qaraquş... ((laughing). Take it easy, pure goods are like the owner. Teymur is lame, and you too ... There is only one difference between you, you are a crow, he is an eagle...)

Birinci növbətçi (First guardian). (qızğın). Sus bə, sərsəm hərif! (angrily). Shut up, stupid one!

İkinci növbətçi (Second guardian). Pək gözəl, o qarğa olsun, sən qaraquş. (Very well, may he be a crow, you an eagle.)

Birinci növbətçi (First guardian). Xayır, onu da istəməm. (No, I don't want it either.)

İkinci növbətçi (Second guardian). Pəki, o halda nə istərsin? (Well, what do you want then?)

Birinci növbətçi (First guardian). Nə istəyəcəyim, baq şu Anqara müharibəsi bənim hiç xoşuma getmiyor. Nə var, nə yox, Teymur Yıldırım yenəcəkmış... Pəki, bənim xeyrim nə olur? Mısırdə, Şamda hiç olmazsa əlimizə paradan-maldan bir şey keçdi. Burda qalib gəlirsək. (Əlini avucuna vuraraq) Söylə, baqayım, şu avcuma nə girəcək? Anqaranın quru, boş səhrasını? (What do I want, look, I don't like this Ankara battle. What's up, what's wrong, Teymur is going to beat Yıldırım ... Well, what's my benefit? In Egypt, in Damascus, at least we captured some money-goods. If we win here. (tapping hand on his palm) Tell me, let me see, what will come into my palm? The dry, empty field of Ankara?)

İkinci növbətçi (Second guardian). (istehzalı qəhqəhəylə). Vay, yəhudi dəllali, vay! Sən müharibəyə yağma içini gəldin? (with a sarcastic laugh). Alas, Jewish broker, Alas! Did you come to war for robbery?)

Birinci növbətçi (First guardian). Nə demək! Topal ad qazansın da arada bənim canım getsin, öyləmi? (What to say! Let Topal gain a name and let my life go in the meantime, right?)

İkinci növbətçi (Second guardian). Sus, artıq yetişir; şu sözlər bir türkə yaraşmadığı kibi, bir əskərə hiç yaraşmaz. (Shut up, it's enough; These words are not suitable for a Turk not fit for a soldier.)

Birinci növbətçi (First guardian). Nə demək? Sanki əskər insan deyilmi ya? (Sinirli). Əvət, nə demək! Ölüb-öldürən biz, gülüb-əylənən onlar! Çarpışıb-vuruşan biz, ad-san qazanan onlar! Ac-çıplaq qalan biz, zevqü səfayə dalan yenə onlar! (What to say? Isn't a soldier human? (Angry). Yes, what to say! We who die and kill, they who laugh and have fun! We who collided, they who won names! We are the ones who are left hungry and they are the ones who are enjoying themselves!)

İkinci növbətçi (Second guardian). (gülərək). Yahu, sayıqlıyormusun, onlar kimdir, əcəbə? (laughing). Oh my God, are you talking nonsense, by the way, who are they?)

Birinci növbətçi (First guardian). Onlar, iştə saraylarda keyf sürən azgın padşahlar, dəli xaqanlar... Sərvət və səadət içində gülümsəyən qurnaz vəzirlər, yaramaz vəkillər... Eyşü-nuş ilə vəqt keçirən hoppa şahzadələr, çulğın dərəbəylər... (They are crazy kings who enjoy themselves in palaces, crazy Khagans... Sly viziers smiling in wealth and happiness, villain lawyers ... Frantic princes spending time enjoying, crazy geniuses...) (Hüseyn C., 2005 (IV): 304).

The reason for the victory of Teymur's bloody wars for the sake of conquering the world is that he looked at war as a source of pleasure and focused his entire existence and mind in this direction. But in the work, no matter how much the author exaggerates Teymur as bloodthirsty, he also applies a concept to this character that he is always loyal to. Javid's famous slogan is that in every darkness there is a ray of sunshine, in every darkness, there is a light. The author gave a place to this concept in the image of Teymur, which he created with perfection. In the character of Teymur, who built fortresses out of human heads for the sake of conquest, sometimes his features that completely contradict the said character are visible. In fact, these are the result of Javid's romanticized sensibilities rather than Teymur's own characteristics. In most of Javid's works, we observe the desire for a just ruler. Although there was no question of justice or mercy in the work about Teymur. But Javid still adheres to his concept that "in every darkness there is a ray of sunshine, in every darkness

there is a light” and he looks for sunshine and light in the bloodthirsty conqueror Teymur. In general, some call Topal Teymur a “symbol of Turkism” based on his wars and struggles for world conquest.

There are also features in Teymur’s character that are the source of conquest. These characteristics are the preference for cunning, cruelty, and the like, which are against humanism. Thinking that cunning plays a big role in winning, Teymur thinks of using such cunning features for the sake of victory. Teymur turns his rule, the goal of everyone to follow him, into his soul persona as his victories increase. This spirit personality of his – the second me is already the conqueror of the world! Obeisance and respect for him are a must. Teymur never forgives those who think and act contrary to his laws. He does not forgive those who do not stand helpless in front of his judgment. Teymur pays great attention to the qualities of those who oppose him. Teymur very well understands the blow to human honor caused by wine addiction, which is not accepted by the Muslim world. From this point of view, if even the strongest knight in the world has a weakness such as wine addiction, then he is powerless in front of Teymur’s rule. All the strengths of a wine addict are lost in the shadow of wine. In this case, Teymur is happy to know that his opponent is a wine addict. And he confuses this joy with the joy he gets from the pleasure of war and even hides the name of this joy with great skill. Because Teymur always boasted that he defeated his opponents with his own strength. And he skillfully hides this weakness of his opponent – his attachment to wine and the inner pleasure he gets from it so that no one knows that somewhere there is a weak spark of fear in a personality like Teymur who lives for the sake of conquest!

Teymur: Saymazlıq və soğuşluq...Nə gülünc həqarət! Ah, saymazlıq və soğuşluq...Nə böyük cəsarət!... Bən ondan qardaşca məhəbbət bəklərkən işlə aldığım cavab! Qara Yusiflə Əhməd Cəlayir bəni gözəl tanıyorlar, fəqət Yıdırım!... Yıdırım isə şərab düşkünü!...Zərər yoq, o da ayıldıqdan sonra tanır. Bən İrana ayaq basdım, ən böyük cəngavərlər qarşımda durmayıb Mzandaran çaqqalları kibi ormanlara qaçdılar. Moskofa hücum etdim, rus knyazları qorqudan şimal ayıları kibi ürküşüb dağılmağa başladılar. Hindistana yürüdüm. Sultan Mahmud ordusu Qanj nəhri kənarında kibi qaplanlar kibi oqlarıma şikar olub diz çökdülər. Əvət bir gün gəlir ki, məğrur Yıdırım da paytaxtı Bursada Topal Teymuru qarşılar və o zaman...işlə o zaman sərxoşluğun nəticəsini və bənim kim olduğumu haqqilə anlar (Hüseyn C., 2005 (IV): 263).

(Teymur: Ignorance and coldness... What a ridiculous insult! Ah, recklessness and coldness... What great courage!... The answer I received when I was expecting brotherly love from him! Kara Yusif and Ahmed Jalayir know me well, but Yıdırım!...And Yıdırım is a wine lover!...No harm, he will recognize me after sobering up. I set foot in Iran, the greatest knights did not stand before me and fled to the forests like jackals of Mazandaran. I attacked Moscow, the Russian princes started to disperse with fear like polar bears. I went to India. Sultan Mahmud’s army fell on their knees like tigers on the banks of the Ganges. But one day the proud Yıdırım will meet Topal Teymur in Bursa, the capital, and then...that’s when he will understand the consequences of drunkenness and who I am).

As can be seen from the presented part, Teymur is not at all happy that his opponent is a wine lover. He is already convinced that his wine-loving rival is already defeated. That is why Teymur is eager for the next fight with the desire to win. And it is concluded that Teymur was deeply familiar with the human psychology of his time.

The symbolic burden of the image of Amir Teymur – conquerorship and its connection with Turkism

Hüseyn Javid, as one of the main ideas of “Topal Teymur”, while explaining Teymur’s struggle on the path of conquest to write history, his main goal on this path, also highlights his dreams and ideas about the future. The dramatist conveys to his readers the importance of the great Turkishness to shine in the future through the conqueror Teymur and also justifies the image of the ruthless and merciless Teymur to a certain extent. Historically, the unshakable power of the Turks in the future is presented as Teymur’s greatest wish. Turks, as owners of ancient culture, can rule the world. Therefore, it is difficult to defeat the Turk. The history of the nation whose culture is ancient is also ancient. It is very difficult and complicated to suppress and defeat the great historical one. This nation can only be brought down by betrayal and hypocrisy, and these qualities are unacceptable and unforgivable for Teymur. Hüseyn Javid also described with high professionalism how Teymur conquered the world and proved the long-lasting power of the Turks, who are the owners of ancient culture, and dedicated his life to this path, and conveyed to the world that it is important to take steps in this way in the future in terms of the Turks being one of the smartest and most cultured peoples among all the peoples of the world. Teymur says that the Turks’ influence and rule over simple nations is natural. Turks are also very humane. And this point is expressed in Teymur’s speech by Javid as follows:

Teymur. Avropalıların dilləri başqa, yürəkləri daha başqadır. Hərr halda məmlətimiz arslanlar yurdu, qartallar yuvası olaraq qalmamalı. Bəlkə dünyada ən parlaq maarif və mədəniyyət ocağı, ən zəngin sənaye və ticarət mərkəzi olmalıdır. Əvət, qoy düşmanlarımız görsünlər ki, türk evladı yalnız basıb-əsməkdən deyil, yaşamaq və yaşatmaqdan da zevq alır. Yalnız yaqıb-yıqmaq deyil, yapmaq və yaratmaq da bilir. Bununla bərabər apdıqlarımız hiç bir şey deyil. Bu, yalnız mədəniyyətə doğru bir addım, gələcək için bir başlanğıcdır. Bizim başladığımızı gələcək nəsil ikmal etməli. Yalnız beş-on şəhər deyil, bütün məmləkət tərəqqi və gözəlliklər için birər nümunə olmalı. Əvət, biz təməl daşı atıyoruz. İştə bu təməl üzərində möhtəşəm binalar qurmaq və bu şüarı çiçəkləndirmək...ancaq yeni nəsəl, ancaq sarsılmaz gəncliyə aiddir (Hüseyn C., 2005 (IV): 265).

(Teymur. Europeans have different languages and different hearts. In any case, our country should not remain a home of lions and a nest of eagles. Perhaps it should be the brightest center of education and culture, the richest industrial and commercial center in the world. Yes, let our enemies see that Turkish children enjoy living and letting live. He knows not only how to destroy, but also how to make and create. However, what we do is nothing. This is only a step towards culture, a beginning for the future. The next generation should complete what we started. Not only five or ten cities, but the whole country should be an example of progress and beauty. Yes, we are laying the foundation stone. Building magnificent buildings on this foundation and flourishing this motto...only belongs to the new generation, only to the indomitable youth).

In the piece presented above, the playwright's own wishes are also expressed. And the humanist position rises and comes to the fore. The promotion of such humanistic values as tearing down and destroying which is not fitting for humanity, enlightenment, high culture that challenges humanity, etc. is expressed even by Teymur's language, which cuts off heads and sheds blood for conquest. Even Teymur wishes for the beauty of high culture to step into the future. The playwright revives the ancient roots of the Turk here. The color of the ancient culture of Turks is enhanced with high professionalism against the background of Teymur's dreams. At the same time, it presents the presence of humanism as well as tragicism in Teymur's character.

The artistic solution of the image of Teymur born from Huseyn Javid's inner world: Javid's desire to turn to a historical figure like Teymur and make him fictional is, of course, not a feeling of admiration born of his conquest. It is known from

history, and Javid knew it better, how much Teymur cut off countless heads and shed blood for this desire of conquest. Javid, whose leaven is kneaded by humanism and breathes with the slogan "love and beauty will save the world", is more than pushed away by this cruelty, it alienates and deters him a little. However, Teymur's thoughts about Turkism attract Javid. In this regard, at many points, Javid tries to make Teymur seem less cruel than he is. Javid's Teymur is more humane than the real Teymur. As it is known, Teymur is a bloodthirsty monster for world conquest. However, it is Teymur's thoughts about the homeland, nation, and Turkism that attracted Javid. Javid's desired leader is a leader who fights for the progress of his people.

He transforms these characteristics into Teymur, protecting him from being deprived of the good ones. Javid already has an immortal motto: In every darkness, there is definitely a light of day! Therefore, in the depths of Teymur's character, Javid is looking for a person who thinks and protects the interests of the people. And he successfully expresses it artistically. However, it is possible to note that it is unimaginable that such conflicting thoughts, approaches, and characters should settle in one person. And if we consider that Javid is one of the best masters of romance, then it is not surprising to look for sunlight in the soul of a tyrant who sheds blood for conquest like Teymur.

We can add that in the work there is a huge difference and contrast between Teymur's thoughts, approaches and actions, and realities. Teymur himself, who talks intelligently about bravery, cowardice, and courage when the time comes, is often far from them. Teymur, who has blood in his eyes for the sake of conquest, uses trickery and espionage while remaining true to his deed. Although he is a partner in the talk of justice, which is pleasing to the ears, he takes it for granted to seize, occupy and plunder foreign territories. In this regard, T. Efendiyev rightly says: "Teymur pursues a selfish goal in his desire to make the country the brightest center of education and culture, the richest industrial and commercial center: Let our enemies see that the Turkish child is not only about oppressing but also about living and keeping alive." enjoys..." (Əliyev K., 2022: 169).

Conclusion. "Topal Teymur" is one of the most criticized works in the history of Azerbaijani literature during the Soviet period. Because bringing Amir Teymur, who was called a "tyrant" by the critics at the time, as the main character in the work and looking for positive qualities in him to change the opinions formed against him in a positive direction in the minds of the people could excite

those who stood in the main political position of the time and those who served this position. And due to the political demand of the time, even prominent literary critics of that time expressed strong opinions about the work. As we have mentioned throughout the article, Javid's idea in this work is not to create a feeling of envy in the hearts of his readers towards the conquering, "tyrannical" character of the character of Teymur.

One of the points that attracted Javid was the issue of Teymur giving great importance and value to the ideas of Turkism. The main goal and idea here were to always remind the people through this work that Teymur, who was mainly presented as a tyrant throughout history, was actually a person who fought for the homeland, people, state, integrity, and culture. Throughout the article, moments reflecting historical

facts and characteristic features of events and images compatible with modernity were revealed in the said work. It was concluded that Amir Teymur, as the invincible leader of the Turkic world, was a personality who fought for Turkism, a single state, and national unity. Although the cruelty of Teymur's character and its consequences are unacceptable. However, even today, the struggle for the ideas of unified Turkism is a priority in political issues related to Turkism. From this point of view, the world conqueror Amir Teymur's thoughts, and activities in this direction are also relevant for today. And the thoughts, actions, and activities of the historical figure Amir Teymur in the work of the immortal playwright Huseyn Javid "Topal Teymur" are acceptable from the point of view of struggles for unified Turkism, excluding cruelty and anti-humanist ideas born from it.

BİBLİOGRAPHY

1. Əlioğlu M. Hüseyn Cavidin romantizmi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı, 1975. 214 s.
2. Əfəndiyev T. Hüseyn Cavidin ideyalar aləmi. Bakı: Yazıçı. 1985, s. 204.
3. Əhmədli G. Hüseyn Cavid dramaturgiyasında xalq oyun və tamaşalarının izləri. "İslam coğrafiyasında və Azərbaycanda xalq oyunları və meydan tamaşaları" mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları. 15 iyul 2016-cı il. Bakı: Elm və təhsil, 2016. 328 s.
4. Əliyev K. Cavid möcüzəsi. Bakı: Nurlan, 2002. 77 s.
5. Əliyev K., Əsgərzadə L. Hüseyn Cavid. s. 592–649. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. On cildə. 6-cı cild. Bakı: Elm. 2022.
6. Əsgərzadə L. Hüseyn Cavid: mühiti və müasirləri. Bakı: AF Poliqraf, 2015. 288 s.
7. Hüseyn C. Əsərləri. Beş cildə. I cild. Bakı: Lider, 2005. 256 s.
8. Hüseyn C. Əsərləri. Beş cildə. II cild. Bakı: Lider, 2005. 352 s.
9. Hüseyn C. Əsərləri. Beş cildə. III cild. Bakı: Lider, 2005. 304 s.
10. Hüseyn C. Əsərləri. Beş cildə. IV cild. Bakı: Lider, 2005. 288 s.
11. Hüseyn C. Əsərləri. Beş cildə. V cild. Bakı: Lider, 2005. 288 s.
12. İsmayılov Ə. Dünya romantizm ənənələri və Hüseyn Cavid. Bakı: Azərənəşr, 1996.
13. Rəfiq Zəka X. Cavid sənəti. Bakı: Bilik, 1981. 86 s.
14. Sultanlı Ə. Hüseyn Cavidin faciələrin. Cavid xatırlarkən... Gənclik, Bakı: 1982. 392 s.

REFERENCES

1. Əlioğlu M. Hüseyn Cavidin romantizmi [Romanticism of Huseyn Javid]. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı, 1975. 214 s. [in Azerbaijani]
2. Əfəndiyev T. Hüseyn Cavidin ideyalar aləmi [Huseyn Javid's world of ideas]. Bakı: Yazıçı. 1985, s. 204. [in Azerbaijani]
3. Əhmədli G. Hüseyn Cavid dramaturgiyasında xalq oyun və tamaşalarının izləri [Traces of folk games and performances in the dramaturgy of Huseyn Javid] "İslam coğrafiyasında və Azərbaycanda xalq oyunları və meydan tamaşaları" mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları. 15 iyul 2016-cı il. Bakı: Elm və təhsil, 2016. 328 s. [in Azerbaijani]
4. Əliyev K. Cavid möcüzəsi [Javid miracle]. Bakı: Nurlan, 2002. 77 s. [in Azerbaijani]
5. Əliyev K., Əsgərzadə L. Hüseyn Cavid [Huseyn Javid]. s. 592–649 Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. On cildə. 6-cı cild. Bakı: Elm. 2022 [in Azerbaijani]
6. Əsgərzadə L. Hüseyn Cavid: mühiti və müasirləri [Huseyn Javid: environment and contemporaries]. Bakı: AF Poliqraf, 2015. 288 s. [in Azerbaijani]
7. Hüseyn C. Əsərləri [Works]. Beş cildə. I cild. Bakı: Lider, 2005. 256 s. [in Azerbaijani]
8. Hüseyn C. Əsərləri [Works]. Beş cildə. II cild. Bakı: Lider, 2005. 352 s. [in Azerbaijani]
9. Hüseyn C. Əsərləri [Works]. Beş cildə. III cild. Bakı: Lider, 2005. 304 s. [in Azerbaijani]
10. Hüseyn C. Əsərləri [Works]. Beş cildə. IV cild. Bakı: Lider, 2005. 288 s. [in Azerbaijani]
11. Hüseyn C. Əsərləri [Works]. Beş cildə. V cild. Bakı: Lider, 2005. 288 s. [in Azerbaijani]
12. İsmayılov Ə. Dünya romantizm ənənələri və Hüseyn Cavid [World romantic traditions and Huseyn Javid]. Bakı: Azərənəşr, 1996[in Azerbaijani]
13. Rəfiq Zəka X. Cavid sənəti [Art of Javid]. Bakı: Bilik, 1981. 86 s. [in Azerbaijani]
14. Sultanlı Ə. Hüseyn Cavidin faciələri [Huseyn Javid's tragedies] Cavid xatırlarkən... Gənclik, Bakı: 1982. 392 s. [in Azerbaijani]

Ірина ЧАЮН,

orcid.org/0000-0002-7452-0784

аспірантка кафедри іспанської та французької філології

Київського національного лінгвістичного університету

(Київ, Україна) iryna.chaiun@knl.u.edu.ua

ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ПОБУДОВИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Статтю присвячено дослідженню поняття інтермедіальності в контексті творення художнього тексту. Інтермедіальність означає взаємодію та перетин різних медіаформатів у творчій роботі, включаючи літературу, образотворче мистецтво, музику, кіно, театр тощо. Розглядається теоретичний аспект інтермедіальності, зосереджуючись на її значенні та текстотвірних потенціях у сфері мистецтва та культури.

Спираючись на постмодерністську та постструктуралістську філософію, у статті приділено увагу походженню та розвитку терміна «інтермедіальність» та його концептуальну основу. Такі впливові філософи, як Ролан Барт, Жак Дерріда та Мішель Фуко, зробили свій внесок у дослідження інтермедіальності, наголошуючи на стиранні традиційних кордонів між формами мистецтва та злиттям медіаформатів. А такі науковці, як О. Хансен-Льове, Ю. Мюллер, Ю. Крістева продовжили досліджувати та закріплювати теорію інтермедіальності до літературознавчих досліджень.

У статті висвітлюємо еволюцію характеру інтермедіальності в епоху цифрових технологій, де технологічний прогрес і мультимедійне середовище ще більше розширили його сферу. Розглядаємо взаємодію між різними медіа-форматами та використання елементів з одного середовища в інше, розкриваючи динамічну та трансформативну природу інтермедійних художніх виразів.

Крім того, ця стаття досліджує теоретичні значення інтермедіальності, зокрема її вплив на створення, інтерпретацію та реценцію художніх текстів. Проведено аналіз та з'ясовано, в який спосіб інтермедіальність кидає виклик традиційним способам мистецького продукування, дозволяючи митцям експериментувати з новими формами вираження та залучати аудиторію новими способами.

Пропонована стаття проливає світло на теоретичні основи інтермедіальності у створенні художнього тексту завдяки комплексному аналізу теоретичних поглядів, тематичних досліджень і критичних думок. Вона має на меті сприяти глибшому розумінню складних взаємозв'язків між різними медіаформатами, заохочуючи подальші дослідження в цій міждисциплінарній галузі.

Ключові слова: *інтермедіальність, взаємодія мистецтв, художній текст, міждисциплінарність, медіаформати, інтерпретація, художнє вираження.*

Iryna CHAIUN,

orcid.org/0000-0002-7452-0784

PhD Student at the Department of Spanish and French Philology

Kyiv National Linguistic University

(Kyiv, Ukraine) iryna.chaiun@knl.u.edu.ua

INTERMEDIALITY AS THE PRINCIPLE OF ARTISTIC TEXT CREATION (THEORITICAL ASPECT)

This article explores the concept of intermediality in the context of artistic text creation. Intermediality refers to the interaction and intersection of different media formats within a creative work, encompassing literature, visual arts, music, film, theater, and more. The theoretical aspect of intermediality is examined, focusing on its significance and implications in the realm of art and culture.

Drawing from postmodernist and poststructuralist philosophies, this article discusses the origins and development of the term “intermediality” and its conceptual framework. Influential philosophers such as Roland Barthes, Jacques Derrida, and Michel Foucault have contributed to the exploration of intermediality, emphasizing the blurring of traditional boundaries between art forms and the fusion of media formats. And such scientists as O. Hansen-Löve, J. Müller, Y. Kristeva continued to explore and consolidate the theory of intermediality to literary studies.

The article highlights the evolving nature of intermediality in the digital age, where technological advancements and multimedia environments have further expanded its scope. The interplay between different media formats and the utilization of elements from one medium to another are examined, revealing the dynamic and transformative nature of intermedial artistic expressions.

Moreover, the article investigates the theoretical implications of intermediality, including its impact on the creation, interpretation, and reception of artistic texts. It explores how intermediality challenges traditional modes of artistic production, enabling artists to experiment with new forms of expression and engage audiences in novel ways.

Through a comprehensive analysis of theoretical perspectives, case studies, and critical insights, this article sheds light on the theoretical foundations of intermediality in artistic text creation. It aims to contribute to a deeper understanding of the complex relationship between different media formats, encouraging further research and exploration in this interdisciplinary field.

Key words: intermediality, interacts, artistic text, interdisciplinarity, media formats, interpretation, artistic expression.

Постановка проблеми. Теорія інтермедіальності, яка пояснює можливість участі різних символічних кодів у процесі вираження думки, нині перебуває в центрі уваги гуманітарних наук, включно з лінгвістикою, літературознавством, філософією, теорією мистецтва і культурологією. Водночас, незважаючи на величезну кількість праць, присвячених різним аспектам інтермедіальності, чимало питань, що стосуються інтерпретації існування цього феномена, типології інтермедіальних взаємодій та їхніх функцій, продовжують цікавити дослідників. Цей інтерес є цілком закономірним, оскільки збігається з основною тенденцією розвитку сучасних гуманітарних наук: прагненням до міждисциплінарності, підвищенням інтересом до питань медіа в контексті активного розвитку цифрової культури та пошуком методологій, що відповідають новим культурним парадигмам. Інтермедіальна перспектива дає змогу системно відтворити складний процес співвідношення символів, оскільки фокусується не тільки на учасниках комунікації, а й на механізмах їхньої безпосередньої взаємодії.

Аналіз досліджень. Поняття інтермедіальності є досить новим явищем у мовознавчій та літературознавчій сферах, незважаючи на велику кількість досліджень всесвітньо відомих науковців (Р. Барт, Ж. Дерріда, М. Фуко, В. Вольф, В. Просалова, І. Арнольд, І. Галуцьких, М. Каган, Н. Тішуніна, О. Воробйова, О. Хансен-Льове, Ю. Крістева, І. Rajewsky, J. Higgins, J. Müller, J. Schroter, M. McLuhan тощо), які намагалися проаналізувати та досі продовжують все глибше занурюватися в царину інтермедіальних студій задля детальнішого декодування синтезу мистецтв у художньому дискурсі, що дає можливість простежити за розвитком становлення терміна «інтермедіальність» та теорії інтермедіальності в цілому крізь призму різних лінгвістичних поглядів.

Мета статті – проаналізувати сутність терміна «інтермедіальність» та застосування теорії інтермедіальності як чинника побудови художнього тексту з позицій логіко-філософських теорій та різних лінгвістичних підходів.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інтермедіальність» почало з'являтися у термінологіч-

ному апараті філософії, філології та мистецтвознавства у 50–60-ті роки ХХ століття, одночасно набуваючи популярність як термін «інтертекстуальність». Більш традиційним до цього часу було поняття «взаємодія мистецтв», оскільки воно сягає своїм корінням в історію мистецтва та культури. Розмаїття форм цієї взаємодії вимагало свого естетичного осмислення та обґрунтування. Протягом усієї історії розвитку європейської культури ХVIII та ХІХ століть ідея взаємодії мистецтва отримувала неоднакове тлумачення у різних теоретиків.

Дослідження міжпредметних зв'язків у просторі літературного тексту у зарубіжному та вітчизняному літературознавстві продовжувалися протягом ХХ–ХХІ століть. Поряд із терміном «взаємодія мистецтв» з'являється термін «синтез мистецтв», що характеризує сукупність культурних кодів, які взаємодіють та взаємодоповнюють один одного, а також активно починає вживатися термін «інтермедіальність».

Що стосується тлумачення самого поняття «інтермедіальність», варто звернутися до його етимології. Термін «інтермедіальність» складається з двох ключових елементів: “*inter*” («між», «поміж», «серед») та “*media*”. Відповідно вже з самої назви можна зрозуміти, що відбувається не просто взаємодія, але й певною мірою перетин, інтеграція медіаформатів у творчості, серед яких постає література, живопис, музика, кіно, театр тощо, які видозмінюються та надають нового значення один одному. Тож під інтермедіальністю у найширшому сенсі можна розуміти всі культурні ареали, розташовані в медіапросторі на межі різноманітних художніх жанрів, оскільки саме сфера художньої літератури є особливо продуктивною для наукових досліджень.

Незважаючи на те, що питання взаємозв'язків у мистецтві викликало інтерес у античних авторів, сам термін «інтермедіальність» був уведений у 1812 році англійським філософом С. Колліджем (Просалова, 2010: 12), який уперше використав слово “*intermedium*” для опису та пояснення наративної функції алегорії. Однак термінологія, запропонована Колліджем, не ввійшла у вжиток та не стала використовуватися на той час у літе-

ратурознавчих колах, оскільки її розуміння було занадто широким.

Згодом цей термін був відроджений завдяки американському художнику Д. Хіггінсу. У своєму есе "Intermedia" (Higgins, 1965) він почав використовувати термін Колріджа "intermedia". Д. Хіггінс дав визначення інтермедіальності як концептуальному злиттю різних медіа в мистецтві, наприклад, абстрактної каліграфії, фігурних віршів, візуальної поезії, оскільки в інтермедіальності візуальний елемент (живопис) концептуально зливається зі словом (Higgins, 1965).

Загалом концепція інтермедіальності була розвинута в межах постмодерністської та постструктуралістської філософії. Відомі філософи, такі як Ролан Барт, Жак Дерріда та Мішель Фуко, досліджували поняття міжмедійності та перетину меж між мистецтвами (Фесенко, 2014).

Саме вони наголошували на тому, що традиційні медіаформи і жанри втрачають свою чітку ідентичність та зливаються між собою (Фесенко, 2014). Інтермедіальність показує, що медіаформи можуть взаємодіяти, перекриватися та використовувати елементи один з одного.

У 1980-х роках зростає інтерес до інтермедіальності серед німецьких учених. Термін «інтермедіальність», що виник у англійських країнах, почав активно опрацьовуватися і поширюватися переважно у дослідному колі німецькомовних країн. Яскравим прикладом серед німецьких дослідників став культуролог Юрген Мюллер, який у статті "Intermedialität – Formen moderner kultureller Kommunikation" (Müller, 1996) виявив користь концепції інтермедіальності у сфері медіазнавства та намагався описати контури нової структуралістської методології у своїх дослідженнях. Вчений визначає інтермедіальність як концептуальну взаємодію різних медіа, в результаті якої виникає певна цілісність, стираються кордони, а інколи навіть утворюються нові медіапростори.

На думку Мюллера, теорія інтермедіальності є не об'єктом дослідження, а інструментом для аналізу (Müller, 2006). У своїх роботах, зокрема в "Vers l'intermédialité: histoires, positions et options d'un axe de pertinence", науковець використовує термін «інтермедіальний підхід» ("approche intermédiaire") для дослідження інтермедіальних проявів у текстах (Müller, 2006). Також дослідник наголошує, що поняття інтермедіальності розгортається у соціально-історичному контексті.

Так, із одного боку, інтермедіальність тісно пов'язана з певною художньою, матеріальною, медіальною та комунікативною формою діяль-

ності, але з іншого – породження смислів у результаті цих дій завжди орієнтоване на певну історичну аудиторію (Müller, 2006).

Відома науковиця І. Раєвські (Rajewsky, 2005: 53) у своїй праці "Intermediality, Intertextuality, and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality" пропонує аналізувати сутність поняття інтермедіальності за трьома критеріями: 1. Інтермедіальність як медіа-транспозиція (media transposition): екранізація, новелізація, трансформація тексту, фільму. 2. Інтермедіальність як медіа-комбінація (media combination): опера, кіно, театр, перформанс, комікси комп'ютерна інсталяція, тощо. 3. Інтермедіальність як медійна референція (intermedial references): цитати з літературного тексту в кіно, повторення кінематографічних методів. Сюди також вона відносить музикалізацію літератури, транспозицію мистецтва, екфразис, покликання в кіно на живопис або живопису на фотографію тощо.

На думку вищезгаданої філологині, будь-який медійний предмет може поєднувати в собі всі три категорії, тобто літературний твір може перегукуватися з кіно, поєднувати в собі різні види мистецтва на письмі (Rajewsky, 2005: 54). Наприклад, кіноадаптації можна класифікувати в категорії комбінації медіа; щодо адаптації літературних творів, їх можна віднести до категорії медіальної транспозиції, і якщо вони роблять конкретні покликання на попередній літературний текст, то ці стратегії можна класифікувати як медійні референції.

Поділ інтермедійних практик на медіальну транспозицію, медіа-транспозиція (поєднання) та медіа референції, звичайно, не є вичерпним. Це особливо пов'язано з аналізом інтермедіальності в галузях літературознавства та міжмистецьких досліджень, де явища, охоплені всіма трьома категоріями, складають фокус дискусії (Rajewsky, 2005: 54–55).

Проаналізувавши підходи французької дослідниці Ю. Крістєвої (Kristeva, 1969: 156), варто відмітити також, що, на її думку, інтермедіальність є явищем міжсеміотичної інтертекстуальності, коли текст одного мистецтва, інтегруючись до художнього простору іншого, практично втрачає свою самобутність та починає існувати окремо, за правилами нового тексту. Таким чином, в інтермедіальності спостерігається не просто діалог мистецтв та культур, а їхня інтерпретація.

Починаючи ще з 1970-х років поняття «інтермедіальність» закріплюється у філософії та філології, ставши синонімічним до поняття «інтертекстуальність». Відомий німецько-австрійський

літературознавець Оге Ханзен-Льове (Hansen-Löve, 1983: 291–318) спробував відокремити ці два, здавалося б, тотожні терміни, маючи на увазі під інтертекстом лише міжтекстові зв'язки, а під інтермедіями – особливу організацію тексту за допомогою інтеграції різних видів мистецтва, тобто щось більш глобальне та цілісне. Науковець спробував закріпити термін «інтермедіальність» (*“Intermedialität”*) та описав його як переклад з однієї мови мистецтва на іншу в межах однієї культури та об'єднання різних елементів мистецтв у мономедійному (література, живопис) або мультимедійному (театр, кіно) текстах (Hansen-Löve, 1983: 298–318).

Завдяки цим чітким поясненням та намаганням відділити сутність терміна «інтермедіальність» від суміжних понять, надавши йому певну самостійність та автономність О. Ханзен-Льове вважають основоположником теорії інтермедіальності як такої.

Згідно з теорією іспанського науковця Клауса Клувера (Clüver, 2007: 19–37), інтермедіальність слід розглядати як всеосяжний феномен, який включає всі відносини, теми та питання, які традиційно розглядаються в руслі проблеми взаємодії мистецтв. Це стосується таких трансмедіальних явищ, як наративність, пародія, маючи на увазі читача/слухача/глядача, а також інтермедіальні аспекти інтертекстуальності, притаманні окремим текстам і неминуче інтермедіальний характер кожного медіа.

Завдяки бурхливому розвитку інформаційних технологій, теорія інтермедіальності почала набувати все більшого та ширшого застосування у літературознавчій та лінгвістичній сферах, розширивши таким чином свої кордони. Концепція інтермедіальності починає заповняти та іноді навіть замінювати собою раніше вживані поняття взаємодії мистецтва (*“interart”*) як у сучасних (кіно, монтаж), так і в традиційних видах мистецтва (живопис, музика, театр) (Besson: 2014). Теорія інтермедіальності намагається досліджувати способи, за допомогою яких література взаємодіє з різними формами вираження, як, наприклад, образотворче мистецтво, музика, кіно, театр і цифрові медіа. Поєднуючи ці різні медіа, інтермедійна література все більше розширює межі традиційного оповідання і пропонує нові шляхи для творчості та інтерпретації.

Таким чином, за своєю суттю інтермедіальність ставить під сумнів уявлення про літературу як суто текстове середовище. У ньому визнається, що слова самі по собі не є єдиними носіями значення, і що інші форми художнього зображення

можуть збагатити та покращити досвід читання (Wolf, 2011). Завдяки інтеграції багатьох медіа інтермедійна література прагне створити багатовимірну та захоплюючу розповідь, яка залучає читача на різних чуттєвих та інтелектуальних рівнях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи сказане, можна дійти висновку, що сьогодні у гуманітарній парадигмі залишається актуальним широкий підхід до розуміння інтермедіальності та її ролі у лінгвістичних дослідженнях, а трактування медіа набуває все більшого значення як коду передачі інформації, об'єднуючи у собі різноманітні види мистецтва та передаючи їх на папір.

Крім того, проаналізувавши вчення багатьох дослідників, варто відзначити, що теорію інтермедіальності неможливо віднести до якогось конкретного напрямку чи науки. Але разом із тим спостерігаємо тенденцію все більшої відмови від пошуку універсальних методик вивчення інтермедіальних явищ у бік активного формування власного термінологічного апарату та методологічних принципів у межах різних наукових напрямів.

Інтермедіальність постає як потужний і трансформуючий принцип у створенні художніх текстів. Руйнуючи традиційні межі між мистецькими засобами, інтермедіальність дозволяє синтезувати кілька художніх мов, що має своїм результатом насичення та багатовимірність творів.

Також інтермедіальність виступає як принцип, який революціонує процес творення художнього тексту. Це дозволяє митцям прокладати нові шляхи, поєднуючи засоби та долаючи кордони, щоб створювати роботи, які виходять за межі будь-якої окремої форми мистецтва.

Крім того, інтермедіальність є відображенням нашого сучасного суспільства, яке характеризується гібридністю, взаємопов'язаністю та технологічним прогресом. Воно відображає складність і плинність нашого досвіду, охоплюючи різноманітність голосів і поглядів, які існують у нашому глобалізованому світі. Застосовуючи інтермедійні практики, митці можуть артикулювати свої ідеї у спосіб, який є інклюзивним, динамічним, що, безперечно, резонує із реаліями нашого часу.

Оскільки термін «інтермедіальність» та його використання в інтерпретації літературних творів не є достеменно вивченим, це дозволяє в перспективі оцінити його значущість і застосовувати теорію інтермедіальності у процесі дослідження різноманітних механізмів творення художніх текстів певних історико-літературних і культурних періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Просалова В. А. Інтермедіальність у системі інтертекстуальних зв'язків. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: зб. наук. пр. / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2010. Вип. 15, С. 12–18.
2. Фесенко В. І. Література і живопис: інтермедіальний дискурс : навч. посіб. Київ : КНЛУ, 2014. 398 с.
3. Besson R. Prolégomènes pour une définition de l'intermédialité à l'époque contemporaine. *HAL*. 2014. URL: <https://shs.hal.science/hal-01012325/> (дата звернення: 19.06.2023).
4. Clüver C. *Intermediality and Interarts Studies. Changing Borders: Contemporary Positions in Intermediality*. Lund : Intermedia Studies Press, 2007. P. 19–37.
5. Hansen-Löve A. *Intermedialität und Intertextualität : Probleme der Korrelation von Wort und Bildkunst – am Beispiel der russischen Moderne*. Wiener Slawistischer Almanach. Wien, 1983. Sbd.11. P. 291–360.
6. Higgins D. *Synesthesia and Intersenses: Intermedia*. UbuWeb : Papers, 1965. URL: https://www.ubu.com/papers/higgins_intermedia.html (дата звернення: 19.06.2023).
7. Kristeva J. *Le mot, le dialogue et le roman, Séméiotikè. Recherches pour une sémanalyse*. Paris : Seuil, 1969. P. 143–173.
8. Müller J. E. *Intermedialität : Formen moderner kultureller Kommunikation*. Münster : Nodus Publikationen, 1996. 335 p.
9. Müller J. E. *Vers l'intermédialité : histoires, positions et options d'un axe de pertinence*. *MédiaMorphoses*. 2006. No 16. P. 99–110.
10. Rajewsky I. O. *Intermediality, Intertextuality, and Remediation : A Literary Perspective on Intermediality*. *Intermedialités / Intermediality*. 2005. No 6. P. 43–64. URL: <https://doi.org/10.7202/1005505ar> (дата звернення: 19.06.2023).
11. Wolf W. *(Inter)mediality and the Study of Literature*. *CLCWeb : Comparative Literature and Culture*. 2011. No 13.3. URL: <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1789> (дата звернення: 19.06.2023).

REFERENCES

1. Prosalova V. A. *Intermedialnist u systemi intertekstualnykh zviazkiv*. [Intermediality in the system of intertextual connections] *Actualni problemy ukraïnskoï literatury i folkloru*, 2010, 15, 12–18 [in Ukrainian]
2. Fesenko V. I. *Literatura i zhyvopys : intermedialnyi dyskurs : navchalnyi posibnyk*. [Literature and art: intermediate aspect : a textbook] Kyiv : KNLU, 2014, 398 s. [in Ukrainian]
3. Besson R. *Prolégomènes pour une définition de l'intermédialité à l'époque contemporaine* [Preliminaries for a definition of intermediality in the contemporary era] *HAL*, 2014, 2–20. URL: <https://shs.hal.science/hal-01012325/> (date of application: 19.06.2023) [in French]
4. Clüver C. *Intermediality and Interarts Studies. Changing Borders : Contemporary Positions in Intermediality*. Lund : Intermedia Studies Press, 2007, 19–37.
5. Hansen-Löve A. *Intermedialität und Intertextualität : Probleme der Korrelation von Wort und Bildkunst – am Beispiel der russischen Moderne* [Intermediality and Intertextuality : Problems of the Correlation between Word and Visual Art – Using the Example of Russian Modernism] Wien, 1983, 11, 291–360 [in German]
6. Higgins D. *Synesthesia and Intersenses: Intermedia*. UbuWeb : Papers, 1965. URL: https://www.ubu.com/papers/higgins_intermedia.html / (date of application: 19.06.2023).
7. Kristeva J. *Le mot, le dialogue et le roman, Séméiotikè. Recherches pour une sémanalyse* [The Word, Dialogue, and the Novel, Semiotics: Research for Semanalysis] Paris : Seuil, 1969, 143–173 [in French]
8. Müller J. E. *Intermedialität : Formen moderner kultureller Kommunikation* [Forms of Modern Cultural Communication] Münster : Nodus Publikationen, 1996, 335 p [in German]
9. Müller J. E. *Vers l'intermédialité : histoires, positions et options d'un axe de pertinence* [Towards Intermediality : Histories, Positions, and Options of a Relevant Axis] *MédiaMorphoses*, 2006, 16. 99–110 [in French]
10. Rajewsky I. O. *Intermediality, Intertextuality, and Remediation : A Literary Perspective on Intermediality*. *Intermedialités / Intermediality*, 2005, 6. 43–64. URL: <https://doi.org/10.7202/1005505ar/> (date of application: 19.06.2023)
11. Wolf W. *(Inter)mediality and the Study of Literature*. *CLCWeb : Comparative Literature and Culture*, 2011, 13.3. URL: <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1789/> (date of application: 19.06.2023).

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-41>**Олександр ШАБОЛДОВ,***orcid.org/0000-0003-0667-2038*

аспірант кафедри української літератури

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *scandersand@gmail.com*

ГЛОРИФІКАЦІЯ ГЕРОЇЧНОЇ ЛИЦАРСЬКОЇ МАСКУЛІННОСТІ ЯК ІДЕЙНА ДОМІНАНТА ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

У статті проаналізовано маскулінні образи в поетичній спадщині О. Ольжича. Охарактеризовано національний маскулінний ідеал поета, його зв'язок зі світоглядними настановами О. Ольжича. Виявлено й описано прояви різних типів маскулінності, визначено ставлення поета до них, їхнє співвідношення з ідеалом. Дослідженням встановлено, що маскулінним ідеалом О. Ольжича є носій героїчної лицарської маскулінності, який виступає в архетипній ролі Воїна. Творення таких позитивних прикладів логічно впливає з уявлень поета про роль і місце літератури в боротьбі за національну державу, а тому вони становлять абсолютну більшість маскулінних образів, що здобувають прихильну оцінку поета. Для творення галереї воїнів О. Ольжич широко використовує сюжети з української і світової історії, звертається до сучасних йому подій. У статті показано, що поет не намагався створити власний пантеон національних героїв, уславити певних історичних осіб, оскільки його метою було уславлення героїчної маскулінності як такої, тому більшість його героїв є аноніми й часто невіддільні від спільноти. Досліджено, як ця мета визначає також ставлення до альтернативних типів маскулінності. Описано та проаналізовано нечисленні у творах О. Ольжича образи, що репрезентують альтернативну маскулінність. На підставі проведеного аналізу на конкретних прикладах показано переважно негативне ставлення поета до таких образів, адже альтернативна маскулінність сприймається як ерзац маскулінності справжньої, загроза для неї чи як криза маскулінності, її втрата. Кілька позитивних прикладів маскулінності ремісника та духовної маскулінності становлять незначний виняток із загального масиву, оскільки не відповідають інтенції поета творити героїчну літературу. Представлена розвідка є складовою частиною комплексного дослідження проблеми маскулінності й фемінності у творчості поетів «Празької школи». Її результати дають можливість доповнити наявну картину цього мистецького феномену та героїчного українського національного міфу, що посідає центральне місце у творчості її представників, усунути деякі наявні лакуни.

Ключові слова: маскулінність, типи маскулінності, архетип, мілітарний дискурс.

Oleksandr SHABOLDOV,*orcid.org/0000-0003-0667-2038*

Postgraduate student at the Department of Ukrainian Literature

Lugansk Taras Shevchenko National University

(Poltava, Ukraine) *scandersand@gmail.com*

GLORIFICATION OF HEROIC KNIGHTLY MASCULINITY AS THE IDEOLOGICAL DOMINANT OF OLEH OLZHYCH'S POETIC WORKS

This article analyzes masculine images in the O. Olzhych's poetic heritage. The poet's national masculine ideal is characterized, as well as its connection with O. Olzhych's worldview guidelines. Manifestations of different types of masculinity are identified and described, the poet's attitude towards them, their relationship with the ideal is determined. Research has established that the masculine ideal of the O. Olzhych is the bearer of heroic knightly masculinity, who acts in the archetypal role of the Warrior. The creation of such positive examples logically follows from the poet's ideas about the role and place of literature in the struggle for the national state, and therefore they make up the absolute majority of masculine images that gain the poet's favorable assessment. O. Olzhych widely uses stories from Ukrainian and world history, turns to current events to create a gallery of warriors. The article shows that the poet did not try to create his own pantheon of national heroes, to glorify certain historical figures, because his goal was to glorify heroic masculinity as such, therefore most of his heroes are anonymous and often inseparable from the community. It is studied how this goal also determines the attitude towards alternative types of masculinity. A few images representing alternative masculinity in the works of O. Olzhych are described and analyzed. On the basis of the conducted analysis, concrete examples show the poet's mostly negative attitude towards such images, because alternative masculinity is perceived as an ersatz version of real masculinity, a threat to it, or as a crisis of masculinity, its loss. A few positive examples of artisan masculinity and spiritual masculinity are minor exceptions from the general array, as they do not correspond to the poet's intention to create heroic literature. The presented research is an integral part of a comprehensive study of the problem of masculinity and femininity in the works of the poets of the «Prague School». Its results make it possible to supplement the existing

picture of this artistic phenomenon and the heroic Ukrainian national myth, that occupied a central place in the works of its representatives, and to eliminate some existing lacunae.

Key words: *masculinity, types of masculinity, archetype, military discourse.*

Постановка проблеми. Олег Ольжич є одним з ідеологів та активних учасників боротьби за створення незалежної Української держави. Частиною цієї боротьби є його порівняно невеликий за обсягом, але не за своїм значенням поетичний доробок, адже слово поета було, безумовно, його зброєю. Яскрава постать Олега Ольжича привертала і продовжує привертати увагу дослідників як у діаспорі, так і в Україні, а проблеми, порушені поетом й осмислені на широкому історичному тлі, належать до вічних проблем буття людини і нації та не втрачають своєї актуальності.

Аналіз досліджень. Дослідження поетичної спадщини О. Ольжича пов'язане насамперед з роботами М. Неврлого, А. Вонторського, І. Шацького. Попри досить значний інтерес до творчості поета не всі її аспекти висвітлені рівною мірою. До найменш вивчених належить гендерна проблематика. Цим зумовлена **актуальність** дослідження проблем маскулінності у поетичних творах О. Ольжича. Проблеми маскулінності та фемінності досить активно вивчаються як у світовому, так і в українському літературознавстві, проте слід відзначити наявність принципово різних підходів до цієї проблематики та брак загальноприйнятих дефініцій. Це стосується, зокрема, визначення категорії маскулінності та її природи. У своїй роботі ми використовували підходи до вивчення проблем маскулінності, розроблені в працях Р. Коннелл, Дж. Нейджел, В. Агеєвої, Дж. Галберстам, Т. Бурейчак тощо. При цьому ми розуміємо маскулінність як соціальний, а не біологічний конструкт. Також у статті використана запропонована початково І. Коном та розвинена в роботах О. Башкирової класифікація типів маскулінності.

Метою статті є аналіз виявів різних типів маскулінності в поетичній творчості Олега Ольжича в контексті проголошеної поетом ідейної настанови на творення героїчної національної культури. Поставленої мети досягнуто через розв'язання таких **завдань**: 1) визначити маскулінний ідеал О. Ольжича; 2) описати різні вияви маскулінності у творах поета; 3) проаналізувати ставлення О. Ольжича до альтернативних типів маскулінності, співвідношення між ними та гегемонною маскулінністю.

Під час дослідження застосовано такі **методи**: описовий, історико-біографічний, архетипний, текстуальний аналіз, елементи маскулінних студій тощо.

Виклад основного матеріалу. Своє бачення мистецтва і його ролі в розвитку української нації О. Ольжич розкрив і обґрунтував у низці статей, зокрема «Героїзм в українській усній словесності», «Наші завдання», «Націоналістична культура» тощо. Поет проголосив необхідність творення нової «повноцінної» культури, позбавленої «негативних складників народньої психіки й традиції» (Ольжич, 2010: 144). У статті «Героїзм в українській усній словесності» він так сформулював ідеологічні засади «нової» української літератури: «Піднесений настрій, плекання героїчного культу, відданість ідеї та тому, хто її уособлює, – ось чого дошукуємося в нашій національній літературі» (Ольжич, 1991: 179). При цьому О. Ольжич, як творець національного міфу, прагне уникати творення цілком нових цінностей, апелюючи до національної традиції, закоріненої в «Золотій добі» української нації: «Починаючи старою добою і кінчаючи новітніми поетами, тягнеться червона нитка самовідданості та героїчної жертвеності для ідеї» (Ольжич, 1991: 180).

Проголошених ідеологічних засад О. Ольжич послідовно дотримувався у своїй поетичній творчості. Характеризуючи її у передмові до видання зібраних творів поета, М. Неврлий писав: «Проповідуючи своїм словом героїчний тип людини, Ольжич свято вірив у сконденсовані в ній потенціальні сили, непідвладні ані силам машин, ані духовним утискам тиранів. З цього випливає абсолютизація людської волі...» (Неврлий, 1991: 24) Прикладом вказаної абсолютизації є широко відомий вірш IX з циклу «Незнаному воякові»: «Захочеш – і будеш. В людині, зятям, Лежить невідгадана сила» (Ольжич, 1991: 82). Саме таких людей, здатних своєю волею змінити світ, на думку поета, потребувала Україна для відновлення своєї державності, а література мала дати відповідні приклади для наслідування.

Центральним образом більшості поезій О. Ольжича виступає зразковий носій гегемонної маскулінності. На це звертали увагу багато дослідників творчості поета. Так, А. Вонторський відзначає, що «у ранній творчості Ольжич показує юнаків, спраглих небезпеки, пристрасних шукачів щастя, які покидають батьківську хату з її одноманітним затишком і намагаються жити по-новому, як лицарі, в суворих умовах» (Вонторський, 2002: 6). При цьому Г. Овсяницька вказує, що «мілітаристською естети-

кою наскрізь просякнуті майже всі поетичні твори О. Ольжича. Центральною постаттю його лірики є сам воїн, який часто є невіддільним від спільноти, на боці якої він виступає» (Овсяницька, 2021: 101).

Характеристичною рисою героя О. Ольжича є анонімність. Він справді є невіддільним від спільноти, безіменним фрагментом цілості. Така анонімність може досягатися оповіддю від першої особи, як у вірші «Готи», адже в такому випадку ліричний герой не потребує називання: «Мій меч брешить, та чую, що на грані Мене не зрадять крицеві долоні» (Ольжич, 1991: 41). При цьому «я» нерідко переходить у «ми», а «моє» в «наше», як, наприклад, у поезії «Галли»: «Ми подолаєм знов. Ще не одні Нам скоряться. Над все є вірна криця» (Ольжич, 1991: 39). Таких прикладів розчинення особистого «я» в колективному «ми» у творах О. Ольжича можна навести чимало, зокрема, в одному з найвідоміших своїх віршів поет виголошує: «Нашо слова? Ми діло несемо» (Ольжич, 1991: 60).

Основою мілітарного дискурсу є творення певного пантеону національних героїв, що загалом характерно для митців «Празької школи». Т. Бурейчак відзначає, що національні герої «проектують ідею сили та непереможності для всієї нації та закладають підґрунтя для колективних ідентичностей і суспільної системи цінностей» (Бурейчак, 2014: 52). Таких героїв, за словами О. Башкирової, «об'єднують чоловічі чесноти (мужність, самовідданість, волелюбність), а також особливий націєтворчий дискурс» (Башкирова, 2017b: 151). Проте О. Ольжичу не йдеться про творення саме національного пантеону: поет частіше згадує історичних осіб Давнього Риму, аніж українських. Вірш «Данило», присвячений Данилові Галицькому, є певним винятком із цього правила. Крім князя Данила, на згадку поета здобуваються тільки його сучасники В. Білас та Д. Данилишин, яким присвячена поема «Городок 1932», що разом із циклом «Незнаному воякові» творить збірку «Вежі». Більше присутні у творах О. Ольжича незнані українські герої.

Архетип Воїна історично є одним із головних втілень гегемонної маскулінності, яку О. Башкирова слідом за І. Коном показово називає «лицарською» (Башкирова, 2017a: 11). Проте не менш важливим є «архетип Батька / Мудрого Старця», що, за Х. Семерин, виступає центральним маскулінним архетипом для «юнгівської традиції» (Семерин, 2018: 126). Цей архетип, архетип Патріарха, хоча й наділений певними рисами духовної маскулінності, важливим атрибутом якої

виступає саме «мудрість», за своєю природою є одним із виявів гегемонної маскулінності у патріархальному, по суті, суспільстві. Але у творах О. Ольжича можемо спостерігати лиш поодинокі вияви цього архетипу. Традиційним утіленням архетипу «Батька / Мудрого Старця» в літературі є образ християнського Бога-Отця, якого бачимо у вірші «Бог ясний між людьми ходить» (Ольжич, 1991: 152). Згадка про нього міститься й у вірші «Воно дощем спадає золотим...»: «...Мудрий в небі Бог» (Ольжич, 1991: 104). Ще одним прикладом вияву зазначеного архетипу є образ старого козака з поезії «Зимовник»: «Та ти загаданий. Ти знов сьогодні снів Про київські фортеці і святині, Де в Академії ти маєш трьох синів, Метких в диспутах, віршах і латині» (Ольжич, 1991: 118). Показовим і характеристичним для світобачення поета є той факт, що шляхи «Мудрого старця» і «Воїна» невблаганно розходяться, лишаючи старця з його мудрістю на узбіччі життя: «О, не для них є цей зимовник, ні! В світлиці, де килими волохаті, Три шаблі їх чекають на стіні, Що пам'ятають Корсунь і Охматів» (Ольжич, 1991: 118). Про слухність саме такого потрактування вказаних образів опосередковано свідчать і принагідні зауваги поета щодо його батька, наведені М. Неврлим (Неврлий, 1991: 29).

Слід відзначити також два образи, які поєднують указані архетипи. Одним із них є образ «розважного і хитрого Філіппа» з вірша «Заходить сонце. Кане тишина» (Ольжич, 1991: 56). І хоча цар Македонії здобуває прихильну оцінку поета, куди більше визнання отримує його син: «А там, в майбутній злотній даліні – Шалені коні і гарячі лиця, Персеполіс у димі і огні І Олександра божеська десниця» (Ольжич, 1991: 56). Розглядаючи образ вояownika Олександра, зауважимо два пов'язані з ним епітети («злотній даліні», «божеська десниця»), наділені потужною позитивною оцінною конотацією. Другим є образ гетьмана з вірша «Р.Б. 1668»: «І гетьман жар із розумом єдна» (Ольжич, 1991: 108). Зазначимо, що це поєднання не здатне врятувати Україну, що «мов від посухи, вигора» (Ольжич, 1991: 108). До цього не надаються «мудрі старці», а лиш вояownicy, здольні своєю волею переламати волю «чужих женців». Тому недарма князя Данила Романовича, що увійшов в українську історію переважно як видатний державний діяч, поет називає Вояownikом.

На думку К. Шмеги, «війна і революція для багатьох чоловіків є чи не єдиним шансом довести свою маскулінність через готовність захищати та боротися, тобто виступити у первісній, архетипній ролі захисника» (Шмега, 2018: 131). Це особливо

актуально для чоловіків в умовах вимушеної еміграції, що в більшості випадків переживають кризу маскулінності, адже «не можуть реалізувати свою роль будівничих української нації-держави і власних родин або вільних союзів із тими, кого кохають» (Пронкевич, 2014: 356). Відзначимо, що для української політичної еміграції міжвоєнного періоду характерним є болюче переживання втрати Батьківщини та небажання остаточного розриву й асиміляції в країнах перебування. Тому мотив чекання нового етапу боротьби за Українську державу, що надасть високу мету існуванню й можливість героїчної самореалізації, є спільним для поетів «Празької школи». Однак, саме у творах О. Ольжича він набуває найбільшої заостреності й безальтернативності.

Серед маскулінних образів у поезіях О. Ольжича носії гегемонної маскулінності мають беззаперечну перевагу. Альтернативні типи маскулінності представлені значно меншою кількістю образів. Серед них образ будівничих з поезії «На трьох горбах під знаками орла...». О. Башкирова відзначає, що за маскулінністю майстра, ремісника «закріплене уявлення про чоловіче начало як організуючу силу, що перетворює зовнішній світ, надає йому форми, керується раціональними принципами й орієнтоване на певний результат» (Башкирова, 2017а: 11). Саме таке перетворення зовнішнього світу на засадах раціональності бачимо в поезії: «На трьох горбах під знаками орла Ми кладемо прямі основи міста» (Ольжич, 1991: 67). Маскулінність ремісника реалізується перемогою над силами стихій, підкоренням природи, заплідненням матерії ідеєю, наданням їй форми. І таку перемогу, гідну справжнього чоловіка, оспівує поет: «О, горда певність дужої руки, Набряклих м'язів радісне щеміння І дух, бадьорий, гострий і п'янкий, Розколотого долом каміння!» (Ольжич, 1991: 67) Маскулінність майстра виявляється також в образі невідомого скульптора давньої Еллади з вірша «Алябастер». Та чи не найбільшою мірою виявляється вона в праці селянина, що запліднює землю своїм маскулінним первнем, змушує її родити нове життя. Такий маскулінний образ бачимо в поезії «Гігантомахія»: «І перший ратай вологість землі Перегортає життєносним ралом» (Ольжич, 1991: 114). Земля в уявленні людини з давніх часів асоціювалася з жіночим первнем, а тому праця селянина – завжди різновид сексуального акту. Атрибутом землі в поезії є вологість, що можна трактувати як готовність до цього акту. Показовим у цьому контексті є також використаний поетом епітет «життєносним», який чітко вказує, що йдеться

саме про запліднення фемінного первня маскулінним.

Ще рідше у своїх творах звертається О. Ольжич до образів, що втілюють духовну маскулінність. Тут варто розглянути три такі образи. Образ пустельників з поезії «Шякунтала» нав'язує до пасторальної картини позаісторичної ідилії: «А у лісах пустельники веселі Ще досі відають блаженства й чуда» (Ольжич, 1991: 97). Поет, якого завжди вирізняла історичність мислення, далекий від конструювання щасливих утопій, тому картина, нав'язана давньою індійською літературою, не сприймається як зразок для наслідування. Це марево, ідилія, яка не може довго тривати в реальному світі. А отже, й «веселим пустельникам» не знайдеться місця у світі войовників.

Другий образ – це образ старого монаха з вірша «Монастир»: «О, хвала, хвала Тобі, Христе, Ісцілилося серце хоре. І поживклій руці – ніга, І червневий день – миттю, Покривати Твою Книгу Позолотою і блакиттю» (Ольжич, 1991: 47). Ми вже відзначали, що О. Ольжич не відчував пієтету до мудрості «старців», в розумінні поета старість асоціюється радше з німечю. Старий козак із «Зимовника» виконує архетипну роль «Батька / Мудрого старця» тому і тільки тому, що вже безсилий виконувати роль Воїна. Саме це бачимо і в поезії «Монастир», де зовсім не випадково акцентується увага на старості героя: «Де вагання всі молодечі, Де лицарські мої гордині?» (Ольжич, 1991: 47). Так духовна маскулінність стає вимушеним заміником, певним ерзацом маскулінності справжньої.

Лиш у вірші «Молитва» поет показує триумф духовної маскулінності над маскулінністю лицарською. Герой поезії виглядає на типового носія лицарської маскулінності, що додатково підкреслює асоціація з розбійницьким бароном: «Ось брат один. Страховище іконам: Руде волосся і ведмежий стан... Якби він був розбійницьким бароном, На смерть своїх би катував селян» (Ольжич, 1991: 124). І така різюча невідповідність образу ролі мирного монаха якнайкраще демонструє триумф духа над тілом, адже тут не може бути й мови про вимушений перехід лицарської маскулінності в духовну через фізичну німеч, а тільки про свідомий вибір. При цьому тональність вірша й обрані поетом мовні засоби виразно свідчать про позитивне ставлення: «Велика міць Твоя, Ісусе Христе, Коли й його до Тебе привела! Він молиться... І ніжно-променисте Щось світиться з-під дикого чола» (Ольжич, 1991: 124). Проте змальована ситуація лишається поодиноким винятком у творах О. Ольжича, оскільки відбігає

від панівної ідейної настанови на «плекання героїчного культу».

Для творчості О. Ольжича загалом характерне протиставлення гегемонної та альтернативних видів маскулінності. При цьому альтернативна маскулінність часто сприймається як небажана, оскільки виступає певною загрозою для гегемонної маскулінності. У кращому випадку, як ми вже зазначали, альтернативна, зокрема духовна, маскулінність виступає ерзацом справжньої маскулінності в умовах, коли та не може бути зреалізована. І не лише через фізичну неміч. Так, у поезії «Робітня» бачимо на перший погляд носія духовної маскулінності: «На ясність дум. На маєстат чола. На стіл просторий і розкрити книгу» (Ольжич, 1991: 50). Це людина, що реалізується у творчості і знаходить у тому втіху: «Чим заступити ці легкі рядки, Прозору радість творчого спокою, Речевість і упевненість руки?» (Ольжич, 1991: 50). І згадка про радість тут не випадкова, адже відчуття радості завжди супроводжує акти перемоги, долання, у яких реалізується активний маскулінний первень. А проте повноцінна самореалізація можлива тільки в чині героїчному, яким для О. Ольжича є акт збройної боротьби за свою державу: «Та вийдеш ти з затишного покою І десь на розі, десь, де ми берем До рук газету, в поспісі зім'яту, Тебе розітне лезами сурем Невблагана екстаза атентату» (Ольжич, 1991: 50). Творча самореалізація може дати чоловікові відчуття радості, але тільки чин героїчний може допровадити до екстази. Зауважимо, що образ героя поезії «Робітня» значною мірою є автобіографічним, адже М. Неврлий слушно зауважив, що О. Ольжич не лише оспівував героїзм, а й сам увійшов в історію української літератури «прикладом героїчного типу людини й поета» (Неврлий, 1991: 24).

У ряді творів О. Ольжича прямо застерігає від спроби самореалізації в науковій чи мистецькій царині, що, очевидно, вабили поета. Так, у поезії VIII з циклу «Незаномому воякові» змальовані спокуси, здатні звести чоловіка зі шляху героя-воїна: «Чекає спокуса тебе не одна І, повні зрадливої знади, Прозорі озера науки, вина, Поезії пінні каскади» (Ольжич, 1991: 82). Але це, як твердить поет у дуже близькому за своїми інтенціями до вказаного твору вірші «Межа», шлях до втрати не тільки маскулінності, а й узагалі людської подобі: «Ступи ліворуч: легкий буде спад, Повільні луки, мляві серпентини. Від інтелекту через хліб назад До жаху і безсилості клітини» (Ольжич, 1991: 139). Своє негативне ставлення до духовної маскулінності підкреслює О. Ольжич і в інших творах. В одному з найвідоміших і, безу-

мовно, одному з програмових своїх віршів «Нащо слова? Ми діло несемо» поет безапеляційно виголошує: «Ніщо мистецтво і мана теорій» (Ольжич, 1991: 60). Альтернативну маскулінність, отже, поет сприймає як утрату маскулінності справжньої чи принаймні кризи маскулінності, одним з виявів якої є явище «міщанства»: «Книжки та наука, та течія днів – За ладом міщанських фіранок» (Ольжич, 1991: 79). І вже справжня ненависть і зневага диктують рядки поезії XVII з циклу «Незаномому воякові»: «Суспільносте блідорожевих півслів, Гурра-наукової бздури, Огряднотупих патріотів-послів І всіх ювілятів культури!» (Ольжич, 1991: 86) О. Ольжич засуджує і нещадно таврує політичну й культурну еміграцію, до якої належить його батько О. Олесь, за відмову від збройної боротьби, що для поета тотожне втраті маскулінного первня.

Не витримує змагання з героїчною маскулінністю воїна й маскулінність ремісника чи хлібороба. Прості радощі селянина не здатні вдовольнити потреби справжнього чоловіка: «Надокучили вівці й кози, Остогидли сир і сметана» (Ольжич, 1991: 158). Навіть земля, це уособлення фемінності, перемогою над якою завжди утверджувалася маскулінність селянина, хоч і лишається плідною, поволі підважує сили: «Душа обважніла, як жорна, В полоні страшного і злого. Земля благодатна і чорна До решти знесилила ноги» (Ольжич, 1991: 157). І тільки воїн здатен вирватися з цього полону. Це несвідомо відчуває герой поезії «Надокучили вівці й кози...», адже «Набирають в човни на морі Чужоземні купці охочих» (Ольжич, 1991: 158). Але це тільки відчуття неспокою й певної кризи без усвідомлення шляхів порятунку своєї zagrożеної маскулінності. Його ваблять тільки зовнішні вигоди воїнського побуту: «Чом і справді нам не найнятись? Будем пить корінені вина, Одягать шкуратяний панцер І тримати в палаці варту» (Ольжич, 1991: 158). Годі дошукуватися тут героїчної романтики бою й небезпеки, оспіваних у багатьох творах поета, зокрема в поезії «Межа»: «А вправо ступиш – прірва і провал, І знову сплеск. І в клетотинні виру – Лише твій шал щитом проти навал. Одвага ж, коли ти запрагнув. Віра» (Ольжич, 1991: 139).

Виразніше шлях порятунку підваженої маскулінності окреслений у поезії «Душа обважніла»: «Лише ковалі невсипучі, Куючи від сходу до сходу Металь небувалий, сліпучий, Ворожать майбутні походи» (Ольжич, 1991: 157). Коваль і ратай – чи не найдавніші, архетипні вияви маскулінності ремісника. Та маскулінність коваля для поета цінна лиш тим, що праця його створює переду-

мови перетворення ратая на воїна. Такий радикальний висновок підтверджує навіяна Біблією поезія «І жили у розкошах, слабі і блудливі...», що починається окресленням ситуації очевидної кризи маскулінності: «І жили у розкошах, слабі і блудливі, І не вірили в велич Кінця» (Ольжич, 1991: 61). Але у цьому вірші О. Ольжич не тільки змальовує кризу маскулінності, а й подає рецепт її подолання. Рецепт одночасно простий і страшний у своїй простоті: «Вранці вийшли з домів виногради зрівняти І зрубати оливні гаї. І безумна пустиня надхненним, як мати, Смагли груди відкрила свої» (Ольжич, 1991: 61). І Бог воїнів – це старозавітний «грізний Боже суворих і гордо убогих», Бог руйнування й помсти, якому вірні обіцяють посвяту й жертви: «Ми тобі покладемо суходоли під ноги І запалимо жертви осель» (Ольжич, 1991: 61). У статті «Дух руїни» О. Ольжич писав: «В цій вічній боротьбі творчого будуючого духу зі стихією степу й руїни віримо твердо, що творчий дух переможе хаос і розклад, звідки б цей не походив і як не проявлявся» (Ольжич, 1991: 180). Проте, як бачимо, руйнування й смерті не лякають поета, для якого «велич Кінця» незрівнянно вища за «життя у розкошах». Таке світовідчуття, як зауважує Г. Овсяницька, споріднює творчість поета зі скандинавськими сагами, адже мотив загибелі є однією з найважливіших складових творчості О. Ольжича й «грає величезну смислотворчу роль у більшості поетичних творів письменника» (Овсяницька, 2021: 101).

Подібну думку, хоч і не так радикально, висловлює поет і у вірші «Лукреція»: «Чоловіки в дощах на пасовиськах... Що зверне їх до мутної ріки Від їх отар, від сивої худоби? Етруски, умбри, хижі гірняки... Щоб гори перейшли вони і доби» (Ольжич, 1991: 105). У згаданій статті «Дух руїни» О. Ольжич підносить «творчий будуючий дух», та поезія його надає надто мало прикладів його уславлення, радше навпаки. Не мирною працею здобувається місце в історії. Тільки народ воїнів,

народ-завойовник лишається в людській пам'яті. Такої долі, зрештою, зичив поет й українському народові.

Висновки. Ідейні домінанти поетичної творчості О. Ольжича, що припадає на міжвоєнний період, були значною мірою визначені поразкою українських національно-визвольних змагань та очікуванням нового вікна можливостей для здобуття української держави. Завданням літератури поет вважав формування нації, здатної досягти поставленої мети. Це зумовило необхідність творення образів, які могли б дати приклади для наслідування. Маскулінним ідеалом поета був носій гегемонної маскулінності, що виступає в архетипній ролі Воїна. Широко використовуючи сюжети світової й української історії, О. Ольжич створив велику галерею образів воїнів. При цьому поетові йдеться про уславлення не конкретних історичних осіб, а героїчної маскулінності як такої. Тому його герої часто анонімні й невіддільні від спільноти, до якої належать. Не прагне О. Ольжич і до створення певного пантеону національних героїв, тому в його поезіях обмаль згадок про українських історичних осіб. Інші архетипні ролі, у яких може виражатися гегемонна маскулінність, в галереї образів О. Ольжича практично не представлені. Альтернативні типи маскулінності поет сприймає як загрозу для маскулінності гегемонної, тому така маскулінність переважно не схвалюється, у ряді творів О. Ольжич ототожнює альтернативну маскулінність із кризою маскулінності чи її втратою.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з поглибленням вивчення гендерної проблематики у творчості О. Ольжича, особливо на ширшому тлі «Празької школи», української та світової літератури міжвоєнного періоду ХХ століття. Це допоможе створити більш об'єктивну картину як творчості самого поета, так і всього мистецького феномену «Празької школи», яскравим представником якого виступає О. Ольжич.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башкирова О. Художні моделі маскулінності в сучасному українському романі. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Філологія. Літературознавство. 2017. Т. 295, Вип. 283. С. 9–13.
2. Башкирова О. «Чоловік у стані кризи»: світоглядні та естетичні виміри художньої моделі (на матеріалі сучасної української романістики). Південний архів: Філологічні науки. 2017. Вип. 71. С. 150–154.
3. Бурейчак Т. Гегемонія чоловіків у пострадянській Україні: дискурси та практики. Перехресні стежки маскулінового українського дискурсу. Культура й література ХІХ–ХХІ століть / за ред. Агнешки Матусяк. К.: LAURUS, 2014. С. 43–68.
4. Вонторський А.Ю. Образ світу в поезії Олега Ольжича: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01. Львів: Б.в., 2002. 20 с.
5. Неврлий М. Муза мужности й боротьби. Олег Ольжич. Цитаделя духа: Повне зібрання творів поета, уривки із спогадів і праць про нього, бібліографія й фотоматеріали. Братислава: Словацьке пед. вид-во у Братиславі, відділ укр. літ-ри в Пряшеві, Фундація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991. С. 5–30.

6. Овсяницька Г.В. Естетика мілітаризму у поезіях О. Ольжича: компаративні аспекти. Актуальні проблеми слов'янської філології: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 25–26 листопада 2021 року / Укладач І. М. Бакаленко. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. С. 99–103.
7. Олег Ольжич. Цитаделя духа: Повне зібрання творів поета, уривки із спогадів і праць про нього, бібліографія й фотоматеріали / [Впоряд., передне слово й примітки Миколи Неврлого]. Братислава: Словацьке пед. вид-во у Братиславі, відділ укр. літ-ри в Пряшеві, Фундація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991. 272 с.
8. Ольжич О. Націоналістична культура. Український націоналізм: Антологія. Т. 1. / Упоряд. В. Рог. Київ: ФОП О. М. Стебеляк, 2010. С. 144–146.
9. Пронкевич О. Замість закінчення. Дискурс конквісти і криза маскуліності в українській літературі. Перехресні стежки маскуліного українського дискурсу. Культура й література XIX–XXI століть / за ред. Агнешки Матусяк. К.: LAURUS, 2014. С. 331–364.
10. Семерин Х. Фемінні біблійно-єврейські архетипи в модерній драмі (на матеріалі драматичних поем Лесі Українки «Одержима» і «Йоганна, жінка Хусова»). Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. 2018. Т. 29(68), № 1. С. 125–130.
11. Шмега К. Маскуліність в умовах революції: стратегії поведінки персонажів у творах Івана Франка «Герой поневолі» та «Гриць і панич». Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство. 2018. Вип. 19. С. 130–134.

REFERENCES

1. Bashkyrova O. (2017). Khudozhni modeli maskulinnosti v suchasnomu ukrainskomu romani. [Artistic models of masculinity in the modern Ukrainian novel]. Naukovi pratsi: Naukovyi zhurnal. Seriya "Filolohiia. Literaturознавство" – Scientific works: Scientific journal. Series "Philology. Literary Studies". Vol. 295. Issue 283. P. 9–13. [in Ukrainian].
2. Bashkyrova O. (2017). "Cholovik u stani kryzy": svitogliadni ta estetychni vymiry khudozhnoi modeli (na materialii suchasnoi ukrainskoi romanistyky). [The "Man in Crisis": World View and Aesthetic Parameters of the Artistic Model (on the Material of Modern Ukrainian Novels)]. Pivdenniy Arkhiv (Collected papers on Philology). Vol. 71. P. 150–154. [in Ukrainian].
3. Bureichak T. (2014) Hehemoniia cholovikiv u postradianskii Ukraini: dyskursy ta praktyky. [Men's hegemony in post-Soviet Ukraine: discourses and practices]. Perekhresni stezhky maskulinnoho ukrainskoho dyskursu. Kultura i literatura XIX-XXI stolit – Crossroads of masculine Ukrainian discourse. Culture and literature of the XIX-XXI centuries / Edited by Agnieszka Matusiak. Kyiv: LAURUS. P. 43–68. [in Ukrainian].
4. Nevrllyi M. (1991) Muza muzhnosti y borotby. [The muse of courage and struggle]. Oleh Olzhych. Tsytdelia dukha: Povne zibrannia tvoriv poeta, uryvky iz spohadiv i prats pro niho, bibliohrafiia y fotomaterialy – Oleg Olzhych. The Citadel of the Spirit: A complete collection of the poet's works, excerpts from memoirs and works about him, bibliography and photographs. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľ'stvo v Bratislave, oddelenie ukrajinskej literatúry v Prešove, Nadácia Oleha Ol'žyča v Londýne. P. 5–30. [in Ukrainian].
5. Oleh Olzhych (1991). Tsytdelia dukha: Povne zibrannia tvoriv poeta, uryvky iz spohadiv i prats pro niho, bibliohrafiia y fotomaterialy [Oleg Olzhych. The Citadel of the Spirit: A complete collection of the poet's works, excerpts from memoirs and works about him, bibliography and photographs]. / Compiled, foreword and notes by M. Nevrllyi. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľ'stvo v Bratislave, oddelenie ukrajinskej literatúry v Prešove, Nadácia Oleha Ol'žyča v Londýne. 272 p. [in Ukrainian].
6. Olzhych O. (2010). Natsionalistychna kultura. [Nationalist culture]. Ukrainskyi natsionalizm: Antolohiia. Vol. 1 – Ukrainian nationalism: Anthology. Vol. 1. 2nd edition / Compiled by V. Roh. Kyiv: FOP O.M. Stebelyak. P. 144–146. [in Ukrainian].
7. Ovsianytska H. V. (2021). Estetyka militaryzmu u poeziiakh O. Olzhycha: komparatyvni aspekty. [The aesthetics of militarism in O. Olzhych's poetry: comparative aspects]. Aktualni problemy slovianskoi filolohii: materialy VI vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, 25–26 lystopada 2021 roku – Actual problems of Slavic philology: materials of the 6th All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference, November 25–26, 2021 / Compiled by I. M. Bakalenko. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University. P. 99–103. [in Ukrainian].
8. Pronkevych O. (2014). Zamist zakinchennia. Dyskurs konkisty i kryza maskulinnosti v ukrainskii literaturi. [Instead of conclusion. Discourse of the Conquista and the crisis of masculinity in Ukrainian literature]. Perekhresni stezhky maskulinnoho ukrainskoho dyskursu. Kultura i literatura XIX–XXI stolit – Crossroads of masculine Ukrainian discourse. Culture and literature of the XIX–XXI centuries / Edited by Agnieszka Matusiak. Kyiv: LAURUS. P. 331–364. [in Ukrainian].
9. Semeryn Kh. (2018). Feminni bibliino-yevreiski arkhetypy v modernii dramy (na materialii dramatychnykh poem Lesi Ukrainky "Oderzhyma" i "Yohanna, zhinka Khusova"). [Feminine biblical-Jewish archetypes in modern drama (based on Lesia Ukrainka's dramatic poems "One Possessed" and "Johanna, Khusa's Wife")]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya : Filolohiia. Sotsialni komunikatsii – Scientific notes of Tavriya V. I. Vernadskyi National University. Series: Philology. Social communications. Vol. 29(68), №1. P. 125–130.
10. Shmeha K. (2018). Maskulinnist v umovakh revoliutsii: stratehii povedinky personazhiv u tvorakh Ivana Franka "Heroy ponevoli" ta "Hryts I panych". [Masculinity in the Revolution: Behavior Strategies of Characters in the Ivan Franko Works "Forced Hero" and "Hryts and Young Master"]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Movoznavstvo. Literaturознавство – Current issues of the humanities. Linguistics. Literary Studies. Vol. 19. P. 130–134. [in Ukrainian].
11. Vontorskyi A. Yu. (2002). Obraz svitu v poezii Oleha Olzhycha [The image of the world in Oleg Olzhych's poetry]. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv: no publisher. 20 p. [in Ukrainian].

Дмитро ЩЕРБИНА,
orcid.org/0000-0002-7104-9261
аспірант кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) dmytro.shcherbyna@kdpu.edu.ua

СЕМАНТИЧНИЙ ПЕРЕТИН УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ МІЖМОВНИХ ОМОНІМІВ

У статті на основі дібраного з тлумачних словників української та білоруської мов фактичного матеріалу докладно проаналізовано значеннєві особливості українсько-білоруських міжмовних омонімів, охоплених відношенням семантичного перетину. Семантичний перетин, як і семантичне включення, є підтипом часткової семантичної розбіжності, що виникає між різномовними омонімічними відповідниками внаслідок нерівномірного розвитку семантичної структури етимологічно споріднених слів. З'ясовано, що семантичний перетин спостерігається у двох випадках: коли значення зіставлених лексем неначе накладаються одне на одне (тобто в них є збіжні елементи), проте водночас у кожного відповідника залишається відмінна семантична частина, або коли одна з лексем має ширше значення чи значення однієї з них видове, а другої – родове (за умови, що лексема з вузьким чи видовим значенням має ще інші, притаманні тільки їй, семи). Перша група омонімічних опозицій набагато численніша. Дуже часто семантично перетинні омоніми-дієслова описують рух та інші механічні дії. Подеколи дієслово однієї мови окреслює і механічну, і емоційну (психічну) дію чи стан, а його відповідник – тільки механічну або тільки емоційну (психічну) дію чи стан. Іноді значення механічної та емоційної (психічної) дії чи стану поєднують у собі дієслова обох мов. Серед омонімічних іменників із відношенням семантичного перетину виявлено пари, у яких принаймні одне слово називає істоту. Інші співвіднесені іменники з основним конкретним значенням можуть описувати також механізми, будівлі, споруди або їхні елементи. Конкретні поняття виражає й чимало віддієслівних іменників, однак є, звичайно, й такі, що називають стан чи наслідок дії, рідше – саму дію. Зафіксовані міжмовні омоніми-прикметники з перетинними значеннями називають переважно ознаки та властивості, пов'язані з характером дії, рідше – внутрішні, зовнішні, часові або вікові ознаки. Прислівники, утворені від таких прикметників за допомогою однотипних афіксів, також мають відношення семантичного перетину.

Ключові слова: міжмовна омонімія, міжмовні омоніми, семантичний перетин, українська мова, білоруська мова.

Dmytro SHCHERBYNA,
orcid.org/0000-0002-7104-9261
PhD student at the Department of the Ukrainian Language
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) dmytro.shcherbyna@kdpu.edu.ua

THE SEMANTIC INTERSECTION OF UKRAINIAN-BELARUSIAN INTERLINGUAL HOMONYMS

In the article, on the basis of factual material selected from explanatory dictionaries of the Ukrainian and Belarusian languages, the semantic features of Ukrainian-Belarusian interlingual homonyms covered by the relation of semantic intersection are analyzed in detail. Semantic intersection, as well as semantic inclusion, is a subtype of partial semantic disagreement that arises between homonymous counterparts of different languages as a result of asymmetric development of the semantic structure of etymologically related words. It was found that the semantic intersection is observed in two cases: when the meanings of the compared lexemes seem to overlap one another (that is, they have common elements), but at the same time each counterpart has a distinct semantic part, or when one of the lexemes has a broader meaning or meaning one of them is species, and the other is generic (provided that the lexeme with a narrower or species meaning has other meanings inherent only to it). The first group of homonymous oppositions is much more numerous. Very often, semantically intersecting homonymous verbs describe movement and other mechanical actions. Sometimes, a verb of one language means both a mechanical and an emotional (mental) action or state, while its counterpart is only a mechanical or only an emotional (mental) action or state. Occasionally, verbs of both languages combine the meanings of mechanical and emotional (mental) action or state. Among homonymous nouns with the relation of semantic intersection, pairs were found in which at least one word names a creature. Other compared nouns with a primary concrete meaning can also describe mechanisms, buildings, structures or their elements. In addition, concrete concepts are expressed by many verbal nouns, but there are, of course, those that name the state or consequence of an action, less often the action itself. Fixed homonymous adjectives with intersecting meanings refer mainly to signs and properties connected with the nature of the

action, less often to internal, external, time or age signs. Adverbs formed from such adjectives with the help of the same type of affixes also have the relation of semantic intersection.

Key words: *interlingual homonymy, interlingual homonyms, semantic intersection, Ukrainian language, Belarusian language.*

Постановка проблеми. Інтенсивні контакти між двома мовами сприяють, з одного боку, їх обопільному збагаченню, а з другого – зумовлюють небажану інтерференцію, яка найчастіше виявляється в порушенні норм однієї мови під впливом іншої. Серед основних причин такої інтерференції – явище міжмовної омонімії. Міжмовні омоніми ускладнюють спілкування і становлять певні труднощі під час укладання словників та перекладу, а також у навчанні іноземних мов. Неточний вибір відповідника у процесі комунікації може призвести до зміни стилістичного забарвлення і втрати семантики всієї фрази. Особливо гостро ця проблема стоїть у близькоспоріднених мовах (зокрема у слов'янських), які характеризуються спільністю коренів, афіксів, однотипністю структури слів, речень, системою регулярних звукових відповідностей і схожими морфологічними чергуваннями, тож науковий інтерес до неї з огляду на поглиблення глобалізаційних тенденцій чимдалі зростає.

Аналіз досліджень. Вагомий внесок у дослідження міжмовних омонімів зробили М. Кочерган, І. Кононенко, П. Х. Чамісо-Домінгес, М. Л. Рока-Варела та інші науковці. За останні п'ятнадцять років з'явилося чимало наукових і практичних праць, присвячених слов'янській міжмовній омонімії та паронімії: українсько-чеській (А. Турчина), українсько-польській (І. Кононенко, О. Співак; Г. Чуба), українсько-словацькій (М. Чижмарова, А. Яшкова), білорусько-польській (Р. Калета), польсько-російській (К. Кусаль, К. Балабан), словацько-російській (Т. Григорянова, Л. Гаярський), хорватсько-словацькій (М. Грчевич). Проте в україністиці ще немає ґрунтового аналізу українсько-білоруських міжмовних омонімів, що й визначило **актуальність** нашої розвідки.

Мета статті – дослідження значеннєвих особливостей українсько-білоруських міжмовних омонімів, охоплених відношенням семантичного перетину. Щоб досягти цієї мети, треба було розв'язати такі завдання: з'ясувати сутність явища міжмовної омонімії; окреслити типи семантичних відношень між омонімічними відповідниками порівнюваних мовних систем; дібрати з тлумачних словників української та білоруської мов фактичний матеріал, який відповідає семантичному перетині; проаналізувати специфіку

семантично перетинних українсько-білоруських міжмовних омонімів.

Виклад основного матеріалу. Під міжмовними омонімами ми розуміємо різномовні слова, які збігаються формою усно, на письмі чи в межах регулярних відповідностей (фонетичних, графічних, орфографічних, акцентологічних, морфемно-словотвірних), наявних між порівнюваними мовними системами, і цілком або частково різняться змістом (Щербина, 2020: 100).

Як зазначають П. Х. Чамісо-Домінгес (Chamizo Domínguez, 2009: 1114–1118) і М. Л. Рока-Варела (Roca-Varela, 2015: 36), усе розмаїття семантичних відношень на лексичному рівні між омонімічними відповідниками порівнюваних мовних систем можна звести до трьох типів:

- семантичне виключення (повна семантична розбіжність, коли співвіднесені лексеми мають зовсім різне, часом навіть протилежне значення);
- семантичне включення (часткова семантична розбіжність, коли лексема однієї мови має ширше або вужче значення, ніж її аналог у другій мові);
- семантичний перетин (часткова семантична розбіжність, коли лексеми зіставлюваних мов мають принаймні одне спільне і щонайменше одне відмінне значення).

Джерельною базою нашого дослідження слугують українсько-білоруські омонімічні опозиції, охоплені відношенням семантичного перетину й виявлені шляхом порівняння семантичних структур українських лексем, відображених у словнику української мови в 11 томах (СУМ11, 1970–1980) і словнику української мови у 20 томах (СУМ20, 2010–2022), із семантичними структурами білоруських лексем.

Семантично перетинні міжмовні омоніми можна умовно поділити на дві групи. До **першої** з них належать різномовні слова, значення яких ніби накладаються одне на одне (тобто вони мають спільні елементи), але водночас у кожного аналога є відмінна семантична частина.

Дуже часто дієслова цієї групи стосуються руху та інших механічних дій: укр. **нам'яти** [док.] '1) розми́наючи.. при́готувати.. півну.. кі́лькасть чо́гось¹; 2) натискаючи, натираючи чимсь, викликати біль, зробити рану; 3) [розм.] побити

¹ Тут і далі різними типами ліній підкреслено спільні (перетинні) семи.

когось' і біл. **намяць** [док.] '1) розміняючи, приготувати, певну кількість чогось; 2) прим'яти, зім'яти; 3) [розм.] звільняючи стебла від костриці, виготовити певну кількість волокна; натерти'; укр. **шарпати** [недок.] '1) тягти кого-, що-небудь посмиком; різко, рвучко смикати // смикаючи, робити щось // рвучко відчиняти, відкидати щось; 2) дерти, тріпати щось; 3) [розм.] штовхаючи, сіпаючи, зрушувати щось; 4) різко, рвучко рушати з місця; 5) [розм.] термосити, сіпати когось, звертаючи на щось увагу, виявляючи почуття // чіпляючись, рвати, завдавати болю; 6) [перен.] порушувати чийсь спокій, настирливо турбуючи, заважаючи; 7) [розм.] шматувати когось, завдавати рани кому-небудь, роздираючи; 8) накидаючись, бити когось // [перен.] завдавати шкоди, збитків, раптово нападаючи // [рідко] нападаючи, оббирати, обкрадати когось' і біл. **шарпаць** [недок., розм.] '1) шелестіти, шурхотіти; 2) з шурхотом торкатися чогось, шкрябати; 3) шукати; 4) дерти, тріпати щось'.

Подеколи дієслово однієї мови окреслює і механічну, і емоційну (психічну) дію чи стан, а його відповідник – тільки механічну або тільки емоційну (психічну) дію чи стан: біл. **віснаваць** [док.] '1) створити основу; 2) [перен.] аналізувати факти, події, зроби́ти висно́вки' і укр. **віснувати** [док.] '1) зроби́ти висно́вок, висно́вки // вивести з чогось певне твердження; 2) [рідко] створити в уяві'; укр. **лунати** [недок.] '1) поширюватися в просторі (про звуки, голоси, музику, співи тощо); звучати // бути сповненим звучання; 2) відлунювати; 3) [перен.] поширюватися далеко, бути відомим скрізь' і біл. **лунать** [недок.] '1) плавно літати, рухатися в повітрі; ширяти, линути; 2) маяти в повітрі; майорити; 3) [перен.] поширюватися в просторі, розлітатися (про звуки, голоси, музику, співи, тощо); 4) [перен.] панувати, відчуватися; 5) [перен.] бути охопленим піднесеними або далекими від дійсності почуттями.

Іноді значення механічної та емоційної (психічної) дії чи стану поєднують у собі дієслова обох мов: укр. **марудити** [недок., розм.] '1) робити щось дуже повільно, зволікати з чимсь; 2) мучити, томити; 3) вередувати, капризувати' і біл. **марудзіць** [недок.] '1) робити щось дуже повільно, довго не починати якоїсь справи; 2) [перен.] виявляти нерішучість; вагатися'.

Первісно описуючи рух, укр. **приступити** [док.] '1) почати щось, узятися до чогось; 2) [розм.] наблизитися, підступити; 3) [перен.] зайти в розмову, знайомство, ближчі стосунки тощо; 4) звернутися до когось із настійним проханням, вимогою; 5) [перен., розм.] раптово охопити когось (про

почуття, бажання тощо) // загрожуючи, наблизитися до когось (про неприємності, хворобу та ін.); 6) [діал.] наступивши на щось, притиснути' і біл. **прыступіць** [док.] '1) наступивши на щось, притиснути; 2) [заст.] наблизитися, підступити; 3) почати щось, узятися до чогось' розвинули значення початку якоїсь дії.

З іншими активними діями пов'язані значення таких співвіднесених дієслів: укр. **вібавити** [док.] '1) вірятувати або допомогти комусь позбутися чогось неприємного; 2) винявчити; 3) вивести, знищити'; і біл. **вібавіць** [док., розм.] '1) витягти, дістати щось загрузле; 2) [перен.] визволити, допомогти комусь вийти з тяжкого становища; 2) переконати, примусити когось вийти, виїхати звідкись; 3) знайти вільний час', укр. **гвалтувати** [недок.] '1) змушувати силою до статевого акту; 2) пльондрувати, чинити насильство; 3) кричати, галасувати; 4) шалено, несамовито гавкати; валувати; 5) виводити зі стану спокою; хвилювати // драгувати (собак) // порушувати, збурювати; 6) бити на сполох' і біл. **гвалтаваць** [недок.] '1) чинити насильство; знущатися; 2) змушувати силою до статевого акту; 3) кричати, галасувати', укр. **тнути** [недок.] '1) різати, рубати // косити; 2) бити, вдаряти; 3) [перен.] швидко, запально грати на якомусь музичному інструменті; 3) жалити, кусати (про комах)' і біл. **тнуць** [недок.] '1) бити, вдаряти; 2) боляче кусати; 3) [діал., перен.] пройма́ти (про холод, біль тощо)'.

Деякі дієслова цієї групи належать до сфери мовленнєвої діяльності: укр. **відказувати** [недок.] '1) говорити чи писати у відповідь // озиватися; 2) [розм.] заповідати комусь що-небудь перед смертю; 3) [заст.] відмовляти; 4) [діал.] сваритися на когось' і біл. **адказваць** [недок.] '1) говорити чи писати у відповідь // озиватися; 2) чинити, реагувати якимось у відповідь на щось; 3) бути покараним, відповідальним за щось; 4) [розм.] вийти з ладу, зіпсуватися; 5) відповідати за кого-, що-небудь', укр. **відмовляти** [недок.] '1) давати відповідь про небажання або неможливість виконати щось // не погоджуватися одружитися; 2) говорити у відповідь; відповідати; 3) переконувати кого-небудь не робити чогось; відраджувати; 4) [перен.] переставати працювати, діяти внаслідок несправності, зіпсуття (про механізми); 5) [перен.] переставати діяти або підкорятися волі внаслідок перетворення тощо (про частини людського організму)' і біл. **адмаўляць** [недок.] '1) давати відповідь про небажання або неможливість виконати щось // не погоджуватися на щось; 2) виступати проти чогось; 3) спростовувати'.

Значення, пов'язані з мовленням, має й омонімічна дієслівна опозиція укр. **ворожіти** [недок.] '1) угадувати майбутнє чи минуле на қартах, воску та ін.; 2) уживати слова, застосовувати прийоми, чародійна сила яких має вплив на людину, природу тощо; чарувати; 3) [перен., жарт.] поратися біля когось, чого-небудь' і біл. **варажыць** [недок.] '1) угадувати майбутнє чи минуле на қартах, лінійах руки та ін.; 2) міркувати, робити здогади; 3) провіщати; 4) [розм.] вабити, зачаровувати; 5) [перен., розм.] майстерно, як чарівник, працювати над чимсь'.

Крім того, дієслова цієї групи можуть називати:

– стан: укр. **тривати** [недок.] '1) відбуватися, триматися протягом певного часу; 2) [діал.] жити, існувати; 3) [заст.] чекати' і біл. **трываць** [недок.] '1) терпіти, витримувати // миритися з чимсь тяжким; 2) відбуватися, триматися протягом певного часу; 3) зберігати здатність виконувати своє призначення';

– перехід з одного стану в інший: укр. **віробитися** [док.] '1) скластися, створитися внаслідок досвіду, вправ, повторюваності // стати кимсь, працюючи в якійсь галузі // удосконалитися, набрати певних рис // утворитися, виникнути в процесі життєдіяльності; 2) виснажитися, знесилитися в роботі' і біл. **вырабіцца** [док.] '1) набути певних особливостей у процесі виробництва; 2) [розм.] замазатися; 3) [розм.] вийти, вибратися зі скрути // визволитися; 4) багато, досхочу попрацювати // стомитися від роботи'.

Серед омонімічних іменників із відношенням семантичного перетину виявлено пари, у яких принаймні одне слово може називати істоту: укр. **бровар** [ч., заст.] '1) пивоварня; 2) пивовар' і біл. **брóвар** [ч.] '1) винокурня; 2) пивоварня'; укр. **коза** [ж.] '1) невелика жуйна тварина родини порожнисторогих // самиця козла; 2) [перен., розм.] про жваву, рухливу дівчину; 3) [розм.] волинка; 4) [розм., заст.] в'язниця' і біл. **казá** [ж.] '1) невелика жуйна тварина родини порожнисторогих // самиця козла; 2) [розм.] дво metroва дерев'яна мірка у формі розхилоного циркуля; 3) [заст.] заплічні ноші для перенесення цегли на будівництві'.

Інші співвіднесені іменники з основним конкретним значенням можуть описувати також механізми, будівлі, споруди або їхні елементи: укр. **склеп** [ч.] '1) закрите підземне приміщення, де зберігаються труни з померлими; 2) розташоване під землею або всередині гірського масиву заглиблення; підземелля, печера; 3) підсобне приміщення для зберігання зброї, реманенту тощо;

4) [діал.] крамниця; 5) [рідко] склепіння' і біл. **склеп** [ч.] '1) погріб; 2) закрите підземне приміщення, де зберігаються труни з померлими'; укр. **тяж** [ч.] '1) ремінь або мотузка, що з'єднує верхній кінець голоблі з віссю переднього колеса для вирівнювання руху екіпажа; 2) велике дерев'яне кільце, яким з'єднують плуг і колішню; 3) сухожилля; 4) [заст.] вагітність' і біл. **цяж** [ч.] '1) ремінь чи трос, що служать для передавання тягової сили; 2) ремінь або мотузка, натягнуті від верхнього кінця голоблі до осі переднього колеса для вирівнювання руху екіпажа; 3) скріпа, зв'язка'.

Конкретні поняття виражає й чимало віддієслівних іменників цієї групи, зокрема укр. **окраса** [ж.] '1) прикраса, оздоба; 2) [перен.] предмет гордості якогось середовища, колективу тощо; 3) [перев. мн., рідко] змалювання когось, чого-небудь у привабливішому вигляді, ніж є насправді' і біл. **акра́са** [ж.] '1) прикраса, оздоба; 2) заправа, забілка'; укр. **скруток** [ч.] '1) скручений жмут соломи, прядива та ін.; 2) щось скручене трубною, кільцем, клубком' і біл. **скру́так** [ч.] '1) предмет, скручений трубною, кільцем, клубком; 2) пакунок // клунок'.

Однак є, звичайно, й такі, що називають стан чи наслідок дії, рідше – саму дію: укр. **відказ** [ч.] '1) [заст.] відмова; 2) [розм.] відповідь' і біл. **адка́з** [ч.] '1) викликані питаннями чи звертаннями слова, викладені усно чи письмово; відповідь; 2) реакція, відгук // викликані чимось дії, вчинки; 3) результат розв'язання математичної задачі, прикладу; 4) відповідальність'; укр. **ганьба** [ж.] '1) приниження для когось становище; 2) недобра слава; безчестя' і біл. **га́ньба** [ж.] '1) безславне становище, яке викликає крайній осуд, зневагу // дії, вчинки, які викликають зневагу, осуд // те, що неславить, принижує чиюсь гідність; 2) вада, гандж'; укр. **ходка** [ж.] '1) [розм.] поїздка, похід із поверненням на вихідне місце для доправлення вантажів, пасажирів тощо; 2) [діал.] подорож пішки; 3) [діал.] валка' і біл. **хо́дка** [ж., розм.] '1) поїздка, похід із поверненням на вихідне місце для доправлення когось, чого-небудь; 2) порція, кількість чогось'.

Дію або стан окреслюють також і непохідні іменники: укр. **зв'яга** [ж., діал.] '1) гавкіт; 2) сварка' і біл. **зв'яга** [ж., розм.] '1) надокучливий гавкіт; 2) настирливе чіпляння з докорами, вимогами, проханнями'; укр. **смага** [ж.] '1) сильне бажання лити; спрага; 2) наліт у роті, на губах від спраги // пересохла плівка на губах від підвищеної температури тіла // підвищена температура тіла; гарячка; 3) золотаво-коричневий або темно-

коричневий колір шкіри, набутий під дією сонячного проміння та вітру; засмага' і біл. **смáга** [ж.] '1) сильне бажання дити; 2) недостача вологи, спека; 3) [перен., розм.] сильне прагнення чогось'.

Поодинокі омонімічні іменники мають відтінок сукупності: укр. **бéбехи** [мн.] '1) [зневажл.] речі домашнього вжитку (зокрема постільна білизна); взагалі пожитки; 2) [розм.] нутроці; 3) [розм.] стусани' і біл. **бóбахі** [мн.] '1) нутроці, киці; 2) [зневажл.] зношені речі, лахи', укр. **тлум** [ч., розм.] '1) нагоп, юрба // величезна кількість кого-, чого-небудь; безліч // [перен.] скупчення, рій (про думки та ін.); 2) метушня, шарпанина' і біл. **тлум** [ч., розм.] '1) одуріння, очманіння; 2) шум, гамір, метушня; 3) щумний нагоп людей'.

Зафіксовані міжмовні омоніми-прикметники з перетинними значеннями найчастіше називають:

– ознаки та властивості, пов'язані з характером дії (більша частина): укр. **марудний** '1) який вимагає багато часу та зусиль; клопітний; 2) повільний, неквапливий; 3) який викликає нудьгу; нудний // набридливий' і біл. **марудны** '1) повільний, неквапливий; 2) неповороткий; 3) клопітний', укр. **хваткий** [розм.] '1) здатний добре хопати щось; 2) [перен.] беручий, охочий до чогось; 3) схильний до крадіжок; злодійкуватий' і біл. **хвátкi** [розм.] '1) який чітко хопав щось; 2) [перен.] спритний, кмітливий';

– внутрішні й зовнішні ознаки та властивості: укр. **важкий** '1) який має велику вагу чи справляє враження великої ваги // густий, щільний (про тканину) // який повільно засвоюється організмом і викликає відчуття важкості в шлунку (про їжу); 2) великий, масивний (про людину, тварину їхні частини тіла) // який здається значним вагою внаслідок втоми, слабості тощо // малорухливий, неповороткий; 3) позбавлений легкості, швидко-сті, характерний для руху когось значного вагою, незграбного або втомленого (про ходу, біг та ін.); 4) який вимагає великого напруження й зусиль // який відбувається з утрудненням // складний для розуміння, сприйняття // позбавлений чіткості, громіздкий, обтяжений деталями; 5) який несе з собою всілякі труднощі, страждання // обтяжливий, надмірний // пов'язаний із фізичним чи розумовим напруженням, великими турботами або неприємностями // сповнений труднощів, нестатків, горя; 6) значний ступенем, силою прояву // сповнений фізичних мук, страждань // який дуже вражає, викликає глибокі переживання; 7) дуже сумний, гнітючий, безрадісний // який свідчить про напружену, гнітючу атмосферу // який викликає або залишає після себе неприємне почуття // який темними фарбами, забарвленням

справляє враження похмурості; 8) дуже густий, сильний і неприємний (про запах та ін.); 9) нелегкий для порозуміння, незлагідний у стосунках; непривітний (про людину та її вдачу) // який нелегко піддається впливові, вихованню // який виражає суворість, похмурість; 10) [тільки ж., розм.] вагітна; 11) великий розмірами і потужний у дії // який має потужне озброєння, великокаліберну зброю // призначений для виробництва великих і потужних машин, верстатів тощо' і біл. **ва́жкі** '1) який має значну вагу при невеликому об'ємі; 2) [перен.] важливий, значний // змістовний; 3) [перен.] позбавлений легкості; тяжкий (про кроки, почуття та ін.); 4) [перен.] переконливий', укр. **самітний** '1) який стоїть, розміщується окремо від інших предметів // лише один; єдиний // [рідко] безлюдний; 2) який залицився, живе наодиці; 3) який не має сім'ї, рідних, близьких; одинокий // який минає без сім'ї, рідних, близьких // [рідко] такий, у якому живе одинока людина' і біл. **самóтны** '1) який залицився, живе наодиці; 2) сумний, журливий // проинятий смутком // який виражає сум';

– часові й вікові ознаки: укр. **сталий** '1) незмінний, постійний // який не зазнає коливань, не піддається змінам; стійкий // урівноважений (про вдачу); 2) безперервний // який не минає, не залишає когось (про стан, почуття тощо); 3) розрахований на довгий час // який є постійним атрибутом когось, чого-небудь; 4) який протягом тривалого часу не змінюють (про місце проживання, роботу тощо); 5) [перен.] твердий, непохитний // який надійно забезпечує існування, розвиток чогось // остаточно визначений, сформований (про погляди, поняття та ін.)' і біл. **ста́лы** '1) який став дорослим, досяг повного розвитку // властивий такій людині; 2) здатний робити, діяти самостійно; серйозний // властивий такій людині; 3) досвідчений, який досяг майстерності; 4) постійний, незмінний; 5) розрахований на довгий час // який є постійним атрибутом когось, чого-небудь; 6) добре обдуманий; який указує на досвідченість, майстерність', укр. **тривалий** '1) який довго тривав або триває; довгочасний; 2) [рідко] тривкий, міцний' і біл. **трыва́лы** '1) міцний, тривкий; 2) незмінний, надійний, стійкий; 3) [перен.] витривалий, загартований // властивий такій людині // здатний терпіти несприятливі умови (про рослини); 4) [розм.] тривний, ситний'.

Прислівники, утворені від омонімічних прикметників за допомогою однотипних афіксів, також мають відношення семантичного перетину: укр. **ва́жко** і біл. **ва́жка**, укр. **марудно** і біл. **марудна**, укр. **самітно** і біл. **самóтна**,

укр. **ста́ло** і біл. **ста́ла**, укр. **трива́ло** і біл. **трыва́ла**, укр. **хва́тко** і біл. **хва́тка**.

Друга група українсько-білоруських міжмовних омонімів, охоплених семантичним перетином, не така численна, як перша. До неї належать омонімічні пари слів, одне з яких має (поряд з іншими, властивими лише йому значеннями) вужче або видове значення щодо свого іншомовного відповідника, наділеного ширшим або родовим значенням. Яскраво ілюструють цю особливість, зокрема, такі іменникові опозиції: укр. **ботві́ння** [с., збірн.] ‘**сте́бла і листя́ коре́нєплідних рослин**’ і біл. **бацьві́нне** [с., збірн.] ‘1) **листя́ і сте́бла бу́ряків**; 2) **страва з бу́рякових сте́бел і листя́**’, укр. **пліт** ‘1) **о́горожа з хво́ро́сту, же́рдиц то́що**; 2) **скріплені рядами колоди для сплаву або для переправи на них по воді**’ і біл. **плот** [ч.] ‘**бу́дь-яка о́горожа**’.

Висновки й перспективи. Отже, дослідивши значеннєві особливості українсько-білоруських

міжмовних омонімів, охоплених семантичним перетином, можемо констатувати, що таке відношення виникає між ними внаслідок нерівномірного розвитку семантичної структури етимологічно споріднених слів і спостерігається в тих випадках, коли:

– значення зіставлених лексем неначе накладаються одне на одне (тобто в них є збіжні елементи), проте водночас у кожного відповідника залишається відмінна семантична частина;

– одна з лексем має ширше значення або значення однієї з них видове, а другої – родове (за умови, що лексема з вужчим чи видовим значенням має ще інші, притаманні тільки їй, семи).

Перспективи нашого дослідження вбачаємо в укладанні на основі дібраного матеріалу словника українсько-білоруських міжмовних омонімів, який стане в пригоді викладачам, учителям, науковцям, перекладачам і всім, хто вивчає українську та білоруську мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кононенко І., Співак О. Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів / за ред. І. Кононенко. Київ, 2008. 343 с.
2. Кочерган М. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. Київ, 1997. 400 с.
3. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. І. Білодід; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. Київ, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 15.06.2023).
4. Словник української мови : у 20 т. / гол. наук. ред. В. Русанівський; НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. Київ, 2010–2022. Т. 1–13. URL: <https://sum20ua.com> (дата звернення: 15.06.2023).
5. Турчина А. Лексична міжмовна омонімія у слов’янських мовах. *Компаративні дослідження слов’янських мов і літератур*. 2012. Вип. 17. С. 121–126.
6. Чуба Г. *Міжмовна омонімія як джерело помилок при вивченні української мови студентами-поляками*. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2015. Вип. 11. С. 90–96.
7. Щербина Д. Повні українсько-білоруські міжмовні омоніми. *Філологіка / Philologica* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2020. Вип. 21. С. 97–112.
8. Chamizo Domínguez P. J. Los falsos amigos desde la perspectiva de la teoría de conjuntos. *Applied Linguistics Now: Understanding Language and Mind / La lingüística aplicada actual: comprendiendo el lenguaje y la mente*. Almería, 2009. P. 1111–1126.
9. Čižmárová M., Jašková A. Ukrajinsko-slovenská homonymia. *Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homoným = Українсько-словацька омонімія*. Словник українсько-словацьких міжмовних омонімів. Prešov, 2013. 273 s.
10. Grčević M. Lažni prijatelji : rječnik hrvatsko-slovačkih međujezičnih homonima = Falošni prijatelja : slovník slovensko-chorvatských medzijazykových homoným. Zagreb, 2020. 149 s.
11. Grigorjanová T., Gajarský L. *Slovník rusko-slovenských medzijazykových homoným*. Brno, 2019. 127 s.
12. Kaleta R. *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*. Warszawa, 2014. 172 s.
13. Kusal K., Bałaban K. *Rosyjsko-polska homonimia międzyjęzykowa*. *Anuari de Filologia. Llengües i literatures modernes*. 2014. № 4. S. 53–66.
14. Roca-Varela M. L. False Friends in Learner Corpora : A corpus-based study of English false friends in the written and spoken production of Spanish learners. Bern, 2015. 348 p.

REFERENCES

1. Kononenko, I., & Spivak O. (2008). *Ukrainsko-polskyi slovník mizhmovnykh omonimiv i paronimiv* [Ukrainian-Polish Dictionary of Interlingual Homonyms and Paronyms]. I. Kononenko (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
2. Kocherhan, M. (1997). *Slovník rosiisko-ukrainskykh mizhmovnykh omonimiv* [Dictionary of Russian-Ukrainian Interlingual Homonyms]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Bilodid, I. (Ed.). (1970–1980). *Slovník ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian Language]. (Vols. 1–11). Kyiv. Retrieved from <http://sum.in.ua> [in Ukrainian].
4. Rusanivskyi, V. (Ed.). (2010–2022). *Slovník ukrainskoi movy* [of the Ukrainian Language]. (Vols. 1–13). Kyiv. Retrieved from <https://sum20ua.com> [in Ukrainian].

5. Turchyna, A. (2012). Leksychna mizhmovna omonimiiia u slovianskykh movakh [Lexical Interlingual Homonymy in Slavic Languages]. *Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur*, 17, 121–126 [in Ukrainian].
6. Chuba, H. (2015). Mizhmovna omonimiiia yak dzherelo pomylok pry vyvchenni ukraïnskoï movy studentamy-poliakamy [Interlingual Homonymy As a Source of Errors at Study of the Ukrainian Language by Polish Students]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoï movy yak inozemnoi*, 11, 90–96 [in Ukrainian].
7. Shcherbyna, D. (2020). Povni ukraïnsko-biloruski mizhmovni omonimy [Full Ukrainian-Belarusian Interlingual Homonyms]. *Filolohika / Philologica*, 21, 97–112 [in Ukrainian].
8. Chamizo Domínguez, P. J. (2009). Los falsos amigos desde la perspectiva de la teoría de conjuntos [False Friends from the Perspective of Set Theory]. In *Applied Linguistics Now: Understanding Language and Mind / La lingüística aplicada actual: comprendiendo el lenguaje y la mente*, (pp. 1111–1126). Almería [in Spanish].
9. Čižmárová, M., & Jašková, A. (2013). *Ukrajinsko-slovenská homonymia. Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homonym = Ukraïnsko-slovatska omonimiiia. Slovník ukraïnsko-slovatskykh mizhmovnykh omonimiv* [Ukrainian-Slovak Homonymy. Dictionary of Ukrainian-Slovak Interlingual Homonyms]. Prešov [in Slovak].
10. Grčević, M. (2020). *Lažni prijatelji: rječnik hrvatsko-slovačkih međujezičnih homonima = Falošni priatelii: slovník slovensko-chorvatskykh medzijazykovykh homonym* [False Friends: a Dictionary of Croatian-Slovak Interlingual Homonyms]. Zagreb [in Croatian].
11. Grigorjanová, T., & Gajarský L. (2019). *Slovník rusko-slovenských medzijazykových homonym* [Dictionary of Russian-Slovak Interlingual Homonyms]. Brno [in Slovak].
12. Kaleta, R. (2014). *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa* [Belarusian-Polish Interlingual Homonymy]. Warszawa [in Polish].
13. Kusal, K., & Bałaban, K. (2014). Rosyjsko-polska homonimia międzyjęzykowa [Russian-Polish Interlingual Homonymy]. *Anuari de Filologia. Llengües i literatures modernes*, 4, 53–66 [in Polish].
14. Roca-Varela, M., L. (2015). *False Friends in Learner Corpora*. Bern.

УДК 821.161.2-3-055.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-43>

Наталія ЯРЕМЧУК,

orcid.org/0000-0001-7394-6890

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української на зарубіжній літератур

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) *nataliaya050@gmail.com*

Надія ПАВЛЮК,

orcid.org/0000-0001-7170-5743

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри української на зарубіжній літератур

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) *pavlyuknadya@gmail.com*

АРХЕТИПНА СКЛАДОВА ХРОНОТОПУ РОМАНУ Н. ШЕВЧЕНКО «МІСТИЧНИЙ ВАЛЬС»

У статті проаналізовано поетикальні виміри хронотопу в контексті архетипного аналізу роману Н. Шевченко «Містичний вальс». У результаті дослідження з'ясовано, що у творі Н. Шевченко значна увага приділяється окресленню архетипної моделі світу.

Для роману «Містичний вальс» характерна низка архетипів, які створюють оригінальну структуру художнього часу та простору твору. Доведено, що просторово-часові архетипи роману ґрунтуються на переплетінні елементів реальних та ірреальних, що цілком традиційно для постмодерної літератури. В оригінальному ракурсі постає архетип Дому, він постійно трансформується, набуваючи рис того чи іншого топосу, як у реальному так і віртуальному світах. Архетип дороги, який служить для з'єднання просторових точок, життєвих маршрутів героїні, її реальних та віртуальних подорожей, є поліфункціональним: з одного боку, він символізує духовну свободу протагоністки, рух, життєвий шлях, а з іншого – вічний пошук свого «я», місця та себе у світі. Крім того, архетипні мотиви дороги, дому, міста, реально існуючих та уявних, зближують, ніби об'єднують в одне ціле просторові та часові площини найрізноманітнішого характеру. У зв'язку з цим у романі Н. Шевченко «Містичний вальс» різноманітні архетипні просторові та часові мотиви є взаємообумовленими та створюють цілісну картину зображеної в творі дійсності, характерною ознакою якої є органічне поєднання теперішнього, минулого та майбутнього часів.

Доведено, що в романі Н. Шевченко переосмислює різні загальнокультурні архетипи, надаючи їм індивідуально-авторських відтінків значення, для розкриття характерів, внутрішнього стану героїні. Але все одно, якого б додаткового значення не набували архетипні образи у романі, їхня первинна семантика залишається домінуючою. Тому архетипний аналіз хронотопу роману «Містичний вальс» Н. Шевченко дає можливість уявити цілісну картину постмодерної дійсності.

Ключові слова: хронотоп, архетип, реальність, віртуальність, постмодерна література.

Natalia IAREMCHUK,

orcid.org/0000-0001-7394-6890

Ph.D. in Philology,

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and World Literatures

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky"

(Odesa, Ukraine) *nataliaya050@gmail.com*

Nadiya PAVLIUK,

orcid.org/0000-0001-7170-5743

Ph.D. in Philology,

Lecturer at the Department of Ukrainian and World Literatures

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky"

(Odesa, Ukraine) *pavlyuknadya@gmail.com*

ARCHETYPICAL COMPONENT OF THE CHRONOTOPE OF N. SHEVCHENKO'S NOVEL "THE MYSTICAL WALTZ"

The article analyzes the poetic dimensions of the chronotope in the context of the archetypal analysis of N. Shevchenko's novel "The Mystical Waltz". As a result of the research, it was found that in the work of N. Shevchenko, considerable attention is paid to delineating the archetypal model of the world.

The novel "The Mystical Waltz" is characterized by a number of archetypes that create the original structure of the artistic time and space of the work. It is proved that the spatio-temporal archetypes of the novel are based on the interweaving of real and unreal elements, which is quite traditional for postmodern literature. In the original perspective, the archetype of the House appears, it is constantly transformed, acquiring features of one or another topos, both in real and virtual worlds. The archetype of the road, which serves to connect spatial points, life routes of the heroine, her real and virtual journeys, is multifunctional: on the one hand, it symbolizes the protagonist's spiritual freedom, movement, life path, and on the other hand, the eternal search for her "I", places and self in the world. In addition, the archetypal motifs of the road, the house, the city, real and imaginary, bring together, as if they unite into one whole spatial and temporal planes of the most diverse nature. In this regard, in N. Shevchenko's novel "The Mystical Waltz", various archetypal spatial and temporal motifs are mutually determined and create a coherent picture of the reality depicted in the work, a characteristic feature of which is an organic combination of present, past and future times.

It is proved that in the novel, N. Shevchenko reinterprets various general cultural archetypes, giving them individual and authorial shades of meaning, to reveal the characters and inner state of the heroine. But all the same, no matter what additional meaning the archetypal images acquire in the novel, their primary semantics remains dominant. Therefore, the archetypal analysis of the chronotope of the novel "The Mystical Waltz" by N. Shevchenko makes it possible to imagine a complete picture of postmodern reality.

Key words: *chronotope, archetype, reality, virtuality, postmodern literature.*

Постановка проблеми. Помітним явищем нинішнього культурного життя є активний прихід жінок-авторів у літературу: Є. Кононенко, І. Роздобудько, Л. Баграт, С. Пиркало, М. Гримич, Г. Логінової, Н. Шевченко, О. Забужко та багатьох інших. «Але жіночі голоси в українській прозі не звучать в унісон», – запевняє літературний критик Л. Таран (Таран, 2007: 126). Кожна письменниця по-своєму талановита і самобутня.

В українській жіночій прозі ХХІ ст. все частіше зустрічаємося зі створенням нової світоглядної системи, у якій переплітаються найрізноманітніші погляди на сенс життя. У першу чергу, це пов'язано з тим, що розвиток української літератури ХХІ ст. відзначається певною суперечливістю світоглядно-філософських ідей, еkleктизмом, переплетінням багатьох традиційних жанрових різновидів, інтертекстуальністю, стиранням меж між реальністю та ілюзією, карнавалізацією, ідеєю маски та грою з архетипом. У цей період відбувається розпад цілісного погляду на світ, руйнування та деякою мірою знецінення усталених естетичних концепцій. Адаже сучасний динамічний світ, на жаль, загострив проблему ціннісних основ існування людства.

Постмодернізм являє собою нову світоглядну систему, основою якої є відсутність цілісного погляду на оточуючу дійсність, певна суперечливість світоглядно-філософських ідей, переплетіння традиційних жанрових різновидів, інтертекстуальність, що, у свою чергу, сприяє окресленню у творах сучасних письменниць певної архетипної концепції. «Головний інтерес українських

авторів-постмодерністів зосереджено на героєві маргінальному та його існуванні на грані реального й ірреального, психічної норми і хвороби, цілості персони і її деперсоналізації» (Гундорова, 2005: 105).

До того ж найважливішими рисами постмодернізму, зокрема українського, є театральність, акумулювання культурно-духовного досвіду різних народів та поколінь, мозаїчне сприйняття світу. Але все ж таки будь-який літературний твір так чи інакше відтворює реальний світ – як матеріальний, так й ідеальний: природу, речі, події, людей в їхньому зовнішньому та внутрішньому бутті тощо. Природними формами існування цього світу є час та простір.

Аналіз досліджень. Феномен жіночої прози є постійним об'єктом для критичних рефлексій та літературознавчих розвідок. Дослідженню рідних аспектів сучасної жіночої української прози присвячені праці Т. Качак «Художні особливості жіночої прози 80–90-х років ХХ ст.», Ю. Кушнерюк «Українська жіноча проза кінця ХХ століття: світоглядні моделі й особливості художнього стилю», Г.-П. Рижкової «Українська «жіноча» проза 90-х років ХХ – початку ХХІ ст.: жанрові й нарративні моделі та лінгвопоетика», С. Філоненко «Концепція особистості жінки в українській прозі 90-х років ХХ століття» тощо.

Мета статті – дослідити особливості хронотопу роману Н. Шевченко «Містичний вальс» на рівні архетипного аналізу.

Виклад основного матеріалу. У літературознавстві час і простір розглядаються завжди як непо-

дільне ціле, для цього й існує поняття хронотопу. За своєю сутністю хронотоп є архетипним, тому що він розкриває конкретні архетипні ситуації.

У творі Н. Шевченко «Містичний вальс» неабияка увага приділяється окресленню архетипної моделі світу. У романі сучасна письменниця неодноразово звертається до архетипних фігур, які, як відомо, є свідченням неперервності розвитку літератури. У постмодерному творі традиційні архетипні образи набувають нового наповнення, що зумовлене його теоретичними засадами.

Для аналізованого роману Н. Шевченко характерна певна кількість просторово-часових архетипів, які несуть велике смислове навантаження та мають неабияке значення для розкриття характерів героїв, їхнього внутрішнього стану, адже взаємозалежність часопростору простежується у процесі відносин з особистістю. Простір у творі «Містичний вальс» є фрагментованим, переплетінням елементів реальних і фантастичних, ірреальних, що цілком традиційно для постмодерної літератури.

У романі Н. Шевченко «Містичний вальс» знайшли відображення і протиставлення два світи – ілюзійний та реальний. Це пояснюється, у першу чергу жанровою специфікою твору. Роман має всі ознаки жанру романтичного фентезі: використання ірраціональних мотивів чарівництва, магії у поєднанні з реалістичною нарацією та змалювання романтичних відносин між героями (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 693). Підтвердженням цьому є інтерв'ю авторки, у якому вона зазначила, що «...ідея роману дійсно виникла, коли вперше почула «Містичний вальс» «Піккардійської терції». Пісня мене просто вразила мелодійністю, ліричністю і красою сюжету. Потім в мене десь рік «крутилася в голові» ця ідея, і я вирішила, що з цього таки щось вийде. Щось у стилі «фентезі», бо я казки люблю взагалі...» (Паранько). Крім того, в анотації до книги Н. Шевченко зазначено, що це мила різдвяна казка для дорослих, яка не залишить байдужими вдячних читачів. На думку К. Естес, «казки – це ліки. Вони володіють цілющою силою, не примушуючи нас робити, бути, діяти – досить просто слухати їх. У казках містяться засоби, що дозволяють виправити або відродити будь-яку втрачену душевну пружину» (Естес). Роман «Містичний вальс» дійсно нагадує казку із щасливим фіналом та містить казкові елементи про виникнення зірок, місяця, Світла, яке «саме себе створило, та відродило його одна юнка» (Шевченко, 2008: 173). Казковим є введення авторкою в канву твору мавок «...у мерехтливих зоряних сукнях, із білу-

ватими серпанками на головах...» та Лісовика, який допоміг Світлані вийти з чорного лісу (Шевченко, 2008: 294).

Варто зауважити, що, «сучасний світ дедалі частіше постає перед людиною відчуженим, отож у письменників-постмодерністів піднесений ще романтиками XIX ст. відхід від повсякдення і занурення у інший світ постає як глибинна установка» (Біляєва), саме тому віртуальність є своєрідною адекватною характеристикою стану постмодерну «...як невпевненість у межах та визначення реального, смислового й культурного» (Андріанова, 2009: 6).

На думку дослідниці О. Біляєвої, вирізняють «два типи віртуальної реальності: психологічна та електронна...». До першої групи належать «... феномени естетичної реальності...», які пов'язані зі снами, мріями. «До другої групи відноситься розуміння віртуальної реальності в контексті сучасних інформаційних технологій, для якої характерне включення у віртуальну реальність складної технічної системи – комп'ютера і його апаратно-програмного забезпечення» (Андріанова, 2009: 12). В аналізованому романі Н. Шевченко спостерігаємо, що ірреальність є частиною життя головної героїні, але це пов'язано зі змінним станом свідомості жінки, а не з віртуальним комп'ютерним світом. Свідомість Світлани ніби роздвоюється, розчплюється на частини. Юнгівська концепція цілісності особистості зазнає певних змін. «Єдиний спосіб зберегти нашу шкіру – необхідну нам оболонку душі – зберегти пронизливо першостворене усвідомлення її цінності та призначення. А оскільки ніхто не здатний постійно підтримувати таке гостре усвідомлення, то ніхто й не в силах охороняти оболонку душі кожну мить, день і ніч», що ми бачимо у випадку з героїнями романів, які живуть паралельним життям (Естес).

Так, головна героїня твору Н. Шевченко не мала й наміру тікати від реальності, хоча зв'язок з цим світом був для неї болучим, сповненим трагічних втрат та спогадів про минуле. Авторка підводить читачів до того, що душа Світлани стала пустою, що жити так далі не можна, і що неодмінно щось має трапитися, що докорінно змінило б її життя.

Під час відрядження до Львова, поспішаючи на важливу для компанії ділову зустріч, з головною героїнею почали відбуватися дивні речі. Раптом перед дівчиною виростає стіна, «тобто, того, як і коли вона, власне, виростала, Світлана не бачила, але точно пам'ятала, що півгодини тому ніякої стіни тут не було» (Шевченко, 2008: 68). Усе покрилося таємничою напівтемрявою,

вулиця, по якій вона йшла, безслідно зникла, «паніка накрила Лану важкою хвилею, безжально трощачи останню надію, на те, що все скінчиться добре» (Шевченко, 2008: 69). Вибору в неї не було, тому дівчина зробила перший крок, «...шкірою відчуваючи, як густішає порожня ніч за її спиною, і пірнула у той вхід з приреченістю душі на порозі пекла» (Шевченко, 2008: 70). І ось вона опинилася в іншому, віртуальному, світі без документів, мобільного телефону, у дивному одязі. «І все ж Світлана вчепилася за останню думку, як потопаючий за соломинку, це все сон. Вона спить. Вона зараз у Львові, на квартирі своїх нових друзів...» (Шевченко, 2008: 73).

У казкову країну Рутенію Лана потрапила не випадково, вона повинна була врятувати від тяжкої хвороби короля країни, Олеся. Втративши свого коханого Сергія, Лана не могла допустити, щоб загинула від цієї недуги ще одна людина, тому робила все, що було в її силах. Доглядаючи за цим чоловіком, Лана закохалася в нього, і це почуття було взаємним. Усе частіше вона задумувалася над своїм життям, над тим, що в тому світі її нічого не тримало, що «...в серці раби Божої Світлани не лишилося жодних прихильностей. Ні до кого. Немає ані людини, ані тварини, ані бодай кімнатної рослини, яка щось для неї значила б» (Шевченко, 2008: 180). Віртуальне життя стало для неї реальнішим, ніж сама реальність, тому що поряд була кохана людина. Але все ж думки про те, навіщо вона опинилася в цій дивній країні, чи будуть вони з Олесем щасливими після того, як вона дізналася, що в нього є дружина та син, не давали їй спокою. Лана знаходилася перед важким вибором, дівчина постійно відчувала тиск з боку Ради старійшин, що вона повинна розлучитися з королем для свого ж добра. «Ясна річ, провести у цій країні все життя – то кара, гіршу від якої не придумаєш, хоча за її гріх не замала, та все ж... вона хоче назад. Туди, де падає сніг і їздять трамваї, де пухнасті ялинки, прикрашені сріблястими кульками та шоколадними цукерками, стоять, очікуючи на свято, туди, де в церквах співатимуть «Слава, о, Вишній»... Вона хоче на батьківщину. І дарма, що насправді усім начхати, жива вона чи мертва – вона жива. І народилася вона не в дивовижній країні під назвою Рутенія, а там, де воліє бути похованою – в Україні» (Шевченко, 2008: 182). Світлана провела у цій дивній країні два місяці, але так і залишилася для її мешканців чужинкою, вона не відчувала себе серед жителів «своєю». І після того, як короля змусили зробити вибір між владою та Ланою, і він вибрав перше, дівчина зрозуміла, що її тут

більше нічого не тримає, а почуття патріотизму стало ще сильнішим.

Вийшовши з палацу, Лана хотіла знову зайти, настільки сильним був зв'язок між нею та коханим, але «...підступна будівля немов зробила крок назад – крок від неї. Іще, іще... проте той невеличкий, викладений бруківкою клаптик землі, що відділяв Світлану від воріт замку, так і лишився неподоланим. І тоді у відчай вона напружилася і з розбігу стрибнула в арочний проріз воріт, а потім полетіла кудись в безодню із моторошною думкою – усе пропало. Де б вона зараз не опинилася, Олеся там не буде!» (Шевченко, 2008: 320). А опинилася Лана у містичному місті Львів, у трамваї.

Як бачимо, для героїні роману характерне своєрідне роздвоєння. Для неї віртуальність стала важливішою, ніж моменти справжнього життя. Реальність відходить на другий план, вона «...не просто відчужується, опредметнюється або втрачає сенс – вона зникає ...» (Когут, 2010: 89).

Кларіса Естес у своїй книзі «Та, що біжить з вовками. Архетип жінки в міфах та казках» наголошує на тому, що всередині кожної людини живе стара жінка La Loba: «Вона – Я душі, творець будинку душі. Вона – хранителька душі. Без неї ми втрачаємо форму» (Естес). Можливо, Світлана загубили зв'язок з цією хранителькою, і тому її душа втратила свою першочергову форму: вона роздвоїлася. В психології З. Фрейда таке явище «називається біфуркацією, або роздвоєнням, при цьому найважливіша установка душі поділяється на два полюси: біле і чорне, добре і погане» (Естес). Але не можна сказати, що ці два антонімічні полюси – добра та зла – чітко розмежовуються в паралельному житті героїні. Для неї поняття добра частіше пов'язувалося з віртуальністю, а не навпаки. Ірреальність відіграла важливу роль у житті героїні аналізованого роману, адже завдяки перебуванню у віртуальній країні, її серце ожило, знову навчилося кохати, а її душа сповнилася надією на щастя.

Тож, просторовий діапазон в аналізованому творі не є цілісним, він поділений на реальний та віртуальний світи, хоча авторка намагається максимально стерти межу між ними. Дуже часто віртуальність стає продовженням реального життя героїні. У творі письменниці, з одного боку, маємо абстрактний віртуальний простір, який не має певної територіальної прив'язки, а з іншого – конкретний реальний, він реалізується в певному місті України.

Своєрідним виміром щастя людини, її душевного прагнення, символом спокійного, гармонійного, налагодженого життя є дім, який займає

центральне місце у житті кожного із нас. Це внутрішній світ, стіни якого вселяють впевненість і стабільність, це те місце, куди хочеться повертатись знову і знов. «Дім – це першостворене інстинктивне життя, яке йде легко, як підшипник у змащеній обоймі, де все працює як треба, немає ніяких сторонніх шумів, світло горить яскраво, запахи заспокоюють, а не турбують» (Естес). «Дім у системі символічно-екзистенційних вимірів буття людини в світі концентрує в собі все розмаїття значень, пов'язаних із сімейним життям, подружнім коханням, любов'ю батьків до дітей та дітей до батьків, спільною працею та життям у всіх його буденних та святкових виявах за стінами, що бережуть родинне тепло» (Лівінська, 2004).

Взагалі дім – це синтетичний архетип, який зазнав еволюції. У фольклорних творах і в художній літературі його наділяли певними смисловими значеннями: хата, земля, Батьківщина. У творі сучасної письменниці «дім... вкорінювався в Буття і виглядав уже не так патріархально, як «українська хата»...» (Гундорова, 2005: 164). До того ж авторка, описуючи архетип Дому в своєму творі, додає своє бачення цього образу, причому той набував вже нового філософського звучання. Так, у романі Н. Шевченко «Містичний вальс» архетипна традиція зображення будинку як осередку затишку, комфорту і родинного єднання зазнає певної трансформації. Головна героїня Світлана – успішна жінка, хоча і самотня. Вона з радістю їде на Різдво у відрадження до Львова: «самотнє Різдво – що може бути гірше? Я навіть рада, що буду в дорозі на Святвечір» (Шевченко, 2008: 13). У Львові, у цьому містичному місті, п'ять років назад вона була щасливою, її маленька квартира була повною чашею щастя. А потім був біль гіркої втрати: смерть коханого, а потім – дитини, зрада батьків, для яких репутація була важливішою за щастя єдиної доньки. Життя втратило для Світлани сенс, самотність стала невід'ємною частиною її існування. «Власне кажучи, тиша і прохолода стали постійними співмешканцями Лани вже давно, вона нічого проти них не мала, більше того – вони її заспокоювали, вона любила їх, вона до них звикла...» (Шевченко, 2008: 343). І знову опинившись у Львові, жінка потрапляє в паралельний світ, який виступає в творі архетипною моделлю Дому, і, рятуючи короля дивовижної країни Рутенії від неминучої смерті, знаходить те, що так довго шукала – щастя, гармонію непізнаного сімейного життя.

Архетипними фігурами дому в творі виступають палац «...з глухими стінами, у яких лише де-не-де траплялись невеликі підковоподібні

вікна, можливо, і виглядав так, ніби зійшов зі сторінок середньовічної хроніки...» (Шевченко, 2008: 85), хатинка, яку побудував король Олесь, галявина в лісі. «Дім – це таке місце, де жінка відчуває себе цілісною. Дім там, де можна плекати думки або почуття, не боячись, що нам завадять або відірвуть від цього заняття тільки тому, що наш час або увага необхідні для чогось іншого» (Естес). Саме такий дім і шукала головна героїня. Із поверненням у реальність Світлана виходить заміж і переїжджає до міста Лева, яке у її свідомості завжди асоціювалося з домом.

Як бачимо, архетип дому, що виражає вічність, реалізовану в часі, та досконалість, здійснену в просторових формах, простежується в романі Н. Шевченко «Містичний вальс». У сучасній українській літературі відбувається переоцінка значення цього архетипу: дім – це не тільки символ Всесвіту, батьківщини, рідної землі, безперервності роду, традицій, материнської любові, захисту та допомоги, це щось значно більше, до розуміння якого треба пройти складним «шляхом» філософських роздумів. Це, насамперед, спокій та гармонія душі. Архетипний мотив будинку в аналізованому романі фактично постійно трансформується, набуваючи рис того чи іншого топосу, який письменниця зображує в якості житла, місця проживання головної героїні. Вона прагне створити світ міжособистих сімейних відносин суцільним і неперервним, наповнити його абсолютним змістом, теплом, затишком та надією.

Розширюються просторові межі роману також за допомогою використання архетипу дороги. Значення дороги в літературі досить широке: дуже часто мотив дороги стає центральним у побудові сюжету твору. У розглянутому романі архетипний мотив дороги не виражений як складовий елемент поетики твору. Можна зазначити, що цей образ уявний, він слугує для поєднання просторових координат. В аналізованому творі архетип дороги також символізує, з одного боку, духовну та соціальну свободу, а з іншого – стан занепокоєння, хвилювання, вічного пошуку, тобто архетипна символіка дороги допомагає героїні виразити прагнення знайти власне «я».

Мотив дороги у творі тісно пов'язаний з архетипом міста. Історично Місто завжди уявлялося, за словами Н. Позняк, «одним із центрів простору... І потойбічне, і земне місто є для архаїчного мислення віссю світу, що пов'язує верхню, середню та нижню сфери світобудови: Небо, Землю і Підземне царство. Таким чином, Місто є вертикальним каналом космічного зв'язку усього суцільного. А на горизонталі Місто є центром світобудови

і, значить, центром священної сили» (Позняк, 1998: 177).

Так, наприклад, Лана на початку роману відправляється у відрядження з Києва до Львова у Різдвяну ніч. Ці два міста, з якими героїня відчувала органічну злитість, стали ключовими в її житті, вони «...назавше поділили між собою її серце» (Шевченко, 2008: 182). Місто Лева Світлана любила найбільше: «вона провела тут п'ять незабутніх років юності, п'ять найкращих років, коли навчалася на провізора у Львівському медичному інституті» (Шевченко, 2008: 33). Із назвою цього магічного та загадкового міста у неї було пов'язане не тільки щастя, але й біль втрати дорогих її серцю людей – коханого та дитини. Та навіть ця трагедія не змінила б «...її ставлення до міста Лева» (Шевченко, 2008: 33). Тут вона була собою, тут її душа була окрилена щастям та спокоєм. І, навіть, у дивовижній країні Рутенії вона з солодким щемом у грудях згадує Львів як «прекрасне, магічне місто, застигло в камені симфонія краси» (Шевченко, 2008: 224). Зовсім не так вона почуває себе у місті Києві: «...це місто важке. Амбіційне. Гонорове. Динамічне, із потужним ритмом... іноді нагадує каток для асфальту – якщо потрапиш під нього, розплющить» (Шевченко, 2008: 66). Світлана розуміє, що в столиці потрібно бути сильною, щоб досягти поставленої цілі, тому ніби одягає маску, приховуючи за нею всі почуття, та «...пре до мети, заплющуючи очі, і не дивиться, що там тріщить під чобітьми – гілки чи голови» (Шевченко, 2008: 8).

І ось вона їде з одного міста в інше у тихий Різдвяний вечір: «у купе, крім неї, поки нікого не було, і Світлана дозволила собі трохи помріяти: отак би їхати самій усю дорогу від Києва до Львова» (Шевченко, 2008: 19). Дівчина мріє про самотню подорож, під час якої вона залишилась би сама зі своїми думками, але «з коридору донісся гуркіт, який поховав Світланіні надії на спокійну подорож, а за мить до купе увірвався смерч, вихор, на вигляд років семи, в теплій темно-синій куртці...» (Шевченко, 2008: 19). Так Лана познайомилася з чудовою сімейною парою, Ією та Іванком, та їхнім сином Ярославом. Саме це знайомство стало вирішальним в її долі, після цього дівчина потрапила до віртуальної країни Рутенії, яка стала третьою точкою її маршруту. Знаходячись у незвичайній країні, жінка ніби загубила свою маску непроникності та неприступності, яку символізували чобітки на високих шпильках та діловий костюм сірого кольору. Тепер вона була одягнута в довгу спідницю, білу сорочку з пишними рукавами з мереживними манжетами та «...

червоні коралі, які невідомо звідки взяли на її шії – нічого подібного Світлана зроду-віку не вдягала...», та взута «...в постоли, стягнуті з тонкої і на вигляд доволі якісної шкіри, що туго охоплювали ніжки...» (Шевченко, 2008: 71-72). Можливо, і цей одяг, і оточення, і регулярні прогулянки з королем, посприяли тому, що дівчина, непомітно для себе, все більше відкривала душу коханому чоловікові, довірила свій біль та знайшла в його очах розуміння та підтримку. Вона зрозуміла, що не можна жити лише спогадами про минуле, що потрібно змінити своє життя.

Як бачимо, в аналізованому романі архетип дороги поліфункціональний: він допомагає героїні знайти своє «я», свій життєвий шлях, зануритися у внутрішній світ; дорога об'єднує людей, їхні душі та життя, а також є поєднуючим елементом життєвих маршрутів героїні як у реальному, так і у віртуальному світах.

У хронотопі дороги дуже чітко простежується органічна єдність просторових означень із часовими, власне, їх взаємообумовленість. В аналізованому романі події зображуються в різних часових вимірах: реальному та віртуальному. У віртуальному світі, з одного боку, все відбувається дуже динамічно, а з іншого – уповільнено. Так, Світлані, героїні роману Н. Шевченко «Містичний вальс», час нагадував «...баского полохливого коня, який мчить, не розбираючи дороги, несе тебе крізь хащі твого життя так швидко, що ти не встигаєш й озирнутися, не те що перепочити, – і зійти не можеш» (Шевченко, 2008: 209). У країні, «...що лежить між небом фантазій та землею дійсності...» (Шевченко, 2008: 209), героїня провела два місяці, а коли знову опинилася у Львові, виявилось, що «...дві години пройшло з тих пір, коли вона зомліла біля стіни, що з'явилася невідомо звідки поруч із офісом «Галичмедсвіту» (Шевченко, 2008: 322). Таким чином досягається ефект «пришвидшення» часоплину в сюжеті роману.

У досліджуваному творі відсутня пряма хронологічна послідовність, характерне поєднання теперішнього, минулого та майбутнього часів. На ретроспективному осмисленні подій побудований роман Н. Шевченко «Містичний вальс». Ретроспекції, пригадування подій, колізій (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 578), що передують моментів фабули, використовуються авторкою з психологічною метою, для того, щоб заглибитися у внутрішній стан головної героїні. У реальному та у віртуальному житті головна героїня переживає хвилини минулого: болючі та щасливі моменти, пов'язані з коханим Сергійком та їхнім синочком. У будь-якій ситуації героїня

мимоволі знаходить ключові слова, які в пам'яті транслюють цілі діалоги. Ось, приміром, коли король Олесь захоплювався її довгим, густим волоссям, Лана згадала Сергійка.

«Заради твого волосся можна померти.

А стриженою ти мене розлюбиш?

Ніколи в житті!

А лисою?

Кохана, що за питання? Я кохатиму тебе будь-якою, бо ти – це ти.

Отож. Тому краще живи – заради мене і моїх кучерів» (Шевченко, 2008: 207).

Вкраплення в канву роману ретроспекцій такого характеру допомагають авторці розкрити внутрішній світ героїні, показати тісний взаємозв'язок між її минулим та теперішнім життям.

Наявні в аналізованому творі також екскурси в майбутнє. Антиципація – це передбачення явищ, подій, що стосуються наступних мотивів, розвитку дії чи поведінки персонажів; це все те, що можна досягнути вперед через конкретні відчуття (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 49). Віртуальне життя Світлани з роману Н. Шевченко «Містичний вальс» є ніби проекцією на її майбутнє, тому що після перебування у дивовижній країні Рутенії та знайомства з королем Олесем, дівчина насправді познайомилася з чоловіком Олексою та переїхала до Львова. З ним вона зустрілася ніби в іншій реальності, де він був її королем. Отож казка насправді стала реальністю.

Висновки. Зауважимо, для роману Н. Шевченко «Містичний вальс» характерна ціла низка просторово-часових архетипів, які ґрунтуються на переплетінні елементів реальних та ірреальних, що цілком традиційно для постмодерної літератури. Перебування героїні в ірреальному просторі допомогло їй переосмислити власне життя та прийняти важливі рішення. Дійсно, ірреальність відіграла важливу роль у житті Світлани, її душевна рана загоїлася, серце сповнилося любов'ю до оточуючого світу та життя.

В оригінальному ракурсі постає і архетип Дому, він постійно трансформується, набуваючи рис того чи іншого топосу, як у реальному так і віртуальному світах. Дім перестав бути для головної героїні твору певною цінністю, частиною її внутрішнього «я», місцем, де панує гармонія та любов. Тому загальні риси архетипного мотиву дому ущільнюються та специфічно опосередковуються в досліджуваному романі. Героїня фактично знаходиться у постійних пошуках дому, що означає не тільки батьківщину, певні традиції, материнську любов, рід, але й щось значно більше, до розуміння чого треба пройти складним «шляхом» філософських роздумів.

Важливим у романі Н. Шевченко є архетипний мотив дороги, який тісно пов'язаний з архетипом міста. У розглянутому творі цей архетип не є складовим елементом поетики роману, він служить для з'єднання просторових точок, життєвих маршрутів героїні, її реальних та віртуальних подорожей. Архетип дороги у творі є поліфункціональним: з одного боку, він символізує духовну свободу героїв, рух, життєвий шлях, а з іншого – вічний пошук свого «я», місця та себе у світі.

У романі не прослідковується пряма хронологічна послідовність подій, які зображуються письменницею в реальному та віртуальному часових вимірах. До того ж, для твору характерне органічне поєднання теперішнього, минулого та майбутнього часів, що допомагає читачеві краще оцінити дійсність, більше дізнатися про минуле героїв, зрозуміти їхні почуття та переживання. Крім того, роман Н. Шевченко «Містичний вальс» побудований на ретроспективному осмисленні подій, що допомагає авторці розкрити внутрішній світ своєї героїні, показати тісний взаємозв'язок між її минулим та теперішнім життям.

Перспективу подальшого дослідження становить детальне вивчення архетипної складової часопросторової організації сучасної української жіночої прози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрианова Н. С. Віртуальний дискурс в культурі постмодерна. *Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка*. Філологічні науки. Старобільськ, 2009. № 1 (164). С. 5–12.
2. Біляєва О. В. Електронна реальність в романі В. Гібсона «Віртуальне світло». URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/elektronna-realnist-v-romani-v-gibsona-virtualne-svitlo>
3. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека : Український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 264 с.
4. Естес К. Жінки, що біжать з вовками. Жіночий архетип у міфах та легендах. Київ : Yakaboo Publishing, 2019. 464 с. URL : <https://knigogo.com.ua/knigi/zhinky-shho-bizhat-z-vovkami-zhinochyj-arhetyp-u-mifah-ta-legendah/>
5. Когут О. Риси психологізму в постмодерній драмі. *Слово і час*. 2010. № 4. С. 94–102.
6. Лівінська О. В. До свого дому не пізно й опівночі, або архетип дому в українській художній літературі. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Київ : Центр духовної культури, 2004. № 44. URL: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_44/Livinska.htm

7. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
8. Паранько С. Інтерв'ю з Наталкою Очкур (Шевченко). URL: <http://www.tochka.org.ua/view.php?uid=&view=text&id=588>
9. Позняк Н. Архетип місті і лісу в міфопоетиці М. Ключова та Б-І. Антонича. *Ритуально-міфологічний підхід до інтерпретації тексту*. Київ : Інститут змісту і методів навчання, 1998. С. 176–186.
10. Таран Л. Жіноча роль. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2007. 128 с.
11. Шевченко Н. Містичний вальс. Київ: Нора-Друк, 2008. 368 с.

REFERENCES

1. Andrianova N. S. Virtualnyi dyskurs v kulturi postmoderna [Virtual discourse in postmodern culture]. *Luhansk National University named after T. Shevchenko*. Starobilsk, 2009. № 1 (164). Pp. 5–12. [in Ukrainian].
2. Biliaieva O. V. Elektronna realnist v romani V. Hibsona “Virtualne svitlo” [Electronic reality in V. Gibson’s novel “Virtual Light”]. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/elektronna-realnist-v-romani-v-gibsona-virtualne-svitlo/viewer> [in Ukrainian].
3. Hundorova T. Pisljachornobylska biblioteka : Ukrainyskiy literaturnyi postmodern [Post-Chernobyl library: Ukrainian literary postmodern]. Kyiv : Krytyka, 2005. 264 p. [in Ukrainian].
4. Estes K. Zhinky, shcho bizhat z vovkamy. Zhinochy arkhetyp u mifakh ta lehendakh [Women Who Run with the Wolves. Female archetype in myths and legends]. Kyiv : Yakaboo Publishing, 2019. 464 p. URL : <https://knigogo.com.ua/knigi/zhinky-shho-bizhat-z-vovkamy-zhinochyj-arkhetyp-u-mifah-ta-legendah/> [in Ukrainian].
5. Kohut O. Features of psychologism in postmodern drama [Features of psychologism in postmodern drama]. *Word and time*. 2010. № 4. Pp. 94–102. [in Ukrainian].
6. Livinska O. V. Do svoho domu ne pizno y opivnochi, abo arkhetyp domu v ukrainskii khudozhnii literaturi. [It’s not too late to get home at midnight, or the archetype of home in Ukrainian fiction]. *Multiverse. Philosophical almanac*. Kyiv: Tsentru dukhovnoi kultury, 2004. № 44. URL : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_44/Livinska.htm [in Ukrainian].
7. Literaturoznavchy slovnyk-dovidnyk [Literary dictionary-reference] / [za red. R. T. Hromiaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka]. Kyiv : VTs “Akademiia”, 2007. 752 p. [in Ukrainian].
8. Paranko S. Interviu z Natalkoiu Ochkur (Shevchenko) [Interview with Natalka Ochkur (Shevchenko)] URL: <http://www.tochka.org.ua/view.php?uid=&view=text&id=588> [in Ukrainian].
9. Pozniak N. Arkhetyp misti i lisu v mifopoetytsi M. Kliuieva ta B – I. Antonycha [The archetype of the city and the forest in the mythopoetics of M. Klyuev and B-I. Antonych]. *Ritual-mythological approach to text interpretation*. Kyiv : Instytut zmistu i metodiv navchannia, 1998. Pp. 176–186. [in Ukrainian].
10. Taran L. Zhinocha rol [Female role]. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko “Osnovy”, 2007. 128 p. [in Ukrainian].
11. Shevchenko N. Mistychnyi vals [The mystical waltz]. Kyiv: Nora-Druk, 2008. 368 p. [in Ukrainian].

ПЕДАГОГІКА

UDC 378.147.227

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-44>**Mahabbat Novruz PASHAYEVA,***orcid.org/0000-0003-1982-9276**Doctor of Philosophy in Pedagogy,**Senior specialist**Institute of Education of the Republic of Azerbaijan,**Lecturer**Baku State University**(Baku, Azerbaijan) pmahabbat@mail.ru*

WAYS OF APPLICATION OF INTERACTIVE LEARNING METHODS IN HIGHER SCHOOL

Azerbaijan, one of the improving countries, joined the Bologna process and created the need to make serious changes in the programs, guides and methods used in this educational system. The Bologna imposes a number of requirements on the educational systems of the countries are in this process. One of them is the modernization of the higher education system, the modernization of the methods used in classes and their adaptation to the requirements of modern life. It is appropriate to use discussion maps in seminar classes, along with other methods. Discussion maps are interactive learning methods. One of these methods is the "Babylon map". The "Babylon map" method develops students' abilities including arguing different opinions, logical, critical, creative and independent thinking, investigating ways to solve problems and finding solutions. In the presented article, the ways of using the "Babylon map" method in the seminar classes of the higher schools are given. The article emphasizes that this method is effective and provides examples of how to use it. It is recommended to use in the classes to develop the abilities of students to think freely, make independent decisions, and search for solutions to emerging problems. This method is advisable to use in the teaching of humanities (Anthropology, Pedagogy, Social pedagogy, Education management, Monitoring and evaluation in higher education, etc.). The globalization process in the today's world requires the integration of the Azerbaijani education system into the world education system by taking into account the national characteristics and national values.

Among the advanced countries, Azerbaijan joined the Bologna process and created the need to make serious changes in this education system such as programs, and methods used in classes. The Bologna process sets a number of requirements for the education systems of the world countries, the need to achieve higher education in this country meeting the common European standards. One of them is the modernization of the higher education system, the modernization of the methods used in the class, modernization and adaptation to the requirements of modern life.

Key words: *seminar, university, discussion map, Babylon map, lesson on problem, discussion, work in groups.*

Махаббат Новруз ПАШАЄВА,*orcid.org/0000-0003-1982-9276**доктор філософії в педагогіці,**старший спеціаліст**Інституту освіти Азербайджанської Республіки,**викладач**Бакинського державного університету**(Баку, Азербайджан) pmahabbat@mail.ru*

ШЛЯХИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Азербайджан, одна з країн, що розвиваються, приєднався до Болонського процесу і створив необхідність внести серйозні зміни в програми, посібники та методи, які використовуються в цій освітній системі. Болонський процес висуває низку вимог до освітніх систем країн, які перебувають у цьому процесі. Однією з них є модернізація системи вищої освіти, модернізація методів занять та адаптація їх до вимог сучасного життя. На семінарських заняттях поряд з іншими методами доречно використовувати дискусійні карти. Дискусійні карти – це інтерактивні методи навчання. Одним із таких методів є «карта Вавилону». Метод «Карта Вавилону» розвиває вміння учнів, зокрема аргументувати різні думки, логічне, критичне, творче та самостійне мислення, досліджувати шляхи вирішення проблем та знаходити рішення. У представленій статті

наведено шляхи використання методу «Карта Вавилону» на семінарських заняттях вищої школи. У статті підкреслюється ефективність цього методу та наводяться приклади його застосування. Рекомендується використовувати на заняттях для розвитку здібностей учнів вільно мислити, приймати самостійні рішення, шукати рішення виникаючих проблем. Цей метод доцільно використовувати при викладанні гуманітарних дисциплін (Антропологія, Педагогіка, Соціальна педагогіка, Менеджмент освіти, Контроль та оцінка у вищій школі та ін.). Процес глобалізації в сучасному світі вимагає інтеграції азербайджанської системи освіти в світову систему освіти з урахуванням національних особливостей і національних цінностей.

Серед передових країн Азербайджан приєднався до Болонського процесу і створив необхідність внести серйозні зміни в цю систему освіти, як програми, так і методи, які використовуються в заняттях. Болонський процес висуває низку вимог до систем освіти країн світу, необхідність досягнення вищої освіти в нашій країні на рівні загальноєвропейських стандартів. Однією з них є модернізація системи вищої освіти, модернізація методів, що використовуються на занятті, модернізація та адаптація до вимог сучасного життя.

Ключові слова: семінар, університет, карта дискусії, карта Вавилону, урок з проблеми, дискусія, робота в групах.

Topicality of the problem. A number of important tasks in the reform program aimed to implement the public policy “to maintain and develop the potential from all levels of the education system, as well as at post-higher education and additional levels of education, to create the appropriate legal framework regulating the education system, to implement the state policy based on the democratization of political, economic and social life, the demands of the society stated in the Constitution of the Republic of Azerbaijan” have been defined in the direction of improvement of traditional educational technologies, modernization by applying advanced world experience (Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahatları proqramı., 2012: 5; Azərbaycan Respublikasının Təhsil haqqında qanunu., 2009: 7; Veysova Z., 2010: 75).

In order to improve the scientific-methodical level of teaching, increasing the activity level and interest of students in class is always a topical and important issue.

Seminar training, one of the main forms of training in higher education, develops serious mental self-activity in students, helps them to use the scientific literature and research. Therefore, the quality of the seminar also depends on the preparation, academic activity and independence of the students. The most important aspect is that the student gets the ability to work properly with books and other information sources (Aliyev Y., Talıbov Y., Eminov A, İsayev İ. , 2006: 120; Gardner Howard, 1993: 27) .

For this purpose, it is recommended to use interactive training methods along with existing ones.

Application of interactive training, investigation and determination of application methods to the higher education system is scientific novelty of the problem.

It is expedient to use discussion maps, one of the interactive learning methods, in seminar classes, together with other methods. One of discussion maps is the “Babylon map”. The “Babylon map” method

develops the abilities to argue different opinions, improve logical, critical, creative and independent thinking, investigate ways to solve problems and find solutions in students.

Currency rate of the problem. “Babylon map”, an interactive learning method, is based on the “Constructivism” learning theory as one of the methods of discussion maps. The constructive approach is not based on the ready-made provision of knowledge, but on adapting the student to the economic and technological requirements of the environment the student surrounded in the process of independent creativity.

In the “constructive” learning process, it is referred to a developmental methodology defining a problem and prompting it to seek new solutions in contrast to traditional methods and principles (Stil C., Meredith K., Templ Ç., 2000: 17; Steele C., Meredith K., 1995: 38).

In the lessons organized by the “Babylon map” method, there is a special place for express an opinion on a certain problem and to exchange ideas on how to solve the problem. Reasoned analysis allows students to think about their point on the issue under discussion. This method is more useful for the younger generation to learn the current problems deeply and consciously.

As mentioned, the “Babylon Map” is a type of the “Discussion Maps” method. Lessons organized in this way can be seen as a synthesis of “Discussion” and “Problem-Based Learning” methods.

The “Babylon map” method involves organizing the lesson interactively, and it is an interactive arrangement of the “Problem-Based Learning” method.

Problem-based learning consists of two interacting elements: it is problem-based teaching and problem-based learning (Jean Piaget’s, 2023: 32).

Problem-based learning is a special form of learning activities of pupils and students. At this time, knowledge acquisition and types of activities are carried out by analyzing problematic situations, identifying problems, make suggestions, justifying them, proving judgments (verifying their solutions).

The mental work of the learners takes place under the guidance of the teacher and is aimed at the understanding and learning of new concepts and the activation of the mental abilities of the students.

Acquaintance with the education systems of foreign countries shows that their education systems are constantly developing. This development also applies to their learning theories such as Jerome Bruner's "Exploratory learning and problem-based learning", J. Piaget's "Stages of cognitive development"; John Davy's "Experimental and active learning", "Constructivism" and H. Hardner's "Multiple mental abilities" theories (Paşayev Y.X., Rüstəmov, 2002: 78; Cerom B., 1998: 83).

At the center of these theories is the active learner, which is explored in the different contexts such as teacher-student interactions, student and content learned, and student and peers. In these theories, it is emphasized that the students should not memorize what they learned in a mechanical way, what they learned should make sense to them.

Goals and tasks. There is a great need to modernize the education system first of all during the era of development of science, technology and psychology.

The development of the young generation should be taken into account when building the education system. Currently, there are a number of modern teaching theories, and based on them, it would be possible to adapt education to the needs of the times through evolution in our republic.

New methods and teaching technologies should be developed and applied to increase the activity and interest of students in class to raise the scientific-methodical level of teaching. For this purpose, it is beneficial to use interactive training methods as well as existing training methods (Kazimov N.M., 2005: 221; Mehrabov A., Abbasov Y. Zeynalov Z., Həsənov B., 2006: 75).

Investigating the essence of these methods, applying them to teaching and studying their results are the goals and tasks of the research.

Methods: The "Babylon map" method, one of the "Discussion maps" methods, was used as a teaching method.

The "Babylon map" involves organizing the lesson interactively, and it is an interactive arrangement of the "Problem lesson" method. Lessons in this type can be regarded as a synthesis of "Discussion" and "Problem lesson" methods. Forms can be used as work in pairs or in small and large groups. It is more appropriate to use this method in the teaching of humanities. For example, it can sometimes be used in the teaching of Anthropology, Pedagogy, Social

Pedagogy, Educational Management, Monitoring and Evaluation in Higher Education and other subjects.

Research method used in this context is experiment. The essence of the experiment was to apply the "Babylon map" method in experimental groups during the teaching of humanities in the higher school and to study its effectiveness by comparing it with control groups.

Theoretical and methodological bases of research. The "Babylon map" belongs to the group of interactive training methods. The "Babylon map" method develops in students the ability to think independently, reason, argue the expressed opinion, logical, critical, creative thinking, investigate ways of solving problems and find ways out. "Babylon map" is a type of discussion. "Babylon map", an interactive learning method, is based on the "Constructivism" learning theory as one of the methods of discussion maps. The constructive approach is based not on the ready-made provision of knowledge, but on adapting the student to the economic and technological requirements of the environment they are surrounded in the independent creative process.

In the "constructive" learning process, in contrast to traditional methods and principles, it is referred to a developmental methodology defined a problem and prompted it to seek new solutions. According to the theory of "constructivism", the teacher should think about the following: "not the direct transfer of knowledge, but the creating of enthusiasm for it; "asking questions rather than giving ready answers"; "Research of the learner's future development"; "Involving the student in the process of gathering knowledge rather than just giving only information"; "Proper planning of "learning moments" enabling more effective application of traditional didactic approaches and taking advantage of it" (Deyvi C., 2004: 132).

In the theories, it is emphasized that the student should not memorize what they learned mechanically, but should understand its meaning, what they got as a knowledge should have meaning for them.

The essence of the experiment is that the interactive learning method "Babylon Map" is applied in the class, compared with the groups using traditional learning methods, the effectiveness of the methods is checked and a conclusion is drawn (Paşayev Y.X., Rüstəmov F.A., 2002: 34).

Main part

A lesson conducted using the "Babylon map" method. The algorithm of the lesson conducted by the "Babylon map" method can be presented as follows. A topical content is chosen for the taught subject and it should allow for contrasting approaches. Problems related to the topic are defined.

A problem related to the topic is set in the lesson. Conflicting questions are asked about the problem. Individually, the stage of defining positions and finding arguments is carried out. Hypotheses are made, arguments are listened to and lists are made regarding the given problematic questions (such as “Why did the causes of the problem arise?”).

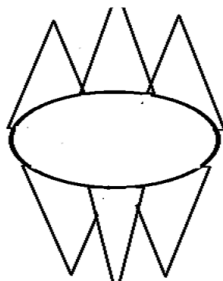
Hypotheses are grouped and based on this, several pairs or groups are created to organize the research work. Research work is conducted, the causes of the problem, possible complications are determined in the groups, the positive and negative sides of the problem are analyzed, and ways to eliminate them are determined.

At the next stage of the lesson, the points of the groups are listened and the arguments are analyzed. A discussion is held with the whole audience, the expected results of the investigated problem are listed and recorded. After the end of this stage, the teachers express their opinion on the problem, the discussion continues and a general opinion on the ways to solve the problem is presented. General conclusions are drawn and decisions are made.

The lesson should be conducted in the form of dialogue and cooperation. Ideas must be discussed with someone.

The activity of students in class is evaluated based on pre-prepared criteria.

In the organization of the research work, the scheme reflecting the “The Babylon Map” should be used in each group. Notes are made on the image presented below. The studied problem of the lesson is marked in the middle of circle. The lower triangular parts of the figure indicate the causes of the problem, its consequences, and why it cannot be solved. In each of the upper triangular parts, according to the problem, ways out of this problem and solutions are noted.

Presentation of the researched problem as a map makes it possible to visually describe the problems and makes the work a little easier.

During the presentation of group work, the “The Babylon Map” is drawn on a large-scale board or on a large white sheet of paper and filled in during a general discussion with the whole audience.

After filling the “Map” of each group, the opinions of the group representatives on each part of the problem are taken into account and opinions are exchanged. Arguments are also required when opinions are expressed, and the reason under their ideas is listened to. Students should explain about their point concisely, concretely, logically.

The teacher summarizes the results or solutions from the students by discussing them.

Then general conclusions are obtained, consisting of several clauses about ways to solve the problem.

The following problematic questions can be used during the teaching of relevant topics in the subject of anthropology.

“What do you see as the modern directions of anthropological research?”. Problem: Modern human-being and problem of life. “What do you see as ways to fight against racism?”. The problem: “The problem of racism”. “Who can be called a patriotic person?”. The problem: strengthening the spirit of patriotism.

The topic of ecology: “Why are the fauna and flora of the Caspian Sea getting worse?” Problem: “Ecology of the Caspian Sea”.

“Why is the number of genetic diseases increasing in modern times?”, Problem: “Increasing genetic diseases”.

On the subject of “Stress”: “Most people are exposed to stress. Why is stress a companion of modern people?” Problem: “Human stress problem”.

Talking and discussing during the lesson requires special communication skills from the teacher. The richness of the language plays a special role at this time. Therefore, the teacher should increase the level of professionalism in this direction. The teacher have to try that student’s interest in the discussion does not decrease and the teachers can achieve the goal they set for themselves in the lesson.

During the discussion, the teacher can use the “conversation tactic” when asking students guiding and thought-provoking questions (Bəşirov B., 1972: 115; Ceyn Xill, 1998: 37).

The results from the application of the methods:

The above-mentioned interactive method was applied in 30 groups that I taught in lectures and seminar classes in the teaching of humanities at the higher school (pedagogy, anthropology, social pedagogy, monitoring and evaluation in higher education, educational management).

The application of interactive methods began in 2014 and continues until now. The obtained results were evaluated and analyzed according to the following criteria.

Criteria: the increase of students’ interest on the subject, the activity level of students in the lesson, the

Table 1

№	Criteria	The average number of students in the group	Increased interest in the subject (number of students)	The activity degree of students in class (number of students)	Full and interesting elaboration of individual works (number of students)	Increasing the level of self-development (number of students)
1.1.	indicators of lessons that interactive methods are used	30	27	30	26	28
2.2.	indicators of lessons that traditional methods are used	30	17	10	10	6

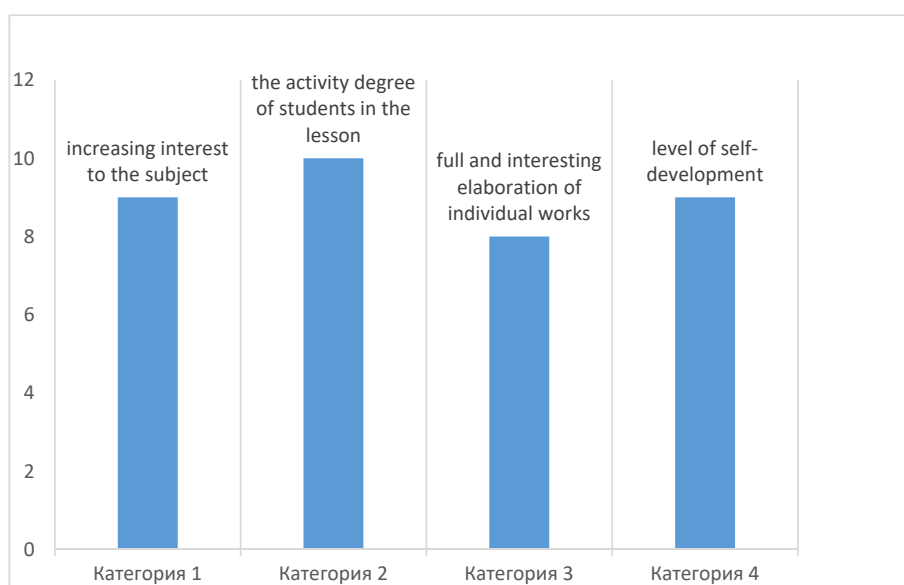

Fig. 1. Indicators in the groups I taught in 2014–2023

full and interesting performance of individual work, the level of self-development. The gained results were statistically calculated and presented in the graph and table below. Averages of statistical results Table 1.

According to the criteria mentioned above, the evaluation results statistically calculated and presented in the graph below (the evaluation was carried out on a 10-point scale) (Кәрімов Ү.Ş., 2008: 3).

As can be seen from the diagram, the groups the interactive methods, especially the “Babylon map” method is used, the students’ interest in the subject, the level of activity, the full and interesting performance of individual work, and the indicators of the self-development level criteria were recorded as high on the 10-point evaluation scale. These indicators were 50% lower in the control groups traditional training methods taught.

Conclusion. Interactive training in the higher education system increases the interest of students on teaching subject, increases their activity and enables conscious learning of the material.

When seminar classes are organized with modern and interesting methods in the higher school students’ interest on the subject increases and teachers can achieve the goals they set in the lesson.

Modern life requires flexible thinking from everyone. Abilities such as making independent decisions and looking for solutions to emerging problems should be formed, at this time the intellectual level of students improves. This method prepares students for the most unexpected events in life, give and opportunity to them to see existing difficulties and make necessary decisions.

Our research shows that interactive learning methods can be a powerful tool for improving the quality of lessons. At the higher school level, this method can give beneficial results when it is applied properly in the seminar lessons during the teaching of Anthropology, Pedagogy, Social pedagogy, Education management, monitoring and evaluation in higher education and other humanities. The use of interactive teaching methods in seminar classes at the higher school increases the

effectiveness of the lesson, modernizes it, develops their interest in the subject. It can be very useful to use students' ability to think independently, and increases the "Babylon map" method in seminar sessions.

BIBLIOGRAPHY

1. Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahatları proqramı. Təhsil qanunvericiliyinə dair normativ-hüquqi sənədlər toplusu. Bakı: Şərq-Qərb, 2012.
2. Azərbaycan Respublikasının Təhsil haqqında qanunu. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2009. 80 s.
3. Alıyev Y., Talıbov Y., Eminov A., İsayev İ. Pedaqogika. Bakı: Adiloğlu, 2006. 184 s. S. 71.
4. Veysova Z. Fəal/İnteraktiv təlim: müəllimlər üçün vəsait. Bakı: UNİSEF, 2010. 152 s.
5. Bəşirov B. Ali məktəb didaktikası, Bakı: Maarif, 1972, 219 s.
6. Gardner Howard. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences, 1993.
7. Kazımov N.M. Məktəb pedaqogikası. Bakı: Çarşıoğlu, 2005. 476 s.
8. Kərimov Y.Ş. Pedaqoji tədqiqatların metodologiyası. Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi Əsərləri, 2008, s. 3–10.
9. Mehrafov A., Abbasov Y. Zeynalov Z., Həsənov B. Pedaqoji texnologiyalar. Bakı: Çarşıoğlu, 2006. 235 s.
10. Paşayev Y.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogikanın metodologiyası və elmi-tədqiqatlar metodları. Pedaqoji tədqiqatlar (Elmi məqalələr məcmuəsi), Bakı: 2002, № 1 (14), 227 s.
11. Jean Piaget's Stages Of Cognitive Development & Theory Updated on May 21, 2023. Simply Psychology.
12. Stil C., Meredit K., Templ Ç. Tənqidi təfəkkürün qələcək inkişaf usulları. Tənqidi təfəkkürün inkişafı üçün müəllim və yazı, IV kitab. Bakı: Yeni Nəsil, 2000. 74 s.
13. Steele C., Meredith K. Demokratik pedaqogiyası milli kadrların inkişafı üçün. Bratislava. Slovakiya: Orava Foundation for Demokratik Education, 1995, p. 38.
14. Deyvi C. Experimental and active learning. Konstruktivizm, 2004. 243 p.
15. Cerom B. Diskoveriyə və problemə əsaslı tədris. 1998. 215 p.
16. Ceyn Xill. Does your bed stay put after you close the window? Harvard., 1998.

REFERENCES

1. Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahatları proqramı [Program of educational reforms of the Republic of Azerbaijan]. Təhsil qanunvericiliyinə dair normativ-hüquqi sənədlər toplusu. Bakı: Şərq-Qərb, 2012 [in Azerbaijani].
2. Azərbaycan Respublikasının Təhsil haqqında qanunu ["Law on Education" of the Republic of Azerbaijan]. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2009. 80 s. [in Azerbaijani].
3. Alıyev Y., Talıbov Y., Eminov A., İsayev İ. Pedaqogika [Pedagogy]. Bakı: Adiloğlu, 2006, 184 s., s.71 [in Azerbaijani].
4. Veysova Z. Fəal / İnteraktiv təlim: müəllimlər üçün vəsait [Active/Interactive learning: resources for teachers]. Bakı: UNİSEF, 2010. 152 s. [in Azerbaijani].
5. Bəşirov B. Ali məktəb didaktikası [Higher school didactics]. Bakı: Maarif, 1972. 219 s. [in Azerbaijani].
6. Gardner Howard. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences., 1993.
7. Kazımov N.M. Məktəb pedaqogikası [School pedagogy]. Bakı: Çarşıoğlu, 2005, 476 s. [in Azerbaijani].
8. Kərimov Y.Ş. Pedaqoji tədqiqatların metodologiyası [Methodology of pedagogical research] Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi Əsərləri, 2008, s. 3–10 [in Azerbaijani].
9. Mehrafov A., Abbasov Y. Zeynalov Z., Həsənov B. Pedaqoji texnologiyalar [Pedagogical technologies]. Bakı: Çarşıoğlu, 2006. 235 s.
10. Paşayev Y.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogikanın metodologiyası və elmi-tədqiqatlar metodları [Methodology of pedagogy and scientific research methods] Pedaqoji tədqiqatlar (Elmi məqalələr məcmuəsi). Bakı: 2002, № 1 (14), 227 s.
11. Jean Piaget's Stages Of Cognitive Development & Theory Updated on May 21, 2023. Simply Psychology.
12. Stil C., Meredit K., Templ Ç. Tənqidi təfəkkürün qələcək inkişaf usulları [Future development methods of critical thinking]. Tənqidi təfəkkürün inkişafı üçün müəllim və yazı, IV kitab. Bakı: Yeni Nəsil, 2000. 74 s.
13. Steele C., Meredith K. Demokratik pedaqogiyası milli kadrların inkişafı üçün. Bratislava. Slovakiya: Orava Foundation for Demokratik Education. 1995, p. 38.
14. Deyvi C. Experimental and active learning. Konstruktivizm, 2004. 243 p.
15. Cerom B. Diskoveriyə və problemə əsaslı tədris. 1998. 215 p.
16. Ceyn Xill. Does your bed stay put after you close the window? Harvard, 1998.

УДК 37.047

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-45>**Оксана ПИЛЬТЯЙ,***orcid.org/0000-0003-2949-5812*

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри теорії і методики технологічної освіти

та комп'ютерної графіки

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) *piltyaj@ukr.net*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

У статті проаналізовано ситуацію на сучасному ринку праці та стан професійної орієнтації, а також її важливість для здобувачів освіти, особливо під час воєнних подій, що відбуваються на території України. Вказано на зміни, які відбулися в освіті, а відповідно і в профорієнтаційній роботі з початком пандемії COVID-19, а потім і воєнних подій в Україні, а саме: кардинально змінився підхід до навчання, зокрема перехід на дистанційне навчання, де робиться акцент на дистанційні технології.

Висвітлено деякі аспекти проекту Концепції профорієнтації в Новій українській школі, мета якого допомогти випускникам бути конкурентоздатними у XXI столітті, стати цілісними особистостями, які роблять усвідомлено свій вибір, зокрема вибір свого подальшого освітнього та професійного шляху. У документі, серед іншого, представлено підходи до профорієнтації у школі (у тому числі до її кадрового та ресурсного забезпечення), на місцевому рівні та на різних рівнях шкільної освіти. Запропоновано базову формулу цілісної професійної орієнтації в закладах освіти. Також у документі наголошується, що сучасна професійна орієнтація в загальних закладах середньої освіти повинна бути інклюзивною, вільною від соціально-психологічних та гендерних стереотипів.

Аналізуючи сьогоднішню ситуацію на ринку праці, виявилось, що працевлаштуватися в Україні стало набагато складніше, а зменшення пропозицій з працевлаштування надає стимулю людям активніше шукати роботу.

Прослідковано, що в українському сегменті мережі Інтернет існує значна кількість ресурсів, які забезпечують вирішення проблем професійної орієнтації молоді.

З'ясовано, що для здобувачів освіти оптимальним вирішенням у виборі професії є профорієнтаційна робота, яка має вагоме значення, особливо в теперішній воєнний час. Адже воєнні дії призвели до значних трансформацій на ринку праці, і проблеми із вибором власного професійного шляху та працевлаштуванням значно зросли. Тому профорієнтаційна робота у поєднанні з використанням сучасних засобів інтернет-технологій допомагає і вже допомогла багатьом випускникам зорієнтуватися у світі професій надаючи корисну та змістовну інформацію щодо розуміння ринку праці та бачення індивідуальної кар'єрної траєкторії.

Ключові слова: професійна орієнтація, ринок праці, вибір професії, Нова українська школа.

Oksana PILTIAI,*orcid.org/0000-0003-2949-5812*

Candidate of History Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Technological Education

and Computer Graphics

Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) *piltyaj@ukr.net*

MODERN CHALLENGES OF VOCATIONAL GUIDANCE OF STUDENTS IN THE REALITIES OF TODAY

The article analyzes the situation in the modern labor market and the state of vocational guidance, as well as its importance for students, especially during the military events taking place in Ukraine. The changes that have taken place in education, and, accordingly, in career guidance since the beginning of the COVID-19 pandemic and then the military events in Ukraine, namely: the approach to learning has changed dramatically, including the transition to distance learning, which emphasizes distance technologies.

Some aspects of the draft Concept of Career Guidance at the New Ukrainian School, which aims to help graduates be competitive in the twenty-first century, to become holistic individuals who make conscious choices, including choosing their future educational and professional path, are highlighted. The document, among other things, presents approaches to career guidance at school (including its staffing and resource support), at the local level, and at different levels of

school education. A basic formula for holistic career guidance in educational institutions is proposed. The document also emphasizes that modern vocational guidance in general secondary education institutions should be inclusive, free from socio-psychological and gender stereotypes.

Analyzing the current situation in the labor market, it turned out that it has become much more difficult to find a job in Ukraine, and the reduction in job offers provides an incentive for people to look for work more actively.

It is shown that in the Ukrainian segment of the Internet there is a significant number of resources that provide solutions to the problems of professional orientation of young people.

It has been found that for students, the optimal solution in choosing a profession is career guidance, which is of great importance, especially in the current wartime. After all, military actions have led to significant transformations in the labor market, and the problems with choosing one's own professional path and employment have increased significantly. Therefore, career guidance work in combination with the use of modern Internet technologies helps and has already helped many graduates to navigate the world of professions by providing useful and meaningful information on understanding the labor market and vision of an individual career trajectory.

Key words: vocational guidance, labor market, career choice, New Ukrainian School.

Постановка проблеми. Сучасний світ стрімко міняється як і саме людство. Саме життя вносить корективи не тільки для кожної людини окремо, а й для всього світу в цілому.

Так з початком пандемії COVID-19, а потім і воєнних подій в Україні кардинально змінився підхід до навчання, зокрема перехід на дистанційне навчання, де робиться акцент на дистанційні технології. Ця нова реальність пробудила в учнів глибокий інтерес до інформаційних технологій, а також в деякій мірі змінила життя та професійні плани старшокласників. Таким чином, професійна орієнтація теж має мінятися, враховуючи зміни у світовому ринку праці та в країні.

Вибір професії для підлітків це тривалий, а часом навіть непрогнозований процес, який завершується не завжди вдало для особистості. Тому, саме період самовизначення охоплює значний період життя людини. Адже, саме від спроможності опанта співвідносити власні можливості із вимогами певної професії, а також від здатності адаптуватися до нестабільних соціально-економічних умов залежить вдалий вибір професії.

Аналіз досліджень. Над проблемою вибору професії, яка постає в освітніх закладах перед учнівською молоддю працювало і працює багато дослідників. Загальні підходи щодо теоретичних основ системи професійної орієнтації учнів, а також проблеми професійної орієнтації на уроках трудового навчання та технологій знайшли своє відображення в дослідженнях українських та зарубіжних учених: В. Сидоренка, В. Синявського, М. Янцура, В. Мадзігона, С. Чуприни, Т. Белан, В. Моргуна, О. Отича, С. Яшука, Д. Закатнова, Н. Побірченко, Б. Федоришина, В. Лозовецької, В. Харламенко, А. Маслоу, Дж. Сьюпера, Дж. Холланда та інших.

Сучасний ринок праці через війну переживає важкі часи, мільйони українців втратили роботу, а це свідчить про те, що питання вибору професії

з позиції сьогодення потребує особливої уваги та допомоги. Тому одним із перспективних шляхів удосконалення професійної орієнтації є широке використання інтернет-ресурсів у профорієнтаційній роботі.

Мета статті – здійснити аналіз ситуації на ринку праці та стану професійної орієнтації, а також її важливість для здобувачів освіти, особливо під час воєнних подій, що відбуваються на території України.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі в світі професій відбуваються серйозні зміни як позитивного, так і негативного характеру. З одного боку, з'являються нові професії, потрібні для відкритого суспільства з ринковою економікою і демократичною формою правління, з іншого – втрата престижу великої кількості колишніх професій. Тож школам необхідно зосередити увагу на активізації профорієнтації, налагодити таку систему профорієнтаційних заходів, щоб учні мали можливість визначити своє місце у світі професій та орієнтуватися на ринку праці (Пильтяй, 2020: 405).

Штифурак В.С. наголошує, що профорієнтаційна діяльність має проводитись з урахуванням змін, які відбуваються у суспільстві. До професій і людини, що змінюються водночас, необхідно враховувати динаміку суспільних процесів. Сама професія все більше починає розглядатися як засіб для побудови свого життєвого успіху, а також як засіб для знаходження з допомогою професії свого місця в даному суспільстві (Штифурак та ін., 2013: 138).

Економіка як і технології розвиваються надто швидко. Завдяки сучасним технологіям можна одночасно працювати з людьми з різних куточків світу та залучати до співбесіди чи роботи навіть тих, які раніше між собою не контактували. Таким чином, використовуючи соціальні медіа учні можуть розуміти один одного не зважаючи на будь-які кордони (Павлик, 2020: 85).

Сучасні реалії за нових умов вимагають бути гнучкими, а це інколи важко не лише дорослим, а й дітям. До того ж, Україна як частина глобального світу не зважаючи на воєнні події, досить швидко проходить період трансформації суспільних та економічних відносин. Все це висуває нові вимоги до володіння знаннями, вміннями та навичками.

М'які універсальні міжпрофесійні навички (soft skills), такі як: менеджмент знань та інформації, самоорганізація, вміння аналізувати і приймати ефективні рішення, ведення переговорів, розв'язувати комплексні задачі. Все перелічене дозволяє швидко адаптуватися до нових умов та викликів перед суспільством (*Професійна орієнтація у Новій українській школі, 2020: 5*).

У 2020 році Українським інститутом розвитку освіти було запрошено до громадського обговорення проєкту Концепції профорієнтації в Новій українській школі (НУШ), яка має на меті допомогти випускникам бути конкурентоздатними у XXI столітті, стати цілісними особистостями, які роблять усвідомлено свій вибір, зокрема вибір свого подальшого освітнього та професійного шляху. Документ було розроблено у рамках співпраці Програми ЄС «EU4Skills» кращі навички для сучасної України та Українського інституту розвитку освіти (*Концепція профорієнтації в НУШ, 2021*).

У документі, серед іншого, висвітлено підходи до профорієнтації у школі (у тому числі до її кадрового та ресурсного забезпечення), на місцевому рівні та на різних рівнях шкільної освіти. Запропоновано базову формулу цілісної професійної орієнтації в закладах освіти. Вона складається з 3-х елементів: наскрізна професійна орієнтація, окремий профорієнтаційний курс на рівні базової та старшої профільної освіти (наприклад, 8 та 10 клас), практика та волонтерство (*Концепція профорієнтації в НУШ, 2021*).

Так, у згаданому вище документі система професійної орієнтації у НУШ має базуватися на (*Професійна орієнтація у Новій українській школі, 2020: 9*):

1. Принципах освітньої діяльності, які закладено у Законі «Про освіту»:

- людиноцентризм;
- цілісність і наступність системи освіти;
- інтеграція з ринком праці;
- єдність навчання, виховання та розвитку;
- сприяння навчанню впродовж життя та забезпеченню рівних можливостей для всіх.

2. Ключових принципах Нової української школи:

– орієнтація на потреби учня в освітньому процесі;

– зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей;

– наскрізний процес виховання, який формує цінності;

– педагогіка партнерства;

– умотивований учитель, який має педагогічну свободу;

– сучасне освітнє середовище.

3. Залученні всіх учасників освітнього процесу та зацікавлених сторін:

– вчителів, учнів, студентів, батьків;

– громадського самоврядування закладу;

– Міністерства освіти і науки України, інших державних установ;

– закладів освіти різних рівнів;

– роботодавців та їх об'єднань;

– громадських організацій тощо.

Також у документі наголошується, що сучасна професійна орієнтація в загальних закладах середньої освіти повинна бути інклюзивною, вільною від соціально-психологічних та гендерних стереотипів (*Професійна орієнтація у Новій українській школі, 2020: 10*).

Одними з актуальних на сьогодні заходів, згідно «Плану заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації населення», можна виділити такі (*Концепція профорієнтації в НУШ, 2021*): підвищення рівня мобільності та доступності профорієнтаційних послуг, оновлення технологій для професійної орієнтації здобувачів освіти (за будь-якими видами та формами). Впровадження в профорієнтаційну роботу новітніх психодіагностичних методик, дистанційної профорієнтації, використання інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернету.

На проблему профорієнтації також звертала увагу і колишня міністерка освіти і науки України Ганна Новосад (2019–2020 рр.), запропонувавши в українських школах посаду кар'єрного радника. При цьому вона наголосила, що невід'ємною частиною освітньої програми має стати «вступ до фаху». Для цього необхідно створити мережу кар'єрних радників, де може бути одна людина на освітній округ, або на кілька шкіл. Також була акцентована увага на можливості співпраці з потенційними роботодавцями (*Пильтай, 2020: 403*).

Аналізуючи сьогодишню ситуацію на ринку праці, виявилось, що працевлаштуватися в Україні стало набагато складніше. Як свідчать дані сайту Work.ua, за 2022 рік кількість вакансій скоротилася майже удвічі – до 52 тис. пропозицій. На

ресурсі Rabota.ua вакансій ще менше – 42,8 тис. Зменшення пропозицій з працевлаштування надає стимулу людям активніше шукати роботу. За 2022 рік кількість резюме на згаданих сайтах зросла до 4 млн та 4,7 млн відповідно, а від Державного центру зайнятості пропозицій поменшало вдвічі. У січні 2023 року база центру містила інформацію про 20,5 тис. вакансій та 94,5 тис. резюме (*Ринок праці, 2023*).

Провідний науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАНУ Лідія Ткаченко наголошує, що наразі в Україні немає достовірних даних щодо стану ринку праці, адже Державна служба статистики припинила дослідження ринку робочої сили. Наявна інформація реєстру Державної служби зайнятості, відображає лише невеликий сегмент ринку праці, а саме тих, хто працював офіційно і, втративши роботу, зареєструвався для отримання допомоги з безробіття (*Ринок праці, 2023*).

За оцінками спеціалістів, в найближчі декілька років на більше ніж 85% усіх існуючих у даний момент робочих місць, від людини буде вимагатися вміння володіти комп'ютером. Взагалі, з подальшим розвитком технологій перед людьми постануть й інші проблеми.

Використання нових інформаційних технологій у професійній орієнтації молоді на думку більшості вчених дозволить (*Штифурак та ін., 2013: 46*):

- організувати автоматизований процес всебічного вивчення особистості (соціальні, індивідуально-психологічні, психофізіологічні особливості) з використанням діагностичних методів обстеження;

- надати альтернативні шляхи отримання інформації та послуг профорієнтаційного та профконсультаційного характеру;

- створити умови для самоаналізу, систематизації та узагальнення особистістю отриманої інформації про себе з метою професійного самовизначення;

- надати можливість інтерактивного спілкування зі спеціалістами та широким колом населення по проблемам, які цікавлять або хвилюють;

- створити умови для формулювання висновків і рекомендацій стосовно професійного запиту особистості.

Для цього, на думку Штифурака В.С., необхідна реалізація телекомунікаційної мережі обміну даних загального користування з метою забезпечення відкритого доступу до інформаційних ресурсів та послуг профорієнтаційного та профконсультаційного характеру. Найбільш при-

датною для такого проекту є мережа Інтернет (*Штифурак та ін., 2013: 46*).

Так, Попова Т.С. зазначає, що в українському сегменті мережі Інтернет існує значна кількість ресурсів, які забезпечують вирішення проблем професійної орієнтації молоді. Також вона звертає увагу на їх поділ за декількома основними типами (*Попова, 2013: 185*) (*Пасічна, 2014: 165*):

- сайти навчальних закладів, які інформують про умови вступу навчання і напрями підготовки;
- освітні портали;
- ресурси працевлаштування;
- тестувальні ресурси.

До того ж, авторка виділяє такі основні недоліки організації профорієнтаційної роботи (*Попова, 2013: 183–184*):

- відсутність спеціалістів-профорієнталогів у штатах загальноосвітніх шкіл та інших навчальних закладів;

- недостатня профорієнтаційна підготовка педагогічних працівників;

- низький рівень відповідного матеріально-технічного та інформаційно-методичного забезпечення;

- відсутність чіткої взаємодії різних учасників профорієнтаційного процесу (органів працевлаштування, народної освіти, охорони здоров'я та ін.);

- профорієнтація, по суті, так і не стала складовою навчально-виховного процесу в школі;

- профорієнтаційні заходи, як правило, розраховані на середнього учня, відсутній індивідуальний, диференційований підхід до особистості;

- використовуються, переважно, словесні, декларативні методи, без надання можливості кожному спробувати себе в різних видах діяльності;

- низький рівень інформації про потреби суспільства в кадрах.

Наступним, коло проблем, які перешкоджають ефективній реалізації трудового виховання і профорієнтації в сучасних умовах окреслила Охріменко З.В., а саме (*Охріменко, 2022: 156*):

1. Мінімальна кількість годин у навчальних планах ЗЗСО на трудове навчання і відсутність годин на професійну орієнтацію здобувачів освіти.

2. Застаріле методичне забезпечення.

3. Не врахування потреб учнів в освітньому процесі на отримання навичок трудової діяльності (професійні проби).

4. Відсутність науково-методичної підтримки вчителя в умовах дистанційного навчання.

5. Відсутність систематичного профорієнтаційного супроводу учнів.

Також детально проаналізувавши проблему профорієнтації в умовах воєнного стану Охріменко З.В. зробила такі узагальнення (Охріменко, 2022: 156–157):

1. За попередніх років відбулося суттєве зменшення ролі трудового виховання і профорієнтації в освітньому процесі, що негативно позначилось на процесі професійного самовизначення і професійного становлення здобувачів освіти.

2. Військові події додали до існуючих в освіті ще ряд проблем, пов'язаних з перебуванням дітей у стані гострого та хронічного стресу. В таких умовах дистанційна освіта в більшій мірі виконує психотерапевтичну функцію, ніж освітню.

3. Система трудового виховання і профорієнтації є доволі дієвим засобом, який дозволяє здійснювати освітню, психотерапевтичну й профорієнтаційну функції.

4. В умовах воєнного і поствоєнного стану надзвичайно зростає роль трудового виховання і профорієнтації, які можуть в повній мірі задо-

вільнити нагальні потреби дітей і надати ціннісний зміст сьогоденню й майбутньому.

Як бачимо, профорієнтаційна робота у ЗЗСО потребує особливої уваги. Хоча останнім часом їй і почали приділяти більше уваги, але це все має бути на рівні державної політики, освіти, роботодавців та інших зацікавлених організацій.

Висновки. Отже, з вище викладеного стає зрозумілим, що для здобувачів освіти оптимальним вирішенням у виборі професії є профорієнтаційна робота, яка має вагоме значення, особливо в теперішній воєнний час. Адже воєнні дії призвели до значних трансформацій на ринку праці, і проблемами із вибором власного професійного шляху та працевлаштуванням значно зросли. Тому профорієнтаційна робота у поєднанні з використанням сучасних засобів інтернет-технологій допомагає і вже допомогла багатьом випускникам зорієнтуватися у світі професій надаючи корисну та змістовну інформацію щодо розуміння ринку праці та бачення індивідуальної кар'єрної траєкторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пильгій О. М. Сучасні тенденції та проблеми у підготовці учнів до вибору професії в навчальному процесі. *Молодий вчений*. 2020. № 5 (81). С. 400–406. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/5/82.pdf>
2. Штифурак В.С., Коліжук Г.В., Мельник І.М. Профорієнтаційна діяльність: теорія та практика: навчальний посібник. Вінниця, ТОВ «Ландо ЛТД», 2013. 418 с.
3. Павлик Н.В. Нова українська школа – нові вимоги до сучасного педагога. *Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: збірник матеріалів Х ювілейних Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича*. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2020. С. 82–88.
4. Професійна орієнтація у Новій українській школі. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczija-proforientaczii-dlya-gromadskogo-obgovorennya-16_12_20-.pdf (дата звернення: 6.05.2023).
5. Концепція профорієнтації в НУШ – громадське обговорення документа, 2021. URL: <https://nus.org.ua/news/kontseptsija-proforiientatsiyi-v-nush-gromadske-obgovorennya-dokumenta> (дата звернення: 6.05.2023).
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4.07.2018 р. № 469-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації населення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 6.05.2023).
7. Ринок праці 2023: де зараз найбільші зарплати та яких спеціалістів шукають. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/25/696322/> (дата звернення: 6.05.2023).
8. Попова Т.С. Реалізація профорієнтаційної діяльності шляхом застосування сучасних засобів інтернет-технологій. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Кіровоград: Імекс-ЛТД*. 2013. Вип. 17. Кн. 2. С. 181–190. URL: https://lib.iitta.gov.ua/4731/1/2_17_2013.pdf (дата звернення: 22.05.2023).
9. Пасічна Т.С. Інтернет-ресурси як джерела профорієнтаційної інформації. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ): у 2 ч. Ч. 1. К.: ІПК ДСЗУ, 2014. С. 162–169.*
10. Охріменко З. В. Роль трудового виховання і профорієнтації в умовах воєнного стану. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*. Том 1. № 1 (103). 2022. С. 150–160. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/396 (дата звернення: 22.05.2023).

REFERENCES

1. Pyltai O. M. (2020) Suchasni tendentsii ta problemy u pidhotovtsi uchniv do vyboru profesii v navchalnomu protsesi. [Current Trends and Problems in Preparing Students for Career Choice in the Educational Process]. *Molodyi vchenyi*. №5 (81). P. 400–406. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/5/82.pdf> [in Ukrainian].
2. Shtyfurak V.S., Kolizhuk H.V., Melnyk I.M. (2013) Proforiientatsiina diialnist: teoriia ta praktyka: navchalnyi posibnyk. [Vocational Guidance: Theory and Practice: A Study Guide Vinnytsia]. TOV “Lando LTD”. 418 p. [in Ukrainian].
3. Pavlyk N.V. (2020) Nova ukrainska shkola – novi vymohy do suchasnoho pedahoha. [New Ukrainian school – new requirements for a modern teacher]. *Proforiientatsiia: stan i perspektyvy rozvytku: zbirnyk materialiv Kh yuvileinykh Vseukrainskykh psykholoho-pedahohichnykh chytan, prysviachenykh pamiaty doktora pedahohichnykh nauk, profesora*

Fedoryshyna Borysa Oleksiivycha. Kyiv: Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy. P. 82–88. [in Ukrainian].

4. Profesiina oriientatsiia u Novii ukrainskii shkoli. [Professional orientation at the New Ukrainian School]. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczyia-proforientaczii-dlya-gromadskogo-obgovorennia-16_12_20-.pdf (data zvernennia: 6.05.2023).

5. Kontsepsiia proforiientatsii v NUSh – hromadske obhovorennia dokumenta [The concept of career guidance at NUS – public discussion of the document] 2021. URL: <https://nus.org.ua/news/kontsepsiya-proforiyentatsiyi-v-nush-gromadske-obgovorennia-dokumentu> (data zvernennia: 6.05.2023).

6. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4.07.2018 r. № 469-r “Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Kontsepsii derzhavnoi systemy profesiinoi oriientatsii naseleння”. [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 4.07.2018 No. 469-r “On Approval of the Action Plan for the Implementation of the Concept of the State System of Vocational Guidance of the Population]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2018-%D1%80#Text> (data zvernennia: 6.05.2023).

7. Rynok pratsi 2023: de zaraz naibilshi zarplaty ta yakykh spetsialistiv shukaiut. [Labor market in 2023: where are the highest salaries now and what kind of specialists are they looking for?]. <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/25/696322/> (data zvernennia: 6.05.2023).

8. Popova T.S. (2013) Realizatsiia proforiientatsiinoi diialnosti shliakhom zastosuvannia suchasnykh zasobiv internet-tekhnologii. [Implementation of career guidance activities through the use of modern Internet technologies]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: zb. nauk. prats*. Kirovohrad: Imeks-LTD. Vyp. 17. Kn. 2. P. 181–190. URL: https://lib.iitta.gov.ua/4731/1/2_17_2013.pdf (data zvernennia: 22.05.2023). [in Ukrainian].

9. Pasichna T.S. (2014) Internet-resursy yak dzherela proforiientatsiinoi informatsii. [Internet resources as sources of career guidance information]. *Aktualni problemy profesiinoi oriientatsii ta profesiinoho navchannia naseleння v umovakh sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (28 zhovtnia 2014 r., m. Kyiv): u 2 ch. Ch. 1. K.: IPK DSZU. P. 162–169. [in Ukrainian].*

10. Okhrimenko Z. V. (2022) Rol trudovoho vykhovannia i proforiientatsii v umovakh voiennoho stanu. [The role of labor education and career guidance under martial law]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats*. Tom 1. № 1 (103). P. 150–160. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/396 (data zvernennia: 22.05.2023). [in Ukrainian].

UDC 37.011.3-051+37.091.212-056.45]-043.5(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-46>

Maryna PONOMARENKO,
orcid.org/0000-0002-2406-408X
PhD (Fine Art),
Lecturer at the Department of Fine Arts
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) el.mari@ukr.net

Rasa BRASLAUSKIENĖ,
orcid.org/0000-0001-8283-9587
Doctor of Social Sciences (Education), Professor,
Head of the Study Programs at the Department of Pedagogy
Klaipėda University
(Klaipėda, Lithuania) rasa.braslauskine@gmail.com

Reda JACYNĖ,
orcid.org/0000-0002-3479-5265
Doctor of Social Sciences (Education),
Associate Professor at the Department of Pedagogy,
Vice Dean of the Faculty of Social Sciences and Humanities
Klaipėda University
(Klaipėda, Lithuania) reda.jacyne@gmail.com

PECULIARITIES OF TEACHERS' INTERACTION WITH TALENTED HIGH SCHOOL STUDENTS: ANALYSIS OF QUALITATIVE RESEARCH RESULTS

The article reveals different aspects of teachers' work with talented high school students. Despite the ongoing research that has been conducted in Ukraine since 2007 and was devoted to the education of talented children, the topic of interaction between teachers and talented high school students remains undiscovered. This article is the result of the analysis of materials obtained in the course of qualitative research – a survey of teachers who teach in high schools and gymnasiums in different regions of Ukraine. The opinions of teachers about their interaction with talented children in the context of various issues are considered: the criteria for determining talented students; strategy of educational support of the student after the identification of his special abilities; interaction with the parents of talented high school students, the difficulties of teaching and educating talented students; important factors to ensure timely and effective assistance to such children. Conclusions are made about the causes of the main problems arising in the interaction of teachers with talented students. It is revealed that the majority of teachers pay attention to the high intellectual level of students as the main criterion of endowment. At the same time artistic and sports endowments, as well as communication and leadership endowments, go unnoticed. The most problematic area is the identification of general and special endowment of high school students, highlighting individual segments with specific abilities of one of the child's talents. A number of moral, volitional and emotional qualities of high school students, which are extremely important as indicators of being gifted, remain outside of attention. It is a style of mastering social experience and originality of unconventional approach in solving challenges, situations, and problems. It is a unique energy potential – the student's ability to work for a long time to solve a problem, to redistribute psychological energy, directing it to solve the task at hand.

Key words: *Ukrainian education, giftedness, diagnostics, teachers, high school students, interaction, qualitative research.*

Марина ПОНОМАРЕНКО,
orcid.org/0000-0002-2406-408X
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри образотворчого мистецтва
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) el.mari@ukr.net

Раса БРАСЛАУСКЕНЕ,
rcid.org/0000-0001-8283-9587
доктор соціальних наук (освіта), професор,
голова освітніх програм кафедри педагогіки
Клайпедського університету
(Клайпеда, Литва) rasa.braslauskine@gmail.com

Реда ЯЦІНС,
orcid.org/0000-0002-3479-5265
доктор соціальних наук (освіта),
доцент кафедри педагогіки,
заступниця декана факультету соціальних і гуманітарних наук
Клайпедського університету
(Клайпеда, Литва) reda.jacune@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛІВ З ОБДАРОВАНИМИ СТАРШОКЛАСНИКАМИ: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЯКІСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розкрито різні аспекти роботи вчителів з обдарованими старшокласниками. Незважаючи на безперервні дослідження, які проходили в Україні з 2007 року та були присвячені освіті обдарованих дітей, тема взаємодії учителів і обдарованих старшокласників залишається нерозкритою. Дана стаття стала результатом аналізу матеріалів, отриманих в ході якісного дослідження – опитування учителів, які викладають у старших класах шкіл та гімназій різних регіонів України. Розглянуто думки педагогів відносно їхньої взаємодії з обдарованими дітьми в контексті різних питань: критерії визначення обдарованих учнів; стратегія освітньої підтримки учня після виявлення його особливих здібностей; взаємодії з батьками обдарованих старшокласників, труднощі у навчанні та вихованні обдарованих учнів; важливі фактори забезпечення своєчасної та ефективної допомоги таким дітям. Зроблено висновки щодо причин основних проблем, котрі виникають під час взаємодії учителів з обдарованими учнями. Встановлено, що більшість вчителів звертають увагу на високий інтелектуальний рівень учнів як на основний критерій обдарованості. У той же час художня та спортивна обдарованість та обдарованість спілкування і лідерства залишається непоміченою. Виявлено, що найбільш проблемною сферою є розпізнавання загальної та спеціальної обдарованості старшокласників, виділення окремих сегментів із специфічними здібностями одного з талантів учня. З'ясовано, що за межами уваги залишається низка моральних, вольових та емоційних якостей старшокласників, які надважливі, як індикатори обдарованості: стиль освоєння соціального досвіду і унікальність нестандартного підходу у рішенні задач, ситуацій, проблем. Це унікальний енергетичний потенціал – здатність учня тривалий час працювати над вирішенням проблеми, перерозподіляти психологічну енергію, спрямовуючи її на вирішення поставленого завдання.

Ключові слова: учитель, українська освіта, обдаровані старшокласники, діагностика, якісне дослідження.

Formulation of the problem. The relevance of the study of this topic is due to a number of reasons. In the system of education and science of Ukraine, attention to the study of various aspects of children's talent has increased markedly over the past ten years. The main trends of scientific research in this area are the phenomenon of giftedness and development of diagnostic programs and technologies of gifted personality development at different age stages in the system of continuous (school, secondary, extracurricular, professional, higher) education; creation and application of models and methods of diagnosing intellectual,

academic and aesthetic giftedness of students; implementation of scientific developments aimed at addressing current issues of training and education of talented children and youth; formation of public. The leading role in scientific research on this topic belongs to the Institute of Gifted Child of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. The focus on gifted children has become one of the incentives for reforms in education in Ukraine – the introduction of innovative technologies in education.

The need for an intellectual and creative resource, which will contribute to the renewal of various

spheres, important for the country's recovery and development in the post-war period, actualizes the state's attention to gifted children. Today, among the top priority research areas of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine for 2022 – 2026 is approved topic “Psychological and Pedagogical Basis for Identification and Development of Giftedness of Education Candidates” (NAES of Ukraine Regulation № 1–1/2–4 dated November 19, 2021). Programs aimed at the development of these topics are an investment in the future of the country. In many states, this approach is part of the development strategy and is supported by The World Council for Gifted and Talented Children (WCGTC), which has existed for over forty years.

Despite the continuous research that has been conducted in Ukraine since 2007, the topic of the specifics of interaction between teachers and gifted high school students is still not fully disclosed. Until now, teachers have difficulties in identifying gifted students. The most effective ways of pedagogical support of gifted senior pupils have not been established, the main difficulties in the work of teachers with senior pupils have not been revealed.

Literature review. The main source for the review of existing studies was the yearbook “Ukrainian pedagogical bibliography”, which contains a complete list of books, articles, collections, materials of scientific conferences, abstracts of dissertations on pedagogy, published since 1992 (Tarasova, Shalenko, 2009). Analysis of the literature on the subject showed that the topic of gifted children is actively developed in scientific research of Ukrainian scientists and educators since the end of the twentieth century. Most works of this period are devoted to clarification of the term “giftedness”; methods of diagnosing talented children (Volotsukh, 1998); criteria for assessing their special talents (Muzika, 1998), (Tsukanova, 1999) and work with gifted children in the school education system (Stetsenko, Krasnogolov, 1999), (Dinichenko, 2000).

Later, since 2012, the scientific publication of Ukraine devoted to the problems of giftedness of children and youth was the collection of scientific articles “Teaching and education of gifted children: theory and practice” and the scientific and methodical journal “Education and development of gifted personality”. During this period, the international experience of working with gifted children was analyzed (Bevz, 2012), (Kirichenko, 2016), (Yanlin, 2018); different opinions of teachers on the peculiarities of interaction with gifted students of different ages were stated (Yanshina, 2012); innovative approaches to addressing the issues of supporting and accompanying gifted students in

modern information and educational space were proposed (Shevtsiv, 2012), (Androsovich, 2018).

During the last two years, the spectrum of the researched issues includes a new perspective on the identification of giftedness and the perspective of emergent pedagogy (Belska, 2022), (Voloshchuk, Galchenko, 2022).

The aim of the article is to identify the main problem areas in the interaction of teachers with gifted high school students (based on the analysis of the results of qualitative research performed by the authors of the article).

Research Method. The basis of this study was a qualitative method, which allowed for an accurate comparative analysis of data and transition from studying the particular to establishing general patterns. The main tool of our research was an online survey created by specialists from the Department of Pedagogy at Klaipeda University (Lithuania) and filled out by Ukrainian teachers who teach in high schools and gymnasiums.

Case. The survey of Ukrainian teachers was conducted between November 2022 and May 2023. The respondents were 50 teachers from different regions of Ukraine: Eastern, Central, Western, Northern, and Southern (Kramatorsk, Barvenkovo, Kharkiv, Poltava, Kiev, Lviv, Chernihiv, Odesa and Sarata). Among the respondents – teachers with different experience and work experience from 10 to 45 years. Specialists without qualification category – 7 people, specialists of II category – 15 people, specialists of I category – 20 people, specialists of higher category – 8 people (2 of 8 have the title of “teacher-methodologist”). The disciplines taught by the teachers who took part in the survey: Ukrainian Language, Ukrainian Literature, History of Ukraine, World History, Civic Education, Ethics, Art, IT, Physics, Mathematics, Geography.

In a number of studies of giftedness, the identification of giftedness has an important place. Well-known techniques recommended for use are aimed at identifying the psychological profile of a gifted child (Eisenk's Character Accentuation Test, Eisenk's Character Inventory, Dembo-Rubinstein's Self-Assessment Study, etc.); diagnosis of cognitive features (Münsterberg test, Link's Cube test, Luria's 10 Word Memorization test, etc.); diagnosis of intellectual giftedness (Raven's Progressive Matrices test, Wechsler's test, Amthauer's test, etc.); diagnostics of intellectual giftedness (Raven's progressive matrices test, Wechsler test, Amthauer test, etc.); identification of creative potential and artistic giftedness (Williams creative tests, Wartega “Circles” technique, Torrance test, etc.); investigation of social conditions of gifted

children development (Stephenson methodology, Liri test, Saks-Levi methodology, etc.) [Psychodiagnostic methods of identifying giftedness in children, Internet resource]. In this study, one of the key tasks is to identify the presence/absence of experience of practical application of diagnostic techniques by high school teachers.

Table 1

Questions of the questionnaire to identify the presence/absence of experience of practical application of diagnostic methods by high-school teachers

1.	<i>Could you point out any diagnostic techniques for giftedness that you are aware of?</i>	<i>Number of teachers who responded (out of 50 surveyed)</i>
	Yes	3
	No	47
2.	<i>Do you use giftedness diagnostic techniques for high school students?</i>	
	Yes	2
	No	47
	Sometimes	1
3.	<i>How often do you interact with the school psychologist to identify the giftedness of the pupils you teach?</i>	
	Often	0
	Sometimes	3
	Never	47

Teachers' understanding of the concept of giftedness and its attributes is inextricably linked to the diagnosis of giftedness. In the survey, teachers noted the following characteristics of students, which they consider as criteria of giftedness:

1. Student's success in academic studies (50 out of 50 respondents selected).
2. High level of intellectual ability (selected by 48 out of 50 respondents).
3. Critical thinking, inclination for analyzing and making sense of phenomena; particularly high success in narrow subject field: academic, artistic, physical, etc.; own independent opinion, which is different from the opinion of others (selected by 46 out of 50 respondents).
4. Creativity, unconventional in solving tasks (chosen by 20 out of 50 respondents).
5. High self-esteem; rich vocabulary (7 out of 50 respondents chose).
6. Unique energy potential – ability of an individual to work for a long time to solve a problem, to redistribute psychological energy, directing it

towards the solution of the task at hand; painful perception of social injustice and hypersensitivity; desire to learn and achievement of significant success in learning; getting pleasure from cognitive and creative activities; ability to self-organize, work for results, desire to learn (3 out of 50 respondents chose).

The next part of the survey seeks to identify what teachers do after they have diagnosed a pupil's giftedness. When asked what kind of educational support you provide to gifted pupils, teachers chose the following answers:

1. Private lessons, intensified preparation of the pupil for participation in Olympiads, competitions, contests, extra lessons and electives (chosen by 50 out of 50 respondents).
 2. Recommendations to a pupil's parents: talks about methods and conditions of giftedness development in a family (chosen by 46 out of 50 respondents).
 3. Stimulation of pupils' intellectual development: using creative tasks that require synthesis, analysis, reflection, inferences (chosen by 45 out of 50 respondents).
 4. Motivational work with gifted pupils for guiding them towards excellence (selected by 40 out of 50 respondents).
 5. Strengthening organization of learning activities (information support, scientific organization of work, work in the library, Small Academy of Sciences, work in a club) (selected by 37 out of 50 respondents).
 6. Providing psychological comfort for gifted students (chosen by 30 out of 50 respondents).
 7. Making plans for working with gifted pupils (selected by 7 out of 50 respondents).
 8. Helping in situations of failure – teaching to perceive as a stepping stone to a better result; organizing self-study activities for gifted pupils (selected by 6 out of 50 respondents).
 9. Analysis of success and achievements of students and enrichment of information data bank on gifted students; organization and participation in pedagogical councils, discussion of peculiarities of work with a particular gifted student; publishing of creative works of gifted children in mass media, coverage of their achievements (1 out of 50 respondents chose).
- Some of the questions in the questionnaire offered detailed answers, which we summarized. For example, when asked what kind of help for a gifted pupil you consider most effective, the following answers were repeated by teachers:
- practicing an individual-personal approach based on the need to take into account not only a pupil's individuality, but also the whole system of a

person's relations with the environment, assessment of the influence of these relations on a child's psyche and individual abilities;

- avoidance of any pressure on the children, creating an atmosphere of inspiration;
- combining group and individual lessons and extra-curricular activities;
- supplementing lessons with information on new scientific discoveries;
- using the “explorer” method, which develops the exploratory skills of gifted pupils;
- promoting the development of pupils' individual abilities by encouraging them to achieve higher goals;
- individual work in extracurricular time: additional complicated tasks, preparation for Olympiads, competitions, festivals.

The following answers of teachers turned out to be the least common:

- explaining to pupils the benefits of their hobbies in real life;
- drawing up an individual study program (tasks according to the pupil's potential), selection of relevant information for learning;
- psychological and emotional assistance and support.

The most common answers of teachers to the questions about what difficulties they encounter in teaching gifted pupils and what problems they see in their upbringing were as follows:

1. Exaggerated sense of fear in gifted children, emotional excitability and imbalance.
2. Aversion to school (usually due to the fact that the curriculum for them is simple and does not arouse interest).
3. Non-conformism. Rejection of standard requirements and assertions.
4. Immersion in philosophical issues: gifted children often think about philosophical issues and ask questions not related to the topic of the lesson.
5. Perfectionism. Gifted children are characterized by an intrinsic need for perfection and a keen sense of fairness, which emerge early.
6. Sense of dissatisfaction with oneself, critical attitude towards own achievements, low self-esteem.
7. Hypersensitivity, excessive vulnerability, perception of words or non-verbal signals as a manifestation of non-acceptance of self by others.
8. Intolerance. Gifted students often have little patience for children who are intellectually inferior to them.
9. Constant need for praise in large quantities.
10. Emotional sensitivity, instability and frequent variability of interests; peculiarities of expression of emotions – tears, sudden changes in mood.

11. The need for regular professional development. Gifted children quickly realize that the teacher cannot answer their question and question their authority.

12. In a group form of teaching, the teacher is guided by students who are average in their performance: the laggards catch up while the gifted wait. This situation hinders the development of gifted children.

13. Gifted students know they are outperforming their peers and are content with the level they already have, not always ready to move forward.

14. Lack of material resources in schools necessary for interactive learning with gifted children: e-books, tablets, laptops, etc.

An important part of the questionnaire was the question about what teachers consider most important in providing timely and correct help to a gifted child. The most common answers from teachers were:

1. High personal level of a teacher capable of self-analysis, self-criticism, revision of their positions, weighted actions; capable of establishing partnership relations with pupils; giving children freedom of choice and decision-making. As it is known, only a personality can bring up a personality and only talent can bring up a new talent.
2. Timely diagnostics and adequate perception of their child's peculiarities by parents.
3. The willingness to develop in the child himself.
4. Support of the child's dreams, help in formulating and setting short-term goals and in achieving them.
5. Motivation of a gifted pupil.
6. Facilitating full immersion in the area in which the child is gifted.
7. Provision of up-to-date information resources, psychological support.
8. Love of the teacher for the children.

To the final question of the questionnaire “Do you think that the methods you use are effective” 45 teachers answered “Yes” and 5 – “Not always”.

Research Findings. After processing the questionnaires, we received the following generalized results:

1. Most teachers consider success in academic studies and high level of intellectual abilities as the main criteria of student's giftedness. The next most important are critical thinking, tendency to analyze, comprehend the essence of phenomena; special high success in a narrow subject area and own independent opinion, different from the opinion of others. Creativity and unconventionalism in solving assigned tasks were indicated by 20 people out of 50. Seven out of 50 teachers considered high demands to themselves and a rich vocabulary to be the criteria of students' giftedness. The following criteria were left

out of the attention of 47 out of 50 teachers: desire to learn and getting pleasure from cognitive and creative activity; painful perception of social injustice and hypersensitivity; unique energy potential – an individual's ability to work for a long time to solve a problem.

2. All interviewed teachers indicated individual lessons, increased preparation for participation in Olympiads, competitions, contests, extra lessons and extra-curricular activities as an educational gifted student. The second place is taken by encouraging the development of students' intelligence: the use in the learning process of creative tasks that require synthesis, analysis, reflection, inferences and conversations with the parents of a gifted child. Demonstrated unpreparedness to make plans for work with gifted students, to help a student in a situation of failure, to organize self-educational activities of gifted students, to analyze the successes and achievements of students, to replenish the information data bank on talented students, to organize and participate in pedagogical councils, to print in the media creative works of gifted children in order to highlight their achievements.

3. 45 out of 50 teachers think that their methods of work with gifted high school students are effective, 5 think that they are effective, but not always.

4. The most effective help for a gifted student was named: individual work in extracurricular time (additional tasks, complication of tasks, preparation for Olympiads, competitions, and festivals); connection of group and individual activities at lessons and extracurriculars; making an individual training program (tasks according to the potential of the student); supplementing teaching information with scientific information, using the "researcher" method; no pressure on children, creating an relaxed atmosphere that promotes a state of inspiration.

5. Teachers named the following difficulties and problems in teaching and education of gifted students: intolerance of gifted students to children who are below them in intellectual development; exaggerated sense of fear, excessive emotional sensitivity, instability and frequent variability of interests and moods,

dissatisfaction with themselves; nonconformism; perfectionism; immersion in philosophical problems; internal need for perfection and acute sense of justice; orientation of teachers to average students: the lagging catch up, (such a situation prevents the development of gifted children); the need for constant improvement of their professional skills; lack of sufficient material and technical base in schools necessary for interactive learning with gifted children.

6. The most important in providing timely and proper assistance to a gifted child teachers believe: timely diagnosis and adequate perception of the features of their child by parents; high personal level of the teacher, capable of introspection, self-criticism, revision of their positions, weighted actions; partnership with students; motivation and desire to develop a gifted student; love of children and his profession of teaching; support of the child's dreams; provision of modern resources; psychological support.

Conclusions:

1. Of all the variety of existing criteria of giftedness, most teachers pay attention to the high intellectual level of students, understanding giftedness as high success in learning (academic giftedness). Thus, the giftedness of communication and leadership, artistic and sports remain unnoticed. When identifying general and special talents, teachers do not focus their attention on identifying individual segments with specific abilities of one of the child's talents (for example, if a child is talented in physics, then it is necessary to diagnose whether he or she is an experimental physicist or a theoretical physicist).

2. A number of moral, volitional and emotional qualities of high school students, which are almost impossible to pedagogical correction, but are extremely important as indicators of giftedness, remain outside the attention of teachers. This style of mastering social experience and uniqueness of the non-standard approach in solving problems, situations, issues. It is a unique energy potential – the student's ability to work for a long time to solve a problem, to redistribute the psychological energy, directing it to solve the task at hand.

BIBLIOGRAPHY

1. Тарасова Н. І., Шаленко Г. І. Українська педагогічна бібліографія. Вип. 11. Показчик літератури 2000 року. За ред. Л. В. Савенкової. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2009. 339 с.
2. Музика О. Л. Цінності обдарованої особистості. Обдарована дитина. 1998. № 4. С. 6–10.
3. Волоцух І. Незакопуймо таланти в землю. Обдаровані діти. Рідна школа. 1998. № 1 С. 63–65.
4. Цуканова Т. Приватна школа: специфіка неперервної освіти і обдаровані діти. Рідна школа. 1999. № 1. С. 68–71.
5. Стеценко В. П., Красноголов В. О. Концептуальні моделі навчання обдарованих дітей. Обдарована дитина. 1999. № 1. С. 15–19.
6. Диниченко Л. Робота з обдарованими дітьми або спроба засвітити зірку. Рідна школа. 2000. № 5. С. 77–80.

7. Бевз О. П. Педагогічна підтримка особистісного саморозвитку обдарованих підлітків у школах США. Автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / О. П. Бевз ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. 20 с.
8. Холод І. В. Форми педагогічної підтримки обдарованої студентської молоді у Великобританії. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014. 10 (44), С. 209–216.
9. Яншина Т. Психологічні особливості підлітків з різними типами обдарованості. Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: Збірник наукових праць. Київ: Інститут обдарованої дитини. 2012. № 9. 274 с.
10. Кириченко С. В. Організаційно-педагогічні засади роботи з обдарованими дітьми в системі освіти Австралії. дис. ... канд. пед. наук. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2016. 288 с.
11. Янлінь У. Концепт «обдарованості» в сучасній КНР. Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика. Чернівці: ЧНУ. 2018. С. 22–25.
12. Андросович К. А. Проблема соціалізації обдарованих учнів в умовах освітньої установи: вплив соціальних мереж. Освіта та розвиток обдарованої особистості, 4 (71), 2018. С. 17–23.
13. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2012. 248 с.
14. Бельська Н. А. Дослідження діагностичних можливостей тестової методики Дж. Олдхема – Л. Моріса «Персональний автопортрет» для ідентифікації ліцеїстів з ознаками обдарованості. Освіта та розвиток обдарованої особистості. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України № 3 (86). 132 р. С. 101–112.
15. Волощук І. С., Гальченко М. С. Обдаровані діти. Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. Т. 24.
16. Психодіагностичні методики виявлення обдарованості дітей. Педрада: портал освітян України. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/1504-psihodagnostichn-metodiki-viyavlennya-obdarovanost-dtey>.

REFERENCES

1. Tarasova N., Shalenko H. (2009). *Ukrainska pedahohichna bibliohrafiia*. [Ukrainian pedagogical bibliography]. Vypusk 11. Pokazhchyk literatury 2000 roku. Za red. L. V. Savenkovoї. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova. 339. [in Ukrainian]
2. Muzyka O. (1998). *Tsinnosti obdarovanoi osobystosti*. [Values of a gifted personality]. *Obdarovana dytna*. 4. 6–10. [in Ukrainian]
3. Volotsukh I. (1998). *Nezakopuimo talanty v zemliu. Obdarovani dity. Ridna shkola*. [Let's not bury talents in the ground]. 1. 63–65. [in Ukrainian]
4. Tsukanova T. (1999). *Pryvatna shkola: spetsyfika neperervnoi osvity i obdarovani dity*. [Private school: specifics of continuous education and gifted children]. *Ridna shkola*. 1. 68–71. [in Ukrainian]
5. Stetsenko V., Krasnoholov V. (1999). *Kontseptualni modeli navchannia obdarovanykh ditei*. [Conceptual models of learning gifted children]. *Obdarovana dytna*. 1. 15–19. [in Ukrainian]
6. Dynychenko L. (2000). *Robota z obdarovanymy ditmy abo sproba zasvityty zirku*. [Working with gifted children or trying to shine a star]. *Ridna shkola*. 5. 77–80. [in Ukrainian]
7. Bezz O. (2012). *Pedahohichna pidtrymka osobystisnoho samorozvytku obdarovanykh pidlitkiv u shkolakh SShA*. [Pedagogical support of personal self-development of gifted adolescents in US schools]. *Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 – zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky / O. P. Bezz ; M-vo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Sumskyi derzh. ped. un-t im. A. S. Makarenka. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka*. 20. [in Ukrainian]
8. Kholod I. (2014). *Formy pedahohichnoi pidtrymky obdarovanoi studentskoi molodi u Velykobrytanii*. [Forms of pedagogical support for gifted student youth in Great Britain]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. 10 (44). 209–216. [in Ukrainian]
9. Yanshyna T. (2012). *Psykhologichni osoblyvosti pidlitkiv z riznyimi typamy obdarovanosti*. [Psychological features of teenagers with different types of giftedness]. *Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny: teoriia ta praktyka: Zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny. 9. 274 [in Ukrainian]
10. Kyrychenko S. (2016). *Orhanizatsiino-pedahohichni zasady roboty z obdarovanymy ditmy v systemi osvity Avstralii*. [Organizational and pedagogical principles of work with gifted children in the education system of Australia]. *dys. ... kand. ped. nauk*. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichni universytet imeni M. P. Drahomanova. 288. [in Ukrainian]
11. Yanlin U. (2018). *Kontsept «obdarovanosti» v suchasni KNR*. [The concept of “giftedness” in modern China]. *Suchasna pedahohika: teoriia, metodyka, praktyka*. Chernihiv: ChNU. 22–25. [in Ukrainian]
12. Androsovykh K. (2018). *Problema sotsializatsii obdarovanykh uchniv v umovakh osvitnoi ustanovy: vplyv sotsialnykh merezh*. [The problem of socialization of gifted students in the conditions of an educational institution: the influence of social networks]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, 4 (71). 17–23. [in Ukrainian]
13. Shevtsov Z. (2012). *Osnovy sotsialno-pedahohichnoi diialnosti*. [Basics of socio-pedagogical activity]. *Navch. posib. K.: Tsentr uchbovoi literatury*. 248. [in Ukrainian]
14. Bielska N. (2022). *Doslidzhennia diahnostychnykh mozhlyvostei testovoi metodyky Dzh. Oldkhema – L. Morisa «Personalnyi avtoportret» dlia identyfikatsii litseistiv z oznakamy obdarovanosti*. [Study of the Diagnostic Possibilities of “Personalnyi avtoportret” dlia identyfikatsii litseistiv z oznakamy obdarovanosti].

the test Method of J. Oldham–L. Morris “Personal SelfPortrait” for the Identification of Lyceum Students with Signs of Giftedness]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. Kyiv: Ynstitut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. 3 (86). 101–112. [in Ukrainian]

15. Voloshchuk I., Halchenko M. (2022). Obdarovani dity [Gifted children]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy : entsyklopediia [elektronna versiiia] / red.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh*. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, T. 24. [in Ukrainian]

16. *Psikhodiahnostychni metodyky vyavlennia obdarovanosti ditei*. Pedrada: portal osvitian Ukrainy. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/1504-psihodagnostichn-metodiki-viyavlennya-obdarovanost-dtey>.

УДК 378.01:37.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-47>**Оксана РЕЗВАН,***orcid.org/0000-0002-7371-3605**доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри психології, педагогіки та мовної підготовки
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова
(Харків, Україна) rezvanoksana1@gmail.com***Альона ПРИХОДЬКО,***orcid.org/0000-0001-8227-0220**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та мовної підготовки
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова
(Харків, Україна) alonaprykhodko74@gmail.com***Оксана НІКІТІНА,***orcid.org/0000-0003-4028-1321**кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології, педагогіки та мовної підготовки
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова
(Харків, Україна) uatoeua@gmail.com*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті теоретично обґрунтовано доцільність виділення риторичної компетентності як складової професійної компетентності викладача ЗВО технічного профілю, проаналізовано різні підходи до визначення сутності та структури риторичної компетентності викладача ЗВО. Установлено, що риторичні вміння є професійно значущими для викладача ЗВО технічного профілю в аспекті важливої *soft skills* будь-якого фахівця та складової професійно-педагогічної компетентності викладача.

На основі аналізу тлумачень поняття «риторична компетентність викладача» різними науковцями визначено, що риторична компетентність викладача ЗВО технічного профілю – це інтегративний феномен, що є сукупністю мовно-риторичних знань, умінь і якостей особистості, які дозволяють реалізовувати в умовах професійної та професійно-педагогічної взаємодії аутентичну для сфери інженерної діяльності ефективну комунікацію на основі сформованих мовно-риторичних компетенцій. У процесі дослідження виділено структурні компоненти риторичної компетентності викладача ЗВО технічного профілю: мовно-риторичні знання, уміння, навички, набір необхідних якостей особистості (комунікативні, організаторські, лідерські), знання та використання прийомів психологічного впливу на аудиторію.

Зазначено, що для ефективного здійснення професійно-риторичної діяльності викладачеві ЗВО технічного профілю доцільно проходити на базі кафедр психолого-педагогічного напрямку курси з підвищення кваліфікації у форматі риторичного тренінгу або циклу вебінарів (онлайн/офлайн) з ораторської майстерності відповідно до запиту (для молодих та досвідчених викладачів).

Акцентовано на тому, що процес формування риторичної компетентності викладача ЗВО технічного профілю є неперервним, досить специфічним, враховуючи феномен інженерного мислення, потребує вдосконалення мовно-риторичних, психолого-педагогічних умінь, які є сьогодні важливою складовою професійної й педагогічної компетентності викладача технічного профілю.

Ключові слова: риторична компетентність викладача зво, риторична компетентність викладача ЗВО технічного профілю, риторичний тренінг, вебінари з ораторської майстерності.

Oksana REZVAN,

orcid.org/0000-0002-7371-3605

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;

Head of the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training

Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov

(Kharkiv, Ukraine) rezvanoksanal@gmail.com

Alona PRYHODKO,

orcid.org/0000-0001-8227-0220

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training

Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov

(Kharkiv, Ukraine) alonapryhodko74@gmail.com

Oksana NIKITINA,

orcid.org/0000-0003-4028-1321

Candidate of Psychological Sciences,

Associate Professor at the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training

Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov

(Kharkiv, Ukraine) uatoeya@gmail.com

METHODS OF IMPROVING THE RHETORICAL COMPETENCE OF A TECHNICAL PROFILE TEACHER

The article theoretically substantiates the expediency of identifying rhetorical competence as a component of the professional competence of a teacher of higher education technical profile, analyzes different approaches to determining the essence and structure of rhetorical competence of a teacher of higher education. It has been established that rhetorical skills are professionally significant for a technical higher education institution teacher in the aspect of critical soft skills of any specialist and a component of a teacher's professional and pedagogical competence.

Based on the analysis of interpretations of the concept of «rhetorical competence» by various scientists, it was determined that the rhetorical competence of a teacher of a technical higher education institution is an integrative phenomenon, which is a set of rhetorical knowledge, skills and personal qualities that allow implementing in the conditions of professional and educational-professional interaction authentic for the field engineering activity effective communication on the basis of formed linguistic and rhetorical competences. In the research process, the structural components of the rhetorical competence of the teacher of a technical vocational school were highlighted: linguistic and rhetorical knowledge, skills, a set of necessary personality qualities, knowledge of methods of psychological influence on the audience.

To carry out professional and rhetorical activities effectively, it is advisable for a technical higher education institution teacher to take professional development courses in the format of rhetorical training or a series of webinars (online/offline) on oratory skills on the basis of departments of psychology and pedagogy, according to the request (for young and experienced teachers).

Emphasis is placed on the fact that the process of forming the rhetorical competence of a technical profile teacher is continuous, quite specific, taking into account the phenomenon of engineering thinking, and requires the improvement of language-rhetorical, psychological-pedagogical skills, which is today an important component of the professional competence of a technical profile teacher.

Key words: *rhetorical competence of a teacher of higher education, rhetorical competence of a teacher of technical higher education, rhetorical training, webinars on public speaking.*

Постановка проблеми. Останніми десятиліттями в умовах відходу від тоталітарного режиму та демократизації й гуманізації суспільства поживався інтерес науковців до риторики як до мистецтва мовного впливу, до риторизації освіти й відповідно формування й розвитку риторичних умінь як у здобувачів освіти, так і у викладачів тощо. Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» («Укра-

їна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, концепція «Нова українська школа» визначають стратегічні напрями вітчизняної освіти, орієнтують освітні заклади на покращення її якості, що потребує, зокрема, особливої риторичної підготовки викладача ЗВО, зокрема технічного профілю. Проблема формування риторичної компетентності викладача ЗВО технічного профілю є надзвичайно актуальною, адже його професійна та профе-

сійно-педагогічна діяльність передбачає не лише вміння здійснювати автентичну для інженерної спільноти комунікацію, але й сформовані навички ведення наукової дискусії, тобто уміння вести гармонійний діалог, переконувати, виступати публічно тощо.

Аналіз досліджень. У сучасних відповідних наукових студіях можна виокремити кілька основних тенденцій: дослідження особливостей педагогічного спілкування (Н. Волкова, О. Семенов, Т. Симоненко); вивчення питань формування риторичної майстерності, риторичної компетентності й риторичної культури здобувачів освіти (Г. Бондаренко, Н. Голуб, Г. Клочек, Л. Мацько, Г. Сагач); дослідження питань формування професійно орієнтованої риторичної підготовки (І. Дроздова, С. Караман, О. Караман) та ін.

Водночас аналіз наукової літератури свідчить, що незважаючи на інтерес дослідників до окресленої проблеми, окремі її аспекти залишаються маловивченими й досить актуальними, зокрема питання специфіки формування риторичної компетентності викладача ЗВО технічного профілю в аспекті важливої soft skills будь-якого фахівця та складової професійно-педагогічної компетентності викладача ЗВО.

Мета статті – визначити сутнісні характеристики базового поняття дослідження «риторична компетентність викладача ЗВО технічного профілю», окреслити шляхи вдосконалення риторичної майстерності викладачів ЗВО технічного профілю.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що у науково-педагогічній літературі існує достатньо визначень поняття «риторична компетентність викладача» (М. Барахтян, Т. Дрозд, Л. Каніболоцька, О. Кучерук, В. Нагаєв, В. Нищета, Т. Садова, Т. Симоненко та ін.). Розглянувши підходи до визначення цього поняття, за основу ми взяли визначення С. Толочко: «Риторична компетентність викладача – це інтегрована якість, що виражається через риторичні знання, уміння, навички, компетенції для управління комунікативним процесом та здійснення бажаного впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей; здатність унормовано, усвідомлено, риторично правильно використовувати мовні ресурси, механізми, закономірності, прийоми та засоби риторики як науки; оволодівати практичними вміннями з метою розкриття й розвитку вроджених риторичних здібностей людини, продукування авторсько-адресного тексту; набір необхідних соціально-емпатійних якостей для створення переконуючого й дійового мовлення можливос-

тями мистецтва живого слова, емоційної та інтелектуальної взаємодії зі слухачем для здійснення педагогічного впливу на нього як на особистість, уміння викликати потрібні емоції й почуття та управляти ними, захопити та спонукати до дій засобами лінгвістичного, паралінгвістичного та кінетичного мотиваційного впливів» (Толочко, 2020: 53).

На основі аналізу тлумачень поняття «риторична компетентність викладача» різними авторами риторичну компетентність викладача ЗВО технічного профілю визначаємо як інтегративний феномен, що є сукупністю мовно-риторичних знань, умінь і якостей особистості, які дозволяють реалізовувати в умовах професійної та навчально-професійної взаємодії автентичну для сфери інженерної діяльності ефективну комунікацію на основі сформованих мовно-риторичних компетенцій.

У процесі дослідження виділено структурні компоненти риторичної компетентності викладача ЗВО технічного профілю: мовно-риторичні знання, уміння, навички, набір необхідних якостей особистості (комунікативні, організаторські, лідерські), знання та використання прийомів психологічного впливу на аудиторію.

Відповідно до завдань цієї публікації для виконання дослідження проведено опитування й анкетування викладачів ЗВО технічного профілю (64 особи) (Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова) щодо стану сформованості риторичної компетентності у викладачів.

Анкета передбачала відповіді на кілька запитань: розуміння сутності понять: «риторична компетентність викладача ЗВО», «ораторська майстерність»; які прийоми активізації та підтримки уваги здобувачів освіти вони використовують, які полемічні засоби і прийоми є ефективними у науковій дискусії тощо. За результатами аналізу анкет, більшість (57%) викладачів розуміють поняття «риторична компетентність викладача ЗВО», але у визначеннях відсутні ключові словосполучення («інтегрована якість особистості», «мовно-риторичні знання, вміння та навички»). Це демонструє недостатню обізнаність викладачів із теоретичними питаннями. У відповідях на запитання анкети «Які прийоми активізації та підтримки уваги здобувачів освіти ви використовуєте» 98% респондентів зазначили, що використовують на заняттях відеоматеріали, мультимедійні презентації, проте риторичні прийоми активізації та підтримки уваги здобувачів освіти використовують час від часу, особливо в умовах навчання онлайн.

Результати анкетування переконують, що викладачі ЗВО технічного профілю мають приділяти більше уваги удосконаленню риторичної компетентності, активному використанню риторичних прийомів на заняттях професійної підготовки здобувачів освіти та у науковій комунікації.

З огляду на окреслену проблематику формування та вдосконалення риторичної компетентності викладача ЗВО технічного профілю пропонуємо на базі кафедр психолого-педагогічного напрямку у межах проходження курсів із підвищення кваліфікації проведення риторичного тренінгу або циклу вебінарів (онлайн/офлайн) для викладачів ЗВО технічного профілю відповідно до запиту (для молодих та досвідчених викладачів).

Орієнтовна тематика риторичного тренінгу/вебінарів для викладачів ЗВО технічного профілю:

1. Риторизація навчального процесу: освітній тренд чи відновлення традиції?!

2. Софт скіли викладача ЗВО технічного профілю.

3. Риторична компетентність викладача ЗВО: зміст та структура.

4. Риторика як мистецтво мовного впливу: психолого-педагогічний аспект.

5. Логіка, структурованість та переконливість публічного виступу. Мистецтво професійного діалогу.

6. Актуальні риторичні прийоми на різних етапах навчально-виховного процесу у ЗВО технічного профілю.

7. Візуальна комунікація як умова формування образного мислення здобувачів освіти у ЗВО технічного профілю.

8. Культура та техніка мовлення викладача ЗВО технічного профілю.

9. Риторична майстерність викладача ЗВО та сучасні цифрові технології онлайн та офлайн-комунікації.

10. Вебресурси із україномовним риторичним контентом для викладачів.

В аспекті досліджуваної теми зупинимося докладніше на питанні, які риторичні прийоми активізації та підтримки уваги здобувача вищої освіти є ефективними в аудиторії майбутніх фахівців технічного профілю. На етапі початку лекції/семінару/колоквіуму/практичного заняття: прийом «комунікативна атака» (ефектна цитата щодо обговорюваної проблеми, розповідь про незвичайну/актуальну подію, розповідь історії обговорюваного питання/винаходу/рішення задачі, притчі (технологія «сторітелінг»), провокуюче запитання, приклад, опис ситуації з влас-

ного життя викладача, застосування прийому «стосується кожного» (особисте зацікавлення: щось, що близько пов'язане з інтересами учнів). На етапі доведення та переконання: посилення на негативні наслідки незнання питання, позитивні наслідки бути обізнаним (компетентним); індуктивний метод викладу навчального матеріалу (від конкретних прикладів до загального ствердження) на етапі обговорення проблеми та дедуктивного методу на етапі пояснення навчального матеріалу; посилення на несуперечливі факти та відомості; посилення на авторитети та авторитетні джерела в інженерній галузі; використання аналогій та порівнянь (формування асоціативного, інженерного, дивергентного мислення); підкреслення актуальності та практичності набутих знань, умінь та навичок (дієвість, актуальність знань із теми у житті, можливість на практиці перевірити свої знання, легке впровадження; засіб вирішення особистих проблем; складова професійної компетентності, компонент ділової кар'єри тощо); виявлення суперечностей у критичних зауваженнях аудиторії; прийом «так, але...» (прийняття думки аудиторії з подальшим зверненням до думки викладача); прийом «бумерангу» (відповідь запитанням на запитання, аргументом на аргумент у науковій дискусії). З метою сугестії (навіювання): періодичне повторення однієї і тієї ж думки; висування вимог до отримання бажаної емоційної реакції слухачів (*думаю, що ви погодитесь зі мною у тому, що...*); інтонаційного підкреслення важливіших моментів виступу (виділення головного – уповільнюємо темп мовлення, на другорядному – пришвидшуємо); автоматичне включення до певної роботи, динамічність викладу матеріалу. На етапі проблемного викладу матеріалу (долання перешкод): завдання на вирішення певних навчальних задач, ситуацій, виконання тестів, які неможливо виконати без вивчення матеріалів теми; таймінг (стимулювання часом, обмеженість у часі у виконанні завдань чи нагорода за швидкість); удавана недовіра до слухачів (підкреслюється складність завдання та низька ймовірність його виконання). На етапі рефлексії навчальної діяльності: увага до стану, переживань студентів; спонукання студентів до ознайомлення із додатковим матеріалом (як пропедевтика до вивчення наступної теми; спонукання до роздумів студентів щодо корисності інформації, можливості її застосування у різних навчально-професійних ситуаціях (формування кейсів, «хмаринки тегів-ключових понять теми»). На етапі закріплення позитивного враження: узагальнення основних думок (резюме), підведення підсумків; заклик до

дії чи до роздумів («запрошення» до подальшого поглибленого, усвідомленого вивчення навчального матеріалу), комплімент слухачам, подяка за активність, «емоційна розрядка»/»переключення» (гумор) у разі стомленості аудиторії; прийом «три крапки»: ефектна цитата, мем (примушує замислитись про її зміст); нагнітання та кульмінації – розрядження (на кінець залишається найважливіше); встановлення зв'язку з попередніми та наступними темами за допомогою технологій «асоціативне гроно/куц» або «інтелект-карт» (включається асоціативне запам'ятовування); «навчальне коло» – повторення початку заняття, але на більш глибокому рівні (наприклад, те ж питання, але слухачі самі знаходять відповідь); «ефект Шахразади» чи відстрочення закінчення (почати цікаву розповідь, пов'язану з темою заняття, і пообіцяти її завершити на наступному занятті). Звичайно, що це не повний перелік прийомів, які є ефективними в аудиторії майбутніх

фахівців як технічного профілю, так і, звісно, гуманітарного. Проте їх використання дозволить викладачеві ЗВО технічного профілю як оптимізувати процес професійної підготовки здобувачів освіти, так і вдосконалити власну риторичну компетентність.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що процес формування риторичної компетентності викладача ЗВО технічного профілю є неперервним, досить специфічним, враховуючи феномен інженерного мислення, потребує вдосконалення мовно-риторичних, психолого-педагогічних умінь, які є сьогодні важливою складовою професійної й педагогічної компетентності викладача технічного профілю.

Стаття не окреслює всіх аспектів означеної проблеми. Подальшого науково-педагогічного пошуку потребує питання визначення теоретичних та методичних засад формування риторичної компетентності ЗВО технічного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кучерук О. Педагогічна риторика як об'єкт наукового дослідження. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика. Колективна монографія. 2016. С. 7–25.
2. Толочко С. Формування риторичної компетентності викладачів у післядипломній педагогічній освіті. URL: <https://ino.nau.edu.ua/files/repository/articles/96.pdf>
3. Хоружа Л. та ін. Компетентнісний розвиток викладачів вищої школи засобами цифрових технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. № 4 (78). С. 298–314. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3042>

REFERENCES

1. Kucheruk O. (2016). Pedagogical rhetoric as an object of scientific research. [Pedagogical rhetoric: history, theory, practice: monograph. Red. Kyiv. 7–25. [in Ukrainian]
2. Tolochko S. (2020). Formation of rhetorical competence of teachers in postgraduate pedagogical education. [Formation of rhetorical competence of teachers in postgraduate pedagogical education]. URL: <https://ino.nau.edu.ua/files/repository/articles/96.pdf> [in Ukrainian]
3. Khoruzha L. et al. (2020). Competence development of higher school teachers by means of digital technologies. [Competence development of higher school teachers by means of digital technologies]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*. No. 4 (78). 298–314. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3042> [in Ukrainian].

Наталія САЄНКО,

orcid.org/0000-0001-7953-3747

доктор педагогічних наук,

професор кафедри іноземних мов

Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

(Харків, Україна) saienkonv@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФОНЕТИКИ СТУДЕНТІВ ВИШІВ

У статті розглянуті питання, що стосуються загальної характеристики інішомовної фонетичної компетенції студентів вишів та засобів її формування, обґрунтовано потенціал використання цифрових технологій у формуванні фонетичної компетенції майбутніх фахівців, а також описані деякі способи їх застосування для підготовки студентів до міжкультурної комунікації.

Аналіз літератури свідчить, що основними компонентами фонетичної компетенції є фонетичні навички, фонетичні знання і фонетична усвідомленість, які можуть бути сформовані з використанням таких підходів, як артикуляційний, імітативний та комбінований. Зазначено, що під час навчання фонетики студентів Харківського національного автомобільно-дорожнього університету комбінований підхід використовувався у поєднанні з транслінгвальними стратегіями навчання іноземних мов, що дозволяють тим, хто вивчає мову, використовувати всі свої лінгвістичні навички, досвід і компетенції, набуті рідною мовою, для здійснення комунікації іноземною мовою, та аудіовізуальним перекладом, який передбачає передачу вербальної мови в аудіовізуальних медіа.

Навчальний матеріал був представлений у вигляді роликів, викладених на платформі YouTube, з озвученим диктором паралельним перекладом текстів із можливістю їх прослуховування і вимовлення одночасно із зоровою опорою. Для міцного засвоєння матеріалу і формування фонетичних навичок студенти могли працювати з роликами у будь-який зручний для них час і в будь-якому зручному для них місці, прослуховувати їх стільки разів, скільки їм було необхідно. На занятті студенти виконували завдання на основі відпрацьованого самостійно матеріалу та були готові до дискусії з різних проблем прикладного та оцінного характеру, реалізуючи таким чином ідею «перевернутого класу», суть якої полягає в тому, що навчальний матеріал вивчається студентами індивідуально через перегляд та прослуховування відеоресурсів, а заняття в аудиторії присвячені виконанню творчих та проблемних завдань.

Ключові слова: *іноземна мова, фонетична компетенція, транслінгвізм, аудіовізуальний переклад, «перевернутий клас».*

Nataliia SAIENKO,

orcid.org/0000-0001-7953-3747

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor at the Department of Foreign Languages

Kharkiv National Automobile and Highway University

(Kharkiv, Ukraine) saienkonv@ukr.net

THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING PHONETICS TO STUDENTS OF HIGHER SCHOOLS

The article studies problems related to the general characteristics of foreign language phonetic competence of university students and the means of its development, substantiates the potential of using digital technologies in the formation of phonetic competence of future specialists, and also describes some methods of their application for preparing students for intercultural communication.

The main components of phonetic competence are phonetic skills, phonetic knowledge and phonetic awareness, which can be formed using such approaches as articulatory, imitative and combined. It is noted that during teaching phonetics to students of Kharkiv National Automobile and Highway University, the combined approach was used in conjunction with translingual strategies for learning foreign languages, which allow students to use all their linguistic skills, experience and competences acquired in their native language to communicate in a foreign language, and audiovisual translation, which involves the transmission of verbal language in audiovisual media.

The educational material was presented in the form of videos posted on the YouTube platform, with a voiced parallel translation of the texts with the possibility of listening and pronouncing them simultaneously with visual support. In order to firmly master the material, students could work with videos at any convenient time and in any convenient place

for them, listen to them as many times as they needed. During the class, students performed tasks based on self-studied material and were ready for a discussion on various problems of an applied and evaluative nature, thus implementing the idea of a "flipped classroom", the essence of which is that the educational material is studied by students individually through viewing and listening to video resources, and the classroom activities are devoted to performing creative and problematic tasks.

Key words: *foreign language, phonetic competence, translanguaging, audiovisual translation, "flipped classroom".*

Постанова проблеми. Обов'язковим компонентом мовної компетенції, що відповідає за грамотне оформлення висловлювання, є фонетична компетенція, що включає вміння правильно сприймати звуки іншої мови та відтворювати їх відповідно до існуючої норми.

Фонетичну компетенцію визначають як здатність людини до коректного артикуляційного та інтонаційного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших, що базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань і фонетичної усвідомленості (Бігич та ін., 2013). Основними компонентами фонетичної компетенції вважають фонетичні навички як автоматизовану рецептивну та репродуктивну дію, яка забезпечує коректне звукове й інтонаційне оформлення власного мовлення та адекватне сприйняття мовлення інших, фонетичні знання як знання про нормативний склад фонетичних елементів (фонем та інтонацій) іноземної мови, і фонетичну усвідомленість як здатність того, хто вивчає мову, розмірковувати над процесами формування своєї фонетичної компетенції, конструюючи систему власних фонетичних знань і умінь (Бориско, 2011).

Глобалізація комунікативних процесів призвела до активного економічного, науково-технологічного та культурного обміну, який викликав потребу в якісно підготовлених фахівцях, здатних до ефективної міжкультурної комунікації іноземними мовами.

Останнім часом невід'ємною частиною іноземної підготовки стало використання сучасних цифрових технологій. Це не лише нові технічні засоби, а й інноваційні підходи до організації навчального процесу. Електронне, змішане та мобільне навчання пропонують «новий всесвіт інтерактивності для досягнення навчальних цілей» (Bartolomé-Pina et al., 2018).

У міру того, як технології почали змінювати традиційні способи вивчення та викладання іноземних мов, поза навчальною аудиторією відбуваються ще більші зміни, оскільки цифрова революція в освіті практично повністю видозмінює її функції як місця навчання. Такі трансформації викликають необхідність пошуку нових походів, форм і методів навчання іноземних мов загалом, і у сфері формування фонетичної компетенції,

зокрема, які б відображали досягнення науково-технічного прогресу.

Аналіз досліджень. Проблемі навчання різних компонентів фонетичної компетенції присвячено дослідження таких українських і зарубіжних методистів, як Н. Бориско, М. Дворжецька, Л. Калініна, Д. Кенворті, П. Роуч та ін., які вивчали продукування та сприйняття звуків, роботу артикуляційних органів, закономірності зміни звуків у мовному потоці, акустичну характеристику звукових явищ, сприйняття мови слухачами, питання навчання фонетики різних категорій тих, хто вивчає мову, використання інформаційно-комп'ютерних технологій у процесі формування фонетичної компетенції.

Роботи низки авторів (Naismith et al., 2004; Pegrum, 2005) присвячені дослідженню потенціалу та можливостей вивчення мов за допомогою мобільних технологій, які в останні роки стали повсюдним явищем та дозволяють навчання поступово переміщатися за межі аудиторії в особисте середовище студента, як реальне, так і віртуальне, таким чином стаючи дедалі ситуативнішим, персоналізованим і таким, що триває все життя. Основне завдання викладача, на думку авторів, полягатиме в тому, щоб за допомогою мобільних технологій перетворити навчання на невід'ємну частину повсякденного життя настільки, що воно сприйматиметься не як навчання, а як спосіб життя людини, яка прагне постійного самонавчання та самовдосконалення.

Мета статті – обґрунтувати потенціал використання цифрових технологій у формуванні фонетичної компетенції майбутніх фахівців, а також описати можливі способи їх застосування для підготовки студентів до міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Метою формування фонетичної компетенції у немовному виші є вдосконалення слухо-вимовних та ритміко-інтонаційних навичок, що були сформовані у школі, на апроксимативному рівні. Як у середній школі (за винятком спеціалізованих навчальних закладів з поглибленим вивченням іноземної мови), так і у немовному закладі вищої освіти з досить обмеженою кількістю годин на іноземну підготовку дуже важко досягти безпомилковості та автентичності вимови тих, хто навчається. Тому вимоги до

вимови учнів та студентів визначають, виходячи з принципу апроксимації, тобто наближення до стандартної вимови, за яким обмежується обсяг фонетичного матеріалу, що вивчається, і допускається деяке зниження якості вимови. Апроксимована вимова – це така вимова, в якій відсутні фонологічні помилки, але допускаються нефонологічні помилки, тобто такі, що не заважають розуміти усні висловлювання (Холод, 2018).

Йдеться про оволодіння так званою педагогічною фонетикою, яка, за визначенням Н. Бориско, завжди контрастивна, бо враховує вплив рідної мови; навчальний матеріал для неї відбирається за такими методичними критеріями, як нормативність, вживаність, відповідність потребам спілкування; навчання фонетики організовується циклічно і концентрично з плануванням фаз систематизації і повторення. Педагогічна фонетика передбачає здебільшого індуктивний шлях оволодіння фонетичним матеріалом після його багаторазового використання і здобуття знань на основі організованої наочної демонстрації фонетичних явищ безпосередньо у мовленні (Бориско, 2011).

При навчанні вимови використовують низку підходів, найбільш поширеними серед яких є такі, як артикуляційний, акустичний (імітативний) та комбінований (аналітико-імітативний).

Артикуляційний підхід ґрунтується на теоретичних поясненнях та передбачає порівняльний аналіз фонетичного складу рідної й іноземної мов та розробку на цій основі типології фонетичних труднощів і системи фонетичних вправ. Студентів послідовно знайомлять з вимовою окремих звуків, звукосполучень, слів, словосполучень і речень. Цей підхід вимагає проходження тривалого фонетичного курсу, тому навряд чи може бути застосований у немовному виші.

Акустичний (імітативний) підхід базується не на усвідомленому засвоєнні особливостей артикуляції, а на сприйнятті мовлення і його імітації.

Прихильники імітативного шляху вважають, що ніяка теорія не може мати місця на початку навчання, кількість звуків, які можна пояснити чи описати учням, дуже невелика, і що найголовніше у навчанні вимови – це навчити тих, хто вивчає мову, правильно сприймати та імітувати чутні звуки, оскільки вимова є насамперед наслідувальним процесом. Перевагами цього підходу є те, що фонетичні навички формуються не ізольовано, а в мовленнєвих зразках.

Комбінований (аналітико-імітативний) підхід раціонально поєднує імітацію з доступним описом артикуляції, складового та фразового наголосу, інтонації тощо. Він передбачає вико-

ристання різних аналізаторів для формування фонетичної навички, приділяючи значну увагу аудіюванню, як дидактичного мовлення викладача, так і дикторів на фонозапису, а артикуляція звуків пояснюється доступним і зрозумілим способом, наприклад, через зіставлення звуків рідної та іноземної мов. Крім того, цей підхід передбачає використання не тільки акустичних, а й графічних образів мови, що вивчається.

Ми використовували комбінований підхід із включенням елементів авторської методики при навчанні фонетики студентів Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, що ґрунтувався на низці положень транслінгвального навчання та аудіовізуального перекладу.

Транслінгвізм – це відносно новий термін, який використовується для позначення процесу переходу з однієї мови на іншу (Nagy, 2018), навмисного чергування мови введення та виведення (Lewis et al., 2012: 643), а також теоретичних міркувань, на яких ця практика ґрунтується.

С. Канагараджа (2011: 401) визначає транслінгвізм як здатність тих, хто розмовляє кількома мовами, перемикатися з однієї мови на іншу, при цьому різні мови, що формують репертуар мовця, розглядаються як інтегрована система. На відміну від перемикання кодів (code-switching), що ґрунтується на моногласальному підході, за якого білінгви оперують окремими ізольованими мовними системами, транслінгвізм ґрунтується на гетерогласальному підході, який розглядає мовні системи в рухомому стані, позбавленому жорстких кордонів.

Отже, транслінгвальний підхід до вивчення мов дозволяє тим, хто навчається, використовувати всі свої лінгвістичні навички, досвід і компетенції, набуті рідною мовою, для здійснення комунікації іноземною мовою.

Ми використовували транслінгвальні стратегії для забезпечення зрозумілості та прозорості іншомовного тексту та відпрацювання відповідних мовних форм у найкоротші терміни за допомогою аудіовізуального перекладу.

Аудіовізуальний переклад (АВП) визначається як передача вербальної мови в аудіовізуальних медіа і, як правило, використовується як загальний термін для позначення «екранного перекладу», «мультимедійного перекладу», «мультимодального перекладу» або «перекладу фільмів» (Lertola, 2018).

Незважаючи на те, що АВП бере свій початок майже сторіччя тому з перекладу титрів німого кіно, саме зараз він стрімко набирає популярності як у міжмовній комунікації, так і в галузі

навчання іноземних мов завдяки розвитку технологій у теле- та кіноіндустрії, розширенню інтернет-простору, удосконаленню засобів прийому та передачі інформації.

Особливістю деяких сучасних підходів до навчання мов з використанням АВП є те, що при розробці певного курсу передбачається широке використання рідної мови на відміну від використання лише іноземної, що ґрунтується на поглядах В. Буцкамма та Д. Колдуелла (Butzkamm & Caldwell, 2009). У нашому випадку подача матеріалу здійснювалася у вигляді роликів, викладених на платформі YouTube, з виведенням на екран паралельним перекладом навчальних текстів, озвучених диктором, тобто, студенти отримували двомовний сценарій, а також записи нових слів та фраз, що становлять тексти рідною та іноземною мовами, для позааудиторного самостійного вивчення. Лексика до текстів і самі тексти розміщуються на екрані паралельно з їхнім перекладом. Матеріал прослуховується одночасно із зоровою опорою, повторюється в паузах за диктором, а в аудиторії відпрацьовується та закріплюється під час виконання творчих та проблемних завдань. Методом паралельного перекладу, ефективність якого поки що недооцінена, користуються майже всі поліглоти, тобто, люди, яким вдається самостійно вивчити багато мов, і які під час використання цього методу можуть маніпулювати текстом «туди-сюди» стільки разів, скільки необхідно, щоб його повністю засвоїти.

Поданий у графічному вигляді паралельний переклад є близьким по суті подвійному або зворотному перекладу (reverse translation або back translation), який був задокументований як метод навчання іноземної мови ще у шістнадцятому столітті завдяки англійському педагогу-гуманісту Роджеру Ашаму, який навчав за його допомогою своїх учнів латині.

Цю техніку можна використовувати для роботи практично з будь-яким текстом: це може бути текст для розуміння прочитаного, аудіосценарій для розуміння на слух, текст, що є взірцем певного письмового жанру тощо. У будь-якому випадку зворотний переклад належить до процесу перекладу тексту назад на вихідну мову.

Нові підходи до широкого використання рідної мови під час навчання іноземної В. Буцкамм та Д. Колдуелл називають двомовною реформою, яка зробить доступними тексти з широким контекстом, не обмежуючи їх «заїждженими» ситуаціями із замовленням їжі або бронюванням номера в готелі. Використовуючи описану методику, студенти можуть приділяти більше часу самостій-

ній роботі та виявляти більше власної ініціативи при виборі того, що читати, дивитися та слухати (Butzkamm & Caldwell, 2009: 9).

Отже, студенти імітують слова та фрази, які воничують та бачать, повторюють їх стільки разів, скільки необхідно для міцного запам'ятовування, самостійно відточуючи таким чином фонетичні навички та заощаджуючи час на творчі продуктивні завдання в аудиторії. У ході такої діяльності процеси, що відбуваються під час опанування рідної мови, природно спрямовуються на опанування іноземної мови.

Цей підхід вимагає самодисципліни та інтенсивної концентрації уваги, коли студентам доводиться засвоювати велику кількість слухової та візуальної інформації, доводячи навички до автоматизму. Друкований текст при цьому підходить постає як підтримка, а не перешкода. Відбувається так зване периферійне сприйняття навчального матеріалу, коли студент, зосередившись на звучанні тексту, бачить і його графічне оформлення. Така подвійна присутність мовного матеріалу, представленого і як інертні графічні символи, і у вигляді швидкоплинних звуків, з можливістю повторення необхідну кількість разів, сприяє його ефективному засвоєнню. Водночас переклади рідною мовою надають студентам повний смисловий та прагматичний зміст висловлювання у найкоротші терміни.

Важливу роль у процесі автоматизації фонетичних навичок відіграють зразки або еталони вимови у вигляді запропонованої нами фонограми, яка дає можливість їх багаторазово відтворювати. Вправи на рецепцію тісно пов'язані з вправами на репродукцію/продукцію і націлені на формування як слухових (фонематичний слух), так і вимовних (або артикуляційних) навичок.

Запам'ятовування лексики і текстів покращується під час кожного повторного прослуховування, а шляхом практичних вправ, що повторюються, студенти можуть точно налаштувати і відточити власну артикуляцію і у такий спосіб досягти природної швидкості мови.

Коли матеріал самостійно багаторазово відпрацьований, можна відходити від фіксованого тексту і варіювати матеріал «за допомогою заміни, трансформацій, розширень та нових комбінацій» (Butzkamm & Caldwell, 2009), а студентська група готова розпочати творчо-орієнтовану діяльність та застосувати те, чому вона навчилася, на практиці.

Розуміння інформації, її багаторазове повторення та доведення до автоматизму є первинною вимогою та суттєвою передумовою для оволо-

діння мовою, проте воно не повинно бути просто механічним «прокручуванням» шаблонних речень. В аудиторії або під час онлайн занять з групою ми пояснювали особливості артикуляції деяких звуків, правила з'єднання їх у склади, розчленування звукового складу слова, формуючи таким чином фонетичні знання, а також варіювали засвоєну лексику та фрази у нових цікавих для студентів контекстах.

Описаний підхід ми використали в рамках однієї з технологій змішаного навчання, розробленої американськими педагогами Д. Бергманном та А. Семсом (Bergmann & Sams, 2012) та відомою як «перевернутий клас». Ідея цієї технології полягає в тому, що основні етапи процесу викладання та навчання, як-от заняття в аудиторії та виконання домашніх завдань, міняються місцями. Тобто навчальний матеріал вивчається студентами індивідуально через перегляд та прослуховування відеоресурсів, записаних викладачем або завантажених з інтернет-сайтів, а заняття в аудиторії присвячені виконанню практичних завдань та обговоренню проблемних питань.

Технологія «перевернутого класу» передбачає необмежений доступ студентів до електронних ресурсів, маючи який вони можуть займатися самоосвітою в будь-який зручний для них час і в будь-якому зручному для них місці. Студенти працюють у середовищі електронного навчання індивідуально, переглядаючи та прослуховуючи відеоматеріали, перевіряючи свої знання шляхом виконання тестів, розмірковуючи над власними труднощами та помилками.

Таким чином формується фонетична усвідомленість, тобто здатність студента аналізувати фонетичний бік власного мовлення й приймати рішення «щодо наявності грубих відхилень від стандартної вимови, аналізувати їх причини, використовувати пропонувані викладачем ефек-

тивні шляхи подолання й усунення помилок» (Бориско, 2011: 194).

На заняттях студенти закріплюють вивчений матеріал в основному за рахунок вирішення практичних проблем, виконання проєктів та обговорення різних питань на теми, що представляють для групи інтерес.

Висновки. Основними компонентами фонетичної компетенції є фонетичні навички, фонетичні знання і фонетична усвідомленість, які можуть бути сформовані додатково за допомогою сучасних цифрових технологій. При навчанні вимови найпоширенішими є такі підходи, як артикуляційний, імітативний та комбінований.

Комбінований підхід під час навчання фонетики студентів Харківського національного автомобільно-дорожнього університету використовувався у поєднанні з транслінгвальними стратегіями навчання іноземних мов та аудіовізуальним перекладом.

Навчальний матеріал був представлений у вигляді роликів з виведеним на екран паралельним перекладом текстів, які були озвучені диктором, з можливістю його прослуховування одночасно із зоровою опорою, повторення в паузах за диктором та відпрацювання й закріплення під час заняття при виконанні творчих чи проблемних завдань.

Такий підхід реалізує ідею «перевернутого класу», суть якої полягає в тому, що навчальний матеріал вивчається студентами індивідуально через перегляд та прослуховування відеоресурсів, а заняття в аудиторії присвячені виконанню творчих чи проблемних завдань.

Вважаємо підхід до навчання іноземних мов з використанням АВП перспективною сферою дослідження, оскільки цифрові технології та Інтернет сприяють активному використанню аудіовізуального програмного забезпечення для самоосвіти та персоналізованого навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bartolomé-Pina A., García-Ruiz R., Aguaded I. Blended learning: overview and expectations. *Revista Iberoamericana de Educación a Distancia*, 2018. Vol. 21 (1). P. 33–56.
2. Bergmann J., Sams A. *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day*. Arlington: ISTE, 2012.
3. Butzkamm W., Caldwell J. A. W. *The Bilingual Reform: A Paradigm Shift in Foreign Language Teaching*. Tübingen: Narr, 2009. 260 p.
4. Canagarajah S. Translanguaging in the classroom: Emerging issues for research and pedagogy. *Applied Linguistics Review*. 2011. Vol. 2. P. 1–27.
5. Lertola J. From Translation to Audiovisual Translation in Foreign Language Learning. Trans. *Revista de traductología*. 2018. Vol. 22. P. 185–202.
6. Lewis G., Jones B., Baker C. Translanguaging: origins and development from school to street and beyond, Educational Research and Evaluation. *An International Journal on Theory and Practice*. 2012. Vol. 18 (7). P. 641–654.
7. Nagy T. On Translanguaging and Its Role in Foreign Language Teaching. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*. 2018. Vol. 10 (2). P. 41–53.
8. Naismith L., Lonsdale P., Vavoula G., Sharples M. Literature Review in Mobile Technologies and Learning. Report 11. Bristol Futurelab, 2004.

9. Pegrum M. *Mobile learning: languages, literacies and cultures (new language learning and teaching environments)*. London: Palgrave Macmillan, 2005.
10. Бориско Н. Ф. Методика формування іншомовної фонетичної компетенції. *Іноземні мови*. 2011 (67). № 3. С. 3–14.
11. Методика викладання англійської мови : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / уклад. Холод Ірина Василівна. Умань : Візаві, 2018. 165 с.
12. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. К. : Ленвіт, 2013. 590 с.

REFERENCES

1. Bartolomé-Pina A., García-Ruiz R., Aguaded I. (2018). Blended learning: overview and expectations. *Revista Iberoamericana de Educación a Distancia*, Vol. 21 (1). P. 33–56.
2. Bergmann J., Sams A. (2012). *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day*. Arlington: ISTE.
3. Butzkamm W., Caldwell J. A. W. (2009). *The Bilingual Reform: A Paradigm Shift in Foreign Language Teaching*. Tübingen: Narr. 260 p.
4. Canagarajah S. (2011). Translanguaging in the classroom: Emerging issues for research and pedagogy. *Applied Linguistics Review*. Vol. 2. P. 1–27.
5. Lertola J. (2018). From Translation to Audiovisual Translation in Foreign Language Learning. *Trans. Revista de traductología*. Vol. 22. P. 185–202.
6. Lewis G., Jones B., Baker C. (2012). Translanguaging: origins and development from school to street and beyond, Educational Research and Evaluation. *An International Journal on Theory and Practice*. Vol. 18 (7). P. 641–654.
7. Nagy T. (2018). On Translanguaging and Its Role in Foreign Language Teaching. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*. Vol. 10 (2). P. 41–53.
8. Naismith L., Lonsdale P., Vavoula G., Sharples M. (2004). *Literature Review in Mobile Technologies and Learning*. Report 11. Bristol Futurelab.
9. Pegrum M. (2005). *Mobile learning: languages, literacies and cultures (new language learning and teaching environments)*. London: Palgrave Macmillan, 2005.
10. Borysko N. F. (2011). Metodyka formuvannia inshomovnoi fonetychnoi kompetentsii. [The methods of formation of foreign language phonetic competence]. *Inozemni movy. – Foreign Languages*. № 3. (67). 3–14. [in Ukrainian].
11. Metodyka vykladannia anhliiskoi movy : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv (2018) [The methods of teaching English: educational and methodological manual for students of higher educational institutions] / uklad. Kholod Iryna Vasylivna. Uman : Vizavi. 165 s. [in Ukrainian].
12. Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka : pidruchnyk dlia stud. klasychnykh, pedahohichnykh i lnhvistychnykh universytetiv (2013) [The methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice: a textbook for students of classical, pedagogical and linguistic universities] / Bihych O. B., Borysko N. F., Boretska H. E. ta in./ za zahaln. red. S. Yu. Nikolaievoi. K. : Lenvit. 590 s. [in Ukrainian].

УДК 371.3:373

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-49>

Юлія САЄНКО,

orcid.org/0000-0001-9174-7684

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри початкової і спеціальної освіти

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

(Запоріжжя, Україна) saenko.yulya@gmail.com

Світлана НАГОРНЯК,

orcid.org/0000-0002-5311-3303

кандидат педагогічних наук,

проректор з науково-педагогічної роботи

Вінницького кооперативного інституту

(Вінниця, Україна) svitlanamnagor@gmail.com

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НУШ

У статті висвітлені сучасні інструменти впровадження інклюзивної освіти в умовах Нової української школи. Визначено, що Концепція Нової української школи передбачає, що виховний процес є невіддільною частиною освітнього процесу та повинен орієнтуватися на загальнолюдські цінності, насамперед морально-етичні та суспільно-політичні. З'ясовано, що впровадження інклюзивної освіти має бути поступовим у міру підготовки кваліфікованих кадрів та зміни ставлення суспільства до цієї категорії дітей. Встановлено, що впровадження інклюзивного навчання у Новій українській школі регламентується Законом України «Про освіту», Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». Визначено, що для учнів, які потребують підтримки під час освітнього процесу, керівник закладу освіти створює команду психолого-педагогічного супроводу та забезпечує їх роботу в закладі освіти. Встановлено, що реалізація ідеї впровадження інклюзивних освітніх технологій у Новій українській школі повинна здійснюватися з урахуванням особливостей і нахилів дітей, визначення команди підтримки, моделі взаємодії організації та відповідних методів і прийомів. Авторами зазначено, що інклюзивне навчання повинно зосереджуватися на особливих якостях, здібностях та інтересах дитини. Виділено проблеми, які виникають на етапі впровадження інклюзивного навчання в Новій українській школі. З'ясовано, що в умовах інклюзивного навчання великого значення набуває використання мультидисциплінарного підходу в організації психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та залучення громади до розв'язання проблем інтеграції цих дітей у соціокультурний простір. Авторами встановлено, що впровадження інклюзивного навчання у закладах Нової української школи має бути поступовим у міру підготовки кваліфікованих кадрів та зміни ставлення суспільства до дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: *Нова українська школа, освітній процес, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, діти з особливими освітніми потребами.*

Yuliia SAIENKO,

orcid.org/0000-0001-9174-7684

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Primary and Special Education

Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

(Zaporizhzhia, Ukraine) saenko.yulya@gmail.com

Svitlana NAHORNIAK,

orcid.org/0000-0002-5311-3303

Candidate of Pedagogical Sciences,

Vice-Rector of Scientific and Pedagogical Work

Vinnytsia Cooperative Institute

(Vinnytsia, Ukraine) svitlanamnagor@gmail.com

MODERN TOOLS FOR THE IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE NUS

The article highlights modern tools for the implementation of inclusive education in the conditions of the New Ukrainian School. It was determined that the Concept of the New Ukrainian School provides that the educational process is an integral part of the educational process and should be oriented towards universal values, primarily moral-ethical and socio-political. It was found that the introduction of inclusive education should be gradual as qualified personnel are trained and society's attitude towards this category of children changes. It was established that the implementation of inclusive education in the New Ukrainian School is regulated by the Law of Ukraine "On Education", the Concept of State Policy Implementation in the Reform of General Secondary Education "New Ukrainian School" for the period until 2029, the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Procedure for Organization of Inclusive Education in institutions of general secondary education". It was determined that for students who need support during the educational process, the head of the educational institution creates a team of psychological and pedagogical support and ensures their work in the educational institution. It has been established that the implementation of the idea of introducing inclusive educational technologies in the New Ukrainian School should be carried out taking into account the characteristics and inclinations of children, the definition of a support team, the organization's interaction model and appropriate methods and techniques. The authors state that inclusive education should focus on the special qualities, abilities and interests of the child. Problems that arise at the stage of implementation of inclusive education in the New Ukrainian School are highlighted. It has been found that in the conditions of inclusive education, the use of a multidisciplinary approach in the organization of psychological and pedagogical support for children with special educational needs and the involvement of the community in solving the problems of integrating these children into the socio-cultural space is of great importance. The authors established that the introduction of inclusive education in the institutions of the New Ukrainian School should be gradual as qualified personnel are trained and society's attitude to children with special educational needs changes.

Key words: *New Ukrainian school, educational process, inclusive education, inclusive learning, children with special educational needs.*

Постановка проблеми. Інклюзивна освіта забезпечує повну участь дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі без відокремлення від більшості учнів. Запровадження інклюзивної освіти – це складний процес. Він вимагає значних інновацій і матеріальних вкладень. Основними перешкодами для повноцінного функціонування інклюзії є відсутність фінансування та кваліфікованих кадрів. Варто зазначити, що першим і найважливішим кроком до впровадження є формування інклюзивної культури – розуміння загальних засад системи, усвідомлення колективом школи основ підтримки інклюзивних цінностей, глибоке усвідомлення аспектів інклюзивного процесу та моральна готовність приймати та піклуватися про дітей з особливими освітніми потребами. Важливо, щоб усі вчителі від імені

таких дітей визнавали не недоліки, а особливості та перспективи, навчилися правильно будувати взаємодію особливих дітей з однокласниками. Саме в таких аспектах передбачено впровадження інклюзивної освіти в освітній процес НУШ, що є неабияк актуальною проблемою сьогодення та зумовлює актуальність тематики цієї статті.

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання впровадження інклюзивного навчання в освітній процес закладів освіти вивчають багато науковців. Так, В. Гладуш зазначає, що сучасна модель інклюзивної освіти полягає в підтримці всіх дітей з особливими освітніми потребами. До цієї моделі належать такі категорії: діти із соціально незахищених верств населення; діти з порушенням слуху, діти з вадами зору; діти з інтелектуальною недостатністю; діти з порушенням

мови; діти з розладом опорно-рухового апарату; діти зі складними структурами порушень; діти з емоційно-вольовими розладами та аутизмом (Гладуш, 2018: 163). Т. Мальцева наголошує, що інклюзивна освіта пропонує різні можливості для отримання спеціальної освіти в закладах освіти за допомогою відповідних методів навчання, які враховують індивідуальні особливості дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта базується на ідеології, яка виключає дискримінацію дітей. Вона гарантує рівне ставлення до всіх, але створює особливі умови для дітей з особливими освітніми потребами. Так, в інклюзивних класах можуть навчатися діти з особливими освітніми потребами. За таких умов вони розумітимуть основи самостійного життя, засвоюватимуть нові форми поведінки, спілкування та взаємодії, проявлятимуть активність, ініціативу, прийматимуть усвідомлені рішення, досягатимуть консенсусу щодо розв'язання проблем, прийматимуть самостійні рішення (Мальцева, 2017: 107). Л. Лавріненко стверджує, що в контексті НУШ актуальними є завдання інтегрованого навчання, особливо організації освітнього процесу, який відповідає потребам усіх дітей, розвиток систем надання спеціальної освіти та професійних послуг дітям з особливими освітніми потребами, створення позитивної атмосфери в шкільному середовищі та за його межами (Лавріненко, 2022: 167). О. Нагорна зазначає, що впровадження ефективної системи інклюзивної освіти в Україні можливе через взаємодію різних факторів: покращення кадрового та системного забезпечення, посилення фінансового забезпечення, вдосконалення нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти. На думку вченої, особливу увагу слід приділити толерантному ставленню до дітей з особливими освітніми потребами та підготовці суспільства до роботи з такими дітьми та їх оточенням. Відсутність достатнього фінансування освіти є бар'єром для розвитку, тому необхідно збільшити фінансування матеріально-технічної бази закладів освіти (Нагорна, 2019: 264–265).

Беручи до уваги дослідження науковців, необхідно зауважити, що питання впровадження інклюзивної освіти в умовах НУШ потребує проведення додаткових досліджень, зокрема у напрямку висвітлення сучасних інструментів забезпечення такого процесу.

Мета статті полягає у висвітленні сучасних інструментів впровадження інклюзивної освіти в умовах НУШ.

Виклад основного матеріалу. Практика діяльності НУШ засвідчує те, що для учнів з особли-

вими освітніми потребами створюються умови для спільного навчання з однолітками, розробляються індивідуальні програми розвитку, здійснюється психолого-педагогічний супровід, зокрема шляхом використання корекційно-реабілітаційних заходів.

Концепція НУШ передбачає, що виховний процес є невіддільною частиною освітнього процесу та повинен орієнтуватися на загальнолюдські цінності, насамперед морально-етичні та суспільно-політичні. Зіткнувшись із таким підходом, нові вимоги висувуються до сучасних учителів, чії цінності є важливими елементами професійної освіти, особливо інклюзивні цінності (рівність, об'єктивність і справедливість, права людини, участь, повага до різноманітності, співпраця, сталий розвиток, ненасильство, довіра та відданість, чесність, мужність, радість, співчуття, надія та оптимізм, краса, мудрість) (Міністерство освіти і науки України, 2016).

Реалізація ідеї інклюзивного навчання, яке є одним з основних тенденцій сучасного етапу розвитку національної системи освіти, не означає згортання чинної системи диференційованої спеціальної освіти. Практичний досвід показує, що ефективна інтеграція можлива лише за умов постійного вдосконалення системи загальної та спеціальної освіти. Впровадження інклюзивної освіти має бути поступовим у міру підготовки кваліфікованих кадрів та зміни ставлення суспільства до цієї категорії дітей. Щоб забезпечити справедливий доступ до якісної освіти, закладам НУШ необхідно адаптувати свої програми та плани, формати та методи навчання і ресурси до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами.

Доцільно зауважити, що 5 вересня 2017 року було прийнято новий Закон України «Про освіту» (Закон України «Про освіту», 2017). Відповідно до цього документу, діти з особливими освітніми потребами, незалежно від статусу «інвалідності», мають необмежене право на безплатне навчання в усіх закладах освіти, особливо в державних і комунальних. Так, діти з особливими освітніми потребами мають право на: дистанційну та індивідуальну форми навчання; психолого-педагогічний та лікувально-просвітницький супровід; навчання в інклюзивних та спеціальних групах (класах) у закладах освіти. Окрім того, заклади освіти повинні пристосовувати реалізацію освітнього процесу до потреб дітей з особливими освітніми потребами, розробляти індивідуальні навчальні плани та програми, методи та формати навчання, спеціальні освітні ресурси та забезпечувати партнерство з громадою.

Окрім цього, впровадження інклюзивного навчання у НУШ забезпечується різними нормативними документами. Зміст освітньої діяльності в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) регламентується Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. (Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року», 2016). Відповідно до цього документу для створення умов для інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами необхідно розробити індивідуальну програму розвитку, яка передбачає корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід, а також засоби навчання цих дітей.

Для учнів, які потребують підтримки під час освітнього процесу, керівник закладу освіти створює команду психолого-педагогічного супроводу та забезпечує їх роботу в закладі освіти. Під час воєнного стану чи надзвичайного стану (особливий період) зустрічі команд можуть проводитися онлайн та/або у змішаному форматі: очно/дистанційно (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», 2021).

Доцільно відзначити, що інклюзивна освіта – це не просто навчання дітей з особливими освітніми потребами разом з іншими дітьми в закладах загальної середньої освіти, а перш за все, вільне перебування таких дітей на території освітнього закладу та їх адаптація до нового середовища та різноманітних бар'єрів (фізичних, психологічних, інформаційних) в освітньому просторі.

В інклюзивній системі освіти виникає поняття «універсальний дизайн». Це відповідає філософії інклюзії. Універсальний дизайн – це підхід до проектування та розгортання середовищ, які відповідають потребам спільного використання та містять інструменти та технології, необхідні для задоволення потреб дітей з обмеженими можливостями.

Реалізація ідеї впровадження інклюзивних освітніх технологій у НУШ повинна здійснюватися з урахуванням особливостей і нахилів дітей, визначення команди підтримки, моделі взаємодії організації та відповідних методів і прийомів. Актуальністю зазначеної проблеми є те, що освітній процес та виховання учнів з особливими

освітніми потребами в умовах закладу загальної середньої освіти повинен забезпечувати належний рівень підтримки та розвитку через корекційно-розвивальний процес.

Інклюзивне навчання в умовах НУШ має певні переваги для дітей з особливими освітніми потребами. Цілеспрямоване спілкування з однолітками покращує пізнавальний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток дітей. Взірцем для дітей з особливими освітніми потребами є однолітки. Набуття нових умінь і навичок має функціональний характер. Інклюзивне навчання повинно зосереджуватися на особливих якостях, здібностях та інтересах дитини. За впливу таких умов діти з особливими освітніми потребами мають можливість будувати дружні стосунки зі здоровими однолітками та брати участь у громадському житті.

На етапі впровадження інклюзивного навчання в НУШ виникли такі проблеми (Кроки впровадження інклюзивної системи у школі):

1) відсутність якісного професійного обладнання для навчання, корекції та лікування – не лише в класі, а й на українському ринку шкільного приладдя; батькам дітей з особливими освітніми потребами часто доводилося власним коштом замовляти навчальні матеріали за кордоном;

2) відсутність кваліфікованих кадрів (вчителів-дефектологів, логопедів, психологів, реабілітологів та асистентів інклюзивного навчання; причиною цього є надто низька заробітна плата і недостатня підготовка цих спеціалістів.

Слід зауважити, що інклюзивна освіта неможлива без розвитку інклюзивного суспільства із доступним простором. Тому інклюзивна освіта потребує розробки відповідної нормативно-правової бази, яка створюватиме правову основу для здобуття освіти дітьми з психосоматичними розладами у різних формах. Що стосується дітей з вадами інтелектуального та фізичного розвитку, то інклюзивне навчання таких дітей вимагає залучення фахівців різних спеціальностей (педагоги, асистенти вихователів, психологи, медичні працівники, соціальні працівники, асистенти вихователів тощо).

Ефективність інклюзивного навчання значно підвищується, коли проводиться своєчасна та кваліфікована діагностика та оцінка розвитку дитини з особливими освітніми потребами. В умовах інклюзивного навчання великого значення набуває використання мультидисциплінарного підходу в організації психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та залучення громади до розв'язання проблем інтеграції цих дітей у соціокультурний простір.

Ефективне інклюзивне навчання можливе лише за умов спеціальної підготовки та підготовки педагогічних кадрів. Метою такого навчання є ознайомлення педагогів з основними методами інклюзивного навчання та сучасними методами оцінювання результатів навчання та розвитку дитини з особливими освітніми потребами. Тому, запровадження інклюзивного навчання має бути поступовим, з професійним опрацюванням усіх компонентів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, за результатами проведених досліджень визначено, що впровадження інклюзивної освіти в умовах НУШ є важливим етапом розвитку національної сис-

теми освіти. Розвиток цього етапу повинен бути поступовим у міру підготовки кваліфікованих кадрів та зміни ставлення суспільства до дітей з особливими освітніми потребами. Важливе значення для забезпечення ефективності інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах НУШ має створення умов для вільного перебування таких дітей на території освітнього закладу та адаптації до нового середовища та різноманітних бар'єрів. Досягнення таких засад інклюзивного навчання забезпечуватиме належний рівень підтримки та розвитку дітей з особливими освітніми потребами через корекційно-розвивальний та освітній процеси у закладах НУШ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладуш В. Інклюзивна освіта в Україні: успіхи, проблеми, перспективи. *Podpora inklúzie v predprimárnom a primárnom vzdelávaní*. 2018. С. 157–175.
2. Кроки впровадження інклюзивної системи у школі. URL: <https://b-pro.com.ua/statti/kroki-vprovadzhennya-inklyuzivnoi-sistemi-u-zagalnoosvitnomu-navchalnomu-zakladi>
3. Лаврінченко Л. Інклюзивна освіта в умовах викликів Нової української школи. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. 2022. Том 174 № 18. С. 165–171.
4. Мальцева Т. Ю. Педагогічні умови впровадження інклюзивних практик в діяльність дошкільних навчальних закладів. *Молодий вчений*. 2017. № 3.2 (43.2). С. 106–110.
5. Нагорна О. В. Особливості впровадження інклюзивної освіти в загальний простір. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Випуск 174. С. 261–265.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
7. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Форма типового документа, Протокол, Програма від 15.09.2021 № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
9. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 14.12.2016 № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>

REFERENCES

1. Ghladush, V. (2018). Inkljuzyvna osvita v ukrajini: uspikhy, problemy, perspektyvy [Inclusive education in Ukraine: successes, problems, prospects]. *Podpora inklúzie v predprimárnom a primárnom vzdelávaní*, 157-175 [in Ukrainian].
2. Kroky vprovadzhennja inkljuzyvnoji systemy u shkoli [Steps of implementing an inclusive system at school]. URL: <https://b-pro.com.ua/statti/kroki-vprovadzhennya-inklyuzivnoi-sistemi-u-zagalnoosvitnomu-navchalnomu-zakladi> [in Ukrainian].
3. Lavrinenko, L. (2022). Inkljuzyvna osvita v umovakh vyklykiv Novoji ukrainskohoi shkoly [Inclusive education in the conditions of the challenges of the New Ukrainian School]. *Visnyk Nacionaljnogo universytetu "Chernihivskij koleghium" imeni T. Gh. Shevchenka – Bulletin of the Chernihiv Collegium National University named after T. G. Shevchenko*, 174 (18), 165-171 [in Ukrainian].
4. Maljceva, T. Ju. (2017). Pedagoghichni umovy vprovadzhennja inkljuzyvnykh praktyk v dijalnistj doskilnykh navchalnykh zakladiv [Pedagogical conditions for the implementation of inclusive practices in the activities of preschool educational institutions]. *Molodyj vchenyj – A young scientist*, 3.2 (43.2), 106–110 [in Ukrainian].
5. Naghorna, O. V. (2019). Osoblyvosti vprovadzhennja inkljuzyvnoji osvity v zagalnyj prostir [Peculiarities of implementation of inclusive education in the common space]. *Naukovi zapysky. Serija: Pedagoghichni nauky – Proceedings. Series: Pedagogical sciences*, 174, 261–265 [in Ukrainian].
6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2016). Nova ukrainska shkola. Konceptualni zasady reformuvannja serednjoji shkoly. [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennja Porjadku orghanizaciji inkljuzyvnogo navchannja u zakladakh zagaljnoji serednjoji osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Porjadok, Forma typovogo dokumenta, Protokol, Proghrama vid 15.09.2021 № 957 [On the approval of the Procedure for organizing inclusive education in general secondary education institutions: Resolution

of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Procedure, Form of a standard document, Protocol, Program dated September 15, 2021 No. 957]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

8. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

9. Pro skhvalennja Konceptiji realizaciji derzhavnoji polityky u sferi reformuvannja zahaljnoji serednjoji osvity “Nova ukrajinsjka shkola” na period do 2029 roku: Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy; Konceptija vid 14.12.2016 № 988-r. [On the approval of the Concept of implementation of state policy in the field of general secondary education reform “New Ukrainian School” for the period until 2029: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Concept No. 988 dated 14.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Володимир СТАРЖЕЦЬ,

orcid.org/0000-0001-6807-0935

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри історії

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука»

(Рівне, Україна) *starzhets92@gmail.com*

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У статті розглянуто та визначено сутність формувального оцінювання, особливості його застосування на уроках громадянської та історичної освітньої галузі. Проаналізовано новий вид оцінювання як дієвий засіб визначення навчальних результатів учнів в умовах компетентнісного навчання. Метою дослідження є спроба концептуального аналізу впровадження формувального оцінювання в шкільний навчальний процес, опис методичних підходів щодо використання прийомів формувального оцінювання на уроках історії в закладах загальної середньої освіти.

У дослідженні розкрито актуальність використання формувального оцінювання в освітньому процесі Нової української школи. Розглянуто нормативно-правову базу щодо впровадження цього виду оцінювання у шкільний навчальний процес. Проаналізовано використання самооцінювання і взаємного оцінювання як важливого чинника поліпшення засвоєння знань та забезпечення зворотного зв'язку між вчителем і учнем. Визначено основні принципи щодо організації формувального оцінювання на уроках історії. Розглянуто окремі методи та прийоми, що успішно апробовані та найчастіше використовуються у навчальному процесі. Важливим для освітян постає питання творчої розробки нових методичних підходів щодо впровадження прийомів формувального оцінювання на уроках історії.

Попри напрацювання теорії та педагогічної практики, формувальне оцінювання в сучасній українській школі залишається порівняно новим підходом, тож потребує всебічного дослідження. У навчанні учнів історії важливим є системне застосування вчителем обох видів оцінювання: підсумкового та формувального. Лише такий підхід зможе забезпечити реалізацію мети громадянської та історичної освітньої галузі, формування ключових компетентностей школярів, які знадобляться їм для успішної особистісної реалізації в сучасному мінливому світі.

Ключові слова: *учень, оцінювання, формувальне оцінювання, методика, компетентнісне навчання, громадянська та історична освітня галузь, Нова українська школа.*

Volodymyr STARZHETS,

orcid.org/0000-0001-6807-0935

Candidate of Historical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of History

Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities

(Rivne, Ukraine) *starzhets92@gmail.com*

METHODS OF USING FORMATIVE ASSESSMENT IN TEACHING HISTORY

The article examines and defines the essence of formative assessment, the features of its application in civics and history education classes. A new type of evaluation is analyzed as an effective means of determining the educational results of school students in the conditions of competence training. The purpose of the study is to attempt a conceptual analysis of the introduction of formative assessment into the school educational process, a description of methodological approaches to the use of formative assessment techniques in history lessons in general secondary education institutions.

The research reveals the relevance of using formative assessment in the educational process of the New Ukrainian School. The regulatory framework for the implementation of this type of assessment in the school educational process is considered. The use of self-assessment and mutual assessment as an important factor in improving knowledge acquisition and providing feedback between the teacher and the school student is analyzed. The basic principles regarding the organization of formative assessment in history lessons have been determined. Some methods and techniques that have been successfully tested and are most often used in the educational process are considered. An important issue for educators is the creative development of new methodological approaches to the implementation of formative assessment methods in history lessons.

Despite the development of theory and pedagogical practice, formative assessment in modern Ukrainian schools remains a relatively new approach, so it needs comprehensive research. Systematic use by the teacher of both types of assessment: summative and formative is important in teaching history students. Only such an approach will be able to ensure the realization of the goal of civic and historical education, the formation of key competencies of schoolchildren, which they will need for successful personal realization in today's changing world.

Key words: school student, assessment, formative assessment, methodology, competence training, civic and historical education branch, New Ukrainian School.

Постановка проблеми. Глибокі суспільні трансформації призвели до нагальної потреби реформування української системи освіти. В нинішньому освітньому просторі головна увага зосереджена на формуванні ключових життєвих компетентностей учнів, які в майбутньому сприятимуть становленню успішного громадянина, адаптованого до сучасних умов життя: конкурентоспроможного; комунікабельного; суспільно активного; відповідального, з високим професіоналізмом; з навичками самореалізації та почуттям патріотизму. Відповідно до цієї концепції змін потребують і підходи в оцінюванні знань учнів.

Сучасне оцінювання повинно бути гнучким, багатoinструментальним, зрозумілим, психологічно комфортним, двоскладним: поєднувати в собі сумативне (оцінити якість) і формативне (підвищити якість) оцінювання. Важливим для освітян постає питання творчої розробки методичних підходів щодо впровадження прийомів формуального оцінювання на уроках історії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш за все потрібно зазначити нормативно-правову основу щодо впровадження формуального оцінювання у навчальний процес. Зокрема, це: Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року; Державний стандарт базової середньої освіти затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року; Наказ Міністерства освіти і науки України № 289 від 1 квітня 2022 року «Про методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти».

В українській методичній літературі та наукових публікаціях останніх років значна увага приділяється характеристиці суті цього виду оцінювання та особливостям його впровадження в навчальний процес різних освітніх галузей: О. Буйдіна (2020); В. Майорський (2015); Н. Стрілецька, О. Смаглюк (2020); Н. Ткачук, І. Мандрик, М. Петрук (2022). Надзвичайно цінними є праці, що безпосередньо присвячені методичним аспектам використання прийомів формуального оцінювання на уроках суспільствознавчих дисциплін: О. Пометун, Т. Ремех (2019); В. Зоричева

(2020); І. Процюк, Р. Козаченко, О. Сокур (2021). Формувальне оцінювання в сучасній українській педагогіці залишається порівняно новим підходом і потребує детальних наукових досліджень та методичних розробок.

Метою дослідження є спроба концептуального аналізу впровадження формуального оцінювання в шкільний навчальний процес, опис методичних підходів щодо використання прийомів формуального оцінювання на уроках історії в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Виклики часу зумовили реформування загальної середньої освіти, а згодом і всієї української освітньої галузі. Міністерство освіти і науки України, 17 серпня 2016 року оприлюднило для загальнонаціонального обговорення першу версію «Концептуальних засад реформування середньої освіти». Цей документ пояснював ідеологію змін в освіті та розпочав дискусію серед педагогів та широкого кола громадян.

Головна мета – створити школу, в якій буде комфортно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті, школу, де вчать критично мислити, експериментувати та не боятися висловлювати власну думку (Нова українська школа, 2016: 7). Сучасні діти значно відрізняються від попередніх поколінь. Вони не обов'язково будуть поділяти погляди старших, маємо запропонувати майбутнім поколінням українців школу, яка буде для них модерною і актуальною.

Згодом було прийнято Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року та план заходів щодо її впровадження. Вершиною цих процесів стало прийняття нового Закону України «Про освіту» від 05. 09. 2017 р. та Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16. 01. 2020 р. які остаточно унормували освітній процес відповідно до Концепції НУШ.

Державним стандартом базової середньої освіти визначено 9 освітніх галузей: мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, мистецька, фізична

культура (Державний стандарт, 2020). Відповідно вчителі суспільних дисциплін опинились в дещо новій дійсності і змушені були коригувати свою діяльність.

Метою громадянської та історичної освітньої галузі визначено: «розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції» (Державний стандарт, 2020). Визначено також компетентнісний потенціал галузі та вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з громадянської та історичної освітньої галузі. Це в свою чергу передбачає корекцію щодо поточної системи оцінювання результатів навчання.

Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» та методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти вказано, що «основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне». *Основною ланкою* в системі контролю у закладах загальної середньої освіти є поточний контроль, що проводиться систематично з метою встановлення рівнів опанування навчального матеріалу та здійснення корегування щодо застосовуваних технологій навчання» (Про затвердження, 2022). Акцентуємо увагу на тому, що формувальне оцінювання не заміняє собою класичну систему оцінювання, а лише стає одним із її видів. На цьому варто наголосити для уникнення розбіжностей у тлумаченні та випадків заміни формувальним інші види оцінювання. Крім того, заклади освіти мають право на свободу вибору форм, змісту та способів оцінювання за рішенням педагогічної ради.

Формувальне оцінювання – необхідна умова інтерактивного навчання, під час якого формується культура спільного обговорення у класі, розвиваються навички критичного і творчого мислення, а також створюється середовище, що заохочує учнів запитувати. Таке оцінювання підтримує впевненість учнів в тому, що кожен із них здатен поліпшити свої результати.

Появу формувального оцінювання пов'язують із концепцією британських науковців: «Оцінювання для навчання», яка набула широкого поши-

рення в 1999 році після публікації брошури під однойменною назвою «Assessment for learning». Робота цієї групи спиралася на результати досліджень П. Блека та Д. Вільяма, які на основі ґрунтовного аналізу та апробації різних видів оцінювання у британських школах дійшли висновку, що формувальне оцінювання стане дієвим інструментом в процесі індивідуалізації та поліпшення процесу навчання (Стрілецька, Смаглюк, 2020: 356). Зокрема, на їхню думку, якість навчання залежить від таких ключових умов: активна участь учнів в процесі власного навчання; інформування учнів про цілі навчання і критерії оцінювання; використання самооцінювання і взаємного оцінювання відповідно до розроблених критеріїв; забезпечення зворотного зв'язку, що дозволяє учням самим контролювати свої успіхи і визначати подальші навчальні завдання і способи їх здійснення (Буйдіна, 2020: 23). Подібні рекомендації із детальним їх обґрунтуванням пропонує і МОН України.

Головними принципами формувального оцінювання є: зосередженість на здобувачеві освіти – покращувати і розвивати його знання; спрямовується вчителем – автономія, академічна свобода і високий професіоналізм вчителя, так як саме він визначає, що оцінювати, яким чином, як реагувати на інформацію, отриману в результаті оцінювання; усестороння результативність – співучасть здобувача освіти в оцінюванні розвиває навички самооцінювання, школярі глибше занурюються в матеріал, краще його засвоюють; неперервність – використовуючи набір простих прийомів, вчитель організує зворотний зв'язок: анкети самооцінювання, ментальні карти, оцінювання за результатом та ін.; опора на якісне викладання – формувальне оцінювання повинно базуватися на високому професіоналізмі вчителя (Процюк, Козаченко, Сокур, 2021: 262). Таким чином, суть формувального оцінювання полягає у відкритості та зрозумілості навчальної мети; критеріальності оцінювання; постійному зворотному зв'язку від вчителя до учня, від учня до вчителя; самооцінюванні і взаємооцінюванні.

Для організації формувального оцінювання на уроках історії доцільно використовувати наступний *алгоритм дій*:

1. *Формулювання об'єктивних і зрозумілих для здобувачів освіти навчальних цілей.* Цілі уроку варто представляти на його початку у вигляді настанови, що сприятиме спільній продуктивній діяльності вчителя з учнями.

2. *Створення ефективного зворотного зв'язку.* Організація дієвого зворотного зв'язку є не тільки

важливою умовою реалізації формувального оцінювання, а й підґрунтям успішного навчання учнів загалом.

3. *Забезпечення активної участі учнів у процесі пізнання.* Це забезпечується застосуванням різноманітних методів, прийомів і форм роботи з навчальним матеріалом.

4. *Ознайомлення учнів із критеріями оцінювання.* Розроблення критеріїв спільно з учнями сприяє позитивному ставленню до процесу оцінювання. Чим конкретніше сформульовані критерії, тим зрозумілішою для учнів буде подальша діяльність щодо успішного виконання завдання. Варто обговорити з учнями і затвердити критерії до різних видів навчальних робіт.

5. *Забезпечення можливостей й уміння учнів аналізувати власну діяльність (рефлексія).* Щоб розуміти мету навчання й усвідомлювати як досягати успіху, учні мають вчитися самооцінюванню. Для самостійного оцінювання можна використовувати різні таблиці самооцінки, онлайн-форми, тощо.

6. *Корегування спільно з учнями підходів до навчання з урахуванням результатів оцінювання.* Використання формувального оцінювання дозволяє вчителю відстежувати процес просування учня до навчальних цілей, корегувати навчальний процес на його ранніх етапах, а учневі – усвідомлювати більш високу відповідальність та важливість здобуття знань (Зорічева, 2020: 6); (Підгорна, Береговська, 2021).

Варто зазначити, що організація самооцінювання і взаємооцінювання учнів, аналіз своїх можливостей та усвідомлення учнями важливості власного розвитку є складним процесом і потребує від вчителя тривалої підготовки та професійної роботи. Як зазначають О. Пометун та Т. Ремех: «Як правило, у масовій практиці навчання учням значно легше поставити собі оцінку в балах, ніж провести змістовну самооцінювальну діяльність. Тому розвиток самооцінки і взаємооцінки учнів у навчанні може бути представлений як перехід від виставлення учнем оцінки в балах до її змістового вираження» (Пометун, Ремех, 2019: 93). Цей перехід може бути організований за допомогою відповідних прийомів.

Окремі методи та елементи формувального оцінювання українські вчителі застосовували вже давно. Завдяки досвіду колег та сучасним напрацюванням, зі значної кількості прийомів формувального оцінювання варто виокремити ті, що успішно апробовані та найчастіше використовуються на уроках історії:

«*Формувальне опитування*» – це форма перевірки знань учнів, коли педагог задає додаткові

уточнюючі питання, що дозволяють дитині проаналізувати, узагальнити, зробити висновки з проаналізованого матеріалу.

Різнокольорові картки. Наприклад, червона картка може означати, що учні не зрозуміли матеріал, зелена – що добре зрозуміли, жовта – що хотіли б задати уточнюючі питання.

«*Вимірювання температури*». Метод використовують для виявлення того, наскільки учні правильно виконують завдання, для цього діяльність учнів періодично призупиняють запитанням: «Що ми робимо?».

Гра «Асоціації». Вчитель називає або записує історичний термін, а учні говорять які у них виникають асоціації з цим поняттям. Наприклад, які асоціації виникають у вас, коли ви чуєте слово «козак», «бароко», «націоналізм»?

Метод «Інтелект-карта». Учням пропонується написати основні терміни, що відносяться до теми, що вивчається, згодом учні складають інтелект-карту, яка показує їх взаємозв'язок один з одним. Карту можна скласти як на аркуші паперу, так і в електронному вигляді, використовуючи один з численних онлайн-інструментів.

Метод «Світлофор». Під час виконання тестових завдань діти індивідуально записують відповіді у свій зошит чи на окремому аркуші. Потім показуються чи зачитуються правильні відповіді, учні порівнюють та оцінюють свої відповіді. Червоний – не розумію. Жовтий – розумію, але самостійно пояснити не зможу. Зелений – зрозумів(ла) і тепер точно знаю або вмію.

Вікторини, тести та анкети. Одним із найцікавіших та актуальних варіантів здійснення формувального оцінювання є використання численних онлайн-інструментів для проведення опитування, тестування та ігор. Серед них Google форми, QR-код, Kahoot, Online TestPad, Plickers та ін.

Таблиця ЗХД. Учні складають таблицю на три колонки: знаю, хочу дізнатись, дізнався(лась). Перші дві заповнюють відразу, третю в процесі вивчення теми, що дозволяє учням наочно аналізувати процес засвоєння знань.

Різні методи взаємооцінювання учнів. «Перевіряємо один одного» – учні працюють в парах або групах, по черзі відповідаючи на питання та за потреби виправляють чи доповнюють один одного. Вчитель виступає в ролі організатора та помічника. Питання, що викликали найбільші труднощі, можна ще раз обговорити з усім класом в кінці уроку. Метод «Суд» – для перевірки домашнього завдання або вивченого матеріалу між учнями розподіляються наступні ролі: адво-

кат, прокурор, суддя. Відповідно до розподілених ролей учні оцінюють відповідь однокласників або їхню творчу роботу.

Наведені методи (прийоми) формувального оцінювання є лише узагальненою демонстрацією їх можливостей. Взагалі, особливістю цього виду оцінювання є його гнучкість, адаптивність до експериментів та пристосованість до індивідуального стилю викладання педагога.

Суть нового підходу до оцінювання полягає в тому, щоб утвердити у свідомості учнів оцінку не як фіксатора невдач, а як умовну позначку їх досягнень, як стимул до творчої діяльності. Класичне та формувальне оцінювання результатів навчання й компетентностей учнів мають стати рівноправними моделями оцінювання в шкільному курсі історії, які доповнять одна одну, виконуючи різні завдання: підсумкове оцінювання має на меті оцінити якість знань, а формувальне – підвищити їх. Це допоможе дітям визначити свої сильні та слабкі сторони, зосередитися на тих навичках, що потребують вдосконалення.

Підсумкове оцінювання визначає результати опрацювання учнем матеріалу уроку, теми, семестру, року та етапу навчання відповідно до вимог державної підсумкової атестації. А формувальне оцінювання сприяє розвитку особистості учня,

його мотивації до навчання та самоосвіти. Солідаризуємося з думкою провідних методистів О. Пометун та Т. Ремех: «Формувальне – інноваційний для України вид оцінювання, засвідчує просування учня від «учора до сьогодні» у знаннях, вміннях, ціннісних орієнтаціях, особистісних проявах тощо, і може бути поточним, поурочним, по-елементним. Такий вид оцінювання забезпечує отримання інформації про те, як впливає діяльність вчителя на тих, для кого вона здійснюється» (Пометун, Ремех, 2019: 95). Отримана вчителем інформація щодо рівня засвоєння учнем навчального матеріалу дозволяє педагогу оцінювати та коригувати свою діяльність.

Висновки. Отже, попри напрацювання теорії та педагогічної практики, формувальне оцінювання в сучасній українській школі залишається порівняно новим підходом, тож потребує всебічного дослідження. У навчанні учнів історії важливим є системне застосування вчителем обох видів оцінювання: підсумкового та формувального. Лише такий підхід зможе забезпечити реалізацію мети громадянської та історичної освітньої галузі, формування ключових компетентностей школярів, які знадобляться їм для успішної особистісної реалізації в сучасному мінливому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буйдіна О. Актуальні проблеми здійснення формувального оцінювання в системі післядипломної освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 6. С. 21–25.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
3. Зорічева В. І. Формувальне оцінювання здобувачів освіти на уроках історії та громадянської освіти. Ізміл: Державний навчальний заклад «Ізмільський центр професійно-технічної освіти», 2020. 23 с.
4. Майорський В. До проблеми оцінювання навчальних досягнень учнів профільних класів із правознавства. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 4. С. 129–140.
5. Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти : Наказ МОН України № 289 від 01.04.22. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/861/86195/OCINyUVANNYa_OST818.pdf
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН України, 2016. 35 с.
7. Підгорна О., Береговська Т. Що таке формувальне оцінювання, чому воно потрібне учням і які основні виклики? URL: <https://nus.org.ua/view/shho-take-formuvalne-otsinyuvannya-chomu-vono-potribne-uchnyam-i-yaki-osnovni-vyklyky/>
8. Пометун О., Ремех Т. Оцінювання учнів з громадянської освіти в контексті компетентнісного підходу. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 1. 86–97.
9. Процюк І., Козаченко Р., Сокур О. Формувальне оцінювання на заняттях із гуманітарних дисциплін. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 1. С. 259–267.
10. Стрілецька Н., Смаглюк О. Використання прийомів (технік) формувального оцінювання на уроках інформатики у початковій школі. *Молодий вчений*. 2020. № 6. С. 355–363.
11. Ткачук Н., Мандрик І., Петрук М. Формувальне оцінювання як інноваційний аспект шкільної географічної освіти в Новій українській школі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 206. С. 208–214.

REFERENCES

1. Buidina O. (2020). Aktualni problemy zdiisnennia formuvalnogo otsiniuvannia v systemi pisladyplomnoi osvity [Actual problems of formative assessment in the postgraduate education system]. *Image of the modern pedagogue*, 6. 21–25. [in Ukrainian].

2. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [The state standard of basic secondary education]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> [in Ukrainian].
3. Zoricheva V. (2020). Formuvalne otsiniuvannia zdobuvachiv osvity na urokakh istorii ta hromadianskoi osvity [Formative assessment of education seekers in the lessons of history and civics education]. Izmail: Derzhavnyi navchalnyi zaklad «Izmail'skyi tsentr profesiino-tehnicnoi osvity». 23 p. [in Ukrainian].
4. Maiorskyi V. (2015). Do problemy otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen uchniv profilnykh klasiv iz pravoznavstva [To the problem of evaluation of educational achievements pupils of specialized classes in law]. *Educological discourse*, 4, 129–140. [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia metodychnykh rekomendatsii shchodo otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen uchniv 5–6 klasiv, yaki zdobuvaiut osvitu vidpovidno do novoho Derzhavnogo standartu bazovoi serednoi osvity : Nakaz MON Ukrainy № 289 vid 01.04.22 [On the approval of methodological recommendations regarding the assessment of educational achievements of pupils of grades 5-6 who are receiving education in accordance with the new State standard of basic secondary education : Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 289 dated 01.04.22.]. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/861/86195/OCINyUVANNYa_OST818.pdf [in Ukrainian].
6. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. Kyiv: MON Ukrainy. 2016. 35 p. [in Ukrainian].
7. Pidhorna O., Berehavska T. (2021). Shcho take formuvalne otsiniuvannia, chomu vono potribne uchniam i yaki osnovni vyklyky? [What is formative assessment, why do students need it, and what are the main challenges?]. URL: <https://nus.org.ua/view/shho-take-formuvalne-otsiniuvannia-chomu-vono-potribne-uchnyam-i-yaki-osnovni-vyklyky/> [in Ukrainian].
8. Pometun O., Remekh T. (2019). Otsiniuvannia uchniv z hromadianskoi osvity v konteksti kompetentnisnogo pidkhodu [Assessment of students in civic education in a context of the competence approach]. *Ukrainian Educational Journal*, 1, 86–97. [in Ukrainian].
9. Protsiuk I., Kozachenko R., Sokur O. (2021). Formuvalne otsiniuvannia na zaniattiakh iz humanitarnykh dystsyplin [Formative assessment in classes in humanities]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 1, 259–267. [in Ukrainian].
10. Striletska N., Smahliuk O. (2020). Vykorystannia pryiomiv (tekhnik) formuvalnogo otsiniuvannia na urokakh informatyky u pochatkovii shkoli [The use of methods (techniques) of formative appreciating in computer science lessons in primary school]. *Young Scientist*, 6, 355–363. [in Ukrainian].
11. Tkachuk N., Mandryk I., Petruk M. (2022). Formuvalne otsiniuvannia yak innovatsiinyi aspekt shkilnoi heohrafichnoi osvity v Novii ukrainskii shkoli [Formative assessment as an innovative aspect of school geography education in the new ukrainian school]. *Scientific notes. Series: Pedagogical Sciences*, 206, 208–214. [in Ukrainian].

Олена СТЕПАНЕНКО,

orcid.org/0000-0003-0887-5808

кандидат філологічних наук, доцент,

професор кафедри соціально-гуманітарної освіти

Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»

Дніпропетровської обласної ради

(Дніпро, Україна) *olena.step@ukr.net*

ТЕХНОЛОГІЧНЕ НАВЧАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Статтю присвячено питанню технологічного навчання зарубіжної літератури в сучасній українській школі. Досліджено різні підходи вчених до трактування ключових понять «технологія», «освітня технологія», «технологія навчання», «технологізований підхід до навчання». Особливу увагу звернено на неоднозначність у трактуванні поняття освітньої технології. Аналіз праць науковців дозволив визначити у ній два основні напрями: одні не поділяють думки про потребу технологізації освіти, інші – наполягають на розробці технологізованого підходу до навчання. Обґрунтовано, що технологізований підхід передбачає комбінування окремих педагогічних технологій як складників для досягнення здобувачами загальної середньої освіти очікуваних результатів навчання. Схарактеризовано історію впровадження технологічного навчання в освіті. Описано основні етапи розвитку технологізованого підходу до навчання зарубіжної літератури в Україні: 1) активне використання в школах різноманітних технічних засобів трансляції інформації, об'єднаних поняттям «аудіовізуальні засоби»; 2) обґрунтування засад системного підходу до вивчення художнього твору та до формування вмій та навичок учнів; 3) істотні здобутки в галузі психолого-педагогічних наук щодо управління пізнавальною діяльністю, пошуку наукових форм організації навчання; 4) розробка окремих навчальних технологій для модернізації літературної освіти учнів незалежної української школи. З'ясовано, що автори навчальних технологій із зарубіжної літератури спиралися як на загальнодидактичні, так і спеціальні принципи організації освітньої діяльності, розроблені з урахуванням вимог сучасної літературної освіти учнів старшої школи. Визначено можливості технологічного навчання щодо формування ключових компетентностей здобувачів освіти на уроках зарубіжної літератури; наголошено на доцільності застосування продуктивного наукового та методичного досвіду в процесі розбудови сучасної шкільної літературної освіти.

Ключові слова: технологія, технологізований підхід, Нова українська школа, компетентність, принципи навчальних технологій.

Olena STEPANENKO,

orcid.org/0000-0003-0887-5808

Candidate of Philological Sciences,

Professor at the Department of Social and Humanitarian Education

Communal Institution of Higher Education “Dnipro Academy of Continuing Education”

of Dnipropetrovsk Regional Council

(Dnipro, Ukraine) *olena.step@ukr.net*

TECHNOLOGICAL TRAINING OF FOREIGN LITERATURE IN A MODERN UKRAINIAN SCHOOL

The article is devoted to the issue of technological teaching of foreign literature in the modern Ukrainian school. Different approaches of scientists to the interpretation of the key concepts of “technology”, “educational technology”, “learning technology”, “technologized approach to learning” are studied. Particular attention is paid to the ambiguity in the interpretation of the concept of educational technology. An analysis of the works of scholars has made it possible to identify two main directions in it: some do not share the opinion about the need for technologization of education, while others insist on developing a technologized approach to learning. It is substantiated that the technologized approach involves a combination of individual pedagogical technologies as components for achieving the expected learning outcomes by general secondary education students. The history of the introduction of technological learning in education is characterized. The main stages of development of the technological approach to teaching foreign literature in Ukraine are described: 1) active use of various technical means of information transmission in schools, united by the concept of “audiovisual means”; 2) substantiation of the principles of a systematic approach to the study of a work of art and to the formation of students’ skills; 3) significant achievements in the field of psychological and pedagogical sciences in the

management of cognitive activity, the search for scientific forms of organization of education; 4) development of individual educational technologies for the modernization of literary education of students of an independent Ukrainian school. It has been found that the authors of educational technologies in foreign literature relied on both general didactic and special principles of organizing educational activities, developed taking into account the requirements of modern literary education of high school students. The possibilities of technological learning for the formation of key competencies of students in foreign literature lessons are determined; the expediency of applying productive scientific and methodological experience in the process of developing modern school literary education is emphasized.

Key words: *technology, technologized approach, New Ukrainian School, competence, principles of educational technologies.*

Постановка проблеми. Реформування системи освіти в Україні, зміна мети і завдань курсу зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти спонукало педагогічну громадськість до розв'язання низки теоретичних і практичних проблем, серед яких однією з найважливіших є розробка ефективних технологій для забезпечення компетентнісного навчання.

Технологічне навчання, за нашим переконанням, – важливий чинник сучасної освіти, адже акцент змістився з процесу накопичення знань на формування в учнів умінь і навичок, ключових і предметних компетентностей, які забезпечують здатність ефективно вирішувати різні фахові та життєві проблеми, навчаючись упродовж життя.

Аналіз досліджень. Полеміка щодо сутності поняття освітньої технології має довгу історію і триває до сьогодні. Аналіз праць науковців дозволяє визначити у ній два основні напрями. Одна група вчених стверджує, що в освіті й вихованні педагог має спиратися на власне інтуїтивне осягнення внутрішнього світу кожного окремого учня та відповідно впливати на нього, тому не поділяє думки про потребу технологізації освіти. Інша група вважає, що для організації освітньо-виховного процесу необхідно використовувати набір різноманітних інструментів, що забезпечать його ефективність, а тому наполягає на розробці технологізованого підходу до навчання. Зародки такої дискусії сягають часів проголошення Яном-Амосом Коменським (1592–1670) своїх педагогічних ідей.

Технологізований підхід до освіти передбачає комбінування окремих педагогічних технологій як складників для досягнення здобувачами загальної середньої освіти очікуваних результатів навчання. Це твердження є природним наслідком наукових концепцій В. Андрущенка, Дж. Блока, Б. Блума, Б. Гершунського, І. Зязюна, В. Краєвського, В. Кременя, Н. Ничкало, М. Нікандрова щодо технологізації освіти, В. Беспалька, С. Вітвицької, В. Гузеєва, І. Дичківської, М. Захарова, Т. Ільїної, М. Кларіна, М. Махмутова, Р. Мейджера, О. Пехоти, О. Пометун, Т. Сакамото, С. Сисоєвої, М. Фіцули, М. Чошанова щодо проблем засто-

сування сучасних технологій навчання, І. Дичківської, О. Олійник, Г. Селевка щодо структури навчальної технології, А. Вітченка, О. Ісаєвої, Ж. Клименко, І. Небеленчук, Л. Удовиченко щодо технологій навчання зарубіжної літератури.

Метою статті є опис основних етапів розвитку технологізованого підходу до навчання зарубіжної літератури в Україні, розкриття його можливостей щодо застосування продуктивного наукового та методичного досвіду в розбудові сучасної шкільної літературної освіти.

Виклад основного матеріалу. Розвиток технологізованого підходу до навчання зарубіжної літератури відбувався в декілька етапів.

Перший етап (1940–1960 рр.) позначився активним використанням у школах різноманітних технічних засобів трансляції інформації (від запису й відтворення звуку до проєкції зображення), об'єднаних поняттям «аудіовізуальні засоби». Це магнітофони, програвачі, проєктори, телевізори, які мали розширити перелік технічних засобів у освітньому процесі. Відповідно, технологізація розумілася як упровадження цих засобів у вивчення літератури.

Другий етап (1960–1980 рр.) розвитку наукових положень щодо технологізованого підходу пов'язаний з обґрунтуванням засад системного підходу до вивчення художнього твору та до формування вмінь та навичок учнів. Учені-методисти активно займалися раціоналізацією способів засвоєння освітньої інформації та формування навичок осмислення художніх творів. Зокрема, А. Сафонова ввела до активного обігу поняття «коло вмінь», Є. Маймін – «план характеристики та план аналізу художнього твору», Б. Буяльський – «еталон для виміру знань і умінь», Л. Панчук – «структурування навчальних завдань», Л. Бригалова і Л. Стрельцова – «літературна задача», А. Лукаш – «пізнавальна задача». Сьогодні зміст цих понять збагачується, а їх коло розширюється у зв'язку з розробкою новітніх підходів і принципів навчання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти.

Третій етап (1980–1990 рр.) характеризується істотними здобутками у галузі психолого-педа-

гогічних наук щодо управління пізнавальною діяльністю, пошуком наукових форм організації навчання тощо. У зв'язку з цим у практику навчання літератури увійшли активні організаційні форми, які покликані формувати в учнів найважливіші читацькі якості, удосконалювати такі уміння і навички, як самостійне критичне мислення, адаптивність до мінливих життєвих ситуаціях, відшукування коренів проблем та шляхів їх раціонального вирішення, здатність генерувати нові ідеї тощо. Учителі шукали добре налагоджені механізми розвитку зазначених навичок і нових відповідей на питання, як навчати результативно. Це стало поштовхом до цілої низки новаторських досліджень, покликаних формувати вміння і навички учнів у нових освітніх умовах.

Наприклад, розробляючи методичну систему використання наочності на уроках зарубіжної літератури в основній школі, Ю. Глебова запропонувала систему умінь учнів 5–8 класів оперувати теоретико-літературними поняттями. Поетапне оволодіння цими вміннями значно підвищує рівень аналізу та інтерпретації художніх творів і позитивно позначається на розвитку наочно-образного та абстрактного мислення школярів (Глебова, 2006). О. Дем'яненко розробила систему різнотипових творчих завдань для комплексного розвитку інтелектуально-творчих здібностей школярів, упровадження якої істотно позначилося на рівні вмінь і навичок учнів інтерпретувати твори зарубіжної літератури (Дем'яненко, 2007). Досліджуючи проблему літературного розвитку учнів 5–7 класів у навчально-ігровій діяльності, А. Мельник розробила систему формування умінь виконувати завдання ігрового характеру учнями молодшого підліткового віку, а також удосконалила систему розвитку умінь виразно читати та активно слухати художні твори (Мельник, 2006). А. Нагорна розробила методику застосування філософських джерел у процесі вивчення зарубіжної літератури учнями 9–11 класів, у якій основна увага надавалася поетапному формуванню умінь учнів відрізняти філософські та філософсько-естетичні ідей в науці і мистецтві, використовувати філософські положення в аналізі та інтерпретації художніх творів, аргументувати зв'язок художньої літератури та філософії, розкривати вплив певних філософських ідей на творчість письменника тощо (Нагорна, 2007). І. Небеленчук розробила методику використання діалогових технологій навчання зарубіжної літератури, ефективність якої забезпечується співпрацею учнів у парах, мікро- і макрогрупах, залученням різноманітних видів робіт діалогічного спряму-

вання на всіх етапах вивчення художнього твору з урахуванням їхньої родової специфіки (Небеленчук, 2011). Г. Островській належить методика вивчення епічного твору параболічного типу в шкільному курсі зарубіжної літератури, спрямована на розвиток компаративних умінь і навичок учнів аналізувати сюжети і протосюжети художніх текстів, а також їх символічний зміст (Островська, 2004). Наголос на підготовці учнів старших класів до практичної професійної та особистісної самореалізації в умовах сучасного соціально-економічного інформаційно-комунікативного простору зробив О. Ратушняк (Ратушняк, 2008).

Детальніший розгляд вище згаданих методик, а також важливі внески Ю. Дишлюк, Т. Матюшкіної, Ю. Рибінської, К. Таранік-Ткачук, В. Храбрової, І. Цико та інших буде надано в іншій публікації.

Четвертий етап (1990–2020 рр.) технологізації освітнього процесу із зарубіжної літератури пов'язаний з розробкою окремих навчальних технологій для модернізації літературної освіти учнів незалежної української школи. На цьому етапі активно запроваджувалися у шкільну практику:

технологія розвитку читацької діяльності старшокласників, продуктивність якої зумовлена урахуванням специфіки читання як виду естетичної рецепції, впровадженням комп'ютерних технологій навчання, застосуванням інтерактивних видів і форм роботи, організацією дослідницької діяльності учнів (Ісаєва, 2003);

технологія вивчення перекладної літератури в загальноосвітній школі, що враховує специфіку художнього перекладу, феномен інокультурності та передбачає впровадження в практику викладання елементів порівняння оригіналу й перекладу (Клименко, 2006);

технологія формування інтерпретаційної компетенції старшокласників у процесі вивчення світової драматургії, яка ґрунтується на системно-діяльнісному підході до розгляду драми і передбачає комплексний вплив на розвиток особистості інтерпретатора (читача, глядача, виконавця) (Вітченко, 2007);

технологія вивчення образів-персонажів у курсі зарубіжної літератури старшої школи, що базується на поступовому впровадженні спеціальних типів навчальних завдань для аналізу образів-персонажів на основі їх структурно-антропологічної моделі (Удовиченко, 2020).

Розроблені й апробовані технології виростили з розуміння навчальної технології як науково обґрунтованої дидактичної моделі діяльності, що гарантує досягнення педагогом певного навчаль-

ного результату через послідовність дій, спроектованих на розв'язання проміжних цілей і наперед визначений кінцевий результат (Савченко, 2013: 216–217). Їх основу складає технологічна схема, що включає три традиційні складники: концептуальний, змістовий і процесуальний (Дичківська, 2004: 14).

Автори навчальних технологій із зарубіжної літератури спиралися як на загальнодидактичні, так і спеціальні принципи організації освітньої діяльності, розроблені з урахуванням вимог сучасної літературної освіти учнів старшої школи.

Серед загальнодидактичних чільне місце посідають принципи науковості, доступності, доцільності, наочності, започатковані ще у працях Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці. Не втрачають своєї актуальності класичні принципи послідовності, спрямованості на розвиток учня, активності й усвідомленості у навчанні, міцності знань та вмінь, мотивації, активної комунікативної діяльності, індивідуалізації, самостійності, самоконтролю, розроблені у дослідженнях Ф. Буслєва, К. Ушинського, І. Срезневського та інших. Сьогодні методисти повертаються до несправедливо відкинутих свого часу принципів навчання, розроблених педологією: природовідповідності (Г. Коджаспірова, К. Ушинський, Р. Штайнер), культуровідповідності (Б. Бім-Бад), соціовідповідності (А. Макаренко, В. Сухомлинський), амбі-

валентності (В. Максакова, А. Маслоу), гуманізму у вихованні (Т. Адорно, Г. Маркузе, А. Маслоу), суспільно-історичної природи людської психіки, цілепокладання і передбачення, абстрагування, варіативності та ідентифікації (Удовиченко, 2020).

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що пріоритетними напрямами державної освітньої політики на сучасному етапі розбудови національної школи визначено підвищення якості мовно-літературної освіти учнів, модернізацію її змісту та оновлення організаційних форм роботи. Для їх успішної реалізації засадничими є запровадження технологізованого підходу та освітніх інновацій, забезпечення ефективного освітнього простору і дотримання принципів педагогіки партнерства.

У методиці навчання зарубіжної літератури в Україні накопичений значний досвід у вирішенні цих питань, створено ряд результативних навчальних технологій, які посилюють компетентнісний характер літературної освіти. На часі модернізація навчально-методичного забезпечення освітнього процесу із зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти та прискіпливий перегляд вже перевіреного практикою інструментарію, що дозволить учителям ефективніше працювати з різними учнівськими колективами з урахуванням потреб, зацікавлень і здібностей учнів, а також вимог сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітченко А. О. Теорія і технологія формування інтерпретаційної компетенції старшокласників у процесі вивчення світової драматургії: монографія. Луганськ: Шико, 2007. 326 с.
2. Глебова Ю. Методика використання наочності в процесі формування теоретико-літературних понять в учнів 5–7 класів на уроках зарубіжної літератури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2006. 238 с.
3. Дем'яненко О. О. Система творчих завдань у процесі навчання зарубіжної літератури учнів 5–8 класів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. К., 2007. 257 с.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
5. Ісаєва О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: монографія. Київ, 2003. 380 с.
6. Клименко Ж. В. Теорія і технологія вивчення перекладних художніх творів у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Київ: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2006. 340 с.
7. Мельник А. О. Літературний розвиток учнів 5–7 класів у процесі навчально-ігрової діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2006. 259 с.
8. Нагорна А. Ю. Методика застосування філософських джерел у процесі вивчення зарубіжної літератури (9–11 класи): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 250 с.
9. Небеленчук І. О. Діалогові технології навчання зарубіжної літератури учнів 5–7 класів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика навчання (зарубіжна література). Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 20 с.
10. Островська Г. О. Методика вивчення епічного твору параболічного типу в шкільному курсі зарубіжної літератури (11 клас): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2004. 225 с.
11. Ратушняк О. Формування інтерпретаційної компетентності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 231 с.

12. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Грамота, 2013. С. 216–219.

13. Удовиченко Л. Теорія і технологія вивчення художніх образів-персонажів у курсі зарубіжної літератури старшої школи: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2020. 352 с.

REFERENCES

1. Vitchenko A. O. (2007) *Teoriia i tekhnolohiia formuvannia interpretatsiinoi kompetentsii starshoklasnykiv u protsesi vyvchennia svitovoi dramaturhii: monohrafiia*. [Theory and technology of forming interpretive competence of high school students in the process of studying world drama: a monograph]. Luhansk: Shyko. 326 s. [in Ukrainian].

2. Hliebova Yu. (2006) *Metodyka vykorystannia naochnosti v protsesi formuvannia teoretyko-literaturnykh poniat v uchniv 5–7 klasiv na urokakh zarubizhnoi literatury*. [Methods of using visualization in the process of forming theoretical and literary concepts in pupils of 5–7 grades in foreign literature lessons]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv. 238 s. [in Ukrainian].

3. Demianenko O. O. (2007) *Systema tvorchykh zavdan u protsesi navchannia zarubizhnoi literatury uchniv 5–8 klasiv*. [System of creative tasks in the process of teaching foreign literature to pupils of grades 5–8]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv. 257 s. [in Ukrainian].

4. Dychkivska I. M. (2004) *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: navchalnyi posibnyk*. [Innovative pedagogical technologies: a textbook]. Kyiv: Akademydav, 2004. 352 s. [in Ukrainian].

5. Isaieva O. (2003) *Teoriia i tekhnolohiia rozvytku chytatskoi diialnosti starshoklasnykiv u protsesi vyvchennia zarubizhnoi literatury: monohrafiia*. [Theory and technology of development of reading activity of senior pupils in the process of studying foreign literature: a monograph]. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University. 380 s. [in Ukrainian].

6. Klymenko Zh. V. (2006) *Teoriia i tekhnolohiia vyvchennia perekladnykh khudozhnykh tvoriv u starshykh klasakh zahalnoosvitnoi shkoly: monohrafiia*. [Theory and technology of studying translated works of art in the senior grades of secondary school: a monograph]. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University. 340 s. [in Ukrainian].

7. Melnyk A. O. (2006) *Literaturnyi rozvytok uchniv 5–7 klasiv u protsesi navchalno-ihrovoi diialnosti*. [Literary development of pupils of grades 5–7 in the process of educational and game activity]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv. 259 s. [in Ukrainian].

8. Nahorna A. Yu. (2007) *Metodyka zastosuvannia filosofskykh dzherel u protsesi vyvchennia zarubizhnoi literatury (9–11 klasy)* [Methods of applying philosophical sources in the process of studying foreign literature (grades 9–11)]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv. 250 s. [in Ukrainian].

9. Nebelenchuk I. O. (2011) *Dialohovi tekhnolohii navchannia zarubizhnoi literatury uchniv 5–7 klasiv*. [Dialogic Technologies of Teaching Foreign Literature to Pupils of Grades 5–7]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 – teoriia ta metodyka navchannia (zarubizhna literatura). National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].

10. Ostrovska H. O. (2004) *Metodyka vyvchennia epichnoho tvoriv parabolichnoho typu v shkilnomu kursy zarubizhnoi literatury (11 klas)*. [Methods of studying an epic work of parabolic type in a school course of foreign literature (grade 11)]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Vasyl Stefanyk Precarpathian University. Ivano-Frankivsk. 225 s. [in Ukrainian].

11. Ratushniak O. (2008) *Formuvannia interpretatsiinoi kompetentnosti starshoklasnykiv u protsesi vyvchennia zarubizhnoi literatury*. [Formation of interpretive competence of high school students in the process of studying foreign literature]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv. 231 s. [in Ukrainian].

12. Sавченко О. Я. (2013) *Dydaktyka pochatkovoї osvity: pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Didactics of primary education: a textbook for students of higher educational institutions]. Kyiv: Hramota. S. 216–219. [in Ukrainian].

13. Udovychenko L. (2020) *Teoriia i tekhnolohiia vyvchennia khudozhnykh obraziv-personazhiv u kursy zarubizhnoi literatury starshoi shkoly: monohrafiia*. [Theory and technology of studying artistic images-characters in the course of foreign literature of high school: a monograph]. Kyiv: Interservice. 352 s. [in Ukrainian].

UDC 37.018.43:811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-52>**Yuliya TALALAY,***orcid.org/0000-0003-3134-2030*

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the English Language and Translation Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) jatal@dspu.edu.ua*

MY ENGLISH LAB – A HELPING TOOL FOR BLENDED LEARNING AND E-LEARNING

*After the outbreak of the Covid-19, we all had to face tough and challenging times. Everything has changed, including the process of education and accruing knowledge. There was the need to find efficient, informative and innovative methods of teaching, helping tools for blended learning. **The purpose of the research** is to elucidate the essence of My English Lab as a helping tool for blended learning and e-learning. Different scholars focused on the importance of blended learning and how to apply advanced learning technologies and methods in practice. For instance, M. Hastie, I. Hung, N. Chen. According to Cambridge Dictionary, electronic learning (e-learning) is learning done by studying at home using computers and course provided on the Internet. Under the term “flipped classroom” there is meant “a pedagogical approach in which a direct instruction moves from a group learning space to an individual learning space, and a resulting group space is transformed into a dynamic, interactive learning environment in which an educator guides students as they apply concepts and engage in the subject matter creatively”. Under the conditions of the Covid-19 outbreak My English Lab (MEL) was the solution and salvation. My English Lab is the online platform, is compatible with personal computers, laptops, mobile phones and tablets. The innovative online platform My English Lab could be used as a blended learning or as a flipped learning model. My English Lab consists of the following blocks: Assignment, Calendar, Course, Grade book, Messages, Settings. There is online workbook, which is called “Course”. “Course” is packed with videos, reading, listening and writing activities, which correlate with the course book units. There are 12 Units on MEL as well as in the New Language Leader Advanced Course book. Each Unit on My English Lab consists of 6 lessons. Students can practise Listening, Reading and Grammar, Video, Writing Activities, as much as they want, while doing homework. MEL checks the tasks automatically and provides it on the screen. Every student can trace if he makes progress or regress. A teacher, as a mentor can spot how many attempts were made by every student in order to complete a certain task. A teacher also receives a report based on common mistakes (Common Error Mistakes), which could be practised during the class. Each activity that students complete is recorded on MyEnglish Lab Grade Book, making it easy to see students’ strengths and weaknesses. It can be viewed for the whole class or individual students. Every student has got an online cabinet. Taking everything into account, the online-platform My English Lab is innovative, provides an interactive environment, instant feedback and support from a teacher, helps improve Speaking, Listening, Reading and Writing. It doesn’t the replace a teacher but My English Lab provides cutting-edge technology for a teacher and students in order to succeed in the English language acquisition.*

Key words: *blended learning, e-learning, flipped learning model, My English Lab, online platform.*

Юлія ТАЛАЛАЙ,*orcid.org/0000-0003-3134-2030*

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської мови та перекладу
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) jatal@dspu.edu.ua*

MY ENGLISH LAB – ДОПОМІЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ТА Е-НАВЧАННЯ

*Після спалаху Covid-19 нам усім довелося зіткнутися з важкими часами. Змінилося все, в тому числі і процес навчання та отримання знань. Виникла потреба знайти ефективні, інформативні та інноваційні методи навчання, допоміжні засоби для змішаного навчання. **Метою дослідження** є з’ясування сутності My English Lab як допоміжного інструменту для змішаного навчання та електронного навчання. Різні вчені акцентували увагу на важливості змішаного навчання та застосуванні передових технологій і методів навчання на практиці. Наприклад, М. Хасті, І. Хунг, Н. Чен. Відповідно до Кембриджського словника, електронне навчання (e-learning) – це навчання, яке здійснюється вдома за допомогою комп’ютерів і курсу, доступного в Інтернеті. Під терміном «flipped classroom» мається на увазі «педагогічний підхід, за якого пряма інструкція переміщується з групового*

навчального простору в індивідуальний навчальний простір, а отриманий груповий простір перетворюється на динамічне інтерактивне навчальне середовище, у якому педагог керує учням, коли вони застосовують концепції та творчо залучаються до предмету». В умовах спалаху Covid-19 рішенням і порятунком стала My English Lab (MEL). My English Lab — онлайн-платформа, сумісна з персональними комп'ютерами, ноутбукми, мобільними телефонами та планшетами. Інноваційну онлайн-платформу My English Lab можна використовувати як змішане навчання або як перевернуту модель навчання. My English Lab складається з наступних блоків: Завдання, Календар, Курс, Заліковий журнал, Повідомлення, Налаштування. Є онлайн робочий зошит, який називається «Курс». «Курс» наповнений відео, вправами з читання, аудіювання та письма, які співвідносяться з розділами підручника. Є 12 розділів на MEL, а також у книзі розширеного курсу New Language Leader. Кожен розділ My English Lab складається з 6 уроків. Під час виконання домашнього завдання учні можуть практикувати аудіювання, читання та граматику, відео, письмо скільки завгодно. MEL автоматично перевіряє завдання та виводить їх на екран. Кожен учень може простежити, прогресує чи відступає. Учителю, як наставнику, може визначити, скільки спроб зробив кожен учень, щоб виконати певне завдання. Викладач також отримує звіт на основі поширених помилок (Common Error Mistakes), які можна практикувати під час уроку. Кожна вправа, яку виконують студенти, реєструється в MyEnglish Lab Grade Book, що дозволяє легко побачити сильні та слабкі сторони студентів. Його можна переглянути всім класом або окремими учнями. Кожен студент має онлайн-кабінет. З огляду на все, онлайн-платформа My English Lab є інноваційною, забезпечує інтерактивне середовище, миттєвий зворотній зв'язок і підтримку з боку вчителя, допомагає покращити мовлення, аудіювання, читання та письмо. Він не замінює вчителя, але My English Lab надає передові технології для вчителя та учнів, щоб досягти успіху в опануванні англійської мови.

Ключові слова: змішане навчання, електронне навчання, модель навчання перевернутий клас, My English Lab, онлайн-платформа.

The Problem Statement. When the Covid-19 broke out, we all had to face tough and challenging times. Everything has changed, including the process of education and accruing knowledge. We had to find efficient, informative and innovative methods of teaching. Teachers as well as students had to be on distant learning, the e-learning. We had to look for the solution. Traditional copybooks and pintables weren't suitable for the e-learning, because there were no e-books and online materials specially tailored to meet the needs of a specific group, a specific student.

Analysis of Recent Research. Numerous scholars did researches on electronic learning (Clark, Mayer), blended learning (Hastie, Hung, Chen, Kinshuk) and flipped classroom model (Bergmann, Sams, Dunn).

The purpose of the research is to elucidate the essence of My English Lab as a helping tool for blended learning and e-learning.

The Statement of Basic Material. The following scholars R. Clark and R. E. Mayer defined e-learning as instruction delivered by any technological mode intended to promote learning (Clark, Mayer, 2011, 2013).

According to Cambridge Dictionary, electronic learning (e-learning) is learning done by studying at home using computers and course provided on the Internet (Cambridge Dictionary). It should be mentioned there is a discrepancy between traditional teaching and learning at classroom and in an e-learning environment. A good-old teacher-student relationship should be transferred to a digital environment. A teacher's role is to be a mentor, to help students overcome challenges, to support students and also provide the material online efficiently. A teacher

should become a helping hand and use online resources, electronic books, provide new grammar material, reading, listening and speaking activities in a new learning environment.

Different scholars focused on the importance of blended learning and how to apply advanced learning technologies and methods in practice. For instance, M. Hastie, I. Hung, N. Chen and Kinshuk stated that "teachers and students living in a digital age are faced with complex problems that are forcing them to seek collaborative solutions. These problems can be addressed through a successful application of digital technologies and pedagogies that enhance educational, social and economic prospects of students. The main goal of this study was to suggest a blended synchronous learning model and to show how this model can be adopted for a better supporting educational international collaboration" (Hastie, Hung, Chen, Kinshuk, 2010: 9–24).

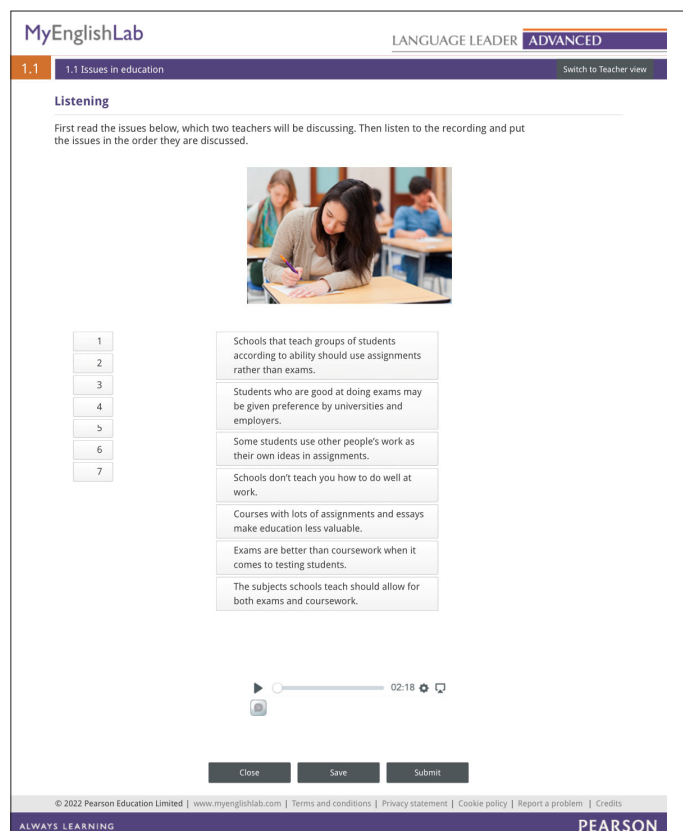
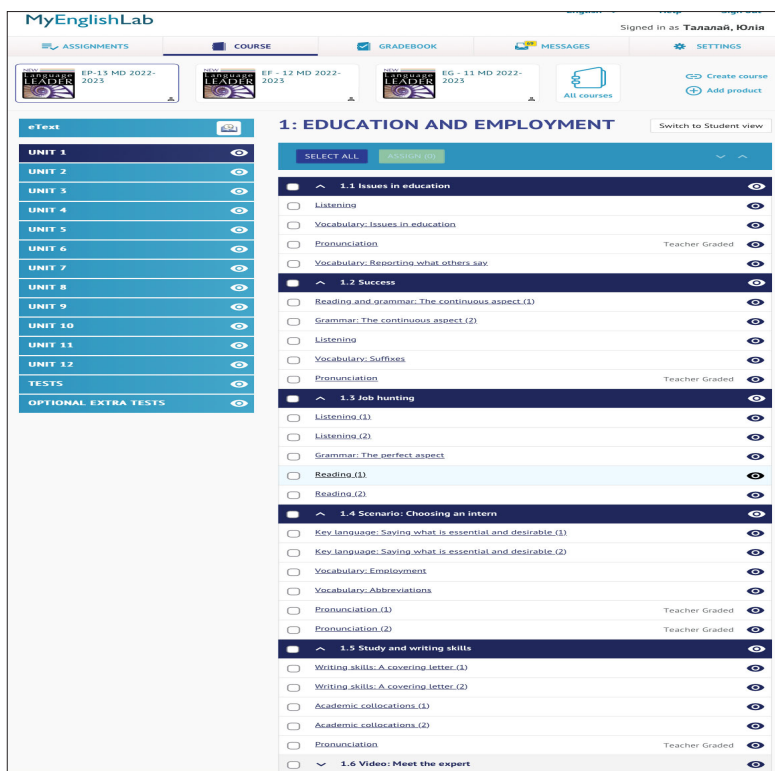
There is one more term, which should be defined. Flipped classroom is "a pedagogical approach in which direct instruction moves from a group learning space to an individual learning space, and a resulting group space is transformed into a dynamic, interactive learning environment in which an educator guides students as they apply concepts and engage in the subject matter creatively" (Flipped Learning Network).

Under the conditions of the Covid-19 outbreak My English Lab (MEL) was the solution and salvation. My English Lab is the online platform, is compatible with personal computers, laptops, mobile phones and tablets. The innovative online platform My English Lab could be used as a blended learning or as

a flipped learning model. There is online workbook, which is called “Course”. “Course” is packed with the videos, reading, listening and writing activities, which correlate with the course book units. There are 12 Units on MEL as well as in the New Language Leader Advanced Course book. Each Unit on My

English Lab consists of 6 lessons, i.e., for example, 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 1.6, etc.

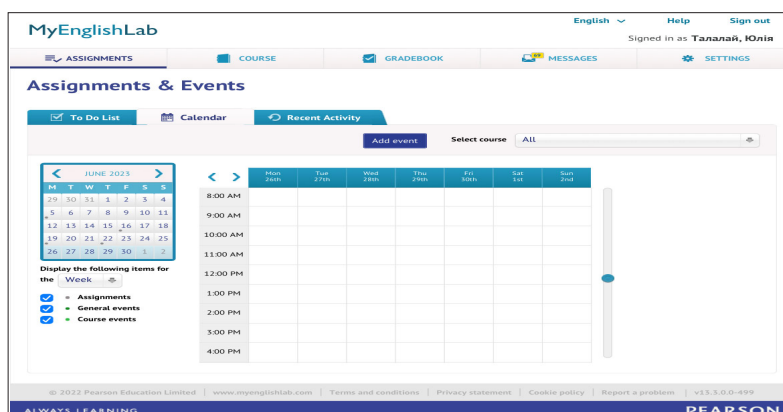
There are at least 5 exercises for every lesson. The students can practise Listening, Reading and Grammar, Video, Writing Activities, as much as they want, while doing homework.

MEL checks the tasks automatically and provides it on the screen. Every student can trace if he makes progress or regress. A teacher, as a mentor can spot how many attempts were made by every student in order to complete a certain task. A teacher also receives a report based on common mistakes (Common Error Mistakes), which could be practised during the class. There are also Teacher Graded Tasks, for example, the students could record their own voices in order to improve their pronunciation and practice the active vocabulary, the students could write essays, articles, formal/informal letters and short answers that would be checked by a teacher exclusively. Each activity that students complete is recorded on MyEnglish Lab Grade Book, making it easy to see students' strengths and weaknesses. It can be viewed for the whole class or individual students. Lessons 1.6, 2.6, 3.6, 4.6, 5.6, etc., are designed for the video activities and is called Video Meet the Expert. Each student has to watch the video and complete tasks online on MEL and in the course books (in the Section Video Meet the Expert) in pen. Every student has got an online cabinet. The

online cabinet consists of Assignments, Calendar, Course, Grade Book, Message and Settings.

With the help of the Calendar students can keep track of online tests and important events. The Course includes Units 1–12 and Unit Tests. Hence, a teacher can assign the online test based on the active vocabulary, grammar aspects, writing and listening. It is also possible to set up time limits and the number of attempts, which is beneficial for the e-learning. After the test every students gets the mark and the teacher receives feedback in order to make an analysis during the English class and provide explanations. In addition, a teacher has got an access to the e-book, which may come in handy especially when sharing the screen during the English classes. Grade Book includes marks, completed and uncompleted tasks for both the teacher and the student. The next bullet Message is quite useful; as the teacher may send in it the additional material, answer the students' questions. The students can chat within the group or send messages to the teacher (mentor).

The screenshot shows the MyEnglishLab interface for a video lesson. At the top, it says 'MyEnglishLab' and 'LANGUAGE LEADER ADVANCED'. Below that, there's a section for '1.6 Video: Meet the expert' with a 'Switch to Teacher view' button. The main content area is titled 'Video: Helen Kempster (1)' and includes the instruction: 'Watch the video. Put the topics in the order Helen mentions them.' A video player is centered, showing a play button and a progress bar at 07:03. Below the video player is a list of seven topics to be ordered: 1. four ways in which Helen helps students, 2. work experience, 3. what Helen does, 4. Helen's three most important pieces of advice, 5. interview preparation: work experience, 6. interview preparation: motivation, 7. writing a CV. At the bottom, there are 'Close', 'Save', and 'Submit' buttons. The footer contains copyright information for Pearson Education Limited and the Pearson logo.

The last bullet Settings is vital for some profile changes, that is, first name, last name, region, language and password. A teacher has a bit different opportunity in the last bullet Settings. A teacher has got the list of groups and students. If a student forgot a password, a teacher can change it. In addition, a teacher can keep eyes on the last time the certain student logged in My English Lab and Time Spent on a Course.

The Conclusion. Taking everything into account, the online-platform My English Lab is innovative, provides an interactive environment, instant feedback and support from a teacher, helps improve Speaking, Listening, Reading and Writing. It doesn't replace a teacher but My English Lab provides cutting-edge technology for a teacher and students in order to succeed in the English language acquisition.

BIBLIOGRAPHY

1. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). *Flip your classroom: Reach every student in every class every day*. Eugene, Or: *International Society for Technology in Education*.
2. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/e-learning> (accessed: 25 June 2023).
3. Clark, R., & Mayer, R. E. (2011). *E-learning and the science of instruction [electronicresource]: proven guidelines for consumers and designers of multimedia learning* / Ruth Colvin Clark, Richard E. Mayer. San Francisco, Calif. : Pfeiffer, 2011.
4. Hall, B. (2013, May 17). *Smartphones have bridged the digital divide*[Web blog]. URL: <http://readwrite.com/2013/05/17/smartphones-have-bridged-the-digital-divide#feed=/author/brian-shall&awesm=~o9sE3cAylgBANm> (accessed: 25 June 2023).
5. Dunn, J. (2014). *The 6-step guide to flipping your classroom*. URL: <https://kitzu.org/flipped-classroom-model/> (accessed: 25 June 2023).
6. Flipped Learning Network, (2014) URL: <https://flippedlearning.org/definition-of-flipped-learning/> (accessed: 25 June 2023).
7. Hastie, M., Hung, I., Chen, N., & Kinshuk (2010). *A blended synchronous learning model for educational international collaboration*. *Innovations in Education and Teaching International*, 47(1), pp. 9–24(accessed: 25 June 2023).
7. Pearson English Portal, My English Lab URL: <https://www.pearson.com/english/digital-tools/myenglishlab.html> (accessed: 25 June 2023).

REFERENCES

1. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). *Flip your classroom: Reach every student in every class every day*. Eugene, Or: *International Society for Technology in Education*.

2. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/e-learning> (accessed: 25 June 2023).
3. Clark, R., & Mayer, R. E. (2011). E-learning and the science of instruction [electronicresource]: proven guidelines for consumers and designers of multimedia learning / Ruth Colvin Clark, Richard E. Mayer. San Francisco, Calif. : Pfeiffer, 2011.
- Hall, B. (2013, May 17). Smartphones have bridged the digital divide[Web blog]. URL: <http://readwrite.com/2013/05/17/smartphones-have-bridged-the-digital-divide#feed=/author/brian-shall&awesm=~o9sE3cAylgBANm> (accessed: 25 June 2023).
4. Dunn, J. (2014). The 6-step guide to flipping your classroom. URL: <https://kitzu.org/flipped-classroom-model/> (accessed: 25 June 2023).
5. Flipped Learning Network, (2014) URL: <https://flippedlearning.org/definition-of-flipped-learning/> (accessed: 25 June 2023).
6. Hastie, M., Hung, I., Chen, N., & Kinshuk (2010). A blended synchronous learning model for educational international collaboration. *Innovations in Education and Teaching International*, 47(1). 9–24(accessed: 25 June 2023).
7. Pearson English Portal, My English Lab URL: <https://www.pearson.com/english/digital-tools/myenglishlab.html> (accessed: 25 June 2023).

УДК 376:013- 056.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-53>**Крістіна ТОРОП,***orcid.org/0000-0002-2330-1960*

доктор педагогічних наук,

директор

Комунального закладу освіти «Спеціальна школа «Шанс»

Дніпропетровської обласної ради»

(Дніпро, Україна) *torop.kristina@gmail.com*

СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: КОНКУРЕНЦІЯ ЧИ ПАРТНЕРСТВО?

Кожна людина, незалежно від його здібностей, походження чи обставин має право на якісну і доступну освіту, яка визнає та враховує різноманітні потреби та здібності учнів. У цьому контексті інклюзивна освіта та спеціальна освіта – це два підходи, які спрямовані на надання підтримки та ресурсів учням з особливими освітніми потребами.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що сьогодні спеціальні заклади загальної середньої освіти перебувають під потужною атакою з боку прибічників повної інклюзії. Існує загроза ліквідації спеціальної освіти.

У статті здійснено аналіз джерел та практичного досвіду, щодо проблем впровадження інклюзії. Вказано на причини та наслідки популярності інклюзії в Україні. Наголошено, що прагнення викоринити спеціальні заклади з освітньої системи порушують права дітей. Зазначено, що батьки можуть мати різні цілі щодо навчання своїх дітей з особливими освітніми потребами. Сфокусовано увагу на тому, що серед учнів з особливими освітніми потребами є ті для кого навчання в інклюзивній школі є цілком можливим і необхідним, а є ті кому воно може зашкодити. Порушено питання чи дійсно існування спеціальних закладів загальної освіти є проблемою для впровадження інклюзивної освіти.

Наголошено на необхідності спеціальної підготовки педагогів інклюзивних закладів загальної середньої освіти до роботи з дитиною з ООП. Зазначено, що для успішної освітньої інклюзії вкрай важливо розробляти навчальні програми, виходячи з фундаментального принципу відмінності змісту і потреб кожної дитини, забезпечуючи гнучке й орієнтоване на дитину навчальне середовище.

Зазначено, що рішення про влаштування учня на навчання чи то до спеціального закладу освіти, чи то інклюзивної школи вимагає професійного судження.

Ми не заперечуємо, що як спеціальна, так і загальна освіта потребує вдосконалення, але спеціальна освіта завжди буде потрібна та має бути збережена, якщо ми хочемо мати соціальну справедливість в освіті та ефективну освіту для дітей з особливими освітніми потребами., Зроблено висновки, що ліквідація спеціальних закладів освіти не є чинником, що перешкоджає успішному впровадженню та розвитку інклюзивної освіти. Існує низка інших проблем які потребують вирішення для ефективного функціонування системи інклюзивної освіти.

Перспективи подальших досліджень ми бачаємо у дослідженні питання впливу взаємодії спеціальних та інклюзивних закладів загальної середньої освіти для сприяння розвитку інклюзивної освіти.

Ключові слова: спеціальна освіта, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами.

Kristina TOROP,*orcid.org/0000-0002-2330-1960*

Doctor of Pedagogical Sciences,

Head

Municipal educational Institution of the Dnipropetrovsk Regional Council

“Special School “CHANCE”

(Dnipro, Ukraine) *torop.kristina@gmail.com*

SPECIAL EDUCATION AND INCLUSIVE EDUCATION: COMPETITION OR PARTNERSHIP?

Everyone, regardless of their abilities, background or circumstances, has the right to a quality and accessible education that recognizes and accommodates the diverse needs and abilities of students. In this context, inclusive education and special education are two approaches that aim to provide support and resources to students with special educational needs.

The relevance of the study is due to the fact that today special general secondary education institutions are under intense attack from supporters of full inclusion. There is a threat of elimination of special education.

The article analyzes the sources and practical experience regarding the problems of implementing inclusion. The reasons and consequences of the popularity of inclusion in Ukraine are indicated. It is emphasized that the desire to eliminate special institutions from the educational system violates the rights of children. It is noted that parents may have different goals for the education of their children with special educational needs. Attention is also focused on the fact that among students with special educational needs, there are those for whom education in an inclusive school is quite possible and necessary, and there are those who may be harmed by it. The question is raised whether the existence of special general education institutions is really a problem for the implementation of inclusive education.

The need for special training of teachers of inclusive general secondary education institutions to work with a child with SEN is emphasized. It is noted that for successful educational inclusion, it is extremely important to develop curricula based on the fundamental principle of the difference in content and needs of each child, providing a flexible and child-centered learning environment.

It is noted that the decision to place a student in either a special education institution or an inclusive school requires professional judgment.

We do not deny that both special and general education need to be improved, but special education will always be needed and should be preserved if we want to have social justice in education and effective education for children with special educational needs. The author concludes that the elimination of special educational institutions is not a factor that hinders the successful implementation and development of inclusive education. There are a number of other problems that need to be addressed for the effective functioning of the inclusive education system.

We see prospects for further research in studying the impact of the interaction of special and inclusive general secondary education institutions to promote the development of inclusive education.

Key words: special education, inclusive education, children with special educational needs.

Постановка проблеми. Наслідуючи кроки інших країн, Україна стала на шлях розвитку інклюзивної освіти. Ця спроба почалася з низки законодавчих реформ, які мали б гарантувати міцне підґрунтя для успішного впровадження інклюзії. Однак те, що звучить реалістично в теорії, не гарантує успіху та реалізації на практиці.

В Україні вже понад 20 років тривають інтенсивні дискусії про те, як найкраще навчати учнів з особливими освітніми потребами. Конкурентні парадигми спеціальної та інклюзивної освіти розроблялися, поширювалися та довго обговорювалися протягом багатьох років.

Як зазначають Hornby G. та Kauffman J., дискусії мають бути зосереджені на ефективності цих двох конкуруючих підходів до навчання учнів з різними типами та ступенями особливих освітніх потреб та інвалідності (Hornby & Kauffman, 2021). Однак дехто вважає, що спеціальна освіта є неактуальною або непотрібною. Сьогодні спеціальні заклади загальної середньої освіти перебувають під потужною атакою з боку прибічників повної інклюзії. Існує загроза ліквідації спеціальної освіти. Ми хочемо зазначити, що тільки тому, що люди виступають проти того, що вони вважають злом спеціальні заклади освіти, не означає, що вони мають рацію. Хибним також є уявлення про те, що фахівці закладів спеціальних шкіл та навчально-реабілітаційних центрів виступають категорично проти інклюзивної освіти, навпаки, ми за інклюзію, але за розумний підхід до розбудови та впровадження інклюзивної освіти. На нашу думку, успіх інклюзивної освіти залежить не від знищення спеціальних закладів освіти, а від партнерської взаємодії з ними.

Спостереження, аналіз джерел та практичного досвіду дозволяє стверджувати, що проблема впровадження інклюзії досі залишається не вирішеною, саме тому ця проблематика зумовила напрям нашого дослідження.

Аналіз досліджень свідчить про значну увагу як закордонних, так і українських науковців до проблем інклюзивної освіти, які висвітлюють різноманітні питання, пов'язані з особливостями розвитку дитини, спеціальної освіти, організації та функціонування інклюзивного навчання, підготовка до роботи з дітьми з ООП (Акімова О, Білозерська І., Бондар В., Будяк Л., Засенко В., Колупаєва А., Ленів З., Найда Ю. Прохоренко Л., Сак Т., Синьов В., Таранченко О., Шеремет М., Ярмола Н. Biklen D., Cullen B., Fitzgerald J., Hornby G., Kauffman J., Kowbel A., Lynch J., Martin A., Rimland B. Wilcox G., Conde C. та ін.).

Мета статті. Розглянути питання чи дійсно існування спеціальних закладів загальної освіти є проблемою для впровадження інклюзивної освіти.

Методи дослідження. Під час викладення статті нами був використаний метод теоретичного аналізу науково-методичної літератури з досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу. В статті 24 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права людей з інвалідністю зазначено, що люди з інвалідністю мають право на освіту без дискримінації. Для максимізації знань та соціального розвитку, держави мають забезпечити особам з інвалідністю можливість отримати доступ до інклюзивної, якісної та безкоштовної освіти. Тобто ми бачимо заклик того, щоб всі країни якомога швидше впро-

вадити повністю інклюзивну систему освіти. Як зазначають J. M. Kauffman та G. Hornby така позиція ґрунтується на суперечливому твердженні, що діти з ООП, які навчаються в спеціальних закладах освіти, здобувають освіту нижчої якості (Kauffman & Hornby, 2020). Однак, це твердження викликає сумніви, наприклад, результати емпіричного дослідження результатів впровадження інклюзивного навчання на прикладі Дніпропетровщини, вказують на те, що незначний відсоток батьків дітей, які здобувають освіту в спеціальних закладах, обирають для своїх дітей інклюзивне навчання (Ісаєва, 2022).

Треба враховувати, що батьки можуть мати різні цілі щодо навчання своїх дітей з особливими освітніми потребами. Хтось хоче інклюзію, тоді як інші хочуть отримувати спеціальну освіту для розвитку у дитини навичок самостійного життя.

Вивчаючи звіт дослідження щодо якості інклюзивної освіти та доступу дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивного навчання, які були реалізовані за підтримки проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), ми побачили результати в яких було зазначено, що батьки дітей з ООП обирають інклюзивну школу замість спеціальної, керуючись тим що, в інклюзивній школі є кваліфіковані й підготовлені спеціалісти, підтримка фахівців які розуміються на інклюзії; усвідомлення батьками необхідності у соціалізації дитини.

Однак виникають випадки, коли батьки які спробували навчання в інклюзивній школі та повернулися до спеціальних закладів освіти стверджують, що діти не отримували тих послуг, які на думку батьків, були їм потрібні. Це вказує на те, що індивідуальні потреби учнів з ООП, не завжди можуть бути задоволені в одному й тому ж середовищі.

На початку впровадження інклюзії в Україні вона була представлена як така, що ґрунтується на дотриманні прав людини, тому критика політики інклюзії розглядалася як обмеження прав дітей з особливими освітніми потребами. Цілком справедливо є те, що якщо дитина має потенціал для навчання в інклюзивній школі, то вона повинна використати своє право. Однак, «якщо дитина функціонує набагато нижче нормотипової дитини в інтелектуальному, академічному та/або в соціальному плані, чи є сенс наполягати на тому, щоб її «включили» у звичайний клас?» (Rimland, 1993).

Прагнення викоринити спеціальні заклади з освітньої системи не залишають альтернативу вибору, зобов'язують дітей з особливими освітніми потребами отримувати таку ж освіту, як і всі інші

діти, незалежно від того, чи є ця освіта якісною або придатною для дитини з ООП (Lieberman, 2001).

Зазначимо, що в Законі України «Про повну загальну середню освіту» серед основних термінів навіть не згадується термін «спеціальна освіта», однак в п. 2 ст. 35 цього Закону все ж таки згадано, що здобуття повної загальної середньої освіти можуть також забезпечувати спеціальні заклади загальної середньої освіти, зокрема спеціальна школа та навчально-реабілітаційний центр. Тобто, визнання того, що спеціальна освіта є системою підтримки учнів з особливими освітніми потребами для сприяння їхньому прогресу в навчанні все ж таки присутнє.

До недавнього часу переважна більшість політичних заяв в Україні закликали до повної інклюзії та ігнорували спеціальну освіту, прагнучи заощадити кошти внаслідок закриття спеціальних закладів освіти, попри те що, це може завдати шкоду освітнім результатам для дітей з особливими освітніми потребами та інвалідністю. Варто наголосити на тому, що і досі існує обмаль досліджень які розглядають практичні, засновані на реальності наслідки для дітей з особливими освітніми потребами.

Безумовно, найважливішим завданням освіти є якісне та ефективне навчання для всіх учнів, включаючи учнів з особливими освітніми потребами. Для того, щоб відповідне навчання стало реальністю в інклюзивних школах потрібна спеціальна підготовка педагогів до роботи з будь-якою дитиною з ООП, а ні «універсальна».

Як справедливо зазначають Bilavych H, Didukh I, Stynska V. та ін. у систему підготовки вчителів масової загальноосвітньої школи введено недостатньо дисциплін, які сприяють розумінню майбутніми вчителями різних рівнів готовності дітей до навчання, специфіки роботи з учнями з особливими освітніми потребами, саме тому спостерігається недостатня кваліфікація кадрів, здатних працювати в інклюзивному класі, здобути майбутніми педагогами знання, не відповідають потребам практики. Окрім того, дослідники зазначають, що існує брак дефектологів, логопедів, соціальних педагогів, реабілітологів та ін. (Bilavych et al., 2022).

Немає таємниці в тому, що розвиток освіти, зокрема інклюзивної, напряду залежить від розв'язання питання фінансування. Сьогодні, коли наша країна знаходиться в стані війни, цілком зі зрозумілих причин, держава не може забезпечити належний рівень матеріально-технічної бази для дітей з ООП.

Для вчителів інклюзивних шкіл складним залишається питання адаптації та модифікації навчальних програм до потреб дітей з особливими освітніми потребами, що обумовлено високими академічними вимогами освітньої системи в нашій країні. Як зазначають Bilavych H., Didukh I, Stynska V. та ін. реальні дослідження показують, що академічний характер української освітньої програми під силу лише 15–20% учнів, всі інші перебувають у стані стресу від навантаження, особливо це відчують учні з ООП. Автори звертають увагу, що в умовах інклюзії недостатньо враховується наступність початкової та середньої освіти для дітей з ООП, у процесі переходу до середньої школи проблеми інклюзивної освіти лише загострюються та ускладнюються, зокрема значно жорсткішими стають вимоги до освітніх програм та їх результатів тощо (Bilavych et al., 2022).

Існує думка, що для навчання учнів з особливими освітніми потребами не потрібна спеціальна освіта або окрема програма, а лише загальна освіта, яка включає певні інструкції щодо задоволення потреб усіх учнів. Однак для тих хто так вважає, Kauffman J. M. (2021) пропонує припустити, що викладання дуже схоже на копання каналу. Якщо ви вмієте копати каналу, то не має значення, копаєте ви траншею для каналізації чи водогону. Копання каналу не вимагає спеціальної підготовки та не залежить від того, що буде в неї буде покладено. Якщо ви можете копати каналу для чогось одного, то ви можете копати каналу для будь-чого. Це припущення полягає в тому, що якщо вчитель може навчити одну дитину робити щось, то він здатний навчити цьому будь-яку дитину. Насправді це складніше, ніж здається.

Прибічники інклюзивної освіти часто уявляють таке навчання як цілком здійсненне рішення. Вони вважають, що включення учнів з особливими освітніми потребами до загальноосвітніх шкіл є простим завданням, не усвідомлюючи розуміння складності та вимогливості викладання для різних категорій дітей з ООП, достатньо лише докласти трохи додаткових зусиль. В результаті адміністрація та педагоги інклюзивних шкіл потрапляють під хвилю обурень та звинувачень у тому, що вони не можуть впровадити інклюзію на належному рівні.

Як зазначає Kauffman J. M. (2021), більшість людей з легкістю визнають абсурдність таких пропозицій, як наприклад: всі водії матимуть ліцензію на водіння всіх транспортних засобів, без спеціальної підготовки на водіння вантажівок, автобусів та ін.; всі будівельники матимуть ліцен-

зію на будівництво всіх типів будівель; всі лікарі матимуть ліцензію на виконання всіх медичних процедур; всі солдати повинні вміти користуватися всіма видами зброї й бути підготовленими до виконання всіх завдань; всі вчителі повинні бути готові викладати всі предмети на всіх рівнях. Однак наполягання на тому, що якісна освіта для всіх учнів може бути досягнута в рамках загальної освіти – системи, настільки гнучкої, що не потребує спеціальної освіти, що жодного учня не потрібно відокремлювати від загальної освіти, – викликає подив.

Спеціальну освіту сприймають як таку, що не дає можливостей для належного розвитку та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Однак, кожна ланка освіти має свої особливості для досягнення власних цілей, як і у випадку зі спеціальною освітою. Вона включає в себе різноманітні послуги в різних умовах з використанням різних методів для задоволення потреб учнів з особливими освітніми потребами.

Для успішної освітньої інклюзії вкрай важливо розробляти навчальні програми, виходячи з фундаментального принципу відмінності змісту і потреб кожної дитини, забезпечуючи гнучке та орієнтоване на дитину навчальне середовище. Спілкуючись з педагогами інклюзивних закладів освіти ми спостерігаємо, що освітнє середовище, освітня програма та оцінювання досі залишаються відправною точкою при розробці ІПР для учнів з особливими освітніми потребами. Так відбувається, бо освіта в «звичайній» школі через свою спрямованість працює з нормами, середніми показниками, тоді як спеціальна освіта фокусується на індивідуальності дитини. Тобто, відправною точкою спеціальної освіти завжди є учень.

Серед учнів з особливими освітніми потребами є ті для кого навчання в інклюзивній школі є цілком можливим і необхідним, для інших – ні, а навпаки може зашкодити. Рішення про влаштування учня на навчання чи то до спеціального закладу освіти, чи то інклюзивної школи вимагає професійного судження. На нашу думку, при виборі закладу освіти для учнів з особливими освітніми потребами має зберігатися адекватність та орієнтованість на максимальне задоволення потреб дитини, а не батьків.

Як зазначає Ісаєва О., «відсутність методології інклюзивної освіти народжує безліч питань, пов'язаних з недовірою і критикою щодо самої ідеї, а недостатність науково-дослідних і моніторингових даних призводить до недостовірності оцінок і висновків. Але часом прихильники інклюзії вимагають як складової її впровадження

повного знищення існуючої системи спеціальної освіти...» (Ісаєва, 2022: 20).

Ми погоджуємося з думкою дослідниці, бо часто схоже що прибічники інклюзії втратили зв'язок з реальністю, з якою стикаються багато практиків і батьків дітей з особливими освітніми потребами та інвалідністю. Представники «руху за тотальну інклюзію» не приділяють уваги змінам у сфері спеціальної освіти які відбуваються зараз, науковим дослідженням, які висвітлюють недоліки інклюзії, а із заплоченими очима продовжують просувати інклюзію як ідеальний стандарт освітньої системи. Вони не здатні до конструктивної аргументації та прагнуть лише проштовхнути свою здебільшого бездоказову маячню в голови інших, не думаючи про наслідки для дітей та батьків, які з різних причин обирають спеціальні заклади освіти та не мають бажання переводити дитину до інклюзивної школи.

В існуючих дослідженнях згадуються численні фактори, які формують процес інклюзії учнів з особливими освітніми потребами, такі як кількість дітей в класі, ставлення вчителів та однокласників. Останнє, зокрема, вважається одним з основних бар'єрів на шляху до інклюзивної освіти, оскільки воно негативно впливає на участь учнів з ООП у шкільному середовищі, аж до припинення навчання. На додаток, негативне ставлення учнів до своїх однолітків з особливими освітніми потребами може перерости в проблемну поведінку, оскільки невдача в інклюзивній школі іноді може призвести до негативних довгострокових наслідків, таких як депресія, тривога, самотність та інші проблеми з психічним здоров'ям. Натомість позитивне ставлення може сприяти соціальному прийняттю та якості життя (Santilli S., Ginevra M. C., Israelashvili M., & Nota L., 2022).

Огляд наявних досліджень з питань інклюзії свідчить про те, що відносно багато уваги було приділено вивченню ролі особистісних факторів. Ці дослідження продемонстрували, що, наприклад, дівчата мають більш позитивне ставлення, ніж хлопці (Armstrong, M., Morris, C., Abraham, C., & Tarrant, M., 2017), а молодші діти мають більш прийнятне ставлення до своїх однолітків з інвалідністю, ніж старші (Hong, S.-Y., Kwon, K.-A., & Jeon, H.-J., 2013). Дослідження Nowicki, E. A., & Sandieson, R. (2002) виявили, що діти особливо негативно ставляться до учнів з порушеннями поведінки, ніж до учнів із сенсорними або інтелектуальними порушеннями розладами.

Низка українських науковців зазначають, що запит нашої держави, системи української освіти, освітніх закладів та вчителів стикається з него-

товністю суспільства до інклюзії. В дослідженні Bilavych H, Didukh I, Stynska V. та ін. зазначено, що найскладнішою проблемою є сприйняття дітьми дитини з ООП. В цілому ставлення до них толерантне, але іноді доводиться спостерігати недружнє ставлення однолітків до дітей з інтелектуальними порушеннями. Це є великою проблемою, адже за таких умов учень з ООП відчуває себе ізгоєм. Ідея інклюзивної освіти полягає в тому, щоб забезпечити не тільки рівний доступ до освітніх послуг, а й рівне ставлення до дітей незалежно від їхніх особливостей. Формування позитивного ставлення до дітей з ООП сприяє не тільки їх успішній інтеграції в колектив однолітків, а й взаємодії в рамках навчального процесу, без якої неможливе повноцінне навчання в класі. Дослідники також вказують на розбіжності, які виникають всередині самої шкільної системи, коли батьки часто орієнтовані на досягнення високих результатів у навчанні дитини, інтенсивність навчального процесу і часто не розуміють перешкод, які через особливості розвитку стоять на цьому шляху до успіху у їхньої дитини (Bilavych et al., 2022).

Як стверджує Kauffman J., емпіричні дані вказують на те, що не має ефективних і надійних стратегій для навчання всіх учнів в інклюзивних школах і критикує праці дослідників, які виступають за повну інклюзію (Kauffman, 2021).

Треба зауважити, що шалений рівень підтримки ідеї повної інклюзії в Україні, призводить до того, що іншим науковцям, дослідникам і практикам у цій галузі освіти легше підтримувати її, а не критикувати. На нашу думку, саме тому кількість літератури, яка скептично або критично ставиться до інклюзії значно менша, ніж ті, які оспівують її.

Ще одним фактором підтримки інклюзії є фінансування, вірогідність отримати гроші на підтримку інклюзивної освіти значно легше. «Заявки на отримання грантів на дослідження і розвиток, пов'язані з просуванням інклюзивної освіти, мають набагато більше шансів отримати фінансування, ніж заявки на проведення досліджень щодо спеціальних шкіл... журнали в галузі спеціальної освіти надають перевагу публікаціям, які розповідають про приклади інклюзивної освіти, а статті які критикують її або ставляться критично до інклюзії, важко опублікувати» (Kauffman J. M., Hornby G., 2020: 7).

Як зазначають Hornby, Atkinson та Howard повна інклюзія може забезпечити лише ілюзію підтримки для всіх учнів, ілюзію, яка багатьох може ввести в оману і змусити їх долучитися до

цієї хвили. Науковці порівнюють це з катанням на машині спеціальної освіти та висловлюють побоювання, що «спеціальній освіті загрожує небезпека поїхати на машині під назвою «повна інклюзія» на свої власні похорони». (Hornby & Howard, 2013: 68).

Прихильники інклюзії не погоджуються з поглядами тих, хто вважає, що спеціальна освіта має продовжувати своє існування та розвиватися пліч-о-пліч з інклюзивною освітою. На їх думку інклюзія повинна бути єдиним вибором. Таку ж саму думку висловлював Biklen Douglas у своїй книзі «Achieving the Complete School» та наголошував тому, що це правильний моральний вибір. Він проводить аналогію з рабством. За його словами, рабство було скасовано тому, що воно було морально неправильним, а не тому, що воно не працювало (Biklen D., 1985).

Однак Rimland зазначає, що Biklen D. проводить аналогію рабства у зворотному напрямку: обираючи єдиним варіантом існування лише повної інклюзії, це не скасування рабства, а навпаки його нав'язування. Як і рабство, повна інклюзія відкидає ідею про те, що люди повинні бути вільними у виборі варіантів, яких вони бажать для себе, і змушує їх підкорятися бажанням інших. У своїй статті “Inclusive education: Right for some” Rimland, підтримує позицію іншого дослідника в галузі спеціальної освіти, Лоренса М. Лібермана, який заявляє, що «будь-яка організація, яка підтримує повну інклюзію, займає екстремістську позицію, якій немає місця в освітній системі і суспільстві, яке пишається своїм вибором і безліччю способів досягти бажаної якості життя» (Rimland, 1993: 3).

Коли учні з ООП закінчують заклад загальної середньої освіти, то очікується, що вони будуть підготовлені до подальшого життя (продовжать навчання, працевлаштуються та ін.). Щоб підкреслити, що повна інклюзія не є універсально корисною, наведемо результати дослідження представлені в роботі Wilcox G., Fernandez Conde C. та Kowbel A. (Wilcox ets., 2021). У Великій Британії деякі учні з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня були переведені до звичайних класів з повним навчанням у рамках політики, спрямованої на розширення інклюзивної освіти. Після закінчення школи 71% тих, хто перевівся до звичайних класів, були безробітними; 46% вказали, що у них немає друзів, 25% мали лише одного друга. Коли їх запитали про найкорисні-

ший шкільний досвід, лише 13% відповіли, що найкориснішим було навчання у звичайній школі, тоді як 46% – навчання у спеціальній школі. Хоча це дослідження не враховувало якість викладання в різних умовах, воно свідчить про те, що навчання в інклюзивній школі не є універсально корисним для всіх учнів.

Більшість досліджень з інклюзії для учнів з ООП зосереджені на соціальних перевагах навчання в інклюзивному класі, але вони не враховують, що ідеали інклюзії не завжди є реальністю, і деякі учні з інвалідністю насправді обирають соціальну взаємодію з іншими людьми, які мають подібні потреби і більш сприйнятливі до них (Butcher S.; Wilton R., 2008).

Висновки. Попри багаторічний досвід впровадження інклюзії в Україні та високий рівень підтримки з боку держави для її розвитку, досі не вирішеними залишається достатня низка проблем. На нашу думку, впровадження повної інклюзії може не лише знищити потужну систему спеціальної освіти в Україні, але й позбавити батьків дітей з особливими освітніми потребами мати гарантоване право обирати заклад освіти виключно в інтересах самих дітей.

Ми не заперечуємо, що як спеціальна, так і загальна освіта потребує вдосконалення, але спеціальна освіта завжди буде потрібна та має бути збережена, якщо ми хочемо мати соціальну справедливість в освіті та ефективну освіту для дітей з особливими освітніми потребами. Ми не маємо права ігнорувати потреби багатьох учнів з особливими освітніми потребами для яких саме спеціальна освіта є життєво важливою та необхідною. Хочемо наголосити, що ліквідація спеціальних закладів освіти не є чинником, що перешкоджає успішному впровадженню та розвитку інклюзивної освіти. Існує низка інших проблем які потребують вирішення для ефективного функціонування системи інклюзивної освіти.

Не дивлячись на широку представленість проблеми у науковій літературі, недостатньо дослідженим залишаються питання впливу взаємодії спеціальних та інклюзивних закладів загальної середньої освіти для сприяння розвитку інклюзивної освіти, тому перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у дослідженні цього питання. Припускаємо, що партнерські відносини між інклюзивними та спеціальними закладами освіти сприятимуть розвитку якісної та ефективної інклюзивної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дослідження якості інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами. *Міністерство освіти і науки України*. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2021/04/02/Doslidzhennya_yakosti_inklyuzyvnoyi_osvity_1_02_04.pdf
2. Ісаєва О. В. Емпіричне дослідження результатів впровадження інклюзивного навчання (порівняльна характеристика). *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. 2022. Т. 19, № 42. С. 14–28. URL: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/kpsp/article/view/1259/1031>.
3. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 р. : станом на 20 листоп. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX : станом на 15 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>(дата звернення: 22.05.2023).
5. Interventions utilising contact with people with disabilities to improve children's attitudes towards disability: a systematic review and meta-analysis / M. Armstrong et al. *Disability and health journal*. 2017. Vol. 10, no. 1. P. 11–22. URL: <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2016.10.003>
6. Biklen D. *Achieving the complete school: strategies for effective mainstreaming*. New York : Teachers College Press, 1985. 206 p.
7. Bilavych H. V., Didukh I. J., Stynska V. V., Prokopiv L. M., Fedchyshyn N. O., Savchuk B. P., & Fedoniuk L. Y. Development of inclusive education in ukraine in the context of world trends. *Wiadomości lekarskie*. 2022. 75(4), 891–899. <https://doi.org/10.36740/wlek202204125>
8. Butcher S.; Wilton R. *Stuck in transition? Exploring the spaces of employment training for youth with intellectual disability*. Geoforum. 2008. 39, 1079–1092.
9. Hong S.-Y., Kwon K.-A., Jeon H.-J. Children's attitudes towards peers with disabilities: associations with personal and parental factors. *Infant and child development*. 2013. Vol. 23, no. 2. P. 170–193. URL: <https://doi.org/10.1002/icd.1826>
10. Hornby G., Atkinson M., & Howard J. *Controversial Issues in Special Education*. 2013. Fulton Publishers, David.
11. Hornby G., Kauffman J.M. Special and Inclusive Education: Perspectives, Challenges and Prospects. *Educ. Sci*. 2021. 11, 362. <https://doi.org/10.3390/educsci11070362>.
12. Kauffman J. The Promises and Limitations of Educational Tiers for Special and Inclusive Education. *Education Sciences*, 2021. 11, P. 41–48.
13. Kauffman J. M., Hallahan D. P. The Illusion of Full Inclusion. *Behavioral Disorders*, 1996. 21(3), 255–256. <https://doi.org/10.1177/019874299602100304>
14. Kauffman J. M., Hornby, G. Inclusive Vision Versus Special Education Reality. *Education Sciences*.202010(9), 258. <https://doi.org/10.3390/educsci10090258>
15. Lieberman L. M. *The Death of Special Education (Opinion)*. Education Week. 2001. <https://www.edweek.org/teaching-learning/opinion-the-death-of-special-education/2001/01>
16. Nowicki E. A., Sandieson R. A Meta-Analysis of School-Age Children's Attitudes Towards Persons with Physical or Intellectual Disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education*, 2002. 49(3), 243–265. <https://doi.org/10.1080/1034912022000007270>
17. Rimland B. *Inclusive education: Right for some*. 1993. <http://www.ariconference.com/ari/newsletter/071/page3.pdf>.
18. Santilli S., Ginevra M. C., Israelashvili M., Nota L. Inclusive Socialization? The Relationships between Parents' and Their Child's Attitudes toward Students with Disabilities. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2022. 19(24), 16387. <https://doi.org/10.3390/ijerph192416387>
19. Wilcox G., Fernandez C. C., Kowbel, A. *Using Evidence-Based Practice and Data-Based Decision Making in Inclusive Education*. *Educ. Sci. Education Sciences*, 2021 (11), 19–29.

REFERENCES

1. Doslidzhennia yakosti inklyuzyvnoho navchannia dlia ditei z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy [Research on the quality of inclusive education for children with special educational needs] (2021). Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2021/04/02/Doslidzhennya_yakosti_inklyuzyvnoyi_osvity_1_02_04.pdf [in Ukrainian].
2. Isaieva, O. V. (2022). Empirichne doslidzhennia rezultativ vprovadzhenia inklyuzyvnoho navchannia (porivnialna kharakterystyka) [Empirical research of results introduction of inclusive learning (comparison)] *Naukovyi chasopys. Korektsiina pedahohika*, 19(42), 14–28. <https://sj.npu.edu.ua/index.php/kpsp/article/view/1259/1031> [in Ukrainian].
3. Konventsiia pro prava dytyny [Convention on the rights of the child] Konventsiia Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (2014). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].
4. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu, [About complete general secondary education] *Zakon Ukrainy № 463-IX (2023) (Ukraine)*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
5. Interventions utilising contact with people with disabilities to improve childrens attitudes towards disability: a systematic review and meta-analysis / M. Armstrong et al. *Disability and health journal*. 2017. Vol. 10, no. 1. P. 11–22. URL: <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2016.10.003>
6. Biklen, D. (1985). *Achieving the complete school: Strategies for effective mainstreaming*. Teachers College Press.
7. Bilavych, H. V., Didukh, I. J., Stynska, V. V., Prokopiv, L. M., Fedchyshyn, N. O., Savchuk, B. P., & Fedoniuk, L. Y. (2022). Development of inclusive education in ukraine in the context of world trends. *Wiadomości lekarskie*, 75(4), 891–899. <https://doi.org/10.36740/wlek202204125>

8. Butcher, S.; Wilton, R. (2008). Stuck in transition? Exploring the spaces of employment training for youth with intellectual disability. *Geoforum*, 39, 1079–1092.
9. Hong, S.-Y., Kwon, K.-A., & Jeon, H.-J. (2013). Childrens Attitudes towards Peers with Disabilities: Associations with Personal and Parental Factors. *Infant and Child Development*, 23(2), 170–193. <https://doi.org/10.1002/icd.1826>
10. Hornby, G., Atkinson, M., & Howard, J. (2013). *Controversial Issues in Special Education*. Fulton Publishers, David.
11. Hornby, G., Kauffman, J.M. (2021) *Special and Inclusive Education: Perspectives, Challenges and Prospects*. *Educ. Sci.*, 11, 362. <https://doi.org/10.3390/educsci11070362>.
12. Kauffman, J. (2021). The Promises and Limitations of Educational Tiers for Special and Inclusive Education. *Education Sciences*, (11), 41–48.
13. Kauffman, J. M., & Hallahan, D. P. (1996). The Illusion of Full Inclusion. *Behavioral Disorders*, 21(3), 255–256. <https://doi.org/10.1177/019874299602100304>
14. Kauffman, J. M., & Hornby, G. (2020). Inclusive Vision Versus Special Education Reality. *Education Sciences*, 10(9), 258. <https://doi.org/10.3390/educsci10090258>
15. Lieberman, L. M. (2001). The Death of Special Education (Opinion). *Education Week*. <https://www.edweek.org/teaching-learning/opinion-the-death-of-special-education/2001/01>
16. Nowicki, E. A., & Sandieson, R. (2002). A Meta-Analysis of School-Age Childrens Attitudes Towards Persons with Physical or Intellectual Disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education*, 49(3), 243–265. <https://doi.org/10.1080/1034912022000007270>
17. Rimland, B. (1993). Inclusive education: Right for some. <http://www.ariconference.com/ari/newsletter/071/page3.pdf>.
18. Santilli, S., Ginevra, M. C., Israelashvili, M., & Nota, L. (2022). Inclusive Socialization? The Relationships between Parents and Their Childs Attitudes toward Students with Disabilities. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(24), 16387. <https://doi.org/10.3390/ijerph192416387>
19. Wilcox, G.; Fernandez Conde, C.; Kowbel, A. (2021). Using Evidence-Based Practice and Data-Based Decision Making in Inclusive Education. *Educ. Sci. Education Sciences*, (11), 19–29.

УДК 378.016:811.161.2'243]:378.147.091.33-021.464
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-54>

Ольга ФЕДЬКО,
 orcid.org/0000-0002-2993-9471
 кандидат філологічних наук,
 старший викладач кафедри культурології та українознавства
 Запорізького державного медико-фармацевтичного університету
 (Запоріжжя, Україна) fedko_olga@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ MEMRISE ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА»

Організація самостійної роботи студентів в умовах інформаційного суспільства та стрімкого технологічного прогресу має особливе значення для підготовки спеціаліста, здатного до постійного самонавчання та підвищення кваліфікації. Спираючись на студії О. Гречановської, І. Іванової, Н. Кравець, Т. Полонської, Л. Тютті, Л. Черчатої та інших педагогів, окреслено специфіку самостійної роботи як складника навчальної діяльності у сучасних ЗВО, підкреслено необхідність залучення інноваційних та ігрових технологій навчання. Мета статті – визначити особливості навчальної платформи Memrise та її потенціал для організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Українська мова як іноземна».

Платформа Memrise містить більше 70 розроблених курсів з української мови як іноземної, призначених для англомовного контингенту. Завдання орієнтовані передусім на вивчення нових слів, об'єднаних у рівні за тематичним принципом (“Essential Ukrainian Words & Phrases (A1/A2)”, “Colloquial Ukrainian”, “Duolingo” Vocabulary Course (updated)”) або за поширеністю і частотністю вживання (“Ukrainian ~20k Words Ordered by Frequency”, “1. Ukrainian: Nouns I”, “Ukrainian Top 1000 Words [+Audio]”). Основними видами завдань є вибір відповіді у тестовій формі, укладання слова або фрази з фрагментів, введення відповіді на клавіатурі. Викладач може рекомендувати студентам окремі рівні чи цілі курси, які відповідають програмі вивчення дисципліни, або ж завдяки зручному інтерфейсу розробляти власні, адаптовані до потреб конкретної аудиторії. Граматичний аспект вивчення української мови як іноземної представлений фрагментарно, потребує подальшої розробки, однак можна адаптувати вправи на словозміну до інтерфейсу платформи Memrise і використовувати її для закріплення граматичних тем. Платформа Memrise забезпечує можливість додавання аудіо та відеоматеріалу, що сприяє вдосконаленню фонетичної компетентності.

Залучення навчальної платформи типу Memrise до організації самостійної роботи студентів з курсу «Українська мова як іноземна» забезпечить закріплення матеріалу у довготривалій пам'яті завдяки циклічності та повторюваності завдань, а ігрова форма посилить мотивацію та інтерес до навчання.

Ключові слова: самостійна робота, навчальна платформа, гейміфікація, інноваційна технологія, ігрова технологія навчання, комунікативна компетентність.

Olha FEDKO,
 orcid.org/0000-0002-2993-9471
 Candidate of Philological Sciences,
 Senior Lecturer at the Cultural and Ukrainian Studies Department
 Zaporizhzhya State Medical and Pharmaceutical University
 (Zaporizhzhya, Ukraine) fedko_olga@ukr.net

THE USE OF THE PLATFORM MEMRISE FOR ORGANIZING STUDENTS' INDEPENDENT WORK OF THE DISCIPLINE “UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE”

The organization of students' independent work in the conditions of the information society and rapid technological progress is of particular importance for the training of a specialist capable of continuous self-study and professional development. Based on the studios of O. Grechanovska, I. Ivanova, N. Kravets, T. Polonska, L. Tyupta, L. Cherchata and others pedagogs, the specifics of independent work as a component of educational activity in modern higher education institutions are outlined, the need to involve innovative and game learning technologies is emphasized. The purpose of the article is to determine the features of the Memrise educational platform and its potential for organizing the students' independent work in the course “Ukrainian as a foreign language”.

The Memrise platform contains more than 70 developed courses on Ukrainian as a foreign language, intended for the English-speaking students. Tasks are primarily focused on learning new words, grouped into levels by thematic principle (“Essential Ukrainian Words & Phrases (A1/A2)”, “Colloquial Ukrainian”, “Duolingo» Vocabulary Course

(updated)”) or by prevalence and frequency usage (“Ukrainian ~20k Words Ordered by Frequency”, “1. Ukrainian: Nouns I”, “Ukrainian Top 1000 Words [+Audio]”). The main types of tasks are choosing an answer in the test form, putting together a word or phrase from fragments, entering the answer on the keyboard. Teachers can recommend individual levels or entire courses to students that correspond to the study program of the discipline, or, thanks to the convenient interface, develop their own courses, adapted to the needs of a specific audience. The grammatical aspect of studying the Ukrainian as a foreign language is presented in a fragmented way, it needs further development, but it is possible to adapt word change exercises to the interface of the Memrise platform and use it to consolidate grammatical topics. The Memrise platform provides the possibility of adding audio and video material, which contributes to the improvement of phonetic competence.

The use of an educational platform such as Memrise in the organization of students' independent work in the course “Ukrainian as a foreign language” will ensure that the material is fixed in the long-term memory thanks to the cyclical and repetitive nature of the tasks, and the game form will increase motivation and interest in learning.

Key words: independent work, educational platform, gamification, innovative technology, game-based learning technology, communicative competence.

Постановка проблеми. Самостійна робота студентів як елемент здобуття вищої освіти має велике значення не лише через передбачене на цей вид роботи навантаження (кількість годин і обсяг матеріалу), а й через формування нового типу спеціаліста, який має здійснювати професійну діяльність в умовах інформаційного простору. Стрімкий технологічний прогрес стимулює розвиток різноманітних галузей науки, а компетентний працівник повинен бути ознайомлений з новими відкриттями та постійно підвищувати кваліфікацію. Така безупинна робота над собою можлива лише за умови сформованих навичок та звички до самонавчання. «Новочасні тенденції освітнього розвитку визначають самостійну роботу студентів пріоритетом педагогічного процесу, дійовим інструментом модернізації вітчизняної професійної підготовки компетентного, активного, мобільного, самостійного, висококваліфікованого й конкурентоспроможного фахівця, який уміє знаходити корисну інформацію і застосовувати її у професійній діяльності» (Черчата, 2014: 311), – зазначає Л. Черчата. «Гейміфікація» навчального процесу є неминучим наслідком перенасичення життя сучасної молоді електронними гаджетами, великими обсягами інформації та зниження концентрації й неприйняття традиційних форм і методів навчання.

Аналіз досліджень. Л. Виготський, П. Гальперін, І. Зязюн, В. Кудін, Н. Морзе, Є. Полат, С. Яшанова вважають формування навичок самостійної роботи та інформаційної культури важливим елементом підготовки майбутнього спеціаліста. Специфіці самостійної роботи та її видам присвячені праці таких вчених, як С. Архангельський, А. Бобко, С. Величко, О. Горбатюк, Л. Грицюк, О. Гурська, Л. Зоріна, І. Іванова, Р. Нізамов, П. Підласистий, Н. Сагіна, М. Сірук, Л. Тюптя та Л. Черчата. О. Горбатюк та А. Коробченко наголошують на особливій ролі мотивації в організації самостійної роботи студентів, а Л. Грицюк,

О. Гурська, А. Коробченко та М. Сірук визначають критерії та умови ефективності цього виду навчальної діяльності.

Поняття «самостійна робота» студентів ВНЗ охоплює як закріплення навчального матеріалу, так і набуття нових знань та умінь, причому функції викладача – надання відповідного навчально-методичного забезпечення, постановка завдання, керівництво його виконанням, контроль (постійний чи/та підсумковий). Л. Тюптя та І. Іванова вказують на вагомий чинник належного рівня організації самостійної пізнавальної діяльності студентів: наявність розробленої технології, формування мотивації до самонавчання, використання системи психолого-педагогічних стимулів, комплексне використання сучасних технічних засобів та можливостей Інтернету (Тюптя, 2009: 65).

Впровадження інноваційних та ігрових технологій навчання привертало увагу численних спеціалістів (Л. Варзацької, І. Вачкова, А. Вербицького, Л. Вишнякової, С. Гідровича, Н. Головка, О. Жукової, В. Комарова, Ю. Кравченка, Є. Литвиненко, М. Марко, І. Носаченко, В. Петрук, Т. Полонської, В. Рибальського, І. Романюк, Г. Топчій, Г. Щукіної та ін.). Т. Полонська визначає ігрову технологію як «системний засіб організації навчання, спрямований на оптимальну побудову освітнього процесу та реалізацію його завдань. Він (засіб) заснований на особистісно орієнтованому та діяльнісному підходах, що забезпечує школяреві позицію суб'єкта власного учіння, інтенсифікацію пізнавальної діяльності, генералізацію знань і вмінь учнів з метою їх використання в нестандартних умовах» (Полонська, 2018: 319). Застосування ігрових навчальних платформ для організації самостійної роботи студентів здійснюється з дотриманням принципів активності, динамічності, індивідуальності, цілеспрямованості, самостійності, результативності, змагання, зацікавленості та емоційності.

Про доречність залучення ігрової діяльності до навчального процесу свідчить її поліфункціональність, Н. Кравець зокрема серед основних функцій називає «спонукальну (викликає інтерес у студентів); комунікабельну (засвоєння елементів культури спілкування майбутніх спеціалістів); самореалізацій (кожен учасник гри реалізує свої можливості); розвивальну (розвиток уваги, волі та інших психічних якостей); розважальну (отримання задоволення); діагностичну (виявлення відхилень у знаннях, уміннях та навичках, поведінці); корекційну (внесення позитивних змін у структуру особистості майбутніх фахівців)» (Кравець, 2017: 130).

Вивчення курсу «Українська мова як іноземна» передбачає значну частку самостійної роботи: на 1 курсі – 100 год., на 2 курсі – 125 год., на 3 курсі – 60 год. У зв'язку з необхідністю організувати самостійну роботу на належному рівні, посилити зацікавленість студентів у процесі навчання та врахувати пізнавально-психологічні особливості сучасної молоді, для якої гаджети є основним засобом спілкування, навчання і навіть розваг, постає необхідність залучати інтерактивні платформи. **Мета статті** – окреслити потенціал використання навчальної платформи Memrise для організації самостійної роботи студентів з курсу «Українська мова як іноземна».

Виклад основного матеріалу. Розвиток технологій значно збагатив методичний інструментарій, зокрема й при викладанні іноземних мов. Інтерактивні платформи (Duolingo, Quizlet, Kahoot) при вивченні іноземних мов використовуються передусім для засвоєння лексики. Їхньою перевагою є циклічність і повторюваність матеріалу, що дозволяє закріпити його у довготривалій пам'яті. Важливо відзначити, що при організації самостійної роботи студентів на навчальних платформах участь викладача не є обов'язковою: хоча він може відстежувати прогрес студентів, вони також мають доступ до статистики і ознайомлені з відсотковим показником засвоєних знань з курсу.

На платформі Memrise близько 70 курсів з української мови (<https://app.memrise.com/courses/>

english/ukrainian/), переважно для засвоєння лексики, хоча порушуються окремі граматичні теми. Конфігурація платформи доволі проста: викладач і студенти можуть безкоштовно зареєструватися (за допомогою акаунту Google або Facebook) і обрати курс за назвою (або посиланням). Платформа Memrise має зручний інтерфейс як для учня, так і для викладача, який легко може сам розробляти курси та їхні рівні відповідно до свого тематичного плану.

На платформі Memrise учень сам може обрати «ціль на день» тобто кількість нових слів, які будуть додаватися до гри. Беззаперечною перевагою є різноплановість завдань: після ознайомлення з новим словом спочатку необхідно обирати відповідний переклад (відповідно до написаного слова або аудіоконтенту за його наявності), потім укласти слово з наявних літер (або фразу з частин), а на останньому етапі самостійно вписати слово (фразу), що забезпечує також засвоєння орфографічних норм. Наявна опція швидкого повторення пройденого матеріалу та можливість пропрацювати окремі слова, у яких було допущено помилки. Використання ігрових технологій також сприяє підвищенню інтересу студентів, мотивує та викликає азарт завдяки розробленій системі рейтингу та набору балів.

Комунікативна компетентність (кінцева мета вивчення будь-якої мови) може бути опанована лише на базі фонетичної, лексичної та граматичної. Навчальні платформи типу Memrise орієнтовані передусім на засвоєння лексики. На початковому етапі студенти засвоюють слова за допомогою перекладу та ілюстрацій (для вдосконалення фонетичної компетентності необхідно додати аудіофайл до кожного слова/поняття, що вивчається), на більш просунутих рівнях замість перекладу варто подавати дефініцію або синонімічний ряд.

Великий словниковий запас – запорука багатого та красивого мовлення, тож використання цієї платформи стає у пригоді при організації самостійної роботи студентів, коли необхідно переконатися, що вони присвятять вивченню слів достатню кількість часу.

4 Medical instruments (Ukrainian)			
Show/Hide Preview Duplicate Delete			
Test on Ukrainian, prompt with English. Advanced ▾			
Ukrainian	English	images	audio
капсула	capsule	Upload 1 image ▾	Upload Record 1 file ▾
інвалідний візок	wheelchair	Upload 1 image ▾	Upload Record 1 file ▾
крапельниця	dropper	Upload 1 image ▾	Upload Record 1 file ▾

Платформа Memrise має однак певні обмеження при вдосконаленні таких компетентностей, як аудіювання та робота з текстом, однак є можливість забезпечити роботу із контекстом.

Розробивши відповідну систему завдань, викладач може забезпечити самостійну роботу студентів і з граматичних тем. Ефективним буде відпрацювання вживання необхідних граматичних форм у конкретних конструкціях, тобто засвоєння узгодження і керування в українській мові. Урок може бути присвячений, наприклад, одному відмінку, або навпаки – системі відмінкових закінчень одного слова (в однині та/або множині). Замість перекладу слова подаємо конкретний контекст, який визначає правильну відмінкову форму, яку необхідно вписати (вибрати). Приклад завдань для повторення парадигми слова «лікар»:

лікарі	1. Вірного друга і рятівника знайдеш у ... (doctor)
лікарів	2. Всі поважають і шанують... (doctors)
лікар	3. Для одужання хворому потрібен лише... (doctor)
лікарів	4. Допомогати людям – обов'язок ... (doctors)
лікарю	5. Дякую вам, ... (doctor)
лікарів	6. Здоров'я нації у руках ... (doctors)
лікарям	7. Люди повністю довіряють ... (doctors)
лікарями	8. Наш університет пишається ... (doctors)
лікарю	9. Пацієнта вдалося врятувати лише завдяки... (doctor)
лікарях	10. Секрет здоров'я людей полягає у ... (doctors)
лікарі	11. Цілителі не лише тіла, а й душі людини – ... (doctors)
лікаря	12. Я особисто знаю ... (doctor)
лікарем	13. Я мрію стати... (doctor)

Додавши у дужках англійський відповідник необхідного слова, можна не лише уникнути двозначності у завданні, але й ускладнити завдання, наприклад, прикметником або займенником, який необхідно буде перекласти, узгодити і вписати разом з іменником.

Наповнення уроків і курсів залежить передусім від цілей і можливостей розробника. Одним з найбільш розроблених курсів для вивчення української мови на платформі Memrise є «Ukrainian ~20k Words Ordered by Frequency», у якому 19957 лексем дібраних за частотністю вживання (величезна база слів поділена на 20 рівнів, наявна базова граматична характеристика, однак немає аудіосупроводу) та «1. Ukrainian: Nouns I» (1726 іменників). Курс «Ukrainian Top 1000 Words [+Audio]» містить 50 рівнів, у кожному з яких по 20 слів з аудіо та коротким граматич-

ним коментарем (частина мови, вид для дієслів, рід для іменників тощо), «Ukrainian from scratch [+Audio]» містить 872 слова з частковим аудіосупроводом. Рівні можуть бути організовані за певними лексичними/граматичними принципами, що дозволяє учням обирати цікаву та потрібну їм тему, зокрема у курсі «Essential Ukrainian Words & Phrases (A1/A2)» («Хобі», «Напої», «Дієслова доконаного виду» та ще 44 рівні), «Colloquial Ukrainian» (7 тематичних рівнів, усього 815 слів) та «“Duolingo” Vocabulary Course (updated)» («Родина», «Їжа», «Теперішній час» тощо), однак контент останнього ще не повністю викладений. Деякі курси розробляються відповідно до певного навчального матеріалу, наприклад 52 рівні «Ukrainian Lessons Podcast Vocabulary» створені як допоміжний ресурс до відеоуроків.

Окрім комплексних курсів, варто відзначити наявність вузькоспрямованих: на вивчення алфавіту (наприклад, «1.Ukrainian alphabet [AUDIO]», «Ukrainian Alphabet (audio from ukrainellessons.com)»), окремих груп лексики («Ukrainian Colors», «Months of the Year – Ukrainian», «Days of The Week – Ukrainian», «Numbers – Ukrainian») або граматичних категорій («Ukrainian verbs to eat, to like/love, and to drink»). Спеціалізований курс «Ukrainian for medical students» на цьому етапі розробки містить лише 90 слів, поділені на рівні відповідно до тематичних груп «Body parts», «Specialists», «Diseases», «Medical instruments», «Systems of organs». Курс «Survival Kit – Ukrainian» спрямований передусім для підготовки туристів до відпочинку в Україні і містить базові 69 лексем серед яких етикетні фрази та набір слів для екстрених ситуацій.

Викладач може порекомендувати студентам відповідно до календарно-тематичного плану конкретний курс (з наявних чи розроблений власноруч) або окремі рівні та відстежувати їхній прогрес.

Успішності самостійної роботи студентів при використанні ігрових навчальних платформ сприяють такі фактори:

- Використання системного підходу: розробляючи курс, викладач визначає послідовність тем, а постійні завдання на повторення сприяють систематизації та закріпленню матеріалу;
- Уважність: наявність завдань на швидкість та тестів сприяє розвитку уважності та швидкості реакції, що також є частиною підготовки до підсумкового тестового контролю;
- Мотивація: ігровий формат, розгалужена система нагород та рейтинг викликають азарт, посилюючи емоційний складник навчання та заохочуючи до роботи;

• Регулярність: відзначаючи прогрес учня та кількість днів безперервної роботи, навчальна платформа понукає присвятити курсу хоча б мінімальну кількість часу щодня, що є запорукою закріплення матеріалу у довготривалій пам'яті;

• Поступове формування звички здійснювати самонавчання індивідуально: пройшовши курс на вимогу викладача і звикнувши до такого формату роботи, студент з більшою імовірністю почне працювати з іншим курсом з власної ініціативи, сформує звичку до самовдосконалення, не обмеженого програмою і терміном навчання у ВНЗ.

Висновки. Завдяки вже розробленим курсам та зручному інтерфейсу навчальна платформа Memrise може бути застосована для організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Українська мова як іноземна». Викладач може

запропонувати студентам конкретні курси (або їх рівні) відповідно до тематичного плану занять. Основними видами завдань є множинний вибір відповіді, укладання слова або фрази з фрагментів, введення відповіді на клавіатурі. До завдань можуть бути залучені аудіофайли (як у відповідях, так і у запитаннях) та відеоконтент. Матеріали курсів з української мови на навчальній платформі Memrise містять переважно завдання для вивчення і закріплення лексики. Варто відзначити поодинокі рівні, у яких порушуються граматичні теми, однак база таких завдань потребує подальшої розробки. Залучення ігрових платформ типу Memrise дозволить модернізувати навчальний процес, врахувати психологічні особливості сучасної молоді та покращити організацію самостійної роботи студентів з вивчення української мови як іноземної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравець Н., Гречановська О. Ігрові технології навчання як одна з інноваційних форм навчально-виховного процесу ВНЗ. *Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ – 2017), 15-24 березня 2017 р.* Вінниця : ВНТУ, 2017. Т. 1. С. 128–32.
2. Полонська Т. Сутність ігрових технологій у навчанні іноземних мов учнів початкової школи на компетентнісних засадах. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць.* Київ, 2018. Вип. 20. С. 317–326.
3. Тюптя Л., Іванова І. Самостійна робота студентів в умовах інформаційного навчального середовища. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами.* 2009. № 6 (8). С. 54–66.
4. Черчата Л. Методичні аспекти організації самостійної роботи студентів немовних факультетів з іноземної мови. *Витоки педагогічної майстерності.* 2014. Випуск 14. С. 311–317.

REFERENCES

1. Kravets N., Hrechanovska O. (2017) Ihrovi tekhnolohii navchannia yak odna z innovatsiinykh form navchalno-vykhovnoho protsesu VNZ [Game learning technologies as one of the innovative forms of educational process of universities]. *Materialy XLVI naukovo-tekhnichnoi konferentsii pidrozdiliv Vinnytskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu (NTKP VNTU – 2017), 15-24 bereznia 2017 r.* Vinnytsia : VNTU. T. 1. S. 128–32. [in Ukrainian].
2. Polonska T. (2018) Sutnist ihrovykh tekhnolohii u navchanni inozemnykh mov uchniv pochatkovoї shkoly na kompetentnisnykh zasadakh [The essence of game technologies in teaching foreign languages to elementary school students based on competence]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka: zb. nauk. prats.* Kyiv. Vyp. 20. S. 317–326. [in Ukrainian].
3. Tiuptia L., Ivanova I. (2009) Samostiina robota studentiv v umovakh informatsiinoho navchalnoho seredovyshcha [Independent work of students in the conditions of an informational educational environment]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvyty potrebamy,* № 6 (8). S. 54–66. [in Ukrainian].
4. Cherchata L. (2014) Metodychni aspekty orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv nemovnykh fakultetiv z inozemnoi movy [Methodical aspects of the organization of independent work of foreign language students of non-language faculties]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti.* Vypusk 14. S. 311–317. [in Ukrainian].

УДК 372.881.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-55>

Інна ХАРЧЕНКО,

orcid.org/0000-0001-8190-4607

доктор педагогічних наук,

професор кафедри державно-правових дисциплін та українознавства

Сумського національного аграрного університету

(Суми, Україна) *kharchenko-inna@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Статтю присвячено формуванню навичок академічного письма майбутніх фахівців нефілологічного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища. У статті підкреслюється важливість розвитку академічної грамотності як найважливішого елемента академічної комунікації та дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти. Інформаційно-освітнє середовище розуміється авторами як поєднання новітніх інформаційних технологій та сучасних педагогічних здобутків, що повинно призвести до максимального ефекту відносно освітнього процесу.

У статті розглянуто лексичні, граматичні та стилістичні особливості академічного письма, різні жанри академічної письмової комунікації та основні вимоги до написання академічних анотацій. Особлива увага в статті приділяється ознайомленню студентів із сучасними правилами наукової письмової комунікації, які необхідно враховувати під час написання академічних текстів в умовах інформаційно-освітнього середовища.

Здобувачам вищої освіти пропонується проаналізувати принципи побудови академічного тексту на прикладах наукових робіт і включити їх у власну систему побудови писемного мовлення. Приклади лексичного змісту та типових синтаксичних структур на основі академічних текстів демонструються з метою створення основи для побудови власних наукових текстів. У процесі написання робіт студентам пропонуються вправи, спрямовані на формування навичок побудови речень та вдосконалення лексичних і граматичних навичок. Під час навчання написання анотації аналізуються основні її ознаки, вимоги до анотації, структура та лексичні засоби, що використовуються як ключові слова. Водночас, інформаційно-освітнє середовище має створити умови для ефективного навчання здобувачів освіти академічному письму під час воєнного стану.

Автор статті стверджує, що розвиток навичок академічного письма відстежується як на заняттях, так і в результаті участі студентів у наукових конференціях шляхом представлення свого дослідницького матеріалу.

Ключові слова: академічне письмо, дослідницька діяльність, інформаційно-освітнє середовище, наукова комунікація, наукові тексти.

Inna KHARCHENKO,

orcid.org/0000-0001-8190-4607

Dr. hab.in Pedagogics,

Professor at the Department of State Law Disciplines and Ukrainian Studies

Sumy National Agrarian University

(Sumy, Ukraine) *kharchenko-inna@ukr.net*

FORMATION OF ACADEMIC WRITING SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS OF NON-PHILOLOGICAL PROFILE IN THE CONDITIONS OF INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article is devoted to the formation of academic writing skills of future non-philological specialists in the conditions of information and educational environment. The article emphasizes the importance of developing academic literacy as an essential element of academic communication and research activities of higher education students. The authors understand the information and educational environment as a combination of the latest information technologies and modern pedagogical achievements, which should lead to the maximum effect on the educational process.

The article deals with lexical, grammatical and stylistic features of academic writing, different genres of academic written communication and basic requirements for writing academic annotations. The article pays special attention to familiarizing students with the modern rules of scientific written communication that should be taken into account when writing academic texts in the context of the information and educational environment.

The students are offered to analyze the principles of academic text construction on the examples of scientific papers and incorporate them into their own system of written communication. Examples of lexical content and typical syntactic

structures based on academic texts are demonstrated to create a basis for building their own scientific texts. In the process of writing, students are offered exercises aimed at developing sentence construction skills and improving lexical and grammatical skills. When teaching how to write an abstract, the main features of an abstract, the requirements for an abstract, the structure and lexical means used as keywords are analyzed.

The author of the article argue that the development of academic writing skills is monitored both in the classroom and as a result of students' participation in scientific conferences by presenting their research material.

Key words: academic writing, research activity, information and educational environment, scientific communication, scientific texts.

Постановка проблеми. Формування компетенцій у дослідницькій діяльності здобувачів вищої освіти є необхідною умовою для розвитку сучасного фахівця. Активна дослідницька діяльність у закладах вищої освіти сприяє прояву наукового інтересу та вдосконаленню академічної комунікації для представлення результатів досліджень.

З огляду на те, що Україна знаходиться у воєнному стані та заняття часто проводяться дистанційно, важливу роль у навчанні відіграє інформаційно-освітнє середовище, яке розуміється як поєднання новітніх інформаційних технологій та сучасних педагогічних здобутків, що повинно призвести до максимального ефекту відносно освітнього процесу.

Відповідно до стандартів Закону України «Про вищу освіту» система внутрішнього забезпечення якості освіти передбачає здійснення певних процедур і заходів, які тісно пов'язані саме із використанням інформаційно-освітнього середовища: «... – забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою; – забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом; – забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників вищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти» (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

У цьому контексті особливо важливу роль відіграє інформаційно-освітнє середовище під час навчання академічному письму. З одного боку, правильна організація ІОС у закладах вищої освіти дозволяє спростити процес навчання в умовах воєнного стану, коли студенти не можуть перебувати в освітньому закладі, проте мають можливість користуватися навчальним матеріалом, надсилати роботи на перевірку тощо, а з іншого, – оприлюднення результатів своєї роботи на відкритих платформах ІОС унеможливило появи плагіату.

Аналіз останніх досліджень. Навчання академічному письму цікавить науковців у різноманітних аспектах. У першу чергу значна увага приді-

ляється академічній доброчесності (Академічна доброчесність..., 2017; Бойченко, 2014; Харитонova, 2014; Хоружий, 2012). Неординарний підхід до висвітлення наукового стилю представлено у монографії П. Селігей (2016). Міждисциплінарний підхід до формування академічної комунікативної компетенції у студентів нефілологічних спеціальностей в університетах США розглянуто у роботі М. Козолуп (2014). Зі свого боку, О. Суховірський (2011) досліджує використання засобів мережі інтернет в процесі пошуку інформації для студентських наукових досліджень з педагогіки.

Як засвідчує аналіз останніх публікацій з досліджуваної проблеми, питання формування навичок академічного письма майбутніх фахівців нефілологічного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища потребує подальших розвідок.

Мета роботи – розглянути проблеми навчання академічного письма студентів нефілологічних спеціальностей в умовах інформаційно-освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Академічне письмо є одним із найважливіших елементів дослідницької діяльності для здобувачів вищої освіти та дослідників-початківців у сучасних університетах. Академічне письмо – це продукування текстів наукової комунікації, що вимагаються міжнародною спільнотою та є одним із критеріїв, що визначають успішність академічної кар'єри майбутнього фахівця (Тітов, 2014). Слід зазначити, що формування академічної грамотності є слабкою ланкою в розвитку комунікативної компетенції в немовних закладах вищої освіти, у тому числі через малу кількість годин, відведених на розвиток цієї навички. У результаті студенти не можуть писати академічні тексти через такі когнітивні проблеми, як: невміння організувати та структурувати тексти згідно з нормами та вимогами; відсутність навичок аналізу інформації та виокремлення ключової інформації. Зі свого боку, лінгвістичні проблеми пов'язані з невмінням використовувати лексичні, граматичні та синтаксичні засоби, які забезпечують зв'язність тексту; з невмінням обрати лексичні одиниці відповідно до жанру та контексту академічного тексту (Хоружий, 2012).

Ефективна письмова комунікація в академічному середовищі передбачає здатність створювати різні жанри письмових робіт на основі сформованих професійних навичок письма, критичного мислення, самостійності та (само)рефлексії (Селігей, 2016). До жанрів академічного письма належать есе, реферати, анотації, інформаційні презентації та наукові статті. Метою навчання академічного письма є розвиток необхідних навичок письма відповідно до міжнародних конвенцій та формування незалежно мислячих дослідників, які є активними учасниками глобального академічного дискурсу (Хоружий, 2012).

Академічне письмо стимулює рефлексію здобувачів освіти над їх професійною діяльністю. Ця особливість академічного письма є важливим чинником його значущості як предмета з міждисциплінарними характеристиками. Процес формування навичок академічного письма передувє обговоренню низки питань, зокрема: лексико-граматичних і стилістичних особливостей академічного тексту (знання загальнонаукової та вузькоспеціальної термінології, спеціальної лексики, що використовується для текстотворення, оцінювання, визначення ставлення особи до предмета, який розглядається); жанрових різновидів академічної письмової комунікації з особливою увагою до анотування та реферування; основних вимог до написання анотацій, видів, обов'язкових компонентів анотацій та опис вимог до написання анотацій.

Для розвитку навичок академічної грамотності здобувачі вищої освіти виконують низку підготовчих завдань під час читання академічних текстів, наприклад, анотацій, наукових статей, авторефератів дисертацій, оглядів літератури, заявок на отримання грантів тощо, які спрямовані на передання та перетворення знань у науковій та навчальній комунікації. Принципову роль у цьому відіграє правильна організація ІОС у закладі вищої освіти, яка надає доступ до відповідних матеріалів (Хоружий, 2012). Під час читання академічних текстів здобувачі аналізують мовні (лексико-граматичні, стилістичні, структурно-композиційні) особливості та стилістичні помилки конкретного наукового матеріалу. Студентам слід запропонувати слідкувати за прикладами академічного письма, аналізувати принципи, що його структурують, та включати їх у свою власну систему письма.

Процес навчання академічного письма можна розділити на три основні етапи: планування, реалізація та контроль. Перший етап присвячений плануванню академічного дискурсу, де відбувається визначення мети тексту, цільової аудиторії,

реалізація змісту та його структурування. Другий етап – реалізація, коли висловлювання оформлюється відповідно до плану попереднього етапу. Структурування письма відбувається з використанням встановленої структури академічної роботи (вступ, методи, результати, дискусія), що виступає як фундамент для організації змісту власного письмового тексту. Завершальний етап присвячений роботі з написаним текстом, що включає перевірку, виправлення тексту з можливим поверненням до попередніх етапів (Хоружий, 2012). Важливою особливістю є можливість перевірити відповідність результатів початковим намірам і розробленому плану. Багаторазове прочитання та редагування тексту призначене для того, щоб остаточний текст був повним, точним, логічним, об'єктивним і лінгвістично правильним.

Слід зазначити, що на кожному етапі реалізуються певні навички та вміння здобувачів вищої освіти. Процес написання не лінійний, а ітеративний, коли текст переглядається і редагується багато разів. Під час аналізу академічного тексту виокремлюються такі лексико-граматичні особливості мови, характерні для академічної письмової комунікації, як: абстрактно-узагальненість (використання мовних одиниць абстрактного та узагальненого значення, абстрактної лексики, в тому числі термінологічної); безособовість (вживання пасивних, безособових і неозначено-особових конструкцій, а також складносурядних і складнопідрядних речень, у яких переважають іменники, прикметники та безособові форми дієслова); підкреслена логічність (використання сполучникових речень, причинно-наслідкових сполучників, вступних слів та зворотів, поділ висловлювання на логічні частини, абзаци); термінологічність (добір і вживання спеціальних термінів і слів/словосполучень, що позначають наукові або технічні поняття); точність (вживання термінів, обмеження синонімічних замінів, вживання вступних конструкцій у функції уточнення, використання в тексті бібліографічних посилань); об'єктивність (використання знаків, формул та засобів наочності (схем, графіків, діаграм, малюнків, таблиць тощо).

Для розвитку навичок академічного письма здобувачам вищої освіти пропонуються науководослідницькі тексти з подальшими завданнями на основі прочитаного матеріалу. Для формування вміння поділу тексту на смислові частини, виокремлення головної думки в кожній частині та вміння розвитку думки в тексті пропонуються такі вправи: Визначте головну думку та підкресліть її; Підкресліть тематичні речення в кожному абзаци;

Визначте головне речення, допоміжні речення та заключне речення в наступних абзацах; Визначте заключне речення, яке підсумовує основну думку в тексті; Зробіть висновок на основі інформації, викладеної в абзаці.

Ці вправи допомагають розвинути у студентів нефілологічних спеціальностей навички подання структурованих та академічно коректних письмових повідомлень з погляду синтаксичної побудови речень, організації абзаців і формулювання вступної, основної та заключної частин. Під час роботи над вправами вдосконалюються навички формулювання думок, засвоюються шаблони та правила оформлення наукових текстів відповідно до загальноприйнятих у світовій науковій спільноті стандартів. Послідовність академічної грамотності здобувачів вищої освіти можна виразити як рівень дослідницької роботи та рівень творчої дослідницької роботи (Селігей, 2016). Вправи розроблені таким чином, щоб сприяти поступовому формуванню навичок академічної письмової комунікації і таким чином, щоб досягти рівня творчої дослідницької роботи. Процес розвитку навичок академічного письма охоплює написання анотації зі стислим викладом прочитаного (Тітов, 2014). Це пов'язано з тим, що анотація є обов'язковою вимогою для наукових публікацій.

Здобувачі вищої освіти мають вивчати особливості жанру академічного письма, знати конкретні методи підготовки та написання анотації, вчитися визначати мовні елементи, що забезпечують структурну організацію та цілісність письмового повідомлення. У процесі навчання написання анотації студенти розглядають її основні характеристики: стислість, змістовність, компактність і структурованість (Хоружий, 2012). На прикладі текстів анотацій здобувачі вищої освіти вивчають структуру анотації, аналізують лексичні засоби, які використовуються як ключові слова під час її написання.

Робота зі студентами нефілологічних спеціальностей передбачає високий ступінь самостійної роботи під час навчання академічного письма, а також збільшення частки завдань, що передбачають самооцінку та самоконтроль. Здобувачам про-

понується спочатку самим оцінити власну роботу, а потім у парній роботі оцінити текст партнера, далі порівняти отримані результати та відредагувати знайдені помилки. Взаємна перевірка і багаторазова самостійна повторна перевірка створених текстів сприяють розвитку у здобувачів умінь організовувати текст так, щоб хід думок автора був зрозумілий читачеві (Селігей, 2016). Неодноразове редагування тексту сприятиме розвитку гнучкості володіння мовними засобами. Під час редагування письмового тексту в здобувачів також формуються навички та вміння (само)оцінювання і (само)рефлексії. Ці вміння є підґрунтям формування ціннісного ставлення до письмової комунікації.

Контроль сформованості письмової наукової комунікації здійснюється як безпосередньо на аудиторних заняттях, так і за результатами участі студентів у науково-практичних конференціях з поданням своїх матеріалів до збірників конференцій (наукові статті, тези доповідей, анотації). Письмові роботи мають відповідати вимогам, характерним для академічної письмової комунікації: лаконічності, логічній послідовності, чіткості, структурній пов'язаності окремих частин тексту.

Висновки. Сьогодні академічне письмо у закладах вищої освіти є одним із найважливіших елементів наукової діяльності здобувачів вищої освіти, які беруть участь у науковій комунікації. Метою навчання академічного письма студентів нефілологічних спеціальностей є, насамперед, розвиток і вдосконалення мовних навичок у сфері наукової комунікації та формування умінь працювати з науковими текстами різних жанрів, з акцентом на анотацію. Лексика та приклади типового синтаксису на основі академічних текстів слугують основою для створення власних наукових текстів. Процес академічного письма включає вправи на розвиток умінь структурувати тексти та вдосконалення лексичних і граматичних навичок.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці вправ для вдосконалення навичок академічного письма у студентів нефілологічних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: кол. моногр. / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
2. Бойченко М. Гідність, цілісність і успішність: академічні та громадянські чесноти. *Філософська думка*. Київ, 2014. № 5. С. 110–122.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/law/show/1556-18-%20p_rint1389941572785572

4. Козолуп М. С. Міждисциплінарний підхід до формування академічної комунікативної компетенції у студентів природничих спеціальностей в університетах США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Ужгород, 2014. Вип. 30. С. 60–63.
5. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю: монографія / НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
6. Суховірський О. Використання засобів мережі інтернет в процесі пошуку інформації для студентських наукових досліджень з педагогіки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини*. Умань, 2011. № 3. С. 131–135.
7. Тітов С. В. Інформаційно-освітнє середовище навчального закладу: розвиток засобів і способів комунікаційної й інформаційної взаємодії. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. Вип. 43. С. 144–150.
8. Харитонова О. І., Ульянова Г. О. Поняття й особливості академічного плагиату. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 146–153.
9. Хоружий Г. Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2012. 320 с.

REFERENCES

1. Akademichna dobrochesnist: problemy dotrymanna ta priorytety poshyrennia sered molodykh vchenykh [Academic Integrity: Compliance Issues and Dissemination Priorities Among Young Scientists]. Dnipro: DRIDU NADU [in Ukrainian].
2. Boichenko, M. (2014). Hidnist, tsilnist i uspishnist: akademichni ta hromadianski chesnoty [Dignity, integrity and success: academic and civic virtues]. *Filosofska dumka* [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” vid 01.07.2014 № 1556-VII [Law of Ukraine “On Higher Education” dated July 1, 2014 No. 1556-VII]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1389941572785572> [in Ukrainian].
4. Kozolup, M. S. (2014). Mizhdystyplinarnyi pidkhid do formuvannia akademichnoi komunikatyvnoi kompetentsii u studentiv pryrodnychykh spetsialnostei v universytetakh SSHA [An interdisciplinary approach to the formation of academic communicative competence in students of natural sciences at US universities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya “Pedagogika, sotsialna robota” – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series “Pedagogy, social work”*, 30, 60–63 [in Ukrainian].
5. Selihei, P. (2016) Svitlo i tini naukovoho styliu [Light and shadows of scientific style]. K.: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian].
6. Sukhovirskyi, O. (2011). Vykorystannia zasobiv merezhi internet v protsesi poshuku informatsii dlia studentskykh naukovykh doslidzhen z pedahohiky [Use of Internet tools in the process of searching for information for student scientific research in pedagogy]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zb. nauk. pr. Umanskoho derzh. ped. un-tu imeni Pavla Tychyny – Problems of modern teacher training: coll. of science Ave. Umansky State. ped. Pavlo Tychyna University*, 3, 131–135 [in Ukrainian].
7. Titov, S. V. (2014). Informatsiino-osvitnie seredovyshche navchalnoho zakladu: rozvytok zasobiv i sposobiv komunikatsiinoi y informatsiinoi vzaiemodii [Information and educational environment of an educational institution: development of means and methods of communication and information interaction]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury – Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*, 43, 144–150 [in Ukrainian].
8. Kharytonova, O. I., Ulianova, H. O. (2014). Poniattia y osoblyvosti akademichnoho plahiatu [Concepts and peculiarities of academic plagiarism]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu “Odeska yurydychna akademiia” – Scientific works of the National University “Odesa Law Academy”*, 14, 146–153 [in Ukrainian].
9. Khoruzhyi, H. F. (2012). Akademichna kultura: tsinnosti ta pryntsyipy vyshchoi osvity [Academic culture: values and principles of higher education]. Ternopil: Navchalna knyha. Bohdan [in Ukrainian].

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-56>**Ольга ЦОКУР,***orcid.org/0000-0002-9418-0801**доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри педагогіки**Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(Одеса, Україна) scokur@ukr.net***Олексій ЖЕЛЕЗНЯК,***orcid.org/0000-0001-9360-5874**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки**Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(Одеса, Україна) zheleznyak_a@ukr.net*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СТАТЕВОГО ТА ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ТРАДИЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї

Стаття присвячена висвітленню найбільш значущих ціннісних орієнтирів статевого та гендерного виховання дітей в історії розвитку традиційної української сім'ї, якій були притаманні: землеробській устрій життя; осілість як реальна можливість постійного проживання членів родини на одному місці; стабільний дохід від роботи на землі й при веденні домогосподарства, необхідний для забезпечення природних та соціокультурних потреб членів родини. Продемонстровано, що серед провідних цінностей української сім'ї чільне місце займало статево й гендерне виховання дітей через дбайливе ставлення батьків до збереження їхнього фізичного й репродуктивного здоров'я та підготовки до шлюбу. Гендерні відносини в сім'ї ґрунтувалися на союзі жінки і чоловіка як рівноправних господарях з метою народження та виховання дітей, в яких розвивалися такі особистісні якості, як милосердя, доброзичливість, працелюбство, повага до батьків, любов до рідного краю й до батьківської оселі. Становлення статево-рольової ідентифікації дітей відбувалося під впливом найближчого сімейного оточення – матері та батька, які поставали для них моделями статево специфічної поведінки і джерелом інформації про гендерну роль жінки та чоловіка в громаді. Найчастіше статева приналежність та гендерна ідентифікація дітей в традиційній українській сім'ї була досить ефективною, що залежало від таких чинників, як: емоційний зв'язок між дитиною та батьками, обраний стиль виховання (система принципів і норм, індивідуальних особливостей впливу), наявність гендерних моделей (повна чи неповна родина), включеність батьків у сімейне виховання. Пов'язано це було з тим, що провідну роль в сімейному вихованні дітей відігравали численні стереотипізовані статево-рольові приписи, які функціонували як фільтри, що опосередковували сприйняття навколишнього світу через статево-співвіднесені схеми. Натомість, наявність поляризованих схем та традиційних ролей жінки та чоловіка, закріплених в нормативах статевого виховання дітей в традиційній українській сім'ї відповідно їх вроджених особливостей, децю обмежували їхню гендерно нейтральну соціалізацію та особистісний розвиток.

Ключові слова: сімейне виховання, статево виховання, гендерне виховання, статево-рольова ідентичність, виховання дітей в традиційній українській сім'ї, виховний ідеал, родина.

Olga TSOKUR,

orcid.org/0000-0002-9418-0801

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of Department of Pedagogy
Odesa National I. I. Mechnikov University
(Odesa, Ukraine) scokur@ukr.net*

Oleksiy ZELEZNYAK,

orcid.org/0000-0001-9360-5874

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Pedagogy
Odesa National I. I. Mechnikov University
(Odesa, Ukraine) zheleznyak_a@ukr.net*

THE VALUE-BASED INDICATORS OF THE GENDER-ORIENTED EDUCATION OF CHILDREN IN THE HISTORY OF DEVELOPMENT OF A TRADITIONAL UKRAINIAN FAMILY

This article is devoted to elucidation of the most significant value-based indicators of the gender-oriented education of children in the history of development of the traditional Ukrainian family which contained the following ones: the agrarian life-style; permanent land settlement as the only way for the entire family to stay together in the same home on the same territory; the stable income earned from agricultural works which was vital for meeting the natural and the social needs of all family members. It has thus been demonstrated that among the major values of Ukrainian families the gender-oriented education played a significant role by means of conscientious attention of the parents to safeguarding the physical as well as the reproductive health, which would be essential for their children's preparation for the future marriage. In fact, the inter-gender relations in the families of those times used to be rooted in a union of a male and a female as each having equal rights in the family and both striving to having their own children in whom their parents would instill such personal traits as compassion, kind-heartedness, industriousness, respect to their parents, love to their homeland as well as to their own household. Therefore, the formation of the gender-based identification of children used to be conducted by the nearest family members and seniors, in particular by the mother and the father who acted as the role-models for a specific gender-oriented behavior as well as the source of valuable information in regards to the established social roles of women and men in their community. As a matter of fact, it was quite a frequent occurrence that a child's gender as well as the gender-oriented education of children in traditional Ukrainian families had proved quite effective and it generally depended on the following indicators, such as: the emotional link between the parents and their children, the chosen style of education, (the system of principles and moral norms, the individual peculiarities of influence), the presence of gender-oriented models (full or partial family), the parents' awareness and productivity in their children's education. In this research work, we have also managed to generalize that the major role in the children's education and upbringing in Ukrainian families had been in numerous stereotype-based gender-related prescriptions which used to function as filters that determined the perception of the social environment via certain gender-oriented techniques. On top of that, the presence of certain polarized techniques as well as the patriarchic roles of women and men in a family which had been accepted for the gender-oriented education of children in traditional Ukrainian families had proved to somewhat limit the children's gender-neutral socialization as well as their self-development.

Key words: *the in-family education, the gender-oriented education, the gender role-based identity, children's education in traditional Ukrainian families, the educational goal, the homeland.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перспективний соціокультурний розвиток українського суспільства в добу глобалізаційних змін у значній мірі визначається як відтворенням й примноженням національних традицій, так і збереженням духовних цінностей й морально-етичних ідеалів, сформованих в сфері суспільного й сімейного виховання підростаючих поколінь українців впродовж історії. Останні знаходять своє відображення не тільки в українській народній та художній творчості, але й в аксіологічних орієнтирах етнопедагогіки і психології, які розкривають суть провідних виховних ідей та принципів,

а також специфічних механізмів та засобів розвивально-педагогічного впливу й супроводу дітей в родинному колі залежно від етапів історичного й соціально-економічного розвитку українського суспільства.

В умовах трансформаційних перетворень та глобалізаційних змін врахування, систематизація, збереження й застосування найціннішого досвіду, накопиченого інститутом української сім'ї в сфері виховання дітей з огляду на їхні вікові, статеві й індивідуальні відмінності, місцеві та регіонально-географічні особливості проживання вбачається вкрай актуальним. Зумовлено це нагальними соці-

ально-педагогічними потребами сучасної української держави у виокремленні національного виховного ідеалу, пошуку нових технологій громадянсько-патріотичного виховання підростаючих поколінь українців та засобів їхнього формування як цивілізованих, інтелектуально й творчої розвинених, соціально активних й відповідально діючих особистостей, здатних до захисту своєї Батьківщини й конструктивної діяльності в умовах соціально-політичної й економічної нестабільності і криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уявлення щодо виховних цінностей традиційної української сім'ї та національного виховного ідеалу містяться у працях Г. Ващенко, О. Вишневського, С. Русової, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського та ін. Виховні ідеали й традиції української сім'ї у вихованні дітей, починаючи з доби Київської Русі, досить ґрунтовно вивчалися та узагальнювалися в етнографічних (О. Дружиніна, А. Клаус, А. Скальковський) та етнопедагогічних (В. Кузь, Н. Побірченко, М. Стельмахович, О. Ярошинська) дослідженнях. Питання специфіки етнокультурних засад виховання дітей в селянських та робітничих сім'ях, які проживали в західному, східному та південному регіонах України частково висвітлено Т. Окольнічою, А. Пономарьовим, Г. Приходько, В. Федяєвою, В. Щербиною, С. Яковенко та ін. Обґрунтуванню ролі усвідомленого батьківства у процесі родинного виховання дітей присвячені праці А. Забловського, О. Кісь, І. Щербак та ін. Особливості статевого виховання хлопчиків і дівчаток в українських сім'ях минулого й сьогодення знайшло відображення в публікаціях А. Говорун, С. Вихор, Б. Ковбас, В. Костів, В. Кравця та ін. Натомість, ціннісні орієнтири сімейного виховання за статтю в українській сім'ї в період з другої половини ХІХ – початку ХХ століття, висвітлено не повною мірою, що спонукає до продовження досліджень.

Мета статті полягає у висвітленні найбільш значущих ціннісних орієнтирів статевого та гендерного виховання дітей в історії розвитку традиційної української сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Вивчення історичних та етнографічних джерел засвідчує, що впродовж доіндустріального етапу розвитку українського суспільства «до його дорослих членів висувалася низка вимог, серед яких реалізація репродуктивних функцій материнства та батьківства вважалася найпріоритетнішою» (Качан: 57). Цьому сприяли фольклор, народні звичаї, пануючі світоглядні уявлення, уклад життя, традиції і норми сімейного виховання українців, спрямо-

ваних на підготовку підростаючих поколінь до виконання своєї обов'язкової програми як єдино правильної: «Люди на те сходяться, побираються і любляться, аби мати діти» (Болтарович: 23).

Відтак материнство як «головне жіноче призначення» та «усвідомлене батьківство» як один із основних способів самореалізації чоловіків визнавалися вагомими чинниками формування та зміцнення української сім'ї, забезпечуючи тим самим здобуття і жінкою і чоловіком високого соціального статусу та поваги в громаді. Вважалося, що саме через материнство, як «здатність жіночого тіла завагітніти, виносити, народити і вигодувати молоком дитину», жінка могла виправдати власне існування й довести свою «справжність» і «потрібність», реалізувавши покладені на неї суспільством зобов'язання у відтворенні собі подібних (Качан: 126). Бездітний чоловік, хоча і мав можливість реалізувати себе й довести свою спроможність і значимість в інших сферах – війні, управлінні, релігії, владі тощо, теж не визнавався справжнім (7), оскільки не відповідав соціально встановленому ідеалу: «Одинак – як не злодій, то пияк» (Стельмахович: 14). Зумовлено це було тим, що народна українська традиція всіляко заохочувала й підтримувала багатодітність. При цьому, як свідчить фольклор, мати синів було вигідніше, аніж дочок (які йшли в іншу сім'ю, до іншого роду та ще й забирали з собою частину батьківського майна – материзну), тому що вони як продовжувачі батьківського роду, приводили у родину додаткові робочі руки: «Один син – не син, два сини – півсина, три сини – ото тільки син», «Де одинець – хазяйству кінець, а де сім – щастя всім», «Дасть Бог дітки, дасть і на дітки» (Болтарович: 25).

Отже, узагальнення результатів етнопедагогічних досліджень доводить, що специфіку функціонування традиційних українських сімей зумовили особливості землеробського життя давніх українців. Останнє суттєво вплинуло на уклад української селянської сім'ї, оскільки йому були притаманні:

– осілість як реальна можливість постійного проживання членів родини на одному місці (що була зумовлена наявністю ділянки землі, а також певної території як місця, принагідного для проживання – «дому», який, означаючи невід'ємний атрибут сім'ї, являє собою певну фізичну одиницю у формі сімейного житла). Існує припущення, що поняття «сім'я» прийшло на заміну поняттю «дім» (Приходько: 61), саме до якого використовується поняття приватної власності як тісної приналежності до певної особи;

– стабільний дохід від роботи на землі в значенні ведення «домогосподарства» як певної домовленості, досягнутої між особами, стосовно забезпечення себе їжею або іншими предметами першої необхідності для життя (Качан: 58).

Оскільки веденням домогосподарства в основному займалися жінки, то через це вони, набуваючи статусу дружини-домогосподарки, а згодом і матері народжених дітей, не рідко ставали домінуючими членами сім'ї, надовго закріпивши елементи матриархату (Качан: 72). Пов'язано це було з тим, що вихованням дітей в українській селянській сім'ї опікувалася в переважно мати, роль якої в родинному устрою була неперевершеною, оскільки вона стояла на сторожі доброї й лагідної морально-психологічної атмосфери в домі. Отже, виховний ідеал українців, їхній національний характер і спосіб життя, закономірно підпорядковані нормам, що є типовими для жінки (Качан: 91).

Не випадково, тому, з давніх-давен українські жінки відрізнялися почуттям власної гідності і завжди були берегинями свого дому і сімейних духовних цінностей. Зумовлено це було й тим, що часта вимушена відсутність чоловіка вдома (визвольні війни, козацтво, чумакування і т.п.), спонукала українську жінку виконувати чоловічу роботу й брати на себе відповідальність як голови сім'ї. Через це, міжособистісні відносини в українській родині будувалися зазвичай на визнанні рівноправності жінки і чоловіка як подружжя. Їхні взаємини характеризувалися певним демократизмом, дозволяючи українській жінці виявляти певну емансипованість (Ревуцька: 62). Доказом цього слугують факти, згідно яких в традиції створення української сім'ї існував звичай, коли дівчина сама сваталася до хлопця: приносила в будинок хліб, ставила на стіл і мовчки чекала відповіді від батьків свого обранця (Болтарович: 27). Рівноправність відносин проявило себе також в правах жінки на майно, що не характерно для інших народів, де повним власником є тільки чоловік (Ревуцька: 63).

Суттєво, що при формуванні молоді сім'ї обов'язково враховувалася громадська оцінка морального стану родини нареченого і нареченої. Пов'язано це було з тим, що, з одного боку, при укладанні шлюбу репутація сім'ї цінувалася подекуди більше, ніж її майновий стан, тому що шлюб практично повсюдно освячувався церквою, кульмінацією чого була взаємна клятва вірності молодих (Щербина: 86). З іншого боку, українцям здавна був властивий культ домашнього вогнища та культ Роду, оскільки вони не мислили свого щастя без родини: «Без сім'ї – немає щастя на

землі». Через це, українці мали в своєму пантеоні навіть божества, які «опікувалися» сім'єю – Рід і Рожаницю, в наслідок чого виявом поваги до сім'ї, її єдності були храмові свята. Під час їх проведення члени роду, навіть далекі родичі, які жили в інших селах, збиралися за загальним столом хоча б раз на рік – «на храм» (храмове свято), щоб відновлювали духовну єдність своєї родини, обмінюючись новинами про своє життя (Болтарович: 28).

Серед провідних цінностей української сім'ї чільне місце займало дбайливе ставлення до фізичного й фізіологічного здоров'я роду шляхом укладання шлюбу. З давніх часів заборонялися шлюбні відносини всередині роду. Високі показники шлюбності були наслідком суворої необхідності селянського життя. Шлюбні відносини ґрунтувалися на союзі жінки і чоловіка з метою продовження роду шляхом народження та виховання дітей (Приходько: 33). Моральні почуття дитини формувалися з самого народження, на основі яких в подальшому розвивалися такі особистісні якості, як милосердя, доброзичливість, працелюбство, повага до батьків та інших членів роду, любов до рідного краю й до батьківської оселі. Батьки й дорослі навчали дітей відрізняти хороше від поганого і ганебного, розуміти різницю між добром і злом. Особливого значення надавалося позитивному ставленню дорослих до дитини, похвалі і схваленню її гарної поведінки, намагання допомагати старшим та робити добрі справи, що слугувало могутнім стимулом її особистісного розвитку та гармонізації міжпоколінних взаємин в родині.

У великих сім'ях, в яких діти проживали сумісно не тільки зі своїми батьками, але й з більш старшими членами родини, які традиційно вважалися авторитетними особами. Серед них особливу роль відігравали дідуся і бабусі, які досить часто ділилися з онуками спогадами про свою молодість, згадувати про життя, яке було раніше, розповідали різні факти своєї біографії. Найбільш цікаві з них запам'ятовувалися і передавалися з покоління в покоління. Поведінка дитини традиційно регулювалася у трьох напрямках: стосовно рідних і близьких їй людей, стосовно самої себе, стосовно суспільства в цілому та його цінностей. Дітей привчали шанувати старших, прислуховуватися до їх думки, цінувати їх досвід, а також шанобливо та ласкаво звертатися до кожного члена родини, зокрема, обов'язково на Ви: матусю, нене, татку, няню, бабусю, дідусю. Засуджувалось всяке лихослів'я, особливо батьківські прокльони, через що діти й

навіть дорослі боялись прогнівити своїх батьків (Стельмахович: 25).

Необхідно зауважити, що в традиційній українській сім'ї важлива роль відводилася процесу статевого виховання дітей та їх підготовці до шлюбу. При цьому, образ і особиста поведінка жінки, яка являла собою добрий приклад дружини, матері й людини в цілому, були взірцем для наслідування для своїх дітей незалежно від їх статі. Для дівчаток образ жінки як люблячої матері, працьовитої й охайної домогосподарки, гідної й вірної дружини слугував первинною моделлю ідентифікації із власною статтю. Саме від матері дівчатка отримували передані належним чином адекватні віку знання про будову жіночого тіла й статевих органів, їхні функції в даруванні життя (Приходько: 32). Для синів образ матері був основою формування зразкового уявлення про жінку, її роль і функції як дружини та берегині сім'ї. Зазвичай матері виховували у синів почуття самостійності й відповідальності, а також чуйності та розуміння іншої людини. Роль батька особливо була значущою для підготовки синів до ролі чоловіка як господаря, годувальника та голови власної сім'ї.

З означеного вище слідує, що у становленні статевої ідентифікації дітей, які виховувалися в умовах побуту традиційної української сім'ї, значна роль належить соціально-психологічним чинникам, серед яких провідну роль відіграє найближче оточення – сім'я. Зумовлено це тим, що дорослі члени традиційної української сім'ї, передусім мати і батько, які оточували дитину змалку, поставали для них моделями статево специфічної поведінки і джерелом інформації про гендерну роль жінки та чоловіка в суспільстві. Згідно з наявними еталонами чоловіка та жінки, діти, щоденно спостерігаючи за поведінкою своїх батьків та наслідуючи відповідні функціональні ролі й особистісні властивості, ідентифікували себе з відповідною своєю біологічною статтю гендерною моделлю, яка була для них взірцем статевої поведінки. Найчастіше статева ідентифікація дітей в традиційній українській селянській сім'ї була досить ефективною, що залежало від таких чинників, як: емоційний зв'язок між дитиною та батьками, обраний стиль виховання (система принципів і норм, індивідуальних особливостей впливу), наявність гендерних моделей (повна чи неповна родина), включеність батьків у сімейне виховання. Пов'язано це було з тим, що провідну роль в сімейному вихованні дітей відігравали численні стереотипізовані статевої поведінки приписи, які функціонували як фільтри, що опосередковували сприйняття навколишнього світу

через статево співвіднесені схеми. Саме наявність поляризованих гендерних схем та традиційних ролей жінки та чоловіка, закріплених в нормах української селянської сім'ї, значно обмежували статевою поведінку її членів відповідно їх вроджених особливостей.

Завдяки певному здоровому консерватизму в побуті українська селянська сім'я з повагою ставилася до народних звичаїв та обрядів, дотримувалася законів гостинності, виробленим українським народом у процесі свого історичного розвитку. І хоча побут української сім'ї не був ідеальним, іноді призводивши до непорозуміння, в цілому сприяв духовному зміцненню сім'ї, орієнтуючи її членів не тільки на земне, а й на Високе і Вічне життя. Саме за допомогою стійких норм морально-етичного виховання, притаманних українській сім'ї, у дітей вироблялися найкращі загальнолюдські якості: гуманність, відповідальність, чесність, безкорисливість, гідність, працьовитість, любов та повага до старших (Муляр: 127). Згідно провідної мети сімейного виховання, що передбачала практичну підготовку дітей до дорослого життя шляхом розвитку їх здатності гідно долати життєві труднощі, перешкоди й негаразди, у них формувалися риси дієвої, активної й моральної особистості.

Натомість, наприкінці XIX – початку XX століття з поширенням капіталістичних відносин та зі змінами суспільних умов життя, еволюціонують погляди на шлюб та традиційну українську сім'ю, оскільки відбувається емансипація жінок та молоді, змінюється ставлення до розлучення, звичними явищами стають масові відлучення чоловічої частини селянських сімей на роботу в шахтах і на залізниці, поширювалась практика створення нових сімей у місті, коли у селі залишалась стара сім'я. Через це, вибір партнера поступово стає більш особистою справою згідно власних почуттів, що пов'язано зі збільшенням середнього віку молодят при вступі до шлюбу, зменшенням середнього розміру сім'ї; зміною гендерних ролей в українській селянській сім'ї, тому що зросла тенденція до активізації селянок через відхід на заробітки, протест проти домашнього насилля, звернення до судових інстанцій і т. д. (Качан: 112). Означені фактори суттєво вплинули на гендерну соціалізацію підростаючого покоління, особливо дівчат, що поступово призвело до усвідомлення ними ролі освіти й необхідності особистісного саморозвитку для найбільш повної реалізації власного потенціалу.

Висновки. Проведений аналіз ціннісних орієнтирів виховання дітей, притаманних традиційній

українській сім'ї на стику XIX–XX століть, засвідчує, що розвиток їхньої особистості відбувався шляхом детермінації поведінки відповідно до своєї статі через ідентифікацію з батьками. Сприймання себе в навколишньому світі й наслідування ролей чоловіка і жінки здійснювалося на основі засвоєння статево-рольових стереотипів, властивих батьківській та материнській моделі поведінки. Традиційна українська селянська сім'я, з усіма тонкощами її внутрішньої та зовнішньої взаємодії, була підвладною багатом патріархатним гендерним стереотипам, будучи найважливішою детермінантою становлення статево-рольової ідентифікації дітей.

Не зважаючи на це, найбільш позитивний досвід статевого та морально-етичного виховання, яке здійснювалось в традиційній українській сім'ї

у другій половині XIX – початку XX століття, може бути корисним у сучасних умовах з огляду на незмінність позицій народу щодо національного виховного ідеалу та найвищих духовних цінностей. Їх детальне вивчення, наслідування та популяризація є запорукою життєздатності сучасної сім'ї, оскільки відродження національних цінностей сімейного виховання стає необхідною умовою становлення соціально зрілої та відповідальної особистості нової доби, від якої залежить майбутня доля України!

Перспективи подальших досліджень стосуються вияву педагогічних умов виховання дітей у різних типах української сім'ї, а також конкретизації особливостей виховання в них дітей з особливими потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болтарович З. Традиції сімейного виховання. НТЕ. 1993. № 2. С. 23–29.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Київ, 1986. 109 с.
3. Качан Ю. В. Еволюція селянської сім'ї південноукраїнського регіону в контексті модернізаційних процесів кінця XIX – першої чверті XX ст.: дис. ... канд. істор. наук / 07.00.01. Запоріжжя, 2018. 223 с.
4. Муляр Н.М. Морально-етичне виховання в українській сім'ї (друга половина XIX – початок XX століття): дис. ... канд. пед. наук /13.00.01. Київ, 2019. 200 с.
5. Приходько Г.В. Соціостатеве виховання дітей в українській селянській родині XIX – початку XX ст.: дис. ... канд. пед. наук /13.00.01. Суми, 2014. 275 с.
6. Ревуцька І.Е. До питання поняття сім'ї в теорії сімейного права та за законодавством України та країн – членів ЄС. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Право. 2017. № 46. С. 59–62.
7. Соціологічне розуміння сім'ї та шлюбу. URL: https://stud.com.ua/41793/sotsiologiya/sotsiologichne_rozuminnya_simiyi_shlyubu.
8. Стельмахович М. Традиції й тенденції розвитку сімейної етнопедагогіки українського народу. Київ, 1998. 48 с.
9. Федяєва В. Практика виховання дітей в українській селянській родині XIX століття. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань, 2011. № 39(2). С. 250–255.
10. Щербина В. Особливості виховання дітей у сім'ї Півдня України XIX століття. Дис. ... канд. пед. наук /13.00.01. Херсон, 2013. 188 с.

REFERENCES

1. Boltarovich Z. (1993) Tradyttsiyi simeynogo vyhovannya [The Traditions of the In-Family Education]. NTE. № 2. P. 23–29. [in Ukrainian].
2. Vashchenko G. (1986). Vykhovnyi ideal [Educational ideal]. Kyiv. 109 p. [in Ukrainian].
3. Katchan Y.V. (2018) Evolyutsiya selyanskoyi simiyi pivdenno-ukrainskogo regionu v konteksti modernizatsiynykh protsesiv kintsya XIX – perschoyi tchverti XX stolittya: Dysertatsiya kandydata istorychnykh nauk / 07.00.01 [The Evolution of a Rural Family of the South-Ukrainian Region in the Context of Modernization Processes of the End of 19th Century – 1st Quarter of the 20th Century: Thesis for the Degree of the Candidate of Historical sciences / 07.00.01]. Zaporizzhya, 223 p. [in Ukrainian].
4. Mulyar N.M. (2019) Moralno-etichne vyhovanna ukrainskiy simiyi (druga polovyna XIX – potchatok XX stolittya): Dysertatsiia kandydata pedahohitchnykh nauk /13.00.01 [Moral and ethical education in the Ukrainian family (in the second half of the XIX century – the beginning of the XX century: Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Science /13.00.01]. Kyiv. 200 p. [in Ukrainian].
5. Prykhodko A.V. (2014) Sotsiostateve vyhovannya ditey v ukrainskii selyanskii rodyni XIX – potchatku XX st.: Dysertatsiia kandydata pedahohitchnykh nauk /13.00.01 [The social sex upbringing of the children in Ukrainian peasant family of the XIXth – the beginning of the XX century: Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Science /13.00.01]. Sumy, 275 p.
6. Revutska I.Ye. (2017) Do pytannia ponyattia simiyi v teorii simeynogo prava ta za zakonodavstvom Ukrainy ta krain – tchleniv ES. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Seriya Pravo. [To the issue of family concept in the theory of family law and the legislation of Ukraine and the EU member countries. *Scientific Herald of Uzhhorod University*. Series Law]. № 46. P. 59–62. [in Ukrainian].
7. Sotsiologichne rozuminnya simiyi ta shlyubu [The Sociological Understanding of Family and Marriage]. URL: https://stud.com.ua/41793/sotsiologiya/sotsiologichne_rozuminnya_simiyi_shlyubu. [in Ukrainian].

-
8. Stelmakhovych M. (1998). *Tradytzii i tendentsii rozvytku simeynoyi etnopedagogiky ukrainskoho narodu* [Traditions and trends in the development of family ethnopedagogy of the Ukrainian people]. Kyiv. 48 p. [in Ukrainian].
 9. Fediaieva V. (2011). *Praktyka vykhovannya ditei v ukrainskii selianskii rodyni XIX stolittia. Psykholoho-pedahohichni problem silskoi shkoly* [The practice of raising children in the Ukrainian peasant family of the 19th century. *Psychological and pedagogical problems of rural school*]. Uman. № 39(2). P. 250–255. [in Ukrainian].
 10. Shcherbyna V. (2013). *Osoblyvosti vykhovannya ditei u simyi Pivdnia Ukrainy XIX stolittia: Dysertatsiia kandydata pedahohichnykh nauk /13.00.01* [Features of raising children in the family of the South of Ukraine in the 19th century: Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Science /13.00.01.]. Kherson. 188 p. [in Ukrainian].

УДК 371.13:504(008)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-57>

Світлана ЧЕРНИШОВА,

orcid.org/0000-0003-0284-2001

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов історичного та філософського факультетів

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) sveta.chernyshova@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ НА ГУМАНІТАРНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ

Роль навчання полягає не тільки в оволодінні іноземною мовою студентів з відповідною мовною компетенцією, а також підготовка їх до розуміння культури, що сприятиме успішному спілкуванню з їх представниками вивченої мови. В статті розглядається поняття комунікативної іншомовної освіти та іншомовної компетентності при викладанні іноземної мови на гуманітарних факультетах. Аргументується потреба інакшого осмислення значення вивчення іноземної мови, яке має змінитися ширшим поняття іншомовної освіти.

В статті йдеться про те, що іноземна мова є відправною точкою у знайомстві з культурою її носіїв у найширшому розумінні цього слова, що дає розуміння про культуру, звичаї, архетипи та колективне буття суспільства упродовж віків.

В статті згаданий досвід Польщі, яка після вступу до ЄС зіткнулася з потребою іншої якості оволодіння іноземною мовою своїх громадян, що спричинило низку досліджень та відпрацювання методології на тему іншомовної освіти. Так на ранніх етапах інтеграції поляків у ЄС був поширений метод «критичних інцидентів», тобто ситуацій, які є прикладами міжкультурних конфліктів та аккультурний тренінг, які базуються на реальних чи уявних культурних відмінностях. Так студенти на основі власного досвіду чи теоретичних знань моделюють різні ситуації, що можуть виникати внаслідок культурних відмінностей і у групових заняттях пропрацьовують варіанти їх неконфліктного вирішення.

У статті відстоюється думка, що в умовах зростаючої глобалізації відбувається трансформація систем освіти у всіх країнах світу, спостерігається зміщення акцентів у сфері вивчення та викладання іноземних мов, усвідомлюється їх особлива роль в інтеграції освітніх систем та формуванні міжнародного ринку праці, що, у свою чергу, впливає на склад базових лінгводидактичних понять. Фахівці в галузі викладання іноземної мови та міжкультурної комунікації розглядають іншомовну освіту як важливий резерв соціально-економічних перетворень у країні, один з основних інструментів успішної життєдіяльності людини в полікультурному та мультилінгвальному співтоваристві людей та фактор культурного та інтелектуального розвитку та виховання особистості.

Ключові слова: *іншомовна освіта, культурознавчий підхід, мовна компетенція.*

Svetlana CHERNYSHOVA,

orcid.org/0000-0003-0284-2001

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

History and Philosophy Faculties

Taras Shevchenko Kyiv National University

(Kyiv, Ukraine) sveta.chernyshova@gmail.com

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF COMMUNICATIVE FOREIGN LANGUAGE EDUCATION AT HUMANITIES FACULTIES

The role of education consists not only in mastering a foreign language of students with appropriate linguistic competence, but also in preparing them to understand the culture, which will contribute to successful communication with their representatives of the learned language. The article examines the concept of communicative foreign language education and foreign language competence in teaching a foreign language at humanities faculties. The need for a different understanding of the meaning of foreign language learning is argued, which should be replaced by a broader concept of foreign language education. The article mentions the experience of Poland, which, after joining the EU, was faced with the need for a different quality of mastering a foreign language of its citizens, which caused a number of studies and development of methodology on the topic of foreign language education.

The article advocates the opinion that in the conditions of growing globalization, education systems are being transformed in all countries of the world, there is a shift in emphasis in the field of learning and teaching foreign languages, their special role in the integration of educational systems and the formation of the international labor market is being realized, which, in turn, affects the composition of basic linguistic didactic concepts. Specialists in the field of foreign language teaching and intercultural communication consider foreign language education as an important reserve of socio-economic transformations in the country, one of the main tools for the successful life of a person in a multicultural and multilingual community of people and a factor of cultural and intellectual development and personality education.

Key words: foreign language education, cultural studies approach, language competence.

Актуальність. Швидка інтеграція України до європейської спільноти ставить перед українцями низку вимог, чи не найголовнішою з яких є якісне володіння англійською мовою. Однак сьогодні мало знати лексику чи граматику, щоб справді стати частиною цивілізованого світу, ми маємо переосмислити методіку викладання англійської мови, зокрема на гуманітарних факультетах, що дозволить розвинути мовну компетенцію студентів, а в майбутньому фахівці до носіїв мови з розумінням культури, звичаїв, соціальної поведінки.

Саме на розвиток таких фахівців і спрямована методіка іншомовної освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні ми живемо в інтегрованому світі, де вивчення іноземної мови є пріоритетним не залежно від факультету. Так, щоб бути конкурентноздатним у будь-якій царині, кожен студент має оволодіти кількома іноземними мовами. Що, в свою чергу, ставить перед викладачами усе більше вимог, до якості навчання, де вивчення іноземної мови стає відправною точкою у вивченні культури, звичаїв та мислення носіїв мови, що вивчається.

Тому варто говорити, що традиційне поняття вивчення іноземної мови має змінитися ширшим поняття «іншомовна освіта», що передбачає вивчення не лише мови, а й культури, звичаїв, побуту, мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. У 1965 році Ноам Хомський ввів у сучасну лінгвістику термін «компетенція» (Chomsky, 1965: 64) для позначення ідеального знання носія-слухача мови. Однак, рання генеративна трансформаційна модель граматики Хомського, заснована на понятті компетенції та ефективності, не врахувала реального використання мови в конкретному контексті.

Незважаючи на те, що ідеї, запропоновані Хомським, були революційними, не всі сприйняли їх з однаковим ентузіазмом. Багато (соціо)лінгвістів, психологів і антропологів критикували погляд Хомського, стверджуючи, що він не бере до уваги комунікативний вимір мови і що він зосеред-

жується лише на теорії граматики, не беручи до уваги відповідність соціокультурних особливостей висловлювання. Це спонукало таких авторів, як Кемпбелл, Уельс і Хаймс, запровадити термін «комунікативна компетентність», який, окрім граматичного аспекту мови Хомського, також включав контекстуальні чинники, тісно пов'язані з використанням мови.

Так Кембел та Вайс зазначали, що «найважливішою лінгвістичною здатністю є створення або розуміння висловлювань не стільки граматичних, скільки відповідних контексту, в якому вони зроблені» (Campbell, 1970: 248).

Цю тезу продовжив Дел Хаймс, який наполягав, що лінгвістична теорія є лише частиною ширшої теорії, яка містить у собі і комунікацію, і культуру. Додавши соціолінгвістичну перспективу до лінгвістичного погляду Хомського на компетенцію.

У 1983 році М. Канале зазначив, що слід розрізняти комунікативну компетенцію, яка відноситься до базових знань про правила спілкування, і фактичне спілкування. Він також визнав, що соціолінгвістична компетенція є надто широким поняттям, тому в його моделі соціолінгвістична компетенція стосується лише володіння соціокультурними правилами і він вводить окремий компонент, дискурсивну компетенцію, яку він визначає як здатність створювати «єдиний усний або письмовий текст у різних жанрах» (Canale, 1984: 113).

Наступним кроком у осмисленні терміну «компетенція» стали роботи Бахмана та Палмера, в яких вони додали ще один компонент, «прагматичну компетенцію». Прагматична компетенція стосується двох важливих аспектів використання комунікативної мови: відносини між мовними сигналами та їхніми референтами, з одного боку (тобто функціональні знання), і користувачами мови та контекстом спілкування, з іншого (тобто соціолінгвістична компетенція) (Laughlin, 2015: 35).

Мета статті. Проаналізувати особливості реалізації концепції комунікативної іншомовної освіти на гуманітарних факультетах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В умовах зростаючої глобалізації відбувається трансформація систем освіти у всіх країнах світу, спостерігається зміщення акцентів у сфері вивчення та викладання іноземних мов, усвідомлюється їх особлива роль в інтеграції освітніх систем та формуванні міжнародного ринку праці, що, у свою чергу, впливає на склад базових лінгводидактичних понять. Фахівці в галузі викладання іноземної мови та міжкультурної комунікації розглядають іншомовну освіту як важливий резерв соціально-економічних перетворень у країні, один з основних інструментів успішної життєдіяльності людини в полікультурному та мультилінгвальному співтоваристві людей та фактор культурного та інтелектуального розвитку та виховання особистості.

Вивчення іноземної мови стає відправною точкою у знайомстві з культурою її носіїв у найширшому її розумінні, припускаючи засвоєння знань не лише «про видатні зразки матеріальної та духовної діяльності представників своєї та інших культур як фонду світової культурної спадщини», а й «інформування студентів про свою та інші культури як приклади різноманітності форм колективного буття».

У зв'язку з цим особливу значимість набуває культурознавчий підхід до вивчення іноземних мов, теоретичне осмислення шляхів та способів інтеграції культурного компонента в систему викладання іноземної мови, а також дослідження, що розглядають мову як засіб прилучення до культури країни та її носіїв.

На цьому фоні традиційне трактування поняття «навчання іноземним мовам», втрачає свою актуальність, змінюючись ширшим поняттям – «іншомовна освіта», яка передбачає насамперед розвиток особистості студентів через вивчення мови та культури його носіїв і виводить на перший план, окрім навчального аспекту, освітню та виховну складові навчального процесу.

Сусідня з Україною Польща від початку вступу до ЄС почала активно впроваджувати теорії іншомовної освіти. Оскільки тісна співпраця поляків із європейцями ставила підвищені вимоги до комунікації з ними. Так польська дослідниця Моніка Кусяк-Пісовацька вважає, що «Популярним способом підвищення комунікативної компетенції є мікроетнографічний підхід, який передбачає вивчення тексту або перегляд відео матеріалів та обговорення їх міжкультурного змісту» (Kusiak-Pisowacka, 2018: 315).

Вивчення іноземної мови дає студенту відомості як країнознавчого, так і культурного харак-

теру, розвиває його мовні та інші здібності, формує вміння спілкуватися у різних життєвих ситуаціях, підвищує мотивацію до подальшого оволодіння мовою.

Так на ранніх етапах інтеграції поляків у ЄС був поширений метод «критичних інцидентів», тобто ситуацій, які є прикладами міжкультурних конфліктів. Корисною технікою виявлення такого було ведення студентами особистого щоденника під час подорожей сусідніми державами. Так процес писання про свій досвід може бути цінною нагодою для роздумів про іншомовні культури, а також може бути мірилом власних змін у своїх думках та сприйнятті.

Подібна техніка, яка може дозволити студентам випробувати своє ставлення до іноземних культур є акультурним тренінгом. Навчання базується на моделюванні, яке нагадують ситуації з реального життя та надають студентам можливість діяти й розуміти правила, які діють у різних культурах.

Студентам дається завдання, яке ілюструє ситуацію, яка може призвести до міжкультурних проблема. Вони грають свої ролі і пропонують рішення.

Учні відчують проблеми з якими дві культури можуть зіткнутися і шукають комунікативні способи їх нівеляції.

Важливим з погляду методики викладання іноземних мов є погляд на культуру, що вивчається, вироблений у рамках концепції іншомовної освіти. При методичному розгляді культури як системи індивідуально освоєних духовних цінностей виникає уявлення про чотири компоненти навчання:

- 1) знання про різні сфери буття;
- 2) досвід діяльності у певних сферах;
- 3) про творчість як перетворення та перенесення прийомів діяльності в нові, непередбачені умови;
- 4) відношення до діяльності та її об'єктів, співвіднесеного із системою цінностей людини.

Іншими словами, іншомовна культура є частиною загальної культури людства, яку студент опановує у процесі комунікативної іншомовної освіти у пізнавальному (*культурологічному*), розвивальному (*психологічному*), виховному (*педагогічному*) та навчальному (*соціальному*) аспектах.

Основним завданням лінгводидактичної моделі культури є духовне вдосконалення студентів з урахуванням іншомовної культури у її діалозі з рідною. Ця модель дає можливість студенту проникнути в ментальний простір народу країни мови, що вивчається, сприяти подоланню міжкультурного бар'єру на шляху до взаєморозуміння.

В даний час процес навчання на гуманітарних факультетах націлений на підготовку фахівця компетентного, відповідального, який володіє професією. Однак сьогодні спостерігається дедалі більша потреба у фахівцях, здатних здійснювати свою діяльність у міжнародних організаціях та компаніях, що автоматично потребує фахівців із глибоким знанням англійської мови.

Вивчення іноземної мови на гуманітарних факультетах є невід'ємним компонентом професійної підготовки фахівця будь-якого профілю, а високий рівень іноземної комунікативної компетенції у наші дні розглядається як один із значущих компонентів професійної компетентності.

Зміст навчання на гуманітарних факультетах спрямований на різнобічне та цілісне формування особистості студента у його підготовці до майбутньої професійної діяльності. Особливу актуальність у сучасних умовах знаходить професійно орієнтоване навчання, націлене формування у студентів здібності іноземного спілкування у конкретних професійних, ділових, наукових ситуаціях спілкування з урахуванням особливостей професійного мислення.

Процес навчання іноземній культурі у вищій школі пов'язаний насамперед із її професійними аспектами, і її сутність визначається тим, що іноземна культура спрямована на оволодіння професійною специфікою, властивою тому чи іншому народу. Випускник вишу, фахівець, який приїжджає на роботу в іншу країну, має бути підготовлений до виконання повсякденних професійних обов'язків. Незнання ним мови і норм професійного етикету може призвести до культурного шоку, який буде подо-

вано лише з набуттям нового розуміння життя та нових цінностей.

Основним завданням іноземної освіти на гуманітарних факультетах є не тільки засвоєння лінгвістичних знань, умінь та навичок і необхідної інформації країн, а й розвиток пізнавальної компетенції та здатності до участі в міжкультурній комунікації.

Специфіка реалізації концепції комунікативної іноземної освіти (на відміну від мовної) полягає у недостатній кількості годин, яка відводиться на вивчення іноземної мови, та високими вимогами до підсумкових компетенцій випускників, що потребує пошуку способів інтенсифікації та підвищення ефективності навчального процесу. При тому що курс іноземної мови на гуманітарних факультетах насамперед націлений на формування та розвиток базових компонентів іноземної комунікативної компетенції (мовної та соціокультурної), у процесі її викладання особливо гостро відчувається потреба у навчальних матеріалах, що підвищують мотиваційний фон.

Всупереч поширеній думці, що у професійно орієнтованому курсі іноземної мови на гуманітарних факультетах варто віддавати перевагу суто прагматичним матеріалам, що забезпечують коло професійних потреб студентів, не слід недооцінювати їх яскраво виражений інтерес до творів художньої творчості: образотворчої, словесної, музичної, а також театру і кіно. Саме з цією недооцінкою, на наш погляд, пов'язана недостатня методична розробленість проблем використання таких творів у навчанні іноземної мови студентів нефілологічного профілю, при тому, що в інших галузях дидактики такі дослідження ведуться давно та плідно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Avgousti, M.I. (2018). Intercultural communicative competence and online exchanges: A systematic review. *Computer Assisted Language Learning*, 31(8): 819–853. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09588221.2018.1455713> (дата звернення: 20.09.2022)
2. Halupka-Rešetar, S. (2019). Exploring communicative competence in English as a foreign language. Novi Sad: Novi Sad Faculty of Philology. URL: <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-527-3> (дата звернення: 14.09.2022).
3. Jetesbaevna, J.G. (2020). Concepts of the communicativecumulative method of language learning in foreign philology. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 9(8), 57–66.
4. Kusiak-Pisowacka, M. (2018). Intercultural Communicative Competence as a focus of Applied Linguistic Research in Poland. *Symposia Melitensia*, 14, 307–318.
5. Utkirov A., Gulamova N. Foreign languages teaching in non-linguistic higher education institutions, *Teaching foreign languages and applied linguistics*, 2018 year. https://www.researchgate.net/publication/348295642_Foreign_languages_teaching_in_non-linguistic_higher_education_institutions_Teaching_foreign_languages_and_applied_linguistics_2018_year.

REFERENCES

1. Avgousti, M.I. (2018). Intercultural communicative competence and online exchanges: A systematic review. *Computer Assisted Language Learning*, 31(8): 819–853. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09588221.2018.1455713> (дата звернення: 20.09.2022)

2. Halupka-Rešetar, S. (2019). Exploring communicative competence in English as a foreign language. Novi Sad: Novi Sad Faculty of Philology. URL: <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-527-3> (дата звернення: 14.09.2022).

3. Jetesbaevna, J.G. (2020). Concepts of the communicativecumulative method of language learning in foreign philology. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 9(8), 57–66.

4. Kusiak-Pisowacka, M. (2018). Intercultural Communicative Competence as a focus of Applied Linguistic Research in Poland. Symposia Melitensia, 14, 307–318.

5. Utkirov A., Gulamova N. Foreign languages teaching in non-linguistic higher education institutions, Teaching foreign languages and applied linguistics, 2018 year. https://www.researchgate.net/publication/348295642_Foreign_languages_teaching_in_non-linguistic_higher_education_institutions_Teaching_foreign_languages_and_applied_linguistics_2018_year.

УДК 373.3/.5.016:51]:159.955-021.412.1-043.84:37.091.33-028.22
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-58>

Ярослав ЧКАНА,
orcid.org/0000-0003-3667-3584
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри математики, фізики та методик їх навчання
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(Суми, Україна) *chkana_76@ukr.net*

Владислав ГЕРАСИМЕНКО,
orcid.org/0000-0001-5875-8517
кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри вищої математики
Сумського національного аграрного університету
(Суми, Україна) *vladzaoch@ukr.net*

Ігор СТОЦЬКИЙ,
orcid.org/0009-0003-5260-9678
аспірант кафедри інформатики
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(Суми, Україна) *igor.stotskiy@gmail.com*

АКТИВІЗАЦІЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ КОГНІТИВНО-ВІЗУАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

У статті розглянуто роль і місце когнітивної візуалізації при активізації критичного мислення учнів на уроках математики. Розвиток сучасного інформаційного суспільства потребує конкурентноспроможного спеціаліста практично у всіх галузях, здатного критично працювати з великим обсягом інформації для отримання та структурування власної системи знань. У статті зазначено, що застосування методів когнітивної візуалізації на уроках математики стимулювала би розвиток особистості, її креативного та критичного мислення.

Авторами виділені складові критичного мислення, для яких використання когнітивно-візуального підходу є найдоцільнішим: аналіз інформації, розпізнавання шаблонів та зв'язків, генерування та оцінка ідей, вирішування протиріч. Запропоновано деякі способи, технології та інструменти, які можуть допомогти застосувати когнітивну візуалізацію для формування критичного мислення учнів у процесі вивчення математики. Наведено декілька конкретних прикладів таких застосувань. Зроблено висновки про переваги застосування когнітивно-візуального підходу в освітньому процесі, серед яких: виділення відношень і взаємозв'язків, які містяться в інформації; утримування уваги учня; зменшення вербально-інформаційного перевантаження; розкриття різних аспектів понять; аналіз та структурування великої кількості інформації; естетична привабливість. Підкреслено, що поєднання когнітивно-візуального підходу з технологіями розвитку критичного мислення учнів в процесі навчання математики має бути системним, реалізуватися з використанням інформаційних комп'ютерних засобів.

При дослідженні були використані загальнонаукові методи, а також методи порівняння та узагальнення з проблеми критичного мислення та використання когнітивно-візуального підходу.

Ключові слова: критичне мислення, когнітивна візуалізація, уроки математики, учні, когнітивно-візуальний підхід.

Yaroslav CHKANA,

orcid.org/0000-0003-3667-3584

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associated Professor at the Department of Mathematics, Physics and their Teaching Methods

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

(Sumy, Ukraine) chkana_76@ukr.net

Vladislav GERASIMENKO,

orcid.org/0000-0001-5875-8517

Candidate of Physics and Mathematics Sciences,

Associated Professor at the Department of Higher Mathematics

Sumy National Agrarian University

(Sumy, Ukraine) vladzaoch@ukr.net

Igor STOTSKIY,

orcid.org/0009-0003-5260-9678

Graduate Student at the Department of Informatics

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

(Sumy, Ukraine) igor.stotskiy@gmail.com

ACTIVATION OF STUDENTS' CRITICAL THINKING BY MEANS OF COGNITIVE-VISUAL TECHNOLOGIES IN MATHEMATICS LESSONS

The article examines the role and place of cognitive visualization in activating students' critical thinking in mathematics lessons. The development of the modern information society requires a competitive specialist in almost all fields, capable of critically working with a large amount of information to obtain and structure one's own knowledge system. The article states that the use of cognitive visualization methods in mathematics lessons would stimulate the development of personality, its creative and critical thinking.

The authors highlight the components of critical thinking for which the use of a cognitive-visual approach is most appropriate: information analysis, recognition of patterns and connections, generation and evaluation of ideas, resolution of contradictions. Some methods, technologies and tools that can help to apply cognitive visualization for the formation of critical thinking of students in the process of learning mathematics are proposed. Several specific examples of such applications are given. Conclusions were made about the advantages of using the cognitive-visual approach in the educational process, including: highlighting the relationships and relationships contained in the information; keeping the student's attention; reduction of verbal and informational overload; disclosure of various aspects of concepts; analysis and structuring of a large amount of information; aesthetic appeal. It is emphasized that the combination of a cognitive-visual approach with technologies for the development of students' critical thinking in the process of teaching mathematics should be systematic, implemented using informational computer tools.

The research used general scientific methods, as well as methods of comparison and generalization on the problem of critical thinking and the use of a cognitive-visual approach.

Key words: *critical thinking, cognitive visualization, mathematics lessons, pupils, cognitive-visual approach.*

Постановка проблеми. Глобалізація інформаційного простору, високий рівень техніки та технологій, що проникають в усі сфери життя, ускладнення соціальних відносин та високий рівень маніпуляції масовою свідомістю громадян у сучасному суспільстві вимагають від кожної людини наявності причинно-наслідкового, абстрактно-логічного типів мислення, зрештою, критичного мислення, як у професійній сфері, так і у повсякденному житті. Критичне мислення базується на сучасній широкій та добре структурованій базі знань, що в процесі свого функціонування передбачає постійно діючі зворотні зв'язки щодо підтвердження правильності отриманих суджень.

Тенденції, зумовлені розвитком сучасного інформаційного суспільства, висувають певні вимоги і до шкільної математичної освіти, змісту і процесу навчання математики. При цьому розвиток критичного мислення є важливим інструментом для засвоєння математичних знань, набуття умінь та навичок, підвищення ефективності сприйняття інформації, поглиблення алгоритмічної культури тощо.

Поряд з цим у сучасній системі освіти набуває все більшого розповсюдження метод когнітивного навчання, в основі якого лежить розвиток всієї сукупності розумових здібностей та стратегій, направлених на адаптацію до нових ситуацій. Перевагою даної системи навчання є викорис-

тання не тільки інтелектуальних та пізнавальних механізмів, а й, зокрема, чуттєво-інтуїтивних способів отримання нових знань. Основою когнітивного навчання є когнітивно-візуальний підхід до формування знань, вмінь та навичок, що дозволяє максимально використовувати потенціальні можливості візуального мислення.

Учасники освітнього процесу на сьогоднішній день стикаються з певними протиріччями зовнішнього та внутрішнього характеру між:

- надзвичайно великим обсягом навчальної інформації, її складністю й багатогранністю і браком часу для її засвоєння;
- необхідністю швидкої засвоюваності матеріалу і браком дидактико-інструментальних засобів;
- поступовим ускладненням сучасних програм з математики з бажанням вчителя спростити навчальний матеріал та мотивувати учня до його вивчення.

Для розв'язання означених протиріч педагоги спрямовують основні зусилля на організацію такої навчальної діяльності, яка би спростила задачу засвоєння багатомірного, складного навчального матеріалу, що поступає у великій кількості, зробила процес навчання більш повноцінним та цікавим, сприяла би глибокому розумінню й систематизації інформації, стимулювала би розвиток особистості, її креативне та критичне мислення. Когнітивна візуалізація – один із таких «стимулів» як для учня, так і для вчителя.

Зазначимо, що концепція Нової української школи також висуває перед закладами педагогічної освіти вимогу наявності сформованості вмінь візуалізації навчальної інформації майбутніх учителів математики як складової їх методичної та психолого-педагогічної компетентностей, для чого організовуються курси підвищення кваліфікації вчителів початкової школи НУШ (Міністерство освіти і науки України та ін., 2018), який ознайомлює вчителів з прикладами імплементації візуалізації в освітній процес.

Мета статті – виділити особливості реалізації різних форм візуалізації навчального матеріалу з математики для активізації розвитку критичного мислення учнів на уроках математики.

Матеріали та методи. Методологія дослідження базується на загальнонаукових методах, методах порівняння та узагальнення досліджень з проблеми критичного мислення та використання когнітивно-візуального підходу.

Аналіз досліджень. Особливості застосування візуалізації в навчальному процесі досліджувалися С. Арюткіним, С. Герасимовою, В. Койбічук, Е. Макаровою, Н. Манько, А. Рапуто та іншими.

Значимість використання конітивно-візуального підходу в навчанні математики відзначено у роботах М. Друшляк В. Калітіна, Т. Пушкарьової, А. Пчоліна, О. Семеніхіної, Д. Трухан, Д. Шеховцової, А. Юрченка, І. Шищенко тощо. Так, зокрема, науковці О. Семеніхіна та М. Друшляк (Семеніхіна, Друшляк, 2015) наводять аргументи доцільності використання програм динамічної математики на заняттях з математики. Низка психолого-педагогічних досліджень свідчить, що використання візуалізації здійснює більш суттєвий вплив і на якість засвоєння інформації, і на розвиток мислення учнів (В. Давидов, Г. Дорофєєв, Т. Зінченко, М. Кларін та інші). Теоретико-методологічні основи розвитку критичного мислення в процесі підготовки майбутніх учителів математики представлено в роботах вітчизняних науковців (Л. Благодир, Н. Євсєєва, М. Повідайчик, О. Потапової, К. Словак, Т. Хачумян тощо), в яких підкреслюється необхідність використання наочності.

Проте, аналіз літератури свідчить про недостатню увагу з боку науковців, приділену впровадженню практичних технологій когнітивної візуалізації на уроках математики, що сприятимуть розвитку критичного мислення учнів.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай вважається, що ліва півкуля головного мозку відіграє важливу роль в аналітичному та логічному мисленні, а також у обробці мови. Її пов'язують з лінійним та послідовним мисленням, аналізом фактів та деталей, а також формулюванням та розумінням аргументів. Права півкуля головного мозку зазвичай асоціюється із творчим та інтуїтивним мисленням, відчуттям сприйняття, розпізнаванням образів та вмінням бачити загальну картину. Теорія когнітивної візуалізації націлена на появу новаторських ідей і саме тому спирається на правопівкульний тип мислення.

Однак важливо відзначити, що це спрощена модель, а реальність набагато складніша. Критичне мислення включає активність різних ділянок мозку, що взаємодіють між собою для обробки інформації та прийняття обґрунтованих висновків.

Когнітивна візуалізація може відігравати важливу роль у розвитку критичного мислення. Вона являє собою спосіб використання уяви та ментальних образів для аналізу інформації, проблем та ідей, дозволяє уявити складні концепції чи проблеми візуально, що може допомогти краще зрозуміти та аналізувати їх. З використанням когнітивної візуалізації ми можемо створювати ментальні образи, діаграми, графіки чи інші форми візуального представлення інформації.

Когнітивна візуалізація може сприяти розвитку критичного мислення учнів, оскільки вона дозволяє нам:

– аналізувати інформацію (візуалізація може допомогти учням структурувати інформацію, виділити ключові аспекти та відношення між ними, що допомагає нам більш глибоко та систематично аналізувати інформацію та розглядати її з різних точок зору);

– розпізнавати шаблони та зв'язки (когнітивна візуалізація дозволяє бачити зв'язки, тренди та шаблони, які можуть бути непомітними при звичайному читанні чи слуханні. Це сприяє розвитку здатності до виявлення аналогій, висновків щодо загальних принципів та пошуку нестандартних рішень);

– генерувати ідеї (візуалізація може стимулювати творче мислення та допомогти генерувати нові ідеї. Вона може сприяти вільному асоціативному мисленню, де ми можемо пов'язувати різні концепції та ідеї до купи);

– вирішувати протиріччя (когнітивна візуалізація може допомогти виявити протиріччя та проблемні місця в інформації чи аргументації. Вона дозволяє візуально подати різні точки зору та аналізувати їх з метою виявлення недоліків або нестикувань).

Когнітивна візуалізація є потужним інструментом, який може покращити критичне мислення учнів у процесі вивчення математики, допомагаючи краще розуміти, аналізувати та оцінювати інформацію та ідеї.

Для вчителів математики існують різні способи, технології та інструменти, які можуть допомогти застосувати когнітивну візуалізацію для формування критичного мислення. Ось кілька прикладів:

1. *Використання діаграм та графіків.* Візуалізація математичних концепцій за допомогою діаграм та графіків може допомогти учням краще зрозуміти їхні зв'язки та стосунки. Можна використовувати графіки для візуалізації функцій та аналізу їх властивостей (екстремумів, точок перегину, монотонність, опуклість, швидкість зміни функції тощо) або діаграми для представлення даних та статистики. Наприклад, на основі виданої вчителем або самостійно зібраних кількісних даних про властивості певного об'єкту потрібно побудувати діаграму, проаналізувати її та з'ясувати, які властивості є більш суттєвими. Інструменти, такі як GeoGebra, Desmos або Microsoft Excel, можуть бути корисними для створення та дослідження різних видів графіків.

2. *Маніпулятивні матеріали.* Використання конкретних об'єктів або математичних ігор дозволяє учням візуально та тактильно досліджувати та експериментувати з математичними концепціями. Наприклад, можна використовувати геометричні фігури, лічильні палички або дрібні кола для візуалізації операцій або відношень у математиці. Також можна виконувати побудову різних геометричних фігур та з'ясовувати їх властивості, поєднуючи різні елементи геометричних наборів або конструкційних матеріалів. Доцільним є використання гнучких матеріалів, наприклад, пластиліну, для експериментування з різними формами та конструкціями, вивчаючи їх геометричні характеристики.

3. *Інтерактивні дошки та програми.* Інтерактивні дошки, такі як Smart Board або Promethean Board, дозволяють вчителям створювати інтерактивні уроки з візуальними елементами, діаграмами, графіками та анімаціями (Presmeg, 1986). Такі програми, як GeoGebra (рис. 1) або Mathletics пропонують інтерактивні математичні інструменти, які допомагають візуалізувати і досліджувати математичні концепції (Семеніхіна, Друшляк, 2017). Багато можливостей для використання на уроках математики мають і віртуальні онлайн-дошки, серед яких популярним є вбудована дошки Zoom, дошки Twiddla, MIRO, IDroo тощо.

4. *Візуалізація вирішення проблем.* При розв'язуванні математичних задач можна використовувати візуалізацію для представлення проблеми та можливих рішень. Наприклад, можна використовувати діаграми або моделювання ситуацій для візуального представлення проблеми та дослідження різних стратегій вирішення.

5. *Завдання на зображення та візуалізацію.* Включення таких завдань до навчального плану допомагає розвивати критичне мислення та візу-

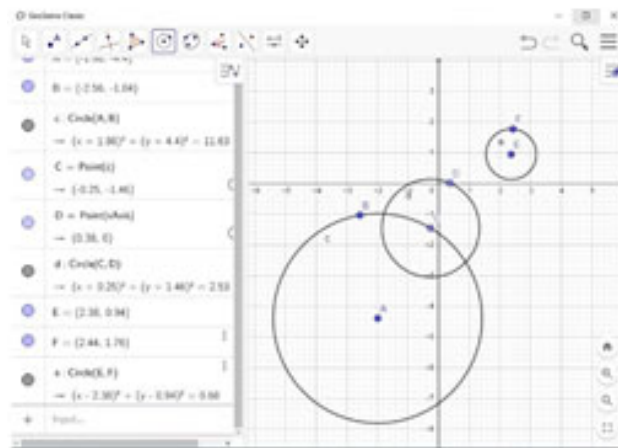

Рис. 1. Приклад використання GeoGebra на уроках математики

алізувати математичні концепції. Наприклад, можна запропонувати учням намалювати діаграму, зобразити геометричну фігуру чи створити візуальне уявлення математичного принципу.

6. *Використання ментальних карт (Mind map).* Наприклад, можна створити ментальну карту, що поєднує різні аспекти алгебри, геометрії та статистики. Це допоможе вчителю краще організувати інформацію та бачити взаємозв'язки між різними математичними концепціями чи темами. Такі карти можуть створюватись від руки на папері або за допомогою спеціальних онлайн сервісів (Bubbl.us, MindMeister, SpiderScribe, coggle.it, draw.io від Google, XMind) (Юрченко, 2019). Приклад ментальної карти «Площі многокутників», створену в Zoom, наведено на рисунку 2.

7. *Використання візуальних аналогій.* Наприклад, при поясненні поняття похідною вчителем може використовуватися аналогія з нахилом пагорба крутого або графіка швидкості зміни. Це допоможе учням візуалізувати та зрозуміти абстрактні математичні ідеї, пояснити складні математичні концепції.

8. *Використання моделювання.* Наприклад, вчитель може запропонувати учням моделювати зростання популяції, використовуючи графіки та діаграми, щоб проаналізувати тенденції та прогнозувати майбутні зміни. Це допоможе розвинути в учнів критичне мислення, оскільки вони будуть аналізувати та інтерпретувати результати моделювання та приймати обґрунтовані висновки.

9. *Використання інфографіки.* Наприклад, при вивченні статистики вчитель може створити інфографіку, яка візуально демонструє різні види діаграм та їх застосування для представлення даних (Zimmermann, 1991). Це допоможе учням краще зрозуміти, як інтерпретувати та використовувати різні типи діаграм у контексті математичного аналізу даних.

Це лише деякі приклади, і конкретний вибір способів та інструментів залежатиме від рівня та віку учнів, а також від конкретних навчальних цілей та контексту. Важливо вибрати відповідні технології та інструменти, які будуть підтримувати візуалізацію та критичне мислення учнів у процесі навчання математики.

Висновки. Застосування когнітивно-візуального підходу в освітньому процесі має низку переваг: виділення відношень і взаємозв'язків, які містяться в інформації; утримання уваги учня; зменшення вербально-інформаційного перевантаження; розкриття різних аспектів поняття, що розглядається; чіткий аналіз великої кількості інформації; структурування великого набору даних; яскравість та естетична привабливість, що спрощують процес розуміння, запам'ятовування й оперування складними поняттями.

Використання стратегії навчання математики з використанням когнітивно-візуального підходу для розвитку навичок і схильності до критичного мислення учнів має бути системним, реалізуватися з використанням інформаційних комп'ютерних засобів.

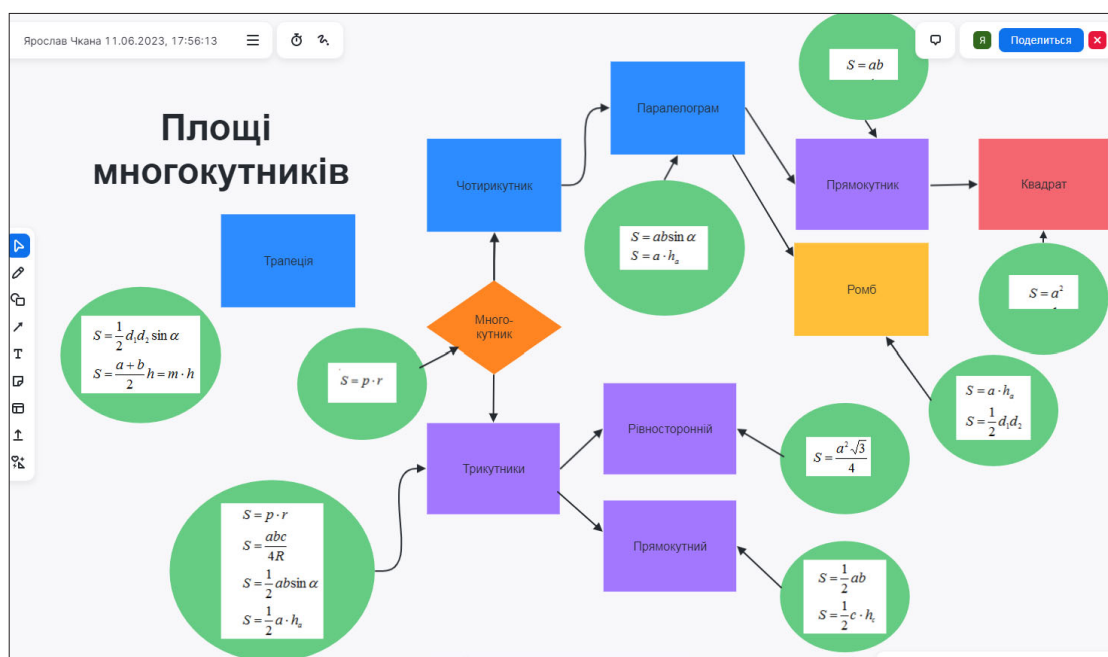

Рис. 2. Ментальна карта з теми «Площі многокутників»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Семеніхіна О.В., Друшляк М.Г. Обґрунтування доцільності використання програм динамічної математики як засобів комп'ютерної візуалізації математичних знань. *Фізико-математична освіта*, 2015. Випуск 3(6). С. 67–75.
2. Семеніхіна О.В., Друшляк М.Г. Використання принципу когнітивної візуалізації в навчанні математики. *Фізико-математична освіта*. 2017. Випуск 3(13). С. 136–140.
3. Юрченко А.О. Особливості когнітивно-візуального підходу під час візуалізації навчального матеріалу з математики. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 11. Т. 3. 2019. С. 62–67.
4. Presmeg. N.C. (1986). Visualisation in high school mathematics. *For the Learning of Mathematics*, 6(3), 42–46.
5. Zimmermann W. *Visualization in Teaching and Learning Mathematics* / W. Zimmermann, S. Cunningham. Washington, DC: Mathematical Association of America, 1991. 230 p.

REFERENCES

1. Semenikhina O.V., Drushliak M.H. (2015) Obgruntuvannya dotsilnosti vykorystannia proqram dynamichnoi matematyky yak zasobiv kompiuternoї vizualizatsii matematychnykh znan. [The Rationale For the Use of Dynamic Mathematics Software As a Means of Computer Visualization of Mathematical Knowledge.] *Fizyko-matematychna osvita – Physical and Mathematical Education*, 3(6). 67–75. [in Ukrainian]
2. Semenikhina O.V., Drushliak M.H. (2017) Vykorystannia pryntsypu kohnityvnoi vizualizatsii v navchanni matematyky. [Principle Of Cognitive Visualization And Its Use In Teaching Mathematics.] *Fizyko-matematychna osvita – Physical and Mathematical Education*, 3(13). 136–140. [in Ukrainian]
3. Yurchenko A.O. (2019) Osoblyvosti kohnityvno-vizualnoho pidkходу pid chas vizualizatsii navchalnoho materialu z matematyky. [Features of cognitive-visual approach in visualization of educational materials of the mathematics.] *Innovat-siina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 11, V. 3. 62–67. [in Ukrainian]
4. Presmeg. N.C. (1986). Visualisation in high school mathematics. *For the Learning of Mathematics*, 6(3), 42–46.
5. Zimmermann W. (1991) *Visualization in Teaching and Learning Mathematics* Washington, DC: Mathematical Association of America, 230.

УДК 378.4(477):[061:001.891]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-59>

Олена ЧУБУКІНА,
orcid.org/0000-0002-2700-8796
аспірантка кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) Chubukina.elena.nikolaevna@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ГУРТКІВ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ КЛУБНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО УКРАЇНИ

У статті проаналізовано роботу студентських наукових гуртків як важливу організаційну форму науково-дослідницької діяльності студентів педагогічних закладів вищої освіти України. Розглянуто вплив діяльності наукового гуртка на формування професійних компетенцій майбутнього вчителя. Саме в таких об'єднаннях студентська молодь отримує досвід роботи з літературою, вчиться аналізувати, узагальнювати результати власних досліджень, виступати з доповідями на конференціях, брати активну участь у диспутах і відстоювати свою думку або власний проєкт, застосовувати на практиці інтерактивні методи та інноваційні технології. У студентів з'являється можливість глибше зануритись у світ науки, отримати навички практичного досвіду та наукових розробок, реалізувати свої творчі потреби. У наукових гуртках учасники розвивають фахові інтереси та мають можливість здобувати компетенції в різних галузях, обмінюватися досвідом та тренувати м'які навички. Крім того, діяльність у гуртку сприяє формуванню вміння працювати в групі, здійсненню інтеграційної діяльності, налагодженню контактів та формуванню міжособистісних стосунків. Узагальнено сучасні форми роботи, які використовують керівники гуртків у своїй діяльності зі студентами, а саме: наукова конференція, семінар, імітаційне моделювання педагогічної діяльності, тренінгова вправа, дискусія, полеміка, ділова гра, гра-тренінг, круглий стіл, рольова гра, бесіда, засідання, публікація наукової статті, наукове дослідження. Наведено приклади наукових центрів педагогічних університетів України (наукові товариства, відділи проєктів, хаби), зміст діяльності яких направлений на підтримку та активізацію діяльності науковців, сприяння інтеграції до національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Ключові слова: клубні об'єднання, вищі освітні заклади, здобувачі, студентський науковий гурток, науковий керівник, майбутній учитель, відділ проєктів.

Olena CHUBUKINA,
orcid.org/0000-0002-2700-8796
Postgraduate at the Department of Educational Studies and Innovative Pedagogy
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) Chubukina.elena.nikolaevna@gmail.com

ORGANIZATION OF SCIENTIFIC CIRCLES AS A DIRECTION OF ACTIVITY OF CLUB ASSOCIATIONS IN PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE

The article analyzes the work of student scientific circles as an important organizational form of scientific research activity of students of pedagogical institutions of higher education. The influence of the activities of the scientific circle on the formation of professional competencies of the future teacher is considered. It is in such associations that young students gain experience working with literature, learn to analyze, summarize the results of their own research, give presentations at conferences, take an active part in debates and defend their opinion or their own project, and apply interactive methods and innovative technologies in practice. Students have the opportunity to immerse themselves more deeply in the world of science, gain practical experience and scientific development skills, and realize their creative needs. In scientific circles, participants develop professional interests and have the opportunity to acquire competences in various fields, exchange experience and train soft skills. In addition, activities in the circle contribute to the formation of the ability to work in a group, the implementation of integration activities, the establishment of contacts and the formation of interpersonal relationships. The modern forms of work used by group leaders in their activities with students are summarized, namely: scientific conference, seminar, simulation modeling of pedagogical activity, training exercise, discussion, polemic, business game, training game, round table, role-playing game, conversation, meeting, publication of a scientific article, scientific research. Examples of scientific centers of pedagogical universities of Ukraine (scientific societies, project departments, hubs) are given, the content of which is aimed at supporting and activating the activities of

scientists, promoting integration into international cooperation. The work of student scientific circles of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University was also analyzed.

Key words: club associations, higher educational institutions, acquirers, student scientific circle, supervisor, future teacher, project department.

Постановка проблеми. Реформування освіти, перехід на дистанційну форму навчання, застосування комп'ютерних та інноваційних технологій вимагають від випускників педагогічних закладів вищої освіти високого рівня оволодіння загальними компетенціями, а саме: сформованістю креативного мислення, мобільності, прагненням постійно навчатися та розвиватися, організувати власну роботу, здатністю співпрацювати у команді. Цей перелік загальних компетенцій є ширшим, і всі вони мають формуватися в процесі професійної підготовки майбутніх учителів.

Освіта, як відомо, процес набуття компетенцій і результат досягнення освітнього рівня. У процесі навчання важливо ознайомити здобувачів педагогічних закладів з останніми науковими досягненнями та напрацюваннями провідних дослідників України і зарубіжжя, надати можливість різнобічного розвитку в культурній, соціальній чи спортивній галузі. Це можливо, перш за все, у клубних об'єднаннях педагогічних закладів вищої освіти, які пропонують широкий спектр напрямів позанавчальної діяльності, а саме: науково-дослідницькі гуртки, громадські спілки, арт-хаби, волонтерські загони, культурно-мистецькі центри, спортивні секції.

Зміст, форми і методи діяльності клубних об'єднань постійно змінюються, що спричинено багатьма факторами, зокрема: соціальні та економічні зміни, зразки західної культури, застосування інтерактивних форм навчання, різноманітність видів діяльності з одночасною свободою вибору, а також універсальним доступом сучасної молоді до технічних засобів.

Сьогодні, у зв'язку з освітніми реформами в Україні, змінюється вища школа з точки зору на організаційно-змістові, освітні та комунікативні аспекти між учасниками освітнього процесу. На сучасному етапі різноманітність форм навчання уможливорює саморозвиток, що дає студентам спроможність бути активними та отримувати досвід різними способами, який забезпечує повний особистий розвиток на основі взаємодії навчального та позанавчального процесів.

Основними принципами участі в клубних об'єднаннях, як свідчить досвід роботи, є добровільність, спільність інтересів, спрямованість на певний вид навчальної та практичної діяльності. Участь студентської молоді в клубних об'єднаннях має багато позитивних моментів, а

саме: колективна діяльність розвиває самодисципліну та самоконтроль, покращує міжособистісні стосунки, спрямовує на виховання толерантності та відкритості до інших учасників і, навіть, допомагає боротися зі шкідливими звичками.

Програма вищої педагогічної школи вимагає від здобувача оволодіння великим блоком теоретичних знань і практичних навичок, що, в свою чергу, потребує значних розумових, фізичних та часових витрат. Велику роль в успішному освоєнні навчальної програми відіграють використання стимулюючих засобів, умотивованість педагогів, особиста зацікавленість студентів у конкретній дисципліні. Найбільш ефективна та традиційна форма розширення професійного кругозору, підготовки кожного студента до колективної чи самостійної науково-дослідницької, організаторської, управлінської, викладацької діяльності є активна участь у роботі студентських наукових гуртків педагогічних закладів вищої освіти.

Аналіз досліджень. Актуальність обраної теми обумовлена значущістю діяльності студентських наукових гуртків на різнобічний розвиток, вдосконалення фахових компетенцій. Дослідження наукової діяльності учасників гуртків з використанням інтерактивних методів та інноваційних технологій, виникнення і розвиток позааудиторних клубних об'єднань педагогічних ЗВО привертає увагу педагогів, науковців, соціологів. Так, Дмитришин О. у своєму дослідженні аналізує діяльність студентських наукових гуртків університетів України у другій половині ХХ ст. Практичний досвід організації позааудиторної науково-дослідної роботи студентів Харківського університету (др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) висвітлює Шумська О. О. Вплив наукових гуртків на розвиток і виховання студентської молоді досліджували Ворожбіт-Горбатюк В. В., Зубченко Л. В., Зозуля К. В., Собченко Т. М. Незважаючи на достатню кількість публікацій з цієї теми, проблема організації діяльності наукових гуртків і вплив їх роботи на розвиток загальних і професійних компетенцій майбутніх учителів заслуговує на увагу і подальший розвиток.

Мета статті – з'ясувати роль клубних об'єднань педагогічних закладів вищої освіти в системі діяльності студентських наукових гуртків.

Виклад основного матеріалу. Участь у наукових гуртках є важливим допоміжним фактором у

реалізації дидактичних завдань закладів освіти. Заняття дослідницькою роботою, що входить до сфери наукової діяльності в широкому розумінні, одночасно потужний потенціал університетів приносить позитивні результати. Слід також зазначити, що цей вид позанавчальної діяльності впливає на формування творчих установок, спрямованих на постійне набуття знань та вдосконалення дослідницьких компетенцій, що важливо для виконання професійних обов'язків майбутнього вчителя.

Студентський науковий гурток – це напрям діяльності клубних об'єднань, спрямований на розвиток, підтримку, стимулювання наукового потенціалу здобувачів, розширення загального та професійного світогляду, формування компетенцій інноваційної діяльності у позанавчальний час. Наукові гуртки працюють при кафедрах факультетів, діють згідно чинного законодавства України, Статуту університету і регулюються Положенням про діяльність наукових гуртків.

Робота в науковому гуртку, як важлива ланка підготовки конкурентоспроможного фахівця, займає провідне місце в умовах вищої освіти. З перших днів перебування у педагогічному закладі вищої освіти здобувачу пропонують брати активну участь у різноманітних формах наукової роботи, які проводяться кафедрами та факультетами. Для залучення та стимулювання талановитої студентської молоді наукові керівники гуртків використовують такі форми роботи, як: наукова конференція, семінар, імітаційне моделювання педагогічної діяльності, тренінгова вправа, дискусія, полеміка, ділова гра, гра-тренінг, круглий стіл, рольова гра, бесіда, засідання, публікація наукової статті, наукове дослідження (Наукові гуртки кафедри початкової і професійної освіти). Сукупне та регулярне використання цих форм допомагає натренувати розум та сформувати ключові навички критичного мислення, ефективного реагування, креативних підходів та стратегій. У ході гурткових занять, окрім взаємодії з керівником, студенти тісно спілкуються та обмінюються досвідом один з одним. Зазначимо, що в процесі активного і самостійного пошуку нових знань у студентів розвивається творча ініціатива, азарт, аналітичне мислення. Організація діяльності студентських наукових гуртків з використанням інтерактивних методів є дієвим інтелектуальним інструментом, який допомагає учасникам засвоїти необхідні фахові знання краще, а також наблизити їх до практики. У результаті майбутні вчителі виявляються більш підготовленими до

чинно-наслідкових зв'язків, що відіграватиме вирішальну роль у їхній подальшій професійній діяльності.

Успішність та результативність наукової роботи гуртків педагогічних ЗВО насамперед визначається створенням органів управління, студентського активу, які покликані визначити мету, завдання, основні напрямки наукової діяльності, форми, методи та засоби їх реалізації. Для підтримки студентських ініціатив на базі університетів створюються студентські наукові товариства, відділи проєктів, хаби. Наприклад, у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка працює проєктно-аналітичний відділ, метою діяльності якого є активізація проєктно-аналітичної діяльності та розвиток креативно-дослідницького середовища для реалізації творчого потенціалу працівників та студентів університету (Проєктно-аналітичний відділ ТНПУ імені В. Гнатюка). Інноваційний розвиток не тільки здобувачів вищої освіти, а також науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів Сумського державного педагогічного університету імені Макаренка забезпечує навчально-науковий центр проєктних технологій (Навчально-науковий центр проєктних технологій СумДПУ імені А. С. Макаренка). Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди представляє Центр інноваційної і проєктної діяльності, робота якого спрямована на інформаційну та технологічну підтримку науковців освітнього закладу, організацію міжнародних проєктів (Центр інноваційної і проєктної діяльності ХНПУ). У Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського в напрямках освіти, дозвілля та студентських ініціатив працює поза межами навчальної програми освітній хаб "NotBox" (Освітній хаб "NotBox" ВДПУ імені М. Коцюбинського). Учасники наукового товариства Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського також активно долучаються до розробки цікавих проєктів, серед яких національний проєкт «Зламай корупційне мислення» зі створення Білої Книги антикорупційної етики публічних службовців, що виконується за підтримки Посольства США в Україні (Наукове товариство університету імені К. Д. Ушинського). З 2014 року в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова працює Наукове товариство студентів та аспірантів імені Григорія Волинки (НТСА), метою діяльності якого є сприяння розвитку, організації та популяризації науки серед учасників (Наукове товариство сту-

дентів та аспірантів імені Григорія Волинка НПУ імені М. П. Драгоманова).

Проаналізуємо роботу студентських наукових гуртків Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Згідно Положення, окремі наукові гуртки об'єднуються в студентські наукові товариства університету, діяльність яких, в свою чергу, контролює рада молодих учених освітнього закладу. Мета діяльності гуртків полягає в розкритті наукового і творчого потенціалу здобувачів, розвитку наукового мислення та фахових компетенцій, спрямованих на соціалізацію особистості, ефективну взаємодію з фахівцями, сприяння науковій та інноваційній діяльності молодих науковців (Башкір, 2020: 3).

З 2001 по 2014 рр. студенти факультету іноземної філології були учасниками студентського наукового гуртка «Педагогічне коріння» (керівник доктор педагогічних наук, професор В. В. Ворожбіт-Горбатюк). У 2012 р. до них приєдналися дружокурсники юридичного факультету. Студенти вивчали способи використання світового педагогічного досвіду в національній освітній практиці, досліджували історію життя, діяльність видатних педагогів і просвітників, отримуючи корисний досвід роботи за обраною галуззю знань. Зазначимо, що саме студенти були ініціаторами створення гуртка. Робота студентського наукового гуртка була організована через взаємодію «рівний рівному», коли активну участь в організації і проведенні навчально-дослідницьких дискусій брали заздалегідь підготовлені студенти. Цей підхід формує у членів гуртка креативність, гнучкі навички, вміння аналізувати, критично мислити, висловлювати і відстоювати свою думку (Ворожбіт-Горбатюк, 2021).

У 2015 році на базі факультету дошкільної освіти розробили проєкт «Музей іграшки», направлений на популяризацію української народної іграшки, як символ національної традиції та культури. Серед експонатів музею можна побачити порцелянові та театральні ляльки, ляльки-мотанки, іграшки з дерева, глини, соломи, лози, трави, сиру, розвиваючі, інтер'єрні, автентичні, старовинні і сучасні іграшки. На базі Музею іграшки був створений студентський науковий гурток «Музейна педагогіка» (керівник доцент кафедри теорії і технологій дошкільної освіти та мистецьких дисциплін М. В. Кордубан), учасники якого до лютого 2022 року досліджували історичні факти про іграшки та старовинні обряди з участю ляльки, проводили майстер-класи з виготовлення різних видів іграшок, з ліплення художніх виробів із глини, з паперової пластики, батику, декупажу, художнього

розпису. Активна діяльність студентської молоді в гуртку розвивала творчий потенціал, фантазію, винахідливість, компетенції екскурсоводів, формування національної гідності та свідомості (Музей іграшки ХНПУ імені Г. С. Сковороди).

На кафедрі анатомії та фізіології людини імені Я. Р. Синельникова факультету природничої, спеціальної і здоров'язбережувальної освіти працює студентський науковий гурток «Синапс» (керівник кандидат біологічних наук, доцент С. М. Коц). Окрім організації науково-дослідної роботи студентської молоді, основним завданням гуртка є заохочення здібних студентів до експериментальних досліджень, що розвиває творче та аналітичне мислення, розширює теоретичний кругозір. Зазначимо, що науково-методичним підрозділом кафедри є Анатомічний (морфологічний) музей (працює з 1977 р.), діяльність якого допомагає наочно продемонструвати особливості будови організму людини. Експонати музею були зроблені в процесі наукових робіт співробітниками кафедри, а також учасниками наукового гуртка. Наразі музей проводить лекції-екскурсії онлайн (Науковий гурток «Синапс»).

На кафедрі спеціальної педагогіки працює студентський науковий гурток «Спеціальна дидактична майстерня: новітні технології в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами» (керівники: кандидат психологічних наук, доцент В. Є. Коваленко; викладач кафедри Л. С. Якуба), який готує майбутніх учителів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. У процесі діяльності гуртка учасники відвідують науково-методичні семінари, інтерактивні ігри, круглі столи, науково-практичні конференції, майстер-класи, де розробляють і виконують жестовою мовою пісні, зустрічаються з провідними фахівцями з різних галузевих напрямів спеціальної та інклюзивної освіти, оформляють інформаційні стенди, розробляють науково-просвітницькі заходи, що стимулює інтерес студентської молоді до поглиблення фахових компетенцій (Студентський науковий гурток «Спеціальна дидактична майстерня: Новітні технології в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами»).

На кафедрі теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін (факультет Історії і Права) працює науковий гурток «Правознавець» (керівники: кандидат історичних наук, доцент О. М. Солошенко, старший викладач кафедри М. В. Васильєва). Лекції, семінари, бесіди, конкурси студентських мультимедійних презентацій, круглі столи, наукові конференції проходять в онлайн форматі. Студенти-учасники заходів

із зацікавленістю беруть участь в обговоренні питань приналежних тем, вільно обмінюються думками, отримуючи корисний досвід та формуючи навички науково-дослідної діяльності (Новини кафедри теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін).

Висновки. Сучасні виклики ставлять нові завдання перед учителем, на які потрібно реагувати та гідно долати, що вимагає відповідних професійних компетенцій. В умовах сучасних вимог ринку праці може здатися недостатньо лише базової освітньої програми, тому студентам педагогічних закладів вищої освіти бажано відвідувати клубні об'єднання, спрямовані на самоосвіту і самовдосконалення, до яких відносяться заняття

у наукових гуртках, де учасники можуть розширити формально прийняті освітні завдання. Підвищення якості освіти багато в чому залежить від мотивації студента та використання в освіті інноваційних форм навчання.

Студентські наукові гуртки сприяють, по-перше, збагаченню професійних компетенцій, по-друге, формуванню загальних знань, умінь і навичок, по-третє, вихованню особистісних морально-вольових якостей: наполегливості, умотивованості, позитивному ставленню до професії, відповідальності. Отже, науковий гурток є своєрідною платформою для дій, що дає додаткові можливості реалізувати свої здібності молодим ученим та майбутнім викладачам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башкір О. І. Положення про діяльність студентського наукового гуртка ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків. 2020. 6 с. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Normat_dokum/Pro_diyalnist_naykovogo_gyrtka.pdf
2. Ворожбіт-Горбатюк В. В., Зозуля К. В., Собченко Т. М. Науковий гурток в реалізації ідеї навчання через дослідження здобувачів першого бакалаврського рівня вищої освіти (з досвіду ХНПУ імені Г. С. Сковороди). *Теорія та методика навчання та виховання*. 2021. № 50. С. 19–29. DOI: 10.34142/23128046.2021.50.02
3. Коркішко О., Барисевич І. Науковий гурток у системі науково-дослідної роботи магістрів педагогіки вищої школи. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр.* Харків. 2019. № 6 (98). С. 29–39. URL: <https://ddpu.edu.ua/images/naukvid/gnvp/gnvp-98.pdf>
4. Музей іграшки ХНПУ імені Г.С. Сковороди. URL: <http://hnpu.edu.ua/uk/division/muzey-igrashky> (дата звернення: 08.05.2023).
5. Навчально-науковий центр проектних технологій СумДПУ імені А. С. Макаренка. URL: <https://sspu.edu.ua/navchalno-naukovyi-tsentr-proektnykh-tekhnologii> (дата звернення: 05.05.2023).
6. Наукове товариство студентів та аспірантів імені Григорія Волинка НПУ імені М. П. Драгоманова. URL: <https://npu.edu.ua/snt> (дата звернення: 05.05.2023).
7. Наукове товариство університету імені К. Д. Ушинського. URL: <https://www.pdpu.edu.ua/sferi-diyalnosti/naukova/naukove-tovarystvo> (дата звернення: 04.05.2023).
8. Наукові гуртки кафедри початкової і професійної освіти. URL: <http://hnpu.edu.ua/uk/naukovi-gurtky-kafedry-rochatkovooyi-i-profesiyanoi-osvity> (дата звернення: 27.04.2023).
9. Науковий гурток «Синапс». URL: <http://hnpu.edu.ua/uk/naukovyyu-gurtok-synaps> (дата звернення: 27.04.2023).
10. Новини кафедри теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін. URL: <http://hnpu.edu.ua/uk/division/novynu-kafedry-teoriyi-i-metodyky-vykladannya-suspilno-pravovyh-dyscyplin> (дата звернення: 08.05.2023).
11. Освітній хаб “NotBox” ВДПУ імені М. Коцюбинського. URL: <http://notbox.vspu.edu.ua/> (дата звернення: 08.05.2023).
12. Проектно-аналітичний відділ ТНПУ імені В. Гнатюка. URL: <https://tnpu.edu.ua/about/pidrozidily/proektno-analitychnyi-viddil.php> (дата звернення: 04.05.2023).
13. Студентський науковий гурток «Спеціальна дидактична майстерня: Новітні технології в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами». URL: <http://hnpu.edu.ua/uk/studentskyu-naukovyyu-gurtok-specialna-dydaktychna-maysternya-novitni-tehnologiyi-v-roboti-z-ditmy-z> (дата звернення: 27.04.2023).
14. Центр інноваційної і проектної діяльності ХНПУ. URL: <http://hnpu.edu.ua/uk/division/centr-innovaciyanoi-i-proyektnoyi-diyalnosti> (дата звернення: 04.05.2023).

REFERENCES

1. Bashkir, O. I. (2020) Polozhennia pro diialnist naukovooho hurtka. [Position is about activity of scientific group] 6. [in Ukrainian].
2. Vorozhbit-Horbatiuk, V. V., Zozulia, K. V., Sobchenko, T. M. (2021) Naukovyi hurtok v realizatsii idei navchannia cherez doslidzhennia zdobuvachiv pershooho bakalavrskoho rivnia vyshchoi osvity (z dosvidu KhNPU imeni H. S. Skovorody). [A scientific circle in the implementation of the idea of learning through research of first bachelor level higher education graduates (from the experience of H. S. Skovoroda KhNPU)] Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia. – Theory and methods of teaching and education, 50. 19–29. [in Ukrainian].
3. Korkishko, O., Barysevych, I. (2019). Naukovyi hurtok u systemi naukovo-doslidnoi roboty mahistriv pedahohiky vyshchoi shkoly. [Scientific circle in the system of scientific research work of masters of pedagogy of the higher school] Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu: zb. nauk. pr. – Humanization of the educational process: coll. of science papers, 6 (98). 29–39. [in Ukrainian].

4. Muzei ihrashky KhNPU imeni H. S. Skovorody [Museum of toys of H. S. Skovoroda KhNPU]. [in Ukrainian].
5. Navchalno-naukovyi tsentr proiektnykh tekhnolohii SumDPU imeni A. S. Makarenka. [Educational and scientific center of project technologies of A. S. Makarenko SumSPU]. [in Ukrainian].
6. Naukove tovarystvo studentiv ta aspirantiv imeni Hryhoriia Volynky NPU imeni M. P. Drahomanova. [Hryhoriy Volinka Scientific society of students and post-graduate students of the M. P. Drahomanov NPU]. [in Ukrainian].
7. Naukove tovarystvo universytetu imeni K. D. Ushynskoho. [Scientific Society of K. D. Ushinsky University]. [in Ukrainian].
8. Naukovi hurtky kafedry pochatkovoї i profesiinoї osvity. [Scientific circles of the department of primary and professional education]. [in Ukrainian].
9. Naukovyi hurtok "Synaps". [Scientific circle "Synaps"]. [in Ukrainian].
10. Novyny kafedry teorii i metodyky vykladannia suspilno-pravovykh dystsyplin. [News of the department of theory and teaching methods of socio-legal disciplines]. [in Ukrainian].
11. Osvitnii khab "NotBox" VDPU imeni M. Kotsiubynskoho [Educational hub "NotBox" of M. Kotsiubynskoho VSPU]. [in Ukrainian].
12. Proiektno-analitychnyi viddil TNPU imeni V. Hnatiuka [Project and analytical department of the V. Hnatiuka TNPU]. [in Ukrainian].
13. Studentskyi naukovyi hurtok "Spetsialna dydaktychna maisternia: Novitni tekhnolohii v roboti z ditmy z osoblyvymy osvitynymi potrebamy". [Student scientific circle "Special didactic workshop: Latest technologies in working with children with special educational needs"]. [in Ukrainian].
14. Tsentri innovatsiinoї i proiektnoї diialnosti KhNPU [Center for innovative and project activities of KhNPU]. [in Ukrainian].

УДК 37:82-96:347.781.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-60>**Олександра ШИНКАРУК,**

orcid.org/0000-0002-5494-1370

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації

Національного університету біоресурсів і природокористування України

(Київ, Україна) aleksandra.shyn5@gmail.com

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ» В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ

У статті здійснено аналіз сутності поняття «академічна доброчесність» в інтерпретації сучасних дослідників (Бернацький О., Дегтярьова І., Зінченко В., Сопова Д., Тицька Я., Хмарський В. та ін). Проаналізовано трактування даного поняття у нормативно правових актах, зокрема у Законі України «Про освіту» та Декларації про дотримання академічної доброчесності учасником процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти. Встановлено, що у сучасній науковій літературі існують різноманітні трактування щодо поняття «академічної доброчесності», тому є потреба здійснити аналіз його сутності. Метою наукової розвідки є аналіз та узагальнення сутності поняття «академічна доброчесність» у науковій літературі. У ході дослідження виокремлено ряд підходів до трактування сутності академічної доброчесності, зокрема морально-етичний, аксіологічний, юридичний, культурологічний, системний. У більшості праць академічну доброчесність розглядають як сукупність етичних принципів і правил (Я. Тицька, В. Хмарський та ін.). Часто дане поняття трактується крізь призму академічних цінностей (В. Зінченко та ін.) в аксіологічному підході. Правовий контекст академічної доброчесності відображений у юридичному підході (О. Бернацький та ін.). Як невід'ємну складову культури закладу освіти чи наукового співтовариства обґрунтовують сутність поняття академічна доброчесність дослідники застосовуючи культурологічний підхід. Системний підхід у свою чергу передбачає взаємодію академічного середовища з соціальними, економічними та політичними факторами на різних рівнях (І. Дегтярьова та ін.). Аналіз сутності поняття академічна доброчесність, із позиції різних підходів до його інтерпретації, свідчить про те, що це сукупність морально-правових норм, принципів та цінностей, які спрямовують та регулюють поведінку учасників освітньо-наукового процесу закладів освіти та науки.

Ключові слова: доброчесність, академічна доброчесність, етичні принципи та норми, підходи до трактування сутності поняття академічної доброчесності.

Oleksandra SHYNKARUK,

orcid.org/0000-0002-5494-1370

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Philosophy and International Communication

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

(Kyiv, Ukraine) aleksandra.shyn5@gmail.com

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF ACADEMIC INTEGRITY IN THE INTERPRETATION OF MODERN RESEARCHERS

The article analyzes the essence of the concept of "academic integrity" as interpreted by modern researchers (O. Bernatskyi, I. Degtiareva, V. Zinchenko, D. Sopova, Ya. Tytska, V. Khmarskyi, etc.). The interpretation of this concept in normative legal acts, in particular in the Law of Ukraine "On Education" and the Declaration on the observance of academic integrity by a participant in the process of implementing state policy in the field of education quality is analyzed. It has been established that there are different interpretations of the concept of "academic integrity" in modern scientific literature, so there is a need to analyze its essence. The goal of scientific research is the analysis and generalization of the essence of the concept of "academic integrity" in scientific literature. In the course of study a number of approaches to the interpretation of the essence of academic integrity including moral and ethical, axiological, legal, cultural and systemic were singled out. Academic integrity is considered as a set of ethical principles and rules (Ya. Tytska, V. Khmarskyi et al.) in most works. Often this concept is interpreted through the prism of academic values (V. Zinchenko and other researchers) in an axiological approach. The legal context of academic integrity is reflected in the legal approach (O. Bernatskyi et al.). As an integral part of the culture of an educational institution or a scientific community researchers justify the essence of the concept of academic integrity using a cultural approach. The system approach, in turn, involves the interaction of the academic environment with social, economic and political factors at various levels, individual, institutional and national (I. Degtiareva et al.). The analysis of the essence of the concept of academic integrity, from the standpoint of different

approaches to its interpretation shows that it is a set of moral and legal norms, principles and values that direct and regulate the behavior of participants in the educational and scientific process of educational and scientific institutions.

Key words: *integrity, academic integrity, ethical principles and norms, approaches to the interpretation of the essence of academic integrity concept.*

Постановка проблеми. Академічна доброчесність є важливою складовою освітньої та наукової діяльності, що сприяє формуванню високої академічної культури науково-педагогічних та наукових працівників і здобувачів освіти. В умовах інтеграції вітчизняної вищої освіти до європейського простору вищої освіти важливість формування в освітньому середовищі академічної доброчесності зростає.

Аналіз досліджень. Аналіз останніх досліджень вітчизняних науковців свідчить, що в останні роки все більше уваги приділяється питанням академічної доброчесності в освітньому і науковому середовищі. В контексті виокремлення підходів до трактування сутності поняття академічна доброчесність опиралися на дослідження таких науковців як Бернацький О., Дегтярьова І., Зінченко В., Сопова Д., Тицька Я., Хмарський В. та ін., а також на Закон України «Про освіту»

Мета статті – аналіз сутності поняття «академічна доброчесність» у науковій літературі та виокремлення основних підходів до трактування даного феномену.

Виклад основного матеріалу. Поняття «академічна доброчесність» термін складається з двох слів – «академічна» (academic) та «доброчесність» (integrity), що перекладається як «порядність», «цілісність», «моральна чистота». Історія впровадження цього терміну детально проаналізована В. Хмарським (Хмарський, 2016): «академічна» походить від слова «Академія», так називалася школа у якій у IV столітті до н.е. читав лекції Платон. Пізніше так почали називати навчальні заклади найвищого рівня, використовувати поняття «академічний», що засвідчує найвищий рівень досягнень у науці та мистецтві. Доброчесність (церковнослов'янське: ціломудрія, моральна й тілесна чистота та невинність, цнота, латинською: castitas; англійською: chastity, integrity) визначає «моральну чистоту», «порядність», «цілісність, завершеність», а також «якість або стан недоторканості» (Доброчесність, 2023).

Стосовно освітньо-наукової сфери цей термін визначається як необхідна морально-етична складова діяльності учасників освітнього та наукового процесу, що передбачає дотримання ними певних унормованих правил. В українських наукових джерелах термін «academic integrity» використовується у таких варіантах «академічна поряд-

ність», «академічна чесність», «академічна доброчесність».

На думку Д. Сопової термін «академічна доброчесність» є складним міжпредметним визначенням що «охоплює загальну академічну культуру закладу вищої освіти, внутрішню культуру людини, духовну культуру, має системний характер стосовно норм, цінностей, правил, традицій написання наукових робіт, етичної відповідальності за наслідки власних досліджень». При визначенні терміну «академічна доброчесність» вона виокремлює такі основні етичні якості майбутніх фахівців як сумління, відповідальність, сміливість, справедливість, повага, порядність, довіра та мужність (Сопова, 2018).

В. Хмарський для розуміння поняття «academic integrity» використовує словосполучення «академічна порядність» та «академічна чесність», як синоніми. Академічна порядність – це моральний кодекс або етична політика академічного середовища, що включає такі цінності як уникнення омани чи плагіату, дотримання академічних стандартів, чесності і ретельності у дослідженнях та академічних публікаціях (Хмарський, 2016).

Я. Тицька визначає академічну доброчесність як «складну міждисциплінарну категорію, яка поєднує в собі етичні норми й правила поведінки людини в освітньо-науковому середовищі та механізми й інструменти, за допомогою яких останні реалізуються на практиці» (Тицька, 2018: 194). Тобто поняття доброчесності об'єднує морально-етичну поведінку та засоби її досягнення. Впровадження принципів доброчесності передбачає трансформацію усієї системи освіти і науки, переформатування усталених норм, правил, устоїв, що не відбувається одномоментно і потребує часу і ресурсів.

О. Бернацький наголошує на дуалістичну природу академічної доброчесності, що базується на етичних принципах і правових нормах: «академічна доброчесність є сукупністю етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової і творчої діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових досягнень» (Бернацький, 2020: 80).

Декларацією про дотримання академічної доброчесності учасником процесу реалізації

державної політики у сфері якості освіти термін «академічна доброчесність» визначено як «дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти України та фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу» (Декларація, 2019).

Нормативне визначення поняття «академічна доброчесність» наведено у статті 42 Закону України «Про освіту» і стосується усіх учасників освітнього процесу: здобувачів освіти, педагогічних і наукових працівників. **Академічна доброчесність** – «це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» (Про освіту, 2017).

Дотримання академічної доброчесності у вищих начальних закладах, на думку В. Зінченко, передбачає що у процесі навчання чи досліджень студенти, викладачі та молоді науковці повинні керуватися передусім принципами реального навчання та чесної праці. Поняття академічної доброчесності включає в себе такі цінності: запобігання шахрайству, фальшуванню та плагіату;

підтримка академічних стандартів; чесність і ретельність у дослідженнях та науковому видавництві (Зінченко, 2020).

Фундаментальні цінності академічної доброчесності було розроблено у 1999 році Міжнародним центром академічної доброчесності (ICAI). Визнано, що академічну доброчесність у науково-освітній сфері забезпечує дотримання п'яти основоположних цінностей (див. табл. 1): чесність, довіра, справедливість, повага та відповідальність, а також відвага діяти, дотримуватися цих принципів незалежно від перешкод (Фундаментальні, 2023).

За результатами аналізу впровадження заходів з формування академічної доброчесності у Донецькому національному університеті економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського В. Зінченко дійшла висновку, що забезпечення академічної доброчесності на національному рівні, як і на рівні освітнього закладу безпосередньо залежить від дотримання морально-етичного принципів кожним із учасників освітнього процесу (Зінченко, 2020).

Феномен академічної доброчесності, а відповідно і умови його формування, І. Дегтярьова

Таблиця 1

Фундаментальні цінності академічної доброчесності Міжнародний центр академічної доброчесності

Чесність	обов'язкова основа викладання, навчання, дослідження і роботи, та необхідна передумова повноцінної реалізації довіри, справедливості, поваги та відповідальності. Істотно важливо, щоб академічні принципи і процедури, якими керується спільнота, несли чітке повідомлення про те, що фальсифікація даних, брехня, списування, обман та інші прояви нечесної поведінки є неприйнятними
Довіра	коли у академічній спільноті чесність інституціоналізована як цінність, вона уможливорює розвиток довіри. Довіра виникає з часом і досвідом та будується, в першу чергу, на основі дій, а не слів. Інституціоналізації довіри сприяє професорсько-викладацький склад, який ставить зрозумілі вимоги до завдань та має прозору систему оцінювання роботи студента, а також студенти, які підходять до виконання завдань чесно, ретельно та самостійно
Справедливість	складові принципу справедливості: справедливе ставлення при формуванні етичних комісій; здатність прогнозувати, прозорість, чіткі та обґрунтовані очікування; правильна та об'єктивна реакція на нечесну поведінку чи порушення академічної доброчесності; чесне, відповідне та неупереджене оцінювання
Повага	наукові спільноти можуть лише тоді досягнути успіху, якщо у них панує повага до членів спільноти, їх різноманітності та інколи суперечливих точок зору
Відповідальність	відповідальність за дотримання принципів доброчесності є як особистим обов'язком, так і спільною справою. Кожен член академічної спільноти – кожен студент, член професорсько-викладацького складу, представник адміністрації, несуть відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності під час навчання, викладання та здійснення наукових досліджень
Відвага	це радше якість чи здатність, аніж цінність як така. Трансформувати розмови про цінності в активну дію та відстоювати їх, зіткнувшись із тиском з боку інших чи їх відмінними від власних поглядами, вимагає цілеспрямованості, відданості та відваги

Джерело: (Фундаментальні, 2023).

Рівні формування академічної доброчесності (за І. Дегтярьовою)

Рівень	Сфера впровадження
<i>Індивідуальний</i>	дотримання академічної етики на персональному рівні – конкретного студента, викладача, науковця, керівника
<i>Інституційний</i>	культивування академічної доброчесності на інституційному рівні, тобто на рівні закладу вищої освіти або наукової установи, яка включає впровадження етичних принципів у навчальний процес, оцінювання та рейтингування академічного персоналу
<i>Системний</i>	формування моральних цінностей та етичних принципів академічної доброчесності на рівні системи вищої освіти та науки на засадах законодавчих і нормативно-правових актів
<i>Колегіальний</i>	дотримання академічної доброчесності на рівні академічного середовища у широкому його розумінні як формального/неформального об'єднання суб'єктів освітньої та наукової діяльності (студентів, аспірантів, дослідників, викладачів, адміністраторів, рецензентів, експертів)

Джерело: (Дегтярьова, 2016).

розглядає на чотирьох рівнях: індивідуальному, інституційному, системному, колегіальному (див. таблицю 2). «Індивідуальний та колегіальний рівень є більш особистісними та перебувають у сфері персональних відносин, інституційний та системний – це уже сфера нормативного і адміністративного регулювання та відповідальності» (Дегтярьова, 2016).

Міжнародним центром академічної доброчесності (ICAI) за результатами аналізу практичного досвіду впровадження програм академічної доброчесності у освітніх закладах розроблено рекомендації щодо формування умов дотримання академічної доброчесності у академічних спільнотах (Фундаментальні цінності академічної доброчесності):

1) створювати і пропагувати чіткі та справедливі правила, норми і процедури академічної доброчесності, які є практично зрозумілими та можуть бути послідовно втіленими.

2) сприяти поширенню конкретних кроків з формування академічної доброчесності в усіх ланках освітньої діяльності. Просвітницька робота передбачає обговорення фундаментальних цінностей, висвітлення зв'язку між академічною доброчесністю та загальними етичними проблемами;

3) ознайомлювати усіх членів академічної спільноти про стандарти академічної доброчесності, щоб вони сприймалися невід'ємним компонентом освітнього процесу у закладі;

4) впроваджувати дії, прописані у правилах та нормах освітнього закладу послідовно та прозоро. Підтримувати тим, хто дотримується визначених норм та правил;

5) розробляти, роз'яснювати та впроваджувати неупереджені та прозорі системи розгляду порушень академічної доброчесності;

6) запроваджувати сучасні розробки у сфері технологічних та освітніх практик, що дасть змогу передбачати ризики та вирішувати потенційні проблеми, що стосуються академічної доброчесності.

7) регулярно здійснювати оцінку ефективності правил та норм, процедур та практик доброчесності, оновлювати та покращувати їх, за потреби.

Висновки. Аналіз сутності поняття академічна доброчесність у працях вітчизняних дослідників свідчить про інтерпретацію даного феномену крізь призму таких підходів як морально-етичний, аксіологічний, юридичний, культурологічний, системний. Морально-етичний підхід передбачає тлумачення академічної доброчесності як сукупності етичних принципів і правил (Я. Тицька, В. Хмарський та ін.). Аксіологічний підхід трактує дане поняття крізь призму академічних цінностей (В. Зінченко та ін.). Правовий контекст академічної доброчесності відображений у юридичному підході (О. Бернацький та ін.). Як невід'ємну складову культури закладу освіти чи наукового співтовариства обґрунтовують сутність поняття академічна доброчесність дослідники застосовуючи культурологічний підхід. Системний підхід передбачає взаємодію академічного середовища з соціальними, економічними та політичними факторами на різних рівнях (І. Дегтярьова та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хмарський В. Academic integrity в США: кілька спостережень 2015 року. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т.В.Фінікова, А.Є.Артюхова. Київ: Таксон, 2016. С. 53–92.

2. Добросчесність. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>
3. Сопова Д. Академічна добросчесність у системі професійної підготовки майбутнього педагога. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки)*. 2018. Випуск № 3–4 (56–57). С. 52–56.
4. Тицька Я. Академічна добросчесність та академічна відповідальність у забезпеченні якості освіти. *Теорія держави і права*. 2018. № 11. С. 192–195.
5. Бернацький О. До питання етико-правової природи академічної добросчесності в Україні. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4 (92). С. 75–86.
6. Декларація про дотримання академічної добросчесності учасником процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти. 2019. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Deklar_pro_dobr.pdf
7. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
8. Зінченко В. Академічна добросчесність як основа сучасного процесу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 31. Том 3. С. 198–205.
9. Фундаментальні цінності академічної добросчесності. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiRip3Vner9AhVOI4sKHYZNArAQFnoECA0QAw&url=https%3A%2F%2Fwww.donnu.edu.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2Fsites%2F8%2F2019%2F08%2FFundam.czinnosti-Akad.dobroch_.pdf&usq=AOvVaw36rtNSkKn6bYfbGgOfHB8X
10. Дегтярьова І. Вплив академічної добросчесності на інституційну практику української вищої школи. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. Політики»; за заг. ред. Т.В.Фінікова, А.С.Артиухова. Київ; Таксон, 2016. С. 197–212.

REFERENCES

1. Khmarskyi V. Asademis integrity v SShA: kilka sposterezhen 2015 roku. Akademichna chesnist yak osnova staloho rozvytku universytetu [Academy of integrity in the USA: some observations of 2015. Academic honesty as the basis of sustainable development of the university] / Mizhnarod. blahod. Fond “Mizhnarod. fond. doslidzh. osvit. polityky”; za zah. red. T.V.Finikova, A.Ie.Artiukhova. Kyiv: Takson, 2016. S. 53–92. [in Ukrainian].
2. Dobrochesnist. [Virtue] Vikipediia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> [in Ukrainian].
3. Sopova D. Akademichna dobrochesnist u systemi profesiinoini pidhotovky maibutnoho pedahoha [Academic integrity in the system of professional training of the future teacher]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka (seriia: pedahohichni nauky)*. 2018. Vypusk № 3–4 (56–57). S. 52–56. [in Ukrainian].
4. Tytska Ya. Akademichna dobrochesnist ta akademichna vidpovidalnist u zabezpechenni yakosti osvity [Academic integrity and academic responsibility in ensuring the quality of education]. *Teoriia derzhavy i prava*. 2018. № 11. S. 192–195. [in Ukrainian].
5. Bernatsskyi O. Do pytannia etyko-pravovoi pryrody akademichnoi dobrochesnosti v Ukraini [To the question of the ethical and legal nature of academic integrity in Ukraine]. *Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka*. 2020. Vyp. 4 (92). S. 75–86. [in Ukrainian].
6. Deklaratsiia pro dotrymanna akademichnoi dobrochesnosti uchasnykom protsesu realizatsii derzhavnoi polityky u sferi yakosti osvity [Declaration on observance of academic integrity by a participant in the process of implementation of state policy in the field of education quality]. 2019. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Deklar_pro_dobr.pdf [in Ukrainian].
7. Pro osvitu [About education]: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 roku № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
8. Zinchenko V. Akademichna dobrochesnist yak osnova suchasnoho protsesu [Academic integrity as the basis of the modern process]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. 2020. Vyp 31. Том 3. С. 198–205. [in Ukrainian].
9. Fundamentalni tsinnosti akademichnoi dobrochesnosti [Fundamental values of academic integrity]. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiRip3Vner9AhVOI4sKHYZNArAQFnoECA0QAw&url=https%3A%2F%2Fwww.donnu.edu.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2Fsites%2F8%2F2019%2F08%2FFundam.czinnosti-Akad.dobroch_.pdf&usq=AOvVaw36rtNSkKn6bYfbGgOfHB8X [in Ukrainian].
10. Dehtiarova I. Pplyv akademichnoi dobrochesnosti na instytutsiinu praktyku ukrainskoi vyshchoi shkoly. Akademichna chesnist yak osnova staloho rozvytku universytetu [The influence of academic integrity on the institutional practice of Ukrainian higher education. Academic honesty as the basis of sustainable development of the university] / Mizhnarod. blahod. Fond “Mizhnarod. fond. doslidzh. osvit. Polityky”; za zah. red. T.V.Finikova, A.Ie.Artiukhova. Kyiv; Takson, 2016. S. 197–212. [in Ukrainian].

Олена ЯЗЛОВИЦЬКА,

orcid.org/0000-0001-7326-1234

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

(Харків, Україна) *olena.yazlovytska@karazin.ua*

РОЗВИТОК *SOFT SKILLS* ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ФІЛОЛОГІЇ

Стаття присвячена огляду важливості розвитку та поглиблення гнучких навичок (*soft skills*) фахівців у галузі філології задля підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці в процесі самоактуалізації та професійного становлення. Авторами звертається увага на те, що базових знань та навичок наряду з професійними надбаннями стає недостатньо для досягнення успіху у професійному житті, що зумовлює необхідність розвитку гнучких навичок особистісного розвитку, які стають підсилюючим фактором під час самореалізації фахівця, зокрема у галузі філології. Гнучкі навички особистісної самореалізації (*soft skills*) є протиставленням професійним навичкам фахової підготовки (*hard skills*), поглиблення яких у балансі комплексної реалізації сприяє підвищенню конкурентоспроможності фахівців на вимогливому ринку праці сьогодення. Гнучкі навички розподілені на низку категорій, що враховує основні елементи особистісного розвитку у контексті соціального становища, а саме комунікативні навички, когнітивні навички ефективного мислення, особистісні навички *self-менеджменту* та управлінські навички фахівця у галузі філології. Авторами проведено детальний аналіз категорій гнучких навичок та виявлено, що комунікативні навички є ключовим елементом у роботі фахівця у галузі філології та передбачають поглиблення вмій ефективного комунікації та мовленнєвої взаємодії, когнітивні навички, у свою чергу, включають здатність до критичного та аналітичного мислення, навички *self-менеджменту* та управлінські навички включають здатність до самодисципліни та продуктивної реалізації запланованих професійних завдань у рамках співпраці та оптимізації лідерських якостей. Розвиток та ефективне поглиблення гнучких навичок передбачає постійну самоосвіту та навчання, саморефлексію та всебічний розвиток особистості як в академічному, так і в професійному середовищі. Результати проведеного дослідження підкреслюють важливість розвитку гнучких навичок здобувача вищої освіти, пропонують різноманітні методи їх вдосконалення та можуть бути корисними для подальшого їх використання у стратегічному плануванні та розробці навчальних програм професійного розвитку кваліфікованих фахівців у галузі філології.

Ключові слова: гнучкі навички, комунікативні навички, когнітивні навички, професійне становлення, само-реалізація.

Olena YAZLOVYTKSA,

orcid.org/0000-0001-7326-1234

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of English Philology and Foreign Language Teaching Methods

V. N. Karazin Kharkiv National University

(Kharkiv, Ukraine) *olena.yazlovytska@karazin.ua*

SOFT SKILLS DEVELOPMENT AS AN INTEGRAL PART OF TRAINING SPECIALISTS IN THE FIELD OF PHILOLOGY

The article is devoted to an overview of the importance of developing and deepening soft skills of specialists in the field of philology to increase their competitiveness in the process of self-realization and professional development in the labor market. The authors draw attention to the fact that basic knowledge and skills, along with professional achievements, are becoming insufficient to achieve success in professional life, which necessitates the development of certain soft skills of personal development that will become a reinforcing factor in the self-realisation of a specialist, in particular in the field of philology. Taking into account the main elements of personal development in the social situation context, soft skills are divided into a number of categories; more precisely, communication skills, cognitive skills of effective thinking, personal skills of self-management, and a specialist's administrative skills in the field of philology. Soft skills of personal self-realization are opposed to hard skills of professional training, the deepening of which in the balance of complex implementation contributes to the competitiveness of specialists in the demanding labor market of today. The detailed analysis of the categories of soft skills conducted by the authors revealed that communication skills are a key element in the work of a specialist in the field of philology which requires the enhancement of the skills of effective communication

and speech interaction. Cognitive skills, in turn, include the ability to think critically and analytically, self-management skills and administrative skills include the ability to self-discipline and productive implementation of planned professional tasks in the framework of cooperation and optimization of leadership skills. The development and effective deepening of soft skills involve continuous self-education and training, self-reflection, and comprehensive personal development in both academic and professional environments. The results of the study emphasize the importance of developing soft skills of higher education students, suggest various methods of their improvement, and may be useful for their further use in strategic planning and development of training programs for qualified specialists' professional development in the field of philology.

Key words: communication skills, cognitive skills, professional development, self-realization, soft skills.

Постановка проблеми. У сучасному світі, процес глобалізації зумовлює фундаментальну зміну стратегії, напрямків та цілей освітнього процесу. Перехід людства до антропоцентричної моделі освіти передбачає оволодіння новими інноваційними методами набуття професійної кваліфікації та розвиток індивідуальних можливостей фахівців, забезпечення їх підготовки до життя в суспільстві та досягнення особистого успіху в різних сферах життєдіяльності. Основоположними факторами сучасної моделі освіти є індивідуалізація та диференціація навчального процесу, забезпечення активної пізнавальної діяльності студентів, створення сприятливого середовища для розвитку креативності, самостійності та самовизначеності, що призводить до підвищення рівня освіченості та компетентності фахівця у певній галузі та у суспільстві в цілому.

Швидкоплинний та конкурентний ринок праці сьогодення потребує все більш кваліфікованих фахівців, які мають низку компетенцій, що є основою конкурентоспроможності. Панує думка, що існують навички та здібності, необхідні для досягнення успіху в житті, які для кожного індивіда можуть різнитись в залежності від обраної професії, способу життя, суспільства та культурних цінностей. Постає необхідність визначення узагальнених навичок і здібностей, необхідних для кращої підготовки здобувачів вищої освіти до досягнення успіху у рамках професійної кар'єри, самовизначення та самореалізації. Традиційних «базових навичок», таких як грамотність і вміння рахувати, стає недостатньо для успіху на робочому місці, що стає передумовою необхідності визначення низки особистісних та міжособистісних навичок (соціально-емоційних компетенцій) – “soft skills”, у перекладі з англійської мови «гнучкі / м'які навички», таких як комунікація, вміння працювати в мультидисциплінарних командах, гнучкість тощо, які сприяють загальному успіху на робочому місці (Lyu, Liu, 2021: 25).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз досліджень провідних вчених, Кутвої С.О., Свідерської О.М. Чубенко В.А., Башкір О., Каданер О., Бішоп Т. та інших, підтверджує,

що питання конкурентоспроможності фахівців на ринку праці сьогодення стає все більш актуальним. Вважається, що розвиток певної низки соціальних навичок сприяє самореалізації фахівців у різних професійних галузях. Діксон Дж., Белнап К., Альбрехт К. та Лі К. визначають, що фахівці повинні володіти не лише технічними навичками своєї роботи, але й різними «м'якими» навичками, включаючи вміння спілкуватися, координувати, працювати під тиском та вирішувати проблеми. Тюріною В.О. досліджується взаємозв'язок навичок та вмінь фахової підготовки фахівців з соціально-значущими навичками та емоційним інтелектом учасників соціальної взаємодії. Питання розвитку гнучких навичок є особливо актуальним для фахівців у галузі філології, де ефективна комунікація, критичне мислення та креативність мають важливе значення, що зумовлює актуальність даного дослідження у необхідності аналізу соціально-необхідних навичок фахівців у галузі філології, які сприяють їх конкурентоспроможності під час професійного становлення.

Метою дослідження є розгляд важливості розвитку та поглиблення гнучких навичок фахівців у галузі філології з ціллю набуття конкурентоспроможності на ринку праці сьогодення, а також аналіз різновидів гнучких навичок фахівців та методів їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. “Soft skills” (гнучкі навички) визначають як «навички спілкування», як «міжособистісні навички», як навички, що сприяють розвитку особистості, як особистісні якості людини, які «покращують її соціальну взаємодію, ефективність роботи та кар'єрні перспективи, як тонкі моделі поведінки та стилі спілкування, які допомагають полегшити управління робочим середовищем або взаємодію з іншими людьми» (Vasanthakumari, 2019: 66). “Soft skills” (гнучкі навички) є протиставленням до групи “hard skills” (жорсткі навички), які є двома групами компетенцій, які забезпечують ефективність роботи та соціальну адаптацію на робочому місці, баланс між якими є важливим фактором професійного успіху та самореалізації. На відміну від жорстких навичок, які можна довести і виміряти,

гнучкі навички є нематеріальними, їх важко виміряти, і вони допомагають налагоджувати людські зв’язки. Жорсткі навички, як правило, є специфічними для певного типу завдань та кваліфікації, тоді як гнучкі навички можуть бути застосовані в широкому діапазоні компетентностей та від яких залежить 75–85% професійного успіху фахівця.

За даними Світового Економічного Форуму важливими навичками фахівців задля успішної професійної самореалізації постають аналітичне мислення та інновації, активне навчання та навчальні стратегії, комплексне вирішення проблем, критичне мислення та аналіз, креативність, оригінальність та ініціативність, лідерство та соціальний вплив, використання технологій, моніторинг і контроль, дизайн технологій та програмування, стресостійкість та гнучкість, вміння аргументувати погляди, вирішувати проблеми та генерувати ідеї (World economic forum, 2020).

Дослідження провідних вчених підтверджують, що гнучкі навички виходять за рамки академічних або технічних знань та у сучасному світі роботодавці шукають кандидатів, які мають розвинені гнучкі навички, такі як комунікаційні навички, креативність, критичне мислення, співпраця, емоційний інтелект, лідерські якості та культурна компетентність (Kechagias, 2011: 237). Це пов’язано з тим, що більшість робіт вимагають спілкування з колегами, клієнтами та партнерами, а також здатності до інновацій та творчості. Вважається, що фахівці, які мають розвинені гнучкі навички більш успішні у роботі та здатні краще спілкуватися з колегами з різних країн та культур (Vasanthakumari, 2019: 67). Гнучкі навички, які зазвичай визначаються як нетехнічні навички, дозволяють людям ефективно взаємодіяти та співпрацювати з іншими, є предиктором професійного успіху і пов’язані з якостями лідерства та ефективного управління (Жукова, 2022; Deming, Kahn, 2018; Korolovich, 2020: 92).

Успішна кар’єра фахівця-філолога вимагає опанування професійними вміннями та знаннями (*hard skills*) наряду з низкою особистісних та соціальних навичок (*soft skills*), які стають дедалі важливішими на сучасному робочому місці. Жорсткі навички – це професійні навички та знання, яким можна навчитися та використати на практиці. Характеризуючи жорсткі навички фахівця у галузі іноземної філології, до групи набутих навичок ми відносимо мовні (граматичні, лексичні, фонетичні та стилістичні) та мовленнєві здібності (аудіювання, говоріння, читання та письмо іноземною мовою); навички перекладу та інтерпретації (здатність перекладати текст з однієї мови на іншу

з точністю та стилістичною вдалістю); навички редагування та коректури (здатність виправляти помилки в написанні, стилі та логіку тексту); оволодіння культурологічною складовою іноземної мови (знання однієї або декількох іноземних мов дозволяє філологу зрозуміти культуру та традиції інших країн, що є важливим для професійної комунікації) (Kechagias, 2011).

Гнучкі навички філолога – це здібності, пов’язані з соціальною та міжособистісною взаємодією, комунікацією та розвитком особистості. Дані навички включають у себе такі якості, як емоційний інтелект, креативність, лідерство, комунікабельність, презентаційні навички, роботу в команді, управління часом тощо. “Soft skills” допомагають фахівцям розвивати свої здібності та ефективно взаємодіяти з колегами, клієнтами та іншими учасниками робочого процесу (Schul, 2008: 147–148), отримувати необхідну інформацію в потрібний момент та корегувати власні дії в залежності від ситуативного контексту (Коваль, 2022: 163).

Оволодіння гнучкими навичками передбачає «уміння використовувати різні моделі поведінки навіть в однакових ситуаціях, глибоко розуміти власні інтереси та інтереси зацікавлених сторін, швидко і чітко розставляти пріоритети, робити кращий вибір за наявності альтернатив, швидко прилаштовуватись відповідно до нових викликів та обставин, бути стресостійким до навантажень, вміти досягати поставленої мети» (Коваль, 2022: 165). Дослідження виявило, що класифікація гнучких навичок передбачає їх розподіл на декілька категорій: комунікативні навички, когнітивні навички (навички ефективного мислення), навички *self*-менеджменту та управлінські навички (Глейзер, Говорова, Слинченко, 2022: 260–270).

У рамках нашого дослідження вважаємо, що ефективна комунікація є фундаментальною навичкою для професіоналів-філологів та передбачає чітке та лаконічне висловлювання думок, активне слухання та надання конструктивного зворотного зв’язку. Філологи часто працюють у міждисциплінарних командах, і ефективна комунікація має важливе значення для побудови міцних стосунків з колегами та зацікавленими сторонами з різних галузей. Хороші комунікативні навички також дозволяють філологам доносити складну інформацію до нефахової аудиторії. Фахівці з філології також повинні мати навички активного слухання, що передбачає увагу до того, що говорять інші, і відповідне реагування, а також опанування невербальними компонентами комунікації, вміння презентувати власну думку та довести її до співроз-

мовника. Методи розвинення навичок ефективної комунікації передбачають практику письма та усного мовлення в академічному середовищі, а також участь у наукових конференціях та семінарах задля розвитку ораторських навичок.

До управлінських навичок відносимо вміння працювати в команді, що є важливою навичкою для філологів. Ефективна командна робота вимагає хорошої комунікації, співпраці та спільної мети. Філологи з відмінними навичками командної роботи можуть сприяти створенню позитивної робочої атмосфери, підтримувати своїх колег і досягати колективних цілей. Розвиток соціальних навичок, а саме вміння слухати, спілкуватись та співпрацювати, є передумовою оволодіння управлінською компетентністю та досягається шляхом роботи в командах над дослідницькими проектами та презентаціями.

До низки когнітивних навичок фахівця у галузі філології відносимо критичне мислення, що є здатністю аналізувати інформацію та виносити аргументовані судження. Фахівці з філології повинні вміти критично оцінювати тексти та інші джерела, виявляти упередження і припущення та робити висновки на основі доказів. Аналіз складної інформації, виявлення закономірностей та прийняття обґрунтованих рішень є цінною навичкою фахівця у галузі філології. Навички критичного мислення необхідні для вирішення проблем, оскільки філологи часто стикаються зі складними питаннями, які потребують творчих рішень. Щоб розвинути навички критичного мислення, фахівці з філології можуть займатися діяльністю, яка вимагає проведення дослідження, аналіз даних та надання обґрунтованих висновків.

Серед індивідуальних якостей особистості у рамках “soft skills” та навичок self-менеджменту виділяємо адаптивність, яка має вирішальне значення для успіху у галузі філології. Філологи з відмінними навичками адаптивності можуть пристосовуватися до нового робочого середовища, швидко освоювати нові технології та сприймати нові ідеї; креативність, здатність творчо мислити для створення оригінальних та ефективних рішень, використовувати свої здібності до аналізу, синтезу та оцінки інформації, щоб розробляти нові ідеї та методи, які можуть допомогти їм у покращенні роботи. Важливим є рефлексія та саморозвиток, вміння управління власними емоціями та прийняття рішень у складних ситуаціях, наполегливість та ініціативність, здатність до самоосвіти та постійного навчання.

Кожна з категорій гнучких навичок є важливою для професіоналів-філологів, які бажать

досягти успіху в професійному та творчому житті. Ефективна комунікація, критичне мислення та креативність – це лише кілька прикладів гнучких навичок, які особливо важливі в цій галузі. Розвиваючи ці навички через письмо, говоріння, аналіз інформації та творчу діяльність під час здобуття вищої освіти, фахівці з філології можуть покращити свою взаємодію з іншими людьми та сприяти майбутньому успіху на робочому місці.

Розвиток гнучких навичок може бути складним завданням, особливо для фахівців у галузі філології, однак існує кілька ефективних методів розвитку гнучких навичок, одним з яких є практика усного та письмового мовлення. Як зазначалось, здобувачі можуть практикувати комунікативні навички презентуючи результати досліджень, розвивати навички критичного мислення аналізуючи дані та роблячи обґрунтовані висновки, поглиблювати навички роботи в команді співпрацюючи з колегами та беручи участь у групових дослідницьких проектах.

Зворотний зв'язок є також важливим компонентом розвитку гнучких навичок та елементом сприймання конструктивної критики. Майбутні фахівці-філологи повинні отримувати відгуки від колег, наставників і керівників про свої навички спілкування, роботи в команді та критичного мислення. Зворотний зв'язок може допомогти філологам визначити сфери для вдосконалення та розробити ефективні стратегії для покращення своїх гнучких навичок шляхом саморефлексії та стратегій саморозвитку.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що у сучасному світі, де конкуренція на ринку праці є дуже високою, гнучкі навички (soft skills) є невід'ємною складовою конкурентоспроможності фахівця-філолога, які базуються на функціональних елементах особистісної та соціальної компетентностей та постають у балансі з професійними вміннями. Відмінні навички комунікації, співпраці, керування проектами, креативності, адаптивності, критичного мислення, емоційної інтелігентності та лідерства допоможуть майбутньому фахівцю-філологу впевнено впоратися з професійними завданнями та стати передумовою для побудови міцних робочих стосунків, досягнення колективних цілей та адаптації до мінливих обставин. Розвиток гнучких навичок – це постійний процес, який потребує часу та зусиль, проте постійна робота над покращенням навичок дозволить фахівцю-філологу бути готовим до викликів майбутнього, вирішенню завдань як в академіч-

ному середовищі, так і в професійному. Перспективами дослідження вважаємо простеження та аналіз використання гнучких навичок фахівцями під час професійного становлення з урахуванням інноваційних підходів до їх вдосконалення в академічному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башкір О., Каданер О. Інтерактивні методи формування *soft skills* майбутніх фахівців. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 1 (3). С. 216–135.
2. Глейзер Н. В., Говорова Т С., Слинченко В. І. *Soft skills* сучасного педагога. *Наумовські читання* : матеріали XIX наук.-метод. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених, присвяч. року мат. освіти в Україні (Харків, 23–24 листоп. 2021 р.). Харків: нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди / за ред. Н. О. Пономарьової та ін.. Харків, 2022. С. 269–271.
3. Жукова А. Р. Лідерська компетенція як одна із *soft skills* («м’які навички») студента-фахівця XXI століття. *Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. 2022. Вип. 43. С. 126–132.
4. Коваль К. О. Розвиток “*soft skills*” у студентів – один з чинників для їх працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С. 162–167.
5. Кутова С. О., Свідерська О. М. “*Soft skills*” як визначальна складова якісної фахової підготовки майбутнього педагога. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 10 (12). С. 385–394.
6. Тюріна В. О., Данченко І. О., Полубоярина І. І. Зв’язок гнучких навичок “*soft skills*” з емоційним інтелектом EDITORIAL BOARD. *Innovative trends in science, practice and education*: матеріали VII міжн. наук.-прак. конференції (Мюнхен, 22-25 лютого 2022 р.). Мюнхен, 2022. С. 354–358.
7. Чубенко В. А. Важливість “*soft skills*” в освіті сучасної молоді. *Actual problems of learning and teaching methods*: матеріали 11 міжн. наук.-прак. конференції (Відень, 06–09 грудня 2022 р.). Відень: International Science Group. 2022. С. 378.
8. Bishop T. (2017) The Hard Truth About Soft Skills. *Muma Business Review*, 1(18), 233–239. DOI:10.28945/3803
9. Deming, D. J., Kahn, L. B. (2018). Skill requirements across firms and labor markets: Evidence from job postings for professionals. *Journal of Labor Economics*, 36(S1), 337–369.
10. Dixon, J., Belnap, C., Albrecht, C., & Lee, K. (2010). The importance of soft skills. *Corporate finance review*, 14(6), 35.
11. Kechagias K. (2011). *Teaching and assessing soft skills*. Thessaloniki, Greece: 1st Second Chance School of Thessaloniki (Neapolis). 189 p.
12. Kopolovich O. (2020). Learning soft skills in the digital age: Challenges and insights from development and teaching “Negotiation Management” MOOC. *Online Journal of Applied Knowledge Management*, 8(2), 91–106.
13. Lyu, W., & Liu, J. (2021). Soft skills, hard skills: What matters most? Evidence from job postings. *Applied Energy*, 300, 117–307.
14. Matteson, M.L., Anderson, L., & Boyden, C. (2016). “Soft Skills”: A Phrase in Search of Meaning. *portal: Libraries and the Academy* 16(1), 71–88. doi:10.1353/pla.2016.0009.
15. Schulz, B. (2008). The importance of soft skills: Education beyond academic knowledge. *Nawa Journal of Communication*, 2(1), 146–154.
16. Vasanthakumari, S. (2019). Soft skills and its application in work place. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 3(2), 066–072.
17. World economic forum (2020). Education, skills and learning: These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them (2020). World economic forum. URL: https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learnthem?utm_source=facebook&utm_medium=social_scheduler&utm_term=Education%20and%20Skills&utm_content=21%2F10%2F2020%2021%3A30&fbclid=IwAR0EgMXQIifLLoiwC_vGKgKqZ7EXz7PekANBLx6TXI1_Jhmyfim474SsA-Q

REFERENCES

1. Bashkir O., Kadaner O. (2022) Interaktyvni metody formuvannia soft skills maibutnikh fakhivtsiv [Interactive methods of developing soft skills of future specialists]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*. – Scientific innovations and advanced technologies, 1 (3). 216–135. [in Ukrainian].
2. Hleizer N. V., Hovorova T S., Slynchenko V. I. (2022) Soft skills suchasnoho pedahoha [Soft skills of a modern teacher]. *Naumovski chytannia* : materialy XIX nauk.-metod. conf. zdobuvachiv vyshchoi osvity ta molodykh uchenykh, prysviach. roku mat. osvity v Ukraini – Naumovski readings: materials of the XIX scientific and methodological conference of higher education applicants and young scientists dedicated to the year of mathematical education in Ukraine (Kharkiv, 23–24 November 2021). Kharkiv: nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. 269–271. [in Ukrainian].
3. Zhukova A. R. (2022) Liderska kompetentsiia yak odna iz soft skills («m’iaki navychky») studenta-fakhivtsia XXI stolittia [Leadership competence as one of the soft skills of a student-specialist of the twenty-first century]. *Humanitarnyi korpus: zbirnyk naukovykh statei z aktualnykh problem filosofii, kulturolohii, psykholohii, pedahohiky ta istorii* – Humanitarian Corpus: a collection of scientific articles on topical issues of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history, 43. 126–132. [in Ukrainian].

4. Koval K. O. (2015) Rozvytok “soft skills” u studentiv – ody z chynnykiv dlia yikh pratsevlashtuvannia [Development of “soft skills” in students – one of the factors for their employment]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute*, 2. 162–167. [in Ukrainian].
5. Kutova S. O., Sviderska O. M. (2022) “Soft skills” yak vyznachalna skladova yakisnoi fakhovoi pidhotovky maibutnoho pedahoha [“Soft skills” as a determining component of quality professional training of the future teacher]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific innovations and advanced technologies*, 10(12). 385–394. [in Ukrainian].
6. Tiurina V. O., Danchenko I. O., Poluboiaryna I. I. *Zv’iazok hnuchkykh navychok “soft skills” z emotsiinym intelektom EDITORIAL BOARD* [Soft skills as a determining component of quality professional training of the future teacher]. *Innovative trends in science, practice and education: materialy VII mizhn. nauk.-prak. konferentsii – Innovative trends in science, practice and education: materials of the VII international scientific and practical conference (Munich, 22–25 February 2022)*. Munich. 354–358. [in Ukrainian].
7. Chubenko V. A. (2022) Vazhlyvist “soft skills” v osviti suchasnoi molodi [The importance of soft skills in the education of modern youth]. *Actual problems of learning and teaching methods: materialy 11 mizhn. nauk.-prak. konferentsii – Actual problems of learning and teaching methods: materials of the 11th international scientific and practical conference (Vienna, 06-09 December 2022)*. Vienna: International Science Group. 378. [in Ukrainian].
8. Bishop T. (2017) The Hard Truth About Soft Skills. *Muma Business Review*, 1(18), 233–239. DOI: 10.28945/3803
9. Deming, D. J., Kahn, L. B. (2018). Skill requirements across firms and labor markets: Evidence from job postings for professionals. *Journal of Labor Economics*, 36(S1), 337–369.
10. Dixon, J., Belnap, C., Albrecht, C., & Lee, K. (2010). The importance of soft skills. *Corporate finance review*, 14(6), 35.
11. Kechagias K. (2011). *Teaching and assessing soft skills*. Thessaloniki, Greece: 1st Second Chance School of Thessaloniki (Neapolis). 189 p.
12. Kopolovich O. (2020). Learning soft skills in the digital age: Challenges and insights from development and teaching “Negotiation Management” MOOC. *Online Journal of Applied Knowledge Management*, 8(2), 91–106.
13. Lyu, W., & Liu, J. (2021). Soft skills, hard skills: What matters most? Evidence from job postings. *Applied Energy*, 300, 117–307.
14. Matteson, M.L., Anderson, L., & Boyden, C. (2016). “Soft Skills”: A Phrase in Search of Meaning. *portal: Libraries and the Academy* 16(1), 71–88. doi:10.1353/pla.2016.0009.
15. Schulz, B. (2008). The importance of soft skills: Education beyond academic knowledge. *Nawa Journal of Communication*, 2(1), 146–154.
16. Vasanthakumari, S. (2019). Soft skills and its application in work place. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 3(2), 066–072.
17. World economic forum (2020). Education, skills and learning: These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them (2020). World economic forum. URL: https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learnthem?utm_source=facebook&utm_medium=social_scheduler&utm_term=Education%20and%20Skills&utm_content=21%2F10%2F2020%2021%3A30&fbclid=IwAR0EgMXQIifLLoiwC_vGKgKqZ7EXz7PekANBLx6TXI1_Jhmyfim474SsA-Q

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Вікторія КОВАЛЬЧУК ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ В ТРЕТЬОМУ РЕЙХУ.....	4
Володимир КРОТ, Вікторія ШАБУНІНА, Оксана ТУР КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ГРУШЕВСЬКОГО НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	8
Андрій ЛЕВДЕР ВІЙСЬКО ДАВНЬОГО РИМУ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ПАНУВАННЯ У СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ (IV–III СТ. ДО Н.Е.).....	16
Sevinj MAMMADOVA SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN THE NORTHERN AZERBAIJAN IN TIMES OF THE ESTABLISHMENT OF THE REPUBLIC AND IRAN'S POSITION ON THIS MATTER (FEBRUARY 1917 – MAY 1918).....	23
Олександр МАРЄСВ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У СФЕРІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1861–1874).....	30
Валентина ПЕТРОВИЧ, Ірина ЧАРІКОВА ОЦИФРУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	39
Зінаїда СВЯЩЕНКО, Віталій ТАЦІЄНКО ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КИЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	45

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Лаура ОВАКІМЯН ВІЗУАЛЬНІ ПРОЯВИ НАРАТИВІВ ВЛАДИ В ОБРАЗІ ЛЮДОВИКА ХІV.....	50
Віктор ОСАДЧИЙ ФОРМУВАННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ЗБІРКИ КРЕМЕНЧУЦЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ.....	57
Ірина ПАЛІЙ ДУХОВІ ІНСТРУМЕНТИ В UNIONIQUE MUSIC: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	64
Юліана ПЕТРОВСЬКА ВЕРТИКАЛЬНЕ ОЗЕЛЕНЕННЯ В ІНТЕР'ЄРІ: ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	71
Алла ПОЛЩУК ЖІНОЧИЙ ОБРАЗ У ТВОРАХ КИЇВСЬКИХ ЖИВОПИСЦІВ 1990-Х РОКІВ.....	76
Аліна ПОПОВА ЄВРОПЕЙСЬКІ ДЖАЗОВІ ШКОЛИ.....	81
Яна РЕВА ЗНАЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «АНАТОМІЯ І ФІЗІОЛОГІЯ РУХУ» У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА-ХОРЕОГРАФА.....	86
Олена СВІТЛИЧНА, Наталія КРАВЧЕНКО, Ілля МАЛЮК ДОСЛІДЖЕННЯ ГРАФІЧНОЇ СТИЛІСТИКИ ПРИГОДНИЦЬКИХ 2D ВІДЕОІГОР.....	91
Михайло СИДОР АСПЕКТИ ОВОЛОДІННЯ ПРАКТИКАМИ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА: ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК УКЛАДАННЯ КОМПОЗИЦІЙ.....	98
Віра СИНЄОК, Костянтин КАЛІЄВСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ТАНЕЦЬ ЯК ФУНДАТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ.....	104

Оксана СМЕТАНА, Софія ОМЕЛЬЧУК ВОКАЛЬНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ЕСТРАДНИХ СПІВАКІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНЦЕРТНО-ТВОРЧОГО ПРОЄКТУВАННЯ.....	109
Олена СТЕЦКОВИЧ МАСОВА МУЗИЧНА КУЛЬТУРА ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. У ДЗЕРКАЛІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МУЗИКОЗНАВСТВА.....	114
Дар'я СТОНОГА ВПЛИВ НЕТРАДИЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ДИЗАЙН ЮВЕЛІРНИХ ПРИКРАС.....	120
Ольга УМАНЕЦЬ “OPERA RUSTICA” («СІЛЬСЬКІ СЦЕНИ») Є. СТАНКОВИЧА: КАМЕРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОПЕРНОГО ЖАНРУ	128
Світлана ФЕДОРЕНКО, Лариса БУТКО, Віктор ОСАДЧИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МУРАЛ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПРОЄКТНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР.....	136
Дар'я ЧЕМБЕРЖІ, Світлана ПАШУКОВА, Інга ЄРМАК ЦИФРОВЕ МИСТЕЦТВО У СОЦІАЛЬНОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ: ВПЛИВ, ВЗАЄМОДІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	144
Вікторія ШЕВЧЕНКО ОПЕРНИЙ ХОР ТА ЙОГО РОЛЬ В КОНТЕКСТІ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	150
Ганна ЮФЕРОВА МУЗИКОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ЯК ПІЗНАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ЛОГІКИ ТВОРУ.....	154

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Валентина МИРОНЮК, Іванна САРКІСОВА ЗАРОДЖЕННЯ ЖАНРОВИХ ФОРМ РОЛЬОВОЇ ПОЕЗІЇ В ЗАРУБІЖНІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРАХ.....	160
Світлана НІКІФОРОВА ПЕРСОНАЛЬНА ОПОВІДЬ У РОМАНІ В. К. ВИННИЧЕНКА «СОНЯЧНА МАШИНА».....	166
Катерина ОЛЕКСАНДРЕНКО, Людмила ЛУК'ЯНИК, Дмитро БОКЛАХ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ.....	171
Маріанна ОНИЩЕНКО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ПЕРЕКЛАДУ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ.....	179
Nataliia POPLAVSKA, Iryna ZALIPSKA THE LANGUAGE IMAGERY AND DIVERSITY OF CONTEMPORARY MEDIA TEXT.....	187
Лада ПРИЙМА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАПОЗИЧЕНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В РОМАНІ «ІНІЦІАЦІЯ» ЛЮКО ДАШВАР.....	194
Анастасія ПРОКОПЕНКО, Наталія ОСЕЦЬКА, Тетяна МАРТИНОВА НОМІНАТИВНИЙ ПРОСТІР КОНЦЕПТУ <i>ЕКОНОМІКА</i> В ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ БАРАКА ОБАМИ.....	201
Оксана СЕМЕНЮК, Марія ХОРОЩАК ФОРМУЛИ ПРОХАННЯ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА.....	209
Yulia SYROTA STRATEGIES FOR TEACHING ENGLISH LITERATURE TO STUDENTS OF SPECIALTY 014 – SECONDARY EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF IRIS MURDOCH'S NOVEL “UNDER THE NET”).....	216
Дарина СОЛОВЕЙ ЛІНГВОПРАГМАТИЧНА І КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ БІБЛІЙНИХ МЕТАФОР В ІТАЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	221

Людмила ТЕРЕЩЕНКО, Людмила СТАНІСЛАВОВА ПОЛЬСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ БІБЛЕЇЗМИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	227
Alyona TYCHININA, Dan PARANYUK POST-TRAUMATIC EXISTENTIALS IN A LITERARY TEXT: THE EXAMPLE OF ONE SHORT STORY BY J. D. SALINGER.....	232
Ірина ТРУЦУНЕНКО, Оксана ЗІНЧЕНКО, Ольга ЗАДОРОЖНА ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ).....	239
Vafa Musa FATULLAYEVA THE HISTORICAL THEME AND MODERNITY IN HUSEIN JAVID'S DRAMA "TOPAL TEYMUR".....	246
Ірина ЧАЮН ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ПОБУДОВИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ).....	253
Олександр ШАБОЛДОВ ГЛОРИФІКАЦІЯ ГЕРОЇЧНОЇ ЛИЦАРСЬКОЇ МАСКУЛІННОСТІ ЯК ІДЕЙНА ДОМІНАНТА ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА.....	258
Дмитро ЩЕРБИНА СЕМАНТИЧНИЙ ПЕРЕТИН УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ МІЖМОВНИХ ОМОНІМІВ.....	265
Наталія ЯРЕМЧУК, Надія ПАВЛЮК АРХЕТИПНА СКЛАДОВА ХРОНОТОПУ РОМАНУ Н. ШЕВЧЕНКО «МІСТИЧНИЙ ВАЛЬС».....	272

ПЕДАГОГІКА

Mahabbat Novruz PASHAYEVA WAYS OF APPLICATION OF INTERACTIVE LEARNING METHODS IN HIGHER SCHOOL.....	280
Оксана ПИЛЬТЯЙ СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ.....	286
Maryna PONOMARENKO, Rasa BRASLAUSKIENĖ, Reda JACYNĖ PECULIARITIES OF TEACHERS' INTERACTION WITH TALENTED HIGH SCHOOL STUDENTS: ANALYSIS OF QUALITATIVE RESEARCH RESULTS.....	292
Оксана РЕЗВАН, Альона ПРИХОДЬКО, Оксана НІКІТІНА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ.....	300
Наталія САЄНКО ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФОНЕТИКИ СТУДЕНТІВ ВИШІВ.....	305
Юлія САЄНКО, Світлана НАГОРНЯК СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НУШ.....	311
Володимир СТАРЖЕЦЬ МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ.....	317
Олена СТЕПАНЕНКО ТЕХНОЛОГІЧНЕ НАВЧАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....	323
Yuliya TALALAY MY ENGLISH LAB – A HELPING TOOL FOR BLENDED LEARNING AND E-LEARNING.....	328

Крістіна ТОРОП СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: КОНКУРЕНЦІЯ ЧИ ПАРТНЕРСТВО?.....	334
Ольга ФЕДЬКО ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ MEMRISE ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА».....	342
Інна ХАРЧЕНКО ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	347
Ольга ЦОКУР, Олексій ЖЕЛЕЗНЯК ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СТАТЕВОГО ТА ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ТРАДИЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї.....	352
Світлана ЧЕРНИШОВА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ НА ГУМАНІТАРНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ.....	359
Ярослав ЧКАНА, Владислав ГЕРАСИМЕНКО, Ігор СТОЦЬКИЙ АКТИВІЗАЦІЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ КОГНІТИВНО-ВІЗУАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ.....	364
Олена ЧУБУКІНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ГУРТКІВ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ КЛУБНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО УКРАЇНИ.....	370
Олександра ШИНКАРУК СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ» В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ.....	376
Олена ЯЗЛОВИЦЬКА РОЗВИТОК <i>SOFT SKILLS</i> ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ФІЛОЛОГІЇ.....	381

CONTENTS

HISTORY

Viktoriia KOVALCHUK GENDER ASPECT OF THE ORGANIZATION OF LEISURE IN THE THIRD REICH.....	4
Volodymyr KROT, Viktoriia SHABUNINA, Oksana TUR CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF M. HRUSHEVSKY AT THE END OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.....	8
Andrii LEVDER THE ARMY OF ANCIENT ROME AS THE MAIN FACTOR OF DOMINATION IN THE MEDITERRANEAN REGION (IV–III CENT. B.C.).....	16
Sevinj MAMMADOVA SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN THE NORTHERN AZERBAIJAN IN TIMES OF THE ESTABLISHMENT OF THE REPUBLIC AND IRAN’S POSITION ON THIS MATTER (FEBRUARY 1917 – MAY 1918).....	23
Oleksandr MAREIEV THE ACTIVITIES OF THE ORTHODOX CHURCH IN THE FIELD OF PUBLIC EDUCATION IN UKRAINE (1861–1874).....	30
Valentina PETROVICH, Iryna CHARIKOVA DIGITIZATION AND ENSURING THE PRESERVATION OF INFORMATION RESOURCES OF CULTURAL HERITAGE.....	39
Zinaida SVYASCHENKO, Vitaliy TATSIYENKO ACTIVITIES OF POLISH YOUTH ORGANIZATIONS IN THE KYIV PROVINCE AT THE END OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.....	45

ART STUDIES

Laura OVAKIMIAN VISUAL MANIFESTATIONS OF POWER NARRATIVES IN THE IMAGE OF LOUIS XIV.....	50
Viktor OSADCHIY FORMATION AND ESTABLISHMENT OF THE ART COLLECTION OF THE KREMENCHUT MUSEUM OF LOCAL HISTORY.....	57
Iryna PALIY WIND INSTRUMENTS IN UNIONIQUE MUSIC: FEATURES OF FUNCTIONING.....	64
Yuliana PETROVSKA VERTICAL GARDENING IN THE INTERIOR DESIGN: TECHNOLOGIES AND METHODS OF THEIR IMPLEMENTATION.....	71
Alla POLISHCHUK THE FEMALE CHARACTER IN THE WORKS OF KYIV PAINTERS OF THE 1990S.....	76
Alina POPOVA EUROPEAN JAZZ SCHOOLS.....	81
Yana REVA DEFINITION OF THE DISCIPLINE “ANATOMY AND PHYSIOLOGY OF MOVEMENT” IN THE PROCESS OF PREPARING A CHOROGRAPHER.....	86
Olena SVITLYCHNA, Nataliia KRAVCHENKO, Illia MALIUK STUDY OF GRAPHIC STYLES OF ADVENTURE 2D VIDEO GAMES.....	91
Mykhailo SYDOR ASPECTS OF MASTERING THE PRACTICES OF MONUMENTAL ART: FORMING THE SKILLS OF LAYING COMPOSITIONS.....	98

Vira SYNIEOK, Kostiantyn KALHIEVSKYI UKRAINIAN FOLK DANCE AS A FOUNDER OF NATIONAL IDENTITY.....	104
Oksana SMETANA, Sofia OMELCHUK VOCAL TRAINING OF FUTURE POP SINGERS THROUGH THE PRISM OF CONCERT AND CREATIVE DESIGN.....	109
Olena STETSKOVYCH MASS MUSIC CULTURE OF THE 20 TH – EARLY 21 ST CENTURY IN THE MIRROR OF MODERN UKRAINIAN MUSICOLOGY.....	114
Daria STONOGA THE IMPACT OF NON-TRADITIONAL MATERIALS ON JEWELRY DESIGN.....	120
Olha UMANETS “OPERA RUSTICA” (“RURAL SCENES”) BY YE. STANKOVYCH: CHAMBER TRANSFORMATION OF THE OPERA GENRE.....	128
Svitlana FEDORENKO, Larysa BUTKO, Viktor OSADCHIY UKRAINIAN MURAL OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR PERIOD: PROJECT AND SOCIOCULTURAL DIMENSION.....	136
Daria CHEMBERZHI, Svitlana PASHUKOVA, Inga YERMAK DIGITAL ART IN THE SOCIO-CULTURAL SPACE: IMPACT, INTERACTION AND PERSPECTIVES.....	144
Viktoriia SHEVCHENKO THE OPERA CHORUS AND ITS ROLE IN THE CONTEXT OF MUSIC ART.....	150
Hanna YUFEROVA MUSICOLOGICAL ANALYSIS AS COGNITION OF COMPOSITION’S ARTISTIC LOGIC.....	154

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Valentyna MYRONIUK, Ivanna SARKISOVA THE APPEARANCE OF THE ROLE POETRY GENRE FORMS IN FOREIGN AND UKRAINIAN LITERATURE.....	160
Svitlana NIKIFOROVA PERSONAL NARRATIVE IN THE NOVEL BY V. K. VYNNYCHENKO “SOLAR MACHINE”.....	166
Kateryna OLEKSANDRENKO, Liudmyla LUKIANYK, Dmytro BOKLAKH PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGE INTERFERENCE.....	171
Marianna ONYSHCHENKO THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES WHILE TEACHING TRANSLATION: PROSPECTS AND CHALLENGES.....	179
Nataliya POPLAVSKA, Iryna ZALIPSKA THE LANGUAGE IMAGERY AND DIVERSITY OF CONTEMPORARY MEDIA TEXT.....	187
Lada PRYIMA LEXICAL AND SEMANTIC POTENTIAL OF ENGLISH BORROWINGS IN THE NOVEL “INITIATION” BY LIUKO DASHVAR.....	194
Anastasia PROKOPENKO, Natalia OSETSKA, Tetiana MARTYNOVA THE NOMINATIVE SPACE OF THE CONCEPT ECONOMY IN BARACK OBAMA PRESIDENTIAL DISCOURSE.....	201
Oksana SEMENIUK, Mariia KHOROSHCHAK REQUEST FORMULAS IN THE EPISTOLARY OF VASYL STEFANYK.....	209
Yulia SYROTA STRATEGIES FOR TEACHING ENGLISH LITERATURE TO STUDENTS OF SPECIALTY 014 – SECONDARY EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF IRIS MURDOCH’S NOVEL “UNDER THE NET”).....	216

Daryna SOLOVEI LINGUISTIC-PRAGMATIC AND CULTURAL ADAPTATION OF BIBLICAL METAPHORS IN THE ITALIAN-UKRAINIAN TRANSLATION.....	221
Liudmyla TERESHCHENKO, Liudmyla STANISLAVOVA POLISH AND UKRAINIAN PHRASEOLOGICAL BIBLEISMS: A COMPARATIVE ASPECT.....	227
Alyona TYCHININA, Dan PARANYUK POST-TRAUMATIC EXISTENTIALS IN A LITERARY TEXT: THE EXAMPLE OF ONE SHORT STORY BY J. D. SALINGER.....	232
Iryna TRUTSUNENKO, Oksana ZINCHENKO, Olga ZADOROZHNA THE INFLUENCE OF MODERN TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF LANGUAGE COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE LEARNING PROCESS (ON THE EXAMPLE OF GERMAN).....	239
Vafa Musa FATULLAYEVA THE HISTORICAL THEME AND MODERNITY IN HUSEIN JAVID'S DRAMA "TOPAL TEYMUR".....	246
Iryna CHAIUN INTERMEDIALITY AS THE PRINCIPLE OF ARTISTIC TEXT CREATION (THEORITICAL ASPECT).....	253
Oleksandr SHABOLDOV GLORIFICATION OF HEROIC KNIGHTLY MASCULINITY AS THE IDEOLOGICAL DOMINANT OF OLEH OLZHYCH'S POETIC WORKS.....	258
Dmytro SHCHERBYNA THE SEMANTIC INTERSECTION OF UKRAINIAN-BELARUSIAN INTERLINGUAL HOMONYMS.....	265
Natalia IAREMCHUK, Nadiya PAVLIUK ARCHETYPICAL COMPONENT OF THE CHRONOTOPE OF N. SHEVCHENKO'S NOVEL "THE MYSTICAL WALTZ".....	272

PEDAGOGY

Mahabbat Novruz PASHAYEVA WAYS OF APPLICATION OF INTERACTIVE LEARNING METHODS IN HIGHER SCHOOL.....	280
Oksana PILTIAI MODERN CHALLENGES OF VOCATIONAL GUIDANCE OF STUDENTS IN THE REALITIES OF TODAY.....	286
Maryna PONOMARENKO, Rasa BRASLAUSKIENĖ, Reda JACYNĖ PECULIARITIES OF TEACHERS' INTERACTION WITH TALENTED HIGH SCHOOL STUDENTS: ANALYSIS OF QUALITATIVE RESEARCH RESULTS.....	292
Oksana REZVAN, Alona PRYHODKO, Oksana NIKITINA METHODS OF IMPROVING THE RHETORICAL COMPETENCE OF A TECHNICAL PROFILE TEACHER.....	300
Nataliia SAIENKO THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING PHONETICS TO STUDENTS OF HIGHER SCHOOLS.....	305
Yuliia SAIENKO, Svitlana NAHORNIK MODERN TOOLS FOR THE IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE NUS.....	311
Volodymyr STARZHETS METHODS OF USING FORMATIVE ASSESSMENT IN TEACHING HISTORY.....	317
Olena STEPANENKO TECHNOLOGICAL TRAINING OF FOREIGN LITERATURE IN A MODERN UKRAINIAN SCHOOL.....	323

Yuliya TALALAY MY ENGLISH LAB – A HELPING TOOL FOR BLENDED LEARNING AND E-LEARNING.....	328
Kristina TOROP SPECIAL EDUCATION AND INCLUSIVE EDUCATION: COMPETITION OR PARTNERSHIP?.....	334
Olha FEDKO THE USE OF THE PLATFORM MEMRISE FOR ORGANIZING STUDENTS’ INDEPENDENT WORK OF THE DISCIPLINE “UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE”.....	342
Inna KHARCHENKO FORMATION OF ACADEMIC WRITING SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS OF NON-PHILOLOGICAL PROFILE IN THE CONDITIONS OF INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	347
Olga TSOKUR, Oleksiy ZELEZNAYK THE VALUE-BASED INDICATORS OF THE GENDER-ORIENTED EDUCATION OF CHILDREN IN THE HISTORY OF DEVELOPMENT OF A TRADITIONAL UKRAINIAN FAMILY.....	352
Svetlana CHERNYSHOVA FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF COMMUNICATIVE FOREIGN LANGUAGE EDUCATION AT HUMANITIES FACULTIES.....	359
Yaroslav CHKANA, Vladislav GERASIMENKO, Igor STOTSKIY ACTIVATION OF STUDENTS’ CRITICAL THINKING BY MEANS OF COGNITIVE-VISUAL TECHNOLOGIES IN MATHEMATICS LESSONS.....	364
Olena CHUBUKINA ORGANIZATION OF SCIENTIFIC CIRCLES AS A DIRECTION OF ACTIVITY OF CLUB ASSOCIATIONS IN PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE.....	370
Oleksandra SHYNKARUK THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF ACADEMIC INTEGRITY IN THE INTERPRETATION OF MODERN RESEARCHERS.....	376
Olena YAZLOVYTKSA SOFT SKILLS DEVELOPMENT AS AN INTEGRAL PART OF TRAINING SPECIALISTS IN THE FIELD OF PHILOLOGY.....	381

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 64. ТОМ 2
ISSUE 64. VOLUME 2**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душний

Василь Ільницький

Іван Зиморя

Здано до набору 12.06.2023 р. Підписано до друку 30.06.2023 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 46,04. Зам. № 0823/485. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.